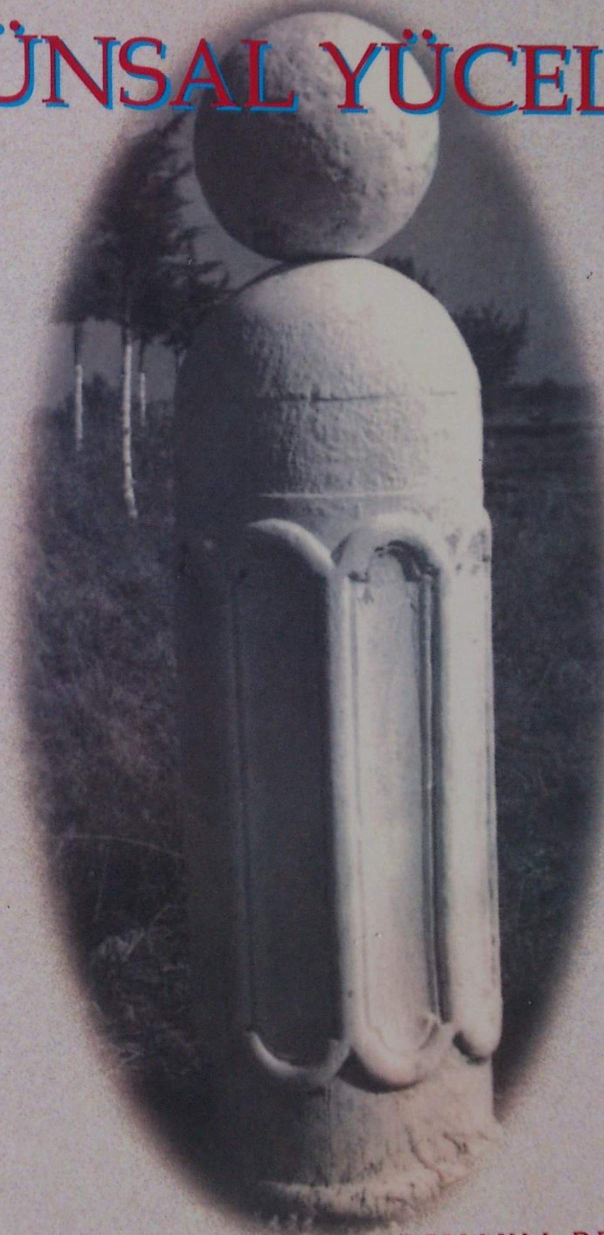
TÜRK OKÇULUĞU

ÜNSAL YÜCEL

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

V.1

ÜNSAL YÜCEL

TÜRK OKÇULUĞU

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları

Yücel Ünsal
Türk okçuluğu / Ünsal, Yücel; ed: Dursun Ayan.- Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 1999.
XX, 600 s.; res: 21cm. (Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi yayını: 182)
ISBN 975-16-1124-5

1. OKÇULUK TÜRK 2. OKÇULAR, TÜRK – BİYOGRAFİ l. Ayan, Dursun, ed II. K.a. III. Seri

799.32.0956014

Bu kitabın basımı Türk Tanıtma Fonu'nun katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

ATATÜRK YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

ÜNSAL YÜCEL

TÜRK OKÇULUĞU

Atatürk Yüksek Kurumu

Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 182

Ünsal Yücel

Türk Okçuluğu

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı,

1998 ISBN: 975-16-1124-5

İLESAM: 97.06.Y.0143-175

Editör

Dursun Ayan

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Düş Atelyesi

Baskı

Gün Ofset

Tel: 0 312 346 59 87

Atatürk Kültürü Merkezi Başkanlığı

G.M.K Bulvarı 133,06570 Maltepe-Ankara

Tel: 0 312 231 23 48-232 22 57

Belgegeçer: 232 43 21

ÖNSÖZ

Türk Okçuluğu hakkında geniş ve ayrıntılı bilgi vermek üzere hazırlanan bu kitap, uzunca süren bir araştırmanın sonucudur. İki kere, basıma hazır haldeyken tekrar ele alınmış, yeni ilaveler yapılmıştır. Araştırmaya 15 yıl kadar önce, Topkapı Sarayı Müzesi'nde, Silah Seksiyonu şefliğim zamanında başladım. Elimin altındaki zengin koleksiyon ve etüd malzemesi ilgimi bu konuya çekti. Oklar ve yaylar üzerindeki incelemelerime, Avrupa koleksiyonlarında yaptığım araştırmaları da ekledim. Bunu arşiv ve kitaplıklardaki, daha sonra Okmeydanı'ndaki çalışmalar izledi; sonunda bugünkü hacmine ulaştı. Görüleceği gibi, bu konuda, müze, koleksiyon, arşiv ve kitaplıklarda çok zengin belge ve malzeme bulunmaktadır.

1971'de, elimdeki belge ve malzemenin bir kısmından doktora tezimi yaptım ve yayına hazırladım. Sonra, çalışmamın hepsini bir arada vermek düşüncesiyle yayını erteledim. Kitabı bu yeni biçimi ile yayınlamak üzere iken, bu kere, bir tesadüf sonucu, rahmetli Halim Baki Kunter'e ait arşivi incelemek fırsatını buldum. Önemli bazı ferman suretlerinin, Okmeydanı'na ait iki eski haritanın ve tek nüsha Okçular Sicilli'nin de bulunduğu bu arşiv, çalışmamdaki boşlukları doldurmak bakımından çok faydalı oldu.

Şüphesiz bu kitapta, Türk Okçuluğu ile ilgili bütün bilgiler, eksiksiz olarak derlenebilmiş değildir. Hemen her bölüm için daha ayrıntılı incelemelere ihtiyaç vardır. Şimdiki mesleğim gereği bu konuyu kapatmak, başka araştırmacılara bırakmak zorundayım. Bunun için, şimdi İstanbul Fetih Cemiyeti'nde bulunan H. Baki Kunter arşivini düzenlemek ve bu konudaki kendi arşivimi de oraya vermek istiyorum. İlgililer

bu arşivde, yalnız okçuluk tarihimiz konusunda değil, diğer Türk sporlarının tarihi konusunda da bir hayli doküman bulacaklardır.

Çalışmalarım boyunca pek çok bilim adamından, yöneticiden ve meraklıdan ilgi ve yardım gördüm. Bunların sayısı sahifeler dolduracak kadar çoktur, hepsine teşekkür borçluyum. Birkaçını anmadan geçemem. Öncelikle, tanışmak fırsatı bulamadığım, değerli araştırmaca Halim Baki Kunter'i rahmetle anıyorum. Bana araştırma hevesi aşılayan Topkapı Sarayı Müzesi eski müdürü kıymetli Hayrullah Örs ile arşiv belgelerinden pek çoğunu uzun zaman ve emek harcayarak okumak lütfunda bulunan Topkapı Sarayı Müzesi eski arşiv şefi Nigar Anafarta'ya minnet borcumu açıklamak isterim. Türk Okçuluğunu araştıran Paul E. Klopsteg (Illinois), G. F. H. Glover (Manchester) ve J. R. Wiggins (Londra) ile faydalı görüşme ve yazışmalar yaptım. Arkadaşım Svat Soucek (Michigan) yabancı dillerdeki yayınların çoğunu sağladı. Hepsine teşekkür ederim.

Son olarak H. B. Kunter arşivinde serbestçe çalışmama izin veren İstanbul Fetih Cemiyeti'ne minnet ve şükranlarımı sunarım

Ayaspaşa, Ağustos 1979
Doç. Dr. Ünsal YÜCEL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ v
İÇİNDEKİLER vii
RESİMLER LİSTESİ xi
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

I. YENİÇAĞA KADAR TÜRK OKÇULUĞU 9
II-YENİÇAĞ'DA TÜRK OKÇULUĞU 22
A- SAVAŞ VE AV OKÇULUĞU 23
1- Savaş Okçuluğu 23
2- Av Okçuluğu 26
B- OKÇULUĞUN DİNİ YÖNÜ 28
C- OKÇULUK LİTERATÜRÜ 30

III- SPOR OKÇULUĞU 35
A- HEDEF OKÇULUĞU 36
1- Kabak Atışları 37
2- Talimhaneler 43
3- Puta Atışları 45
B- OKÇULUK HÜNERLERİ VE GÖSTERİLERİ 52

IV- MENZİL OKÇULUĞU 55
A- OKMEYDANLARI 57
1- Edirne Okmeydanı 59
2- Gelibolu Okmeydanı 63
3- Bursa Okmeydanı 65

B- İSTANBUL OKMEYDANI 68
1- Vakfın Kuruluşu, Sınırları ve Korunması 68
2- Okmeydanı'na Ait Bina ve Tesisler 78
3- Vakıf Mahiyyeti ve Gelirleri 85
4- Meydanın Yönetimi ve Sorumluları 88
5- Kabza Almak 99
6- Menzil Açmak, Menzil Almak ve Taş Diktirmek 109

C- OK KOŞULARI 116
1- Koşunun Şartları 117
2- Yarışmalar ve Ödüller 119

V- OKMEYDANI MENZİLLERİ 123
VI- MENZİL SAHİBİ KEMANKEŞLER 158

İKİNCİ BÖLÜM

I- TÜRK YAYLARI VE OKLARI 240
A- TÜRK YAYLARI 242
1- Yayların Yapımı 246
2- Yaylarla İlgili İnceleme ve Gözlemler 252
2-a Yayların Uzunluğu 252
2- b Yayların Terkibi: 255
2.c- Yayların Ağırlığı 257
2.d- Yay Yapımı ile İlgili Tamalayıcı Bilgiler: 259
2.e- Yayların Çeşitli Kısımları Üzerinde İncelemeler: 260
2.f- Yaylara Sağrı ve Toz Tatbiki 266

3- Yay Kirişi (Çile) 268
3.a- Çile Yapımı 269
3.b- Çile Boyu, Kalınlığı ve Ağırlığı 272
B-TÜRK OKLARI 274
1- Okların Yapımı 277
1.a- Ok Gövdesinin Yapımı: 282
1.b- Gez Yerinin Hazırlanması: 282
1.c- Oka Soya veya Temren Takılması: 284
1.d- Yelek Yapımı 286
2- Ok Çeşitleri 288
2.a- Menzil Okları 288
2.b- Meşk Okları 291
2.c- Puta (Hedef) Okları 293
2.d- İdman Okları 295
2.e- Tirkeş (Savaş) Okları 297
3- Okların Ağırlığı 301
4- Okların Mizanı (Dengesi) 303
5- Okların Meremmeti (Onarımı) 304

II- OKÇULUKTA KULLANILAN YARDIMCI ARAÇLAR 306
A- KABZA SARGISI (MUŞAMBA) 306
1- Yapımı ve Özellikleri 306
2- Kullanılması 307
B- KEMEND 308
C- ZİHGİR (ŞAST) 309
D- BİLEK SİPERİ 311
1- Yapım ve Özellikleri 311
2- Kullanılması 313
E- OK VE YAY ÇANTALARI 314

III. TÜRK YAYCI VE OKÇU USTALARI 317
A- YAYCI VE OKÇU ESNAFININ TEŞKİLATI 317
1. Orducu Esnafı 319
2. Resmi İmalathaneler 320

B- YAYCI USTALARI 323
C- OKÇU USTALARI.. 366

IV- OKÇULUK TERİMLERİ VE DEYİMLERİ 389

V- OKÇULUK BİBLİYOGRAFYASI 431
1. KISALTMALAR 431
2- YAZMALAR.. 432
3. BASMA KİTAB VE MAKALELER 433

DİZİN 437
RESİMLER 447

RESİMLER LİSTESİ

1. Geç-Paleolitik Çağa ait ok uçları (İ.Ö. 17000-15000), G. Clark, Piggott: *Prehistoric Societies*, London 1965, flg. 21.

2. Neolitik Çağa ait ok uçları (İ.Ö. 2500-1800), V. G. Childe, *The Dawn of European Civilisation*, London 1957, lig. 129/1.

3. Mesolitik Çağa ait yay (İ.Ö. 6800-5000), G. Clark-S. Piggott, *The Dawn of European Civilisation*, London 1957, fıg. 43.

4-5. Neolitik Çağa ait bilek siperi ve ok yapımında kullanılan törpü (İ.Ö. 2500-1800), V.G. Childe: *The Dawn Europan*, fıg. 112-113.

6. Savaşan okçular, Paleolitik mağara resmi, Morella la Vella, Castellon, İspanya.

7. Okçular, mesolitik çağ mağara resmi, Cueva Remigia, Gasulla, İspanya.

8. Ren Geyiği avlayan okçular, mesolitik çağ mağara resmi, Los Caballos, Volltorta, Castellon, İspanya.

9. Yayına kiriş takan İskit okçusu (İ.Ö. 4.-3. Yüzyıl), B. Bergman: *Archaeological Re-searehes in Sinkiang*, Stockholm 1939.

10. a-b-c. Domuz avı sahnesinden okçu figürleri, Tak-ı Bustan; d- Avlanan okçu süvari, Kasrü’1-Hayrü’1-Garbi’deki freskodan detay (8. Yüzyıl), Şam Milli Müzesi; e-Arkaya ok atan okçu süvari (7. Yüzyıl). Sasani; f-Uygur freskolarından iki okçu figürü.

11. Avlanan Sasani okçusu (8.-9. Yüzyıl), Sasani tabağı, Ermitage Müzesi, Leningrad.

12. Selçuklu Atabeği Bedreddin Lulu (1233-1259), Kitabii 7Agani(13. Yüzyıl ilk yarısı, Musul), Fatih Millet Ktb. Feyzullalı Efendi Kıs. no. 1566, v.la.

13. Yaya okçu, Uygur duvar resmi, (850-1250), Koço.

14. Selçuklu okçu süvariler, Varka ve Gülşah (13. Yüzyıl ilkyarısı), TSM Ktb. Hazine 841,V. 15a, 38b.

15. Hücum eden Moğol süvarileri, Camüi't-Tevarih (14. Yüzyıl baş,), TSM Ktb. Hazine 1653,v. 165b.
16. Düşmanı kovalayan okçu süvariler (14. Yüzyıl ilk yarısı), M. Ş. İpşiroğlu: saray albümü Wiesbaden 1964.
17. Yaya okçu, Camüi't-Tevarih, (14. Yüzyıl başı), v. 384b.
18. Yaya okçu, İlhanlı Şahnamesi (14. Yüzyıl ilk yarısı), TSM Ktb. Hazine 1479, v. 255b.
19. Sultan I. Murad'ın zırh giydirilmiş kurdu cirit ile avlayışı, Hünername C. I, TSM Ktb, Hazine 1523, v. 83b.3
20. a-b. Büyük av partisi, Emir Hüsrev Dıhlevi: *Heşt Behişt* (15. Yüzyıl sonu), TSM Ktb. Hazine 676, v. lb-2a; c-Aynı minyatürden detay.
21. Sultan Çelebi Mehmed'in Karaman Seferine giderken Kızılırmak kenarında avlanışı, *Hünername* C. I, v. 116a.
22. Seferde padişahın yanında yürüyen solaklar, *Şehinşahname-i Murad Han*, TSM Ktb. Bağdad 200, v. 24b.
23. Sultan II. Bayezid'in Filibe civarında Uzunova da avlanışı,Hünername, C.I,v. 182.
24. Hedefe atış yapan okçu, Silindirik Asur mühürü, Meissner: "Assyrische Jagden" *Der Alte Orient*, 13.Jahr, 1911, s. 7, fig. 17.
25. Atın arkasına bağlı hedefe talim atışı yapan okçu, Taberi: *Kilabü'l-Vazih*, TSM Ktb. 4Revan 1933, v. 19a.
26. Sehpaya ok atışı, Taberi: *Kitabü'l-Vazih*, v. 12a.
27. Kabağa ok atışı, Taberi: *Kitabü'l-Vazih*, v. 22a.
28. Behram Gur'un kabağa ok atışı, *Şahname*, (16. Yüzyıl ilk yarısı), TSM Ktb. Hazine 1565.
29. Tebriz'de Çevghan Meydanı, Matrakçı Nasuh: *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn* (1534), Üniversite Ktb. T.Y 5964.
30. Sultan II. Murad ın Avrupalı Elçiler önünde kabağa ok atışı, *Hünername*, C. I,v. 138a
31. Erzurum yakınında kabak atışı gösterisi, *Nusretname*, (1584), TSM Ktb. Hazine 1365.
32. Kabağa ok atışı gösterisi, *Murakkaa* (16. Yüzyıl ikinci yarısı), TSM Ktb. Hazine 2165, v. 6a.
33. İbrahim Paşa Sarayı önünde kabağa ok atışı, *Zübdetü'l-Eş'ar*. (1582), TSM Klb Revan 824, v. 10a.
33a. Dörtnala giderken arkaya ok atan süvari, *Murakkaa*. (16. Yüzyıl ikinci yarısı. Kazvin), TSM Ktb. Hazine 2165, v. 42b.

34. At üzerinden ok atış yönleri, J. D. Latham: "Notes on Mamluk Horse Archers", *Bulletin of the School Oriental and African Studies*, C. XXXII, 2. Fasikül, 1969, s. 266, fig. 1.
35. Üzerine oklar saplanmış ağaç hedef, Askeri Müze, Env. No. 7568. 36. Mermer ok hedefi, Askeri Müze, Env. No. 500.
37. Puta, S. Kani İrtem: Türk Kemankeşleri, İstanbul 1939.
38. Okmeydanı da Müezzin Sofası'ndan puta sepetine ok atışları (17. Yüzyıl ortası), F. Taeschner: *Alt-StambulerHofun* Volksleben, Hannover 1925, levha 13.
39. Elçi Hüseyin Ağa.'nın hedefe ok atışı, *Şehinşahnme-iMurad Han*; TSM Ktb. Bağdad 200, v. 150a.
40. Yavuz Sultan Selim'in el putasına ok atışı,*Hünername*, C. I, v. 217a.
41. a-b. Sultan II. Selim'in el putasına ok atışı Murakkaa, TSM Ktb. Hazine 2134/3.
42. Atış sehpası, TSM Silah Seksiyonu.
43. Hedef olarak kullanılmış saban demiri, Askeri Müze, Env. No. 7532.
44. Bardağı delmiş ok, Askeri Müze, env. No. 7561.
45. Sultan IV. Mehmed'in Edirne'de iken deldiği ve Okmeydanı Tekyesi'ne hediye ettiği hedefe ait yazı levhası (1763), Askeri Müze, Env. No. 7584.
46. Çıngıraklı yayla gösteri yapan köçek, *Murakkaa*, TSM Ktb. Hazine 2165 v. 32b.
47. Deli Hüseyin Paşa'nın kurduğu çift kollu İran yayı, TSM Env. No. 1/51. 48. Esnaf geçitinde yaycı ustaları, *III. Murad Surnamesi*, TSM Ktb. Hazine 1344, v. 106a.
49. Esnaf geçitinde okçu ustaları, *III. Murad Surnamesi*, v. 146a.
50. Esnaf geçitinde atış gösterisi yapan kemankeş, *III. Murad Surnamesi*, v. 363a.
51. Esnaf geçitinde yaycı ve okçular, *Vehbi Surnamesi* (1720-1732), TSM Ktb. III. Ahmed 3594, v. 18a.
52. Okmeydanı'na tecavüz edilmemesine dair Sultan II. Bayezid'in fermanı.
53a-b. Okmeydanı'nı işgal eden yaycı ve okçu esnafının çıkartılmasına dair Yeniçeri Ağası'nın arizası ve hatt-ı hümayun.
54. Okmeydanı Tekyesi'ne at bağlanmamasına dair arzuhal ve hatt-ı hümayun.
55. Okmeydan, haritas, (17. Yüzy.l ikinci yar,s,), H. B. Kum er Arşivi, İstanbul Fetih Cemiyeti.
56a-b. Okmeydan,'na tecavüz edilmemesine dair Sultan IV. Mehmed ,n hatt-ı humayunu.
57. Okmeydan,'na ait 1869 tarihli haritanın kitabesi, H.B. Kunter Arşivi, İstanbul Fetih Cemiyeti
58. Okmeydanı Mescidi, Matrakçı Nasuh: *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn* (1534), İstanbul Şehri tasvirinden detay. Üniversite Ktb T.Y 5964

59. Aynalıkavak Kasrı önünden Okçular tekyesi’nin ve minberin görünüşü, *Gazneli Mahmud Albümü* (1685), Üniversitesi Ktb. 5461.
60. Okmeydanı Tekyesi, *Vehebi Surnanıesi*, (1720-1732), v. 12b.
61. Okmeydanı Tekyesi’nin bir başka tasviri, *Vehebi Sürnamesi*, v. 10b.
62. Kovacı Ali Dede’nin kabri (Bugün Galata Mevlevihanesi’nde).
63a-b. Okmeydanı Namazgahı (Fotoğraflardan ilki 45, İkincisi 5 yıl önce çekilmiştir).
64a-b. Okmeydanı Namazgahı’nin kitabesi.
65. Okmeydanı Tekyesi’nin onarımı hakkında Sultan III. Ahmed’in fermam.
66. Okmeydanı Mescidi’nin Minaresi (Bugün şerefeden yukarı kısmı yoktur).
67. Okmeydanı Tekyesi Hünkar Köşkü (Dr. Süheyl Ünver Arşivi’nden).
68. Okmeydanı Mescidi ve Meydan Odası, H.B. Kunter Arşivi, İstanbul Fetih Cemiyeti.
69. 17. Yüzyıldan kalma haritada Tekye’nin planı.
70. 1869 tarihli haritada Tekye’nin planı.
71. Okmeydanı Camii, Tekyesi ve müştemilatının restitüsyonu (H.B. Kunter).
72. Okmeydanı Tekyesi’nin bölümlerini gösterir kroki (H. B. Kunter).
73. Moltke nin Galata haritasından Okmeydanı ve çevresini gösteren detay.
74. Okmeydanı’nin 45 yıl önceki genel görünüşü.
75. Hasköy’den Okmeydanı’na çıkan yolda eski bir köprü.
76. Hünkar Köşkü altındaki su kuyusu.
77. a- Okmeydanı ’nda Karılar Çeşmesi (Çeşme-i Zenan).
77. b- Okmeydanı Çeşmesi.
78. 17. Yüzyıla ait haritada Karılar Çeşmesi.
79. Aynalıkavak Kasrı yakınında III. Ahmed Çeşmesi.
80. 17. Yüzyıla ait haritada Havuzbaşı Mesiresi.
81. Tekye’ye taamiyye bağlanmasına dair Sullan IV. Mehmed’in bir fermanı.
82. Tekye’ye taamiyye bağlanmasına dair Sultan III, Ahmed’in bir fermanı.
83. Tekye’ye taamiyye bağlanmasına dair Sultan III. Mustafa'nın birfermanı.
84. Tekye’ye pirinç ve yağ tahsisi için Sultan II. Mahmud’un bir fermanı.
85. Tekye’ye ekmek tahshisi hakkında Sultan II. Mahmud’un fermanı.
86. Tekye’ye et tahsisi hakkında Sultan III. Mahmud’un fermanı.
87. Okmeydanı’na Şeyh tayini hakkında telhisli arzuhal.
88. Mehmed Hafid Molla nın Meydan Şeyhliği beratı.
89. Binyüzcü Hafız Efendi’nin mezar taşı (Karacaahmed’de).
90-93. Okmeydanı’nda çeşitli menzillere ait ayak taşları.

94. Muhzir Abdi Baba nın menzil taşı. 95a-b. Abdülkadir Ağa nın menzil taşı.
96. Kiler Kethüdası Ahmed Refı Bey'in menzil taşı.
97. Kapdan Ali Bali nin menzil taşı.
98a-b. Hacı Beşir Ağa nın menzil taşı.
99. Hacı Beşir Ağa nın diğer menzil taşı.
100. Hacı Beşir Ağa'nın diğer menzil taşı.
101 a-b. Hacı Beşir Ağa'nın diğer menzil taşı.
102a-b. Hazine Vekili Bilal Ağa'nın menzil taşı.
103a-b. Paşazade Feyzi Bey'in menzil taşı.
104a-b. Katib Halil Ağa nın menzil taşı.
105a-b. Şeyh Hamdullah Efendi'nin menzil taşı.
106a-b. Kahveci-başı Hüsameddin Ağa'nın menzil taşı.
107a-b. Kitabesinde "Tozkoparan" yazılı menzil taşı.
108a-b. İzzet Bey'in menzil taşı.
109a-b. Sultan II. Mahmud'un menzil taşı,
110a-b-c. Sultan II. Mahmud'un ayak ve menzil taşı.
111a-b. Sultan II. Mahmud'un diğer menzil taşı.
112a-b. Sultan II. Mahmud'un diğer menzil taşı.
113a-b. Sultan II. Mahmud'un diğer menzil taşı.
114. Hasıllı Mehmed Ağa'nın menzil taşı.
115. Mehmed Ali Bey in menzil taşı.
116a-b. Mehmed Arif Bey'in ayak ve menzil taşı.
117. Abad Mehmed Efendi'nin menzil taşı.
118. Tacirzade Mehmed Emin Ağa'nın mezar taşı (Karacaahmed de).
119a-b. Mehmed Hafıd Molla nın menzil taşı.
120a-b. Mercan Ağa'nın menzil taşı.
121. Nazifi Mustafa Ağa nın menzil taşı.
122. Fethizhade Seyyıd Mustafa Efendi'nın menzil taşı.
123. Sultan III. Selim'in kabza almasına dair medhiyye (H.B. Kunter Arşıvı ndekı fotoğraf).
124. Sultan .11. Selim'in kabza almasına dair yaz, levhası, Askeri Müze, Env. No. 7586.
125a-b. Sultan III. Selim'in menzil taşı.
126a-b. Hacı Süleyman'ın ayak ve menzil taşı.
127. Şir Merd'in ayak taşı (Delikli Kaya).
128a-b. Tevfık Bey'in menzil taşı.
129. Katib Vassaf Efendi'nin menzil taşı.

130. Yayın çeşitli kısımları ve kesitleri.
131. Harap bir yayda sinir, ağaç ve boynuzun görünüşü.
132a-b. Küpido (Grek) yayı biçimleri.
133. Sind Yayı (J.R. Wiggins Koleksiyonu).
134. Kafkasya'da bulunan bir taş kabartmada okçu tasviri, (12. Yüzyıl), T.T. Rice. *An-cient Arts of Central Asia*, Londra 1965, fig. 250.
135. Moğol Okçuları, Camia't-Tevarih (14. Yüzyıl başı), TSM Ktb. Hazine 1653,
136a-b. Kabza ve başı boyalı yay. TSM, Env. No. 1/9825.
137a. Arab yayı, TSM Env. No. 1/9249;
137 b. Kırım-Tatar yayı, TSM Env. 1/1174.
138. Okçu süvari, *Şahname*, (1370, Şiraz), TSM Ktb. Hazine 1511.
139. İran yayı, TSM Env. No. 1 /9649.
140. Hint yayı, Kendi koleksiyonumuz.
141. Arab yayı, *Kitabü'l-Bulhan*, (Celayiri devri, Bağdad), Oxford, Bodleian Library, Or. 133,v.44a.
142. Arab yaylarından üç örnek, TSM Env. No. 1/9857, 1/9858, 1/9859
143. Arab yayı kabzası, TSM Env. No. 1 /9859.
144. "Sultan Bayezid" imzalı bir yay başı, TSM Env. No. 1/1039.
145. Yay yapımında kullanılan sinir (Nuri Akoğlu'ndan alınmıştır).
146. Kabza parçasının kollara takılış, ve yapışacak yüzeylere açılan ta'şin oyukları
147. Yay Halkası, TSM Env. No. 1/10964
148. Yayın asa gezini'nde alıştırması,(M.Kani'den).
149. Timarlı yaylarda kolların dış yüzeyine yapıştırılan kayın ağacı kabuğu (toz), TSM Env. No. 1/8900, 1/9220
150. Tirkeş ve talimhane yayları, TSM Env. No 1/9226, 1/9300.
151. Puta (hedef) yayları, TSM Env. No. 1/1048, 1/2716
152. Pirşev (menzil yayları), TSM Env. No 1/2718, 1/9267.153 Yay çileleri
154. Tonç düğümü (önden ve arkadan görünüş)
155. Çilede "meydanlık", "düğül" ve "gül" ler.
156. Okun yaya uygunluğu
157. Yay yapımında kullanılan aletler: a. Yay törpüsü b. Keser c. Boynuz tezgahı ve testeresi d. Boynuz kazınan tezgah e. Boynuz kazıyacak bıçak f. Ta'şin g. Tencek h. Sinir kalemi i. Yat tezgahı ve yay kollarına bağlanan tepelikler (M. Kani'den)

158 a. İran yay, kabzası, TSM Env. No. 1/9649), b. İran kabzası tarzında Türk yay, kabzas,, TSM Env. No. 1/9073.
159. Kabza çeşitleri: a. Yassı kabza, TSM Env. No. 1/1050, b. Tok kabza, TSM Env. No. 1/1145, c. Yuvarlak kabza, TSM Env. No. 1/9093.
160. İran yayı kollarında kullanılan boynuz şeritler, TSM Env. No. 1/1194.
161. Klasik tipte, kemikli, kemiksiz ve sinir sargılı yay başları, TSM Env. No. 1/1116,1/9143.
162. Çeşitli yay başı tipleri: a. Yuvarlak tip, TSM Env. No. 1 /9229, b. Kertikli tip, TSM Env. No. 1/4574, c. Kesik tip (İran tipi), TSM Env. No. 1/9073.
163. Kayın ağacı kabuğu (toz) kaplı yay kabzası, TSM Env. No. 1/8900.
164. Yay gücünün ve buna uygun çile ağırlığının tesbiti, Taberi: *Kitabü'l vazih,* TSM Ktb. Revan 1933, v. 18a.
165. Okun kısımları.
166. Değişik yapıda kamış oklar.
167. Değişik yapıda kamış okların baş ve ayak kesitleri.
168. Okluk kereste ve tüylerin okçu esnafından gayrisi tarafından alınıp satılmamasına dair Tirendazanın Sultan IV. Mehmed'e sundukları arzuhal.
169. Padişahın okluk kereste ve tüylerin ticaretine dair arzuhal konusunu incelemek üzere Sadrazam Mustafa Paşa'ya hatt-ı hümayunu.
170. Sadrazam emriyle kluk kereste ve tüylerin ticaretine dair arzuhal konusunu inceleyen Yeniçeri Ağası'nın yazısı.
171. Sultan IV Mehmed'in, okluk kereste ve tüylerin yalnız okçu esnafına verilmesini buyuran ve fiyatları tesbit eden ferman.
172. Ok ağacının dokusuna göre çeşitleri: a. Saz telli; b. İbrişim telli; c. Kaba telli.
173a Ok yapımında okun çeşitli kısımlarının kalındığını tesbitde kullanılan hadde, b. Ok yapımında kullanılan tezgah, M. Kani; *Telhis-i Resailü'r Rumat* (yazma nüsha),Üniversite Ktb. T.Y No. 6891.
174. Çeşitli ok gezlerine ait kesitler; a. Adi gez; b. Çok parçalı kamış okta bakkam gez; e.Tek parçalı kamış okta bakkam gez; d. Ağaç okta bakkam gez; e. Kamış okta başpare gez; f. Ağaç okta başpare gez.
175a. Başpareli hava gezi, b. Fildişi soyalı çavuş oku, c. Zeytuni temreni, puta oku ayağı.
176. Ok yapımında kullanılan "Boğaz miyanei", M. Kani, Aynı Eser.
177. Ok yapımında kullanılan "Beden sığaması", M. Kani, Aynı ser.
178. Ok yapımında kullanılan "ince miyane", M. Kani: Aynı Eser.

179. Ok yapımında kullanılan çeşitli rendeler ve ok haddesi (H.B. Kunter Arşivi'ndeki bu fotoğrafta görülen aletlerin bugün nerede bulunduğu tesbit edilemedi).
180. Çeşitli cins oklara ait yelek biçimleri.
181 Kuğu tüyünden ve kağıttan yapılmış pişrev oku yelekler,
182. Bakkam ayaklı pişrev (menzil) okları.
183. Bakkam ayaklı pişrev okları (detay).
184. Ağaç pişrev (menzil) okları.
185. Değişik boylarda heki (meşk) okları.
186. Azmayiş ve Aşağı Koşu Azmayişi okları.
187. Değişik boyda puta (hedef) okları.
188. Ucu topuzlu idman oku (detay)
189. Ucu deri topuzlu veya küt demir temrenli idman okları.
190. Demir temrenli, yeleksiz torba gezi (idman) okları.
191. Temrensiz hava gezi (idman) oku (detay).
192. İbriş okları.
193. İbriş oku yeleği.
194. Kamış ve ağaç gövdeli, demir, fılişi ve kemik uçlu çavuş (kılavuz) okları.
195. Fildişi başlı çavuş oku (detay).
196. Ağaç tirkeş (savaş) oklarından örnekler.
197. Ayağı şerit sargılı, yassı temrenli tirkeş okları (detay).
198 a. Üstün kaliteli tirkeş okları (detay), b. Yangın oku (detay).
199. Çeşitli biçimde tirkeş oku temrenleri.
200. Dikenli tirkeş oku temrenleri.
201. Çeşitli biçimde tirkeş oku temrenleri.
202. Meremmet edilmiş (onarılmış) ok ve onarılmak üzere hazırlanmış parçalar.
203. Kabza Sargısı (Muşamba), TSM Env. No. 1/2598.
204. Yay kurmakta kullanılan kemtod, TSM Env. No. 1/10410.
205. Zihgir (Şast), TSM Silah Koleksiyonu.
206. Zihgir'in sağ el başparmağına takılış biçimi.
207. Parmağa Uydurmak üzere sargı sarılmış zihgir, TSM Silah Koleksiyonu
208. Kıymetli taştan yapılmış zihgir.
209. Oluksuz bilek siperi TSM Env. No. 1/10171.
210. Bilek Siperi TSM Env. No. 2/442
211. Ok ve yay çantalarının takılış biçimleri, Murakkaa, TSM Ktb. Hazine 2153.

212. Ok ve yay çantalarının takılış biçimleri, Camüi't-Tevarih, TSM Ktb. Hazine 1653.
213. Ok ve yay çantaları (19. Yüzyıl), TSM. Env. No. 1/10078,1/10079.
214. Ok kuburları, TSM Silah koleksiyonu.
215. Usta Abdullah işi yay kitabesi (TSM Env. no. 1/10944).
216. Sultan Bayezid imzalı Usta Bayezid işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/1040).
217. Sultan Bayezid Veli imzalı Usta Bayezid işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/1045).
218. Sultan Bayezid Sene 1002 yazılı Usta Bayezid işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/1048).
219. Sultan Bayezid imzalı Usta Beyazid işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/2716).
220. Sultan Bayezid imzalı Usta Bayezid işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/1046).
221. Usta Hasan işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/1129).
222. Usta Küçük Hüseyin işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/9291).
223. Usta İbrahim işi yay kitabesi TSM Env. No. 1/8940).
224. Usta İbrahim işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/1118).
225. Usta İbrahim işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/1111).
226. Usta Mehmed Hüseyin işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/9215).
227. Usta Muhiddin işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/9267).
228. Usta Muhiddin işi yay kitabesi (TSM env. No. 1/2718).
229. Usta Mustafa Kavsi işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/8898).
230. Usta Osman işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/1095).
231. Usta Pervane işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/2712).
232. Usta Pervane işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/8978).
233. Usta Hüseyin Pervane işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/1099).
234. Usta Salih işi yay kitabesi (TSM Env. No. 2/125).
235. Usta Süleyman işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/1131).
236. Usta Süleyman işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/1151).
237. Usta Şahin işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/9093).
238. Usta Üryanizade işi yay kitabesi (J.B. Bell of Corydon Koleksiyonu, Londra).
239. Usta Yusuf işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/9218).
240. Usta Yusuf Rıdvan işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/9234).

GİRİŞ

Eski kaynaklarda, bazı doğulu toplumlar **okçu kavimler** diye anılırlar. Daha çok eski Batılı tarihçilerin **barbar** saydıkları topluluklara verdikleri bu adın sınırları, bugüne kadar açıkça belirlenmiş değildir. Hangi çeşit kavimlere, niçin bu ad verilmişti? İskitler, Herodot'un tanımı ile **okçu kavim**diler. Batı ve Yakın-Doğu Hıristiyan tarihçileri Hunları ve Avarları, daha sonra Moğolları, Türkleri ve Tatarları da zaman zaman böyle anarlar.

Soy ayrılıklarına rağmen, sözü geçen toplulukları birleştiren bu ortak özellik neydi? Eski Doğu dünyasının değişik kesimlerinde yaşayan bu kavimler, aynı coğrafi bölgeden çıkıp yayılmış topluluklardı. Anayurtları, Orta-Asya'nın geniş bozkırları idi. Bozkır iklimi bu kavimlerin insanlarına kendi damgasını, özelliğine uygun bir sertlikte vurmuştur. Yaşanan çevre ve iklimin bu biçim verme etkisi, soy farklarına rağmen, toplulukları ortak bir tavır ve üslupta birleştirebilecek güçtedir. Bu sebeple, R. Grousset **Bozkır İmparatorluğu**, R. Montagne **Çöl Medeniyeti** sıfatlarını, ortak bir **hayat üslubu** taşıyan topluluklar için genel birer ad olarak kullanmakta sakınca görmemişlerdir.

Etrafı denizlerle çevrili bir ülke insanı, bir kıt'a insanından farklı tabiattadır; hayat karşısındaki tavırları birbirinden çok ayrıdır. Vücut yapıları ile yetenekleri de birbirine uymaz. Vikingleri ve Anglo-Saksonlan, Cermenlerden ayıran budur. İngilizlerle Portekizlilere **denizci uluslar** diyoruz; ayrı soydan gelen bu iki insan topluluğu **denizci** sıfatı altında birleşebiliyorlar. Avarlar, Moğollar, Tatarlar ve

Türkler de, aralarındaki bütün farklara rağmen, “okçu kavimler” adı altında toplanabiliyorlar.

Okçu kavimler, bozkır şartlarının yarattığı kendine özgü bir toplumsal yaşama biçimi gösterirler: bunlar göçebe idiler. Sürekli yer değiştirir; oradan oraya göçer; daha elverişli ve verimli bölgeler ararlardı Bu yüzden, taşıma aracı olarak at, kolay kurulup sökülen barınak olarak çadır hayatlarında vazgeçilmez bir unsur olarak yer almıştır. İlk dönemlerinde avcılıkla geçinirler, uygun av bölgeleri ararlardı. Hayvancılık dönemine geçince, bu defa verimli otlaklar bulmak zorunluluğu onları belli bir yerde tutunup yerleşmelerini önlemiştir. Bu arada at ve çadır yanında, savunma ve geçimlerini sağlayan bir başka aracın, ok ve yayın üçüncü bir hayati unsur olarak karşımıza çıktığını görüyoruz.

At sırtında okla avlanan ve savaşan bu göçebe bozkır insanları zamanla daha büyük siyasi topluluklar, hatta büyük imparatorluklar kurdular. Bu şartlar altında beliren hayat tavırlarını Yüzyıllar boyunca koruyup geliştirdiler. Böylece, göçebe kültürüne dayanan “hayat üslubu”, zamanla büyük çapta etkinlikler ve yaratmalar sonucu yeni medeniyetler ortaya çıkartmıştır.

Okçuluğun Türk toplumlarındaki hayati önemini, daha sonra da, günümüze kadar kesintisiz sürüp gelen biçimlerini ve izlerini anlayabilmek için, bu konuyu biraz daha açmak gerekiyor.

E. Rothacker kültürü, İnsan topluluklarının kendilerine özgü yaşama tarzlarını biçimlendirme süreci (prozess) diye tanımlar.[1] Etimolojik anlamda kültür, “toprağı işleme” demektir. Daha geniş kapsamda, yapma farklılaştırma, bütünleme, biçimlendirme, üslup verme, damgasını basma, geliştirme, derinleştirme anlamına gelir. Toplum yapısını ve kurumları, büyüyüp gelişmekle kalmaz, aynı zamanda farklılaşır, bütünleşir, biçimlenir ve sonunda bir birliğe doğru giden, her an biraz daha kapanan bir “hayat formu”na varılır.

Geçmiş kültürlerin belli dönemlerinde bugüne kalabilen buluntular, eşyalar ve aletler, o kültürün kesimini aydınlatan birer belgedirler: Kültürün oluşma çizgisini izlemekte bize tutamak olurlar. Araçlar, insanın sınırlı beden gücüne, ek fizik güçler katmak gereğinden doğmuşlardır. Bu bakımdan, onun mücadele gücünü arttıran ve gelişmeyi hızlandıran nesneler olarak kültürün oluşumunu geniş ölçüde etkiler. Araçların türü ve yapısı, bağlı oldukları kültürün türü ve yapısını yansıtır.

[1] E. Rothacker, *Tarihte Gelişme ve Krizler*, İstanbul 1955, s.52.

Daha önce işaret ettiğimiz gibi, Orta-Asya'nın göçebe bozkır insanları için hayati araçlar çadır, at ve ok-yaydı. Hareketli ve mücadeleli hayatlarını sürdürmekte bilhassa ata ve at sırtında kullandıkları ok-yaya muhtaçtılar. Atlarının ve oklarının yapısında ve kullanılışında görülen farklılıklar, içinde yaşadıkları çevrenin ve hayat şartlarının bir sonucuydu.

Atı ehlileştirip binek hayvanı olarak kullanmak, onlara yaşadıkları uçsuz bucaksız bozkırı bir anlamda sınırlama, ona egemen olma imkanı vermiştir. Az verimli bir bölgeden, daha verimli bir bölgeye kolayca göçmesini sağlamıştır. At ve atlı, bozkır kültüründe ayrılmaz iki varlıktır. Göçebe insan atını kendi yakalar, onunla boğuşur, deneşir ve anlaşır. Ona kendi sert tabiatına ve zorlu yaşama tarzının gereklerine uygun eğitimi verir. Bunun sonucu, at ve binicisi aynı kavrayış, sezgi, hatta ortak bir yaşama içgüdüsü içinde sanki tek bir varlık olmuşlardır. Atın bir bozkır insanı için anlamı, herhalde bugün bizim anladığımızdan çok daha farklı, çok daha derin olmalıdır. Burada kısa bir karşılaştırma yapalım: Atı Çin'e, kuzey komşuları göçebe halklar tanıtmışlardı. Fakat bir tarım memleketi olan Çin, atın üstün yanlarından sonuna kadar faydalanmayı bilemedi; onu bir yük hayvanı olarak kullandı, yeteneklerini köreltti. Bu çok tabiiydi, çünkü Çin'in hayat üslubunu belirleyen hayat şartlarında atın yeri olmamıştı. O yüzden Çinliler kendi dünyalarına yabancı olan bu yaratığı anlayamadılar, "göremediler".

İnsanlar çevrelerindeki nesneleri ilgi alanlarına girdikleri kadarıyla görürler. Hayat tavırlarını çizen ve sınırlayan şartlar, realiteyi o bakış açısından görüp yorumlamalarına yol açar. Hayat tarzına yabancı ve aykırı herşeye karşı ilgisiz, hatta kördürler. Nesne ilgi alanında ise, hele "hayati" bir önem taşıyorsa bu defa ona bütün benliğiyle eğilir, onu biçimlendirip gereğince kullanma çabası içinde kendi varlığını da yoğurup biçimlendirirler.

Sosyologların bu konudaki tesbitleri ilgi çekicidir: Söz dağarcığı 200-300'ü geçmeyen bir çöl kabilesinde yapılan incelemelerde yalnız gri rengin nüanslarını karşılamak için 10-15 kelime bulunduğu görülmüştür; oysaki yeşil renk için bir tek kelimeleri vardır. Çölün grisi içinde bu rengin en ince nüans farklarını seçebilme yeteneği kazanan gözleri, yabancısı oldukları çevrelere ait renk derecelerine karşı duyarsız kalmıştır.

Aynı durumu, göçebe bozkır topluluklarında da görürüz. Oğuz-Türkmen etnografya ve etimolojisinin ana kaynakları olan Divan-ı Lügati 't-Türk ile Dede Korkut Kitabı'nda, atın değişik cinsleri, davranışları, yürüme hızları, eğitimi ve

hastalıkları, ayrıca at koşum takımlarının değişik parçaları için çok zengin bir terminoloji mevcuttur. Atlı göçebenin elindeki ok ve yay için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Okçu kavimler diye anılmaları, onlar için başka sıfat yerine "okçu" deyiminin kullanılması sebepsiz değildir. Nitekim, okçuluğun da Türkçede 200 kelimeyi bulan bir sözlüğü vardır. Türleri, yapımı ve kullanımı bir yana, sadece bir yayın kısımlarını gösteren şu terimler kullanılıyordu: kabza, çelik, kabza boğazı, tir geçimi, sal, kasan gözü, kasan, kasan başı, yay başı, baş sargısı, baş kemiği ve tonç kertiği. Göçebe ayrıca yay ve okla kendi bedeni arasında benzerlikler kurmuştur. Yazılı kaynaklar, yay ve okun antropomorfizmi üzerinde ısrarla dururlar. Yay da insan gibi dört esas maddeden yapılmıştır: ağaç iskeleti insanın kemiği, boynuzu insanın eti, siniri onun damarları, tutkalı ise kanı yerinedir. İnsan gibi, yayın da karnı ve sırtı vardır; insanı arkaya çok bükersen kırılır, yayı da öyle.[2] Okun kısımlarına verilen adlar da aynı benzetmeye dayanır; sırasıyla şöyledir: baş, **boğaz**, boyun, göğüs, göbek, baldır, ayak.

Bozkır insanı atın seçimi, eğitimi, bakımı ve kullanımı için gösterdiği titizliği, belki daha fazlasını ok ve yayın malzeme seçimine, yapım kalitesine ve atış üstünlüğüne de göstermiştir. Bu yayların yapımı bir yıl almakta, iyisi ikiyüz yıl kullanılabilmekte idi. Bu konuda ustalığa ulaşmak bir ömrü alırdı. Bu üstün kaliteli silaha, uzun ve yorucu idmanlarla edinilen atış yetkinliğini de eklersek varılan göz kamaştırıcı sonuçlara şaşmamak gerekir.

Ok ve yaya verdiği önem, onun inanç dünyasını da etkilemiştir. Pagan dönemlerinden beri Türkler için ok ve yay hakimiyet sembolüydü. Hakan tahtında otururken elinde ok ve yay tutardı; komutanlarını toplamak için onlara anlamı belli, değişik oklar yollardı; çetirlerinde, damga ve sikkelerinde ok ve yay resmi vardı. Okçu millet olan Moğollarda ok ve yay kutsaldı; en değerli armağandı; yayı elinden düşürmek yahut oka basmak bağışlanmaz bir suçtu.

İslamiyetin kabulünden sonra ise, ok ve yay Allah'ın Cebrail eliyle Adem'e yolladığı bir silah, Peygamber'in ümmetine bıraktığı kutsal bir emanet sayılmıştır.

Görüldüğü üzere, beslenmesini ve savunmasını sağlayan bir araç olarak ok ve yayın, göçebe insanın hayatında, belki attan bile daha önemli bir yeri vardır. Hatta çekinmeden, bu kültürü yönlendiren ana unsur olmuştur diyebiliriz. Okçuluk değişik bakımlardan onun varlık karşısındaki tavrını çizmiştir. Atı, onu avına

[2] Tayboga, *Bugyetü'l-Meram Gayetü'l-Garam*, TSM Ktb. 1932, v. 19a

götüren, düşmanına yaklaştırıp uzaklaştıran bir hareket unsuruydu; halbuki bunlarla direkt teması ve kesin sonucu verecek hesaplaşmayı sağlayan ana unsur ok ve yaydır. Bu silah ile yener, kazanır, varlığını korur. Nişanı tam ortasından vurmak çabası bakışını keskinleştirir; havada avına pike yapan bir kuşu vururken dikkati bilenir, fırsatları içgüdüsel bir çabuklukla yakalama gücü kazanır; bir menzili aşmağa çalışırken, kendini de aşmağa çalışır.

Bütün bunların gerçekleşmesi ise, uzun ve çetin bir çalışmayı ve disiplini gerektirir. Eğitimin çok küçük yaşlardan başlaması ve idmanın terkedilmemesi bundandır. Sonunda, onun için nişan almak diye bir mesele, okun atılış yönü diye bir problem kalmaz. Pratik olarak, at sırtında dört nala giderken nişan almak imkansızdır; hele bu durumda hareketli bir hedefe, diyelim uçan bir kuşa, kovalayan düşmana nişan almak söz konusu olamaz. O bunu, fiziksel kontrolün ötesinde, kazanılmış üstün bir yetenekle başarmaktadır. Kendisini hızla takip eden düşmanına, ani bir arkaya dönüşle isabet kaydetmesi, bu yeteneğinin ne ölçüde geliştiğini göstermektedir. Eski bir Arap kaynağında yazıldığı gibi: “O (Türk), hayvanını hızla koştururken, öne arkaya, sağa sola, yukarıya aşağıya ok atar”. Hedefe atışta okun boşa gitmesi söz konusu değildir: “Hücum anında onlardan bin süvari, bin düşman atlısına ok atsalar, hepsini yere sererler”. Görüşü keskinleştiği kadar da genişlemiştir: “Türkün ikisi yüzünde ikisi kafasının arkasında dört gözü vardır.[3] Atının, hele yayının elden çıkması onu daima korkutur; yedek atını ve yedek yayını yanından hiç eksik etmez.

Göçebe insan, hayat şartları insafsız bozkırın ortasında, varlığını ancak fırsatları anında yakalamakla sürdürebilmiştir. Geniş bozkırda, av hayvanları ve düşmanları da aynı fırsat kollama durumunda ve sürekli hareket halindedirler. Ok menzili uzaklığı ile sınırlı etki alanına bir anda girip çıkarlar. Bu kısa anı hemen yakalayıp değerlendirmek zorundadır. Bu durum onu, devamlı kollama, kuşku ve tedirginlikten doğan aşırı uyanıklık ve gerginlik içinde tutar. Yorgunluk ve dalgınlık söz konusu olamaz. Nitekim, “Sürekli yolculuktan bitkin düştüğü, çok yay çekmekten omuzları yorulduğu halde, konak yeri yakınında bir yaban eşeği veya geyik gördüğü, önüne bir tilki veya tavşan çıktığı zaman, Türkün o yorgun insan değilmiş gibi avlandığını görürsün.[4] Bütün yetenekleri bu yönde

[3] El-Cahiz, *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri* (çev. R.Şeşen) Ankara 1967, s. 66-67.

[4] El-Cahiz, *Aynı Eser*, s.69.

gelişmiş, dayanıklılık ve çeviklik kazanmıştır. Kasların, görme ve işitme organlarının, sezgi gücünün her an formunda tutulması lazımdır. Çünkü, kaçan her fırsat, onun bozkırın amansız sertliği karşısında gerilemesi, yenilgisi demektir. Yaşama şartlarının gerektirdiği bu uyanıklığı yitiren her canlı, bir diğerine yem olur. Realite karşısındaki başarısının sim, duyu organları, kasları ve sezgisi arasında kurulan anlık uyumlardır.

Dağınık topluluklar halinde yaşamaları, atlarının sürati ve çevikliği, at sırtında her yöne isabetli ok atabilmeleri onların farklı bir savaş taktiği edinmelerine yol açmıştır. Hafif süvari birlikleri halinde, kılıç, mızrak ve ok-yayla donatılmışlardı. Mecbur kalmadıkça kılıç ve mızraklarına el atmazlardı. Savaş taktiklerinin esası, düşmanla göğüs göğüse mücadeleden kaçınmaya, yanlardan vurmaya, geriden kuşatmaya ve özellikle ustalıklı bir çekilme ile düşmanın kendilerini kovalamasını sağlamak ve onları bu sonsuz takipte yorup hırpalamaya dayanıyordu. Ağır donatımlı, sıkışık düzenle savaşan, bu yüzden hareket imkanları kısıtlı olan Batılı ordulara uyguladıkları bu oynak taktikle, korku ve şaşkınlık yaratıyor, hemen daima başarılı sonuçlar alıyorlardı. Düşmanla göğüs göğüse gelmeden etkili olabilmelerini ise, ustalıkla kullandıkları uzak mesafe silahı ok ve yaya borçluydular. Selçukluların ilk Anadolu akınında (1021). Van Gölü kenarındaki Urmia Vaspurakan Kırallığı ordusuna, tek Türk askeri bile yaralanmadan büyük kayıplar verdirişi bu konudaki sayısız örnekten biridir.[5]

Göçebe topluluklar, besinlerini bir yandan yetiştirdikleri hayvan sürülerinden, öte yandan av etlerinden sağlıyorlardı. Bu yüzden av okçuluğu barış zamanlarının başlıca meşgalesi idi. Av okçuluğuna aynı zamanda bir çeşit savaş talimi gözüyle bakılmaktaydı. Nitekim sonraları bu görüş geliştirilmiş, askeri manevraları andıran büyük av partileri düzenlenmeğe başlanmıştır. Zaten aslında, bozkır insanı için hayat, sert tabiat şartlarıyla ve düşmanlarıyla bitip tükenmez bir savaş durumundan başka neydik ki!

***

Kuruluşundan 17. Yüzyıl başına kadar Osmanlı ordularında ok ve yay, topla birlikte, en etkili uzak mesafe silahı olarak önemini korumuştur. 16.Yüzyıl

[5] Methieu d'Edesse, *Chronique* (Fr. Çev, E. Dulaurirer), Paris1858, s.42

ortalarından itibaren ateşli silahların gelişmesi, ok ve yayın giderek yerini tüfeğe bırakmasına sebep olmuştur Ne var ki bu, ok ve yayın, okçuluğun Türklerin hayatından büsbütün silindiği anlamına gelmez. Önemli bir spor dalı olarak, özellikle İstanbul'un fethinden sonra, moral değerleri ayakta tutan kurumlardan biri olarak, varlığını ve etkinliğini 19. Yüzyıl sonlarına kadar sürdürmüştür.

Şüphesiz ki okçuluk, başlangıçta, yaşanılan çevre ve hayat şartlarının bir gereği idi. Fakat zamanla Türk insanının kişiliğini oluşturan belli başlı unsurlardan biri haline geliyor, çevre ve şartlar tamamen değiştiği halde, şu veya bu şekilde devam ediyor, varlığını yitirmiyor. Bu durumu olsa olsa, Türklerin okçulukla olan ilgisinin köklerini tarihin derinliklerine uzanan, içten bağlılığıyla açıklayabiliriz. Dikkat çeken bir nokta da, okçuluğun, Doğu menşeli ulusların hiçbirinde Türklerdeki kadar uzun bir süre benimsenmiş ve onlar ölçüsünde başarıyla devam ettirilmiş olmamasıdır. Nitekim, bir vakıfa bağlı, örgütlü ve disiplinli bir okçuluk sporuna öteki Doğu ve İslam ülkelerinde rastlamıyoruz.

Buraya kadar açıklamaya çalıştığımız bu gerçeği, eserin sınırlarını biraz aşarak, şöyle bir sonuca bağlayabiliriz: Türk insanının kişiliğini böylesine yoğuran, hayat tavrını çizen bir unsur olarak okçuluk, şüphesiz onun, kültür ve sanat alanındaki diğer başarılarının anlaşılmasına da ışık tutabilecek, her zaman dikkate alınması gereken bir konudur.

Türk okçuluğu hakkında elden geldiği kadar geniş kapsamlı ve ayrıntılı bilgi vermeğe çalışan bu kitap, iki ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde, Türklerde savaş, av ve spor okçuluğunun kronolojik gelişimi, ikinci bölümde ise Türk yay ve oklarının çeşitleri, yapımı ve teknik özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu araştırmaya böyle bir teknik bölümün eklenmesi zorunluydu. Çünkü, yukarıda da işaret olunduğu gibi, Türklerin okçuluk alanındaki başarısı, sadece atış üstünlüğüne değil, bu üstünlüğü sağlayan araçların, ok ve yayın özelliklerine ve kalitesine de dayanıyordu. Ne yazık ki, bu konu üzerinde şimdiye kadar hemen hiç durulmamıştır. Okçuluğumuzun teknik yönü üzerinde, zengin malzemeye dayandırılan, yeterli ölçüde bilgi verebildiğimizi sanıyoruz.

Buna karşılık birinci bölümde okuyucu, daha çok Yeniçağa ve özellikle bu çağdaki spor okçuluğuna ağırlık tanındığını görecektir. Bu, haklı bir tenkit konusu olabilir Çalışma alanımız, dolayısıyla elimizdeki imkan ve malzeme ne yazık ki ancak bu kadarını mümkün kıldı. Türk okçuluk tarihinin en eski dönemi, Orta Asya ve Çin kültür kaynaklarıyla uğraşan uzmanların ilgisini bekliyor. Savaş

okçuluğumuzu yeterince tanıyabilmek içinse, Türk savaş tarihini taktik ve teknik yönden ele alan araştırmalara ihtiyaç vardır. Biz bu konularda şimdilik genel bir fikir vermekle yetindik.

Türk spor okçuluğu konusunda ise, elimizden sayısız malzeme ve bilgi geçmiş, bunların hemen tümü bu kitapta değerlendirilmeğe çalışılmıştır. Ayrıca kitabın sonuna eklenen okçuluk deyimleri ve terimleri ile ilgili sözlüğün, Türk dili araştırmalarındaki bir boşluğu dolduracağını umuyoruz.

* Sanat tarihçisi olduğu kadar Türk spor tarihine de emsalsiz katkıda bulunan Doç. Dr. Ünsal Yücel 1.7.1935'de Eskişehir (Çankırı ?)'da doğdu. Adana Erkek Lisesi'ni (1955), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünü "Camilerde Son Cemaat Yerinin Mimari Önemi ve Gelişmesi" adlı teziyle (1960) bitirdi. Topkapı Sarayı Müzesi'nde stajyer asistan, asistan ve birinci sınıf uzman olarak 1963-1971 tarihleri arasında ve silah, saat ve kitabeler seksiyonları şefliğini yaptı. 1971'de İstanbul Üniversite-si'nde "Kültür Tarihimizde Okçuluk Sanatı ve Müesseseleri" başlıklı teziyle doktora derecesi aldı. 1971'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nde akademisyenliğe başladı. Almanya, İngiltere, Fransa ve Irak'da çalışmalar yaptı. 1978'de "20. Yüzyıl Batı Sanatında Gerçeklik Kavrayışı" adlı tezi ile doçent oldu. Geniş bilgisi, çalışma disiplini ve titiz kişiliği ile kendisini tanıyanları etkilemiş bu arşiv uzmanı 15.8.1986 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Verimli bir dönemde aramızdan ayrılmıştır. Evli ve bir çocuk babası olan Ünsal Yücel anısına **Sanat Tarihinde Doğudan Batıya** adlı bir Sempozyum düzenlenmiş (1987) ve bu Sempozyumda sunulan bildiriler 1989'da yayınlanmıştır. Ünsal Yücel hakkında yaptığı yayınlanmamış çalışmasından faydalanmamıza izin veren Doç. Dr. Özbay Güven'e teşekkür ederiz. Doç. Dr. Ünsal Yücel'in yayınlanmış eserleri şunlardır;
1- Yücel, Ünsal, "Türk Kılıç Ustaları", Türk Etnografya Dergisi, Sayı: VII-VIII, 1964-1965.
2- Yücel, Ünsal, "Sultan II. Mahmud Devrinde Okçuluk", Türk Etnografya Dergisi, Sayı: 10, 1967, s. 89-102.
3- Yücel, Ünsal, "Thirteen Centuries oflslanıics Arnıs", Apollo, July 1970.
4- Yücel, Ünsal, "Türkische Waffen Vom 16. Bis Zum 18. Jahrhunder", Das Wiener Burgerliche Zen-gerhans, Wien, 1977.
5- Yücel, Ünsal, "20. Yüzyıl Fransız Resim Sanatı", Uluslararası II. İstanbul Festivali Tanıtım Kitabı, İstanbul, 1974.
6- Yücel, Ü., Raby, J., "Blue-and-White, Celadon and Whitewares: Iznik's Dept to China", Oriental Art, Vol. XXIX, No: L Spring 1983.
7- Yücel, Ünsal, "Atatürk Döneminde Sanat Yaşamı", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1983.
8- Chinese Ceramics In The Topkapı Museum, İstanbul, A. Complete Catalogue, I.Yuan and Ming Dynasty Celadon Wares by Regina Kranl in Collabration With Nurdan Erbahar, Edited by John Ayers vvith historical Studies by Ünsal Yücel and Julian Raby.
9- Yücel, Ünsal, Islam Kılıçları ve Kılıç Ustaları, Arapçaya Çeviren: Tahsin Ömer Tahaoğlu, Es-Suyufu'l-lslamiyye ve Sunna' uha, Kuveyt, 1408 H./1988 M.
10- Yücel, Ünsal, İslam Kılıçları ve Kılıç Ustaları, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi yayınları, VI+145 s., 46 renkli ve 138 siyah-beyaz resim.
11- Yücel, Ünsal, Türk Okçuluğu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 182, Ankara, 1999, XX+600 s., siyah-beyaz resim.

[6] Kendileriyle 5-6 yıl önce yaptığımız görüşme ve yazılardan, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in "Başlangıcından Fatih Devrine Kadar Türk Okçuluğu" ve Prof. Dr. Halil İnancık'ın "Teknik Yönden Türk Savaş Tarihi" konusunda incelemeler yaptıklarını memnuniyetle öğrenmiştik. Bugün bu çalışmalar hayli ilerlemiş olsa gerektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. YENİÇAĞA KADAR TÜRK OKÇULUĞU

Okçuluğun insanlık tarihinin en eski çağlarına kadar inen uzun bir geçmişi vardır. Basit el baltalarından sonra, ok ve yayla ilgili buluntular ilk defa Geç-Paleolitik çağda (M. Ö. 35000-10000) yeni bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Çakmak taşından yapılmış en erken ok uçları Doğu-İspanya'da (Parpello, Valencia) bulunmuştur; Solutrean döneme (M. Ö. 17000-15000) aittirler.[1] **(Resim 1).** Magdalenian dönemde (M. Ö. 15000-8300) ve onu izleyen Mesolitik çağda (M. Ö. 8300-25000) ise yontulup cilalanmış çakmak taşından ok uçlarının, kültür gelişmelerini tesbite imkan verecek bollukta, bütün eski dünyaya yayıldıklarını gömlekteyiz.

Neolitik çağda (M. Ö. 2500-1800) ok uçlarında yeni bir form ortaya çıkıyor. Önceki örneklerde okun gövdesi temrenin gerisindeki çıkıntıya bağlanırken, bunlarda çıkıntı kaldırılmış, ağaç kertilerek oyuntuya reçine ile yapıştırılmıştır.[2] **(Resim 2).**

Bilinen en eski yay buluntusu ise Mesolitik çağa, buzullar sonrası Maglemosian kültür (M. Ö. 6800-5000) çevresine girmektedir (Resim 3). 150 cm boyunda, karaağaçtan yapılmış ve kabza yeri inceltilmiş olan bu yay C. 14 analizine göre M. Ö. 5000 tarihlidir.[3]

[1] G. Clark – S. Piggott, *Prehistoric Societes*, London 1965, s. 84-85.

[2] G. Childe, *The Dawn of European Civilisation, 6th edition*, London 1957, s. 271. Fig. 129/1.

[3] G. Clark - S. Piggott, *Aynı Eser*, s. 146, fig. 43.

Ayrıca, okçulukla ilgili iki önemli buluntudan biri, Bohemya'da bulunan M.Ö. 2500-1800 tarihli pişmiş toprak bilek siperi ile buna bağlı olduğu tahmin edilen altın kaplama levha, diğeri Wiltshire (İngiltere) kazılarında çıkan ve ok yapımında kullanılan taş törpüdür.[4] **(Resim 4, 5)**

Arkeolojik buluntuların yanı sıra, prehistorik dönemlerden kalma bazı mağara resimleri de okçuluğun en eski tarihine ışık tutan belgelerdir. Paleolitik çağa ait, insan figürlü en erken duvar resimlerinden birinde (Morella la Vella, Castellon, İspanya) savaşan okçular tasvir edilmiştir **(Resim 6).** Mağara devri insanı için ok ve yay, hem savaş, hem de yaşamını sağlayan bir av aracı idi. Mesolitik çağa ait Doğu-İspanya'daki iki mağara resminden ilkinde (Cueva Remigia, Gasulla) savaşa yahut ava giden okçuları, İkincisinde (Los Caballos, Volltorta, Castellon) ren geyiği avlayan okçuları görmekteyiz **(Resim 7,8)**

***

Asya'da ok ve yayla ilgili en eski buluntular Kuzey-Doğuda ve Sibirya'da ele geçmiştir.[5] Bunlar okçuluk tarihinde önemli bir evrime işaret etmektedirler. Avrupa ve Kuzey Afrika'da prehistorik dönemden beri kullanılan yaylar, tek parça ağaçtan yapılıyordu. Oysa Asya yaylarında kompozit bir yapı ile karşılaşmaktayız. Ağaç yayın iskeletini teşkil etmekte, kolların iç ve dış yüzleri boynuz ve sinir gibi organik maddelerle kaplanmaktadır. Böylelikle yayların, dolayısıyla okların boyları kısalabilmekte, daha uzağa atış sağlandığı gibi, at sırtında da daha rahatlıkla kullanılabilmektedir. Basit yaylar, ağacın cinsi ne olursa olsun, kısa bir süre sonra kurur, esnekliğini yitirerek işe yaramaz olurlar. Oysa kompozit yay çok daha uzun ömürlüdür: üstün kaliteli ve bakımlı bir Türk yayı ikiyüz yıl kullanılabiliyordu. Ayrıca, yayın gücü ve esnekliği, boynuzla sinir oranını değiştirerek istenildiği gibi ayarlanabilmekteydi. Bu üstünlükler ok ve yayın Asya kavimlerinin Yüzyıllar boyunca ellerinden düşürmedikleri bir silah olarak kalmasını sağlamıştır.

[4] V.G. Childe; *Aynı Eser*, s. 224-225, fig 112, 113

[5] H. Balfour, "On the Structure and Affinities of the Composite Bow" *Anthropological Institute Journal of Ireland*, C. 19, 1900, s 242

Eski Çin kaynaklarında, Kuzey komşularının okçuluktaki başarıları ve "katınç" (kompozit) dedikleri yaylarının üstünlüğü sık sık anılmaktadır.[6] Nitekim, Çinlilerin at kültürünü ve bu arada kompozit yayı Kuzey komşularından aldıklarını biliyoruz.[7]

İlk kompozit yayların yapıları hakkında yeterli bilgilere sahip değiliz. Altaylılarda, Aşağı-Volga'da, Narın, Kuray, Tula, Orhon ve Pencikent bölgelerinde kemik (boynuz) kaplı yay parçalarına ve yayların kabza ile kol uçlarına ait buluntulara rastlanmaktadır.[8]

Asya steplerinin atlı toplulukları Turanlılardan İskitlere, Perslere, Asurlulara, Partlar vasıtasıyla Sasanilere geçen ve Doğu-İslam dünyasına yayılan kompozit yay, bu milletlerin başarılarında önemli rol oynamıştır.

Tarihte, geniş topraklara sahip ilk önemli okçu millet İskitlerdir. Başarılarını, sınırsız bozkırda at koştururken, her yöne isabetli ok atabilen süvarilerine borçludurlar. Savaş taktikleri ilgi çekicidir. Bu taktik, güçlü düşman birlikleri ile karşılaşınca, göğüs göğüse savaşa yanaşmamak, ustalıklı bir çekilme ile düşmanın kendilerini takibine yol açmak ve onları bu sonsuz takipte hırpalayıp eritmek esasına dayanıyordu. Çekilme sırasında özellikle arkaya doğru etkili atışlar yapmakta ustaydılar. Grek vazo resimlerinde, İskit okçuları çok işlenmiş bir konudur;[9] bu arada M.Ö.5. Yüzyıla ait bir Kilikya sikkesinde, yayına kiriş takan ve okun endamını inceleyen, uzun saçlarından ve sol göğüslerinden Amazon olduğu anlaşılan iki figür resmedilmiştir.[10] İskit yayı taşıyan bu kadın savaşçılar, mükemmel birer okçu olarak büyük ün yapmışlardı; at sırtında arkaya ok atabilmek için sağ göğüslerini dağlattıkları söylenir. Kul Oba'da bulunan, M.Ö. 4.-3. Yüzyıla ait bir plaka üzerindeki, yayına kiriş takan İskit okçusu tasvirinden, onların da Türkler gibi yanlarında yedek yay taşıdıklarını öğreniyoruz.[11] **(Resim 9).**

[6] W. Eberhard, "Çin Kaynaklarına Göre Türkler ve Komşularında Spor", *Ülkü,* Mayıs 1940, s. 209-215; W. Eberhard, *Çin 'in Şimal Komşuları,* Ankara 1942, s. 22,35-39,60-62,95.

[7] W. Eberhard, "Çin Kaynaklarına göre Orta Asya'daki At Cinsleri ve Beygir Yetiştirme Hakkında Malumat", *Ülkü,* I. Teşrin 1940, s. 161-172; II. Teşrin 1940, s. 207-210.

[8] B. Ögel, *İslamiyetten Önceki Türk Tarihi,* Ankara 1962, s. 49,103-105, 115,154,184.

[9] T. T. Rice, *The Scythians,* 2nd. edition, London 1958, s. 66-67,75).

[10] E. S. G. Robinson, "The Archer of Soli in Cilicia" *Anatolian Studies,* Menchester 1923, s. 355-357.

[11] G. Rausing, *The Bow - Some Notes on its Origin and Development,* Lund 1967, fig. 54.

Sakalar, İskitler ve öteki Asya kavimleri ile temasa gelen Medler ve Persler, okçuluğu kısa zamanda benimsediler **(Resim 1Oa-c).** Tarım Havzası'ndan Hazar Denizi'nin güney-doğusuna gelip yerleşen Partlar, iran ve Suriye'yi ele geçirmişler ve birlikte getirdikleri doğu okçuluğunu bu bölgelere yaymışlardır. Yakın Doğu'da ok ve yayı geniş ölçüde kullanan ilk devlet ise, Asurlular olsa gerektir. Bugün New York Metropolitan Museum of Art'da bulunan ve Mısır'da 18. Sülaleye (M. Ö. 1400) ait bir mezarda çıkan ileri teknikte iki kompozit yayın, Asur menşeli olduğu tahmin ediliyor.[12] Sasaniler de doğu okçuluğunu iyi biliyorlardı. Sasani gümüş tabaklarındaki süvari tasvirlerinden, kompozit yay kullandıkları ve at üzerinden her yana ok atabildikleri anlaşılıyor **(Resim 10e, 11).** Yayların kabza kısmı içeri doğru girinti yapmakta, bu bakımdan İskit yaylarını andırmaktadır. Yay başlarının dışa kıvrık oluşu ise Doğü-Türkistan etkisine işaret etmektedir.

Kompozit Asya yayı, Batı dünyasına ilk defa Augustus zamanında (M. Ö. 63 - M. S. 14) girmiştir. Bunu, Ren ve Tuna kıyılarındaki Roma garnizonlarına ait buluntular gösteriyor. Doğudan gelen ücretli askerler bu yayı Partlardan almış olmalılar. Cermen kavimlerinde kompozit yay hiçbir zaman benimsenmemişti. Cermenler ya yayın karmaşık yapım tekniğini kavrayamamış, ya da yaşadıkları yerlerde elverişli malzemeleri bulamamışlardı. Bu yay daha sonra Hunlarla ve Avarlarla Orta-Avrupa'ya kadar taşındığı halde yine layık olduğu ilgiyi görmemiştir.[13]

***

Hunlardan ve Göktürklerden beri Altaylarda ve Çin-Türkistanı'nın geniş bozkırlarında dağınık kümeler halinde yaşayan Türk boyları Doğu okçuluğunun en başarılı uygulayıcısı olmuşlardır. Çin-Türkistanı'nda, Kumtura'da, Kızıl'da **(Resim 1Of),** Bezeklik'de bulunan fresklerde okçu tasvirlerine rastlarız.[14] Yaylarının kabzaları düz, başlan uzun, düz ve keskin biçimde dışa kıvrıktır. Doğu

[12]H. Balfour, “The Archer's Bow in the Homeric Poems”, *Royal Anthropological Institute of Great Britain,* London 1921, s. 300, fig. 8; G. Rausing,*Aynı Eser,* s. 70-71, fig. 33.

[13]A. B. Hoffmeyer, “Military Equipment in the Byzantine Manuscript of Scylitzes”, *Gladius,* C. V, Granada 1966, s. 68.

[14]A. von le Coq, *Die Buddhistische Spatentike in Mittelasierı (V Neue Bildwerke)* Berlin 1926, Taf. 9;)VI. Neue Bikhverke II.) Berlin 1928, s. 86.; A. Grünwedel, *Altbuddhistische Kultstatten in Chinesisch-Turkistan,* Berlin 1912, Taf. 237,238.

Asya menşeli bu tip kompozit yay, Batıya doğru yayılıp Sasanilere geçmişti. Daha sonra, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Türkleri ile Moğollar, Tatarlar ve Osmanlılar da, aynı tipi geliştirerek, başarıyla kullanmışlardır. Kompozit yay, 16. Yüzyılda, Osmanlı ordularıyla bir kere daha Avrupa ortalarına kadar taşınmıştır. Macarlar ve Polonyalılar, Türk kılıcı gibi Türk yayının da üstünlüğünü yakından tanımış, benzerlerini yapmaya çalışmışlardı. Krakow Naradowe Müzesi'ndeki 17.Yüzyıla ait kompozit Polonya yayı bu etkinin ürünüdür. Fakat fotoğrafından da anlaşılacağı üzere, o devir Türk yayı ile kıyaslanamayacak kadar acemice ve düşük kalitelidir.[15]

Araplar, İslamiyetin başlangıcında tek ağaçtan yapılmış basit yaylar kullanıyorlardı. Taberi, Peygamberin silahlarını anlatırken, "erravha", "şavhat", "neb'i" ağaçlarından yapılma üç yayı olduğunu söyler.[16] Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan ve Hz. Muhammed'e izafe edilen yay da, sert ağaçtan bu tip basit bir yaydır. Araplar kompozit yaylarla ilk defa 633-642'de Sasanilerle yaptıkları savaşlarda tanışmış olmalıdırlar. Ne zaman benimsediklerini bilmiyorsak da, Halife Osman zamanında (644-656) Horasan Türkleri ile giriştikleri on yılı aşkın savaşlarda bu yayın üstünlüğünü kesin olarak anladıklarını, hatta kullandıklarını tahmin ediyoruz. Nitekim, Emeviler devrine ait, Kasr el-Hayr el-Garbi'de (Suriye) bulunan bir freskteki okçu süvari tasviri bu yolda ipuçları vermektedir **(Resim 1Od).** Okçunun başlığına ve beline bağladığı uçuşan kurdelalar Sasani etkisini gösteriyor **(Resim 11);** tuttuğu yay ise Doğu-Türkistan menşelidir **(Resim 10f)** Bu iki etki, Asya okçuluğunun Araplara Sasanilerle veya hemen sonra Türklerle geçmiş olduğu yolundaki tahmini kuvvetlendirmektedir.

Ok ve yay, Türklerde hakimiyet sembolü idi. Çetirlerinde ve sikkelerinde bu sembolü kullanmaları, okçuluğa tanıdıkları öneme işaret eder. Göktürklerde ok, "tabi'lik" ve esareti, yay ise "metbu'luk" ve üstünlüğü gösterirdi. Kağanın, idaresindeki boylara ok göndermesi, kuvvetlerini toplayıp kendisine yardıma gelmeleri anlamını taşıyordu.[17] Bu töre ve semboller, daha sonra Selçuklularda da devam eder. Büyük Selçuklular 1040'da Dandanakan zaferini kazanınca, komşu ülkelere gönderdikleri fetih-namelerin başında eski Türk hakimiyet

[15]J. Wemer, *Lux w Rozvvoju Historycznym,* Krakow 1969, s. 25, tab. *h*

[16]Taber", *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi,* Cilt II, Kısım II, (çev., Z. K. Ugan - A.Temir) Ankara 1955, s. 903-904.

[17]O. Turan, "Türklerde Hukuki Sembol Olarak Ok *Belleten,* Sayı 35, s.306-308.

sembolü olan ok ve yay işaretleri bulunuyordu.[18] Selçuklularla Bizanslıların arasında yapılan barış antlaşmasında, antlaşmanın onayı için Tuğrul Bey, Şerif Nasır başkanlığındaki bir heyeti, 1040'da İstanbul'a göndermiş, orada bu vesileyle onarılan eski Emevi Camii'nin mihrabına hakimiyet sembolü olan ok ve yay işareti resmedilmişti.[19] Tuğrul Bey'in, Halifenin kızıyla evlenmesi sırasında, düğün hatırası olarak 1053 yılında Bağdad'da bastırılan altın madalyonun iki yüzünde Tuğrul Bey'in kabartma tasvirleri, portrelerin üzerlerinde ise, Sultan'ın hakimiyet sembollü olan ok ve yay işaretleri yer almaktadır.[20] Selçuklu sultan ve atabeylerinin **(Resim 12)**, hatta Osmanlı sultanlarının tasvirlerinde ellerinde ok ve yay tutar vaziyette gösterilmeleri bu geleneğin uzun süre devam ettiğini açıklar.[21]

İslami devirde ise, ok ve yaya dini bir nitelik eklenir. 14. Yüzyıldan bu yana kaleme alınan okçuluk risalelerinin pek çoğunda anılan ve Taberi'ye atfolunan rivayete göre: Ekinlerini yiyen kuşları öldürsün diye Tanrı, Adem'e Cebrail eliyle ok ve yay yollamıştır. Bunların ne olduklarını soran Adem'e Cebrail yayı gösterip "Bu Allah'ın kuvvetidir", oku gösterip "Bu da Allah'ın şiddetidir" demiş ve ona nasıl atacağını öğretmiştir.[22] Bu inanca göre, ok ve yay cennetten çıkmıştır; onları Tanrı yollamıştır; dolayısıyla kutsal nesnelerdir. Bu konuda bir de ayet vardır: "Attığın zaman (okunu) sen atmadın, Allah atmıştır.[23] Ok ve yayın kutsallığı yanında, okçuluk da Tanrı ve din yolunda yapılan savaşlardaki önemi sebebiyle "sünnet", hatta "farz-ı kifaye" sayılmıştır.

***

Türklerde, okçuluk İslam dinini kabullerinden sonra, bu kutsal niteliği de kazanarak devam ediyor. Atla, at üstünde kullandıkları ok ve yayla nasıl sıkı bir bağlantı içinde olduklarını ve daha önce İskitlerde gördüğümüz savaş taktiğine yatkınlıklarını Arap kaynaklarından öğrenebiliyoruz. El-Cahiz (766-869), geçen bölümde andığımız sözlerine ilaveten, Arapların 100-150 yıldan beri tanıdıkları

[18-19] O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Ankara 1965, s. 62,78.

[20] İ. Artuk, "Abbasiler Devrinde Sikke", *Belleten*, Sayı 43, s. 36 vd.

[21] *Kitubü'l-Agani* (Musul 1218/19), Fatih Millet Ktb. Feyzullah Efendi Kısmı, No. 1566, v.la.; *Hünername I.*, TSM. Ktb. Hazine 1523, v. 72a.

[22] Tayboga, *Bugyetü'l-Meram*, v. 3b.

[23] *Kur 'an*, VIII, 17.

Türkleri şöyle anlatıyor:

Türk, vahşi hayvana, kuşa, havadaki hedefe, insana, çömeltilmiş veya yere konmuş hayvandan hedeflere, avının üstüne pike yapan kuşlara ok atar. O, hayvanını hızlı sürdüğü halde, öne arkaya, sağa ve sola, yukarıya ve aşağıya ok atar. Harici yayına bir ok koymadan, Türk on tane ok atar. Dağdan inerken veya bir vadinin içine girerken atını Haricinin düz yerde sürdüğünden daha hızlı sürer. "Düşmanla karşılaşınca, başlangıçta geri çekilirler. Bununla beraber çok defa geri dönerler. Fakat bu, askeri tehlikeye maruz bıraktıktan, düşmanı hücuma tama ettirdikten sonra vuku bulur. Türk geri döndüğü takdirde öldürücü bir zehir, insanın işini bitiren bir ölümdür. Zira arkasındaki insana önündeki insan gibi okunu isabet ettirir".[24]

Aynı tarihçi, bir başka risalesinde, Türk insanını kendi ağzından şöyle konuşturuyor:

"Bizim küçük yaşımızda çevgan topu oynamak, atlar üzerine sıçrayarak binmek... yere çömeltilmiş canlı hedeflere, avının üzerine pike yapan kuşlara ok atmak... gibi savaş için temrin, hazırlık ve manevralarımız, düşmana hücum etmek ve geri çekildikten sonra tekrar saldırmak için alıştırmalarımız vardır".[25]

Tarafsız bir Arap tarihçisinin kaleminden çıkan bu tanımlar, Türk okçu süvarilerinin onlar üzerinde nasıl korku ve hayranlık yarattıklarını göstermesi bakımından da ilgi çekicidir. Bu tepki, geçen bölümde işaret ettiğimiz tavır ayrılıklarından gelmektedir. Sert tabiatlı, mücadeleci ve hareketli bozkır insanının, o Yüzyıllardaki bütün cengaverliğine rağmen kişiliği çölün sıcak ikliminde yumuşamış Arapdan daha üstün bir savaşçı olması tabiidir. Nitekim, Asyalı kavimler Grek dünyasına, Avrupa içlerine ve Bizans üzerine yaptıkları akınlarda da aynı ürkütücü etkiyi uyandırmışlardır.

11. Yüzyılın başında, Mavera ün-Nehr'den Semerkand'a inen göçebe Oğuzlar, uzun mücadeleler ve yer değiştirmeler sonucunda Selçuklu Devletini kurdular. Çağrı Bey, 1018 yılında 3000 kişilik bir süvari kuvveti ile Anadolu'da bir keşif seferine çıktı. Yol boyunca, daha önce gelmiş Türkmenleri de birliğine katarak Van dolaylarındaki Ermeni Kırallığına akınlar yaptılar. Bir Ermeni vak'anüvisti bu olayı anlatırken şöyle demektedir: "O güne kadar asla Türk

[24-25] El-Cahiz, *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*, (Çev. R. Şeşen), Ankara 1967, s. 67,49.

süvarisi görmeyen Ermeniler, onların garip manzaralarını hayretle müşahade ettiler: yaydan silahları ve dalgalanan uzun saçları vardı.[26] Koço'da bulunan, aynı devirde yapılmış bir Uygur duvar resmi bu tasviri doğruluyor **(Resim 13).**

Selçuklular, Horasan'da tutunabilmek için, 1038 yılında Gaznelilerle savaşmak zorunda kaldılar. "Selçuklular ilk karşılaşmada guruplar halinde Gazne ordusunu hırpalayıp hızla çöle doğru çekiliyor, böylece kuvvet yetersizliğini gideriyorlardı. Hafif süvarileri, Gazne ordusu karşısında onlara, sık sık saldırma ve geri çekilme imkanı veriyordu... Sonunda bütün Gazne ordusu dağılmış, sayısız esir ve ganimet Selçukluların eline geçmişti.[27]

Batı ile Doğu dünyasının, sonuçları bakımından en önemli karşılaşmalarından biri olan Malazgirt Meydan Savaşında (1071) 40.000 kişilik Türk süvari kuvveti, bünyesinde Slav, Bulgar, Alman, Frank, Norman ve İskandinav birlikleri bulunan 200.000 kişilik Bizans ordusunu, ok-yay ve aynı savaş taktiği ile yenmiştir. Bu olayı yetkili bir tarihçimiz şöyle anlatmaktadır:

"Alp Arslan, ovanın çevresindeki tepelerde pusu kurdurup, askerlerinden bir kısmını buralarda gizlemişti. Türk ordusu, bir süre çarpıştıktan sonra, harp ede ede çekilmeğe başlıyor, Bizans ordusu da onları adım adım izliyordu. Türkler saldırılarında olduğu kadar, çekilmelerinde de şiddetle ok atıyorlar, yaklaşanları delik deşik ediyorlardı. Akşama kadar bu çekilme devam etti. Bu sırada sağ kanattaki Rumeli Oğuzları ile sol kanattaki Peçenekler, Selçuklu saflarına geçtiler. Alp Arslan pusudaki birliklere hücum emri verdi. Bizans ordusu büyük bir kargaşalık içinde dağılmağa başladı; gerek karşı duranlar, gerekse kaçanlar kuş gibi uçan Türk süvariler tarafından takip olunarak telef veya esir edildiler.[28]

Bizanslılar, daha Attila'nın 441 yılındaki istilasından ve Sasanilerle mücadelelerinden beri, ordularında ok ve yayla donatılmış hafif süvari birliklerine ihtiyaçları olduğunu bilmekteydiler. İmparator Heraklios devrinde (611-641) orduda bu yönde İslahata girişildi: okçu süvari birlikleri teşkil olunup, bunlara Avarların ve öteki Asya kavimlerinin savaş taktikleri talim ettirildi. 900 tarihinde, İmparator Leo VI. tarafından kaleme alman Tactica adlı el kitabında, okçuluğun

[26]Methieu d'Edesse, *Chronique,* (Fr. çev. E. Dulaurier), Paris 1858, s. 41; O. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti,* s. 48.

[27]O. Turan, *Aynı Eser,* s. 55-56.

[28]M. H. Yınanç, *Türkiye Tarihi-Selçuklular Devri, I. (Anadolu'nun Fethi),* İstanbul 1944, s. 75-76.

gereği üzerinde durulmakta, okçuluk talimleri Bizanslı genç asiller için önde gelen bir disiplin olarak tavsiye edilmektedir. Malazgirt yenilgisinden sonra, konunun önemi yeniden anlaşıldı. Nitekim 1090'da Alexius Comnenos'un birliklerine ok ve yayın yapımı ve savaşlarda kullanılışı üzerine dersler verdirdiğini görüyoruz. 1143 yılında Manuel Comnenos tahta çıktığı zaman, okçu süvari birlikleri Bizans ordusunun ana kuvveti halini almıştı. Fakat, Anadolu'nun bu tarihte tamamen Türklerin eline geçtiği dikkate alınırsa, bu konuda artık çok geç kalınmıştı.[29]

Türklerle Batılı orduların karşılaşması, Haçlı Seferleri ile devam eder. I.Haçlı Seferi (1097), 600.000 kişilik Avrupa kuvvetinin, 150.000 kişilik Türk kuvvetleri ile mücadelesidir. İznik'ten Antalya'ya kadar, Sultan Kılıç Arslan komutasındaki Selçuklular, düşmanla bir meydan muharebesine girişmeksizin, çekilirken savaşmak ve yıpratmak, kılıçtan çok ok ve yayı kullanmak taktiği ile 500.000 haçlıyı imha etmişlerdir. Bu, Türk savaş taktiğinin ve silah olarak ok ve yayın tarihte şüphesiz en başarılı kullanış örneğidir.

II. Haçlı Seferinde (1147-1149), 75.000 kişilik Alman ordusu Konya ovasında aynı şekilde imha edilmiş, canını kurtaran 5.000 kişi güçlükle İznik'e çekilebilmiştir. III. Haçlı Seferinde (1189-1192) Friedrich Barbarossa'nın Türk kuvvetleriyle karşılaşmama çabalarına rağmen, Uluborlu'da Selçuklu sınırına girmeleri ile savaş başlamıştı. Büyük düşman kuvvetleri karşısında ordusunu tehlikeye atmak istemeyen II. Kılıç Arslan, Haçlı ordusunu fırsat buldukça vurdu, ağırlıklarını yağmalattı, zayiat verdirdi. Türk akınları karşısında şaşırıp bocalayan, Türk usulü savaşı bilmeyen Haçlılar, Uluborlu'dan Akşehir'e ancak bir ayda varabildiler.

Anadolu Selçuklularında, atlıların her yönde ok atabildiklerini ve kullandıkları yayın Doğu Türkistan menşeli olduğunu, 13. Yüzyıl başında Anadolu'da yazıldığı bilinen Varka ve Gülşafı mesnevisi minyatürlerinde açıkça görüyoruz.[30] **(Resim 14).**

Bu arada, tarihin en savaşçı uluslarından biri olarak bilinen ve ordu güçleri özellikle ok ve yayla donatılmış süvari birliklerinden oluşan ve Orta-Asya bozkır kavimlerinin taktiği ile vuruşan Moğolları anmak gerekiyor. Türklerin Orta-Asya'da iken yaşadıkları hayat tarzları ile Moğollarınki birbirine çok benzer. Bazı bölgelerde Türk ve Moğol toplulukları öylesine iç içe yaşıyordu ki, tarihçiler

[29] A. B. Hoffmeyer, *Aynı Eser*, s. 67-70; Anne Comnene, *Alexiade*, (Fr. Çev. B. Lieb), Paris 1943, C. II, s. 121; J. Cinnamus, *Epitome rerum ab Ioanne etAlexio Comnenis gestarum* (ed. A. Meineke), Bonn 1836, s. 125.

[30] *Varka ve Gülşah*, TSM Ktb. Hazine 841, v. 15a, 38b,

bunların hangisinin Türk, hangisinin Moğol olduğunu tesbitte güçlük çekmek tedirler. Moğollar da Türkler gibi, göçebe asıllı, akıncı ruhlu, step insanıdırlar

Rubruk, Moğol askerlerinin savaşta kılıç ve mızrak kullandıklarını, fakat bunların ok ve yay kullananlara nisbette azınlıkta kaldıklarını kaydetmektedir.[31] Her okçunun kendi okunu kendisinin yaptığını, bunu çocuklukta öğrendiğini ve bu amaçla yanında daima bir ok bıçağı taşıdığını bilmekteyiz.[32] Moğol savaşçının okçuluğu bilmesi şarttı; gerçek muharip sınıfına girebilmesi için, okluk (ok çantası) taşımak hakkını kazanması gerekirdi.[33] En değerli hediye ok ve yaydı.[34]

Minyatürlerde, Moğolların hemen her çeşit savaşta ok ve yay kullandıktan görülmektedir. Geri çekilirken, yaylarını doldurup hazırlarlar, sonra birden atlarını harmanlayıp (ters-geri edip) hep birden düşmana ok yağdırırlardı **(Resim 15)**. Bu büyük ustalık isteyen bir iştir. Yine Camiü 't-Tevarih tasvirlerinden birinde, ok hücumlarında ne kadar süratli davrandıklarını açıkça görmekteyiz **(Resim 16)**. Kullandıkları yaylar Doğu-Türkistan menşelidir **(Resim 17)**. Aynı devre (14.Yüzyılın ilk yarısı) ait bir İlhanlı Şehnamesi'nde[35] biraz farklı bir form ile karşılaşıyoruz (Resim 18): kabza ve kollar yine kalın ve kunttur, ama başlardaki dışa doğru keskin kıvrılma kaybolmuştur. (Bu biçimi ile yay, Doğu-Türkistan menşeli tipin geliştirilmiş örnekleri olan II. Bayezid devri Osmanlı tirkeş yaylarını andırmaktadır.) Bir başka savaş taktiği de, yedeklerinde getirdikleri boş atları hücum sırasında ürküterek düşman saflarına sürmek ve bu şaşkınlıktan yararlanıp ok yağdırmaktı. [36] En çok, atların besili olduğu yaz ve güz mevsimlerinde savaşmayı tercih ederlerdi. [37]

Moğollarda, daha çok savaş dönemlerinde, birliklerin esas meşguliyetlerinden biri de avlanmaktı. Büyük sürek avları (aba), askeri bir tatbikat olduğu' gibi yiyecek tedariki ile topluluk bilincinin geliştirilmesine de yarıyordu. İleride açıklanacağı üzere, aylarca önce tasarlanan bu çeşit avlarla ilgili törenler Cengiz Yasası''nda yer almaktadır. Plano-Caıpini: "Moğollarda bir savaşçıyla bir avcı

[31] B. Y. Viladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı*, (Çev. A. İnan), Ankara 1944, s

[32] *Moğolların Gizli Tarihi*, (Çev. A. Teınir), Ankara 1948, s. 30,52.

[33] *Aynı eser*.

[34] *Aynı Eser*, s. 33, 52-53,58, 148.

[35] *Şahname*, TSM Ktb. hazine 1479, v. 255b.

[36] Viladimirtsov, *aynı eser*.

[37] B. Y. Viladimirtsov, *Aynı Eser*, (dip notu, s. 223)

arasında hiçbir fark görülmezdi" diyor. Çin tarihçisi Meng-ta Pei-lu ise: "Moğollar atlarıyla birlikte büyüyüp yetişirler; boş vakitlerini ise savaşa hazırlıkla geçirirler. Bahardan kışa hep avlanırlar. Hayatları böyledir. Yaya askerine pek rastlanmaz, hepsi atlı savaşçıdır" demektedir.[38] Bu sözler ile, yukarıda andığımız El-Cahiz'ın Türkler hakkında sözleri arasındaki yakın benzerlik dikkat çekicidir.

***

Osmanlı İmparatorluğunun ilk döneminde (1299-1453) orduda ve günlük hayatta okçuluğun yerini ve önemini belirtecek yeterli bilgiye sahip değiliz. Yine de bazı ip-uçları, bu konuda tahminler yapmamıza imkan vermektedir.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devletini kuran Kayı boyu, Selçukluların açtığı Anadolu kapılarından içeriye akan Oğuz boylarından biridir. Uç-beyliği olarak, Karaca Hisar - Bilecik hattına yerleştirilmişlerdi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflaması üzerine bağımsız bir devlet kurdular. Hudut kontrolü maksadıyla girişilen akınlar, daha sonra kale kuşatmalarına ve illerin zaptına kadar varmış, sınırlar genişletilmişti.

Uç-beyliklerinin askeri gücünü "Alp" ya da "Gazi" denilen akıncılar teşkil ediyordu. Bunlarda aranan dokuz şarttan ikisi, iyi bir ata ve iyi bir yaya sahip olmak idi.[39] iyi ata binmek, at üstünde isabetli ok atışları yapmak gibi, Asya'dan getirdikleri eski gelenekleri muhafaza etmekteydiler.

Feridun Bey Münşeatı'nda: "688 (1289) yılında Konya Selçuk Sultanından Osman Bey'e, Karaca Balaban Çavuş eliyle, ellişer okluk tirkeşleriyle birlikte 2000 adet yay gönderildiği" kayıtlıdır.[40] Bu belgeden, ok ve yayın, uç-beyliğinde geniş ölçüde kullanıldığını, fakat yay yapan ustaların henüz yeterli sayıda bulunmadığını anlıyoruz. Bu dönemde savaş okçuluğunun, barış zamanındaki askeri idmanlarla ve av sporu ile birlikte ele alınması doğru olacaktır. Türkmen boylarının etnolojisi hakkında değerli bir kaynak olan Dede Korkut Kitabı'nda: Türkmen gençlerinin boş vakitlerini ok atışmakla geçirdikleri, kuvvetlilik iddiasındaki yiğitlerin ok yarıştırmak yolunu seçtikleri, evlenen bir yiğitin bir ok

[38] S. Jagchid - C. R. Badwen, "Notes on Hunting of Some Nomadic Peoples of Central Asia", *Asiatische Forschurıger,* Bd. 26, Wiesbaden 1968, s. 95.

[39] F. Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Ankara 1959, s. 88.

[40] Ferudun Bey, Münşeatü's-Selatin, İstanbul 1274, C. I, s. 59.

atıp, okun düştüğü yere gerdek çadırını kurduğu ve düğün eğlentileri sırasında damat ile arkadaşlarının ok atıştıkları anılıyor.[41] Eskiye uzanan bu adetlerin, Osmanlıların ilk dönemlerinde de devam ettiğini sanıyoruz. Daha önce, Orta Asya kavimlerinde ve Moğollarda pek yaygın olan askeri manevra niteliğindeki av partilerinin Osmanlılarca da tertiplendiğini bilmekteyiz. Nitekim, Orhan Gazi'nin oğlu ve ünlü kumandanı Süleyman Paşa, Bolayır'da tertiplenen böyle bir avda atından düşerek ölmüştür.[42]

I. Murad devrinde orduda okçu birliklerinin önemli sayıda artmış olduğunu, Sultanın, 1373'te Venediklilerle Macarlar arasındaki savaşta 5000 okçu göndererek Venediklilere yardım etmesinden anlıyoruz.[43] Niş kalesinin ok hücumu ile ele geçirildiğini Neşri şöyle anlatır: "Yahşi Bey kalenin çevresini dolaşıp: 'Sultanım, devletinde ok erişir yerler vardır. Tir-i baran kılmağ ile ümiddir ki feth oluna' dedi. Pes, gaziler ok yağdırıp, yürüyüş edip, kaleyi feth kıldılar".[44] I.Kosova Savaşı (1389) da okçuların gayreti ile kazanılmıştı. Ordunun sağ ve sol kanadına Hamidoğlu ve Mustafa Çelebi komutasında 1000'er okçu yerleştirilmişti. Ön saflardaki topların ateşinden sonra Sultanın emri üzerine okçular atışa başladılar. Düşman safları ok yağmuru ile çözüldü, ardından düzenli bir hücumla zafer sağlandı.[45]

I. Murad ava meraklıydı: "Askerini istirahat ettirdiği zaman kendisi av ile vakit geçirir, dinlenmek nedir bilmezdi".[46] Hünername'de, Padişahı kurt avında gösteren bir minyatür bulunmaktadır.[47] Resmin ortasındaki ayaklı heuerten (puta),, avdan önce, hedefe ok atışları yapıldığı anlaşılmaktadır **(Resim 19)**.

Yıldırım Bayezid zamanında 'da büyük av partileri düzenlendiğini Hammer'den öğreniyoruz. Aynı devirde Moğollarda sık sık yapılan böylesi avların, büyük savaşların arifesine rastlaması, ordu birliklerinin katıldığı ciddi ve planlı bir harp harekatı niteliği taşıması, bu avlara aslında bir askeri tatbikat

[41] Dedem Korkudun Kitabı (Haz., O. Ş. Gökyay), İstanbul 1973, s. 36-37,40, 50-51 vd.

[42] Ş.Tekindağ, "Süleyman Paşa" maddesi, İslam Ansiklopedisi, MEB yayım.

[43] İ. H. Uzunçarşılı, "Murat I" maddesi, *İslam Ansiklopedisi,* MEB yayını.

[44] Neşri, *Neşri Tarihi, Tarih-i Cihannüma,* (Haz., F. R. Unat - M. A. Köymen), Ankara 1949, C. I, s. 211.

[45] *Aynı Eser,* s. 285, 295, 299; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları,* Ankara 1944, C. II, s. 260.

[46] *Neşri Tarihi,* s. 269; Chalcondyle, *Histoier des Turcs* (çev. B. de V. Bourbonnois), Paris 1632, s. 30.

[47] *Hümername,* C. I, v.83b.

amacı ile girişildiğini göstermektedir. Niğbolu'da tertiplenen avda 13.000 kişi görev almış, elde edilen av etleriyle muhteşem bir ziyaret çekilmiştir. Yıldırım Bayezid'in Timur'la karşılaşması öncesinde düzenlenen av da, aynı ölçüde ve nitelikte idi.[48]

Cengiz Yasası'nda bu avlar hakkında ayrıntılı bilgi veriliyor: "Askerler barışta av ile uğraşmalıdırlar. Bundan maksat askerin idmansız kalmaması, ok atmak, at kullanmak ve eziyete dayanmak gibi alışkanlıklarını kaybetmemesidir. Aylarca önce karar alınır, katılacak birliklerin sayısı, ne kadar mesafeden, hangi yönlerden kuşatmaya başlanacağı tesbit olunur. Av bölgesi olarak genellikle etrafı dağlarla çevrili, az geçit veren bir alan seçilir. Burası bir-iki aylık yoldan kuşatılır ve av yavaş yavaş tesbit edilen alana doğru sürülür. Daralan halkadan hiçbir hayvanın kaçmasına izin verilmez; bu bağışlanmaz bir suç sayılır. Çember daraldıkça hayvanlar bunalır, garip seslerle bağrışmaya başlarlar. Önce Han bir süre avlanır, sonra komutanlar ve erler de ava katılırlar. Daha sonra bütün avlar bir araya toplanır ve sayılır".[49] Bunu topluca yenilen büyük bir ziyafet izler.

Aynı gelenek Timur devrinde de devam etmiştir. 1496 tarihli Herat üslubunda yapılmış bir minyatürde, böyle bir kuşatma sonunda dar bir vadiye kıstırılan hayvanların avlanışı bütün teferruatıyla görülebilmektedir.[50] **(Resimde 20a-b-c)**.

Osmanlılarda, Çelebi Mehmed devrinde de, savaş ve avda okçuluğun önemi devam etmiştir. Neşri, bir kale kuşatmasını şöyle anlatır: "Askerler durup, silahlanıp, metrisler kurup kaleye öylesine tir-i baran etdiler ki anlatılamaz... Kale halkı cenk etmek bir yana, ok korkusundan herbiri kirpi gibi büzüşüp kaldılar".[51] Hünername'de, Çelebi Mehmed'in, Karaman Seferinde Kızılırmak kıyısında avlanışını gösteren bir minyatürü vardır. [52] **(Resim 21)**.

[48] *Hammer Tarihi,* (Çev., M. Ata), C. I, s. 288; C. II, s. 62.

[49] F. Köprülü, "Türk Edebiyatının Menşei", *Milli Tetebbular Mecmuası, C.* 2, Sayı 4, s. 36- 37 (Cüveyni ve ibn-i Arabşah'dan naklen).

[50] Emir Hüsrev Dıhlevi, *HeştBehişt,* TSM Ktb. Hazine 676, v. lb-2a.

[51] *Neşri Tarihi,* C. I, s.385.

[52] *Hünername,* C. I, v. 116a.

II-YENİÇAĞ'DA TÜRK OKÇULUĞU

İstanbul'un fethinden sonra, başkentte ve İmparatorluğun belli başlı illerinde Türk okçuluğunun yeni bir boyut kazandığını görüyoruz. Önceki bölümde işaret edildiği gibi, bu döneme kadar okçuluk daha çok askerliği ilgilendiren bir konu olmuştu. İmparatorluk sınırlarının genişletilmesinde ve kazanılan yerlerin korunmasında, ordu bünyesindeki atlı ve yaya okçu birliklerinin önemli bir yeri vardı. Bu önem Yeniçağ'da, ateşli silahların orduda resmen kabulüne, hatta daha sonrasına kadar devam eder. Fetihten sonra, yeni bir örgüt olarak ortaya çıkan spor okçuluğu da, başlangıçta askerlikle yakın bir ilişki içindeydi: Ünlü okçuların pek çoğu Yeniçeri Ocağına mensuptu ve seferlere katılırlardı. Bunlara ok ve yay yapan sivil esnaf da, "orducu esnafı" olarak, bu seferlere katılmakla ve ordu atölyelerinin yetersiz kalan imalatını desteklemekle görevli idiler.

Yeniçağ'da Osmanlı toplum düzeninde örgütlenmenin genişlediği, yeni kurumların ortaya çıktığı görülür. Bir örgüte bağlı spor okçuluğu da bu yeni kurumlardan biri, kuruluş ve özelliği bakımından bizce en ilgi çekici olanıdır.

Osmanlı toplumu belirli ve birbirinden kesin olarak ayrılmış sınıflardan ve bu sınıflara bağlı kurumlardan meydana geliyordu. İlmiye sınıfı, asker sınıfından, esnaf ve tüccar sınıfı öncekilerden farklı yetki ve sorumluluğa sahipti. Şenlik ve sefer alaylarında bu ayrıma titizlikle uyulduğu görülür. Bunlara ait kurumlardan sadece o sınıfa giren kişiler yararlanabilirdi.Yalnız bir kurum bu kuralın dışında kalmaktadır: Okçuluk. Değişik sınıftan kişiler hiç bir ayrıcalık gözetilmeden, eşit şartlarla bu kurumda bir araya gelebiliyordu. Bilindiği üzere, feodal toplum düzenlerinde bu çok ender görülen bir şeydir.

Sadece İstanbul'da değil, İmparatorluğun öteki önemli şehirlerinde de gelişip yaygınlık kazanacak olan ve çalışmamızın ağırlık noktasını teşkil eden Türk spor ve okçuluğuna geçmeden önce, Yeniçağ'da bir kaç yüzyıl daha devam eden savaş ve av okçuluğu üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

A- SAVAŞ VE AV OKÇULUĞU

1- Savaş Okçuluğu

Türk okçuluğu, savaş okçuluğu olarak 17.Yüzyılın ortalarına kadar devam eder. Bir silah olarak ok ve yayın Osmanlı ordudan kesinlikle ne zaman kaldırıldığım bilmiyoruz. Anlaşıldığına göre, tüfeğin uzak mesafe silahı olarak orduda tek başına yer alışı birdenbire olmamış, daha bir süre ok ve yayla birlikte kullanılmıştır. Salankamen ve II. Viyana Kuşatması bozgunlarından alınan, Karlsruhe ve Viyana Müzelerindeki harp ganimetleri arasında tüfeğin yanı sıra ok ve yaylar da bulunmaktadır.[53]

İ. H. Uzunçarşılı, 16.Yüzyıl sonu- 17.Yüzyıl başında, tüfekçilerden meydana gelen 92. Yeniçeri Ortasının kuruluşu ile orduda ok ve yayın büsbütün kaldırıldığını ileri sürmektedir.[54] Bu bizce çok erken bir tarihtir. Tüfek bu tarihte Avrupa'da bile henüz kullanışlı ve etkili bir silah değildi. Nitekim, Osmanlı silah koleksiyonlarındaki en erken örnekler 16. Yüzyılın ikinci yarısına ait fitilli tüfeklerdir.

1572 tarihli bir belgede, donanmadaki silah ihtiyacını karşılamak üzere, 400 tüfek ve 30 sandık kurşun yanında 500 yay ve 30 sandık ok hazırlanması yolunda Divan karan alındığı görülüyor.[55] 1585 yılında Bursa kadısına gönderilen bir hükümde ise, Erzurum'a sefere çıkacak ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için yaycı ustalar istenmektedir.[56]

Kanuni devrinde (1520-1566) tüfeğin ordu bünyesindeki yerini, Busbecq mektuplarında şöyle anlatmaktadır: "Padişahın da katıldığı bir İran seferinde, tüfeği henüz tanımayan düşmana etkili olur düşüncesi ile, tüfekle silahlandırılmış 200 kişilik bir süvari müfrezesi teşkil olundu. Fakat askerler bu silahtan hiç hoşlanmıyorlardı. Bir süre yol alındıktan sonra tüfeklerin orasının burasının kırıldığı ve düşüp kaybolduğu görüldü. Bunları tamir edecek pek az adam vardı. Sonunda Rüstem Paşa'ya bu işe yaramaz tüfekleri gösterip, alıştıkları ok ve yaya dönülmesini rica ettiler. Paşa durumu inceledi ve isteklerini kabul etti.[57]

[53] E. Petrasch, *Die Tiirkenbeute,* Karlsruhe 1956; W. Hummelberger, "Die Türkenbeute im Historischen Museum der Stadt Wien das 17. Jahrhundert", *Vaabenhistoriske Aarboger,* Kobenhavn 1969, C. XV.

[54] İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları I.* Ankara 1943, s. 159.

[55] *Divan Ahkam Defteri,* Başbakanlık Arşivi, No. 67, v. 15.

[56] H. T. Dağlıoşlu, *XVI. Asırda Bursa,* Bursa 1943, s. 42.

[57] Busbecq, *Türk Mektupları.* (Çev., H. C. Yalçın) İstanbul 1939, s. 161-162.

Busbecq durumu gözden geçirip bazı sonuçlara varıyor: Askerler bu silahı ağırlığı ve pisliği yüzünden sevmiyordu. Tüfeğin patlaması onları ürkütüyordu. Her şeyden önemlisi de, atış çok yavaş yapılabiliyordu. Busbecq'in bu tesbitleri, o devir tüfekleri üzerindeki incelemelerimize uymaktadır. Fitilli tüfeklerin ağırlığı ortalama 4-5 kg.dır; halbuki bir savaş yayının ağırlığı 500 gramı geçmez. Tüfek ağırlığı yüzünden atıcının hareket kabiliyetini kısıtlar ve onu kısa zamanda yorar. Pisliğine gelince, bu barutun taşınma güçlüğünden doğmaktadır. Tüfeği doldururken ve atış yaparken küçük bir sarsıntı ile barut dökülür, her tarafa saçılır. Namlu paslanmasın diye sürülen yağ da değdiği yeri kirletir. Tüfeğin atışta çıkardığı gürültünün ve geri tepme ile doğan sarsıntının da asker üzerinde ürküntü yaratması tabiidir.

Teknik bakımdan en önemli sakınca tüfekle atışın çok yavaş yapılabilmesidir. Bir fitilli tüfeğin doldurulup atışa hazırlanması en çabuk bir dakikada olur dersek, bu sürede usta bir okçu en az 30 ok atabildiğine göre, aradaki fark büyüktür. Kaldı ki tüfek at üzerinde kullanıldığında, bu süre daha çok uzar. Atını koştururken tüfeğini gereğince doldurabileceğini, hele isabetli atış yapabileceğini hiç sanmıyoruz.

17. Yüzyılda Osmanlı ordusuna giren çakmaklı tüfek, fitilli tüfeğe nazaran daha kullanışlı bir silahtı. Yine de ok ve yayla karşılaştırınca, yukarıda sözü edilen sakıncaların devam ettiği görülür. 17.Yüzyılın sonunda ok ve yay artık ordudan kalkmıştı. Eserini bu sırada kaleme alan Şeyhü'l-Meydan Abdullah Efendi bu konuda şöyle demektedir: "İslam ümmetine silah, ok ve yay tayin olunmuştur. Oku yayı terkedeli ne iş görüldü? Halen Tatar taifesi ne topa ne tüfeğe maliktir, bir ok ile geçinir ama daima mansur ve muzafferdir. Özbek taifesi de öyle. İslamın silahı oktur; tüfenk de olsun, ama oku terkin bir veçhile manası yoktur" [58]

17. Yüzyıl sonunda teknik gelişmeler, ateşli silahların da daha hafif ve kullanışlı hale gelmesini sağlamış, savaş teknik ve taktikleri de buna göre düzenlenmişti. Osmanlı ordusunda da aynı yönde bir İslahat yapmak gerekmiş, ateşli silahlar ön plana alınmıştı. Bu sebeple Abdullah Efendi'nin, Devletin askeri başarısızlıklarını sadece ok ve yayın terkedilmesine bağlamasını doğru bulmuyoruz.

Yeniçeri ocağının genişlemesi ile sabit bir ordu gücü meydana gelmiş, topçu, ağır süvari ve piyade kuvvetleri Türklerin eskiden beri uyguladıkları çok hareketli, oynak, hücuma olduğu kadar çekilmeğe dayanan savaş taktiğinin de büyük ölçüde

[58] Katib Abdullah Ef., *Tezkiretü'r-Rumat*, TSM Ktb. Y. Y. 36, v. 48a-49a.

terkini gerektirmiştir.[59] Ordu bünyesindeki hafif süvari okçu müfrezeleri artık başka amaçlarla görevlendirilmişti. Düşmanın arkadan ve yanlardan girişebileceği kuşatmalara karşı yancı ve ardcı olarak kullanılıyordu. Yürüyüşte, ileri çıkartılan keşif ve öncü birlikleri de süvari okçulardan meydana geliyordu.

Seferde ve barışta, Sultanı korumakla görevli solak zümresinin, 18. Yüzyılın ilk çeğreğine kadar muhafaza edilmiş olması ilgi çekicidir. Özel bir dikkatle seçilip yetiştirilen, Kanuni devrinde sayılan 400'ü bulan solaklar, en başarılı okçulardı. Padişahın sağında gidenler yayı sağ elleriyle tutup sol elleri ile atış yaptıkları için bu adı almışlardır.[60] **(Resim 22)**.Ordudaki atlı ve yaya okçular, Et Meydanı'ndaki Yeniçeri Kışlaları civarında talim görürlerdi. Onlara Ağa Bölüklerinden 54. Bölüğün komutanı olan Talimhaneci-başı nezaret ederdi. 1608 tarihli bir belgeden, burada yeniçeriler için özel bir Okmeydanı bulunduğunu, bilmeyenlere okçuluk öğretildiğini, bilenlere ise her sabah talim yaptırıldığını öğreniyoruz. II. Bayezid zamanında, Yeni Odaların baş tarafına beş talimhane inşa edilmişti. Kışın talimler burada yaptırılıp okçular sefere hazırlanırdı.[61]

Ayrıca yeniçerilerin Okmeydanı'na ve İstanbul'un çeşitli semtlerinde bulunan ücretli talimhanelere devam ettikleri de biliniyor. Okmeydanı ile ilgili kayıtlarda pek çok silahdar, solak ve sipahi adına rastlıyoruz. Nitekim en ünlü kemankeşlerden Deve Kemal ile Tozkoparan İskender de yeniçeri zümresinden idiler.

Ordu için gerekli olan ok ve yay, esas itibariyle resmi imalathanelerde üretiliyor, yetmediği takdirde piyasadan temin ediliyordu. Resmi imalathanelerden en önemlisi, Süleymaniye semtindeki Ağa Kapısı'nda bulunan **Ağa Karhanesi** idi. Burada 45 çeşit erbab-ı hiref, bu arada okçu ve yaycılar, ayrı bölükler halinde

[59] Osmanlı Devletine tabi Kırım ordusuna ateşli silahlar çok daha sonra girmiş, ordu Doğu kavimlerine has savaş tekniğini ve okçu süvarilerden müteşekkil bünyesinin 18. Yüzyıl ortasına kadar muhafaza etmiştir. OsmanlIlar, Avrupa'ya karşı seferlerinde bu birliklerden geniş ölçüde yararlandılar. II. Viyana Kuşatması (1683) başarısızlığının sebeplerinden birinin, Kırım kuvvetlerinin bünyesine uygun biçimde kullanılmaması olduğu ileri sürülmektedir, "Rüzgar hızında at koşturan Tatarlara, düşmanı gerilerden rahatsız etmek görevi verilmeliydi. Çünkü Tatarlardan düzenli bir meydan savaşında düşmanla yüz yüze düğüşmek beklenemezdi. Aldıkları tutsakların çokluğu ve ganimetlerin bolluğu yüzünden yükleri ağırlaşmış, hareket yetenekleri kısıtlanmıştı. Düşmanla savaşıp direnmeleri imkansızdı" Ahmed Aşa, Viyana Kuşatması Günlüğü, (Haz. E. Nermi), İstanbul 1970, s. 132.

[60] İ.H Uzunçarşılı, Aynı Eser, s. 219.

[61] İ.H Uzunçarşılı, Aynı Eser, s. 226-228.

çalışarak ordu ve sarayın ihtiyacını karşılarlardı. Bu sanatkar cemaatlerine, gerektiği zaman piyasadan devamlı veya geçici olarak çalışmak üzere sanatkar alındığı da olurdu. Ağa Karhanesi'nde görevli sanatkarların adlarını, sayılarını ve çalışma sürelerini, üç ayda bir aldıkları ücretle ilgili **Ehl-i Hiref Defterleri**'nden öğreniyoruz. Ücretlerinin saraydan karşılanması, araştırıcıları, bunların sadece saray ihtiyaçları için çalıştığı kanaatine vardırmıştır.[62] Oysa bunların esas görevi ordunun ihtiyacını karşılamaktı; bu arada sarayın ihtiyacını da karşılarlardı.

Orduya her çeşit silah ile ok ve yay temin eden resmi kuramlardan biri de **Çebeci Ocağı İmalathanesi**'dir. Burada silah imalinden çok, silah onarımı ve mübayaası ile meşgul olunduğunu görüyoruz.[63]

Ayrıca, sefere çıkan ordunun bazı ihtiyacını yerinde karşılamak ve gerekli onarımlar yapmak üzere esnaf loncalarından sanatkar istenebiliyordu. **Orducu Esnafı**, çadırlarını ve gerekli malzemeyi kendi lonca bütçesinden temin ederek, ordugah yerinde zamanında bulunmak zorunda idi.[64] 16.Yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan Chalcondyle Zeyli 'nde, ordunun savaş düzenini gösteren plan ve resme nazaran, Orducu Esnafi, cephe gerisinde, padişahı koruyan solaklardan sonra yer almaktaydı.[65]

2- Av Okçuluğu

Yeniçağ'da Osmanlılarda av okçuluğu devam etmiştir. Fakat daha önce sözünü ettiğimiz, savaş tatbikatlarını andıran büyük av partilerinin 15.Yüzyıl ortalarında bırakıldığı, daha çok şahsi bir spor ve merak olarak sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Av için elverişli bölgeler halkı ihtimal ki avcılık yapıyor ve geçimlerini bir dereceye kadar bu yoldan sağlıyorlardı. Ama bunların okla avlanıp avlanmadıklarını bilemiyoruz. 16.Yüzyıldan beriye av okçuluğu padişahların ve saray mensuplarının meşgul olduğu bir spordur. Sultan I. Ahmed'e (1603-1617) sunulan bir kitapta avcılık, sultanlara layık soylu bir merak diye anılmaktadır.[66]

[62] İ. H. Uzunçarşılı, *Osınanlı Devletinin Saray Teşkilatı,* Ankara 1945, s. 462 vd.

[63] Ok ve yay yapan resmi imalathaneler için ilerde daha ayrıntılı bilgi vereceğiz. Bkz. *YAYCl VE OKÇU ESNAFININ TEŞKİLATI.*

[64] Orducu Esnafı için, Bkz. *YAYCI VE OKÇU ESNAFININ TEŞKİLATI.*

[65] İ. H. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* C. II, s. 262.

[66] *Tuhfetü'l-Müluk ve s-Selatin,* TSM Ktb. hazine 415, v. 105.

Avlanmak için gerek İstanbul civarında, gerekse Trakya'nın çeşitli yerlerinde av bölgeleri ayrılmıştı. Padişahlara tahsis olunan av yerlerine **Saydgah-ı Selatin** deniyordu. Halkın buralarda avlanması yasaktı. 1567 yılına ait bir fermanda, Hasköy yolunun sağ yanı ile Arnavutköy bağlan korusu Padişaha ait olduğundan avlanılmaması, 1579 yılına ait bir diğerinde de Halkalı Sarayı bahçesinde halkın av yapmaması emredilmektedir.[67]

Avlarda ok ve yay kullanılsa da, eski önemini kaybetmişti. Sürek avları ve sürgünler daha çok av kuşları, av köpekleri ve tuzaklarla yapılıyordu. Padişahların katıldığı bu çeşit avlar, zamanla saray teşkilatı içinde avla ilgili meslek guruplarının doğmasına yol açmıştır. Şahinci ve doğancılar, **Şikar Ağalarının** yönetiminde, av kuşlarının yetiştirilip eğitilmesi ile görevli idiler. Doğan, şahin, sungur, balaban, karakuş, karagöz, çakır, zağnos gibi "alıcı kuşlar"a bunlar bakar, avlara katılırlardı. **Zağarcıbaşı, Saksoncubaşı** gibi Şikar Ağaları ise av köpekleriyle uğraşan meslek guruplarına nezaret ederlerdi. Bu gurupların daha sonraları ordu bünyesine alındıklarını ve bazı birlikleri temsil ettikleri görülmektedir.

Sarayın av eti ihtiyacı, çeşitli bölgelerden sağlanıyordu, Ankara, Çankırı ve Bolu'dan, mevsime göre her çeşit av eti gönderilirdi.[68] Istıranca Dağları'nda görevli, bir oda yeniçeri avcıları ise Saraya karaca ve geyik pastırması yollarlardı.[69] Eski geleneklerden biri de "kılkuyruk takdimi" idi. Avcılar, bahar mevsimi başında, "kılkuyruk" denilen yaban ördeklerini avlayıp gönderir, karşılığında da 1001 akçe bahşiş alırlardı. Bunlardan başka, yaban kazı, turna, sülün, keklik, karatavuk, toy ve bıldırcın da avlandığı bilinmektedir.[70]

Osmanlı sultanlarından bazıları, özellikle ava meraklı idi. Usta bir okçu olan II.Bayezid bunlardandır. Hünername minyatürlerinden birinde Sultanın, Filibe civarında Uzunova'da at üzerinde okla geyik avlayışı tasvir edilmiştir.[71] Ava zağarcı ve doğancıların da katıldığını, geyik, karaca ve tavşan avladıklarını görüyoruz **(Resim 23)**. Eserin Kanuni'ye tahsis edilen ikinci cildinde, Padişahı okla avlanırken gösteren çeşitli minyatürlere rastlıyoruz.[72] Bunlarda Sultan, okla

[67] A. Refik, *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul 1935, s. 2, 6.

[68] H. B. Kunter, *Eski Türk Sporları*, İstanbul 1938, s. 68.

[69] Evliya Çelebi, *Seyahatname*. C. 1, s. 485.

[70] H. B. Kunter, *Aynı Eser*, s. 68.

[71] *Hünername*. C. 1, v. 182b.

[72] *Hünername*, C. II, TSM Ktb. Hazine 1524.

su sığırı avlarken (v. 53a), Filibe'de domuz avında (v. 55b-56a), Eski Saray'da dağ geyiği avlarken (v. 87b-88a) resmedilmiştir.

Sultan I. Ahmed sürek avına meraklı idi. Edirne Sarayı'nda kaldığı zamanlar vaktini avla geçirirdi. 1612 yılında Edirne civarında Çömlek Köyü, Fordukyas ve Değirmenlik'de 4 sürek avı ile 17 av gösterisi tertip ettirmiştir. IV. Mehmed'in de ava düşkün olduğu, bu yüzden "Avcı" lakabı ile anıldığı bilinmektedir. Dokuz yaşında iken Kağıthane'de, Mirahor Köşkü'nde başlayan bu merakı ömrü boyunca sürmüştür. Daha çok Edirne civarında ve Istırancalarda avlanırdı. II. Mustafa'yı da bu arada anmalıyız. Genellikle Çorlu, Bergos ve Hafsa bölgelerinde ava çıkar ve buralarda uzun süre kalırdı.[73] 18.Yüzyıldan bu yana, avlarda, ok ve yayın yerini tüfeğe bıraktığını görüyoruz.

B- OKÇULUĞUN DİNİ YÖNÜ

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Türklerin hayatındaki önemli yeri dolayısıyla, ok ve yay bir sembol değeri kazanmış, İslamiyetin kabulünden sonra ise, buna bir de dini anlam eklenmiştir. Türklerin okçuluk alanındaki sürekli başarılarında okçuluğa ve ok-yaya tanınan bu kutsal anlamın büyük payı vardır.

İslam inancına göre, ok ve yayın Adem Peygamber'e, Tanrı tarafından gönderildiğine ve bu konuda: "Attığın zaman (okunu) sen atmadın, Allah atmıştır" anlamında ayet bulunduğuna işaret etmiştik. Enfal Suresi'ndeki: "Cenkden evvel, düşmanınız kafirlere karşı kuvvetinizi toplayıp hazır edin" anlamındaki ayetin de okçulukla ilgili olduğu kabul ediliyor.[74] Ukbe bin Amirü' 1-Cehdi'nin rivayetine göre, Hz. Muhammed bir hutbesinde bu ayeti açıklarken, burada geçen "kuvvet'in, "ok atmak kuvveti" demek olduğunu üç kere üst üste tekrarlamıştır.[75]

Ok ve yayın dini önemi ile ok atmanın fazilet ve sevabma dair 40 kadar hadis vardır. Gerek bu hadislere ve açıklamalarına, gerekse okçuluğun sevab ve fazileti ile ilgili başka meselelere, okçuluk risalelerinin hemen hepsinde geniş yer verildiğini görüyoruz. Hatta yalnız bu konudaki hadisleri bir araya toplayan Hadis-i Erbain kitaplarına da rastlanıyor.[76] Hadislerden bazıları şunlardır:

[73] Musahibzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı,* İstanbul 1946, s. 79-80.

[74] *Kur 'an,* VIII, 60.

[75] Tayboğa, *Bugyetü'l-Meram,* v. 3a.

[76] Abdullah b. Mehmed, *Fezail-i Tir ü Keman (Hadis-i Erbain),* TSM Ktb. E. H. 1418; Okçuzade Mehmed Efendi, *Ayat-ı Erbain ve Hadis-i Erbain*, İstanbul 1311.

"Çocuklarınıza Kur'an okumayı, ok atmayı ve yüzmeyi öğretiniz". "Çocuklarınıza ve kullarınıza ok atmayı ve ata binmeyi öğretin. Size derim ki, ok atmak ata binmekten de hayırlıdır".

"Bir ok sayesinde üç kişi cennete girer: oku yapan, sunan ve atan".

"Bir kişi gaza niyyetine düşmana ok atsa, düşmanı vursa da vurmasa da kendisine bir kul azad etmek sevabı yazılır".

"Ok atmak nafile ibadetden daha hayırlıdır".

"Ok atılan yer ile okun düştüğü yer arasındaki uzaklık kadar size cennetden bahçeler vadedildi".

"Şu üç mecliste melekler sizinle beraber olurlar: biri ok atışmak, biri pehlivanlık etmek ve biri helaliyle sevişmek".

"Ok atmayı öğrenen, sonra da özürsüz terk eden bizden değildir".

"Sıkıntısı olan kişi ok ve yay edinse sıkıntısı zail olur".

"Ok atışmak ve at yarıştırmak dışında bütün oyunlar kumardır ve haramdır". Hz.Muhammed ashabıyla giderlerken yol kenarında ok atışan kimseler görür ama selam vermeden geçer. Sebebini sorduklarında: "Çünkü onlar şimdi ibadetdedirler" cevabını verir.

Uhud Gazası'nda, Hz.Muhammed, yanında ok atmakta olan **Sa'd ibn ebu Vakkas**'a ok verirken, başarısı karşısında heyecanlanıp: "At ya Sa'd, anam babam sana feda olsun!" demişti. O gün 1000'den fazla isabetli ok atan Sa'd ibn ebu Vakkas devrinin en usta okçusu idi. Bu yüzden kemankeşlerin piri sayılmış, pirlik kuşağını kendisine bizzat Peygamberin kuşattığına inanılmıştır.[77]

Bu hadis ve rivayetlere dayanılarak, ok atmak "sünnet" sayılmıştır. Hz. Muhammed'in yukarıda anılan ayet tefsirine bakılarak "farz-ı kifaye" sayıldığı olmuştur.[78]

Harp okçuluğu yanında, bir savaş hazırlığı sayılarak spor okçuluğuna da aynı kutsal önemin tanındığını görürüz. Nitekim gerek menzil gerek koşu atışlarında oklar hep "Ya Hak!" ünlemi ile "gaza niyyetine" atılırdı. Savaş okçuluğu terk edildikten sonra, spor okçuluğunun öncelikle manevi bir disiplin sayılıp, Yüzyıllar boyu sürdürülmesinde bu dini inanç önemli rol oynar. Yine bu inanca dayanılarak

[77] Evliya Çelebi, *Seyahatname,* C. I, s. 581.

[78] Tayboga, *Aynı Eser,* v. 3a; Fethizade, *Tuhfetü'l-Hasib Zeyli*, TSM Ktb. Hazine 627, v.39b.

okmeydanlarına, cennetden bir köşe diye bakılmış, sınırına tecavüz edilmesine, sarhoş, abdestsiz ve pabuçla girilmesine izin verilmemiş, yetkili kişisine Şeyh denilmiş, cihat, yağmur ve afet dualarında hep bu meydanlarda toplanılmıştır.

C- OKÇULUK LİTERATÜRÜ

Okçuluktan söz eden en eski kaynaklar, binicilik ve silahşörlük konusundaki furusiyye risaleleridir.[79] Bunlarda kılıç, mızrak, kalkan gibi silahlar yanında ok ve yayın kullanışına dair bilgilere de rastlıyoruz. Bilinen en erken örnek, 12.Yüzyılda Salahaddin Eyyubi kitaplığı için hazırlanan risaledir.[80] Ali bin Mardiü't-Tarsusi'nin kaleme aldığı, Döğüş Sırasında Korunma Usulleri Hakkında Üstadların Açıklamaları ve Düşmana Karşı Çıkmaya Yarayacak Silah ve Teçhizatla İlgili Bilgiler adlı bu eserin ilk bölümü C. Cahen, okçulukla ilgili ikinci bölüm ise A. Boudot-Lamotte tarafından yayınlanmıştır.[81]

Yalnız okçuluğu konu alan en eski risale ise, ünlü Memluk silahşoru (ölm.1394) Tayboga el-Eşrefi el-Beklemişi el-Yunani'nin Bugyetü'l-Meram Gayettü'l-Garam'ıdır.[82] Bir kaside ile bu kasidenin şerhini kapsayan eserde, okçuluğun fazilet ve sevabı, ok ve yay çeşitleri, atış kaideleri anlatılmaktadır. Bu kitap, 16. Yüzyılda Mahmud bin Mehmed bin Hasan tarafından bazı açıklamalar eklenerek Türkçeye çevrilmiştir.[83] Tek nüsha olan tercümenin bizce en önemli yanı, o devrin Türkçe okçuluk terimlerini ve deyimlerini veren bir kaynak olmasıdır.

N. A. Faris - R. P. Elmer'ın Arab Archery adıyla çevirip yayınladıkları, l6.Yüzyıl başlarına ait Arapça anonim okçuluk risalesi, Tayboga'nın eseriyle yakın benzerlik göstermektedir.[84]

[79] Bu konuda bk. H. Ritter, "La parurc des cavaliers und die Literatür uber die ritteriicben Künste", *Der İslam,* C. XVIII, 1929, s. 115-154; D. Ayalon, "Furusiyya". *Encyclopedie de ilslam.*

[80] Oxford, Bodlein-Huntington Library, no: 264.

[81] C. Cahen, "Un traitu d'armurerie composu pour Saladin", *Bullelin d'Etudes Orientales*. C. XII, 1947-1948; A. Boudot-Lamottc, *Contribution a I'Etüde de l'Archerie Musulmaıe.* Damascus 1968.

[82] Bu kitabın çeşitli kitaplıklarda pek çok nüshası bulunmaktadır.

[83] TSM Ktb. Revan 1932.

[84] N. A. Faris - R. P. Elmer, *Arab Archery,* Princeton University press 1945.

Okçuluk konusunda elimizde çok sayıda Türkçe kitap vardır. Silahşorluk risalelerinde okçuluğa geniş bir yer verildiği gibi, Kavsname diye anılan ve yalnız okçuluktan bahseden kitapların sayısı da hayli kabarıktır.

Özellikle Türk spor okçuluğunu çeşitli yönlerden ele alan bu eserlerden belli başlılarım kısaca tanıtmak istiyoruz:

Tesbit edebildiğimiz en eski ve önemli Türkçe telif eser, Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi'nin, Bahtiyarzade Risalesi diye tanınan kitabıdır.[85] Yazar Hacı Hasan Çelebi, Fatih devrinin ünlü okçu ustası ve İstanbul Okmeydanı'ndaki ilk menzil sahibi olan Usta Bahtiyar'ın oğludur. Edirne'de doğmuş, baba mesleğini seçmiş ve 1505-1558 yıllarında, Saray'a bağlı "Tirgeran Cemaati"nde çalışmıştır.[86] II. Bayezid ve Kanuni devirlerinin iki en ünlü kemankeşi Tozkoparan İskender ile Miralem Ahmed Ağa'nın özel okçuluğunu yapmıştır. Ordunun ok ihtiyacını karşılamak için "orducu esnafı" olarak, Yavuz Selim'in Tebriz (1514) ve Kemah (1515) seferlerine, Ridaniye meydan muharebesinde (1517), 1532 yılında Kanuni'nin Avrupa seferine katılmıştır.[87] Kendisi aynı zamanda İstanbul, Edirne, Sofya ve Üsküb okmeydanlarında rekorlar kırıp taş diktirmiş bir kemankeşti. (Bkz. MENZİL SAHİBİKEMANKEŞLER). İhtiyarlığında İstanbul Okmeydam'nın sözü geçen kişilerindendi.

Hacı Hasan Çelebi, 1550'lerde kaleme aldığı kitabında, Fetihden o tarihe kadar geçen yüz yıl boyunca, İmparatorluk sınırı içindeki ve özellikle İstanbul Okmeydanı'ndaki okçuluk olaylarını anlatır. Fatih devrine ait bilgileri babasından ve yaşlı kemankeşlerden dinlemiş, II. Bayezid ve Kanuni devri olaylarını ise bizzat yaşamıştır. Bu bakımdan verdiği bilgilerin doğruluğuna güvenebiliyoruz. Nitekim, arşiv belgeleri ile öteki tarihsel kaynaklar yazarın verdiği bilgilere uymaktadır. Yazar eserinde yer yer okçuluk ve yayalıkla ilgili açıklamalar da yapmaktadır.

Risalenin, tesbit edebildiğimiz üç ayrı nüshası da orijinal değildir ve aralarında bir hayli fark bulunmaktadır. Her üçünde de önemli atlamalar ve imla yanlışları vardır. Nisbeten itinalı 1551 tarihli erken nüshada son kısım eksiktir. Türk okçuluk tarihinin temel kaynağı sayılan bu eserin tenkitli bir basımının hazırlanması gerekmektedir.

[86] *Risale-i Bahtiyarzade,* Üniv. Ktb. TY. 6923; Süleymaniye Ktb, H. Hüsnü Paşa Kıs. 846/ 1; Belediye Ktb. M. Cevdet Kıs. 0.122.

[86] *Defter-i in'amat ve Tasaddukat ve...* Belediye Ktb. M. Cevdet Kıs. 0.71, s. 178, 257, 316,370,395,423,449,475; *TSM Arşivi,* D. 9706/3, 9613/2, 9605, 9602, 9612, 9613/3.

[87] *Bahtiyarzade,* Üniv. Ktb. v. 76b-77b, 82b-84a.

Mustafa Ali, Künhü 'l-Ahbar'ına okçulukla ilgili bir bölüm eklemek için araştırma yaptığında, bu konuda en güvenilir kaynak olarak Bahtiyarzade Risalesi'ni bulduğunu bildirmektedir.[88] Ali'nin eserine aldığı bölüm, bu risalenin bir özetidir. Verdiği bilgiden, orijinal nüshayı gördüğü anlaşılıyor: elimizdeki nüshalarda bulunmayan, İstanbul Okmeydanı'na kuruluşu ve sınırları ile ilgili bir giriş bölümünden söz etmektedir. Gelibolu Okmeydanı'na ait bilgiler ise daha ayrıntılıdır. Künhü'l-Ahbar'daki sonradan ayrı kitap halinde çoğaltılan,[89] bu bölüm, hem Hasan Çelebi'nin risalesini tamamlamak, hem de daha sonraki 45 yıllık olayları eklemek bakımından önemlidir.

17.Yüzyılda yaşayan Katib Abdullah Efendi (ölm. 1691), Hasan Çelebi'den sonra, ikinci önemli okçuluk yazarıdır. Kavaidü 'r-Remi ve Tezkiretü 'r-Rumat adlı iki kitap yazmış, ayrıca Okmeydanı'nın yönetmeliği sayılan Atıcılar Kanunnamesi'ni kaleme almıştır.[90] Abdullah Efendi, Yeni Valide Camii katibi idi. At sırtında okçuluk gösterileri yapmakta ve hedef okçuluğunda ustaydı. Ayrıca rekorlar kırmış, menzil taşı diktirmiş bir kemankeşti (Bkz. MENZİL SAHİBİ KEMANKEŞLER). Devrinde okçuluk ilmini en iyi bilen kişi sayılmış, 1679-1691 yıllarında Okmeydanı Şeyhliğinde bulunmuştur.

Kavaidü r-Remi'de ok ve yayın özelliklerinden ve çeşitlerinden ve ok atmanın tekniğinden söz eder; bu konuda yazılan ilk bilimsel kitaptır. Yerli ve yabancı (Arapça ve Farsça) hemen bütün kaynaklardan yararlandığı görülüyor. Tezkiretü 'r-Rumat'da ise Okmeydanı'nın kuruluşu ve sınırları anlatılmış, o zamana kadar atılan bütün menziller özellikleri ve ölçüleriyle verilmiş ve sonuna kendi devrindeki belli başlı kemankeşlerin kısa biyografileri eklenmiştir. Sultan IV. Mehmed devrinde okçu ve yaycı esnafınca işgal edilen, teşkilatı adamakıllı bozulan Okmeydanı'nı kurtarmak için yıllarca uğraşmış, sonunda bunu başarmış, Kanunname adını verdiği bir okçuluk tüzüğü hazırlayarak bunu padişaha ve meydan'ın yetkili kuruluna onaylatmıştır. Türk okçuluğunu vakitsiz bir çöküşten kurtardığı, hatta canlandırdığı için, okçuluk tarihimizde önemli bir yeri vardır.

[88] Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbar,* TSM Ktb. Revan 1124, v. 156a-16la.

[89]Nüshalar, TSM Ktb. Bağdad 248; Fatih Millet Ktb. Ali Emir" Tarih Kıs. 915; Gothe, Herzoglichen Bibliothek, No. 10/3.

[90] *Kavaidü'r-Remi',* TSM Ktb. E. H. 1417; Fatih Millet Ktb. Ali Emir" Tarih Kıs. 914. *Tezkiretü 'r-Rumat,* TSM Ktb. Y. Y. 36; Üniv. Ktb. TY. 334/1 i 6892/1 ve 2638. *Atıcılar1 Kanunnamesi,* Süleymaniye Ktb. H. Hüsnü Paşa Kıs. 846/2, Hacı Mahmud Efendi Kıs. 4909.

18.Yuzyılda bir çok risale kaleme alınmışsa da, birkaçı hariç hepsi okçuluğu daha çok dini yönden işleyen ve Abdullah Efendi'den iktibaslarla yetinen risalelerdir.

Katib Abdullah Efendi'nin şakirdi kemankeş ve okçu ustası Çuhadar Ahmed'in İrşadü'r-Rumat adlı yarım kalmış risalesi, orijinal bir telif olması bakımından ilgi çekicidir.[91] Ok ve yay yapımından, okçuluk idmanlarından ve atış usullerinden bahseder.

Seyyid Halil Hasib Efendi'nin Tuhfetü'l-Hasib adlı kitabı, Tezkiretü'r-Rumat'ın bir kopyasıdır.[92] Yalnız yazar bütün menzilleri yeniden titizlikle ölçmüş ve kontrol etmiş, hataları düzeltmiştir. 18.Yüzyılın sonunda Şeyhü'l-Meydan Fethizade Seyyid Mustafa Efendi, Tuhfetü 'I-Hasib'e Zeyl yazmıştır.[93] Kendi devrindeki olaylarla, başlıca kemankeşlerin kısa biyografilerini vermesi bakımından önemlidir.

18.Yüzyıl sonunda Prezrinli Kemankeş Mustafa'nın daha çok bir öğüt kitabı olan Kavsname'si ile, 19.Yüzyıl başında Seyyid Mehmed Vahid Paşa'nın telifi Minhacu 'r-Rumat ise bildiklerimize yeni birşey katmamaktadır.

Türk menzil okçuluğu üzerine yazılmış son önemli eser, Sultan II. Mahmud'un Kahveci-başısı Mustafa Kani Bey'in Telhis-i Resailü'r-Rumat'ıdır.[94] Okçuluk Siciline kayıtlı bir kemankeş olan Mustafa Kani Bey 1820'de Masraf Emini, 1824'de Cizye Muhasebecisi, 1835'de Esham Mukataacısı, 1836'da Duhan Gümrükçüsü, ertesi yıl Meclis-i Vala azası, 1842'de Evkaf Nazırı, 1845'de Ziraat Meclisi Reisi ve 1848'de Defter Emini olup, Cemaziyülevvel 1266 (1850)'de vefat etmiştir.[95]

Sultan II. Mahmud'un 1835 yılında Okmeydanı'nda verdiği emir üzerine çalışmaya başlayan yazar, daha önce yazılmış bütün kitapları okuduğunu, gereksiz ayrıntıları atarak, okçulukla ilgili bütün bilgileri toplayıp değerlendirdiğini söyler. Yazma nüshanın tarihinin, Telhis'in 1838 yılında tamamlanıp Padişaha sunulduğu anlaşılmaktadır. Eser daha sonra, 1847'de İstanbul'da (Matbaa-i Amire) basılmıştır.

[91] TSM Ktb. Hazine 626.

[92] Nüshalar, TSM Ktb. Hazine 627; Üniv. Ktb. T. Y. 4308, 6654; İst. Arkeoloji Ktb. Yazmalar 391, 392; Paris Bibliotheque Nationale, Supplement Turc 1110.

[93] TSM Ktb. Hazine 627, v. 34b. vd.

[94] Yazma nüsha, Üniv. Ktb. T. Y. 6891.

[95] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani,* C. IV, İstanbul 1308-1311, s. 74.

Kitabın düzeni hayli karışıktır. Yazarı Abdullah Efendi'nin risalelerinden geniş iktibaslar yapmış, Eyüblü Abdullah Efendi'nin Hadis-i Erbain (Fezail-i Tirü Keman) kitabını da olduğu gibi almıştır.[96] Eserin bizce en önemli yanı, ok ve yay yapımıyla ilgili ayrıntılı teknik bilgiler ve bu konudaki resimlerdir. Telhis, yazarının müşahade gücünü ve bilimsel yeteneğini yansıtmakla birlikte, üzerinde yeterince durulmadan geçilen bazı önemli hususlar, emir zoruyla yazıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Kaynaklara inildiğinde, yazarın Bahtiyarzade Risalesi ile Çuhadar Ahmed'in İrşadü 'r-Rumat'ını görmediği anlaşılıyor. Yine de eser, Türk okçuluğu üzerine derli-toplu bilgi verdiği için önemlidir.

Telhis-i Resailü'r-Rumat üzerinde uzun bir filolojik etüd yayınlayan J. Hein, teknik konulara yabancı olduğu için bir çok karanlık noktayı açıklayamamış, bazen de metni yanlış çevirmiştir.[97] Türk okçuluğu ile uğraşan Batılı araştırıcıların dayandığı tek kaynak Hein'm bu etüdüdür. Söz gelimi P. Klopsteg sadece Hein'dan derleyip çevirdiği parçalara dayanarak, Türk okçuluğu hakkında bir kitap yayınlamıştır.[98]

Cumhuriyet devrinde de, Türk okçuluğunu canlandırma konusunda çabalar harcandığını ve bazı araştırmalar yayınlandığını görüyoruz. Bu konuda çalışanların başında, Atıcılar Kanunnamesi'ni yeni harflerle yayınlayan ve Okmeydanı hakkında makaleleri bulunan Halim Baki Kunter gelmektedir. Türk Kemankeşleri adlı kitabın yazan Süleyman Kani İrtem'i de burada anmak gerekiyor. Birkaç yıl önce, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yayınlanan ve İsmail Fazıl Ayonoğlu'nun bıraktığı notlardan oluşturulan Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi adlı kitaba gelince, ehliyetsiz kişilere hazırlatıldığı, baştanbaşa baskı ve tertip yanlışları ile dolu olduğu için, yazık ki ne araştırıcılara ne de meraklı okuyucuya doyurucu bir cevap vermekten uzaktır.

[96] Buna rağmen, Mustafa Kani'nin Katib Abdullah Efendi ile Eyüblü Abdullah Efendi'yi birbirine karıştırması şaşırtıcıdır.

[97] J. Hein, "Bogenhanwerk und Bogensport bei den Osmanen", *Der İslam,* C. XIV (1925), s. 289-360; C. XV (1926), s. 1-78,233-294.

[98] P. Klopsteg, *Turkish Archery and the Composite Bow,* Illinois 1947.

III- SPOR OKÇULUĞU

Savaş ve av için yapılan okçuluk alıştırmalarını bir spor diye alırsak, Türklerde spor okçuluğunun tarihi en eski dönemlerine kadar uzanır. Bugünkü anlamda sporun amacı, bedeni eğitmek ve moral yönden kişiliği geliştirip, pekiştirmektir. Okçuluğun bu anlamda bir spor niteliği kazanması Yeniçağ'da mümkün olmuştur. Gerçi daha önceleri Türkmen gençleri aralarında okçuluk yarışmaları düzenliyor, hem eğlenip hem de vücutlarını geliştiriyorlardı. Fakat bu, modern anlamda bir spor sayılamaz. Sağlam ve verimli sonuçlar alınabilmesi için, sporun disiplinli bir kuruma ve belirli kaidelere bağlanması şarttır.

Yeniçağ'da okmeydanlarının kuruluşuyla düzenli bir örgüte ve kesin kaidelere bağlanan okçuluk, atışlar "gaza niyetine" yapılsa da, artık bugünkü anlamda "spor*' niteliği kazanmıştır. İlerde ayrıntıları ile açıklayacağımız gibi, okmeydanları, bir vakfa bağlı oluşu, seçimle iş başına gelen yönetici kadroları, iç-tüzüğü ve sicile kayıtlı çok sayıda üyesi ile modern birer spor kurumudurlar. Bu bakımdan, dünya spor tarihinde ilk spor kuruluşları olarak karşımıza çıkarlar.

İlk bakışta sadece bir eğlence ve merak gibi görünen atışlarda, aslında belli töre ve prensiplere sıkıca bağlılıktan doğan ciddi ve disiplinli bir hava hakimdir. Bunda İslami inançların da büyük rol oynadığına yukarıda işaret etmiştik. Meydanın mescid kadar kutsal sayılması, oraya abdestsiz veya içkili olarak girilmemesi, örgüt reisinin "Şeyh" diye anılması, ok ve yaya kutsal birer eşya diye bakılması ve atışların dua ile başlatılıp sürdürülmesi bunu göstermektedir.

Kemankeşlerin yalnız iyi birer atıcı olması yetmezdi; aralarında her türlü rekabetin üstünde, saygı ve sevgiye dayanan bir dostluk ve kardeşlik havasının esmesine de dikkat edilirdi. İhtiyarlara, kıdemli atıcılara ve üstada saygı göstermek, sözlerinden çıkmamak şarttı. Atışta hileye sapanlara, yolsuzluk ve serkeşlik edenlere fazla müsamaha gösterilmez, "Bizimle oturma!" denilerek örgütten çıkartılırdı. Risalelerde, ünlü okçuların biyografileri verilirken, yalnız atıcılık gücü değil, nasıl bir kişi olduğu da belirtilir. Çoğu için "salih", "ehl-i iman", "ruhu pak" ve "tarafeyni ma'mur" gibi sıfatlar kullanılmıştır.

Meydan odasında yapılan sohbet toplantılarının, gençlerin görgü ve bilgisini arttırmak, onları saygılı, disiplinli, yardım sever kişiler kılmak gibi eğitimsel bir fonksiyonu vardı. İhtiyar ve tecrübeli kemankeşler okçuluk anılarını anlatırlar;

bunlardan ibret verici sonuçlar ve öğütler çıkartılır, gelenek ve törelerin devamı sağlanırdı.

Yemek ve sohbet toplantılarında kıdem sırasına titizlikle uyulduğu halde, meydanda ve atışlarda meslek ve rütbenin önemsenmediği bir eşitlik ortamı buluyoruz. Atışlara her meslekten insanın sosyal durumu ne olursa olsun katılabilmesi, zengin ve nüfuzlu kişilere ayrıcalık tanınmaması bunu gösterir. Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın Meydana her gelişinde: "Vezirliğim orada kaldı, şimdi aranızdan herhangi bir kişiyim, bana öyle muamele edin" demesi Meydanın töresini bilen bir kemankeş olmasındandı. Okçuluk risalelerinde "Burası er meydanıdır, burada şah ü geda birdir" sözü sık sık anılır. 18.-19.Yüzyıllarda, Okmeydanı'na daha çok Saraya mensub kişilerin rağbet etmesi bu eşitlik töresini zedelememiştir. Toplumsal sınıfların birbirinden kesinlikle ayrıldığı bir devlet yönetiminde, bu ayrıca dikkat çekicidir.

Yeniçağ'daki spor okçuluğu, sadece Okmeydanı'na bağlı bir "menzil okçuluğu" değildi. "Hedef okçuluğu" ile "ok koşulları" da ayrı birer spor dalıydı. Gerçi Okmeydanı'da her türlü okçuluk sporu yapılabiliyordu, fakat okçuluğun kısa zamanda Meydan sınırını aştığını, şehrin dört yanına yayılarak, halkın günlük hayatına karıştığını görüyoruz. Alıştırmalar için şehirde çok sayıda "talimhane" açılmıştı. Mesire yerleri aynı zamanda okçuluk alanlarıydı. Genel şenliklerde, geçit törenlerinde okçuluk gösterilerine de yer verilirdi.

Önemi dolayısıyla, Okmeydanı'ndan ve Menzil Okçuluğundan başlamak gerekiyorsa da, kitabın anlatım düzenini bozmamak için, sonradan terkedilen Hedef Okçuluğuna öncelik tanıyacağız.

A- HEDEF OKÇULUĞU

Spor olarak hedef okçuluğu, düşmana veya ava isabetli atış hüneri kazandıran talimlerden doğmuştur. Geçmişi belki de tarih öncesi dönemlere kadar uzanıyordu. Asurlulardan kalma bir mühürde, hedefe atış yapan bir okçu figürüne rastlıyoruz.[99] **(Resim 24)**.

Okçulukta önemli olan, yalnız uzağa atmak değil, attığı hedefi vurabilmektir. Doğu insanı, at sırtında her yönde uzağa ve isabetli ok atabilmesini, sürekli ve

[99] B. Meissner, "Assyrische Jagden", *Der Alte Orient,* 13. Jahr, Heft 2,1911, s. 7, fig. 17

yorucu talimlere borçluydu. **Cahiz**'in-yukarıda anılan- açıklamaları, Türklerin küçük yaştan okçuluk talimine başladıklarım, atlarını dörtnala sürerken her türlü hedefe ok atarak yetiştiklerini göstermektedir.

Bu atışlardan şüphesiz en güç olanı, at koştururken arkaya ok atmaktı. 13.Yüzyılda yazılan Arabça bir **furusiye** kitabında bu konuyla ilgili bir talim metoduna rastlanıyor:[100] Eğerin arka tarafına bir kuşakla, **mıhlet** denilen içi talaş dolu deri veya kumaştan bir torba bağlanır. Kuşak iki kargı boyu olmalıdır. At koşarken havalanan torbaya atış talimleri yapılır **(Resim 25)**.

Aynı eserde, yüksek bir direk tepesine yerleştirilen hedefe **(kabağa)** ve içinde talaş dolu bir torba bulunan ayaklı kutuya **(ok sehpasına)** ok atmak konusunda da bilgi verilmektedir.[101] Torbaya atış, 19. Yüzyılın sonlarına kadar uygulanan bir okçuluk talimidir; hedefe kuvvetli ok atmak yeteneği kazandınr. Burada görülen sehpa resmi ile Mustafa Kani'nin kendi devrinde kullanılan ok sehpası tarifi aşağı yukarı aynıdır.[102] **(Resim 26)**. **Ayna** denilen çelik hedeflerin delinebilmesi, uzun süren **torba idmanı** sonunda mümkün olabilmekteydi. İdman, **torba gezi** denilen özel oklarla yapılırdı.

Hedef atışlarında kabak ve aynadan başka küçük çıngıraklar, çeşitli biçimde sabit veya seyyar nişangahlar da kullanılıyordu. Bunların değişik örneklerini ilerde göreceğiz.

Hedef okçuluğunda çok kullanılan bir başka nişangah çeşitli de **puta**dır. Puta, aşağıda ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere, bir yere asılan veya bir sırığa tutturulan, içi pamuk çekirdeği ve talaş dolu, deriden yassı bir torbadır. **Puta sepeti** deyimi, bunun sepet biçiminde de olabileceğini gösteriyor. **Puta atışı** bir çeşit okçuluk yarışmasıdır; atışlar **puta oku** ile yapılır.

1- Kabak Atışları

Kabak okçuluğu (remvü'l-kabak), İslam ülkelerinde çok rastlanan bir okçuluk sporudur. Uzun bir direk tepesine konulan bir hedefe, atla dörtnala giderken ok atmak esasına dayanır. İlkin ne zaman, nerede ortaya çıktığı kesinlikte bilinmiyor.

[100] Abdurrahman bin Ahmed el-Taber", *Kitabü'l-Vazıh fi'r-Remi ve 'n Nuşşab,* TSM Ktb. Revan 1933, v. 12a.

[101] Taberi, *Aynı Eser,* v. 12a, 22a.

[102] Mustafa Kani, *Telhis-i Resailü'r-Rumat,* İstanbul 1263, s. 208 vd.

At koştururken ok atmak söz konusu olduğuna göre, göçebe Asya kavimleri ile yakın ilgisi bulunsa gerektir. Buradaki **kabak** sözü dikkat çekicidir: bu Türkçe bir sözdür. Arapçaya **remvü'l-kabak, meydan-ı kabak,** farsçaya **kabak-bazi**, kabak endazi şeklinde, olduğu gibi aktarılmıştır. Bu bakımdan, kabak okçuluğunun Türkmen boylarından çıkarak yayıldığı söylenebilir. Nitekim, Tayboga bu konuda şöyle yazıyor: "Bu 'kabagi' tabirini Türkler ve Tatarlar koymuşlar; Arab dilinde karşılığı yoktur. Türk beğleri direk dikerler, başına bir kabak geçirirler ve düğünlerinde, eğlence zamanlarında ona ok atarlar".[103] Sonradan hedef olarak başka nesneler kullanılsa da, bu ad muhafaza edilmiştir. Önemli yarışmalarda kabak yerine altın veya gümüş kupalar kullanılıyordu. Herhalde bu yarışmalara katılan okçular idmanlarını alelade kabaklara atarak yapıyorlardı.

Kabak okçuluğu konusunda en erken kayıtlar, 13. Yüzyıla aittir. Kabak atışları Memluklerde, I. Baybars, Kalaun ve El-Eşrefü'l Halil devirlerinde moda idi. Sultanların ve emirlerin, doğum ve sünnet şehliklerinde kabak yarışmaları düzenlenirdi. Sultan 1. Baybars, 1267 yılında başkentte bir hipodrom inşa ettirmişti; buraya Meydanü'l-Kabak deniliyordu.[104]

Ebu ül-Mehasin, Sultan Melikü'l-Eşref'in saltanat zamanına rastlayan 1293 yılı için şu bilgiyi veriyor "Sultan, Kahire dışındaki meydana uzun bir direk diktirip, tepesine altın ve gümüşten bir kabak koydurdu. Kabağın içinde canlı bir güvercin vardı. Atlı okçular hızla giderken buna ok atıyorlardı. Kabak ve kuşu vurana, hem rütbesine göre hılat giydiriliyor, hem de kabak ödül olarak veriliyordu". İbn Tagribirdi'de aynı konuda, "Kabağın kapağını okla vurup açarak, kuşu serbest bırakana..." sözleri geçmektedir.[105]

Bu konudaki en eski tasvire, yine Taberi'nin risalesinde rastlıyoruz.[106] **(Resim 27)**. İlkel çizimden, hedef olarak seçilen şeyin ne olduğu iyi anlaşılmıyor.

Kabak okçuluğunun Hindistan'a, 16.Yüzyıl başında Türkler tarafından

[103] Tayboga, *Buggetü* 7 *Meram,* v. 70a

[104] D. Ayalon, La Gurussiyya sous les Mamluks j *Encyclopedie de I'lslam*, C. II, s. 974-977.

[105] J. T. Reinaud, "De 1'Art Militaire chez les Arabes au Moyen Age", *Journal Asiatique,* C. IV, sayı XII, 1848, s. 219-221; J. D. Latham, "Notes on Mamluk Horse-Archers", *Bulletin ofthe School of Oriental and Africal Studies,* C. XXXII, 2. Fasikül, 1969, s. 257-267.

[106] Taberi, *Aynı Eser,* v. 22a. Risalenin diğer bir tasvirli nüshası için Bkz. M. Mustafa, "An lllustrated Manuscript on Chivalry from the Late Circassian Mamluk Period", *Bulletin del'Institut d'Egypte,* C. Ll, 1969-1970 (aynıbasım).

götürüldüğünü sanıyoruz. Babür bu spora meraklıydı: “Kabak Meydanı’na bir ucundan at koşturarak girer, yayını eline alır, okunu nişana isabet ettirirdi”. “Kabağı meydanın öbür ucundan vururdu.[107] Beveridge, Hindistan’da kabağın içine bir ördek konulduğunu yazıyor.[108]

16.Yüzyılın ilk yarısında, Şiraz’da yapıldığı tahmin olunan bir Şahname minyatüründe, Behram Gur kabağa ok atarken görülüyor.[109] **(Resim 28)**. Burada hedef, altın yaldızlı bir toptur. Kabak atışları şehrin büyük bir meydanında veya burada olduğu gibi kırlık bir alanda yapılıyordu. 16. ve 17. Yüzyılda İran’da kabak okçuluğunun rağbet gördüğü biliniyor. Matrakçı Nasuh’un Tebriz şehri minyatüründe, Saraca bitişik “Çevgan Meydanı’nın ortasında, yüksek bir kabak direği bulunmaktadır.[110] **(Resim 29)**. Burada da hedefin cinsi iyi seçilmiyor. Evliya Çelebi yüzyıl kadar sonra, burayı şöyle anlatır: “(Hıyaban-ı Şeh Saf/,), Teferrücgah-ı Meydan-ı Çevgan: Bu mahallin ortasında eflake ser çekmiş iki ‘ar’ar (ardıç) sütun birbirine kayd olunup, ta zirve-i alasına bir sim tas vaz’ olunmuştur. Her Cuma, Han’ın adamları atlarına süvar olup, ol “Meydan-ı Çevgan”da lubdebazlık ederek mezkur tasa ok atarlar.[111] Evliya Çelebi’nin çağdaşı Huguenot ise, İsfahan’da seyrettiği bir kabak atışını şöyle tasvir eder: “Meydan-ı Şah’ın ortasına bir gemi direği dikilmiş, direğin tepesine bir altın kupa konulmuştu. Şeh Safi, at üzerinde dörtnala gelip, direği geçtikten sonra arkaya dönüp ok atarak kupayı vurmuştu”. Yazar, Şah’ın, beş atıştan üçünde kupayı vurup düşürdüğünü gözleriyle gördüğünü söylemektedir.[112]

Osmanlılarda Kabak okçuluğu, sevilen bir spor olarak, bilhassa 15.-17. Yüzyıllarda çok rağbet görmüştür. Hünermame I’de, Sultan II. Murad’ın, -Batılı elçiler önünde- kabağa ok atışını gösteren minyatür, bu konudaki tasvirlerin en güzellerinden biridir **(Resim 30)**. Sultan, bir vadide, dörtnala at sürerken tam direğin hizasmda ters dönmüş, adeta atın boynuna yatmış halde, altın yaldızlı bir tasa ok atmaktadır.

[107] *Vakayi, Babür’ün Hatıratı,* (Haz. R. R. Arat), C. I, Ankara 1943, s. 18; C. II, Ankara 1946, s. 189.

[108] H. Beveridge, “Kabak-bazi” maddesi, *İslam Ansiklopedisi.*

[109] *Şahname,* TSM Ktb. Hazine 1565 (Kitapta sahife numarası yoktur).

[110] Matraki, *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn,* yk. ol. 944/1534), Üniv. Ktb. TY. 5964.

[111] Evliya Çelebi, *Seyahatname,* C.II, s. 255.

[112] J. D. Latman, “Notes on Mamluk Horse-Archers”, *Aynı Eser,* s. 258.

1584 tarihli Nusretname minyatüründe, aynı kompozisyon şeması kullanılmıştır **(Resim 31)**. Bu kere, çok sayıda atlının katıldığı kabak atışı. Erzurum yakınında bir vadide, Serdar Lala Mustafa Paşa huzurunda yapılıyor. İki okçu kabağa, öbürleri değişik yönlere ok atıyorlar. Minyatür sanki sağ ve sol elle her yöne atışı göstermek amacıyla tasarlanmıştır. Her iki minyatür, olayı gerçekçi bir anlatımla, "olduğu gibi" veriyor. Kabağa ok atan iki figürle, Sultan'ın tasviri birlikte incelenirse, sinema filmi gibi, hareketin ardarda gelen görüntüleri açıkça izlenebiliyor: Sultan'ın atı tam direğin hizasındadır, vücut iyice bükülmüştür, diğer minyatürde ilerdeki figür direği bir an geçtiği için, vücut atın boynundan ayrılıyor; öndeki figür bir an daha ilerde, vücut biraz daha doğrulmuş.

Safavi etkisi taşıyan, 16. Yüzyıla ait bir Türk minyatürün de ise atlılar her iki yönden gelerek ya da direğin çevresinde dönerek, altın bezemeli bir kaseye ok atmaktadırlar. **(Resim 32)**. Burada atışın öteki değişik anlarını da izleyebiliyoruz. Fakat atış biçim ve yönleri, atların direğe uzaklığına pek uygun düşmüyor; aynı gerçekçi anlatımı burada bulamıyoruz.

Celalzade Mustafa Çelebi, 1524'de Makbul İbrahim Paşa'nın düğününü anlatan Tabakatü 'l-Memalikfi Derecatü 'l-Mesalik adlı eserinde: Metris Köyü dolaylarında dikilen bir sırığın üzerine bir kabak konduğunu, kabağın içinde altın ve gümüş toplar olduğunu, okçuların hedefe ayakta, diz üstü ve yatarak atışlar yaptığını yazmaktadır.[113] Demek ki, yaya olarak da kabak atışı yapılıyordu. Bunun daha kolay geldiği için pek tutulmadığı anlaşılıyor.

Osmanlılarda, kırda ve mesirelerde olduğu kadar, büyük şehirlerdeki geniş meydanlarda da kabak atışları yapılırdı. Nitekim, Edirne ve Trabzon'da özel kabak meydanları vardı. Evliya Çelebi, Edirne Kabak Meydanı'nın Selimiye Camii civarında, vaktiyle Eski Saray'ın bulunduğu yerde olduğunu yazar. [114] Trabzon mesirelerini anarken de şöyle der: "Zağanos Kapısı 'ndan taşrada Kavak Meydanı,[115] vardır

[113] Metin And, "XVI.yüzyılda Spor, Eğlence, Oyun", *Hayat Tarih Mecmuası,* Mart 1970, sayı 2, s. 5. (Yazar burada, yabancı bir ressama ait bir kabak atışı tasviri veriyorsa da, gerçeğe aykırı olduşu için doküman değeri taşımamaktadır).

[114] Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı,* Ankara 1945, s. 10-11.

[115] "Kavak" sözünün bir istihsah hatası olduşunu sanıyoruz. Gerçi, müellif hattıyla olduğu söylenen yazma nüshada da "kavak" yazılmıştır; fakat yerinde inceleme yaptığı bilinen O. Erol, "Trabzon Sekileri Hakkında bir Not" adlı yazısında *(Ank. Üniv. Dil ve Tarih-Coş. Fak. Dergisi.* C. X, 1952, sayı 1-2, s. 128) "Kabak Meydanı, bugünkü Atapark'ın yerindeydi" demektedir. Bkz. Evliya Çelebi; *Seyahatname,* C. 2, s. 93-94; yazma, TSM Ktb. Bağdad 304, v. 253b.

ki, cümle paşalar tatil günleri askerleriyle ol mahal-li ferahfezaya çıkıp cirit oynarlar. Gayet vasi' bir meydan olduğundan, ortasında üç kat gemi direklerini birbirine bend edip dikmişlerdir. Ta zirve-i alasında bir altun yaldızlı top vardır. Cündiler at bırakıb ol topa hadenk endaht ederler; top, vuran pehlivana ihsan olunur".

Bazı belgelerden, İstanbul Atmeydanı'nda 16.ve 17.Yüzyıllarda kabak atışları düzenlendiğini öğreniyoruz. 1582 tarihli Zubdetu 'l-Eş'ar minyatüründe, İbrahim Paşa Sarayı önündeki bir kabak atışı gösteriliyor.[116] **(Resim 33)**. 1623 yılında İstanbul'a gelen bir Fransız konsülü, Atmeydanını anlatırken şöyle diyor. 'Türkler aynı yerde, at üzerinde ok da atarlar. Bu atışlar çok kere nişan alınmadan yapılır. Çünkü atışı, yaylarını arkalarında tutarak yaparlar. Hedefleri, çok yüksek bir gemi direğinin tepesine yerleştirilmiş bir bakır gülledir.[117]

Hünername'deki Topkapı Sarayı tasvirinde, Seferli Koğuşları ile deniz suru arasındaki alanda bir kabak direği görülüyor. Burası, 16. Yüzyılda Saray'ın kabak meydanı olmalıydı. [118]

Tayboga. kabak okçuluğu hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Kabak meydanının uzunluğu, 60 ila 130 kulaç arasında olmalıdır. En uygunu 120 adımdır. Meydanın düzlük olması gerekir. Meyilli arazide atış yapılacaksa, aşağıdan yukarı doğru atı sürmelidir. Meydanın tam ortasına uzun bir direk dikilip tepesine bir kupa, bir kuş tasviri ya da madeni bir top yerleştirilir.

Süvari, meydanın başından girer, atını hızlandırıp direği geçerken arkasına dönerek hedefe ok atar. Sonra hızını azaltır, meydanın çevresinden dolaşarak eski yerine gelir. Dikkat edilecek hususlar şunlardır:

Atıcı, meydanı üç kısma ayırarak düşünmelidir. Atını önce rahvan sürmeli, okunu gezlemeli, ikinci kısma varınca dörtnala geçirmeli, direğe yaklaşırken yayını kaldırıp hedefi gözlemeli, direği geçtiği anda arkaya dönüp atın boynu üzerine kaykılarak okunu atmalıdır. Üçüncü kısmın başında, atın hızını kesmeli ve birinci atlı meydanın sonuna varmadan İkinci atlı meydana girmemelidir. Alan dar olduğu için, hızın iyi ayarlanması gerekir. Süvari atının huyunu iyi bilmeli ve onu bu konuda atışsız koşu talimleriyle önceden eğitmelidir.

Direğin hemen bir arşın dibinden yapılan atış makbul sayılır, ama direğe çarpma tehlikesi vardır. Bunu önlemek amacıyla, talim sırasında direkten iki

[116] *Zübdetü'l-Eş 'ar,* TSM Ktb. Revan 824, v. 10a.

[117] Gedeyn le Turc, *Journal et Correspondance*, Paris 1909, s. 126.

[118] *Hünername,* C. I, v. 232a. (Resim silik olduğu için verilemedi).

yana birer arşın ip geçerler. Atışlarda direğin etrafına daire çizmek de faydalıdır. Süvari, atış başlamadan atın eğerini yoklamalı, eğri veya gevşekse, düzeltip sıkılamalıdır. Atın üzerinde doğru, durmalı, ayaklarını üzengiye sıkı basmalıdır. Başını çok kaldırmasın diye ata gem takılır ve gemin yuları bir ilmekle sol elin serçe parmağına geçirilir.[119] 16.Yüzyıla ait anonim bir silahşorluk kitabında, atıcıya direği sağına alması, sol ayağını sakınması öğütlenir.[120] Tayboga, direk çevresine daire çizmekten, iki yana ip germekten söz ettiğine göre, direğin her iki yanından da atış yapılabilmekteydi.

Busbecq, kabak okçuluğunu bir savaş talimi sayıyor: "Türklerde, Partlara uzanan eski bir usul var: At sırtında kaçarken arkaya ok atmak diye özetlenebilecek bu usul, etkili bir savaş taktiğidir. **(Resim 33-a)** Dörtnala giderken arkadaki düşmanı vurabilmek hünerini şu yolda kazanırlar: Pek uzun bir direğin tepesine pirinç bir top koyarlar. Atlarını dörtnala direğe doğru sürer, direği geçince birdenbire arkaya dönerek topa bir ok atarlar".[121]

Latham, bu görüşe katılmıyor: Arkaya dönerek de olsa, bir direğin tepesine ok atmanın, savaşta bir faydası olamayacağını söylüyor. Ona göre, kabak okçuları bir okçuluk gösterisi ve hüneridir. Belki daha önceleri, uçan kuşları ve ağaç tepesindeki kuş yuvalarını vurmak için yapılan bir temrindi.[122] Busbecq'in, Türklerin arkaya ok atmaktaki hünerini sadece bu idmana borçlu olduğu görüşüne biz de bütünüyle katılmıyoruz. Çünkü Türklerin at sırtında her yön ve yükseklikte hedeflere ok atmakla ilgili başka oyun ve idmanları da vardı. Yine de, kale kuşatmalarında surlar üzerindeki düşmana isabetli atış yapabilme bakımından-kabak okçuluğunun bir savaş temrini sayılabileceği fikrindeyiz.

Tayboga, at üstünden ok atmayı ikiye ayırır: "Biri **kabagi** ki direk tepesindeki kabağa atarlar ve biri **kıgaci** ki yere nişan koyub ana seğirdirler".[123] Bu iki oyunda da şartlar aynıdır, tek fark, birinde ok havaya, diğerinde yere doğru atılır. **Kıgaç** kelimesinin etimolojisi üzerinde değişik tahminlerde bulunulmuştur.

[119] Tayboga, *Bugyetü'l-Meram,* v. 78b-80a.

[120] *Tuhfetü l-Guzat,* Belediye Ktb. M. Cevdet Kıs., 0.50 (Matrakçı Nasuh'a ait sanılan bu kitabı, esas nüsha ile (Süleymaniye Ktb. Esad Ef. Kıs. 2206) karşılaştırılan H. Yurtaydın, bunun müellifi bilinmeyen ayrı bir risale olduğunu tesbit etmiştir (H. Yurtaydın, *Matrakçı Nasuh,* Ankara 1963, s. 4-7).

[121] Busbecq, *Türk Mektupları,* s. 174-175.

[122] J. D. Latham, "Notes on Mamluk Horse-Archers", s. 25,

[123] Tayboga, *Aynı Eser,* v. 70a-b.

Bazı nüshalarda, **kıkaç**, **kaykaç** diye geçen bu sözün, değişime uğramış Türkçe bir kelime olduğunu sanıyoruz. Latham, yan, arka demek olan " kıya" kelimesinden geldiği fikrindir.[124] Fakat, Tayboga'dan anlaşıldığı kadar kıgaç, yalnız yana ve arkaya değil, her yöne ok atmaktır. Reinaud ise bu kelimenin, tıpkı "kabak" sözü gibi, bir hedef çeşidinin, belki içi kum ile dolu bir hasır sepetin adı olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır.[125] Bizce bu kelime, "ok saplama" veya "ok saplanan şey" anlamına "kakıç" veya "kakaç" sözünün değişmiş bir şeklidir.

Tayboga, "kıgaç'ın" onbeş kadar çeşidi olduğunu bildiriyorsa da, verdiği tarifler hayli karışık ve tutarsızdır. Hedefi geçince dönüp arkaya ok atmak ayıptır, diyor, fakat hemen arkasından, hedefi on kulaç geçince atmak gerektiğim sözlerine ekliyor. Yine bu bulanık ifadeden, yalnız yerdeki hedeflere değil, atlının omuzu hizasındaki hedeflere de kıgaç atışları yapıldığı anlaşılmaktadır.

Latham, bu onbeş çeşit kıgaç atışını bir krokiyle tesbit etmeğe çalışmıştır.[126] **(Resim 34)**. Burada görüldüğü üzere, sol yana geniş atış imkanı olduğu halde, sağ yanda ölü bir kesim vardır. Atıcı, bu sakıncayı solak atışla gideriyor olmalıydı. Usta okçuların, sol elle de rahatça ok atabildiklerini biliyoruz.

Nusretname minyatüründe, sağ alttaki oyuncuların, kıgaç atışı yaptıkları anlaşılıyor **(Resim 31)**. Puta okçuluğu bahsinde de açıklanacağı gibi, bir sırık üzerine insan boyu yüksekliğe asılmış putalara da at üzerinden kıgaç atışları yapılabilmekteydi.

Aynı zamanda bir savaş idmanı sayılan kıgaç okçuluğunun 17.Yüzyıldan itibaren rağbetten düştüğünü görmekteyiz.

2- Talimhaneler

Bugünkü atış poligonlarına "talimhane" deniliyordu. Askeri ve sivil olmak üzere iki türlü talimhane vardı.

Askeri talimhaneler, ordu bünyesindeki tirendazların idman yaptıkları resmi kuruluşlardı. Yeniçeri Ocağında, 54.Orta komutam olan **talimhanecibaşı** ile emrindeki serbölük ve odabaşılar, hem talimhanenin yönetiminden, hem de askerin bu konudaki eğitiminden sorumluydular.

[124] Latham, *Aynı Eser,* s. 261-262.

[125] M. Reiııaud, *Aynı Eser,* s. 220-221.

[126] Latham, *Aynı Eser,* s. 266, fig. 1.

Sultan II. Bayezid devrinde, Etmeydanı'nında beş ayrı talimhane vardı. Talimhaneciler, yeni gelenlere atış öğretir, ayrıca tecrübeli okçuları formunda tutabilmek için onlara her sabah idman yaptırırlardı. Bir vekayinameden, 1608 yılında talimhane binaları önünde bir de Okmeydanı bulunduğunu, iyi havalarda idmanların burada yapıldığım öğreniyoruz.[127]

16. Yüzyılda, bu beş talimhaneden biri tüfek atışlarına tahsis edilmiş ve buranın yönetemi Avcıbaşıya verilmiştir. Ordudan ok ve yayın kaldırılması üzerine bütün talimhanler tüfek talimhanesine çevrilmiştir. Okçuluğa düşkün yeniçeri ve sipahiler bu yüzden şehirdeki ücretli talimhaneler gitmek zorunda kalmışlar, şevkleri büyük ölçüde kırılmıştı.[128]

İstanbul'un çeşidi semtlerinde bulunan sivil talimhaneler, hedef atışı yapılan birer ticarethane idiler. İstanbul'dan başka Edirne, Bursa gibi büyük kentlerde de böyle ücretli talimhaneler vardı.[129] Talimhane işletenler esnaf zümresindendiler ve lonca teşkilatına bağlıydılar. Evliya Çelebi, 17. Yüzyıl İstanbul'da 45 talimhane ve 50 talimhaneci bulunduğunu bildiriyor.[130] 1655-1656 yıllarında İstanbul'u ziyaret eden Thevenot, şehirde az bir ücret karşılığında ok atışları yapılan çok sayıda özel talimhane bulunduğuna işaret eder.[131]

Büyük ahşap barakalar olduğunu tahmin ettiğimiz talimhanelerden günümüze bir iz kalmamıştır. Talimhane binalarının yapı şekilleri, atış şartlan ve ne kadar ücret alındığı hakkında da herhangi bir kayda rastlamıyoruz. Anlaşılan, talimhanelerin kapalı bir yer olması şart değildi; şehrin elverişli meydanları da bu maksatla kullanılabiliyordu. Nitekim Busbecq, İstanbul'un bir çok sokağında ve dörtyol ağızlarında ücretle atış yapılan küçük talim meydanları olduğunu yazmaktadır.[132]

Atış yapılan tarafa toprak yığılmıştı. Hedefler bu toprağa saplanan sırıklar asılıydı. Hedefler çeşitliydi; ağaç kütükler (Resim 35), mermer levhalar (Resim 36), tunç ziller veya **ayna** denilen küçük çelik levhalar kullanılıyordu.[133] Yine

[127] Abdulkadir Efendi, *Vekayi-i Tarihiyye,* Süleymaniye Ktb. Esad Ef. Kıs. No. 2151, v.149b.

[128] İ. H. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları,* C. I, s. 226-229.

[129] T. Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası,* İstanbul 1952, s. 21.

[130] Evliya Çelebi, *Seyahatname,* C. I, s. 580.

[131] Jean de Thevenot, *Travels into the Levant,* London 1687, s. 108-109.

[132] Busbecq, *Türk Mektupları,* s. 172-173.

[133] Bu aynalardan elde örnek yoktur. Bunların bazen bir ağaç gövdesinde tutturulduğu da olurdu. Nitekim, rivayete göre Aynalıkavak Kasrı'nın adı buradan gelmektedir.

Busbecq'ten, açık talimhanelerde ayaklı seyyar hedeflerin kullanıldığını öğreniyoruz: "Türkler 7-8 yaşlarında ok atmağa başlıyorlar, 10-12 yıl sürekli talim yapıyorlar. Sonunda kolları çok kuvvetleniyor ve attıkları hedefi ne kadar küçük olsa vuruyorlar. Talimhanelerde Türkler o kadar maharetle ok atıyorlar ki, kalkan üzerindeki bir talerden daha küçük beyaz noktanın kenarlarına, 5-6 oku birbirlerine değmiyecek şekilde 30 kadem uzaktan isabet ettirebiliyorlar. Kalkan, tahta ayaklı bir sehpa üzerine konuluyor".[134]

Öyle sanıyoruz ki, bu arada gezici talimhaneler de vardı. Bunlar araç ve gereçlerini bir mesire yerinden ötekine taşırlar, hedef kurup ücret karşılığı atış yaptırırlardı. Sert hedefleri delmek üzere atış yapmağa **zarb vurmak** denilir. Zor bir iştir. Bu atışlarda **talimhane yayı** denilen katı yaylar kullanılırdı.

Talimhanelerin, bir spor ve eğlence yeri olarak, halkın geniş ilgisini topladığı anlaşılıyor. Buralara yalnız çocuklar ve gençler değil, yaşlı kişiler de toplanıyorlardı.[135] İstanbul'da 45 kadar talimhane bulunması ve talimhane esnafının buralardan aldıkları ücretle geçimlerini sağlayabilmeleri, halkın okçuluğa karşı ilgisinin ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir.

3- Puta Atışları

Okçuluk dilinde "puta" sözü çeşitli ok hedefleri için kulanılır. Evliya Çelebi, bu sözün Hıristiyan haçından, yani put'dan geldiğini söyler.[136] Rivayete göre, İstanbul'un fethinden hemen sonra Ayasofya'dan çıkartılan oniki mücevherli put Okmeydanı çevresine dizilmiş, gaziler bunları hedef alıp günlerce ok atmışlar. Bizce bu, Evliya Çelebi 'nin asılsız söylentilere dayanarak yaptığı bir yakıştırmadır. Çünkü, fetihden önceye ait kaynaklarda da puta (buta) sözüne rastlıyoruz.[137]

Kelimenin aslı, "toprak kab, desti, hedef ve nişangah" anlamına Farsça "bute" sözüdür. Türkçeye "puta" ve "buta" olarak geçmiştir. Dilimizdeki "pot kırmak" deyimi de buradan gelir. Anlaşılan, bir vakitler hedef olarak dar ağızlı toprak kablarda kullanılıyordu. Desti biçimi bu toprak kablarla, kabak atışında kullanılan su kabağı arasındaki biçim benzerliği dikkati çekmektedir. Daha

[134] Busbecq, *Aynı Eser,* s. 171.
[135] Evliya Çelebi, *Seyahatname,* C. I, s. 171.
[136] Evliya Çelebi, *Seyahatname,* C. I, s. 111-112.
[137] *Dedem Korkudun Kitabı,* (Haz. O. Ş. Gökyay), s. 19 (puta), s. 37 (buta).

sonraları deriden yapılan, içi pamuk çekirdeği ve talaş dolu putalarda bu form muhafaza edilmiştir **(Resim 37)**. Deri putaların daha 16. Yüzyıl ikinci yarısında kullanıldığını, omuz yüksekliğindeki bu hedeflere yalnız yerden değil, at üstünden de atış yapıldığını, III. Murad zamanındaki sünnet düğününe katılan bir İngiliz seyyahından öğreniyoruz: "Meydanın iki başına, aynı yükseklik ve uzaklıkta dörder çakıl yığını yapılıp, tepelerine ağaç saplı deri hedefler dikildi. 50 kadar okçu sipahi bu iki öbek hedef arasında dörtnala at sürerek ve tam dönüş sırasında geriye ok atarak putalan vurdular. Tirkeşlerinden ok çıkarıp gezleyip atmaları o kadar çabuk oluyordu ki, gözle takip hemen hemen imkansızdı. Atışı bazen sağ, bazen sol elleriyle yapıyorlardı.[138]

Latham ve Reinaud, İngilizcede toprak kab demek olan '"pot" kelimesinden başka, Farsça "bute" sözüne daha çok benzeyen ve hedef anlamına gelen "butt" sözünü de anarak putayı "a butt made of wicker basket filled with sand" diye tanımlıyorlar.[139] Türklerde sepet (küfe) hedeflere de puta denildiği doğrudur. Nitekim, Okmeydanı'nda Minber Sofasından atış yapılan hedefin adı Puta Sepeti idi.[140] 17. Yüzyıldan kalma bir tasvirde, bir tepecik üzerine tesbit edilmiş bu hedefin büyükçe bir sepet olduğu açıkça görülmektedir.[141] **(Resim 38)**. Sepetin içinde ne olduğunu bilemiyoruz, fakat yerinden oynamasın diye içinde kum doldurulmuş olması mümkündür.

Nişan okçuluğunda değişik biçimde ve cinste hedefler kullanılıyordu. Bunlar çok kere bir sırığa takılı yuvarlak, oval veya armut biçimi hedeflerdi; ya yere saplanır, ya da elde tutulurlardı. Hünermame'de Sultan I. Murad'ı kurt avlarken gösteren minyatürde sabit bir puta örneği görüyoruz. **(Resim 19)**. Bu, insan boyunda bir sırığa tutturulmuş yuvarlak bir hedeftir, deriden yapılmışa benziyor. Yere yakın sabit hedefler ise, ağaç kütüğü ya da buna bağlı bir tabla olabiliyordu. Elimizde bu konuda, Elçi Hüseyin Ağa'nın Lori Kalesi yakınındaki karargahta, oturduğu yerden bu çeşit bir hedefe ok atışını gösteren bir tasvir vardır **(Resim 39)**. Atış sefer sırasında yapıldığına göre, hedef herhalde bir kalkandı.

[138] Thomas Hacket, *Most Rare and Straunge Discourses of Aumurathe the Turkish Emperor,* Londra (baskı tarihi yok), v. 17b-18a.

[139] J. D. Latham, *Aynı Eser,* s. 261-262; J. T. Reinaud, *Aynı Eser,* s. 221.

[140] Abdullah Efendi, *Tezkiretü'r-Rumat*, v. 28b; *Kavaidü'r-Rem"*, v. 91a.

[141] F. Taeschner, *Alt-Stambuler Hof und Volksleben,* Hannover 1925, resim 13.

Taşınabilir putalar ise, uzunca saplı bir el aynasını andırırlar. Eldeki tasvirlerden, seyyar putalara oturarak atış yapıldığı anlaşılıyor. Hünername'deki bir tasvirde, Yavuz Sultan Selim bir revak altına oturmuş, kaftanının sağ kolunu çıkarmış, hizmetkarın iki eliyle tuttuğu oval bir el putasına ok atmaktadır **(Resim 40)**. İki sahifelik bir başka tasvirde ise, Sultan II. Selim'i puta atarken görüyoruz. **(Resim 41a-b)**. Hizmetkar bu kere yuvarlak bir hedefi tek eliyle tutmaktadır. Hedef belki bir el aynası idi Okçulukta küçük madeni hedeflere ayna deniyordu. Bu terim, daha önceleri hedef olarak madeni el aynaları kullanılmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

18. ve 19.Yüzyılda, sadece tek tip sabit puta kullanılmıştır. Bunlar, iki kat deriden yassı ve armut biçimi olup, içleri pamuk çekirdeği (çiğit) ve hızar talaşı doludur **(Resim 37)**. Üzerlerine renkli deriden işaretler dikilmiş, etek kısmına zincirlerle küçük çanlar asılmıştır. Ok saplanınca, çanlar sarsılıp ses verirlerdi.

Ayrıca, gösterilerde su bardağı, küçük tunç zil vs. gibi hedeflere de nişan atışı yapılırdı (Bkz. OKÇULUK HÜNERLERİ VE GÖSTERİLERİ).

***

Puta atışları, 250-400 gez (165-265 m.) kadar uzağa dikilmiş hedeflere yapılırdı. Okmeydanı'ndaki Puta Sepeti, atışının yapıldığı Minber Sofası'na 250 gez uzaklıktaydı.

Puta okçuluğu en az menzil okçuluğu kadar zordur; uzun ve yorucu bir çalışma ister. Abdullah Efendi, gerçek bir kemankeş olabilmek için, her iki okçuluğu da iyi bilmek gerektiğini söylüyor. Puta okçusu hem iyi nişancı, hem de **zarbzen**, yani kuvvetli vurucu, hedefi delici olmalıdır. Bunun için uzun zaman, ara vermeden torba idmanı ve talimhane atışı yapması gerekir.

İdman torbası, içi pamuk çekirdeği ve hızar talaşı dolu orta bir çuvaldır. Ağzı sıkıca bağlanarak bir tahta sandığın içine yerleştirilir. Sandığın üzeri ve ön dar yüzü açıktır. Bir sehpaya veya duvara tesbit edilir. Yüksekliği insan boyu olmalıdır. İdman sehpalarında sandık, aşağı-yukarı hareket edebilsin diye ayaklara menteşe ile tutturulmuştur **(Resim 42)**. Acemiler, bir kaza çıkmaması için, İdmana ucu deri topuzlu oklarla başlayıp, ucu soyasız ve temrensiz **torba gezi** ile devam ederler. Zarb idmanı, demir temreni i **zarb oku** ile talimhanedeki kerpiç duvara atılarak yapılır; daha sonra **talimhane yayı** ile tabla atışlarına geçilir.

İdmana bol yay ile başlanır ve yayın gücü zamanla arttırılır. O gün hangi yayla başlanmış ise yine o yayla bitirmek doğru olur. Yorgunken daha sert yaya geçmek kol adalelerini incitebilir. Daha sonra havada münasip bir hedef seçilerek idmana devam edilir. Atışa 100 gezden (66 m.) başlanarak mesafe gittikçe çoğaltılır.

Puta atışlarında oku havalandırmak hatalıdır. Yakın hedeflerde bu zaten söz konusu değildir; ama uzak hedeflere atışda okun havalanması vuruşu geçersiz kılar; tesadüfen vurulmuş sayılır.

Usta kemankeşler nişan atışlarını bir ip altında yaparlardı. İp altından ok atmak **(remy-i sedad)** şöyle olur; İki sırık arasında 2.5 zira-ı mimari (190 cm.) yüksekliğe bir ip veya kemend gerilir. Atıcı, ipten 2.5 zira-ı mimari geride durarak atış yapar, Oku, ip altından geçmesi için 30°'nin aşağısında tutarak atmak zorundadır. Bu durumda 300-400 gez mesafeye isabetli atış çok zordur Yumuşak atılırsa ok hedefe varmadan yere saplanır, sert atılırsa "ok şahlanır", hedefi aşar.

İki veya daha fazla kişi arasında yapılan nişan yarışmalarına puta "koşusu denilir". Yarışma, iki küme halinde ya da tek yapılabilir. Ortaya münasip ödüller konur. Kaideye göre her yarışmacı 30 ok atar. Zaman kısa ise bu sayı azaltılabilir. Atışta kıdem sırası gözetilir puta koşusu ancak **puta oku** ile yapılır. Atış sırasında ayağı ve dizi hep aynı yere koymak şarttır. Atış tek tek yapılacaksa, önce biri tesbit edilen sayı kadar ok atar. Vuruş adedi yazılır. Sonra öteki atışa başlar. En çok vuran kazanır. Yarışmacılar birbiri arkasından atacaksa bir çizgi çizilir bu çizgi üzerine yan yana dizilirler sırası gelen atar. Tekrar başa dönülür. Birinin oku hedef varmadan öteki atamaz, atarsa sırası yanar. Atış müddetince meydana ve hedef yakınına kimse bırakılmaz.

Atılan ok hedefe varmadan birşeye, söz gelişi bir kuşu saplanırsa veya çarpıp saparsa, o ok sayılmaz; yeniden atılır. Kuşu delip geçmiş ve hedefe isabet etmişse, sayılır. Ok giderken havada kırılır, fakat temreni gidip hedefe saplanırsa atış geçerlidir; yoksa atış tazelenir. Ok hedefe varmadan yere değip sıçrasa veya değdikten sonra kırılıp parçası sıçrasa ve hedefe saplansa makbul değildir. Atılan ok putaya saplı bir başka okun gezine saplanırsa, düşmemek şartıyla, isabet sayılır.

Atışlar sırasında rüzgarın yönü değişirse, menzil koşusunda olduğu gibi yapılan yarışma yarıyı geçmişse devam edilir, geçmemişse yeni rüzgara göre baştan başlanır.

Dikkat edilecek bir başka husus, yarışmanın kumar halini almamasıdır İkili yarışmalarda, kumar sayılmasın diye, araya üçüncü bir kişi katılır. Yarışmayı üçüncü kişi, kazanırsa ödülü almaz; atış tekrarlanır.

İki atıcı, söz gelişi 20'şer ok atmayı, 5 oku hedefe isabet ettirenin ödülü almasını şart koşabilirler. Bir atıcı öbür atıcıya: “10 ok at, yarışmasından fazlasını vurursan sana şu kadarını vurursam sana bir altın vereyim, eğer vuramazsan sen bana bir altın ver” derse haramdır, kumar olur.

Hedefin ortasındaki bir işareti vuran veya en yakın atan kazanır diye bir şart konulabilir. Fakat başarılması imkansız şartlar koşulamaz; mesela, hedefi üst üste yüz kere vuran kazanır, denilemez. Her kişi yüz ok atsın, hangisi nişanı on kere vurursa koşu onda kalsın, denilse ve daha elli oka varmadan biri on okunu isabet ettirse, yarışma son bulur, ödülü o kişi alır.[142]

17. Yüzyüın sonuna kadar, okçuluk risalelerinde ve kayıtlarda puta koşullarına ve ünlü puta okçularına ait bir bilgiye rastlamıyoruz. Fakat, bazı kemankeşlerin sefere katıldıklarından ve pek çok düşman askeri öldürüldükten söz edildiğine göre, menzil almış atıcıların çoğu, aynı zamanda usta puta okçusu idiler. Zaten bu devirde her iki çeşit okçuluk da yalnız spor değil, savaş hazırlığı sayılmaktaydı. Uzağa atmak kadar, düşmanı vurabilmek de aynı derecede önemliydi. Eldeki kayıtlarda, Okmeydanı’na ait bilgiler ağır basmaktadır. Anlaşılan puta atışları daha çok talimhanelerde ve şehirdeki öteki meydanlarda yapılmaktaydı.

17. Yüzyıl sonunda, meydan şeyhi Abdullah Efendi’nin o yıllarda iyice tavsamış olan menzil okçuluğunu ihya etmeğe çalışırken puta okçuluğuna da önem verdiğini görmekteyiz. Kendisi hem birkaç menzil sahibi bir kemankeş, hem de o devrin en usta puta okçusu idi. Edirne’de yolsuz dikilmiş bir menzil taşını söktüğü için Padişaha şikayet edildiğinde, IV. Mehmed’in huzurunda gerek menzile, gerek ip altından putaya ve at üstünden hedefe başarılı atışlar yaparak okçuluktaki ehliyetini isabet etmiş ve takdir kazanmıştı.[143]

Abdullah Efendi, Okmeyda’nının bozulan disiplin ve düzenini sağlamak, unutulan atış törenlerini canlandırmak maksadıyla kaleme aldığı Atıcılar Kanunnamesi'nde, puta okçuluğuna dair bir fasıl ayırmıştır.[144] Burada, önceki

[142] Abdullah Efendi, *Kavaidü’r-Remi,* v. 89b-93b.

[143] Abdullah Efendi, *Tezkiretü’r-Rumat,v.* 52a.

[144] *Kanunname-i Rumat* (17. Fasıl), s. 26.

bilgilerine ilave olarak, bir puta koşusunun en az üç ok atışı ile yapılacağını söylemektedir. Bir başka eserinde, devrinin ünlü puta okçularını anarken, çoğunun kendi şakirdi olduğuna işaret eder ve bunlardan Soğuk Köyü İmamı Ali Efendi ile Akbıyık Osman Ağa'nın vurdukları "münteha ve müsanna hedeflerin halen Tekye derunanda olduğunu".[145] Böyle ok saplı hedeflerin, birer yadigar olarak Tekye odasına asılıp üzerlerine kimlere ait olduğunu yazılması adetti. Atış günleri, toplantılarda bunlar da sohbet konusu edilirdi. Hedef ve levhalardan bir kısmı günümüze kadar gelmiştir.

Askeri Müze'de teşhir olunmak üzere Hazine-i Hümayun'a verilen hedef ve levhaları gösteren Cemalüddin imzalı ve 1316 tarihli listedeki 22 adet eşya, bugün de Askeri Müze'de bulunmaktadır.[146] Müze envanterlerinde, bunların 1927 yılında Okçular Tekyesinden gönderildiği belirtildiğine göre, ilk teşhirden sonra Tekye'ye iade edildiği anlaşılıyor. Nitekim, son Okçular Şeyhi Mustafa Muti Efendi'nin, 27 Nisan 1326'da kaleme aldığı ikinci bir listede, bunların yanında başka eşyalar da zikredilmektedir.[147] İlk listenin dışında kalan eşyaların nerede olduğunu, kimin elinde kaldığını bilemiyoruz.

Padişahların kabza ve menzil almalarıyla ilgili levhalardan ilerde bahsedeceğiz. Elde bulunan hedeflerden bazıları şunlardır:

1) Bakır çanı delmiş bir puta oku. Topkapı Sarayı Müzesi, Env. No. 1/ 10100 (Bir örnek de Askeri Müze'dedir).

2) Üzerine perçinli kurşun plakaya ok temreni saplı saban demiri. Askeri Müze, Env. No. 7532 (Resim 43).

3) Dibine puta oku saplanmış kırık bir su bardağı. Askeri Müze, Env. No. 7561 **(Resim 44)**.

4) Oyuk yüzüne üç ok saplı ağaç kütüğü. Kütüğün kenarında "Saray-ı Atik, sene 1094" yazılıdır. Askeri Müze, Env. No. 7568 **(Resim 35)**.

5) Ortasına kırık oklar saplı kütük. Etiketinde "Nişancı Mustafa Ağa zarbı" yazılıdır. Askeri Müze, Env. No. 497.

6) Ortasında temren saplı, bezemeli mermer levha. Kitabede "17 Cemaziyülevvel 1154 zarb-ı Mustafa Ağa Sertopçu-yu Dergah-1 Ali hala yazılıdır. Askeri Müz. Env. No. 500 **(Resim 36)**.

[145] Abdullah Efendi, *Tezkiretü'r-Rumat*, v. 69a-b

[146] İstanbul Hetif Cemiyeti, H. B. Kunter Arşivi.

[147] İstanbul Fetih Cemiyeti, H. B. Kunter Arşivi.

Ayrıca, Askeri Müze kolleksiyonunda Sultan III. Selim zarbı ile ilgili Abdullah imzalı, tarihsiz bir sülüs yazı levhası bulunmaktadır. Ne çeşit bir zarp olduğu belirtilmiyor. Bir başka sülüs levhada ise "Hüdavendigar-ı esbak merhum mağrifet nişan cennet mekan-ı firdevs aşıyan Sultan Mahmet Han bin İbrahim Han hazretlerinin eseri madrubudur" yazısı ile 1177 tarihi görülmektedir: Env. No. 7584 **(Resim 45)**. Abdullah Efendi'nin verdiği bilgiye göre, Sultan IV. Mehmed (1680 yıllarında) Okmeydanı'nı ziyaret etmiş, Abdullah Efendi'nin açtığı Dirhem Menzili ziyafetinde bulunmuş, hediyeler dağıtmış ve "bundan maada Edirne'de urduklan darb-ı kerameti tekyemize koyup şurut-ı meydana riayet ve dört kimesne şehadetleriyle vaz itmişdir" [148] Müellif bu darbın nasıl birşey olduğunu ne yazık ki açıklamıyor. Söz konusu levha, sonradan bu darp için hazırlanmış olsa gerektir.

Mustafa Muti Efendi'nin listesinde, yine hedeflerle ilgili, bugün elimizde olmayan levhalar da anılmaktadır:

1) Tahta üzerinde sülüs hatla, 1260 tarihli, Şeyhefendizade Mehmed Efendi'nin oku hedefe isabetini mübeyyin levha;

2) Çerçeveli talik ve Zeki hattıyla, 1285 tarihinde Mehmed Kamil Efendi'nin hedefe ok isabetim mübeyyin levha;

3) Çerçeveli sülüs yazıyla, 1253 tarihinde Okçu Süleyman Ağa'nın zarbını mübeyyin levha;

4) Hasan Şevki hattıyla, okla çıngırak zarbım mübeyyin 16 mısra medhiyye;

5) Yesarizade hattıyla, keza çmgırağa ok zarbını mübeyyin talik levha;

6) Menzil sahibi Ali Bey'in 1260 tarihinde hedefe ok zarbına dair talik lavha;

7) II. Mahmud ve Abdülaziz'in yaycı ustası Hacı Mustafa Kavsi'nin çıngırağı vurduğunu mübeyyid levha;

8) Tahta üzerine talik hatta, 1284 tarihinde Mehmed Ağa'nın hedefe ok isabetine dair levha... ve ilahire.

Bunlardan başka, Mustafa Kani Efendi'den, 19. Yüzyıl başında Binyüzcü Hafiz Ahmed Efendi'nin ve 1836 yılında II. Mahmud'un ip altından başarılı puta atışları yaptıklarını öğreniyoruz.[149]

[148] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 6a; *Kanunname-i Rumat,* s. 5.

[149] Mustafa Kani, *Telhis-i Resailü'r-Rumat,* s. 89-90.

B- OKÇULUK HÜNERLERİ VE GÖSTERİLERİ

Hedefe olsun, menzile olsun ok atmak, takdir ve heyecan yaratan bir hüner ve gösteri idi. Atış günlerinde, Okmeydanı'nın kalabalık bir seyirci kitlesiyle dolup taştığını biliyoruz. Her çeşit okçuluk yarışması geniş ilgi göstermekteydi. Okçuluk, her sınıfta insanın gündelik eğlence ve meşgalesi haline gelmişti.

Yarışmalar dışında, kemankeşlerin kendi aralarında bazı hünerler gösterip eğlendikleri de biliniyor. Burada üzerinde duracağımız konu bu değil, okçuluğun para getiren bir meslek halini alan yanıdır. Mesire ve bayram yerlerinde, çeşitli cambazlık ve oyunlar yanında, inanılmaz okçuluk marifetlerine de rastlanırdı.

Eski silahşorluk risalelerinde sözü edilen oyun ve marifetler, aslında birer savaş taktiği ve hazırlığı idi. At üzerinde her çeşit silah maharetle kullanmak için yapılan birer idmandı. Nitekim bunlarda sadece at sırtında her yöne isabetli ok atmanın değil, kılıç, mızrak, topuz ve kalkan kullanmanın ustalıkları da açıklanmaktadır. Açıklanan bu hünerlerin zaman zaman bir cambazlık ölçüsüne vardırıldığını görmekteyiz: atını hızla koştururken eğeri yerinden çıkarıp sağ elinde havada tutmak, sonra karşı yönden gelmekte olan bir ata sıçramak gibi...

Risalelerde tarif edilen bazı okçuluk hünerleri şunlardı:[150]

1) Kılıcı ağzına alıp dörtnala giderken, kalabalığa ok atmak;

2) Atın karnı altından çeşitli hedeflere isabetli ok atmak;

3) Sırtdan ve ense kökünden ok atmak;

4) Kabağa ok atmak: öyle ki ok kabağı delip geçsin ve sonra havada dönüp yine kabağa saplansın;

5) Ok temrenine bağlanan bir kandili söndürmeden yüksek bir tavana saplamak;

6) Üstüste konulan çelik levhalara veya fil derisinden birkaç kalkanı birden okla delmek;

7) İki-üç yayı birlikte tutulup çekmek;

8) Havaya bir nesne fırlatıp, yere düşünceye kadar iki-üç ok saplamak;

9) Havaya atılan bir halkanın içinden ok geçirmek;

[150] Matrakçı Nasuh, *Tuhfetü'l-Guzat*, Süleymaniye Ktb. Esad Efendi Kıs. 2206; *Tuhfetü'l Guzat* (Anonim), Belediye Ktb. M. Cevdet Kıs. 0.50; Firdevsi-i Rumi, *Risale-i Silahşorname,* TSM. Ktb. Hazine 625.

10) İple ağaç dalına asılmış bir halkayı döndürerek, içinden ok geçirmek;

11) Hedefe saplanmış okun gezine, bir ikinci, onun gezine de bir üçüncü ok isabet ettirmek;

12) Yay ile küçük taş parçaları atmak, bunlarla kuş avlamak...

Hem ok ve yayla, hem diğer silahlarla yapılan çeşitli hünerler, bazen ayrı ayrı, bazen da düzenlenen bir savaş oyunu içinde toplu halde seyirciye sunulurdu. Silahşorluk risalelerinde bütün bu marifetler, cambazlık ve göz-bağıcılık değil, uzun ve sabırlı çalışmayla kazanılan savaşçılık hünerleri olarak anılmaktadır.

Marifetli kişiler, bayram yerlerinde, mesire ve düğünlerde ücret karşılığı çeşitli okçuluk hünerleri de gösterirlerdi. Bunlara padişahların da rağbet ettikleri biliniyor: 1587 yılının bir Ramazan günü Kapıoğlanı Süleyman Ağa, III. Murad’ın huzurunda okçuluk marifleri yapmış, kendisine 100 filori ile seraset dolama, hizmet eden iki kişiye de 50'şer filori ihsan olunmuştur.[151]

Saray eğlenceleri arasında, çıngıraklı yaylarla oyunlar gösteren köçekler vardı **(Resim 46)**. Sarayda kuvvet gösterilerinin de ilgiyle izlediğini, zaman zaman Hind’den, İran’dan ve Mısır’dan gelen kemankeşlerin huzura kabul olunarak gösteri yaptıklarını, Osmanlı okçuları ile yarıştıklarını görüyoruz.

Bugün Topkapı Sarayı Müzes’nde bulunan çift kollu bir İran yayı, böyle bir çekişmeye konu olmuştur **(Resim 47)**. Tarihçi Naima, bu yayla ilgili olayı hikaye etmektedir.

Sultan IV. Murat devrinde, İran’dan gelen bir elçi, “izhar-ı hüner için” kurulmuş bir yay getirerek, “Bu yayın kirişini çıkardup yine kurmağa kaadir bir pehlüvan Memalik-i Osmaniyye’de bulunur mu?” diye Saray’a arz eder. İstanbul’un “namdar ve zor-aver” pehlivanları, değil yayı bozup kurmak, kirişini bile çekemezler. Yay, darussaade ağasının odasına konulur. Ağanın odasına hizmet eden baltacı Deli Hüseyin, olaydan habersiz, bir gün ocağa odun getirdikde yayı eline alır; kepadevari çekib dururken ağanın geldiğini işitdip bırakıp kaçar. Ağa yaya kimin dokunduğunu soruşturdukda, Deli Hüseyin’i yaka-paça getirilen. Ağa “Çek imdi göreyim” dedikde, yayı alıb kepade misal beş-on kere çeker. Hüseyin’i giydirip huzura çıkarırlar. “Huzur-ı Hümayuna varub keman-ı mezburu çeküb izhar-ı hüner idüb mazhar-ı tahsin olduktan sonra Acem elçisi muvacehesinde keman-ı mezburu kepadevari çekerek zor-ı bazu ile şikest idüb

[151] *Filori Defteri*, TSM Arşivi, D. 34, v. 108b.

parçaların Elçi önünde vaz itdükde Padişah-ı Cihan'ın meserretlerine Elçinin infial ve hacaletine sebeb olmuştur".[152]

Bilindiği gibi, Deli Hüseyin daha sonra vezirliğe kadar yükselmiş, Abaza İsyanı'na karıştığı için katlolunmuştur.

Nişana ok atmak, bazen büyük bir gösteri halinde halka sunulurdu. Kemankeş Mustafa bu türlü gösteriyi şöyle tarif ediyor:

Önce, usta işi yaylar, ucuna iyi su verilmiş oklar, tunç ve demir "ayna"lar hazırlanır. İdman tamamlanıp, tedbirler alındıktan sonra, kadıdan izinname çıkartılır. Temaşa için oturma yerleri ve sayebanlar yaptırılır. Üstadlara verilmek üzere münasib hediyeler hazır edilir. Münadilerle "Falan gün, filan yerde atış var" diye halka ilan olunur. Rağbeti arttırmak için, mehterhane getirilib, seçkin misafirlere sabah ve akşam birer sofra taam çıkartılır. Üç gün ziyafet ve şenlikten sonra, kemenkeş meydanın ortasına bir direk diktirib, vuracağı aynaları bir cendereye, onu da direğe sıkıca tutturur. Sonra uzun bir dua ile atışa başlar; hedefleri birer birer deler. Temrenin ucu, aynanın arkasından görünmelidir. Atış sona erince, aynalar yerlerinden çıkartılıp seyircilere dağıtılır; elden ele dolaştırılarak takdir ve hayranlık uyandırılır.[153]

Bayramlarda, padişah çocuklarının doğum, sünnet ve evlenme günlerinde ve başka vesilelerle tertiplenen şenliklerde, okçuluk gösterilerine de geniş yer veriliyordu.

Sultan III. Murad devrinde, 1582 yılında Atmeydanı'nda düzenlenen ve geceli gündüzlü 57 gün süren sünnet düğünü, bunların en ünlüsüdür. Yaycı ve okçu esnafı dahil bütün esnaf loncaları şenliğe ve geçit törenlerine iştirak etmiştir.[154] **(Resim 48, 49)**. Aynı şenlikte, 15. gün 50 atlı okçuluk hünerleri göstermiş, 26. gün at ve ok yarışmaları tertiplenmiştir. Esnaf geçidine ara verildikçe düzenlenen eğlenceler arasında, tunç ve demir aynalara ok saplama gösterileri de yer almıştır. **(Resim 50).**[155]

[152] *Naima Tarihi,* İstanbul 1283, C. VI, s. 399-401.

[153] Kemankeş Mustafa, *Kavsname,* TSM Ktb. Hazine 620, v. 44b-47b.

[154] *III. Murad Surnamesi,* TSM Ktb. Hazine 1344, v. 106a ve 146a.

[155] M. And, *Kırk Gün Kırk Gece,* İstanbul 1959, s. 30-31; H. N. Lewenklaw, Etfiche Particular Beschreibungen mercklicher und zur Türckischen Histori gehorigen Geschist (Neuwe Chronica Turchisher Nation), Frankfurt am Main 1590, s. 477. 479. 482.485.486. 506, 508, 510.

Sultan III. Ahmed'in dört oğlunun sünneti dolayısıyla, 1720 yılında yapılan düğün için Okmeydanı tahsis olunmuştur. Düğünün 14. günü esnaf alayının geçmesine izin çıktı. Geçit alayına, Meydan kendilerinin olduğu için, kemankeşler, okçular ve yayalarla başlandı **(Resim 51)**. Padişaha, Usta İbrahim yapısı iki eşsiz yay ile iki destek ok sundular ve insanlar aldılar.[156]

Sultan IV. Murat devrindeki büyük esnaf alayına ait ayrıntılı bilgi Evliya Çelebi'de bulunmaktaydı. Okçulukla ilgili gurupları anarken, önce pirlerini, kaç dükkan ve kaç kişi olduklarını saymakta, sonra da geçide nasıl katıldıklarını anlatmaktadır. Okçu ve yaycı esnafı, atlar üzerine kurdukları küçük dükkanlara ok ve yaylarını dizerek, unsurlar ve ihtiyarlar atlı, şakirdler yaya olarak geçmişlerdi. Tirendaz ve kemankeşlar ise, şimşir kütüklere nişan atarak, havaya attıkları okları düşerken yakalayarak ve buna benzer başka hünerler göstererek geçmişlerdi.[157]

Kömürcüyan, 1657'de Girid Seferi dolayısıyla tertiplenen esnaf alayında kılıççılardan sonra, önde ata binmiş reisleri olmak üzere okçu ve yaycı esnafının hünerler göstererek geçtiğini yazmaktadır. Diğer yabancı seyahatnamelerde de esnaf geçitlerine ve çeşitli okçuluk gösterilerine dair bilgilere rastlıyoruz. Bu konuyu daha fazla uzatmak istemiyoruz. Hemen hepsinde, okçuluğa gösterilen ilgi işaret edilmekte, Tahtakale'de, Kadırga Cündi Meydanı'nda ve sair yerlerde şahit oldukları hünerler anlatılmaktadır.[158] Yine eserlerde, açık ve kapalı talimathanelerin de zaman zaman böyle gösterilere sahne olduklarını öğreniyoruz.

IV- MENZİL OKÇULUĞU

Türk okçuluk tarihinde, menzil okçuluğunun ayrı bir yeri ve önemi vardır. Daha önce de belirtildiği gibi, sadece bu maksatla tesis olunan okmeydanların İslam dünyasında, yalnız Osmanlı Devleti sınırları içinde rastlanmaktadır. Bu meydanların titizlikle yönetilen birer vakıf kurumu olması ve gerek saray mensublarının, gerek her sınıftan halkın buralara rağbet göstermesi menzil okçuluğunun yüzyıllar boyu devamını ve gelişmesi sağlanmıştır.

[156] *Surname-i Vehbi,* TSM Ktb. EL Ahmed 3593, v. 127a.

[157] Evliya Çelebi, *Seyahatname,* C. I, s. 579-581.

[158] Eremya Çelebi Kömürcüyan, *Ruzname,* Kudüs 1939, 3.245-250.

Menzil okçuluğunun en eski tarihi hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. İhtimal ki, eski Türk boylarında, bir savaş ve av idmanı olarak menzil okçuluğuna da yer verilmekteydi. Yine de bu ilk devirde okçuluğun, daha çok kendini koruma ve besinin temin vasıtası olduğu düşünülürse, hedef gözetmeksizin mümkün olduğu kadar uzağa ok atmanın hayati bir önemi olmadığı söylenebilir. Aslolan hem uzağa atmak, hem de oku hedefe isabet ettirmekti. Şu halde menzil okçuluğu o devirde hedef okçuluğundan henüz ayrılmamıştı. Her ikisi de, bir spordan çok bir savaş ve av idmanıydı.

Uzağa ok atma yarışmalarıyla ilgili ilk bilgiye *Dede Korkud Masallarında* rastlıyoruz. Türkmen gençleri, aralarında sık sık ok yarışmaları tertiplemekte, bunlara arada kızlar da katılmaktaydı. Menzil okçuluğu ilk defa, kuvvet gösterisine dayanan bir yarışma ve spor olarak burada karşımıza çıkmaktadır. Arab kaynaklarından öğrendiğimize göre, menzil okçuluğu, islamiyetin ilk devirlerine kadar uzanmaktaydı. Yukarıda sözü geçen hadislerden de anlaşıldığı üzere, Hz. Muhammed'in gözünde ok yarışdırmak, en makbül oyun, hatta bir çeşit ibadetdi (Bkz. *OKÇULUĞUN DİNİ YÖNÜ).*

Tayboga eserinde menzil okçuluğuna da yer vermekte, kaidelerini tesbite çalışmaktadır.[159] Verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, 13.-14. Yüzyıllarda Mısır ve İran'da menzil okçuluğu hayli yaygındı. Fakat şu noktaya tekrar dikkati çekelim ki, belirli bir kuruluşa bağlanmadığı için, ok yarıştırmak bu şekliyle henüz bir oyundu. Başlı başına bir spor olarak menzil okçuluğuna ancak Osmanlı Devleti 'nin kuruluşundan sonra geçildiğini görüyoruz. Bu bakımdan Türk menzil okçuluğunun doğuşunu, gelişmesini, ulaştığı göz kamaştırıcı başarıları izlerken, konuyu, Yeniçağda okçuluk sporunun bağlı olduğu Okmeydanı tesisleriyle, bunların kuruluşları ve işleyişle birlikte ele almak gerekmektedir.

[159] Tayboga, *Bugyetü'l-Meram,* v. 54a vd.

A- OKMEYDANLARI

Bilindiği üzere, spor meydanlarının tarihçesi ilkçağa, Eski Yunan'a kadar uzanmaktadır. Ortaçağdan günümüze kalan en ünlü örneklerden biri, Bizans devri İstanbul'unda araba yarışlarına tahsis olunan Hipodrumdur. Hipodrum fetihten sonra Atmeydanı adını almış, spor ve gösteri mahalli olarak eski hüviyetini korumuştur.

İslam ülkelerinde, spor meydanlarına "Çevgan Meydanı", "Cündi Meydanı", "Cirid Meydanı", "Kabak Meydanı" ve "Güreş Meydanı" gibi adlar veriliyordu. Çavgan meydanlarına en çok İran ve Hind'de rastlanıyor. Osmanlılar bu oyuna rağbet etmemişlerdir. Kabak atışları ise, daha çok Mısır'da ilgi görmüştür.

Daha önce işaret edildiği gibi, Osmanlı da bir ölçüde bu sporla uğraşmışlardır. Doğrudan doğruya kabak okçuluğuna tahsis olunan meydanlara çokça rastlanmıyor; bilinen tek örnek Trabzon "Kabak Meydanı"dır. Atışlar ya kırlık bir alanda yapılıyor, ya da geniş bir meydan belli bir zaman bu işe tahsis olunuyordu.

Sadece okçuluğa ayrılan ve bir vakıf kurumu olarak çalışan okmeydanlanlarına ise yalnız Osmanlı dünyasında rastlanmaktadır. Bu meydanlarda menzil atışları ön plana gelir; bir ölçüde de hedef atışları yapılırdı. Zaten meydandaki menzil atışları yüzünden başka sporların yapılması imkansızdı.

İlk okmeydanının nerede ve ne zaman kurulduğunu bilemiyoruz. H. B. Kunter, ilk defa Bursa'da tesis olunduğunu, Yıldırım Bayezid külliyesi yapılırken camiin alt kısmındaki (Cumhuriyet döneminde hipodrom olarak kullanılan) geniş alanın ok atışlarına ayrıldığını bildiriyorsa da, ne yazık ki bu bilgiyi nereden aldığını açıklamıyor.[160] 16. Yüzyıl başında Bursa'da bir Okmeydanı bulunduğu ve buradaki menzil sahiplerinin adları biliniyor; fakat daha önceye ait elde bir kayıt yoktur. Aynı yazar, yine kaynak göstermeksizin Amasya ve Gelibolu okmeydanlarının da fetihden önce tesis olunduğunu bildirmektedir.

Eldeki kayıtlara göre, bilinen en eski Okmeydanı, 15. Yüzyıl başlarında kurulduğunu tahmin ettiğimiz Edirne Meydanıdır. Bahtiyarzade Hasan Çelebi, buradaki menzilleri anlatırken bazılarının Sultan II. Murad devrinden kalmış olduğu

[160] H. B. Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi", *Tarih Vesikaları*, C. II, Sayı 10 (1942), s. 253-274

işaret eder.[161] Yazarın ifadesinden, Edirne'de birden çok atış alanı bulunduğuna bunların henüz İdari bir kuruluşa ve kadroya bağlanmış olmadığı, atışlara ihtiyar okçuların nezaret ettikleri anlaşılıyor Fetihten sonra, ünlü okçulardan çoğu İstanbul'a göç etmiş, Edirne'deki menziller ihmale uğramıştı. Abdullah Efendi (17. Yüzyıl sonunda) Edirne menzillerinden çoğunun bozulmuş, taşlardan bir kısmının devrilip dağılmış olduğunu, hatta Tozkoparan'ın ünlü menzil taşını güçlükle bulup yerine getirdiğini yazmaktadır.[162]

İstanbul Okmeydanı'nın kuruluşundan sonra, özellikle Sultan II. Bayezid ve Kanuni devirlerinde menzil okçuluğuna ilgi giderek artmış, İmparatorluğun belli başlı bütün illerinde okmeydanları tesis olunmuştu. 1550'ye kadar açılan meydan ve menzilleri Bahtiyarzade'den öğreniyoruz. Sonrakileri ise Mustafa Ali ve Abdullah Efendi bildiriyorlar. Sadece Abdullah Efendi'nin eserine dayanan Mustafa Kani, İstanbul Okmeydanı dışındaki meydan ve menzillerin sayısını sırayla tesbit etmektedir:[163]

Mekke, Cidde, İskenderiye, Lazkiye, Şam, Maraş, Amasya, Tokat, Ankara, Kütahya, Tire, Akhisar, Gelibolu, Vardar Yenicesi, Avlonya ve İstanbul Kağıthane'de birer menzil, Konya, Bergama, Balıkesir, İpsala ve Usturumca'da ikişer menzil, Halep, Ayazmend, Manisa, Sofya ve Üsküp'de üçer menzil, Belgrad'da dört menzil, İstanbul'da Üsküdar ve Eyüp'de (İdris Köşkü'nde) beşer menzil, Bursa'da altı menzil, Bağdad ve Mısır'da yedişer menzil, Edirne'de onüç menzil ki, toplam 34 meydanda 90 menzil eder.

Öteki kaynaklardan faydalanmadığı için, Mustafa Kani'nin dökümünde bazı eksikler ve yanlışlar vardır. Daha önceki kaynaklar da göz önüne alınırsa, Kani'nin dökümünden farklı olarak, Amasya, Ankara, Vardar Yenicesi, Avlonya ve Üsküp'de ikişer, Diyarbakır'de bir menzil, Ayazmend ve Sofya'da dörder menzil olduğu, ayrıca Elbasan'da (Arnavutluk) ikişer, Budin, Peşte Kalesi ve Ladik'de (Samsun) ise birer menzilli meydanlar bulunduğu anlaşılmaktadır. Gelibolulu Alt Gelibolulu Okmeydanı'nı ayrıca ele almakta, dokuz menzil adı saymaktadır.[164] Bu hesaba göre, 50 menzilli İstanbul Okmeydanı dışında. Osmanlı kentlerinde, 38 ayrı meydanda 107 ok menzili bulunmaktaydı.

[161] *Bahtiyarzade,* Üniv. Ktb. v. 59a, M. Cevdet, v. 41a.

[162] Abdullah Efendi, *Tezkiretü'r-Rumat,* v. 49a-50b.

[163] Mustafa Kani, *Telhis-i Resailü'r-Rumat,* s. 222.

[164] Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbar,* v. 160b-161 a.

Yazık ki, adı geçen illerdeki okmeydanlarından pek çoğunun yerlerini, sınırlarını ve kuruluş tarihlerini kesinlikle bilemiyoruz. Eldeki kaynaklardan bu menzillerin sadece yönleri ile taş sahipleri anılmaktadır. Bu sebeple burada, nisbeten fazla bilgi edinebildiğimiz Edirne, Gelibolu ve Bursa okmeydanları üzerinde durmakla yetineceğiz. İstanbul Okmeydanı'nı ise, ayrı bir bölüm içinde ayrıntılı olarak ele alacağız.

1- Edirne Okmeydanı

Edirne Okmeydanı, gerek menzil sayısı gerek menzil uzunlukları bakımından, İstanbul Okmeydanı'ndan sonra gelir. Daha önce işaret olduğu gibi, Edirne'de birden fazla menzil alanı vardı. Bahtiyarzade, "Musalla Meydanı" ve "Saray Önü" diye iki alandan söz ediyor: "Ol zamanda Musalla Meydanı'ndan Saray Önü'ne Tunca suyu üzerinden yol varır gelirdi". "Saray önü Meydanı'na vardım. Gördüm ol gün meydana kimesne gelmemiş. Ben dahi köprüden geçip Musalla Meydanı'na vardım".[165] Anlaşıldığı üzere Musalla Meydanı Tunca'nın karşı yakasındaydı ve aynı zamanda topluca dua edilen bir yerdi. O. N. Peremeci, köprünün Kanuni günde yapıldığını yazıyorsa da, yukarıda geçen sözler Sultan II. Bayezid zamanındaki bir atışla ilgilidir.[166] Bu iki okmeydanından ayrı olarak, bunların batısında, Tunca'nın iki yola ayrılıp sonra yine birleşerek oluşturduğu adacığa giderek yol kenarında ve adaya geçen köprünün yanında da birer ok menzili vardı. Daha sonraları (17. Yüzyılda) Edirne'nin Demirtaş köyünde de bir ok menzili açılmıştır.[167] Meydanların yerleri aşağı yukarı belli ise de, menzil taşlarından hiçbiri ve Musalla Meydanı'ndaki namazgahtan herhangi bir kalıntı günümüze ulaşmamıştı. Ama bunlardan çoğu daha 16. Yüzyılda ihmale uğramış, taşları devrilip kaybolmuştu. Nitekim, Abdullah Efendi hiç olmazsa Tozkoparan İskender'in ünlü menzil taşını bulup yerine diktirebilmek için hayli uğraşmıştı.[168] Ahmed Badi Efendi, 1980'de kaleme aldığı eserinde o tarihdeki durumu şöyle özetliyor: "Edirne'de bu zikrolunan menzillerin yerleri bile bilinmekten kalmıştır. Sual olundukda bunlar meydanın sınır taşlarıdır diye cevap verirler. Yalnız

[165] *Bahtiyarzade,* Süley. Ktb. v. 30a; Üniv. Ktb. v. 42b-43a.

[166] O. N. Peremeci, *Edirne Tarihi,* İstanbul 1940 (Bkz., Şehir Planı).

[167] Abdullah Efendi, *Tezkiretü'r-Rumat,* v. 51b.

[168] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 49a.

Yalnız Tozkoparan'ın yeri ile Musalla'nın sağ tarafındaki zikri sebkeden eski menzilin taşları mermer olmakla malumdur".[169] Edirne menzilleri sırasıyla şunlardır:

Ada'ya giden yolda LODOS MENZİLİ: Menzili kimin açtığı ve ilk beş taşın sahipleri bilinemiyor. Bunlar Sultan II. Murad devrinde, belki de daha önce dikilmiş olmalıdır. Altıncı taş Fatih devri okçularından Mütevelli-kulu Sinan Bey'in yedinci taş Sadrazam Mahmut Paşa kullarından Zehkirci'nindir.

İki yanını sel alıp menzil taşları devrildiği için, Sultan II. Bayezid zamanında, Bahtiyarzade'nin öncülüğünde toplanan bir bilirkişi heyeti taşların yerlerini ve durumlarını tesbit etmiş, menzili aynı yön ve ölçülerle Musella Meydanı'na naklettirmişti. Heyette şu kimseler vardı: Cebecibaşı, Üstad İbrahim Ali, Bozdoğancı Sofi, Arabacı Mahmud, İshak Bey, Tozkoparan İskender, Üstad Kemanger Ahmed, Acemi Tosun Haydar Bey, Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi.[170]

Ada Köprüsü yanında ADA MENZİLİ: Yıldız havasıyladır. Menzili Mütevvelli-kulu Sinan Bey, Fatih zamanında açmıştır. Sultan II. Bayezid devri okçularından Deve Kemal bu menzilde uzun zaman uğraşmış, sonunda Kıble havasıyla tersine atıp taş diktirmiştir. Böyle ters yönde atılan bir başka menzil örneğine rastlamıyoruz.

Musalla Meydanında YILDIZ MENZİLİ: Okçuluk tarihimizin en ünlü menzillerinden birisidir. Menzili Fatih devri okçulanndan Kör Kemal açmıştı: İkinci Üsküfcü Ahmed, üçüncü Üstad Karaca, dördüncü Yaycı Sinan, beşinci Yanmazağaç-oğlu Hoca Ali, altıncı Daye-kulu Bali Bey, yedinci Deve Kemal, sekizinci ise Tozkoparan İskender'di. Tozkoparan bu rekorunu uzun yıllar süren zorlu bir mücadele sonunda kırabilmişti. Nice zamz dilden dile dolaşan bu rekorun hikayesi özetle şöyledir:

Deve Kemal, daha önce bu menzilde Yanmazağaç-oğlu Hoca Ali'den aşırı atıp taş diktirmişti. O zaman Edirne'de, Bali Bey adlı bir kemankeş vardı; sipahi ocağında olup, Sultan II. Beyazid'ın dayesi (süt annesi) kuluydu. Bir süre sonra Bali Bey, Deve Kemal menzilini atıp bozdu. Fakat çok az aşırı idi; ancak dahi anlardı. Deve Kemal itiraz etti, Bali Bey ise: Ben taşımı dikerim" diye ayak diretti. Münakaşa kavgaya vardı. Durumu Padişaha arzettiler. Sultan Bayezid

[169] Ahmed Badi Efendi, *Riyaz-ı Belde-i Edirne* (Bkz. O. N. Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 314).

[170] *Bahtiyarzade*, Üniv. Ktb. v. 59a-b; M. Cevdet, v. 41a-b

ehli bu tarikin ehli olup, okçuluktan iyi anlardı. Padişah, Sadrazam Davud Paşa'yı, vezir ve kazaskerlerini davanın halli için Edirne'ye yolladı. Bunlar bir karara varamayıp dönüp geldiklerinde, II. Bayezid'in Bali Bey'e meyli olduğunu sezdiler. Durumu Deve Kemal'e anlatıp ikna etmeğe çalıştılar. Önce direndi, sonunda korku belası razı oldu. Törenle Bali Bey'in taşı dikildi.

Fakat bir zaman sonra Deve Kemal aşırı atıp menzilini sürdü. Bu habere Padişahın canı sıkılmış olmalı ki, İstanbul'da ne zaman bir rekor kırılıp kendisine arzedilse, küçümser: "Eğer hünerleri var ise Edirne'de Deve Kemal'in yerini atsınlar" derdi.

Bu menzil İstanbul okçularına dert oldu. Yaz kış idman eder, Edirne'ye varıp gelir, bir türlü başaramazlardı. Hazineden hepsine yıllık akçe ile yolluk bağlanmıştır. Bu mesele yıllarca günün konusu oldu. Vezirlere kadar herkes kemankeşlerden birinin tarafını tutuyor, aralarında tartışıyor, bahisler ve ödüller koyuyorlardı. Sonunda kemankeşler: "Kışın burada idman edip, yazın oraya gidince idmanımız bozuluyor" diyerek Edirne'ye göçtüler. İhtiyar kemankeşler, meydan pirleri, yaycı ve okçu ustaları ile bir sürü meraklı onlarla birlikte gitti. O yıl (1509) Büyük Zelzele yüzünden Padişah da Edirne'de idi. Kış yaz çalıştılar, ama atamadılar.

Bu minval üzre üç yıl geçti. Üçüncü yaz Kasım'a az kalmıştı. Herkes: "Bu yıl da kaldı!" derken, Tozkoparan İskender, Bahtiyarzade Hasan Çelebi işi ok ve İçkoz Ahmed işi yayla, Deve Kemal'in menzilini bozdu. Büyük ziyafetle taşı dikilip İstanbul'a dönüldü.

Olayı bütün teferruatıyla anlatan Bahtiyarzade, ne yazık ki rekorun ölçüsünü vermiyor.[171] O zamanki büyük rekorlar düşünülürse, her halde bu da onlar gibi 1270 gez (838 m.) civarında idi.

Arşiv kayıtlarından öğrendiğimize göre, Tozkoparan İskender bu rekorun 1511 'de değil, 1510 yılında kırmıştır. Bu vesile ile 11 Cemaziyülevve l916'da kendisine 1500 akçe ve bir kaftan, okçusu Bahtiyarzade Hasan Çelebi ve yaycısı İçkoz Ahmed'e ise 500'er akçe ihsan olunmuştu. Ayrıca bu çalışmalar boyunca Tozkoparan'a 26 Rebiülahır 913 (1507)'de 1500 akçe, 3 Zilhicce 913 (1508)'de 3000 akçe, 5 Receb 915 (1509)'de 3000 akçe, 28 Rebiülahır 916 (1510)'da

[171] *Bahtiyarzade*, Üniv. Ktb. v. 43b-58b. (Süley, nüshasında bu kısım yoktur, M. Cevdet nüshasında ise baş tarafı eksiktir, v. 40a-b).

1500 akçe, 25 Ramazan 917 (1511) ’ de 2000 akçe ile kadif eden bir aded ceme-i mirahuri inamat verilmiştir.[172]

Musalla Meydanı’nda Poyraz ile KUYU YERİ MENZİLİ: Taş diken Kemankeşler sırasıyla: Papaz-oğlu Kulu, Kocaeli Beyi Küçük Deve ve Sultan II. Bayezid kullarından Kefe Beyi Keyvan Bey’dir. Daha sonra Kanuni devrinde Miralem Ahmed Ağa 100 gez kadar aşırıya atmışsa da, salkı olduğundan taş diktirmemiştir. Edirneli okçular adı anılsın diye -başka bir menzil sayılmak şartıyla- teberrüken bu taşı dikmişlerdir.

Saray önü Meydanı’nda LODOS MENZİLİ: Ağaç okla atılan menzili Nalmcı Karagöz açmış, sonra sırasıyla Kasap Bali, Yorgancı Sofi, Mısır kadısı Seyyid Çelebi danişmendi Mevlana Osman Halife, Sultan II. Beyazid’in Hazinedar-başısı Ali Ağa kulu Ahmed, Çuhacı Sinan Çelebi ve Miralem Ahmed Ağa atıp taş diktirdiler. Miralem Ahmet Ağa, daha sonra İstanbul’da Bursalı Şüca’nın Lodos Menzilini bozunca: “Şüca’ın Lodos’u bana yeter!” deyip taşını söktürdü. Bu menzili daha sonra Lenduha Cafer atmışsa da taş diktirip diktirmediği bilinmiyor.

Namazgah Meydanı’nda MEMİ ÇELEBİ MENZİLİ: Yıldız havasıyla atılmıştır. Bu menzili Defterdarzade Memi Çelebi daha önce Musalla Meydanı’na naklolunan Lodos Menzilindeki Zihgirci taşını ayak taşı kabul edip atarak açmıştır. Bundan sonra, Mercan-oğlu diye anılan kemankeş atıp taş diktirmişse de, yalancı şahitlerle yolsuz olarak attığı anlaşıldığından taşı söktürülmüştür.

Namazgah Meyda ı’nda POYRAZ MENZİLİ: Menzili, Bahtiyarzade Hasan Çelebi açmış, ardından Ayasluk kadısı Ömer Halife atıp taş diktirmiştir. Bu son iki menzilin bulunduğu Namazgah Meydanı olarak anılan yer Musalla Meydanıdır.

YEKSÜVAR-IZERGERDAN MENZİLİ: Bu menzilin yeri, havası, ilk dört taşın sahipleri belli değildir. Beşinci taş Ömer Efendi’nin, altıncı taş ise İstanbul’da Uşşaki Menzili’nde de rekoru bulunan Kayyumzade Efendi’nindir. Tamamı 950 gezdir.

Musalla Meydanı’nda YAYCI HÜSEYİN MENZİLİ: Yıldız havasıyladır. Menzili açıp, sırasıyla taş dikenler: birinci Yaycı Hüseyin, ikinci

[172] *Defter-i Müsveddat-ı İnamat ve Tasaddukat ve Teşrifat,* Belediye Ktb. M. Cevdet Kıs- 0.71, s. 219,231,264.353,355,393,395,486.

Samsoncu-başı Süleyman Ağa, üçüncü Hafaf Hacı Mustafa, dördüncü Muradiye Camii katibi ibrahirri Çelebi, beşinci Teberdar Topçu Hüseyin, altıncı Valide Sultan ağası Lala Etmbekir Ağa, yedinci Teberdar Ahmed Ağa. Tamamı 1016 gezdir.

Musalla Meydanı'nda KIBLE MENZİLİ: Yeksüvar oku ile atılan bu menzilde Ali Efendi, Ali Ağa, Filibeli Çuhadar Ahmed, Torlacı Tebardar Hacı Hüseyin taş diktirmişlerdir. Baş taşı 960 gezdir.

Musalla Meydanı'nda POYRAZ Menzili: Ayak taşı Bursalı Kapısı'nın sağ tarafındadır. Ana taşını Samsoncu-başı Süleyman Ağa dikmiş, ondan aşırı sırasıyla Lala Ebubekir Ağa, Şatır-başı Salih Ağa ve Musahib Adülkerim Ağa atmışlardır. Tamamı 932 gezdir.

KAHVECİ YERİ MENZİLİ: Gündoğrusu havasıyla atılmıştır. Ana taşı 700 gezi ancak bulur. İkinci taş Samsoncu-başı Süleyman Ağa'nındır. Abdullah Efendi: "70 dirhem yayla atıldığı söylendiği ve sahipleri öldükleri için taşları sökülmedi, yoksa buna menzil denilmez" diye yazar.[173]

Bunlardan başka, Edirne'nin Demirtaş köyünde de bir menzil bulunuyordu. Bu YEKSÜVAR MENZİLİ'nin kimin açtığı ve ilk iki taşın sahibleri bilinemiyor. Üçüncü taş Batman Hacı Mustafa'nındı. Dördüncü taş sahibi Hacı Baki, hilebaz biri olduğu için, bu menzile güvenilemeyeceğini belirten Abdullah Efendi: "akıbet haydutlar katleyledi. Şuruta muhalif taş dikenin muammer olduğun görmedik" demektedir.[174]

2- Gelibolu Okmeydanı

Gelibolu Okmeydanı menzilleri ve meydan sınırı içinde bulunan namazgah hakkında en çok bilgi veren Mustafa Ali'dir. Bahtiyarzade, sadece bir menzilden söz eder.[175] İskender bin el-Hac Beşa (Beşe) eliyle, 810 (1407)'de Ladik'li Aşık ibn Süleyman adlı ustaya tamamlattırılan Azebler Namazgahı günümüze kadar gelebilmiştir.[176] Fakat, meydan ve menzillerle ilgili bir ize bugün artık

[173] Abdullah Efendi, *Tezkiretü'r-Rumat,* v. 51a-b.

[174] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 51b.

[175] *Bahtiyarzade,* Üniv. Ktb. v. 68b-70a; M. Ali, *Künhü'l-Ahbar,* v. 160b-161a.

[176] Namazgah konusunda bilgi için Bkz. E. H. Ayverdi. *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, C. II, İstanbul 1972, s. 166-168.

rastlanmamaktadır. Bazı menzil sahipleri hakkındaki açıklamalar, meydanın namazgahtan 60-70 yıl kadar sonra kurulmuş olabileceği gösterilmektedir.

GÜNDOĞRUSU MENZİLİ: Bu menzili, Fatih devri veziri Mahmud Paşa'nın kullarından Zehkirci açmıştır. İkinci taş Başçı Ahmed'in, üçüncü taş Tozkoparan İskenderin'dir. Tozkoparan bu rekoru İnebahtı Seferine giderken (1499) kırmış. Kaptan Davud Paşa seferden dönüşte bütün şehir halkına büyük bir ziyafet çekerek taşını diktirmişti. Daha sonra, Kanuni devrinde burada kaptanlık yapan Miralem Ahmet Ağa, Tozkoparan'dan aşırı atmış ama kapzaya fazla kaçtığı için yerini doğrultmaya çalışırken yayı kırılmış, atmaktan vazgeçmişti, Pehlivanlar sonradan adı anılsın diye bir nişan dikmişlerdi. Bahtiyarzade ve Abdullah Efendi, Gelibolulu Ali'den farklı olarak, bu menzilin poyraz ile atıldığını ve ilk taşın Başçı Ahmed'e aid olduğunu yazmaktadırlar.[177]

LODOS MENZİLİ: Bu menzil ilk taş Emre'ye, ikinci Ustaoğlu'na, üçüncü ise Miralem Ahmet Ağa'ya aittir.

USTA-OĞLU MENZİLİ: Hangi yöne atıldığı belirtilmiyor. İlktaş, adını tesbit edemediğimiz Usta-oğlu'nundur. İlk taşta 27 gez aşırı ikinci taş Usta-oğlu şakirdi Pehlivan Mehmed'e, bunu 9 kez geçen üçüncü taş Biga Beyi-oğlu Sipahi Ahmed'e aiddir.

GÜNDOĞRUSU MENZİLİ: Bu menzili de Usta-oğlu açmıç ve ana taşı diktir- miştir. İkinci taş 33 gez aşırı atan Boyacı-oğlu Ahmed Reis'in, üçüncü taş Ahmed Reis'in kardeşi Zenberekçi-başı Sıddık Çelebi'nindir. ikinci taştan 7 gez aşırıdır.

KIBLE MENZİLİ: Bu menzili Sultan II. Beyazid devrinin ünlü kemankeşi Havandelen Solak Bali açmıştır. İkinci, Mahmud Paşa kulu Zehkirci, üçüncü Başçı Ahmed, dördüncü Emir Ali, beisics Zenberekçi-başı Sıddık Çelebi'nindir.

BATI MENZİLİ: İlk taş hacı Mustafa'nın, ikinci Biga Beyioğlu Sipahi Ahmed'in, 60 gez aşırı üçüncü taş Zenberekçi-başı Sıddık Çelebi'nindir.

KARAYEL MENZİLİ: Birinci taş Emre'ye, ikinci Usta-oğlu'na, üçüncü Biga Beyi-oğlu Sipahi Ahmed'e aiddir.

POYRAZ MENZİLİ: Birinci Biga Beyi-oğlu Sipahi Ahmed, ikinci 7 gez aşırı Zemberekçi-başı Sıddık Çelebi.

HAKİ MENZİLİ: Yönü belirtilmemiş, İlk taşı Şehremini Baba Halil-oğlu İbrahim Çelebi dikmiş, daha som'a Emir Ali bedel atmış fakat okunu aşıramamıştır.

[177] Bahtiyarzade, *Aynı Nüsha* v. 68b; Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 54a.

3- Bursa Okmeydanı

Yukarıda işaret olunduğu gibi, H. B. Kunter bu okmeydanının Yıldırım Bayezid devrinde kurulduğunu ileri sürmüş fakat mehaz göstermemiştir. Yazılı kaynaklarda anılan en eski menziller 16. Yüzyılın başlarına aittir. Bazı yer adlarına rastlanıyorsa da, meydanın bugün yerini kesinlikle tesbit edemiyoruz. Bilinen 6 menzil sırasıyla şunlardır:

POYRAZ MENZİLİ: Menzili Yusuf adlı biri açtığı için YUSUF YERİ diye de anılır. İkinci, Cem Sultan kulu okçu ustası Katır Karagöz, üçüncü pek çok kemankeşe kabza vermiş pirlerden Üstad Kalıbçı Şems'dir. Kamış ok yapmakta üstüne yoktu. Dördüncü taş yine okçu ustası Üstad Cemşid'indi. Her fırsatta: "Bu laciverd kubbe altında bir nazirim var olduğun bilsem bu sanattan heman geçerim" der durur, sabahtan oturtip sala vaktine kadar yonttuğu ancak otuz tel talaşı dükkan dükkan gezdirip "Böyle ince talaşı hangi adem yonabilir!" diye övünürdü. Gerçekten de ok yontmakta üstüne yoktu. Bunları satmaktan çok dostlarına armağan etmekten hoşlanır, arada İstanbul kemankeşlerine bir deste ok gönderirdi. Bursalı Şüca, İstanbul'daki meşhur Lodos menzilini onun okuyla atmıştır. Beşinci taş Aktar Mehmed Çelebi'ye, altıncı taş Seyis Mahmud'a aittir. Daha sonra Bursalı Şüca ok atıp, menzil dikdi.

Bir zaman sonra, Tozkoparan İskender İstanbul'daki Bursalı Şüca'ın Yıldız menzilini atdığı hafta Bursa'ya gidip bu menzilini de bozmuş, 70 gez aşırı taş diktirmiştir. Bahtiyarzade bu atışı ayrıntılı olarak hikaye eder:[178]

Tozkoparan Bursa'ya gece varıp, Katır Karagöz'ün hanesinde konuk oldu. Sabah gizlice meydana gitti, gün boyu atışlar yaptı. Ertesi gün, geldiğini duyan kemankeşler Karagöz'ün evinde buluştular. Öğrendiler ki, bir gün önce gelip Şüca'a bedel atmıştır: "Pehlivan safa geldiniz, kademinizle meydanı müşerref eylediniz. Şimdiye denlu İstanbul'dan ve gayriden 18 kez pehlivanlar gelip bu yeri atamayıp gitmişlerdi. Nola siz de deneyin, lütfeyleyin birkaç okçağız atın, temaşa edelim" dediler, pehlivanı dinlenmeğe bırakmadılar. Tozkoparan hatırlarını kırmadı, yaylarını kurup hava yerine adam gönderdiler. "Ol gün meydana hayli mübalağa adem cem olub iki canibde temaşaya durdular, ikindi namazını edadan

[178] *Bahtiyarzade,* Üniv. Ktb. v. 64b-67a; M. Cevdet, v. 46a-47b.

sonra dua ve sena ile atışa başlandı. Tozkoparan oradaki cümle kemankeşlerden icazed ve himmet taleb etti: "Safa nazarınız bizimle olsun" dedi, bunlar dahi: "Kuvvet birle küşad olsun" dediler. Pehlivan: "Niyyet-i gaza! Ya Hakk!" deyip atdı. Bu minval üzre yedi gün atış eyledi". Bütün Bursa halkı hergün temaşaya geliyor, heyecanla atışlar izliyordu. Tozkoparan hergün biraz daha ileri atıyordu, kimse belli etmiyordu fakat içlerinden hemşehrileri Şüca'ı geçsin istemiyorlardı. "Yedinci gün akşamı pehlivana bir halet geldi, yayın alup atmak kast eyledi, cümle endamına lerze düştü. Az kaldı ki ok yay elinden düşe.. Bir lahza durub, gayret edüb kendiye geldi. Ol gün bedel atdı".

YILDIZ MENZİLİ: Kamış okla atılan bu menzil **KEMHACI HAY-REDDİN YERİ** diye de bilinir. Ana taşı, adını tesbit edemediğimiz Makramacı'nın. ikinci, Fatih zamanında yetişmiş menzil sahiplerinden ve meydan ulularından Kör Kemal, üçüncü yine Fatih devrinin ünlü okçu ve yaycı ustası Karaca, dördüncü Kemhacı Hayreddin, beşinci Bursalı Şüca'dır. Son olarak Tozkoparan, Şüca'dan aşırı atıp baş taşını diktirmiştir.

Bahtiyarzade, bu menzile adını veren kemankeş Hayreddin'in rekoruyla ilgili şu acıklı hikayeyi anlatır:[179]

Kemhacı Hayreddin, hayli usta bir kemankeşti. Bu menzilde çok çalışmış, fakat bir türlü "havasını bulamadığından" atamamıştı. Bir tek oğlu, ciğerparesi öldüğü gün, kabre giderlerken birden beklediği yıldız havasının estiğini farketti. Ne yapacağım şaşırmıştı. Utanç ve yas içinde cemaate dönüp: "Sizler lutfunuzdan kereminizden bizim meyyitimizi varub hakkına koyup defnediniz. Benim bugün eylediğim günahı af eyleyiniz, mazur görünüz. Benim nice çok zamanlardan berü çalışıb, emekler çeküb ele getiremediğin muradımın havası esiyor. Benim canım paresi bugüne yetişmedi, caizdir ki ben dahi yarma yetişmeyeni, namurad olup gidem. İzninizle bugün havaya uyup meydana gideyim deyip ağladı. Bunlar dahi ağlaştılar, "Var Allah muradına erişdire" dediler. Kimileri ise bu işe gülüştüler. Kemhacı meydana gitti, cemaat oğlancığını kabrine koyup ardınca gittiler. Atış vakti Hayreddin eline ok ve yayım alıp, ayak taşına varıp, dua ve sena birle durup ağladı. İçinden: "Bugün benim meydana niyyet-i gaza ok atmağa geldiğime niceleri gülüştüler, ciğer guşesini nasıl bırakır dediler, imdi Yarab hazretinden dilerim ben kulunu cümle kulların önünde mahçub etme" diye yakarıp gözyaşları

[179] *Bahtiyarzade*, Üniv. Ktb. v. 67b, M. Cevdet, v. 48a-b.

içinde attı. Hak süphane ve taala inayetinden ana yardım yetişip menzili bozdu, muradına erişti."

AKTAR ÇELEBİ MENZİLİ: Gündoğrusu havasıyla atılır. Menzili ünlü kemankeşlerden Şirmerd açmış, daha sonra sırasıyla Sirkecizade, Attar Ahmed Çelebi ve Bursalı Şüca aşırı atarak taş diktirmiştir. Tozkoparan İskender uğraşmış, fakat bir türlü Şüca'ı geçememiştir.

POYRAZ MENZİLİ: Kamış okla atılır. Ana taşı Katır Karagöz'ün, ikinci Okçu Çil Hamza, üçüncü Neftçi İshakzade'nindir.

LODOS MENZİLİ: Ağaç ok menzilidir. Menzili Yaycı Ali açmış, sonra sırasıyla Çulha Şüca' ile Karamanlı Kevser atarak taş diktirmişlerdi. Hamamcı* Kevser aynı zamanda iyi puta atıcısı idi.

İMAM HOCA MENZİLİ: Kıble havasıyla ve ağaç okla atılan bu menzil **KÖFEKİ MENZİLİ** diye de anılır. Menzili açan, adını tesbit edemediğimiz kişi Bursa'nın Tahtakale Camii imamı idi. Daha sonra Sipahi Kasım ve Kara Ahmed aşırı atıp taş diktiler.

Abdullah Efendi, Bahtiyarzade'de anılan bu menzillere kendi devrindekileri eklemediğine göre, 17. Yüzyılda Bursa Okmeydanı artık rağbetten düşüp, battal kalmış olsa gerektir.

Halen Bursa'da iki menzil taşı bulunmaktadır. Muradiye Camii haziresindeki (buraya nereden ve ne zaman nakledildiğini tesbit edemediğimiz) bu taşlardan, Müze envanterine 353 no. ile kayıtlı olanın kitabesi silinmiş, sadece: "... üç taş idi... Katib..." sözleri kalmıştır. 346 no.lu silindirik taşın kitabesi de silinmiştir; okunabilen son mısrasında: "İkinci menzile Osman Efendi çekti taş dikdi. Sene 1153 (1740)" yazılıdır. Sözü geçen Osman Efendi hakkında bir bilgi edinemedik.[180]

* Hamamcı Kevser'in ismini yazar aynen kullanmıştır. Kendisi hayatta olmadığı için bu bilginin tashihi ve açıklanması olanağı bulunmuyordu, (editör.)

[180] Bu taşlar hakındaki bilgileri Bursa Türk-İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü ile müze asistanı Bengi Çorum'a borçluyum.

B- İSTANBUL OKMEYDANI*

İstanbul Okmeydanı, fetihten hemen sonra, Fatih Sultan Mehmed'in emri ile kurulmuş ilk vakıfdır. Bu konudaki fermanlarda kuruluş gayesi, "gazilerin ve halkın ok atması ve toplu halde dua etmesi için..." diye açıklanmaktadır.[181] Şehirde Bizans'dan kalma bir spor meydanı (Hipodrom) bulunduğu halde, ok atışları için ayrı bir meydan tesisine lüzum görülmesi, okçuluğa verilen öneme işaret etmektedir. Aynı zamanda bir dua yeri olması ise, okçuluk sporunun dini yanına dikkatimizi çekmektedir.

Açıklandığı üzere, daha önce de Bursa ve Edirne gibi ilk Osmanlı merkezlerinde böyle meydanlar bulunmaktaydı. Fakat bunların birer vakıf kurumu olduklarına dair bir kayda rastlanmamaktadır. Şu halde, tahminimize göre, Osmanlılarda okçuluk sporu ilk defa bir vakıf tesisine bağlı olarak İstanbul'da karşımıza çıkmaktadır.

1- Vakfın Kuruluşu, Sınırları ve Korunması

İstanbul kuşatması sırasında, gemiler Kasımpaşa sırtlarında Haliç'e indirilirken, harekatı izleyen Fatih'in ortağı bir müddet için, sonradan Okçular Tekkesi'in yapıldığı yere kurulmuştu. Fetihden hemen sonra, Sultan gazilerine burada üç gün üç gece ziyafet çekmiş, ödüller dağıtılmış. O günlerde bu geniş alandan nasıl faydalanabileceği de söz konusu oldu. Gaziler ve ulema başta Akşemseddin ok atışlarına tahsisi, aynı zamanda bir dua mahalli olması üzerinde durdular. Fatih, tekliflerini kabul ederek, gerekli emirleri verdi.[182]

Vezir Faik Paşa ile şehir subaşısı Midillili Davud Bey bu işle görevlendirildi. Meydanın bağ, bahçe olan yerleri sahiplerinin rızası ile satın alındı. Çevresine sınır taşları diktirilerek vakıf kayıtlarına işlendi.[183] Ayrıca "Atıcı taifesi"nin ellerine

* Yazarın teslim ettiği daktilo yazısı metnin içindekiler kısmında konu başlığı İstanbul Okmehdanı iken Okmeydanları olacak şeklinde bir düzeltici not düşülmüş ve el yazısı ile Etyemez Okmeydanı diye bir alt başlık düşülmüştür. Metin içinde bu bölüm yoktur.'Yazarın vefatı nedeniyle bu kısım temin edilememiştir. Bu nedenle konu başlığı İstanbul Okmeydanı şeklinde yazarın yazdığı gibi, yayın aşamasında dikkate alınmıştır, (editörün notu)

181 H. Baki Kunter, "Fatih'in İstanbul'da ilk Eseri", *Ülkü,* yeni seri, 1942, C. III, Sayı 25.

182 H. B. Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi", *Tarih Vesikaları,* 1942, C. II, Sayı 10, s. 3.

183 Mustafa Ali; *Künhü'l- Ahbar,* v. 157a.

"Meydana bir karış tecavüz edilememesi, yapı, mezar, su yolu, bağ ve bağçe yapılmaması" yolunda ferman verildi. Bu ferman günümüze kadar gelmemiştir. Daha sonra Meydan'a yapılan bir tecavüzü önlemek üzere Sultan II. Bayezid tarafından verilen fermanın girişinden, öncekinin mahiyetini öğrenebiliyoruz.[184] **(Resim 52)**.

Evliya Çelebi, fetihten sonra, Ayasofya'dan çıkartılan oniki adet mücevherli putun Meydan'ın dört bir yanına diktirildiğini ve gazilerin bunları nişangah yapıp ok attıkları, Meydan'daki Puta Sepeti adının da buradan geldiğini yazıyor.[185] Dr. Süheyl Ünver: "İstanbul'a sulhen girilmemiştir. Bu putlara atışı bu günkü telakki ile garib görmemelidir" diyorsa da, biz Fatih devrinde bu türlü bir davranışa izin verebileceğini sanmıyoruz.[186] Bu, Evliya Çelebi'nin hoşlandığı yakıştırmalardan biridir. Kaldı ki, yukarıda işaret edildiği gibi, hedef anlamına "puta" kelimesi daha önce de kullanılmıştır ve put (haç) ile bir ilgisi yoktur.

Sultan II. Bayezid devrinde, Meydan yeni istimlaklerle genişletilmiş, donanma ile bir yıl toprak taşınarak çakıllı, çukurluk yerler düzeltilmiş ve sınırlar detaylı olarak yeniden tesbit olunmuştur.[187] Fotoğrafından anlaşılacağı gibi, II. Bayezid'e ait fermanın ancak baştan dokuz satırlık kısmı mevcuddur. **(Resim 52)** Burada Meydan sınırına tecavüz edildiği için kendisine istida arz olunduğu, durumu incelemek üzere bu işle eski Keşan Kadısı Mevlana Mustafa'nın görevlendirildiği yazılıdır. Araştırmamız sırasında, H. B. Kunter'in evrakı arasında, noksan kısmı veren bir yazıya rastladık. Bu kısmın Evkaf suret kayıtlarından bulunup eklendiği anlaşılıyor. Tarihi olmayan bu suretle, yukardaki bilgiye ilaveten, Meydan'ın Fatih devrindeki sınırı verilmekte, tecavüzler gösterilmekte ve padişahın bu kere suçluları bağışladığı fakat bir daha böyle şeylere tevessül edilmemesi bildirilmektedir.

Fermanda Meydan sınırı şöyle tesbit edilmektedir: "İbtidası Sivrikoz Çardağı yerinden şimal tarafına doğru Büyük Böğürtlen ve andan İncirli Düzlük (Bozluk)dan Karagöz Ağa ile Galata Kadısının diktikleri taşlara varınca ve andan Poyraz Menzili kurbünde Manol man kafidir bağı köşesine ve ondan

[184] Okmeydanı ile ilgili ferman ve buluntulardan çoğunun fotoğraf ve suretleri H. B. Kunter Arşivinde bulunmaktadır. Bunlardan faylalandığımızı burada belirtmek isteriz.

[185] *Seyahatname*, C. I, s. 111-112.

[186] A. S. Ünver, *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları,* İstanbul 1948. s 31.

[187] Abdullah Efendi, *Tezkiretü'r-Rumat*, v. 3a, 7a-b, 9a.

Büyük Karlıkdan Çakıllı Tepeye ve andan şark canibine doğru Helvacı Karlığa ve andan kıble tarafından doğru Mevlana Cafer Bahçesi hendeğine ve andan Atıcılar Pınarı ayağına ve andan Atıcılar Tekyesi kurbünde burunda olan İncir Ağacına ve andan mezkur Sivrikoz Çardağı karşında olan tarikü'l ama müntehi bulunub..."

Bu sınır tarifine ufak tefek farklarla *Künhü'l-ahbaf* da da rastlıyoruz.[188] Mustafa Fli, bu bilgiyi *Bahtiyarzade Risalesinden* almıştır. Ne yazık ki, söz konusu risalenin eldeki nushalarında bu kısım eksiktir. Fakat ferman sureti ile Ali'nin tarifi arasındaki benzerlik, tarifin Bahtiyarzade'de de aynı olduğunu göstermektedir.

Okmeydanı sınırına tecavüz edilmemesi hususunda daha sonra Yavuz Sultan Selim'in 919 (1513), Kanuni'nin 929 (1523), 934 (1527) ve 953 (1546) tarihli fermanlarından anlaşıldığı üzere, buraya mezarlar kazılmağa, nişan taşları sökülüp yer sürülmeğe, kiremitçilerin kiremit toprağı almağa devam ettikleri görülüyor.[189]

Kanuni'nin, evail-i Cemaziyülahir 929 (1523) tarihli ilk fermanında gösterilen Meydan sınırını. Bayezid'in fermanındakinin aynıdır. Sultan III. Murad devrine aid 983 (1575) tarihli, Galata Kadısına yollanan bir hükm-ü hümayundan, Okmeydanı'nda vaktiyle alamet için dikilen taşlar değiştirilmiş ve hududu tahrif edilmiş olduğundan, Rumeli Kazaskeri ile Yeniçeri Ağası Sinan'ın Meydan'a varıp, yeni bir sınır tesbiti yaptıklarını öğreniyoruz. Sınır taşlarının tek tek belirtildiği bu tesbit şöyledir:

Hassa bahçelerinden İskender Paşa Bahçesi köşesinde yol üzerinde dikilen taştan şimal tarafından bu bahçe kurbünde Böğürtlen dibinde dikilen taşa, sonra geride Böğürtlen karşısında tarla içinde dikilen taşa, oradan Yerli Kaya kurbünde İncirli Bozluk denilen yerde dikilen taşa, oradan Hasköy'den çıkan yol kurbünde dört tarafına konan taşa, oradan eski Anadolu Kazaskeri Mevlana Perviz Bahçesi kurbünde Manol Bağı denmekle maruf yerin köşesinde dikilen taşa, oradan Büyük Karlık'dan dere tarafına dikilen taşa, ondan öte tepe tarafına konulan taşa, oradan Ayazma'ya, oradan Kağıthane Yolu üzerinde sutta dikilen taşa, yukarıda Çakıllı Tepe'ye dikilen taşa, Ahi Piri denilen mevzie karib vaki olan taşa, oradan kıble canibinde Bağ Yeri'nde dikilen taşa, daha sonra Helvacı Karlığı yerinde dikilen

[188] Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbar*, v. 157a.

[189] Vakıflar Genel Müdürlüşü Arşivi, 950 no.lu *Nizama: Tafsili Defteri*, s. 248-250. Bkz. Ayanoğlu, *Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi*, İstanbul 1978, s. 37-38,40,42.

taşa, oradan bağlar kurbünde dere kenarında vaz olunan taşa, dere içindeki incir ağacından doğuya Nişancı Bey Hendeği yanında bağlar burnundaki taşa, oradan yine bağlar kurbünde sırtta dikilen taşa, oradan Atıcılar Pınarı ayağına, oradan müceddeden bina olunan evlerden Ramazan ibn Kasım ve Kasab Muslihüddin Reis ve Ramazan ibnü'l-Nasuh ve Kuşbaz Mustafa evleri yanında dikilen taşa, sonra Atıcılar Tekyesi'nin alt yanında Kasımpaşa Camii'ne giden yol üstünde dikilen taşa, oradan Atıcılar Tekyesi'ne, oradan Tersane-i Amire Bahçesi köşesinde yol üzerindeki mezar yanında dikilen taşa müntehi olur...[190]

Sultan III. Mehmed'in, evasıt-ı Şevval 1003 (1595) tarihli fermanı babası III. Murad'ın yukarıdaki fermanının tecdididir ve sınır tesbiti burada aynen tekrarlanmaktadır.[191]

1003-1090 (1595-1676) tarihleri arasında tecavüz konusunda herhangi bir vesikaya rastlanmıyor. Menzil kayıtlarından da anlaşıldığı üzere, bu tarihlerde Okmeydanı'na ve okçuluğa rağbet hayli azalmıştır. Sultan IV. Murad'ın okçuluğa merakı ancak kısa süren bir canlanma sağlayabilmiştir.

Bu arada Okmeydanı, o zamana kadar görülmemiş ölçüde ciddi bir işgal olayına sahne olmuştur. 1077 (1666) yılında, Meydan şeyhi Eskisaray İmamı Mehmed Efendi'nin vefatı üzerine, bu zatın elinde bulunan emir, ferman ve kayıtlar okçu ve yaycı taifesinin eline geçmiş, bunlar "Meydan bizimdir" diye Tekye'yi zabtetmişlerdir. İlerde açıklayacağımız gibi, okçu ve yaycı esnafının Okmeydanı yönetiminde herhangi bir hakları yoktur. Silalıdar Mustafa Paşa'nın vakfettiği bakır evaniyi deftere "Vakıf-ı Tekye-ı Okçuyan ve Yaycıyan" diye tahrir eylemiş, duvarlara "Okçu ve Yaycı Tekyesi" yazmış, Meydan arazisinden 30-40 bin kadar mezar yeri satıp geliri aralarında paylaşmış, hatta "Her kim menzil atarsa ancak bizim hükmümüz ile taş dikerler" diye iddia etmişlerdir.

Bu işgalin yol açtığı huzurzusluk yüzünden kemankeşlerin 15 yıl Kadar Meydan'a uğramadıklarını görüyoruz. Nihayet, o zamanki Meydan şeyhi Katip Abdullah Efendinin gayreti ile, Yeniçeri ağası Mustafa Ağa'nın duruma el koyması sağlanmış, tanzim edilen rapor Sultan IV. Mehmed'e arzedilerek, 1092 (1681) yılında işgal kaldırılmıştır.[192] **(Resim 53 a-b)**

[190] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Aynı Defter,* s. 251. Bkz. F. Ayanoğlu, *Aynı Eser,* s. 42-43, (Yanlışlıkla U. Selim'e aid olduğu yazılı)

[191] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Aynı Defter,* s.,250. Bkz. F. Ayanoğlu, *Aynı Eser,* s. 41.

[192] Abdullah Efendi, *Tezkiretü'r-Rumat,* v. 3b-6a; tenbihname sureti, H.B. Kunter Arşivi.

Bu yıllara aid bir başka tecavüz olayı da, ordunun Okmeydanı'nda konaklamasıyla ilgilidir. Vezir-i azam Köprülüzade Ahmed Paşa kumandasındaki ordu 1087 (1676) yılında burada konaklamış, Musalla'ya çadırlar kurulup, abdeshaneler kazılmıştı. Katip Abdullah Efendi, bunun vebalinin çok olduğunu, genç vezirin bu hürmetsizliği sebebiyle daha hareketten önce hastalandığını ve Edirne'ye varmadan öldüğünü yazmaktadır.[193] Bu konudaki şikayetin sonradan Padişaha, "Tekyeye at bağlandığı" yolunda aksettirildiğini görüyoruz. Sultan IV. Mehmed durumu Mirahur-u Evvel Ali Ağa'ya tahkik ettirmiş, "Vüzera Okmeydanı'nda çadırlar ile oldukta bir miktar at bağladıkları..." anlaşıldığından, "Mezbur Tekyenin içine at bağlanmaya deyu emrimdir" yolunda ferman vermiştir.[194] **(Resim 54)**.

Yine o yıllarda Meydan'a yaptırılan iki mandıra ile Hacı ismail Menzili'nde açılan karlık kaldırılmış, burası müslümanların dua yeri olduğu halde keferenin yortu günlerinden Meydan'da hora tepmeleri ve şarap içmeleri Emr-i Şerif alınarak önlenmiştir.[195]

İşgal ve tecavüzler yüzünden Meydan sınırının yeniden tesbiti gerekmiş, Abdullah Efendi arazi dere tepe olmakla her sınır taşı arasını birkaç kere dikkatle, "pişrev gezi" hesabıyla[196] ölçülmüş, buna göre "mücessem" bir harita çizdirilip Tekye Odasına astırılmıştır.[197] Bugün H. B. Kunter arşivinde bulunan eski bir haritanın söz konusu harita veya onun kopyası olması kuvvele muhtemeldir **(Resim 55)**. Haritada binaların üç boyutlu gösterilmiş olması da bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Ayrıca. Abdullah Efendi'nin *Tezkiretü/ - Rumat'*ında verdiği ölçü ve tarifler haritadaki çizimlere tamamen uymaktadır. Önceliklere nazaran daha açık ve teferruatlı olan bu tarif şöyledir

"İbtidası Şahkulu tarafından yokuş yukarıya Hünkar Bahçesi kurbünde olan servileri geçtikten sonra tahminen üçyüz adım yukarıya Tekye'ye doğru sıra serviler önünde hendeğin kıblesinde Aşağı Dere mezaristanı içinde kalan kısa sınır taşıdır. Ve ol sınır taşının önünde olan Aşağı Dereye doğru ince yolun solunda kalan sakız Ağacına 95 gezdir. Bu taştan sofa nihayeti ki mukabelesinde 20 gez

[193] Abdullah Efendi, Aynı Eser, v. 8a-b.

[194] H. B. Kunter Arşivi, Ferman suretleri dosyası.

[195] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 7a.

[196] Gez 66 cm, "Pişrev gezi" tabirine yalnız burada rastlıyoruz, "pişrev oku boyunda demek Şimali.

[197] Abdullah Efendi", *Aynı Eseli* v. 7a.

kıble tarafında Güdük Servi vardır, tamamı 100 gez eder. Dere nihayetinden yukarıya sağ tarafa meyilli giden Kulaksız Yolu ki iki seddir, sed başında olan sınır taşına varınca 115 gezdir. Zikrolunan sınır taşından merhum Sultan Murad Menzilinin üst tarafına bedel 60 gez açık mahal 100 gezdir. Kulaksız Yolunu geçtikten sonra iki mezar şeddi olub yanlarında olan sınır taşı ki Tekyenin şimal köşesine 60 gez mukabeledir, bu taşa 115 gezdir. Sedlerde olan sınır taşından Sinan Paşa'ya şimale gider İnce Yolda olan önü mezaristan sınır taşı 110 gezdir. Bu taşdan dik aşağı Sinan Paşa Kuyusundan öte Büyük Çınara 95 gezdir. Bu çınardan geçen yol üzerindeki Yeniçeri Ocağından Ahmed Efendi Bahçesinin kapışma 100 gezdir. Mezkur kapıdan hendek ve yol sıra aşağı gider ufak evlerin önünden Ders-i am Benli Efendi kapısında olan sınır taşına 170 gezdir. Buradan 30 gez aşağı hendek sıra sonra dönüp 30 gez dahi köşede vaz olunan yassı sınır taşına 60 gez eder. Buradan bazen duvar ve mahalle yolu ve bazen tahta avlu ve yol boyu aşağı Piyale Paşa'ya gider evlere karib hendek ardından olan büyük köfeki sınır taşına 110 gezdir. Buradan yine aşağı Piyale Paşa'ya gider fukara evleri yokuş başındaki dört yol ağzından Piyale Paşa Camii görünen orta köfeki sınır taşına 140 gezdir. Bu sınır taşından dik aşağı çınarlar önünde olan dört kapı fukara evleri önündeki büyük çınar ağacına 100 gezdir. Büyük çınardan evler sıra Piyale Paşa Camii yolundan köşe ev ki Çubukçu Osman Çelebi evinde nihayet bulup andan kıbleye döner 50 gezdir. Buradan kıbleye eğrice gider yol boyu Piyale Paşa Tekyesi görünen dere köşesine varınca 200 gezdir. Köşe başından mahalle sıra gider Piyale Paşa Camii ard kapısı taş başından mahalle sıra gider Piyale Paşa Camii ard kapısı taş nerdübandan geçer Tekye kapısına varınca 140 gezdir. Kapıdan Tekye ardından dört yol ağzı İncirli Bostan nam-ı diğer Cafer Efendi Bahçesi köşesine 150 gezdir. Buradan şimale döner yol sıra Onbir Serviler içinden onbirinci Güdük Serviye 400 gezdir. Zikr olunan Güdük Serviden mezbur bahçe hendeğinden İncirli Deresi nihayetine 100 gezdir. Zikr olunan dereden şimale yokuşa dik gider biraz sağa yokuş başma vaz olunan sınır taşına 110 gezdir. Burada kıblesi tamam olur. Zikr olunan taşından garbe doğru İncirli Tepesi nam mevzide olan küçük sınır taşına 120 gezdir. Bu küçük taştan Çoban Çeşmesi mukabelesinde olan tepe gibi sınır taşına 300 gezdir. Buradan yukarıya gider sınır taşına 150 gezdir. Zikr olunan taştan yukarıya gider Divitçi Menzilinin ayak taşı olan küçük köfeki taşa 100 gezdir. Buradan yukarıya Çakıllı Tepe su yolu kurbündeki Ali Bali baş taşına mukabil olan sınır taşına 180 gezdir. Bu sınır taşından yukan durdukda yanında bir Sülük Gölceğizi olan sınır taşı 200

gezdir. Zikr olunan sınır taşından uzun serçe gözü siyah mermer Nakkaş Yeri baş taşı 300 gez eder. Baş taşından yolda mukabelesinde olan sınır taşına 40 gezdir Buradan Sülük Gölü nihayetine 290 gezdir. Zikr olunan Sülük Gölünden diğer Sülük Gölüne varınca 150 gezdir. Buradan Yahudi Mezarı yanında dere nihayetinde olan sınır taşına şimal tarafı tamam olup cenuba Yahudi Mezarı altından hendek sıra Ayazmaya gider. Dere nihayetindeki sınır taşına 240 gezdir. Bu 240 gez sınır taşından Yahudi Mezarı altında Nasara Ayazması önünde bir ağaç vardır 1150 gezdir. Ayazmadan aşağı köprüye doğru mekabir-i müslimin servileri sıra Küçük Köprü nihayetine 300 gezdir. Bu köprüden kaldırım yolunda Çitli Bahçe ile Büyük Köprü arasında mezarlık kurbünde olan büyük sınır taşına 130 gezdir. Buradan İmam Abdülbaki Efendi Bahçesine yukarıya döner. Zikr olunan bahçe duvarına 230 gezdir. Mezkur bahçe duvarı hendek sıra Yusuf Paşa Bahçesi denmekle maruf hakirin bahçesi ki bizim bahçe ve yoldan köşeden döner duvar 120 gezdir. Bahçe-mezburun Mandıra Kuyusu ki önünde bir Büyük Karaağaç vardır 180 gezdir. Kuyudan bahçe-i mezbur nihayeti köşesine 90 gezdir. Bahçe nihayeti duvar köşesinden açık yola benzer bir arsa-i haliye vardır oraya 50 gezdir. Zikr olunan yol arsadan tahta duvara muttasıl olup köşeye döner diğer duvardan 70 gezdir. Buradan yokuş yukan Hasköy Yoluna müntehi olup Musahib Paşa Hazretleri bahçe köşesinde taraf-ı garbisi tamam olup 80 gezdir. İptida cenup tarafı bahçe-i mezkurun köşkünün altından gelip kapıda olan küçük sınır taşına 120 gezdir. Kapı sınır taşından bahçe nihayetindeki Güdük Serviye 100 gezdir. Evler sıra yoldan mukaddema hüccet-i şeriyye ile hedm olunan Mandıra mukabelesinde Sakız Ağacı ve Kuyu kurbünde uzun sınır taşına 180 gezdir. Uzun sınır taşmdan Kapıcı Bahçesi ki ol dahi mandıra yapıp hedm olunmuştur, bahçe itmamında olan Musalla mukabelesi sınır taşına 120 gezdir. Zikr olunan sınır taşından ardı Beylik Tersane Bahçesi Bostancı Menziline mukabil diğer sınır taşına 160 gezdir. Zikr olunan taştan sıra selvilere gider dere aşın sınır taşına 200 gezdir. Oradan sıra selviler önünde olan hendekten Şahkulu Tekye yoluna geçip mezaristan içinde dere başında olan sınır taşına 160 gezdir. Daire-i meydan bunda tamam olup, fakir birkaç kerre ölçülüp, taraf-ı kıblesi İncir Bayırına dek 2560gez, taraf-ı şimalisi Yahudi Mezarından olan sınır taşına 2070 gez, taraf-ı garbisi Musahib Paşa Bahçesi köşesine 2480 gez ve taraf-ı cenubisi Sıra Serviler sınır taşına 1041 gez olup ceman daire-i meydan, gez, yani orta adım, hesabmca 8150 gezdir”.[198]

[198] Abdullah Efendi, Tezkiretü'r- Rumat, v. 9a-13b.

Yine aynı yıllarda, alınan bütün önlemlere rağmen tecavüzlerin devam ettiğini görüyoruz. 1090 (1679) tarihli ve Okmeydanı tirendazları imzalı bir arzuhalde Kasımpaşa'da oturan merhum Emir Efendi'nin oğlunun Meydandaki çeşmenin suyunu alıp kendi yerine götürmeğe kalkıştığı, Okmeydanı vakfına aid çeşmeyi iptal etmek üzere olduğu bildirilerek buna engel olunması istenmektedir. Arzuhalin üst köşesinde Sultan IV. Mehmet hattıyla "Min bad dahi olunmaya" ifadesi okunmaktadır.[199] **(Resim 56a-b)**

H. B. Kunter'in evrakı arasında, tecavüzlerin tekrarlanması konusunda, 1099 (1687), 1107 (1696) ve 1120 (1708) tarihli üç ayrı ferman sureti daha vardı. Üçüncü suretle belirtilen sınırın, daha önce sözü edilen Sultan III. Murad'ın 983 (1575) tarihli fermanında geçen sınırların aynı olduğu görülüyor.[200] I. Mahmud zamanına aid 1143 (1730) tarihli bir başka fermandan anladığımıza göre, daha önce 8150 gez olarak tesbit edilen Meydan sınırı, sonradan Sadaret-i uzma' kaymakamı Mahmud Paşa ve Sekbanbaşı Hasan tarafından gez hesabıyla yeniden kontrol edilmiştir.[201]

Tecavüzlerin önlenmesi konusunda bu tarihten Abdülmecid zamanına kadar elde bir vesika yoktur. Ancak Abdülmecid'e aid 1266 (1849) tarihli fermandan, bu arada 1151 (1738) ve 1219 (1804) yıllarında iki ferman tecdidi bulunduğu anlaşılıyor.[202] Yine 1266 yılında, öncekinden bir ay sonra verilen ikinci bir fermanda Sultan II. Mahmud devrindeki durum özetleniyor. Buna göre, II. Mahmud 1234 (1819) yılında 1219 tarihli ferman tecdid etmiş, fakat ertesi yıl yeni tecavüzler olduğu bildirildiğinden, Meydan'ın sınırı şer-i şerif, mimar ve mühendisler tarafindan kontrol edilip, daha önce çizilen haritaya göre hazırlanan yeni bir harita padişaha sunulmuştur. Bu arada tesbit edilen üç sınır tecavüzü, tirendaz ve koruculardan 30 kişinin imzaladığı bir arzuhal üzerine, bir fermanla önlenmiştir.[203] 1266 tarihli bir diğer ferman yukarıdakinin aynıdır.[204]

[199-200] H. B. Kunter Arşivi, Ferman suretleri dosyası.

[201] Ahmet Refik, *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı,* (1100-1200), İstanbul 1930,112-113.114-155

[202] Ahmet Refik, *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı,* (1100-1200), İstanbul 1930,112-113.114-115

[203] Vakıflar Genel Müdürlüşü Arşivi, *Nizamat, Kavanin ve Mukarrerat Tafsili,* 954 no.lu defter, s. 1-3 (F.Ayanoğlu, *Aynı Eser,* s. 34-35).

[204] *Aynı Defter,* s. 3-5 (F. Ayanoğlu, *Aynı Eser,* s. 35-36).

1266 tarihinde Sultan Abdülmecid tarafından verilen ikinci fermanda sözü geçen yeni Okmeydanı haritası ne yazık ki bulunamamıştır. Buna karşılık, elimizde 1286 (1869) tarihli bir başka yeni harita vardır. **Sultan Abdülaziz** devrinde yapılan bu haritanın sağ üst köşesindeki kitabede şunlar yazılıdır:

"Okmeydanı'nın mesahasıyla suret-i muntazamada olarak bir kıt'a haritasının tersim ve namına mensub olan Dergah-ı Şerifde zaz' ve hıfzına lüzum görünmüş olduğu cihetle bu hususa Mühendishane-i Berri-i Hümayun yüzbaşılarından Lutfu Efendi ba-irade-i aliyye me'mur buyrularak Meydan-ı mezkuru bil meseha müceddeden tanzim ve tersim eylediği harita-i mevziiyyesidir. Sene 1286".[205] **(Resim 57)**.

1266 yılından sonraya aid, Okmeydanı sınırları ve tecavüzlerin önlenmesi konusunda bir vesikaya sahip olmadığımız için, Abdülaziz devrinde bu yeni haritanın yapılmasına neden lüzüm görüldüğünü anlıyamıyoruz. Okmeydanı'na rağbetin iyice azaldığı bir zamanda, tecavüzlerin daha da arttığı, sınırların kaybolmağa yüz tuttuğu, dolayısıyla okçuluğa meraklı Padişahın buna lüzum gördüğü tahmin olunabilir. Geç bir devre aid de olsa, bir mühendis elinden çıktığı için, öncekine nazaran çok daha mükemmel olan harita Okmeydanı tarihi için önemli bir vesikadır.

Sultan Abdülaziz devrinden bu yana, Okmeydam'nın gittikçe artan tecavüzlere uğradığını, üzerindeki tesislerin yanıp yıkıldığını ve bugün artık eski hüviyetini tamamen kaybettiğini görüyoruz.

1321 tarihli bir arzuhalde, Okmeydanı'nın -harab Tekyenin onarımı sebebiyle- birkaç yıldır atışlara açık olmadığı kayıtlıdır.[206] Meşrutiyetin ilanıyla onarım yarım kalıyor. Balkan Muharebesinde, Manastır muhacirlerinden bir kısım Okmeydanı'na yerleşerek ev, bağ ve bahçe yapıyorlar. Seferberliğin ilan üzerine Meydan, Bahriye ve Harbiye Nezaretlerince tamamen işgal edilerek karargah ve talimgah olarak kullanılıyor. I. Dünya Harbi sırasında tekke, cami, meydan odası ve kasr-ı hümayun yanarak bir enkaz yığını haline geliyor; yalnız minare ayakta kalıyor. Enkaz, 1335 tarihinde Beyoğlu Evkafi tarafından açık arttırmayla Sivaslı Nuri Efendi'ye satılıyor. 1339'da, bu defa Aravud muhacirler Meydanı işgal ederek yüz hane kadar ev yapıp, bağ ve bostan açıyorlar.[207]

[205] Bu harita da bugün H. B. Kunter Arşivinde bulunmaktadır.

* Bu resim yazarın sağlığında teslim edilmemiştir, (editör notu)

[206] H. B. Kunter, Eski Fvrak Dosyası

[207] Tahirü'l-Mevlevi, *Mehfel Mecmuası,* Safer 1341, 65 ile H. B. Kunter in, 7.3 1942'de Vakkas Bey'le yaptışı konuşma, H. B. Kunter Arşivi.

1336-1339 yıllarına aid eldeki bazı resmi yazışmalardan Evkaf, Maliye ve Vilayetçe, Okmeydanı'nın işgalden kurtarılması yolunda çalışmalar yapıldığını görüyoruz, önce, işgal edilen arazinin Hazinece satıldığı veya icaraya verildiği anlaşıldığından, söz konusu yerlerin istimlaki düşünülmüş, sonra Seferberlik ilanında Meydanın, daha sonra hiç olmazsa, "Namazgah civarındaki tekye ve eski mahfel de dahil olduğu halde, en ziyade asar-ı mezkurenin tekasüf ettiği mahallerin ve nişan taşları ile hedeflerin mütemerkiz bulunduğu tahminen elli ila yüz dönüm miktarında bir mahal terik ve bunun dahiline hariçde kalacak bilcümle tarihi kıymeti haiz taşların ithal ve etrafı muhkem duvarlar ile ihata edilip tekye şeyhinin taht-ı muhafazasına tevdii münasib görülmüş.." idi.

Bu konuda ayrıca, Evkaf Nezaretinin Divan-ı Hümayun derkenarlı ve 3. Kanu-evvel 1337 tarihli tezkiresi üzerine, Şurayı Devlet'ten bir karar çıkartıldığı görülüyor. Kararda tezkireye ekli 1107 tarihli fermana dayanılarak, buranın Fatih'den beri her türlü tecavüzden masum kalmasını titizlik gösterilen bir vakıf arazisi olması sebebiyle işgalcilerden tamamen temizlenmesi, bu hususun Evkaf Nezareti'ne tebliği ve Dahiliye ve Harbiye ve Bahriye Nezaretlerine bilgi verilmesi sonucuna varılmıştır.[208]

Ne. yazık ki bu karar uygulanamıyor, yazışmalar sürdürülüp gidiyor. 30.8.1937'de Beyoğlu Halkevi'nde kurulan Okspor Kurumu'nun bu konudaki gayretleri de bir sonuç vermiyor. 1950 yılından sonra Okmeydanı, artık önü hiç alınamayacak yeni bir muhacir akınına uğruyor ve meydanı tamamen gecekondular kaplıyor. Okmeydanı'nın acıklı durumu ve tecavüzleri biran önce önlenmesi konusunda gazete ve dergilerde sayısız yazı yayınlanmıştır. Resmi makamlarda bütün bu ikazlar en küçük bir kıpırtı bile uyandırmamıştır.

Bu konuda bildiğimiz son resmi girişim, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünce Okmeydanı'nda stad ve spor tesisleri açılması yolundadır. İstanbul Belediyesi ile mutabık kalınarak Okmeydanı hudutları içinde 380 pafta, 1540 ada, 5 parsel sayılı yerde stad ve spor tesisler yapılması düşünülmüştür. Belediye Başkanlığının 21.8.1963 tarih ve5313-10319 sayılı yazışma Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 7. il .1963 tarih ve 732-990 sayıyla verdiği cevaba ek Kurul Kararına (Karar No. ve Tarihi: 125-18.10.1963) söz konusu sahanın, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü uzmanlarından ve Kurul

[208] H. B. Kunter Arşivi, Eski Evrak Dosyası (F. Ayanoğlu, *Aynı Eser,* s. 30-33).

üyelerinden müteşekkil bir heyetçe tesbiti sonuncuna varılmış, “komisyona havale edilen” pek çok iş gibi, bu olumlu girişim de rafa kaldırılmıştır.[209]

Son yıllarda, Okmeydanı’nı kaplayan sayısız gecekondunun yerini üç-dört katlı apartmanlara bıraktığını görmekteyiz.

2- Okmeydanı’na Ait Bina ve Tesisler

Fatih devrinde Okmeyda’nında sadece, kemenkeşlerin barındığı Sorkun Çardağı denilen bir çardak bulunuyordu. Okçular Tekyesi ve müştemilatı ile Cami, Sultan II. Bayezid zamanında yapılmıştır. Ayvansarayi, “Okmeydanı Mescidi’nin banisi Fatih Sultan Mehmed’dir” diyorsa da, Bahtiyarzade ve Mustafa Ali gibi güvenilir ve daha eski kaynaklar bunu doğrulamıyor.[210] Bahtiyarzade, Fatih devrinin Meydan pirlerinden olan babasından bu konuda şu bilgiyi nakleder:

“Vaktiyle Okmeydanı’nda Sorkun (Sivrikoz) Çardağı diye bilmen üstü kapalı bir yer vardı. Bosna Valisi Vezir İskender Paşa, Okmeydanı’na bitişik Sivrikoz Bahçesini satın almış ve bir köşk yaptırmıştı. Kemankeşlerin barındığı çardağı, köşkünün haremine bakıyor diye yıktırınca, atıcılar açıkta kaldılar, ama ses etmediler. Bir kaç çadır kurup, orada barındılar.

Bir zaman sonra, Sultan II. Bayezid’in Amasya’da şehzade iken okçuluk hocası olan Usta Bayezid’in oğlu İran’dan konuk gelmişti. Babasının selamlarını ve hediyelerini Padişaha sundu; II. Bayezid de kemanmeşlerden misafirini Okmeydanı’nda ağırlamalarını, istedi. Okmeydanı’na çadırlar kurularak ziyafet düzenledi. Bahçesinde oturan İskender Paşa’ya de saygı gereği iki sofra yemek gönderdiler. Bu davranış Paşa’ya pek dokundu, çardağı yıktırdığına pişman oldu 911 (1505) yılında mescid ve tekyeyi yaptırarak vakfa bağlattı.”[211]

Matrakçı Nasuh, İstanbul Şehri minyatüründe (1537) Okmeydanı mescidi’ni göstermiştir.[212] **(Resim 58)**. Önümde bir son cemaat yeri olan, minareli ve ahşap çatılı mescidi bir avlu duvarı kuşatır. Mescide bitişik olması gereken Tekye

[209] H. B. Kunter Arşivi, Eski Evrak Dosyası.

[210] *Bahtiyarzade,* Süleyman Ktb. v. 14a-b; Üniv. Ktb. v. 21a-b; *Künhü'l-Ahbar*,v.157a; H*adikatü'l-Cevami*, C. II, s. 19

[211] Mescid ve tekyenin yapılış tarihi için Bkz, Tayyib Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırlarda ve Paşa Livası,* İstanbul 1952, s. 432.

[212] Matrakçı Nasuh, *Menazil-i Sefer-i Irekeyn,* Üniv. Ktb. T. Y. 5964.

binası görünmüyor. Minare hayalir; çünkü minareyi çok daha sonra, 1770'de Kazasker Muhzırı Hacı Ebubekir Ağa'nın yaptırıldığı kesinlikle biliyoruz.[213] Nitekim gerek 1685 tarihli bir mecmuadaki, gerek 1730 tarihli *Vehbi Sürnamesi'ndeki* tasvirlerde minare yoktur.[214] **(Resim 59, 60, 61)**.

Tekye'nin hemen bitişiğinde, Fatih devri şeyhlerinden ve meydan pirlerinden Edirne'li Kovacı Ali Dede'nin açtığı bir su kuyusu ve kabri bulunuyordu.[215] **(Resim 62)**.

Tekye yakınındaki Okmeydanı Namazgahı'nı (Minber Sofası) 1034 (1626) yılında Gürcü Mehmed Paşa yaptırmıştır **(Resim 64a-b)** şunlar yazılıydı:

"Bu makamı yaptı çün Gürcü Mehemmed Paşa
Gördüler anı yerinde hayli tahsin ettiler
Bir namazgah oldu hakka şimdi Okmeydanına
Bu feza-yı bi-nazire necm-i hayrı saçdılar
Olmamışdır bu araya bundan evvel hiç nazir
Bu binayı gördüler candan dualar etdiler
Bu makamı göricek Hatıf dedi tarihini
Hay mahallinde aceb mihrab ü minber yaptılar".

Ayvansarayi, "Minberin evvel banisi Gürcü Mehmed Paşadır" diyor ve şöyle ekliyor: "Ordu 1127'de (1715) sefere çıkarken meydan kışlak olmağla eda-yı cuma için minber yaptırılmıştı, sonra Eyübde kışlandı".[216] Bu hangi minberdir? Bu konuda başka kayıtlara da rastlıyoruz: "Yağmur yağmadığı senelerde rahmet duasına çıkılmakla meşhur olan kargır sofa üzerinde bir de demir minber bulunan Ok meydanı mesiresi daha meşhur teferrücgahlardan sayılırdı".[217] Bu acaba, Ayvansarayı'nın sözünü ettiği, bugüne kalmayan

[213] Ayvansarayi, *Hadikatü'l-Cevami,* C. II, s. 19; *Tuhfetü'l- Hasib,* v. 34a.

[214] *Gazneli Mahmud Mecmuası,* Üniv. Ktb. 5461; *Sumame-i Vehbi,* TSM ktb. III. Ahmed Kıs. 3593, v. 12b, 10b.

[215] S. Ünver, mezar taşının 858 (1454) tarihli olduğunu yazar (*İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları,* s. 29). 1953'de Galata Mevlevihanesi'ne nakledilen 1108(1696) tarihli taş, anlaşılan o zamanki bir onarımda yenilenmiştir.

[216] *Hadikatü'l-Cevami,* G. II, s. 19.

[217] M. Z. Pakalın, "Eski İstanbul Bahçeleri", *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası,* İstanbul, 8 Eylül 1917. C. II, s. 107.

namazgah mı idi? Ayrıca o civarda, 1116 (1706) tarihli bir başka namazgah 1956 yılına kadar, Hasköy yolunda Aynalı Kavak Kasrı'nın karşısında bulunuyordu.[218]

1639 yılında, Sultan IV. Murad'ın emriyle, Silahdar Mustafa Paşa'nın nezaretinde Tekye onarıldı ve genişletildi. 1232 okka ağırlığında bakır kabkacak vakfedildi; Mescid ve odalara hasır döşendi, Bakımı için tahsisat bağlandı. Tamir kitabesi tarih mısrası şöyleydi:[219]

"Himmet abad-ı cedid oldu bina-i Tekyegah"
Sene 1049 (1639-40)

Sultan IV. Mehmed devrinde (1648-1687), daha önce sözü edilen işgal yüzünden, Tekye'de harap olan yerlere, hünkar köşkü, meydan odası ve küçük odaya tamir konuldu, hasır döşemeler yenilendi. Padişah, Tekye'yi ziyaret ederek onarım işi ile ilgilenmiş, Edirne'de vurduğu bir hedefi okçulara hediye etmiş, yevmi 40 akça taamiyye bağlatarak haftada iki gün yemek çıkartılmasını sağlamıştır.[220]

Sultan III. Ahmed'e aid 1127 (1715) tarihli bir ferman, bu tarihten önce Tekye'nin onarıldığını, daha sonra gerekecek tamirler için İstanbul Gümrüğü Mukataası malından elli akça yıllık bağlandığını göstermektedir. **(Resim 65)** 1720'de Okmeydanı'nda yapılan sünnet düğününde, Atıcılar Tekkesi hanım seyircilere tahsis olunmuştu.[221] Bu vesile ile Tekye'ye de çekidüzen verilmiş olmalıdır.

Daha sonra, Sultan II. Mahmud, 1234 (1818) yılında Cami ve 1248 (1832) yılında Tekye'yi tecdid ve tevsi' etdirmiştir. Keçecizade İzzet Molla'nın Tekye tecdidi dolayısıyla düşdüğü tarih beyiti şöyledir.[222]

"Babına nakşeyledim tarihini
Tekye-i meydan-ı tir oldu cedid"
Sene 1248 (1832)

[218] S. Eyice, "İstanbul" maddesi, *İslam Ansiklopedisi,* cüz. 53b, s. 74.

[219] Evliya Çelebi, S*eyahatname,* C. I, s. 421.

[220] H. B. Kunter Arşivi, Ferman suretleri dosyası.

[221] *Surname-i Vehbi,* v. 8a, 145a (Minyatürler, v. 10b, 12b).

[222] Ali Rıza, "İstanbul'da Tarik-i Aliyyenirt intişarı", *Milli Mecmua,* İstanbul, 7 Ağustos 1340, No. 19, s. 307.

Cami onarıldığı zaman, minare de yeni üslub üzere onarıldı. Fakat aynı yıl 7 Cemaziyülevvel günü çıkan şiddetli lodos Artmasında minarenin şerefeden yukarısı yıkılmış ve yeniden yaptırılmıştır.[223] **(Resim 66)**. Bugün ancak şerefeye kadar kısmı ayakta duran minarenin, fıskiye biçimindeki bronz alemi Türk Mimari ve Sanat Eserleri Müzesi'nde (Env. No.' 381) bulunmaktadır.

Vehbi Surnamesi'ndeki iki minyatür Okçular Tekyesi'nin dış görünüşü hakkında doğruya yakın bir fikir vermektedir. Cebhenin sol köşesinde, iki katlı ve çıkmalı Hünkar Köşkü, bitişiğinde iki kanatlı ve sakıflı ana kapı, sağa doğru devam eden duvarların arkasında ise avluya bakan odalar bulunmaktaydı. Avlunun ortasında iki katlı mescid yer alıyordu. Eldeki iki minyatür arasında bazı küçük farklar vardır: Hünkar Köşkü pencereleri birinde iki, ötekinde üç tane, Cami pencereleri ise birinde beş, ötekinde altı tane gösterilmiştir. Cephenin sol tarafına aid eski ve soluk bir fotoğrafta, Köşkün pancurlu değil kanatlı dört penceresi olduğunu, alt katta da pencereler bulunduğunu ve çıkmanın ağaç desteklerinin yere kadar uzandığını, ayrıca Köşkün kapı üzerinde de devam ettiğini görüyoruz.[224] **(Resim 67)**. Kapı geniş mermer söveli, bitişiğinden başlayan duvarlar yığma taştandır. Bir başka eski fotoğraftan da Mescidin yığma taştan olduğunu, yalnız üst katta üç küçük cephe penceresi bulunduğunu öğreniyoruz **(Resim 68)**.

Tekye'deki diğer yapılar ve bunların avlu çevresindeki düzenleri konusunda, daha önce sözünü ettiğimiz iki haritadan bazı bilgiler edinebiliyoruz. **(Resim 69, 70)**. Anlaşıldığına göre, Köşk arkaya doğru uzamakta ve yanındaki yola bir çıkıntı yapmaktadır. Ana kapıdan başka, arka duvarda ve sağ yan duvarda da birer kapı vardır, ön ve yan duvarlar boyunca, avluya bakan odalar sıralanmıştır. Ortadaki yüksek kapının yarısı Cami, diğer yarısı kemankeşlerin toplandığı Meydan Odası'dır. Geç tarihli planda, Cami biraz eğri olarak yerleştirilmiştir.

Yukarıdaki bilgilere dayanarak H. B. Kunter bir rekonstrüksiyon denemesi yapmıştır **(Resim 71)**. Bunun doğruya en yakın çizim olduğunu sanıyoruz. Yalnız, eski fotoğrafta görülen Köşkün ana kapısı üzerindeki devamı nedense verilmemiştir. Köşkün alt katındaki pencereler de unutulmuştur.

[223] Ayvansarayi, *Hadikatü'l-Cevami*, C. II, s. 19.

[224] S. Ünver bu fotoğrafı, Okmeydanı için tuttuğu bir defter içinde H. B. Kunter'e armağan etmiştir (H. B. Kunter Arşivi).

Yine H. B. Kunter, bir başka çizimde yapıları numaralayıp, fonksiyonlarını tesbite çalışmıştır.[225] **(Resim 72)**. Elimizdeki kaynaklar bu konuda bir bilgi vermiyor. Anlaşılan bu tesbitten en ziyade, son devirde orada hizmetkarlık yapmış olan, Vakkas Okatan'ın anlattıklanndan faydalanmıştır.

Okçular Tekkesi iki defa afete uğramıştır. 1255 (1839) yılında yangın çıkmış, bu sırada bir takım önemli evrakla birlikte *Atıcılar Sicili'nin* Fatih'den bu yana olan ilk cildi yanmıştır.[226] 7 Muharrem 1312 (10 Temmuz 1894) gunku büyük zelzelede Okmeydanı Tekyesi ve müştemilatı geniş ölçüde hasar gördü.[227] Konulan tamir, ertesi yıl çıkan Ermeni Vak'ası yüzünden yarım kalmıştır. 1321 (1903) tarihli bir arzuhalden, tamirat dolayısıyla Tekye'nin uzun süre kapalı kaldığını öğreniyoruz,

1918 yılında Okmeydam'nı gezen Selim Sim Bey, Tekye duvarlarının bir kısmının henüz ayakta durduğunu, Camiin çatısının tamamen çökmemiş olduğunu yazıyor:[228]

"Ne hava ve ne keman ve ne kemankeş ancak
Erdiren menziline tiri nida-yı Ya Hak".[229]

Okmeydanı, Kasımpaşa-Hasköy kıyı şeridinin Kuzey-Doğusuna düşen sırtlarda, hayli arızalı bir arazi üzerinde yer alır. Yukarıda sözü geçen iki eski haritada **(Resim 55, 57)**, yükseklikler çok uçuk renklerde gösterildiği için, arazinin durumu hakkında açık bir fikir edinemiyoruz. Hele verdiğimiz siyah-beyaz fotoğraflarından hiç bir şey anlaşılmıyor. Sultan II. Mahmud devrinde (1808-1839) İstanbul'a gelen H. Von Moltke'nin hazırladığı taramalı haritada arazi durumu daha iyi belli oluyor.[230] (Resim 73)

[225] H. B. Kunter, "Türk Spor Mimarisine Dair", *Güzel Sanatlar,* Ankara 1944, C. V.

[226] H. B. Kunter, "Atıcılar Kanunnamesi", *Tarih Vesikaları,* C. II, Sayı 10.

[227] *Tercüman-ı Hakikat Gazetesi,* 7 Muharrem 1312.

[228] Selim Sırrı, *Terbiye-i Bedeniyye Tarihi,* İstanbul 1928, s. 121.

[229] Bu beyit Şeyh Galib'indir. Bkz. *Divan,* (matbu), s. 194.

[230] Bu dip notla yazar, haritaya ilişkin, "fotoğrafta verdiğimiz harita orijinal değil, aslına dayanarak H. B. Kunter'in hazırladığı bir kopyadır" demektedir. Haritaları da kurumumuza gelen metinde resim numaraları içinde sıraya koymuş, Arap ve latin harfleriyle 73 noşuı iki harita verilmiştir. Ancak bir de ayrı bir harita ile buna harita numarası vermiştir. Resimler kısmında ayrıca haritaları göstermediği veya bunu sonradan düzeltemediği için onların da resim numaralarıyla verilmesi durumu ortaya çıkmıştır. Sn. Doç. Dr. Ünsal Yücel eserini kurumumuza teslim ettikten sonra vefat ettiği için kendisi ile düzelti imkanımız olmadığından bu not düşülmüş 73 nolu resimde ayrı ayrı üç harita verilmiştir., (editör.)

Harita Genel Müdürlüğünün İstanbul paftalarına dayanarak çizdiğimiz harita yükseklikleri ayrıntılı olarak görülmektedir.

Meydan'ın Doğu ve Batısında iki büyük dere yatağı vardır. Denizden ortalama 50 m. olan yüksekliği, Kuzey sınırındaki Çakıllı Tepe'de 100 m.yi bulur. Güney sınırındaki Atıcılar Tekyesi'nin önünde uzanan bölge, Meydan'ın en düzgün yeridir **(Resim 74)**. Çok kere atış yerinden okun düştüğü yeri görmek mümkün olmaz.

Menzilleri doğru olarak tesbit etmeye çalışan Abdullah Efendi ile Halil Hasib Efendi, arazinin inişli-yokuşlu oluşu yüzünden bazen defalarca ölçmek zorunda kaldıklarını yazarlar. Verdikleri ölçüler arasındaki küçük farklar bundandır.

Kulaksız'dan çıkan ana yol Tekye'nin köşesinden geçer; 500 m. kadar ötede Batıda Hasköy'e, Doğuda Havuzbaşı üzerinden Kanlar Çeşmesi'ne ve Piyale Paşa Camii'ne giden kollar verir, Kuzeye doğru yükselerek Çakıllı Tepe eteklerine ikiye aynlır. Elimizdeki haritalardan, yol güzergahlarının son üçyüz yılda bazı değişikliklere uğradığını anlıyoruz.

Meydan sınırının çevresi genellikle bağ-bahçe ve mezarlıktır. Belli başlı noktalar, Doğuda Piyale Paşa ve Sinan Paşa Camileri, Tekye'nin alt başında Okçular Mezarlığı, Batıda Tersane Bahçesi, Kuzeye doğru bahçeler ve sıra evler, bir köprü **(Resim 75**), Ayazma ve Yahudi maşatlığı, kuzey sınırında iki küçük göl (Sülük Gölü) ve İncirli deresi bostanlarıdır. Sınır tecavüzleri daha çok, bağ ve bahçe sahiplerinden gelmekteydi.

Meydan'da, biri ünlü Helvacı Karlığı olmak üzere beş karlık vardı. Kar satışından Tekye'ye gelir sağlanırdı. Helvacı Karlığı adını, Kanuni devrinde burada tezgah kuran, pamuk ekmeği ve helvası kemankeşlerce çok sevilen bir helvacıdan alır.

Meydan sınırı içinde, Hünkar Kasrı altında bir kuyu ve dört tane çeşme bulunuyordu. Kuyunun Fatih zamanmda Akşemseddin tarafından Kovacı Ali Dede'ye açtırıldığı, suyunun şifalı olduğu rivayet edilir. 30-40 yıl öncesine kadar yerinde idi **(Resim 76)**. Meydan'ın Kuzey-Doğu köşesindeki Çoban Çeşmesi ile Güney-Doğusundaki Solak Çeşmesi, 17. Yüzyılda yapılmış olmalıdır.

Bugün de kullanılmakta olan Kanlar Çeşmesi (Çeşme-i Zenan), Sultan II. Mahmud'un annesi Nakşidil Sultan'ın 1201 (1786) tarihli hayratıdır **(Resim 77a-b)**. Vakıf kayıdında çeşmeyle ilgili şu bilgiler veriliyor:

"Sultan Mahmud Efendimizin valideleri olub yedinci kadınlık rütbesiyle şerefyab olan iffetlu Nakşi kadın hazretlerinin Okmeydanı kurbünde yaptırdığı Karılar Çeşmesi denmekle maruf olan çeşmeye... yevmi 10 akçe ile bir suyolcu yevmi 5 akçe ile korucu ve yevmi 5 akçe ile hafız-ı taş tayin olunup her biri hizmetlerini yaptıktan sonra vakıf hasılatından alalar..[231]

Gerek kitabesinden, gerek vakıf kaydında ihya edildiği değil, yeni yaptırıldığı yazılı ise de, çeşmenin daha Önce de var olduğu biliniyor. Abdullah Efendi'nin 1685-1686 yıllarında kaleme aldığı *Tezküretü'r-Rumat* da aynı yerde ve aynı adla bir çeşme-anılmakta, yine bu yıllarda hazırlandığını tahmin ettiğimiz eski haritalarda da çeşme gösterilmektedir **(Resim 78)**. Kitabesinde de belirtildiği gibi çeşmenin geniş ve düz olan üst kısmı namazgah olarak kullanılıyordu.

Aynalıkavak kasrı civarında ve Okmeydanı sınırları içindeki eski çeşmeyi ise, 1116 yılında Sultan III. Ahmed yeniden yaptırmıştır **(Resim 79)**. Bugün zor okunan, Dürri'ye aid kitabenin tarih beyiti şöyledir:[232]

"Dürri dua edüb debi tarih-i salini
Ayn-ı hayat-ıçeşme-i Sultan Ahmedi"
Sene 1116 (1704)

Çeşmenin keşif ve masraf defterinde ise şu bilgiler vardır:

"Okmeydanı kurbünde Tersane Bahçe-i Hümayunu yanında müceddeden inşa ve ihyası ferman buyurulan çeşmenin iktiza eden mesarifidir: Hassa su nazın kullan marifiyle hare ve sarf olunacak 66920 akça, Şehremini Efendi marifetiyle hare ve sarf olunacak 2 yük ve 489 akça, ayrıca 1700 kuruş Haremeyn dolabından verilmiştir. 6 Cemaziyülevvel 1116".[233]

Ayrıca Meydan'ın ortalarında ve ana yolun sağında Havuz Başı denilen bir mesire yeri vardı **(Resim 80)**. Planda burada bazı yapılar, kanal veya duvarlar görünüyorsa da, kaynaklarda bu konularda bir bilgi bulamıyoruz.

[231] *Sultan Abdülhamid-i Evvel Vakıfnamesi,* Üniv. ktb. TY 6233, v. 136a-b.

[232] Kitabenin metni için Bkz., *Ahmed Dürri Divanı,* Sül. Ktb. Esad Ef. Kıs. 3409.

[233] TSM Arşivi, D.10139.

3- Vakıf Mahiyyeti ve Gelirleri

Gerek okçuluk risalelerinde, gerekse çeşitli vesileler ile verilen fermanların bazılarında Okmeydanı'nın Fatih gününde bir atış alanı ve dua mahalli olarak "müstakil vakıf' haline konulduğu belirtiliyorsa da, bu konuda bir vakıfnameye rastlamıyoruz. Anlaşılan, Meydan'a ait bir vakıf defteri yoktu. Gerekli hallerde, Yeniçeri Ağası eliyle arzuhal sunulup ferman çıkartılıyordu. Önceleri bir tecavüz vukuunda baş vurulurken, daha sonraları padişahlar tahta çıktıkça bir öncekinin fermanları hatırlatılarak bunların tecditi yoluna gidilmiştir. Bütün bu fermanlar Tekye'de özel bir sandıkta saklanmaktaydı.

Okmeydanı'nın sınırı ve tecavüzlerin önlenmesi konularında Sultan II. Bayezid'den itibaren hemen her padişaha aid bir veya birkaç ferman bulunmaktadır. Evkaf kayıtlarına da işlenmişlerdir. Fakat vakfın gelir kaynakları konusunda Sultan IV. Mehmed devrine kadar her hangi bir resmi belgeye rastlamıyoruz. II. Bayezid zamanında Cami ve Tekye'yi yaptıran İskender Paşa ile IV. Murad zamanında Tekye'yi büyüttürüp, 1232 okka bakır kabkacak hediye eden Silahdar Mustafa Paşa'nın ayrıca taamiyye bağladıkları resmi kayıtlarda geçmez. IV. Mehmed devrine kadar, meydan günleri yapılan harcamalarını nereden karşılandığını bilemiyoruz. Belirli bir kaynak olması gerekir. Nitekim, 1003 (1595) tarihli bir fermanda Okmeydanı Tekyesinin onarımı için, "Yeniçeri taifesinin hayrata sarf için tayin eyledikleri sülüs mallarından" para alınması emrediliyor.[234] Gündelik masrafların ise daha çok, bol geliri meydan müdavimlerinden karşılandığı anlaşılıyor.

Bu tahminimizi Abdullah Efendi'nin bazı açıklamaları da doğruluyor. Okmeydanı'nın yaycı ve okçuların işgalinden kurtarılışını anlatırken, mallarla birlikte Hamza Efendi'nin vakfettiği 200 kuruş ellerinden alındı, fakat 15 yıllık faizi 300 kuruş alınamadı diyor ve şunları ekliyor: Uşşakizade Hamza Çelebi, Meydanımıza ilk defa vakıf bağlayan kişidir. Vakfettiği 200 kuruşun yarısı okçuların yemek ve ziyafetleri, diğer yarısı Tekyenin bakım ve masrafları içindir.[235]

Daha sonra, Darüssaade Ağası ve Haremeyn-i Şerifeyn Evkaf Nazırı Yusuf Ağa, Üsküdar Atik Valide Camii ve İmareti vakfından yevmi 20 akçe ve Eminönü Yeni Valide Camii vakfından yevmi 20 akçe Okmeydanı'na taamiyye

[234] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, *Nizamat Tahsili Defteri,* No. 950, s. 249 (F. Ayanoğlu, *Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi,* s. 39.

[235] Abdullah Efendi, *Tezkiretü'r-Rumat,* v. 5b.

bağlatmıştır.[236] Yusuf Ağa, sonradan Divan'a arz gönderip, müceddeden berat-ı şerif istemiştir. Bu konudaki 16 Şevval 1093 (1682) tarihli iki fermanda özetle şunlar yazılıdır.[237] **(Resim 81)**:

"...Yusuf Ağa Divan-ı Hümayunuma arz gönderip Kasımpaşa vaki Okmeydanı Tekyesinin bir akça irad ve masrafı olmayıb atıcı taifesi Okmeydanı'na vardıklarında taamiyyeleri olmamakla külli zaruret çektikleri ecilden Atıcı Taifesinden sahib-i menzil olanlarına ve müstehakk-ı menzil olanlarına ve talib-i menzil olanlarına Tekye-i mezburede tamamiyle olmak üzere... Üsküdarda vaki Atik Valide Camii Şerifi ve İmareti evkafından yevmi yirmi akçe taamiyye ihtidadan tayin olunub müceddeden berat-ı şerifim verilmek...''

Bu iki ferman daha sonra 2 Muharrem 1099 (1687), 26 Ramazan 1102 (1691), 22 Cemaziyülahır 1106 (1695), 10 Rebiülahır 1115 (1703), **(Resim 82)** ve 28 Sefer 1168 (1754) tarihlerinde istek üzerine yenilenmiştir. Bu tarihten sonra kesildiği anlaşılıyor.

Sultan I. Mahmud devrinde (1730-1754) Tekye'ye yeni bir taamiyye bağlanıyor: Darüssaade Ağası ve Haremeyn Evkaf Nazırı Hacı Beşir Ağa Divan'a arz gönderip, Okmeydanı Tekyesi'nde sakin olanların taamiyyeleri azaldığı için, Eyüb'deki Dershane ve Medresenin evkafı mahsulünden Tekye'de ok atarlara mahsus olmak şartıyla yevmi 20 akçe bağlanmasına izin ve ferman çıkartıyor. 8 Rebiülevvel 1150 (1737) tarihli bu ferman, 28 Safer 1168 (1754)'de Sultan III. Osman tarafından yenileniyor.

Ayrıca, tirendazlar "Divan-ı Hümayuna arzuhal sunub Okmeydanı'nda vaki Atıcılar Tekyesinin taamiyyesi kalil olub ianete muhtaç olmağla düşen mahlulden takas şartıyla Filibe Nezaretinden almak üzere yevmi bir şinik pirinç verilmesine" ferman çıkartıyorlar. 19 Cemaziyülahır 1153 tarihli bu fermana, yine aynı tarihte, bu pirinci her yıl Filibe'ye gidip almak zor olduğundan, ocaklık pirindi le birlikte getirtilerek **Kiler-i Amirei** ' den verilmesi yolunda bir ferman eklenmiştir.[238] Bu

[236] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 6a.

[237] Bu ve bundan sonraki fermanların suretleri için Bkz. H. B. Kunter Arşivi, Ferman Suretleri Dosyası.

[238] Başbakanlık Arşivi, Cevdet Tasnifi (Saray), No. 2864.

iki ferman da, 28 Safer 1168 (1754), Receb 1176 (1763), **(Resim 83)** ve *18* Rebiülevvel 1219 (1804) tarihlerinde yenilenmiştir.

Bunların bir kısmı kesilirken, "Zümre-i Rumat Şeyhi Seyyid Fethizade Seyyid Elhac Mustafa, Edirne mukataası malından mutasarrıf olduğu yevmi 20 akçesi tamamen Hazinede kalmış olub mukabelesinde takas şartıyla 20 akça daha zam olunarak Duhan Gümrüğünden sade yağ bahası için 40 akçeye iblağı..." konusunda bir arzuhal sunarak Sefer 1198 (1787) tarihli bir ferman çıkartılıyor.

Ayrıca, bugün elimizde bulunmayan bir fermanla Sultan III. Selim, daha önce atış günleri 7 sofya ve 7 çeşit yemek taamiyye bağlanmış iken, bunu 10 sofra ve 10 çeşit yemeğe çıkartmış ve babası Sultan Mustafa Han vakfı gelirlerinden Okmeydanı'na 1000 kuruş yıllık bağlatmıştır.[239]

Bunlardan ayrı olarak, Sultan II. Mahmad devrinde taamiyye konusunda üç yeni ferman verildiğini görüyoruz:

3 Receb 1233 (1818) tarihli birinci fermanda, "Okmeydanı'nda kain Kemankeşin Tekyesinin ez seri nev ihyasıyla... Tekye-i mezbureye Matbah-ı Amirem tarafından tayin edilmiş olan senevi seksen kile pirincin üzerine yirmi kile dahi zam ve ilave ile yüz kileye iblağ ve beher meydan günlerinde tabhı mutad olan taam lazimesiyçüm ibtida-i ruz-ı Hızırdan ruz-ı Kasım duhulüne kadar ikiyüzkırk kıyye rugan-ı sadenin dahi Matbah-ı Amirem tarafından tahsisi..." emrolunmaktadır. **(Resim 84)**.

6 Receb 1233 (1818) tarihli ikinci ferman, "Müceddeden ihya olunmuş bulunan Okmeydanı Tekyesinde ruz-ı Hızırdan ruz-ı Kasıma değin hasbü'l-mutad Perşembe ve Pazartesi günlerinde tabh ve ihraç olunan sofralar içün beher atış günlerinde Tersane-i Amirem Kalyonları furunundan ita olunmak üzere seksener aded man-ı aziz tayin ve tahsisi..." yolundadır. **(Resim 85)**.

3 Receb 1233 (1818) tarihli üçüncü ferman ise, "Okmeydanı'nda Kain Kemankeşan Tekyesinin... tayinatı olmadığına binaen bu senelere göre kaide-i remiyan üzre vaki kırk nöbet atış günlerinde onbeşer vakıyye itibariyle ruz-ı Hızırdan ruz-ı Kasıma kadar Kassaban-ı hassam tarafından... altıyüz vakıyye lahm-ı ganem tahsisi" hakkındadır **(Resim 86)**.

Bu tarihten sonra, Tekye hizmetlilerinin maaşlarını alamadıkları konusundaki iki arzuhal ve cevaplarından başka resmi bir belgeye rastlamıyoruz. 1327 tarihli,

[239] Halil Hasib Efendi, *Tuhfetü'l-Hasib,* (Üniv. Ktb. nüshası), v. 39a-40a.

Bekçi Kamil ve Havacı Ahmed Cemal mühürlü arzuhalde, Okmeydanı Dergahının tamirat yüzünden kapalı olması bahanesiyle 1306 yılından beri 60 ve 40 kuruş olan maaşlarını alamadıkları bildiriliyor. Evkaf Nezareti durumu inceletip, 17 Şubat 1281 tarihinden beri Sultan II. Mahmud vakfından Tekye'nin şeyhine aylık 550 ve hademelerine 1020 kuruş ödendiği anlaşılmış, ödenmesinin devamına karar vermiştir. ikinci arzuhal yine bu konu ile ilgili bir itirazdır.[240]

H. B. Kunter'in, Vakkas Bey'le konuşmasından yukarıdaki bilgilere ilave olarak, son devirde meydan günleri 11 sofra ve 7-8 çeşit yemek çıkartıldığını, Ayazma'nın ve Havuz Başı mesiresinin şeyh tarafından icara verildiğini, Bayezid'de Okçular Çarşısındaki 97 nolu dükkanın icarını da şeyhin aldığını ve Tekye hademesi aylıklarının 59 kuruş olduğunu öğreniyoruz.

4- Meydanın Yönetimi ve Sorumluları

Sınır tecavüzlerinin önlenmesi, gerektiğinde durumun Divan'a arzı, korucuların tayin ve kontrolleri görevi Meydan Nazırı olan Yeniçeri Ağası'nındı. Bu konudaki ihtilaflara ise, Galata Kadısı bakardı. Tecavüzlerin önlenmesiyle ilgili fermanların birer suretinin Galata Kadısı ile Yeniçeri Ağası'na verildiğini biliyoruz.

Okmeydanı'nın yönetiminden birinci derecede sorumlu olan en yetkili kişi ise **meydan şeyhi**'dir. Gerçi Meydan'da her zaman dini bir saygı ve inanç hakimdir, fakat buradaki "şeyh" sözü bir tekye "post nişin"i anlamına gelmez; reis demektir. Nitekim bu maksadla, **Reis-i Tarendazan** ünvanı da kullanılıyordu. Tekye ve Dergah sözleri için de bu böyledir. Burası aslında kemenkeşlerin sohbet ettikleri, yemek yedikleri bir spor kulübüydü.

Bu makam için değişik ünvanlar kullanılırdı: "Şeyhü'l-Meydan", "Şeyhü'r-Ramiyan", "ŞeyhüT-Kemankeşan", "Şeyh ve Reisti'1-Tirendazan", "Okçular Şeyhi", "Atıcılar Şeyhi" gibi. Meydan şeyhini kemankeşler kendi aralarında seçerlerdi. Okçu ve yayaların bu makamı zorla ele geçirmeleri üzerine, izn-i hümayunla tayin edilir olmuşlardır. Bu sebeple Katib Abdullah Efendi *Okçular Sicilli* nde kendisi için "Reis-i Tirandazan-ı Rikab-ı Hümayun" ünvanını kullanır.

İlk defa meydan şeyhliği yapan kişinin kim olduğu bilinmiyor. Bir rivayete göre, Okmeydanı'nda kemankeşlere ilk olarak atıcılık dersi veren, Akşemseddin

[240] H. B. Kunter Arşivi, Eski Evrak Dosyası.

hademesinden Şeyh Ali'dir.[241] Bir başka rivayete göre de, bizzat "Akşemseddin bu fenn-i celilde dahi pir olmağla" ilk meydan şeyhi odur.[242]

Sultan II. Beyazid devrinde Vezir İskender Paşa, Tekye ve Mescidi inşa ettirince, daha önce buraya topluca nezaret eden kemankeşlerin bir "Zaviyedar" istemeleri üzerine, Şeyh Süleyman Efendi, Mahmud Dede adlı azizi yollamıştı. O ölünce, Kovacı Ali Dede fukarasından Hamza Dede'yi bu yere layık görmüşlerdi.[243] Bu iki zatın, kemankeş olup olmadıklarını bilmiyoruz.

Meydan şeyhlerinin en önemlilerinden biri şüphesiz Şeyh Hamdullah'tır. Reisü'l-Hattatin de olan Hamdullah Efendi, aynı zamanda iyi bir kemankeş ve ok yapımından ustaydı. EL Beyazid devrinde Türk okçuluğunun en üstün seviyeye ulaşmasına, bu konuya meraklı olan Padişah kadar, onun da büyük rolü olmuştur. Okmeydanı'na sık sık gelir, atışları yönetir ve Padişaha yakınlığı dolayısıyla, yapılan çalışmaları, ulaşılan rekorları kendisine bildirirdi. Şeyh Hamdullah, 911 (1505-6) yılında Yıldız havasıyla atılan TOZKOPARAN (DELİKLİ KAYA) MENZİLİ'nde 1105.5 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir. **(Resim 105)** Bu başarısını yeterli görmediği, "Yazı yazmak ile ok atmak birer ferace giymek gibidir; yazı yazmaktan feraceyi tamam giydim, ok atmakta ise ancak feracenin eteğine yapışabildim" dediği rivayet olunur.[244]

25 Receb 922 (1516) tarihinde vefatına kadar bu görevini sürdürmüştür. Meydan töresince, şeyhten sonra pirler ve menzil sahibi kemankeşler gelirdi. Sohbet ve yemek sırasında bunlar şeyhin sağ yanında otururlardı. Bu bakımdan meydan şeyhlerininin menzil sahibi yaşlı kemenkeşler arasında seçilmesi adetti. Seçimde elbette o kişinin şahsiyeti de dikkate alınırdı. 19. Yüzyıl başlarında menzil sahipleri azaldığından, bu şart aranmaz olmuş, saygı değer ve sözü geçer bir kişi olması yeterli görülmüştür. Burada, Okmeydanı şeyhlerinin mümkün olduğu kadar eksiksiz ve doğru bir listesini vermeğe çalışacağız.[245]

[241] Ağazade Ahmed-Nami, *Okname,* Fatih Millet Ktb. Ali Emiri, Tarih Kıs. 917.

[242] Geyveli Hüseyin bin Mehmed, *Kevserü'l-Hayat Meclisü'r-Rumat,* Fatih Millet Ktb. Ali Emiri, Tarih Kıs. 918.

[243] Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbar,* v. 157a-b.

[244] Abdullah Efendi, *Tezkuretü'r-Rumat,* v. 19b-20a.

[245] F. Ayanoğlu'nun verdiği liste hayli yanlış ve eksiktir. Söz gelişi, en önemli meydan Şeyhlerinden Abdullah Efendi'yi hiç anmaz *Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi,* s. 26.

UNCU ŞUCA:

Şeyh Hamdullah'dan sonra kimin meydan şeyhi olduğu bilinmiyor. Uncu Şüca, 16. Yüzyılda bir süre meydan şeyhliği yapmış, menzil sahibi ve itibarlı bir kemankeşti. Yeniçeri zümresinden iken sonradan sipahiliğe atanmıştır.

Lodos Havası ile 983.5 geze ok atmış ve kendi adı ile anılan UNCU ŞÜCA MENZİLİ'ni açarak ana taşı diktirmiştir. Kendisinin ayrıca Eyüb'de İDRİS KÖŞKÜ MENZILİ'nde 1048 gezlik bir rekoru vardır.[246]

HACI SÜLEYMAN:

Hacı Süleyman, puta ve menzil okçuluğunda usta bir kemankeşti. Gençliğinden kapıoğlanı iken 12 Ramazan 995 (1587) tarihinde Sultan III. Murad huzurunda başarılı ok atışları yapmış, kendisine 100 filori ile bir seraser dolama ihsan olunmuştur.[247] Sultan I. Ahmed devrinde (1603-1617) Çavuşbaşı olmuş, daha sonra Duavi Nazırlığına atanmıştır.

Okmeydanı'nda, Kıble-Lodosu ile atılan ZİHGİRCİ YERİ (BEŞ TAŞLAR) MENZİLİ'nde 1122 gezlik, Lodos ile atılan NAKKAŞ MENZİLİ'nde 1075.5 gezlik iki rekor kırmış, ayrıca 1003 (1594) yılında Yıldız havasıyla 1030 geze ok atarak, kendi adıyla anılan HACI SÜLEYMAN MENZİLİ'ni açıp ana taşı diktirmiştir. **(Resim 126b)**

Yaşlılığında meydan şeyhliğine getirilen Hacı Süleyman, okçulukta Sultan IV. Murad'a üstadlık etmiştir. Sultan, 1070.5 geze ok atıp menzil açınca, kendisine kürk giydirip ihsanda bulunmuştur.[248]

ALİ HOCA:

Rüstem Paşa evkafi cabii Ali Hoca, devrinin iyi bir kemenkeşi, aynı zamanda ok ve zihgir yapımında ünlü bir usta idi. 1080 geze kadar ok attığı ve Eyüb'de bir menzili olduğu biliniyor. İhtiyarlığında meydan şeyhi olmuş, birkaç talibe kabza vermiştir.[249]

[246] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 30a, 43a.

[247] TSM Arşivi, *Filori Defteri*, D. 34, v. 108b.

[248] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 3a, 4b-5a, 13b, 29a-33b.

[249] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 3a, 4b-5a, 68a-b.

İMAM MEHMED EFENDİ:

Eski Saray İmamı Mehmed Efendi, hem menzil açmış bir kemankeş, hem de usta bir okçu ve hattattı. **Tarz-ı Has** çeşidi oklarıyla zamanında ün yapmıştı.

Yıldız-Poyrazı havasıyla atılan UŞŞAKİ (HACI İSMAİL) MENZİLİ'nde 971 gezlik bir rekorun sahibidir. Yaşlılığında, Ali Hoca'dan sonra meydan şeyhi seçilen Mehmed Efendi, zamanında iyice azalan okçuluk merakını canlandırmak için (usule aykırı olduğu halde) 743 geze attığı okla, Yıldız-Poyrazı havasıyla atılan İMAM MENZİLİ'ni açmış, ana taşı diktirilmiştir.1665'de ölümüne kadar meydan şeyhliği yapmıştır.[250]

Daha sonra meydan yaycı ve okçu esnafı tarafından işgal edilmiş, yaycıbaşı meydan şeyhliği iddiasıyla 15 yıl kadar zorla bu makamı elinde tutmuştur. Bu konuda yukarıda bilgi vermiştik.

KATİB ABDULLAH EFENDİ:

Abdullah Efendi, Türk okçuluğuna büyük hizmeti geçmiş bir zattır. Eminönü, Yeni Valide Camii katibi idi. Meydanı yaycı ve okçuların elinden kurtarmak için çok çalışmış ve bunu başarmıştır. İşgal sırasında meydan şeyhi seçilmişti. İşgal kaldırıldıktan sonra meydana çeki-düzen vermek amacıyla **Kanunname-i Rumat**'ı kaleme alarak Sultan IV. Mehmed ve II. Süleyman'a sunmuş, böylece şeyhliği resmen onaylanmıştı. Bu arada yeni bir **Okçular Sicilli** defteri açmıştır. 1103 (1691) 'de ölümüne kadar şeyhlik görevini yürürtmüştür.

Puta ve menzil okçuluğundan zamanının en usta kemenkeşi idi, Lodos havasıyla 901 geze ok atarak, kendi adı ile de anılan ABDULLAH EFENDİ (DİRHEM) MENZİL'ni açmış ve ana taşı diktirmiş, menzil ziyafetinde Sultan IV. Mehmed de bulunmuştu.[251]

RAHİKLİ ALİ AĞA:

Ali Ağa, geniş kültürlü, hat sanatında ve ok yapmada usta bir kemenkeşti. Okmeydanı'nda, Lodos ile atılan AĞALAR MENZİLİ'nde 1056 gezlik, Kıble-Keşişleme ile atılan HAKİ MENZİLİ'nde 984.5 gezlik rekorlar kırmış, aryıca

[250] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 3a-b, 4b-5a, 36a, 37a, 39b, 40b; Halil Hasib Efendi, *Tuhfetü 'l-Hasib* (TSM nüshası), v. 19a, 22a.

[251] *Okçular Sicilli,* s. 1; Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 42b, 51 b-52a; Halil Hasib Efendi, *Aynı Eser,* v. 25a.

Poyraz havasıyla 1031 geze ok atarak AZMAYİŞ MENZİLİ'ni açmıştır.

1103 (1691) tarihinden, 1129 (1716) yılında ölümüne kadar meydan şeyhliği yapmıştır.[252]

KADDİ İBRAHİM EFENDİ:

Hacı Abdizade İbrahim Efendi, menzil almış bir kemankeşti. Ayrıca "Kaddi" mahlasıyla şiirler yazardı. Yıldız-Poyrazı ile atılan İMAM MENZİLİ'nde, 979.5 - 1024.5 gez arasında bir rekor kırmışsa da taşı sonradan kayıp olmuştur. İbrahim Efendi, 1129 (1716) 1133 (1720) yılları arasında meydan şeyhliği görevinde bulunmuştur.[253]

KIRKÇEŞMELİ MUSTAFA ÇELEBİ:

Mustafa Çelebi, devrinin ünlü bir okçu ustasıydı. Seçilmediği halde, Kaddi İbrahim Efendi'nin ölümünden sonra 1134 (1721)'de bir yıl süreyle zorla meydan şeyhliği yapmıştır.

1097 (1665-6) yılında kabza almış, daha sonra Lodos ile atılan BÜYÜK YEKSÜVAR MENZİLİ'nde 1065.5 gezlik rekor kırmıştır.[254]

KATİB AHMED EFENDİ:

Eminönü Yeni Cami Katibi Ahmed Efendi, 1127 (1715)'de kabza almış menzil sahibi bir kemankeşti. Seçilmediği halde MEYDAN şeyhi olan Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi'yi bu makamdan uzaklaştırarak 1135 (1722) yılında ilk defa hatt-ı hümayunla meydan şeyhi olmuş, 1164 (1750)'de ölümüne kadar bu görevde kalmıştır. Ahmed Efendi, Kıble-Keşişleme havasıyla atılan HAKİ MENZİLİ'nde 1031.5 gezlik bir rekor kırmış, fakat o yıl meydan şeyhi olan Kırkçeşmeli'nin taş diktirmesine engel olması üzerine, Galata Kadısı'na baş vurarak taşını diktirebilmiştir. Ayrıca, 1138 (1725) yılında, kendisine düşman olan Kırkçeşmeli'nin çeşitli engellemelerine rağmen, Lodos havasıyla atılan BÜYÜK YEKSÜVAR MENZİLİ'nde 1068 bir rekor kırarak taş diktirmiştir.[255]

[252] *Okçuluk Sicilli,* s. 6; Abdullah Ef., *Aynı Eser.* v. 42a-b; Hasib Ef., *Aynı Eser,* v. 21b, 23& M. Süreyya, *Sicill-i Osmani,* C. III, s. 529.

[253] *Okçular Sicilli,* s. 6; Abdullah Ef., *Aynı Eser,* v. 40a-b; Hasib Ef., *Aynı Eser,* v. 22b; M' Kani, *Telhis-i Resailü 'r-Rumat,* s. 244,258.

[254] *Okçular Sicilli,* s. 13; Hasib Efendi, *Aynı Eser,* 27a.

[255] *Okçular Sicilli,* s. 22; Hasib Efendi, *Aynı Eser,* v. 23b-24b 27a-b' M. Kani, *Aynı Esen* * 224,241,244.

İSMAİL ÇELEBİ:

Yaycı-başı Usta Süleyman'ın Küçük oğlu olan İsmail Çelebi, kendisi de bir kemankeş olan Şeyhü'l-İslam Veliyüddin Efendi'nin kethüdası idi. Bir süre Üsküdar Kadılığı da yapmıştır. 1164-1191 (1750-1777) yıllarında meydan şeyhliği görevinde bulunmuştur.

İsmail Çelebi, 1136 (1723)'da kabza almış, Lodos ile atılan KÜÇÜK YEKSÜV AR (SALA) MENZİLİ'nde 1152.5 geze ok atarak taş diktirmiştir.[256]

FETHİZADE SEYYİD MUSTAFA EFENDİ:

Bezirgan Seyyid Fetullah Efendi'nin oğlu olan Mustafa Efendi, okçuluğu kadar tüfek atıcılığı ile de ünlüdür. Ayrıca, celi hat yazmakta usta idi. Kapı-arası'nda olan celi hatlar onundur.

Yıldız-Poyraz ile atılan DİVİTÇİ MENZİLİ'nde 1158 (1745) yılında 1097 geze ok atarak taş diktirmiştir. **(Resim ...)***1160 (1747)'de hacca gitmiş, 10 Muharrem 1191 (1777)'de Meydan şeyhliğine getirilmiş, 1204 (1789-90)'de ölümüne kadar bu görevde kalmıştır.[257]

HALİL EFENDİ:

Etibba'dan Halil Efendi, daha önce Meydan şeyhliği yapan İsmail Çelebi'nin kathüdalığını yapmıştır. Fethizade'nin ölümü üzerine, Sultan III. Selim'in aşağıdaki hatt-ı hümayunlu beratı ile 10 Zilkade 1204 (1790) tarihinde meydan şeyhi olmuştur.[258]

"...Okmeydanında şeyh ve reis-i tirendazan olan Seyyid Hacı Mustafa İbnü's-Seyyid Fethullah fevt olmağın zümre-i mezbureden sahibü'l-menzil ve cümleden atik ve muhtarları olmak hasebi ile buyurdum ki Halil varub Okmeydanında tirendazan taifesinin üzerine müteveffa-yı mezburun yerine reis ve şeyh olub rüsum ve adet-i kadime-yi meriyyeleri icra ede."

[256] *Okçular Sicilli,* s. 23; Hasib Efendi, *Aynı Eser,* v. 28b, 29b; *Sultan mahmud-u Sani Zamanındaki Kemankeşler,* v. 24a.

* Resim numarası yazar tarafından boş bırakılmıştır, (editörün notu)

[257] *Okçular Sicilli,* s. 3 8; Hasib Efendi, *Aynı Eser,* v. 18b; *Sultan Mahmud-u Sani Zamanındaki Kemankeşler,* v. 19a; M. Kani, *Aynı Eser,* s. 2S9.

Halil Efendi, bu hizmeti tahminen 1211 (1796) yılına kadar sürdürmüştür. Kendisi, Günbatısı-Lodosu ile atılan MEMİŞ EFENDİ MENZİLİ'nde 985,5 gezlik bir rekorun sahibidir.[259]

NAZİFİ MUSTAFA AĞA:

Mustafa Ağa, "Nazifi" diye ün kazanmış Çiçekçibaşı Tophaneli Hafiz'ın oğludur. Sultan III. Mustafa devrinde (1757-1774) Enderun'da görevli olan Mustafa Ağa, daha sonra taşra çıkıp zeamet ihsan olunup silahşorluğa atanmıştır.

1166 (1752-53)'de kabza almış, 1178 (1764-65)'de Lodos havası ile atılan KÜÇÜK YEKSÜVAR (SALA) MENZİLİ'nde 1072 gezlik bir taş diktirmiştir (Resim 121)

Eldeki bir belgenin, aşağıda özetini verdiğimiz derkenarından da anlaşıldığı gibi, 1213(1798) yılında izn-i hümayunla meydan şeyhi olmuştur.[260] (Resim87):

"Silahşor-u Şehriyari Nazifi Mustafa arzuhal sunub cümlenin seçimiyle şeyh ve reis-i tirendezan olmak mutad olub şimdiye kadar şeyh olan Halil fevt olduğundan ve riyaset ve meşihat sırası kendisine geldiğini bildirmiş ve hatt-ı hümayun ile Nazifi Mustafa'nın Okmeydanı'na reis ve şeyh olmasına ferman verilmiştir..."

Mustafa Ağa, bu görevde iken Bosna'ya memuriyetle gönderilmiş, yerine vakit bırakarak gitmiş ve orada vefat etmiştir.[261]

BİZEBAN ALİ AĞA:

Hünkar dilsizlerinden Kırımlı Enderuni Ali Ağa, Sultan I. Abdülhamid zamanında (1774-1789) Başdilsizliğe atanmış, daha sonra zeamet ihsan olunmuştur.

Ali Ağa, 1178(1764-65) yılında, Günbatısı-Lodosu ile atılan MEMİŞ EFENDİ MENZİLİ'nde 988.5 geze ok atıp taş diktirmiştir.

Yukarıda fotoğrafını sunduğumuz belgenin arzuhal kısmından anlaşıldığı üzere,

[258] TSM Arşivi, E. 571.

[259] *Okçular Sicili*, s 44; Hasib Efendi, Aynı Eser, v. 30a

[260] H. B. Kunter Arşivi, Eski Evrak Dosyası.

[261] *Okçular Sicilli,* s. 29,35,47, Hasib Efendi, *Aynı Eser,* v. 29a.

1211 (1796) yılında Halil Efendi'nin vefatı ile boşalan meydan şeyhliği görevine meşihat nöbeti kendisine gelen Bizeban Ali Ağa getirilmek istenmiş, o da "cemaati idareye muktedir olmadığından vekalet ile idare etmek" şartıyla şeyhliği kabul etmişti. Fakat vekil nasb etmediği ve kendisi de meşgul olmadığı için, Tekye ve Vakıf bakımsız kalmıştı. Bunun üzerine kemenkeşler Padişaha arzuhal sunup, Bizeban hayatta kaldığı sürece, vakıftan hissesini almak şartıyla, şeyhliğe eski Anadolu Kazaskeri Hafid Efendi'nin tayinini istemişlerdi.

Arzuhal, "Kuyud-u lazimesi derkenar olunmak" üzere muhasebe kalemine havale olunmuş, tetkik sonucu, Halil Efendi'nin vefatı üzerine bu göreve daha önce arzuhal sunan Nazifi Mustafa Ağa'nın tayin edildiği anlaşılmış ve derkenar verilmişti (Resim 87).

Böylece görevden alınan Bizeban Ali Ağa, Nazifi Mustafa Ağa'nın memuriyetle Bosna'ya gönderilmesi üzerine, zaten vakıf hissesini almakta olduğu şeyhlik makamına vekaleten tekrar oturmuştur. Fakat idaresizlik yüzünden aynı aksaklıklar yeniden başlamış, bu defa önceki arzuhal dikkate alınarak şeyhliğe Hafid Efendi tayin olunmuştur.[262]

MEHMED HAFİD EFENDİ:

Mehmed Hafid Molla, kendisi de kabza almış kemankeş olan Müderris Mustafa Aşir Efendi'nin oğludur. Anadolu Kazaskerliği görevinde bulunmuştur. 1224 (1809) yılında emr-i hümayunla meydan şeyhliğine atanmıştır.[264] (Resim 88). 1226 (1811) tarihine kadar şeyhlik yapmıştır.

Poyraz havasıyla atılan ve kendi adıyla da anılan BEŞİR AĞA (HAFİD MOLLA) MENZİLİ'nde, 1193 (1779) tarihinde 951.5 gezlik rekor kırmış ve taş diktirmiştir.[264] (Resim 119 a-b).

ŞAKİR AĞA:

Harem Ağalarından Şakir Ağa, Sultan III. Selim'in musahib ve mabeyncisi dir Sık sık Okmeydanı'na uğrar, atış yapardı. Küçük Hüseyin Paşa ile birlikte zeametle taşraya çıkınca Meydan'a uğrayamaz oldu, Paşa'nın ölümünden sonra da okçuluğu tamamen bıraktı.

[262] *Okçular Sicilli,* s. 35,50; Hasib Efendi, *Aynı Eser.* v. 30a-b.

[263] H. B. Kunter Arşivi, Eski Evrak Dosyası.

[264] *Okçular Sicilli,* s. 39,51; M. Kani, *Aynı Eser.* s. 264.

1203 (1789) yılında, Sultani III. Selim'in törenle kabza aldığı gün, Gündoğrusu ile atılan CAFER BEY MENZİLİ'nde 975 geze ok atıp taş diktirmiştir. Şakir Ağa, 1226-1232 (1811-1816) tarihleri arasında Binyüzcü Hafız Ahmed Efendi'ye vekaleten meydan şeyhliğinde bulunmuştur.[265]

BİNYÜZÜNCÜ HAFIZ AHMED EFENDİ:

Üsküdarlı Hafız Ahmed Efendi, menzil sahibi olmamakla beraber 1100 gezin üzerinde ok atabilen ünlü bir kemankeşti. II. Mahmud'un kemankeşlikte üstadı idi. Sultan'la birlikte pek çok ok koşusuna katılmış ve başarılı atışlar yapmıştır.[266]

1226 (181 l)'de meydan şeyhliğine atanmış, 1232 (1816) yılından sonra fiilen bu görevi yürütmüş ve bu makamda 1237 (182 l)'de karasevdaya tutulup intihar edinceye kadar kalmıştır. Karacaahmed'deki mezarının tarih beyitinde şöyle yazılıdır. **(Resim 89)**:

"Menkudla yazdım anın tarihini Rıfat oku
Hafız Efendi menzil-i alayı me'va eyledi"

İSHAK EFENDİ:

Sicill-i Osmani' de, İshak Efendi adlı bir zatın kemankeşler şeyhi olup, 1229 (1813)'te vefat ettiği ve Okmeydanı kabristanına defnedildiği kayıtlıdır.[267] Risaleler de ve **Okçular Sicilli**'nde bu ada rastlanmadığı gibi, mezarı da bulunamamıştır.

ÜSKÜDARLI MUSTAFA AĞA:

Üsküdar eşrafından Mustafa Ağa hakkında, 1198 (1783-17844) tarihinde kabza aldığından ve 1237(1821-1822) yılında meydan şeyhi olduğundan başka bir bilgiye sahip değiliz.[268]

[265] *Okçular Sicilli,* s. 43,52; Hasib Efendi, *Aynı Eser,* v. 31 b-32a.

[266] Bu konuda daha fazla bilgi için Bkz. Ünsal Yücel, "Sultan Mahmud II. Devrinde Okçuluk" *Türk Etnografya Dergisi,* 1967, Sayı 10, s. 95 vd.

[267] M. Süreyya, *Sicill-i Osmani,* C. I, s. 328.

[268] *Okçular Sicilli,* 8.41,57.

CABİZADE BULHANİ İBRAHİM EFENDİ:

İbrahim Efendi, 1255 (1839) yılından 1272 (1855)'de ölümüne kadar meydan şeyhliği yapmıştır. 1263 (1846-1847) tarihli bir kasidede, İbrahim Efendi'nin Sultan Abdülmecid'e usulu dairesinde kabza verdiği yazılıdır.[269] C. S. Revnakoğlu, mezarının Kasımpaşa'da İdris Sofası'nda bulunduğunu tesbit etmişti; kitabesi şöyledir.[270]

"Halen Okmeydanı Şeyhi iken
Veda-ı alem-i fani eden...
Buldani Cabizade İbrahim
Efendi...
Sene 1272 (1855)"

İBRAHİM NAŞİD AĞA:

Kiler-i Hassa Cündilerinden İbrahim Naşid Ağa, 1233 (1817-1818) yılında kabza almış, 1272-1282 (1855-1865) tarihleri arasında meydan şeyhliği yapmıştır.[271] Hakkında başka bir bilgi bulunamadı.

AHMED ABDÜRRAUF BEY:

Sultan II. Mahmud'un Kahveci-başısı Mustafa Kani Bey'in oğludur. 1263 (1845-1846) yılında, II. Mahmud'un verdiği bir ziyafet günü kabza almış, 14 Şevval 1282 (1865) tarihinden 1322 (1904)'e kadar meydan şeyhliğinde bulunmuştur.[272]

MUSTAFA MUTİ EFENDİ:

Mustafa Kani Bey'in torunu, Ahmed Abdürrauf Bey'in oğlu olan Mustafa Muti Efendi, Okmeydanı'nın son şeyhidir. 16 Rebiülevvel 1284 (1867)'de babasından kabza almış, babasının ölümünden sonra 17 Rebiülahır 1322 (1904) günü meydan şeyhi olmuştur. **Okçular Sicilli**'nde onun şeyhliği zamanına aid hiçbir kayıda rastlanmıyor. O tarihlerde kabza alan olmadığı anlaşılıyor. Muti

[269] TSM Ktb. G. Y. 915 C. I.

[270] C. S. Revnakoğlu Arşivi (Okçuluk Dosyası), Divan Edebiyatı Müzesi.

[271] *Okçular Sicilli,* s. 54,65.

[272] *Okçular Sicilli,* s. 63,66.

Efendi 1328 (Hicri 1333/1912)’de ölümüne kadar bu görevde kalmış ve Tekye’de şeyh dairesinde oturmuştur.[273]

Muti Efendi’den sonra, izn-i hümayun çıkmadığından şeylik makamı boş kalmıştı. Oğlu Süleyman Celaleddin Bey, Tekye tamamen yıkılıncaya kadar bekçi odasından çıkmamıştır.[274]

***

Tekye ve meydan, şeyhin başkanlığında bir heyet tarafından yönetilirdi. Şeyhin sağında eskilik sırasına göre, sağdan birinci ‘**Şeyhü’l - Menazil fi’I - Meydan** (Menziller Şeyhi), sağdan ikinci, **Şeyh-i Mütevelli-i Akça-yı Vakf- ı Nukud** denilen vakfın mütevellisi, onun altında **Menzil Sahihleri ile Vacibü’r-Riaye-i Meydan** denilen ihtiyarlar otururdu. Şeyh bunlardan seçilirdi. Kabza alan kemankeşler -**yani talib-i menzil’ler-** kıdem sırası ile solda otururlar, menzil alınca, sağda “dümene” geçerlerdi.

Meydan’ın diğer görevlileri şunlardır:

Meydan kadısı diye de anılan **naib**, hukuki anlaşmazlıklar konusunda söz sahibi ve Galata Kadısı’nm vekilidir.

Tekye-nişin, devamlı Tekye’de kalır; bina ve eşyalann muhafazasından sorumludur. Şeyhin ve mütevellinin yardımcısıdır.

Meydan nakibi (vekilharç) ve yazıcı, şeyhin yardımcılarıdır.

Meydan imamı ve hatibi, toplu ibadetleri ve atışlar sırasındaki dualan yönetir. Meydan duacıları onun emrindedirler.

Yeniçeri Ağası’na bağlı olan ve onun tarafından atanan **korucular**, meydanın güvenlik işlerinden sorumludurlar.

Havacılar, şahitlerle birlikte, atış sırasında “hava yeri”nde durarak okun düştüğü yeri ve rekorları haber verirler.

Ayrıca Meydan kadrosunda birkaç **ahçı** ve **hizmetkar** vardı.[275]

[273] *Okçular Sicilli,* s. 66-69.

[274] “Vakkas Bey’le Mülakat” (H. B. Kunter Arşivi, Eski Evrak Dosyası).

[275] *Okçular Sicilli,* s. 41,62,64; Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 4a-5b, 6a, 17b, 59b,

5- Kabza Almak

Okçuluk dilinde **Ahz-ı Kabza,** en az 900 geze pişrev ve 800 geze azmayiş oku atarak, üstaddan icazet almak ve "defterli" yani *Okçular Sicilli'ne* kayıtlı kemankeş olmak demektir.

Kabza talibinin önce kendisine bir üstad edinmesi, onun nezaretinde gerekli eğitimi görmesi, atış usullerini kaidelere uygun olarak öğrenmesi ve idmana ara vermemesi gerekirdi. Talib ayrıca kendisine, tecrübeli taliblerden veya kabza sahibi kemankeşlerden birini **yol kardeşi** olarak seçer, ondan Tekye ve Meydan törelerini öğrenirdi.

Bir kemankeşin gerekli atış gücüne ve disiplinine ulaşabilmesi, bunu başarılı atışlarla sürdürebilmesi için idmana önem vermesi ve ömrü boyunca idmanı terk etmemesi zorunlu idi. Okçuluk risalelerinde, yeni başlayanlara, muhakkak iyi bir üstaddan ders almaları öğütlenmektedir. Okçuluğun pratik yönü kitabtan öğrenilemez, başlangıçta edinilmiş yanlış alışkanlıklar, bir daha okçunun yakasını bırakmaz, bu yüzden gücüne ve çalışmasına değer sonuçlar alamazdı. Yalnız uzağa veya hedefin tam ortasına ok atması yetmezdi; usulüne uygun ve hatasız atış yapması da istenirdi.

İdmana **kepadekeşlik** ile başlanır. Talib, **kepade** (kepaze) denilen yumuşak bir yay alır, iki ayağı üzerine sağlam basarak ve başını sola çevirerek, kirişi düzenli aralıklarla çekip bırakır. Kepade ile ok atılmaz; çekiş alışkanlığı edinmek ve kasları geliştirmek içindir. Sağ elin parmaklarını yaradan ve nasırdan korumak için, kirişin tutulan yerine pamuk veya bez sarmak doğru olur.

Günde 50 çekişden başlayıp yavaş yavaş arttırarak 500 çekişe kadar çıkılır. Acele etmemek ve vücudu zorlamamak gerekir. Kepade idmanı tamam olunca, yine üstad nezaretinde atış idmanına geçilir. Yazın **hava gezi** ile, kışın kapalı bir yerde **torba gezi** tabir olunan oklarla atışlar yapılır. Kabzaya doğru yapışmak, oku doğru gezlemek, iç kabzaya kadar doğru çekip bırakmak, bunları yaparken vücuda gereken şekli vermek gibi hususlara titizlik gösterilir.

Hava idmanı, temrensiz ve yeleksiz, kalınca bir ok olan hava gezi ile yapılır. Maksad uzağa atmaktan çok, doğru atış yapmaktır; Zaten hava gezi uzağa gitmez. 30 gün, sabah 150, akşam 150 olmak üzere 300 defa atış yapılır. Talib bu çalışma sırasında menzil atışıyla ilgili bütün konuları görüp, uygulamayı öğrenmelidir.

Torba gezi ise yeleksiz fakat temrenli bir çeşit oktur. Hedef olarak, içi pamuk çekirdeği ve talaş dolu bir torba kullanılır. Bu torba, önü açık bir sandığa yerleştirilir **(Resim 42)**. Sandık ayaksızsa baş hizasında duvara asılır. Kapalı yerlerde yapılabileceği için, bu idmanı kış aylarına rastlatmak doğru olur. Bu idman sırasında daha çok puta (hedef) atışları ile ilgili hususlar öğrenilir. Bir kazaya yol açmamak için, bu idmanda ucunda küçük deri topuz bulunan oklar kullanılır. Günlük atış sayısı, vücudun durumuna göre arttırılır. Dikkat edilecek nokta, idmana birkaç gün ara verilirse, kaldığı sayıdan değil daha azından başlamaktır.

İdmana üstad yeterli buluncaya kadar devam edilir. Sonra yine onun nezaretetin, Meydan'ın elverişli yerlerinde atış denemelerine başlanır. *Kanunnameye* göre, "Meydan-ı mezburda haftada iki gün dahil-i defter olmayan kimesneler Tepebaşı'ndan ve Hünkar Ayağı'ndan ve Parpol'dan ve Rum Yusuf'dan ve Haki Ayağı'ndan taraf durmayalar, Ali Bali tarafından duralar.[276] Zira Pazartesi, Perşembe günleri, kabza ve menzil sahibi kemankeşlerin atış yaptıkları ve halkın seyir için geldikleri **meydan günleri**dir.

Talibin eline hemen sert menzil yayı verilmez; yumuşak yaylar ile başlanıp zamanla yayın kuvveti arttırılır. Daha sonra, okçunun ömrü boyunca bıkmadan sürdüreceği idman devresi başlar. Vücudunu atışta hazır tutabilmek için, hergün bir miktar idman yapması gereklidir. Hiç olmazsa her sabah, teberrüken 66 defa kepade çekmelidir. Bu konuda okçular arasında bir atasözü çok tekrarlanırdı: "Sen oku bir gün bırakırsan, o seni on gün bırakır".[277]

Kabza talibi, Meydan'da, aralarında 900 gez (594 m.) uzaklık bulunan iki nişan taşı seçer, arkadaşlarıyla bu mesafeye ok atmağa çalışırdı. "Parpol'dan Hasan Taşı'na onbeş gez aşırı azmayiş okun atar ise sekizyüz gez olur ve Hasan Ayakyeri'nden durub pişrev ile Yalnız Kova'ya (?) atar ise dokuzyüz gez olub..." kabza almağa hak kazanır. "Kadir ise biraz taam ide, değil ise bir koyun pişirüb ihtiyarlar ve pehlüvanlar huzurlarına hizmet idüb, üstad var ise hoş, değil ise murad eylediği üstaddan büyük kabza alub, cümlesinin alameratibihim ellerin öpüb dua olunup deftere dahil ve ardından biri dahi gelinceye makam-ı hizmetde

[276] *Kanunname-i Rumat,* s. 16.

[277] Çuhadar Ahmed, *Irşadü'r-Rumat* (Meşk ve idman Beyanındadır), v. 26a-33a; Kemankeş Mustafa, *Kavsname* (idman Faidesin Beyan Eder), v. 32a-34b; M. Kani, *Telhis-i Resailü'r- Rumat* (Der zikr-i İdman), s. 92-95; (Der Tahsil-i ,ekiş), s. 95-97, (Der Tarif-i Meşk-**i** Torba), s. 97-100.

ola, kadimdir".[278] Talib, "tesadüfen oldu" denilmesin diye, bu iki atışı şahitler önünde tekrarlar.

Okmeydanı'ndaki bütün törenler gibi, **kabza alma** töreni de belli usullere göre yapılırdı. Kıdeme, meratib silsilesine çok dikkat edilir, her şeyin yolunca olmasına çalışılırdı. Herkes yerini alır, vekilharç kabza taliblerini şeyhin yakınına konulan bir yaygı üzerine şura ile oturturdu. Talibler arasından ilk **ayağa duranı**, yani en önce 900 geze ok atanı başa alırdı.

Törene meydan şeyhinin duası ile başlanırdı. Duada Peygamber'den ve okçuların piri Sa'd ibn ebi Vakkas'dan bu yana gelip geçmiş üstadlar, Meydan'a hayır yapmış kişiler anılıp, Fatiha okunurdu.

Bundan sonra vekilharç, talibleri sıra ile kaldırarak şeyh'in önüne götürürdü. Şeyh: "Sen kabza talibi misin?" diye sorar, talib konuşmadan başıyla cevab verirdi. "Ayağa durdum, mahallinden aşırı ok atdım diye dava edersin. Şahidlerin var mı?" sorusu üzerine vekilharç: "Ayak şahidleri!" diye seslenir; iki şahit ortaya gelirdi. Şeyh'in: "Bu talib ayak yerinde adımını doğru basdı mı?" sorusuna, "basdı": "Destar bozduğunu gördünüz mü?", "gördük" derler; "Böyle şahid misiniz?" sorusuna "şahidiz" cevabını verirlerdi. Bunun üzerine vekilharç: "Hava şahidleri!" diye seslenir; bu defa iki havacı şeyhin önüne gelirdi. Şeyh aynı soruları onlara tekrarlar ve "Şahidiz" cevabını alırdı.

Talib döner, ortada, kirişi yerde kabzası havada duran yayın önünde diz çöker, sağ eli ile kabzanın altında nazikçe tutup kaldırarak öper ve saygıyla yerine bırakırdı. Sonra kalkar, şeyhin elini öper; şeyh ise: "Götürün üstadına kabza versin" derdi.

Bunun üzerine vekilharç onu üstadının önüne götürürdü. Talib diz çöker, elini öperdi. Üstad sol eliyle kabza altından yayı ve sağ eliyle şakirdin sağ elini tutar, dua eder ve "Bu kabzayı bana üstadım verdi, ben dahi emaneti sana teslim etdim. Fi sebilullah niyyet-i gaza ile ok at. Sen dahi talib olan kabza aşığına bu minval üzere hayır dua ile teslim et" diyerek kabzayı şakirdin sol eline bırakır, kulağına kemankeşlik sırrını fısıldardı. Daha sonra talib tekrar üstadının ve orada hazır bulunan ihtiyarların ellerini öper, dönüp yerine otururdu. [279]

[278] *Kanunname-i Rumat,* s. 18-19.

[279] Kemankeş Mustafa, *Kavsname,* v. 61a-64b; M. Kanı. *Telhis-i Resailü r-Rumat,* s. 114-116

Okçuluk risalelerinde, olur olmaz kişinin diline düşer diye, kemankeşlik sırrı açıklanmaz. Bu sır, bir arşiv dosyasında tesadüfen elimize geçdi; şöyledir: “Yayın kabzasına abdestsiz yapışmaya, onu naehle, serkeşe ve çingeneye teslim ve talim etmeye ve eti yenmez kuşa ve sair hayvana bila özür atmaya, gözü görmediği mahalle atmaya, atışa Besmele ve Salat ü Selam ile başlana”.[280]

16. Yüzyılın sonlarına kadar, kabza törenlerinde, üstad talibin sol koluna **iğreti yen** veya **kolçak** takardı.[281] Kemankeş Mustafa’nın *Fütüvvet- name'*lerden kitabına aktardığı üzere bu adet Hz. Hüseyin’den kalmadır; ok atarken koluna çarpardı; bunu gören Ebu Vakkas, “Bir yen olsa iyi olur” dedi; bunu yaptırdı, hem ona hem kendi koluna takdı. Yazara göre, üstadı şakirdine yen giydirirken şu duayı okumalı, bilmiyorsa bir bilene okutmalıdır:

“Bismillahi’r-rahmani’r-rahim. Allahümme salli ala seyyidina ve Nebiyyina Muhammedü’l Mustafa... ve cümle bu tarikden gelen geçen ehl-i kabza pirleri ve ihtiyarlar ruhiy içün ve yaşayanların selametleriyçün, cümle şehid ve gaziler ruhiy içün... Fatiha ve ruh-ü pak Resüle salavat...”[282]

17. Yüzyılda unutulan bu eski adeti, Şeyh Abdullah Efendi yeniden canlandırmağa çalışmıştır. Eserinde, şakirdi Çuhadar Ahmed’den söz ederken bunu açıklar ve İmam Hüseyin’in kabza alan atıcılara kolçak giydirmek, Ebu Vakkas’ın ise Ebu Haşimü’l-Maverdi’ye ve ondan sonrakilere şed kuşatmak sünnetlerini ihya için Çuhadar Ahmed’e kabza verirken böyle yaptığını söyler. Yine o gün Meydan ileri gelenleri ile bu eski adetin devam etdirilmesine karar verilir.[283] Nitekim aynı risalede, bu yolda kolçak ve yen giymiş başka kemankeşler de yeri geldikçe anılmaktadır.

Pir tutmak, yen (kolçak) giymek ve şed kuşanmak gibi adetler, eski fütüvvet inancının Okmeydanı törenlerinde devam etdiğini göstermektedir. Gençlerden kurulan ve tarihi 12. Yüzyıldan daha önceye uzanan Fütüvvet yolu ve teşkilatı “Ahilik” adı ile 14. ve 15.Yüzyıllarda Anadolu’da devam etmiştir. 14. Yüzyılda Anadolu’yu gezen İbn-i Batuta, birçok illerde rastladığı bu teşkilatı uzun boylu anlatır. Ayrıca, Osmanlı Devleti’nin kuruluşunda bu teşkilatın rolü olduğu, Sultan

[280] TSM Arşivi, E. 2333/2.

[281] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 50-51

[282] Kemankeş Mustafa, *Aynı Eser,* v. 63a-64a.

[283] Abdullah Efendi, *Tezkiretü'r-Rumat,* v. 61b-62a

I.Osman'ın ve Ankara'yı Ahilerden teslim alan (1361) Sultan I. Murad'ın bu teşkilata girdikleri bilinmektedir.

Bir ahlak ve dayanışma yolu olan Fütüvvefye girebilmek için, talibin şeyhü'l- fiitüvve'den şed kuşanması ve kendi mesleği ile ilgili sembolik bir nesneyi alıp öpmesi gerekirdi. Bunun için düzenlenen törenin, kabza alma töreni ile yakın benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Dualar hemen hemen aynıdır. Vekilharç görevindeki nakib, talibe burada da refakat etmekte, şeyh talibin mesleği ile ilgili nesneyi verirken ve nasihat ederken aynı sembolik davranışlarda bulunmaktadır.

Talibin **yol kardeşi** tutma, ondan edeb ve erkanı öğrenme töresi de benzerlik gösteriyor. Okmeydanı'nda düzenlenen törenlerde, titizlikle uygulanmaya çalışılan yerleşmiş ve katılaşmış bazı davranışlar dikkati çekmektedir. Bizce bunların köklerini, aşırı formalist Fütüvvet inançlarında aramak gerekiyor.

Fütüvvet, içine kapalı ve yan gizli bir teşkilatdı. Taliblere aktarılan bazı öğütlerin, teşkilat dışı kişilerce duyulması ve bilinmesi istenmezdi. Kabza alma töreninde, üstadın talibin kulağına fısıldadığı kemankeşlik sırrı da bu çeşit öğütlerden olsa gerektir. Daha önce belirttiğimiz gibi, Okmeydanı'nda mesleği ve rütbesi ne olursa olsun herkese aynı muamele yapılırdı. "Meydanda şah ü geda birdir" sözünde dile gelen bu eşitlik inancında, yine, sultanların ve emirlerin üye olduğu fakat kendilerine hiç bir ayrıcalık tanınmayan Fütüvvet'in etkileri görülmektedir.[284]

***

Sicil kayıtlarının incelenmesinden, bir törende birden fazla talibe kabza vermek usulünün benimsendiği anlaşılıyor. Bu, talibe fazla masraf yüklememek içindir. Kabza alan talibin ziyafet çekmesi, hiç olmazsa bir koyun pişirtip dağıtması gerekirdi. Bu yüzden kabza töreni, yüksek rütbeli veya zengin bir kişinin verdiği ziyafete rastlatılırdı. Ayrıca, Sultanların, vezirlerin veya saray erkanının kabza

[284] Bu konuda daha fazla bilgi için Bkz. F. Taeschner, "İslam Orta Çağında Fütüvvet Teşkilatı", *İst. Üniv.İktisat Fak. Mecmuası,* C. 15, Ekim 1953-Temmuz 1954, No. 1-4, s. 3-32; O. Ergin, A*tecelle-i Umur-u Belediyye, C. I* İstanbul 1922, s. 479-768; A. Gölpınarlı, "İslam ve Türk illerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İst. Üniv. İktisat Fak. Mecmuası, C.* II, Ekim 1949- Temmuz 1950, No. 1-4, s. 3-354.

alma, yahut taş diktirme ziyafetlerinde, birçok talibin kabza aldığını görüyoruz Bu sayı bazen 50'yi bulmaktır.

Sultanların ve vezirlerin kabza törenlerinde daha geniş ve biraz farklı bir seremoni uygulanırdı. Padişah Okmeydanı'na gelirse, Hünkar Kasrı'nda kalırdı. Vezirler yemekte şeyh yerine oturur, şeyh sağ yanına geçerdi. Kabza talibi iseler, onlar da üstad seçerler, idmana aynı şekilde devam ederler, Meydan'da 900 gezden aşırı atmağa çalışırlardı.

Başta Sultan II. Bayezid olmak üzere, birçok padişah okçuluğa meraklı idiler. Fırsat düştükçe Okmeydanı'nı teşrif ederler, ziyafet verir, ihsan dağıtırlardı. Hatta bazıları, kabza almış ve menzil taşı dikmiş birer kemankeşti.

Sultan Genç Osman, 1031 (1621-22) yılında ordu ile Edirne'de iken, Bayırbahçe Kasrı karşısındaki Hacı Doğan Tepesi'nde, Poyraz havasıyla ok atmış, 900 gezden aşırı olan yere taş dikilmişti.[285]

Sultan IV. Murad, meydan şeyhi Hacı Süleyman'dan okçuluk öğrenerek Hüsamzade Abdurrahman Efendi'den kabza almış bir kemankeşti. Daha sonra, Okmeydanı'nda Yıldız havasıyla 1070.5 geze ok atarak, kendi adıyla anılan menzili açmış ve taş diktirmiştir.[286] Hedef okçuluğunda da ustaydı: Bir gün, Bayezid Cami minaresinin aleminde bir kuş görmüş, okuyla kuşu vurmuştu.[287]

Sultan IV. Mehmed, daha önce işaret olunduğu gibi, hedef atışlarında ustaydı. Sultan III. Ahmed ise, 18Muharrem 1116 (1704) günü, Okmeydanı'nda düzenlenen bir yarışmada 900 gezle birinci gelerek ziyafet çekmiş, hediyeler dağıtmıştı.[288]

Sultan III. Selim, tahta çıktığı 1203 (1789) yılının Zilhicce ayında büyük bir ziyafetle kabza almıştır.[289] Daha önce bazı hazırlıklar yapıldığı biliniyor. Şevval ayında, "Okmeydanı'nda vaki Zat-ı Hümayuna mahsus Kasra 15 aded telli çatma yastık, 3 aded ibrişim saçaklı çuka makad, 3 aded yün memlu minder ve 3 aded hasse şüte ferş olunmuştur". Zilkade ayında ise, Okmeydanı Mescidi'nin döşemesi yenileniyor: "4 aded telli ustufe yasdık, 2 aded telli kadife sedir, 2 aded makad, 2 aded hasse şilte, 2 aded yün minder" döşeniyor, "6.5 arşın telli kadife, 2 top hasse, top penbe bezi" harcanıyor ve "hallac-ı üstadiyye" olarak 5 kuruş ödeniyor.[290]

[285] R. Osman, *Edirne Sarayı,* Ankara 1957, s. 104.

[286] *Okçuluk Sicilli,* s. 6; Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 3a, 34a-b, 43b.

[287] S. Selek, "Eski Devirlerde Meşhur Okçuları", *İkdam,* 7 Mart 1954.

[288] Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname,* (Haz. 1. Parmaksızoğlu), CII. İstanbul 1966, s, 213.

[289] *Okçular Sicilli,* s. 43-44.

[290] *Hümayun Defteri,* TSM Arşivi, D. 2434/10, v. 7a; D. 2434/11, v. 6a.

Kabza aldığı gün, Silahdar Ağa'sı eliyle, "Tarih arz eden imama 30, Tarih arzeden Şeyhe 60 ve Seferlide İsmail Efendiye 40 kuruş ihsanda bulunmuş", ayrıca törende şu hediyeleri vermiştir.[291]

48,5 arşın Françe çukası
7 top Hindi çubuklu muhtarhani
7 top düz muhtarhani
3 top Halebi telli çiçekli
1/4 top Hindi telli çiçekli
14 top Halebi düz gezi
1 top hindi düz gezi
4 top halebi şerbab
7 aded çiçekli donluk şal
1 aded Rızai donlık şal
3 top hindi telli çiçek
5 top hindi telli sade
4 top Halebi telli çiçekli
1 top Hindi sade beldar
1 top Hindi telli berdar
1 top Hindi sade bende rumi
20 top Hindi çitari
5 top Hindi çitari gezi
25 top Evrengi-i Şahi
2 adet telli diba donluk
1 adet telli Hatayi donluk
Sarf olunan: 149 dirhem öd
33 dirhem amber

Bu vesile ile hazırlanan iki medhiyyeden, Rakım efendi hattı ile kaleme alınan levhada tari beyiti şöyledir.[292] **(Resim 124)**:

[291] Ceyb-i Hümayün Defteri, TSM Arşivi, D. 2434/12, v. 2b, 3b
[292] Askeri Müze, Env. No 7586

"Oldu tarih Padişahım bir dokuz yüz atarak
Kabza aldı yek atışda izzile Sultan Selim"
Sene 1203 (1789)

Sultan Abdülmecid, 5 Cemaziyülevvel 1262 (1847) günü, meydan şeyhi Cabizade Buldanlı İbrahim Efendi'den "usulü dairesinde" kabza almıştır. Bu vesile ile büyük bir ziyafet düzenlenmiş, aynı gün 18 kişiye daha kabza verilmiştir. [293] Daha önce hazırlanan programdan, bu maksatla Tekye'nin tamirine, hasırlarının tecdidine, Saraydan yemek takımı, yiyecek içecek, hizmetkar ve ahçı gönderilmesine, kabza töreni bittikten sonra ok koşuları tertiplenmesine ve hediye dağıtılmasına karar alındığını öğreniyoruz.[294] Yine aynı belgede, Sultan isterse kabza töreninin Sarayda yapılabileceği kayıtlıdır:

"Şevketlu kerametlu Efendimiz Hazretleri ne mahalde murad-ı şahaneleri buyurulur ise ma'ni olmayub ve ziyafet-i mülukaneleri gününe dahi hacet olmayub yevm-i Meyda'nın ma'dasında Meydan'da ve Kasr-ı Hümayun-u Yıldızda ve mahall-i sairede kangı gün içrası murad-ı hümayunlan olur ise bir gün mukaddem Şeyhü'l-Meydan kullarını izhar ve irtesi gün irade buyurulan mahalle birkaç havacı ve dört kemankeş ve vekilharc-ı meydan gelürler. İki kemankeş Zat-ı Şahanelerinin mahall-i tir küşadında bulunub ayak şahididirler ikisi de hava yerinde bulunub hava şahididirler. Üç aded tir-i şahaneleri tamamında Şevketlu Efendimiz esb süvar mevcud bendegan piyade tirin konduğu mahalle varulub takarrüb olundukda şeyh kullan ve şair mevcudin tekbir getürerek tir-i mülukanelerin konduğu yerden şeyh kullan çeker. Mukarriban-ı mülukanelerinden dahi kabza alacak kullan bu vechile icra olunub yevm-i ziyafetde ayak ve hava şahidleri şehadetiyle isbat olunur."

Padişahın, hava yerine at üzerinde gidip gitmediğini bilmiyoruz. Belki, Meyda'na saygısızlık saymış ve yaya gitmiştir. Bilinen, teklif edildiği halde, usule aykırı davranmadığı ve Saray'da değil Okmeydanı'nda kabza aldığıdır. Padişah yemeği Hünkar Kasrı'nda yemiş, Meydan Odası'ndaki ziyafette ise, baş köşede Sadrazam, onun sağında Şeyhülislam ve meratib sırasıyle Paşalar yer almış, Meydan şeyhi bu kere Sadrazamın soluna oturmuştur.[295]

[293] *Okçular Sicilli,* s. 63. Ayrıca Bkz. Yazı levhası, TSM Ktb. GY. 915.

[294] TSM Arşivi, E. 2280.

[295] Ziyafet masrafı için Bkz. Başbakanlık Arşivi (Cevdet/Saray) 3797

Sultan Abdülaziz de okçuluğa meraklıydı. 1290 (1873) tarihli bir kayıtta, "Sultan Abdülaziz için inşad olunan ok tarihi"nden söz edilmektedir.[296] Bugün elimizde bulunmayan bu levha, belki Padişahın kabza alması ile ilgiliydi. Fakat *Okçular Sicilli'* nde bu konuda bir kayıda rastlanmıyor; belki kabza almış değildi.

Bu konuda daha ayrıntılı bilgi vermek için, Sultan II. Mahmud'un çok gösterişli geçen Kabza töreninden de söz etmek istiyoruz.

Sultan II. Mahmud, okçulukla 1232 (1817) yılında ilgilenmeye başlamıştır. O yılın Zilkade ayında tebdilen Okmeydanı'na giderek, Meydan Şeyhi Hafiz Efendi'ye, koruculara, havacılara bahşiş dağıtmıştı.[297] Çok geçmeden kendisi de ok atmaya ve kabza almaya karar verdi. O sırada 34 yaşındaydı. 1233 (1817) yılı Muharrem'inden başlayarak, altı ay kadar, dikkatle atış talimleri yapmıştır. Bu süre, ciddi ve düzenli çalışılırsa yeterlidir. Nitekim, İlyas Efendi, Padişahın "Hakkıyla kemankeşlik tahsil, usul ve füru'unu tekmil öğrendiğini" yazmaktadır.[298] Mustafa Kani ise, Padişahın okçuluk idmanları yaptığı altı ay içinde, hava ve durum elverişli oldukça, 10-12 kere Okmeydanı 'na gelerek atışlar yaptığını ve atılan oklardan 40 tanesinin 900 ila 963 gezlik mesafelere düştüğünü bildirmektedir.[299] Sultanın okçuluk derslerini hangi üstaddan aldığını bilemiyoruz.

Sultan II. Mahmud, 6 Receb 1233 (1818) günü kabza almıştır.[300] Ziyafet için, Matbah Emini Gümrükçü Osman Ağa görevlendirilmişti. Hazırlıkların tamamlandığı Silahdar Ağa tarafından Padişaha bildirilmiş; Sultan ve okçuluğa meraklı Saray erkanı birkaç gün sonra alayla Okmeydanı'na gelerek, meydan şeyhi ve kemankeşler tarafından karşılanmışlardır.

Önce ziyafet verildi. İlyas Efendi, ziyafetin pek ihtişamlı olduğunu yazmaktadır. Sultan, usule uygun olarak, yemeğini Hünkar Kasrı'na getirtti; misafirler ve kemankeşler de Meydan Odası'nda karınlarını doyurdular. Ziyafetten sonra Gümrükçü Osman Ağa huzura çağırılıp, gördüğü hizmetin mükafatı olarak, Padişah tarafından beline yüzbin kuruş değerinde murassa bir hançer takılmıştır.

Arkasından, "Okmeydanı Şeyhi Binyüzcü Üsküdarlı Hafız Ahmed Efendi huzur-u hümayuna davet olundu". İlyas Efendi'nin bu ifadesinden, Padişahın

[296] *Ceyb-i Hümayun ve Harc-ı Hassa Defteri,* TSM Arşivi, D. 362, v. 2a.

[297] *Ceyb-i Hümayun Defteri*, TSM Arşivi, D. 121, v. 39b.

[298] İlyas Efendi, *Letaif-i Enderun,* İstanbul 1276, s. 152.

[299] M. Kani, *Telhis-i Resailü'r-Rumat,* s. 119.

[300] *Okçular Sicilli,* s. 53.

kabzayı Hünkar Kasrı'nda aldığı anlaşılmaktadır. İlyas Efendi ve Mustafa Kani törenin bu kısmından söz etmiyorlar. Bunun sebebi, herhalde Kasır'a herkesin alınmamış olmasıdır. Adet olduğu üzere, kabza töreninden sonra meydan şeyhine, vekilharca, kemankeşlere, havacı ve koruculara, okçu ve yaycı ustalarına bahşiş dağıtılmıştır. Dağıtılan ihsanlar konusundaki başka bir kayıtta ise şu adlar geçmektedir:

"Sorguç-u Hümayun takdim eyledikde Lalasına 3000, Okmeydanı Şeyhi Hafiz Efendi'ye 5000, Musahib Said Ağa'ya ikinci Hazinedar ve iki nefer cariyelere verilmek üzere 2000, Ağa'nın kendisine 1000, Musahib İbrahim Ağa'ya 1000, Musahib Abdullah Ağa'ya 1000, Musahib Kamil Ağa'ya 1000, Musahib İlyas Ağa'ya 1000, Musahib Abbas Ağa'ya 1000, Keçecizade İzzet Molla Efendi Dailerine 2750, Silahdar Osman Efendi'ye 1000, Kara Molla'ya 500, Kemankeş Dede'ye 500 kuruş ve hak-i pay-i Hümayuna ayna üzerinde ok resmi müzeyyen levha takdim eden Serveri Efendi kullarına 1500 kuruş ihsan" buyurulmuştur.[301]

Aynı gün, Sultan II. Mahmud'un maiyetinde bulunan, okçulukla uğraşmış ve 900 geze ok atmış kabza taliplerinden, Hazineli Lezki Mehmed Ağa, Hazineli Hasan Ağa, Hazineli Meleşzade İzzet Bey, Gülşen Nuri Bey, Kızıl Emin Ağa, Kilari Cündi Sağır Naşid Ağa, Cündi Haydar Ağa, Cündi Tahir Ağa, Seferlili Mustafa Ağa, Cündi Hüseyin Efendi, Şemsi Mehmed Ağa, Hazineli Cündi Aşkar Ağa, Cündi Halil Efendi, Katib Tayyar Efendi, Tüfenkçi yamağı Ata Bey, musahiblerden Paşa- çırağı Abdullah Ağa, Musahib Elmas Ağa, Başçukadar Mabeynci Bekir Efendi, Kahvecibaşı Mustafa Kani Beyefendi, Hazine Kethüdası İlyas Efendi ve Berberbaşı Ali Ağa olmak üzere 24 kişiye de merasimle kabza verilmiştir.[302]

Okçular Sicilli'nde, aralarında yukarıdaki kimselerin de bulunduğu 113 kişiye kabza verildiği kayıtlıdır.[303] Bu bilgiye veren müellif İlyas Efendi'nin o gün orada bulunduğu, hatta kendisinin de kabza aldığı düşünülürse bu tutarsızlığı anlamak mümkün olmuyor. Yalnız, bir başka kayıttan, bundan üç ay sonra Şevval ayında, yine Padişah huzurunda ikinci bir kabza ziyafeti düzenlendiğini öğreniyoruz.[304] Bunlardan çoğu Saray'a mensub kişiler olmalıydı. Tahminimize

[301] *Ceyb-i Hümayun Defteri,* TSM Arşivi, D. 121, v. 51a.

[302] İlyas Efendi, *Aynı Eser,* s. 152.

[303] *Okçular Sicilli,* s. 53-55.

[304] *Ceyb-i Hümayun Defteri,* TSM Arşivi, D. 121, v. 57a.

göre, birbirini izleyen bu iki törende kabza alan kemankeşler, sonradan karışık olarak topluca *Okçular Sicilli'ne* kayıt olunmuşlardır.

Yine o gün akşam üzeri, Totaşı Bedeli denen ayak yerine gidilerek, toplu halde ok atışları yapıldı. Bu yarışmada II. Mahmud, 11 ok atmış ve bunlardan 5 tanesini 900, 930, 940, 951 gez mesafelere ulaştırmıştır. Bu sonuçlar, yeni Kabza alan bir kemankeş için başarılı görülmüş, hayranlık ve takdir uyandırmıştır.[305]

6- Menzil Açmak, Menzil Almak ve Taş Diktirmek

Kabza alan kemankeş **Talib-i Menzil** veya **Müstahakk-ı Menzil** diye anılırdı. Yeni bir menzil açmak, bir menzilde rekor kırmak ve taş diktirmek belirli usul ve kaidelere bağlıydı. Bunlara uymayan, hile yapan kemankeşlerin açtıkları menzil batıl sayılır, diktirdikleri taş söktürülür ve Meydan toplantısında Şeyh: "Bizimle oturma!" diyerek, o kimseyi Tekye'den ve Meydan'dan uzaklaştırırdı.

Yeni menzil açabilmek için, meydan şeyhinin ve ihtiyarların izni şarttı. Her 900 gez atanın menzil açacağı ve sonunda Meydanın menzilden geçilemeyeceği düşünülerek, buna sık sık izin verilmezdi. Mevcut menzillerde atmaları, ucuza komanmaları öğütlenirdi. 16. Yüzyıla kadar Okmeydanı'nda menzil sayısı 10-12'yi geçmiyordu. Ancak, rekor kırmak gittikçe güçleştiği ve okçuluğa rağbet azaldığı için, 17. Yüzyılda yeni menziller açılaması uygun görülmüştür. Son iki yüzyılda ise, bu konuda fazla titiz davranılmadığına, hatırlı kimselelerin menzil açmasına ses çıkarılmadığına şahit oluyoruz. Böylece, 19. Yüzyıl sonunda Okmeydanı menzillerinin sayısı 50'ye ulaşmıştır.

18. Yüzyılda, 900 geze atan okçuların bile çok azaldığı görülerek, 800 gezle menzil açmağa izin verilmişti.

Yıldız-Poyrazı havasıyla atılan YUSUF AĞA MENZİLİ böyledir. Ama bunlar pek makbul sayılmazdı. Sultan II. Mahmud zamanındaki son canlanmada, bu türlü menzillerde atış yapılmadığını görüyoruz.

Bu konuda bir istisna da şudur: Okçuluğa ve Okmeydanı'na ömrü boyunca hizmet etmiş, yaşı 80'e geldiği halde bir türlü menzil alamamış olan Halil Paşazade Mehmed Arif Bey, Sultan II. Mahmud'a ricada bulunarak, ne kadara ok atarsa taş diktirmek üzere izin almıştır. Meydan şeyhi ve ihtiyarlar, gerek Padişahın,

[305] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 119.

gerekse Arif Bey'in hatırı için ses çıkartmadılar; Arif Bey, 1235 (1837) Poyraz havasıyla 400 geze ok atmıştır. Menzil, kendi adı ile anıldığı gibi, ihtiyari ok yarıştırması için kullanılan AŞAĞI KOŞU diye de adlandırılır.

Bir kemankeşin menzil açmak isteğine, çeşitli hususlar incelendikten sonra izin verilirdi. İstek sahibinin kabza almış olması ilk şarttı. Atılmak istenen yönde yeni bir menzile gerek olup olmadığına bakılırdı. Bazen, söz gelişi Yıldız havası ile atılan mevcut menzillerde, mesafe ulaşılamayacak kadar uzağa varmış olabilirdi. Eğer böyle bir durum varsa ve menzil açılırsa, bu menzilin ilerdeki gelişmesi Meydan'ın topografyasına uygun mudur? Başka menzillerle karışırmı? Başlangıç noktası, uzun bir atış yapılırsa, Meydan sınırını aşmayacak kadar geride midir? Bu hususlar araştırılır, sonra karar istekliye bildirilirdi.

Bütün titizliğe rağmen, 19. Yüzyılda Meydan'daki menzil sayısı 50'yi, nişan taşı sayısı 300'ü bulmuş, menziller kolayca ayırd edilemeyecek kadar içiçe girmişti. Onun için, 17. Yüzyıldan sonra kaleme alınan risalelerde, menzillere ait atış cetvelleri verilirken, menzil adı ve yönü, taşların mesafeleri ile yetinilmediği, ayak, ana ve baş taşlarının cinsinin, renginin, yüksekliğinin ve belli noktalardan uzaklığının da anıldığı görülmektedir. Bazı defa bir menzilin ayak taşı, bir başkasının ana taşı olabiliyordu.

Menzil açmak iznini alan kemankeş, önce, atış yapacağı yere bir **ayak taşı** diktirirdi. Nişan taşları ile karışmasın diye bu taşlar ekseriya birkaç karış yükseklikte olurdu. Bu yeni yerden atış yapmak hakkı, yalnız istek sahibinindi. Devamlı olarak çalışır, elverişli rüzgar estikçe oradan atış yapar, 900 gezden aşırı atarsa, ziyafetle **ana taşı** diktirirdi. İzin aldıktan sonra bir türlü atamaz, sure mazeretsiz olarak çok uzarsa, uyarılır, kendisine kısa bir zaman daha tanınır, başaramazsa, izin alan bir başka kemankeş atıp taş diktirirdi.

Yukarıda belirtildiği gibi, Kabza almak için 900 geze **pişrev** ve 800 geze **azmayiş** oku atmak şarttı. Azmayiş ve **yeksüvar** çeşidi oklar, pişrevden daha ağır ve demir temrenli oldukları için, 800 gez yeterli sayılmıştır. Eğer atış bu oklarla yapılmışsa, menzil bu adla anılır, atışa bu mesafeden başlanırdı.

Ana taşı, menzilin esas yönünü belirlediği için, önemli bir taştır. Bundan böyle, ok atışı daima ana taşı doğrultusunda yapılacaktır.

Yeni açılan menzil, bir süre atıcıların ilgisini üzerine çeker. Çünkü burada rekor kırmak, henüz diğer menzillere bakarak daha kolaydır. Her kemankeş, ne yapıp yapıp Meydan'da adının anılmasını sağlayacak bir nişan bırakmayı arzu ederdi.

Menzil taşlarından daha kısa olan ayak taşları, değişik biçimlerde yapılırdı **(Resim 90-93)**. Bazen, taşın atılacak yöne bakan yüzüne kitabe yazılırdı **(Resim 90)**. Kimi zaman, Toptaşı Ayakyeri'nde olduğu gibi, çok değişik bir biçim seçilirdi **(Resim 91)**.

***

Daha önce dikilmiş bir nişan taşından aşırı atarak rekor kırmaya **menzil atmak** veya **menzil almak** denilirdi, **menzil bozmak** tabiri de kullanılmıştır. Bunun için, **menzil talibi**'nin şeyh ile ihtiyarlardan izin alıp, **müstahak-kı menzil** sayılması gerekirdi. Aynı yer için daha önce izin alan kemankeşlere katılır, bütün dikkatini o yönde toplardı. Rüzgar elverişli estikçe, kimi tek başına kimi toplu halde, söz konusu menzilin ayak yerine gidilirdi, önce bir süre idman ve "kol kızdırma" atışları yaparlar, ok ve yaylarının durumunu kontrol ederlerdi. Bu arada rüzgarın durumu da incelenirdi. Rüzgar dönerek esiyorsa, veya 10-15m. yukarıda bazı ters esintiler varsa, bu durumlar **ibriş oku**[306] veya havaya bir parça **düğül**[307] bırakılarak anlaşılır, atıştan vaz geçilirdi.

Atış yapılacak Meydan Günü, ilgililere ve halka önceden bildirilirdi. Atışlar, havanın biraz serinlediği, rüzgarın duruldugu akşam üstüne alınırdı. Tekke yetkilileri, kemankeşler ve seyirciler: "Buyurun koşuya!" davetiyle menzile giderler, ayak taşı çevresinde bağdaş kurup otururlardı. Havacılar, okun düşeceği "hava yeri"ne gönderilir, isteyenler de şahit olmak üzere oraya giderlerdi.

Duacı ortaya çıkar, gerekli dualan okur, oradakiler: "amin" derlerdi. Sonra menzil taliblerinden en kıdemlisi kalkıp ayak yerine gelir: "İzniniz olursa gaza niyyetine ok atıp menzil almak dilerim" der; kendisine: "Nola, koluna kuvvet pehlivan" diye cevap verilince atışlar başlardı. Her kemankeş, sırasıyla, kararlaştırılan sayıda ok atardı. Bu sayının 3.5.7,9 veya 11 olması gerekirdi, önce **kılavuz oku** ile alıştırma atışı yapılır, bu okla kırılacak bir rekor makbul sayılırdı. Daha önce menzil "kamış ok"la atılmış ise, yine kamışlı atılmak, bu kere "ağaç okla" atılacaksa izin almak gerekirdi. Kemankeş, atışı bittikten sonra yerine oturur, teri soğumasın diye, sırtına havlu konulurdu. Öteki kemankeşler de sıra ile aynı şekilde atış yaparlardı. Menzil alan olmazsa, ikinci tura geçilirdi.

[306] İbriş (Ebruveş) oku, Helezon" yelekli, hava esintilerine karşı hassas bir çeşit kılavuz oku.

[307] Düğül, Yayın çilesine (kiriş), dağılmasın diye, yer yer sarılan iplik parçası.

Kemankeş her atışta: “Ya Hak!” diye bağırır, bu sesi duyan ve dikkat kesilen havacılardan haber beklenirdi. Ok en ilerdeki nişan taşına (ki baş taşı denilir) yakın düşmüşse, havacılar, ucuna taş bağlı bir tülbendi havaya atıp **tülbend ederler**di. Menzil alınmış ise, sarıklarını çözüp havaya atarlar, yani **destar bozarlar**, iki havacı gelip müjdeyi verirlerdi. Kalkılıp hep birlikte hava yerine gidilir, ok bulunurdu. Havacılar ve orada duran kemankeşler şahit olarak dinlenir kanaat getirilirse: “Pehlivan, söz yok, atmışsın” denilirdi. Bu arada okun **salkıya** düşüp düşmediğine de bakılırdı. Atılan ok, ana taşından sağa veya sola doğru çok sapmışsa **salkı attı** denilir. Bu sapma her iki yandan en fazla 30 gez (17.Yüzyıldan sonra 40 gez) olabilirdi, fazla ise sayılmazdı. Makbul olanı, az salkı, hatta ana taşını vurasıya atmaktı.

Durum iyice belli olmadan ok yerinden çıkartılmazdı. Acelecilik yüzünden, ok erken çıkartıldığı için, kaç kere önemli rekorlar geçersiz sayılmıştır. Bu sırada da kısa bir tören yapılırdı. Şeyh veya ihtiyarlardan biri salavat getirir, bir Fatiha üç İhlas okur, pirlerin ve geçmişlerin ruhlarına gönderirdi. Sonra, hep bir ağızdan tekbir getirerek, sağ elleri ile oka dokunurlardı. Kemankeşin üstadı orada ise o, değilse itibarlı bir kemankeş oku Besmele ile yerinden çekerek: “Mübarek ola!” diye sahibine verirdi. Kemankeş, edebli bir tarzda okunu siler, yayını yasar (kirişi çıkarır); tebrikleri tevazu ile kabul ederdi. Yarışmacılar arasındaki laf atmalar, kinaye sözler, kurum satmalar hoş karşılanmaizdı.

Okun saplandığı yer, biraz eşilip, çakıl taşı doldurularak işaretlenir, taş dikilinceye kadar öyle bekletilirdi.

Taş dikme işi, özürsüz olarak 6 aydan fazla gecikirse, aynı yerde bir başkası menzil atıp taşı diktirebilir, önceki atan hakkını kaybederdi.

Taş dikemeden ölen, savaşa veya bir memuriyetle İstanbul dışına gönderilen kemankeşlerin taşı, arkadaşları tarafından diktirilirdi. Bu kemankeşler arasında bir borç sayılırdı.

***

Bundan sonra, menzil alan kemankeş, bir yandan taşçıya menzil taşını yaptırırken, diğer yandan ziyafet hazırlıklarıyla uğraşırdı. Ziyafetle taş diktirmek adetti. Menzil taşı diktirecek kimse Şeyhi, ihtiyarları, üstadı ve itibarlı kemankeşleri kendi davet eder, diğerlerini havacılara ve “dümende”ki iki talibe davet ettirirdi.

Ziyafet, rekor sahibinin maddi imkanları ölçüsünde tutulurdu. Masraf, Yüzyıl başında 1000 akçeyi buluyordu. Bazen okçuluğa meraklı bir padişah, vezir veya paşa masrafı üzerine alırdı. O zaman ziyafete, kabza törenleri ve ok koşuları da eklenir, büyük bir şenlik havası verilirdi. Ziyafet çekmeğe gücü yetmeyen kemankeşlerin masrafını arkadaşları aralarında bölüşür, mahzun etmezlerdi.

Ziyafette herkes "yerli yerince" oturur, sonunda meydan şeyhine, üstada, vekilharca, yaycı ve okçuya, havacılara ve şahitlik yapacak kişilere hediyeler dağıtılırdı. Sonra birlikte menzil yerine gidilir; kemankeşler çepeçevre, sağda . menzil sahibleri solda talibler otururlar; Şeyhin sorgusuyla taş diktirme merasimine başlanır.

Padişahların menzil taşı diktirdiklerinde, ziyafet sonunda dağıtılan hediyelerin cinsi ve miktarı için bilgi vermek üzere, bir örnek sunuyoruz. Bu belge, Sultan III. Selim'in 1207 (1792) yılında, Yıldız-Poyrazı ile 1012 geze ok atarak menzile aittir.[308]

"1207 senesi mah-ı Rebiülevvelinde Şevketlu Efendimiz Hazretleri Okmeydanı'nda menzil taşı nasb eyledikde (orada hazır bulunan) sahib-i menzil Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa ve Bosna Valisi Hüsameddin Paşa kullarına ihsan-ı şahane buyurulan

2 Adet Ala telli üstüfe donluk
2 Adet Rızai çubuklu donluk şal
2top Hindi telli beldar
2 top Hindi telli çiçekli
4 top Hindi çubuklu çitari
4 top Hindi düz gezi
2 Adet destar

Sahib-i Menzil 6 nefer kullanna ihsan-ı şahane buyurulan
1 top Hindi telli beldar
2 top Hindi sade beldar
6 top Hindi telli çiçekli
3top Hindi sade çiçekli

[308] TSM Arşivi, *Ceyb-i Hümayun Defteri*, No. 2438/3, v. 3a-b.

6 top Hindi çubuklu çitari
6 top Hindi gezi
6 adet destar

Def'a 7 nefer ayak şahidlerine ihsan-ı şahane buyurulan 9 top Hindi çubuklu

7 top Hindi gezi
1 top Hindi telli beldar
7 adet destar

Def'a 6 nefer şahidlere ihsan-ı şahane buyurulan
6 top Hindi çubuklu
6 top Hindi düz gezi
6 adet destar

Şevketlu Efendimiz Hazretlerinin 3 nefer kendi yaycı ve okçubaşılanna ihsan-ı şahane buyurulan
3 top İskaki üstüfe donluk
3 top Hindi çubuklu
3 top Hindi düz 9 top Şali çuka donluk
3 adet destar

Şevketlu Efendimiz Hazretlerine hizmet eden 5 nefer okçu kullarına ihsan-ı mülukane buyurulan
2 top Hindi çubuklu
2 top Hindi çubuklu çitari 1 top Şami çitari
5 top Hindi düz gezi
5 adet destar

Def'a 4 adet koşulara ihsan-ı şahane buyurulan
2 adet Iskaki telli
44 top üstufe donluk

Defa 23 nefer kabza alan kullarına koşu olmak üzere ihsan-ı şahane buyurulan

92 top Françe çukası
30 top sandal
30 adet dirkem yevm-i mezburda sarf olunan öd

Okmeydanı ziyafetinde şikest olmağın masraf kaydolunan
6 adet Mercanlıca saplı taam kaşığı.

Bu masrafın, Padişahın menzil aldığı gün ile ilgili olduğu anlaşılıyor. Meydan Şeyhine ve ihtiyarlara niçin ihsanda bulunulmadığı bilinmiyor. Onların hediyeleri, Safer 1208 (1793)'de menzil taşı diktirildiği sırada verilmiş olabilir:[309]

"Okmeydanı'nda Menzil-i Hümayunun tarihi ve ayak taşı vaz'ı mesarifi olmak üzere teslim olunan 479.5 kuruş 15 akçe

Okun düştüğü daha önce işaret edilen yerde toplandıktan sonra, Şeyh: "Bu menzili sen mi attın?" diye sorar, kemankeş: "Allahın izniyle ben attım" derdi. Bunun üzerine önceki menzilin sahibi veya oradaki birkaç kemankeş usulen (eğer bir hata varsa gerçekten) itiraz ederlerdi. O zaman, çağrılan iki ayak ve iki hava şahidi dinlenirdi. Ayak şahidleri: "Oku yolunca attı, sarık bozulduğunu gördük", hava şahidleri ise: "Oku buraya düştü, konduğunu gördük" derlerdi. İtirazcılar bu defa bu şahidler için şehadet isterlerdi. Orada hazır bulunanlar, dört şahidin de sözlerinin doğruluğuna ve garazsız kişiler olduğuna şahidlik ederlerdi. Sonra dualar okunur, bir ihtiyar kalkıp okun düştüğü çakıl yığılı yer Çevresine bir daire çizer, burası kazılır, tekbirlerle taş diktirilir ve bir Fatiha ile tören son bulurdu.

Menzil taşları, çok defa mermerden bir sütün şeklinde yaptırılır; atış yönüne bakan kitabesine kemankeşin adı, mesleği, atış mesafesi ve tarihi yazdırılırdı. Sultanlara, vezirlere ve hatırlı kişilere aid nişan taşları, devrinin üslubunu yansıtan

[309] TSM Arşivi, *Ceyb-i Hümayun Defteri,* No. 2439/14, v. lb.

birer abide görünümünü taşır, kitabeleri usta bir şaire ve hatta hazırlatılan uzun bir medhiyye halinde taşa işletilirdi.

C- OK KOŞULARI

Okçuluk dilinde **koşu** sözü, **yarışma** anlamına gelir. Okmeydanı'nda, menzil bozup rekor kırmak üzere yapılan atışlara da kimi zaman **menzil koşusu** deniliyordu. Ama bu tabir daha çok, herhangi bir meydanda okçuların birbirine geçmek için toplanıp yarışmaları anlamında kullanılırdı. Burada maksat mevcut bir rekoru kırmak ve taş diktirmek değil, o günkü yarışmada en uzağa ok atarak, konulan ödülü almaktır. Bu arada, adet olmasa da, bir koşuya katılıp kazanan sultanlar için okun düştüğü yere hala şehrin bazı semtlerinde rastladığımız nişan taşları diktirilebiliyordu.

Ok koşuları Okmeydanı'nda yapılabileceği gibi, elverişli bir alanda, bir köşk bahçesinde veya mesire yerinde de düzenlenebilirdi. Ayrıca İstanbul'da, çeşitli spor yarışmaları, cirit oyunları, cündilik gösterileri ve ok koşularına ayrılmış, meydanlar vardı. Bunların en eskisi, Eğrikapı dışına düşen Otak Meydanı idi.[310] Kadırga semtinde, Kumkapı ile Çatladıkapı arasındaki alana Cündi Meydanı deniyordu. Halk arasında "Cinci Meydanı" diye de anılan bu alanda Cuma günleri cirit oynanır, ok koşuları yapılırdı."[311] Vakıf kayıtlarında Aksaray'daki Etmeydanı "Meydan-ı Tir" diye de geçmektedir. Aynı belgelerin Galata Mevlevihanesi yakınında bir Okmeydanı'ndan söz edilmektedir. Ayrıca Eyüb'de (idris Köşkü), Davud Paşa'da ve Üsküdar'da böyle meydanlar bulunmaktaydı.[312]

Ok koşuları, düzenlemek, eski Arab ve Türk dünyasında yaygın bir adetti. İslam inancına göre, ok yarıştırmak haram sayılmayan birkaç oyundan biriydi: Okçuluğa hem bir ibadet hem de savaş hazırlığı gözüyle bakılırdı. Menzil okçuluğu gibi, koşu okçuluğu da sünneti; atışa gaza, niyyetine başlanırdı.[313] Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, ok koşuları Türkmen gençleri arasında da rağbette idi: Boş vakitlerinini

[310] A. S. Ülgen, *Fatih Devrinde İstanbul Ankara* 1939.

[311] Eremya Çelebi Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi (17. Asırda İstanbul), İstanbul 1952 s. 4,98.99*

[312] Ö.L. Barkan - E. H. Ayverdi, İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, İstanbul 1970, s. 222 Abdullah Efendi *Tezkiretü'r-Rumat*, v. 43a, 62b, 71a.

[313] Seyyid Mehmed Vahid, *Minhacü'r-Rumat, v. 22a*

ok atışmakla geçirirler, kuvvetlilik iddiasındaki yiğitler ok yarıştırırlar, düğün eğlenceleri sırasında damat ve arkadaşları ok koşusu düzenlerlerdi.[314]

Ok koşusu, Yeniçağ boyunca da halkın hoşlandığı bir spor olmakta devam etmiştir. Koşular, çok defa mesire yerlerinde düzenlendiği için, oralara hoşça vakit geçirmek için giden halkında ilgisini çekiyordu.

Bu sporla zaman zaman padişahlar da ilgilenmiş, bu maksatla biniş düzenlemişlerdir. Bilhassa Sultan III. Mustafa, I. Abdülhamid ve III. Selim ok koşusu seyrinden çok hoşlanırlardı. Sultan II. Mahmud, Okmeydanı ile çeşitli mesire yerlerinde ve bahçelerde düzenlettiği koşulara kendisi de katılırdı.

1- Koşunun Şartları

Ok koşularına katılabilmek için, önce **defterli kemankeş**, yani 900 geze ok atıp kabza almış okçu olmak şarttır. Anlaşılan bu şart, koşunun sıradan bir eğlence haline gelip yozlaşmasını önlemek üzere konulmuştur. Yarışmacılar arasında dengeyi sağlamak için, okçular atış derecelerine göre dört guruba ayrılırdı: **Dokuzyüzcüler**, **Binciler**, **Binyüzcüler** ve **İhtiyarlar**. Her gurup ayrı atışır, birinci gelenlere önceden kararlaştırılan ödüller verilirdi.

Dokuzyüzcü bir kemankeş, 1000 geze ok atarsa, gurubunu değiştirir ve artık binciler ile koşuya katılırdı. Binciliğe veya binyüzcülüğe yükselen bir okçu için tekrar derece düşmesi söz konusu değildi. ihtiyarlar koşusuna, **sala** veya **aşağı koşu** da denirdi. Atış güçleri azaldığından, bu koşuya bir mesafe sınırı konmamıştı; 900 gezden az da atsalar, en çok atan ödülü alırdı.

Binyüzcü koşusuna **baş koşu** deniliyordu. Koşuya önce onlar başlarlar; her kemankeş kararlaştırılan sayıda ok atardı, önceden bir sayı kararlaştırılmamışsa, herbirinin 11 'er ok atması adetti. Binyüzcülerin pişrev oku atması gerekiyordu.

Bu koşunun sonu alınınca, binci koşusuna geçilirdi. Bunlar 9'ar tane haki oku atarlardı. Koşuda Padişah bulunuyorsa, bincilerin de pişrev atması gerekirdi.[315] Dokuzyüzcüler, 7'şer haki oku; ihtiyarlar ise 5'er sala azmayişi atarlardı.

[314] *Dedem Korkudun Kitabı,* (Haz. O. Ş. Gökyay), İstanbul, s. 36,40, 50.

[315] *Kanunname-i Rumat,* **S.** 25-26.

Her gurup için tayin olunan bu sayıların dini bir anlamı vardır: Her ok bir İslam büyüğünün ruhuna adanmıştır. Okçuluk risalelerinde bu konuda geniş açıklama ve yorumlara rastlanmaktadır.[316]

Aşağı Koşuda yarışmacılar aynı yay ve okla yarışırlar. Koşuya katılan ihtiyarlardan çekişi en az olanın kullanabileceği sertlikte bir yay seçilir. Hepsinin okları aynı boy ve ağırlıkta olmalıdır. Diğer guruplarda bu şart aranmaz, her biri kendi yayı ve oku ile atar. Ama o gurup için gerekli cinste ok atmak zorundadır. İsterlerse, bunlar da, aynı yayla atmak şartını baştan koyabilirler.

Koşuları bir **sermüdür** yönetir. Sermüdür, meydan şeyhini temsil eder; okçuların, koşunun usul ve şartlarına uymalarını sağlar.

Koşularda atış sırası, kıdeme göredir: kabzası eski olan önce atar. O atış yaparken, aynı anda bir başka yarışmacı atış yapamaz. Her yarışmacı ancak kendi gurubunda atabilir. Yalnız, söz gelişi, Dokuzyüzcü bir kemankeş o günkü koşuda 1000 geze atmış ise, Bincilerle de atışa durmak hakkını kazanır. Daha sonra düzenlenen koşularda artık Bincilerle atışa katılır. Meşru bir mazeret sebebiyle uzun zaman atış yapmamış ve idmansız kalmış bir kemankeş, şeyhden yahut sermüdürden izin almak şartıyla, bir süre aşağı kademedeki atışlara katılabilir, fakat eski formunu bulur bulmaz yine önceki derecesine geçerdi. Bir kaide olarak, bincinin dokuzyüzcülerle yarışmaya sokulmaması, onlara ödül almak imkanı vermeyeceği içindi.

Koşu atışları, hileyi önlemek için, sabit bir ayak yerinden yapılırdı. Atış yönü kararlaştınldıktan sonra ileriye 80 gez aralıkla iki bayrak dikilirdi. Ok bu aralığın dışına düşerse **salkı** olur, geçersiz sayılırdı. Menzil atışları gibi, koşular da rüzgar yönünden yapılır, o günkü havaya bakılarak atışın doğrultusu belirlenirdi. Koşu sırasında rüzgarın yönü değişirse, atış yarıya geçmişse devam edilir, geçmemişse, yeni yöne göre atışa baştan başlanırdı. Koşulara havacı getirilebilirdi, ama şart değildi. Okların üzerinde sahiblerinin adı veya imzası yazılı olduğundan, koşu bittikten sonra hep birlikte hava yerine gidilir, yarışmayı, okçuluk diliyle "havayı" kimin kazandığı bu yazıdan anlaşılırdı.

[316] Seyyid Mehmed Vahid, *Aynı Eser*, v. 7a-9a; M. Kani, *Aynı Eser.* s. 59-60.

2- Yarışmalar ve Ödüller

Her gurup koşuda **havaya kalana** ödül vermek adetti. Yarışmada padişah veya yüksek rütbeli bir devlet adamı hazır bulunuyorsa ödül koymak ona düşerdi. Böyle hallerde, birinci gelenin derecesine çok yaklaşan, yani **bedele kalan** koşucuya da, mahzun kalmasın diye münasip bir ödül verilirdi. Ödül, para olabileceği gibi, kumaş, giysi, koç, at, kısrak vs. de olabilirdi. Okçular kendi aralarında yarışırlarken, çok kere küçük bir ödül, söz gelişi birkaç ok, bir zehkir veya tarak koyarlardı. Burada en çok dikkat edilecek nokta, koşunun bir kumar haline gelmemesi idi. Ödül konulması sadece bu sporu teşvik etmek, biraz da heyecan katmak içindi.

Kendi aralarında yarışan iki kişiden herbiri ödül koyabilir, koyan kazanırsa ödül kendisine kalır, diğeri kazanırsa ödülü alırdı. İkili bir koşuda, varsa araya üçüncü bir şahıs katılırdı; o ödül koymaz, kazanırsa her iki ödülü de alırdı. Ödül koyanların biri kazanırsa ötekinin ödülünü alır, kendi ödülü kendine kalırdı. Gurup koşularında da bu yol izlenirdi. Ayrıca, koşuya başlanmadan önce, ödülün açıkça tesbiti şarttı.

Eldeki kayıtlardan, bazı padişahların güreş, cirit, tomak gibi sporların yanı sıra, ok koşusu seyrine de meraklı olduklannı öğreniyoruz. Bu konuda örnekler veriyoruz.

Sultan III. Ahmed, daha çok Okmeydanı ve Şimşirlik'de koşular ve puta atışları düzenletir, kazananlara 5-20 kuruş arasında değişen ödüller verirdi. İstisna olarak, 1126 (1714) yılındaki bir koşuda zamanın ünlü kemankeşlerinden Rahikili Ali Ağa'ya 10 altın; 29 Receb 1131 (1719) günkü koşuda ise havaya kalan Hazineli Mustafa Ağazade İbrahim'e 2 altın ihsanda bulunmuştur.[317]

Sultan III. Mustafa, güreş ve ok koşusu seyrinden hoşlanırdı. Ödül konusunda eli açıktı; koşu alanlara 10'ar adet "zer-i mahbub" dağıtırdı.[318] En çok Bahariye'ye, Taksim'e ve Okmeydanı'na biniş yaptırır, koşu Okmeydanı'nda düzenlenmişse meydan şeyhine, korucu ve havacılara, yaycı ve okçu ustalarına da ihsanda bulunurdu.[319]

[317] *Cetb-i Hümayun Defteri,* TSM Arşivi, D. 1196, D. 2184.

[318] Zer-i mahbub, 25 kuruş değerinde Osmanlı altınıdır *(Redhouse).*

[319] H *Ceyb-i Hümayun Defteri*, TSM Arşivi, D. 1107, D. 115, D. 2410/1.

Sultan I. Abdülhamid'in 1191-1201 (1777-1787) yıllarında, Dolmabahçe Bahariye ve Okmeydanı'nda ok koşuları düzenlediğini biliyoruz. Hep aynı miktarda ödül koyar, İhtiyarlara 15, Binyüzcülere 25, Bincilere 20, Dokuzyüzcülere kuruş verdirirdi. Bedelde kalanlar varsa, onlar da kademelerine göre o kadar alırlardı. Şeyhe 50, havacı ve koruculara 20'şer kuruş bahşiş dağıtılırdı.[320]

Sultan III. Selim, bilindiği gibi ok atışlarında olduğu kadar, tüfenk atışlarında da ustaydı. Ihlamur'da yaptığı başarılı tüfenk atışlarını belgeleyen nişan taşları bugüne gelebilmişlerdir. Okçular Tekye'sine armağan ettiği puta nişanına ait bir yazı levhası, kendisinin hedef okçuluğunda da söz sahibi olduğunu gösteriyor.[321] 1012 geze ok atıp menzil diktiğine göre, Binci bir kemankeşti.

Tahta geçtiği 1203 (1789) yılından, 1217 (1802) yılına kadar İstanbul'un çeşitli yerlerinde pek çok ok koşusu yaptırmıştır. Bu yerler şunlardır: Okmeydanı, Bahariye, Kağıthane, Ihlamur Deresi, Rami Çiftliği, Fenerbahçesi, Havuzbaşı Kasrı, Levend Çiftliği, Kavak Sarayı, Mirahur Kasrı, Sultaniye, Dolmabahçe, Hünkar İskelesi, Balta Limanı, Davud Paşa, Taksim, Ali Bey Köyü, Yahya Efendi Mesiresi, Mehmed Paşa Kasn, İstinye ve Göksu.

Kayıtlarda, Padişahın da koşullara katıldığı yolunda bir bilgiye rastlanmıyor. Anlaşılan, yarışmacıların çekintisi yüzünden koşu aksamasın diye, kendi ok atışlarını koşu harici yapmaktaydı.

Padişahın bu konudaki aşırı merakı ve cömertliği sebebiyle, Okmeydanı dışında düzenlenen koşulara da meydan şeyhinin, vekilharcın, havacı ve korucuların, çok sayıda kemankeş ile yaycı ve okçu ustasının katıldığını görüyoruz. Koşulardan sonra, Silahdar Ağa veya Çukadar Ağa eliyele, ortalama bir hesapla, Binyüzcülere 15, Bincilere 15, dokuzyüzcülere ve ihtiyarlara 10 kuruş ödül verilir, meydan şeyhi 50, vekilharç 20 kuruş bahşiş alırdı. Kemankeşlere, korucu, havacı ve taliblere ise, kişi başına 5-10 kuruş düşecek şekilde toplu ödeme yapılırdı. Sultanın iltifatına mazhar olan kişilere, hava yerinde duran iki Çukadara, Mansur Bizeban'a, "Şişman Paşa" diye anılan Kadı Mustafa Efendi ile Binyüzcü Hafiz Ahmed Efendi'ye bahşiş konusunda daha eli açık davrandırdı.[322]

[320] *Ceyb-i Hümayun Defteri,* TSM Arşivi, D. 60, D. 119.

[321] Askeri Müze, Env. No. 7585.

[322] *Ceyb-i Hümayun Defteri,* TSM Arşivi, D. 116, D. 120, D. 117.

Okçuluk tarihimizin en büyük kemankeşlerinden biri olan Sultan II. Mahmud'un da burada anmak gerekiyor. Okçulukla ilgilenmeye başladığı 1233 (1818) yılından itibaren, menzil atışları yanında ok koşuları da düzenletmiş, bunlara kendi de katılmıştır. Elimizde bu konuda ayrıntılı bir belge bulunuyor. 1236 Zilkade ayından 1237 Muharrem ayına kadar yapılan koşuları günü gününe, ölçüleri ile gösteren bu atış cetvellerinin tamamını vermek çok yer alacağı için, birinci, ikinci ve üçünçüleri anmakla yetineceğiz:[323]

8 Zilkade 1236 (1821) günü, Nişantaşı'daki Sakızağacı'ndan Tüfenk Taşları'na doğru, haki yayı ile yapılan koşuyu, 930 gezle Sultan Mahmud kazanmış, Ağa'sı[324] 900, Buldanlı İbrahim Ağa 890 geze atmışlardır.

15 Zilkade günü, Yıldız yakınında Bağbaşı'nda haki yayı ile iki koşu düzenlenmiş, ilkini 810 gezle Sultan Mahmud, İkincisini 825 gezle Cündi Tahir Ağa kazanmışlardır.

16 Zilkade günü, Okmeydanı'nda Toptaşı'ndan haki yayı ile yapılan atışlarda, Sultan Mahmud 930 geze, Meydan şeyhi Hafız Ahmed Efendi 880 geze, Ağa 840 geze ok atmışlardır.

20 Zilkade günü, Yıldız'da Bağbaşı'ndan yapılan atışlarda şu dereceler alınmıştır: Sultan Mahmud 860 gezle birinci, Ağa'sı 815 gezle ikinci, Buldanlı İbrahim Ağa 760 gezle üçüncü.

22 Zilkade günü, Nişantaşı'ndaki Yeni Ayak'tan Sakızağacı'na doğru, Selim Usta yayı ile yapılan koşuda, Sultan Mahmud 885 geze, Ağa 835 geze ve Ahmed adlı kemankeş 820 geze ok atmışlardır.

23 Zilkade günü, iki ayrı koşu düzenlenmiştir: 1) Yıldız'da Bağbaşı'ndan haki yayı ile, birinci Sultan Mahmud 900 gez, ikinci Hasan Bey 865 gez, üçüncü Ağa 850 gez; 2) Yıldız'da Kahve Önünden haki yayı ile, birinci Sultan Mahmud 710 gez, ikinci Ağa 680 gez, üçüncü Kilerli Sağır Naşit Ağa 660 gez.

[323] TSM Arşivi, E. 3702/1-17, E. 960 (E. 3702/18'e nakil). Küçük kağıtlara kurşun kalemle alınmış bu notların, Mustafa Kani'ye ait olduğunu sanıyoruz. S. K. Ertem, 1938'de, o zamanki Okspor Kurumu Genel sekreteri Safi Toksöz'de Mustafa Kani'nin el yazısı ile bir mevsim için için tutulmuş bir okçuluk ruznamesi gördüğünü bildirmektedir *(Türk Kemankeşleri,* İstanbul 1938, s. 7). Elimizdeki notlar bu ruznamenin müsveddeleri olabilir.

[324] Notlarda sadece "Aşa" diye geçen, Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşa'dır. O devirde böyle anılırdı.

24 Zilkade günü, Yıldız'da Bağbaşı'ndan haki ile atılan koşuda, Sultan Mahmud 900 gezle birinci, Ağa 825 gezle ikinci, Nazif Ağa 815 gezle üçüncü gelmişlerdir.

25 Zilkade günü Nişantaşı'nda bir koşu düzenlenmiş, Selim Usta işi yayla Yeni Ayak'tan yapılan atışlarda, Sultan Mahmud 840, Buldanlı İbrahim Ağa 825, Kemankeş Ahmed 750 gez tutturmuşlardır.

27 Zilkade günü, Nişantaşı'nda Ihlamurluk'da yapılan üç ayrı koşuda Sultan Mahmud 660,720 ve 740 gezle hep birinci gelmiştir.

27 Zilhicce günü, Nişantaşı'nda düzenlenen koşuda Poyraz havası ile atışlar yapılmıştır. Sultan Mahmud 900 gez, Sağır Naşit Ağa 840 gez, Ağa 830 gez atarak ilk üç dereceyi almışlardır.[325]

7 Muharrem 1237 günü, Okmeydanı'nda ARABACI (ALİ BALİ) MENZİLİ ayak taşından Lodos havası ile dört gurup halinde ok koşuları düzenlenmiştir. 1) Binyüzcüler koşusunda Sultan Mahmud ve Meydan Şeyhi Hafiz Ahmed Efendi 916 gezle berabere kaldı; 2) Biniciler koşusunda 950 gezle İç-ağası Bekçi Kara Molla birinci, 850 gezle Buldanlı İbrahim Ağa ikinci, 830 gezle Ali Ağa üçüncü oldu; 3) Dokuzyüzcüler koşusunda Berber-başı Ali Ağa ile Musahib İbrahim Ağa 840 gezde berabere kaldı, Sağır Naşit Ağa 835 geze attı; 4) Aşağı koşuda ise Hacı Hüseyin Efendi 550 gezle birinci geldi.

14 Muharrem günü, Okmeydanı'nda UŞŞAKİ (HACI İSMAİL) MENZİLİ ayak taşından, Poyraz havasıyla yapılan dört gurup halindeki yarışmalarda: 1) Binyüzcülerde Sultan Mahmud 947 geze, Hafız Ahmed Efendi 933 geze; 2) Bincilerde Ali Ağa 925, Buldanlı İbrahim Ağa 865, Kara Molla 840 geze; 3) Dokuzyüzcülerde Berber-başı Ali Ağa ile Sağır Naşit Ağa 905 ve Hasan Bey 895 geze atarak ilk üç dereceye girdiler. 4) Aşağı koşuyu 500 gezle Mustafa Efendi aldı.

Bunların arasında bulunan tarihsiz bir atış cetveli de 1237 Muharrem ayına ait olmalıdır. Okmeydanı'nda yapıldığı anlaşılan bu koşuda: Binyuzde Sultan Mahmud 880, Hafız Efendi 870; Binde Kara Molla 860, Berber-başı Ali Ağa ile

[325] Bütün koşularda Sultan Mahmud'un birinci gelmesi, okuyucuda, Padişaha iltimas yapıldığı kuşkusu yaratabilir. Ama Sultan'ın bu konuda çok hassas davrandığını, bir keresinde bu sebepten bütün Okmeydanı havacılarına yol verip, yenilerini atadığını biliyoruz. Zaten, daha sonra 1228 geze kadar ok atıp, menzil alan Sultan Mahmud için bu ölçüleri tutturmak mesele değildi.

Behçet Bey ona bedel; Dokuzyüzde Üryanizade Aziz Molla 830, Minkalizade Ali Bey 825 geze ok attılar. Aşağı koşu yapılmadı.

Koşularda dağıtılan ödül ve bahşişler hakkında ise şu belge bir bilgi verebilir :

24 Zilkade 1238 (1823) günü binişle Yıldız Kasrı'na gidişlerinde: Bincilerde hava alan Behçet Bey kullarına 50 Kuruş, bedele kalan Kara Molla kullarına 50 kuruş, Dokuzyüzcülerde hava alan Tahir Ağa kullarına 50 kuruş havacı Çukadar Ağa kullarına 60 kuruş ve altı nefer havacılar kullarına cem'an 60 kuruş verilmiştir.[326]

1242 (1827) Zilkade ayından sonra koşu kayıtlarının seyreldiği, Padişahın daha çok menzil atışlarıyla uğraştığı görülmektedir. Yalnız burada, 1247 (1831) yılında Ayazağa'da düzenlenen bir koşuyu anmadan geçemiyeceğiz. O gün Sultan Mahmud, Binyüzcü koşusunu 1184.5 gez gibi önemli bir atışla kazandığı için adına, bugün de ayakta duran nişan taşı diktirmiştir.[327] Şunu hatırlatalım ki, koşu alanların taş diktirmesi adet değildi; bu ancak padişahlara tanınan bir ayrıcalıktı.

V- OKMEYDANI MENZİLLERİ

Kuruluşundan, 19.Yüzyıl ortalarına kadar dört yüzyıl boyunca İstanbul Okmeydanı'nda 50 adet menzil açılmış, 300'e yakın menzil taşı dikilmiştir. Gerçi bazı taşlar daha 16.-17. yüzyıllarda kayıp olmuştu; ama yine de, Meydanın henüz büyük ölçüde işgale ve tahribe uğramadığı 19. Yüzyıl ortalarında, çevresinin bir taş ormanı haline geldiğini tahmin edebiliriz. Atışlar daha çok, Yıldız/Poyraz ve Lodos havaları ile yapıldığından, taşlar en çok Meydanın Güney Batı ve Kuzey-Doğu kenarlarında toplanmıştı. Bu aşırı birikmeler yüzünden, menziller iç-içe geçmiş, ayak ve menzil taşları birbirine karışmıştı. Kitabesiz taşların kime ve hangi menzile ait olduklarını tesbiti çok güçtü. Bunu dikkate alan Katib Abdullah Efendi, menzillerin yerini, yönünü, taşların sahip ve ölçülerini cetveller halinde tesbit etmiştir.

Bahtiyarzade Hasan Çelebi, Kanuni devrinde risalesini kaleme aldığı sırada menzil sayısı 10-12 kadardı. Bu yüzden, menzillerin yönünü ve taş sahiblerinin

[326] *Ceyb-i Hümayun Defteri,* TSM Arşivi, D. 121, v. 132b.

[327] Bu taşın kitabesi ve fotoğrafı için Bkz. Şermin Atamdede, *İstanbul'da Nişantaşları,* İstanbul 1971, s. 37-38 (Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi).

adlarını anmakla yetinmiş, taşların ölçülerini vermemiştir. Önemli rekorları anlatırken, bazen bir rekorun önceki başka bir rekordan kaç adım fazla olduğunu söylese de, öncekinin miktarını bilmediğimiz için kesin bir fikir edinemeyiz.

Okçulukta mesafe ölçüsü olan "gez"e *Bahriyarzade Risalesi'*nde rastlamıyoruz. Belki daha çok **adım** kullanılıyordu. Elli yıl kadar sonra Mustafa Ali, bu konuda şöyle yazıyor: "Tirendaz taifesinin itibarlarında her beş ayak yere iki adım denir. Nitekim üç gez boyu deseler 5 adım murad olunur".[328] Bu tarife dayanarak, bir ayağı 27-28cm sayarsak, bir adım 70cm civarında eder. Bu hesapça gez 117cm olacaktır. Arada bazen **ok boyu** tabiri de kullanıldığı ve menzil oklarının 60-70cm geldiği düşünülürse, "adım" için verilen ölçü akla yakındır. Ama gez için verilen 117cm bizce fazladır. Konuya yabancı olan müellifin veya müstenihin bir hata yaptığını sanıyoruz. Nitekim, bazı kıyaslar sonunda, Abdullah Efendi'nin kayıtlarında kullanılan gezin 70cm kadar olduğu görülüyor. Şöyle ki: Halil Hasib Efendi, Abdullah Efendi'den yüz yıl sonra, menzilleri tekrar ölçmüş, mesafeleri "asrının gezi ile" yeniden hesaplamıştı.

18. Yüzyılda kullanılan gez, eski gezden *% 5* nisbetinde kısaydı. Şu halde, bu yeni gez 66cm kadardır.

Aşağıda verdiğimiz atış cetvellerinde, biz de Hasib Efendi'nin ve daha sonra Mustafa Kani'nin kullandığı bu yeni gezi kullanacağız. Böylece, Abdullah Efendi vaktindeki ve sonraki kayıtlar arasındaki farkların karışıklık yaratması önlenmiş, ölçü birliği sağlanmış olacaktır. Atış cetvelleri hazırlanırken, bu konuda en sağlam kaynaklar olan Abdullah Efendi'nin (Tezkire), Halil Hasib Efendi'nin (Tuhfe) ve Mustafa Kani'nin (Telhis) risaleleri esas alındı. Zaten, öteki risalelerdeki kayıtlar bunların kopyasıdır.

Önceleri menzillere atıldığı rüzgarın adı verilirdi (POYRAZ MENZİLİ, LODOS MENZİLİ gibi). Aynı rüzgarla daha başka menziller açılınca, menzil açan kişinin adı ile anılmağa başlanmıştır. Ama bu kaide değildir. Menzil aşılmaz bir rekorla kapanmışsa, en son taş (baş taşı) sahibinin adını da alırdı. (LENDUHA MENZİLİ, TOZKOPARAN MENZİLİ). Menzil uzun bir süre atılmadan kalmışsa, ilk adı yanında, kaldığı taş sahibinin adım aldığı olurdu (UŞŞAKİ-HACI İSMAİL, BEŞİR AĞA-HAFİD MOLLA MENZİLİ). Bazen de, ana taşının yerine (TEKYE MENZİLİ), şekline (BEŞ TAŞLAR MENZİLİ) veya atıldığı

[328] Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbar*, v. 157b.

okun türüne (BUYUK YEKSÜVAR MENZİLİ, HEKİ MENZİLİ) göre anılırdı. Bir menzilin, o menzildeki özel atış şartı (DİRHEM MENZİLİ) veya taşların durumu sebebiyle (ERKEKLİ-DİŞİLİ MENZİLİ, ARKURI MENZİLİ) adlandırıldığı da görülmektedir.

Kayıtlarda, her menzil taşının ana taşına göre sapma miktarı verilmiştir. Sapma ana taşının solundaysa (yayın kabzası sol elle kavrandığından) “kabza”ya, sağındaysa (zihgir yani şast sağ elin başparmağına takıldığından) “şast’a salkıdır denirdi. Sapmanın sınırı, 16. Yüzyılda her iki yandan 30’ar gezdi, 17. Yüzyıldan itibaren 40 ’ar geze çıkartılmıştır.[329] Fakat bu kaideye her zaman aynı titizlikle uyulmadığını görüyoruz. ARKURI MENZİLİ’nde sapmalar hep aynı yönde olduğu için menzile bu ad verilmiştir. Ama bu menzilde sapma, Bursalı Şüca’nın atışında 143 gezi, Tozkoparan’ın atışında 154 gezi bulduğu halde taş dikmelerine nasıl izin verildiğini anlamak güçtür. Buna karşılık, TOZKOPARAN (DELİKLİ KAYA) MENZİLİ’nde Tozkoparan’ın 80 gez aykırı atışında tartışma çıkmış, taşını doğrultmağa yanaşmadığı için, ancak yeni bir menzilin ana taşı sayılmak şartıyla taş dikmesine izin verilmiştir.

Rekorların kırılış tarihleri, tesbit olunduğu kadarıyla, verilmiş olunamayanların hangi padişah devrine veya yüzyıla rastladığı işaret edilmiştir.

Menzil taşlarının Okmeydanı’ndaki yerlerinin kesin olarak teşbiti ve bir harita üzerinde gösterilmesi konusuna gelince; bugünümüzde artık imkansızdır. 1950 yılındaki son büyük işgalden önce bu belki bir ölçüde mümkündü. Bugün Meydanda 300 menzil taşından sadece 15-20 kadarı kalmıştır. Bü konuyla 35-40 yıl önce uğraşmaya başlayan Halim Baki Kunter’in böyle bir tesbit yapmamış olması büyük kayıptır. Yine bir o kadar zamandır konuyla ilgilenen İ. F. Ayanoğlu? fotoğraflarla tesbit ettiği 125 adet menzil taşını bir kadastro haritasını işaret etmekle yetinmiştir.[330] Bize bir çok ipucu verebilecek bu haritanın, ince bir kontrol sonunda, üstünkörü hazırlandığı ve güvenilir bir dayanak olamayacağı anlaşılmıştır. O halde, bugün için yapılabilecek pek bir şey kalmıyor. Biz burada, atış cetvellerinin sonunda verilen, ayak, ana ve baş taşlarının yerleriyle ilgili eski tarifleri anmakla yetinmek zorundayız.

[329] Mustafa Ali, *Aynı Eser,* 157b, *Kanunname-i Runıat,* s 25

[330] İ.F. Ayanoğlu, Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi, İstanbul 1974 (Kitabın sonundaki harita)

1- TOZKOPARAN (DELİKLİ KAYA) MENZİLİ (YILDIZ İLE)*

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	1070 37,5	Şir Merd	ana taşı	1478'den önce
2	1105,5 14	Şeyh Hamdullah	35 K.	II. Bayezid devri
3	1119,5 57,5	Sinan Subaşı	-	
4	1177 33,5	Benli Karagöz	11 Ş.	
5	1210,5 17,5	Sinan Subaşı	63 K.	
6	1228 11,5	Deva Kemal	8,5 Ş	
7	1239,5 12	Havadelen Solak Bali	54 Ş	
8	1251,5 28	Bursalı Süca	8,5 Ş.	
9	1279,5	Tozkoparan İskender	80 Ş.	II. Bayezid devri

Ayak taşı, MİRALEM AHMED AĞA MENZİLİ'ndeki, Şir Merd'in Delikli Kaya diye anılan menzil taşıdır. Ana taşı, Minber Sofası önünde, 10 gez kadar ilerdeki taştır.

Sinan Subaşı, daha sonra Benli Karagöz'den aşırı atıp taşını sürmüştür. Havandelen Solak Bali, Deve Kemal'den aşırı atmış fakat Meydan pirlerinden Bekar Sinan yanılıp oku vaktinden önce yerinden çıkarttığı için tartışma büyümüş, altı ay kadar öyle kalmış, sonunda İran'dan konuk gelen Usta Bayezid-oğlu'nun rica ve hakemliğiyle taşını diktirebilmiştir. Tozkoparan'ın üç yıl uğraşarak attığı

***Tablolar için önemli açıklama:** Yukarıdaki tabloyu örnek alırsak: Şir Nerd 1070 gez mesafeye ok atıp ana taşı diktirmiş, daha sonra Şeyh Hamdullah 35.5 gez fazla uzağa (aşırı) atıp 1105.5 geze ulaşmış ve taş diktirmiştir. Bu atışında 35 gez oku sola (kabzaya) kaçmış. Diğer örnek; Deve Kemal, Sinan Subaşı'dan 17.5 gez fazla atıp 1228 geze ulaşarak taş diktirmiştir. Yaptığı atışta oku 8.5 gez şasta (sağa) kaçırmıştır. Atışlar, Yıldız rüzgarı ile yapıldığı için (Yıldız ile) diye belirtilmiştir, (editör notu)

bu menzil için, Şüca' taraftarları aşırı salkıdır diye itirazda bulunmuşlar, uzun çekişmelerden sonra Sultan Bayezid ve Şeyh Hamdullah'ın aracılığı ile Tozkoparan'ın taş diktirmesine fakat ayrı bir menzil sayılmasına, Şüca'ın menzilinden aşırı atanın rekor kırmış olacağına karar verilmiştir. (*Tezkire,* v. 19b-25a; *Tuhfe TSM,* v. 7a-10a; Telhis, s. 248-251)

2- TEKYE MENZİLİ (YILDIZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Rekor Tarihi
1	985 1009	Kemanger Ahmed	15. Yüzyıl Sonu
2	1025 40	Silahdar İshak Bey	II. Bayezid devri
3	1045 20	Arabzade Yaycı İbrahim	
4	1075 30	Yaycı Kosta Hüseyin	Yavuz Sultan devri
5	1108 1060,5 33 51,5	Kemhacı Divane Kasım	
6	1128 1078 20 17,5	Haydar Bey	
7	1161 1108 33 30	Hüsrev Bey	
8	1188 1164 27 56	Lendüha Cafer	

Ayak taşı, Şir Merd'in Delikli Kaya diye bilinen menzil taşının yakınında Toptaşı denen kısa taştır. Ana taşı, Tekye kapısına 40 gez uzaktaki mezarlık içinde bulunan uzun mermerdir. Menzil Tekye'nin yapımından önce açıldığı, taşlardan bazısı Tekye içinde kaldığı için bu ad verilmiştir. İlk dört rekor haki, ötekiler pişrev oku ile kırılmıştır.

Tozkoparan İskender, ayak taşı diktirip menzili açmak üzere iken AHİ (PARPOL) MENZİLİ'nde rekor kırdığı için, o sırada bu menzilde atan Kemanger Ahmed'e izin verilmiş, menzili o açmıştır. İkinci taş Tekye duvarı altında kaldığından, sonraki üç taş ise daha 17. Yüzyılda kaybolduğundan ölçüler kesinlikle tesbit edilememiştir. İlk sırada verilen Abdullah Efendi'nin tesbitlerini hatalı bulan

Hasib Efendi, ikinci, üçüncü ve dördüncü taşları, başka **menzil taşlarıyla** karıştırıldığını bildiriyor. İkinci sıradaki ölçüler onun tesbitleridir. (*Tezkire*, **v, 26b-** 28a; *Tuhfe TSM,* **v.** 11b-12b; *Telhis,* s. **252-253)**

3- TOP YERİ (HASAN TAŞI) MENZİLİ (YILDIZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	1004	Bahtiyarzade Hasan Çelebi	ana taşı	15. Yüzyıl sonu
2	1087 83	Rum Yusuf	47 K.	1525-1530
3	1167 80	Kuburcu Hüsrev	70 K.	
4	1195,5 28,5	Lenduha Cafer	65 K.	1561-1565
5	1213,5 18	Hasodalı Ali Ağa	-	1703-1730
6	1221 7,5	Sultan II. Mahmud	-	1835
	1228 7	Sultan II. Mahmud	-	1836

Ayak yeri, Kağıthane yoluna beyaz küçük mermer olup AHİ (PARPOL) MENZİLİ'nin ana taşıdır. Tekye Tepesi'nden Müezzinler Sofası'na doğru atılır.

Hasodalı Ali Ağa, ana taşından birkaç gez şasta aykırı atmışken, menzilin öteki taşları hep kabzaya salkı olduğundan, menzilin taşları karışmasın diye, Sultan III. Ahmed'in de rızasıyla taşı Lenduha Cafer taşının hizasına dikilmiştir. Uzun bir zaman anlamamış, Sultan II. Mahmud burada bir rekor kırıp taş dikmişken, 1836'da kendi menzilini aşırı atmış ve taşını sürmüştür. (*Tezkire*, v. 29a-b; *Tuhfe TSM*, v. 13b-14a; *Telhis*, s. 244-245)

4- HACI SÜLEYMAN MENZİLİ (YILDIZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	1030 3	Berber Murad	ana taşı	kanuni devri
2	1033 30	Ferudun Reis	39,5 K	

3	1063 11	Çavuşzade Mehmet Efendi	1,5 K	
4	1074 21	Cebeci Deli Hasan	37 Ş.	
5	1094 51	Yahya Ağa	9,5 Ş.	
6	1146 7	Talimhaneci Küçük Ali	16,5 K.	
7	1153 35	Hacı Süleyman	6 Ş.	1594-1595
8	1188	Hosodalı Ali	24 Ş.	1703,1730

Ayak yeri, Miralem Ahmed Ağa taşından yukarı düzde, baş taşı Puta Deresi'nde, Eski Karlık'dan beride, Kulaksız yoluna yakındır. Hasodalı Ali Ağa, taşını sürerek bu yere gelmişti. {*Tezkire*,v. 32b-34a; *Tuhfe TSM,* v. 16a-17a; *Telhis,* s. 253-255)

5- SULTAN IV. MURAD MENZİLİ (YILDIZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	1070,5	Sultan IV. Murad	ana taşı	

Ana taşı, Puta Tepesi'nde Hünkar Ayağı diye bilinen taş olup, baş taşı Tekye ardında, Küçük Sofa üzerindedir. Padişaha ait olduğu için, üzerine menzil atılmamıştır. (*Tezkire,* v. 34a-b; *Tuhfe TSM*' v. 17a; *Telhis,* s. 248)

6- SİLAHDAR MEHMED PAŞA MENZİLİ (YILDIZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	1087,5 5	Silahdar Mehmet Paşa	ana taşı	1724-1725
2	1092,5	Mehmet Ali Bey	-	1832

Ayak yeri, BOSTANCI MENZİLİ ayak taşı ile UNCU ŞÜCA MENZİLİ ayak taşı arasında küçük mermer taştır. Baş taşı, Tersane Bahçesi yönünde, Meydan sınırı dışındadır.

Mehmed Paşa silahdarlığı vaktinde bu menzili açmış, taş dikmeğe kalmadan Anadolu Eyaleti vezirliğine tayin olunmuştu. Taşını daha sonra diktirdi. Bu menzili Sultan III. Ahmed'in emriyle atmıştır. "İzn-i Hümayun olmadıkça başkası atamaz" şartı konmuştur. Daha sonra Mehmed Ali Bey, Sultan II. Mahmud'un izniyle atmış ve taş diktirmiştir *(Tuhfe TSM*, v. 29b-30a, *Üniv.* v. 39a-40b; *Telhis* s. 259)

7- AHİ (PARPOL) MENZİLİ (YILDIZ-POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
		Ahi	ilk ana taşı	
1	986,5	Top İskender	ana taşı	15. Yüzyılsonu
2	1097,5 111	Avcıbaşı Kara Mustafa	24 K.	1515 yılları
3	1143,5 46	Bali Çelebi	4.5 Ş.	
4	1157 13,5	Karga Mustafa	18 Ş.	
5	1161,5 4,5	Yaycı Mustafa	1 Ş.	
6	1182 20,5	Silahdar İshak Bey	64 K.	16.Yüzyıl ikinci yarısı
7	1191 9	Arabzade Yaycı İbrahim	72,5 K	
8	1207,5 16,5	Parpol Hüseyin	73.5 K.	16.Yüzyıl sonu

Ayak yeri, Kağıthane tarafında Çakıllı Tepe'de Ali Bali taşı ile YEKSÜVAR MENZİLİ arasındadır. (BÜYÜK veya KÜÇÜK YEKSÜVAR MENZİLLE- Rİ'nden hangisi olduğu belirtilmiyor,) Ana taşı, A/ALAR MENZİLİ ile beraber beyaz küçük mermerdir.

Menzili, Fatih devrinde Ahi diye anılan kemankeş açmış fakat kısa zamanda taşı kaybolmuş, bu yüzden Top İskender'in menzil taşı ana taşı sayılmıştır, kanuni zamanında Miralem Ahmed Ağa, Arabzade Yaycı İbrahim'den aşırı atmışsa da, rekoru azımsamış, "Lodos Menzili bana yeter!" deyip taş diktirmemiştir.

Abdullah Efendi’ye göre, menzilin baş taşı, kendi zamanının ölçüsüyle 1139 gezdir. Aradaki nisbet % 4'ü geçiyor; verdiği ölçü yanlış olsa gerektir. (*Tezkire*, -.. 24b-25b; *Tuhfe TSM*, v. 10b-İla; *Teihis,* s. 251 -252)

8- CERAH MENZİLİ (YILDIZ-POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
		Solak Mehmed Bey	ilk ana taşı	Kanuni devri
1	943 73	Kepenekçi Reis	ana taşı	
2	1016 18,5	Solak Hamza	36 Ş.	
3	1034,5 11,5	Solak Mehmet Bey	42 Ş.	
4	1046 27	Defterzade Mehmet Bey	2 K.	
5	1073 3	Solak İsa	25,5 Ş.	
6	1076 43	Defterzade Mehmet Bey	0,5 K.	
7	1119 6,5	Solak Kara Hasan	14 Ş.	
8	1125,5 3	Cerrah Ali Bey	8,5 Ş.	
9	1128,5 14,5	Biga Beyi Osman Bey	-	1729-1730
10	1143 3	Abad Mehmet Efendi	-	1732-1733
11	1146 38,5	Kilerci Hasan Ağa	-	1763-1794
12	1184,5	Sultan II. Mahmud	-	1835

Ayak taşı, ARKURI MENZİLİ ayak yeri ile ZİHGİRCİ YERİ (BEŞ TAŞLAR) MENZİLİ arasındadır. Baş taşı, Sinan Paşa Camii’nin kapısı yakınındadır.

Menzili, Solak Mehmed Bey ana taşı diktirmişse de, bir zaman sonra Solak Hamza'dan aşırı atarak taşını sürmüş, böylece Kepenekçi Reis diye anılan kemankeşin taşı ana taşı sayılmıştır. Cerrah Ali Bey'den sonra bir süre atılmadan kaldığı için bu ad verilmiştir.

Parpol Hüseyin Efendi, bir meydan günü Biga Beyi Osman Bey'den hayli aşırı atmış, fakat atışta havacılardan başka şahit bulunmadığı için taş dikmekten vazgeçmiştir. Sultan II. Mahmud, bu menzilde 1829-1835 yıllarında bir çok atış yapmış, taşını üç defa sürerek bu yere gelmiştir. (*Tezkire,* v. 30b-31a; *Tuhfe TSM,* v. 14b-15a; *Telhis,* s. 247-248)

9- DİVİTÇİ MENZİLİ (YILD1Z-POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	938 28,5	Birinci Taş	ana taşı	
2	966,5 10	İkinci Taş	26 Ş.	
3	976,5 29	Üçüncü Taş	19,5 Ş	
4	1005,5 80	Dördüncü Taş	39,5 Ş	
5	1085,5 5,5	Beşnci Taş	21,5 Ş.	
6	109 6	Seyid Halil Hasib Efendi	-	1722-1723
7	1097 9	Fathizade Seyyid Mustafa		1745
8	1106	Hacı Beşir Ağa	-	1745

Ayak yeri, Çoban Çeşmesi'nden yukarı Gölcük başında küçük köfeki taşıdır. Baş taşı, Piyale Paşa Camii yakınında, bayırın eteğindedir. önceleri haki, sonra pişrev oku ile atılan bu menzilde ilk beş taşın sahipleri daha 17.Yüzyılda bilinmiyordu. *{Tezkire,* v. 35a-b,*Tu!tfe TSM,* y. 18a-b; *Telhis,* s. 258-259)

10- BOSTANCI MENZİLİ (YILDIZ-POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	861,5 47	Cin Hacı Hüseyin Efendi	ana taşı	
2	908,5 34,5	Kılıçcı Yusuf	1.5 K.	
3	943 21	Kandilli Usta Piyale	6 Ş.	
4	964 11,5	İbrahim Ağa	9,5 Ş.	
5	975,5 33,5	Beşinci Taş	28 K.	
6	1009 17,5	Fehad Ağa	13 Ş.	
7	1026,5 11,5	Tekyeniş Hüseyin Çelebi	45 K.	
8	1038 15,5	Bostancı Mustafa Bey	57 K.	
9	1053,5	Vecahetli Ağa	5,5 K.	

Ayak yeri, Puta Deresi başında, UNCU ŞÜCA MENZİLİ ayak yerinden biraz ilerde kısa mermer taştır. Baş taşı, Tersane Behçesi'nin üst yanındadır. Menziller önce haki, daha sonra pişrev ile atılmıştır. Beşinci taşın sahibi daha l7.Yüzyılda bilinmiyordu. (*Tezkire*, v. 37-38a; *Tuhfe TSM*, v. 20a-b; *Telhis*, s. 259-260)

11- EKŞİ (ERKEKLI-DİŞİLİ) MENZİLİ (YILDIZ-POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	884 18,5	Birinci taş	ana taşı	
2	903,5 156,5	İkinci taş	21 K.	

3	1060 42,5	Üçüncü taş	3 Ş.	
4	1102,5 9	Dördüncü taş	28,5 K.	
5	1111,5 10	Peşkir ağası süleyman ağa	20 Ş.	
6	1121,5 6	Küçük hsan ağa	-	
7	1127,5 27,5	Cebehaneci Seyyid Osman Ağa	18 Ş.	
8	1155 22	Suada Bey	-	1737
9	1177 13,5	Sertahtırevani Hasan Ağa	-	
10	1190,5 6	Tacirzade Mehmet Ağa	-	
11	1196,5 23	Sultan II. Mahmud	-	1832
12	1219,5	Sultan II. Mahmud	-	1835

Ayak yeri, SEKBANKULU MENZİLİ'nin ana taşıdır. Hasköy'e doğru atılır. Bu menzilin ana taşı da yine SEKBANKULU MENZİLİ'ne ayak yeri olduğundan, her iki menzil ERKEKLİ-DİŞİLİ diye anılır.

İlk dört menzilin sahipleri daha 17.Yüzyılda bilinmiyordu. Sultan II. Mahmud, 1832'de 6 gezle kırdığı rekoru yetersiz bulmuş ve üç yıl sonra 23 gez daha aşırı atarak taşını sürmüştür. (*Tezkire,* v. 35a; *Tıuhfe TSM,* v. 18a; *Telhis,* s. 246- 247)

12- İMAM MENZİLİ (YILDIZ-POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	743 110	İmam Mehmed Efendi	ana taşı	17. Yüzyıl başı

2	853 10,5	Abdülbaki Beşe	20 Ş.	
3	863 44,5	Hasan Bey	39,5 Ş.	
4	908 12	Mirahur Yusuf Beşe	32 Ş.	
5	920 3,5	Berber Kadri Bey	41 Ş.	
6	923,5 16,5	Hasku	38 Ş.	
7	940 39,5	Katib Ahmed Efendi	ana taşı 20,5 Ş.	
8	979,5 45	Hasanzade Ali Bey	10,5 K.	
9	1024,5 52,5	Kethüda Yusuf Ağa	27 K.	
10	1077 17	Kuğu Mustafa Çelebi	27 Ş.	
11	1094 2	Abaza Osman Ağa	60 Ş.	
12	1096 53	Teberdar Ahmed Ağa	47 Ş.	
13	1149 13,5	Tomar Ahmed	40 Ş.	
14	1162,5	Seyyid Berbad Mustafa	47 Ş.	17. Yüzyıl sonu

Ayak taşı, Kağıthane yönünde NAKKAŞ MENZİLİ baş taşına yakın yerdedir. Hasköy'e doğru atılır.

Atışa rağbet azaldığı için 743 geze menzil açılmasına karar verilmiş, daha sonra bu aksaklığı önlemek üzere, Katib Ahmed Efendi'nin 940 gezlik taşı ana taşı sayılmıştır. Nakib Mustafa diye bilinen kemankeş, Hasku'dan aşırı atıp menzil almışsa da taşı daha 17.Yüzyılda kayıp olmuştu. Kaddi İbrahim Efendi'nin Hanzade Ali Bey'den, Feridunzade Mustafa Ağa'nın ise Yusuf Ağa'dan sonra diktirdikleri taşlar da kayıptır. Menzilin, HAYDAR. (MEMİ ÇELEBİ)

MENZİLİ'ne karışmaması için, 11 .taştan sonraki atışların kabza yönünde 80 gezden fazla sapma yapmamasına karar verilmişti. (*Tezkire*, v. 39b-41a; *TuhJ'e TSM* v. 22a-23a; *Telhis*, s. 257-258)

13- UŞŞAKİ (HACI İSMAİL) MENZİLİ (YILDIZ-POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	917 19	Uşşakizade Hamza Çelebi	ana taşı	17. Yüzyıl
2	936 1,5	Okçu Selanikli Musa	16,5 K.	
3	937,5 33,5	Hammami Ahmed Ağa	35,5 K.	
4	971 34	İmam Mehmed Efendi	7 Ş.	
5	1005 27,5	İdris Bey	28,5 K.	
6	1032,5 2	Lalizade Ahmed Efendi	12,5 K.	
7	1034,5 42,5	Mevküfati Mehmed Efendi	34 K.	
8	1077 47	Kayyumzade Ahmet Efendi	29 K.	
9	1124 5	Katip Solak Ahmet Efendi	46,5 K.	
10	1129 2	Bey Mustafası	3,5 K.	
11	1131 2	Hacı İsmail	4 K.	
12	1133 43,5	Tomar Ahmet	29 K.	1698-1699
13	1176,5 1	Seyyif Berbat Mustafa	59 K.	1707
14	1177,5	Hasadolu Halil Ağa	25 K.	1708

Ayak taşı, ARKURI MENZİLİ ayak yeri ile HACI İSMAİL (CAFER) MENZİLİ baş taşı arasında kısa beyaz mermerdir. Baş taşı, Tekye köşesine yakındır. (*Tezkire*, v. 35b-37a; *Tuhfe TSM,* v. 18b-20a; *Telhis,* s. 255-257)

14- YUSUF AĞA MENZİLİ (YILDIZ-POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	840 88	Yusuf Ağa	ana taşı	
2	928	Hacı Beşir Ağa	34 Ş.	1760-1761

Ayak yeri AHİ (PARPOL) MENZİLİ ile Cafer Ayağı arasında küçük mermer taştır. Baş taşı BOSTANCI MENZİLİ'ne doğrudur. Kızlar Ağası Yusuf Ağa itibarlı bir kişi olduğu ve Tekye'ye taamiyye bağlattığı için 840 geze menzil açmasına izin verilmişti. Bu menzilde yalnız Darüsşaade Ağalarının atması şartı konulmuştu. *(Tuhfe TSM,* v. 27b-28a; *Telhis,* s .262)

15- ŞERBETÇİZADE (HÜSAM PAŞA) MENZİLİ (YILDIZ-POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	938 13	Şerbetçizade Mehmet Emin E.	ana taşı	1781
2	951 40	Müftizade İbrahim Selim Molla	36 K.	1788
3	991 41	Kahvecibaşı Hüsameddin Ağa	18 K.	1789
4	1032 34	Rıza Bey	-	
	1066 6	Rıza Bey	-	
	1072	Rıza Bey	-	1835-1836

Ayak yeri, Karılar Çeşmesi üstünde, MEMİŞ EFENDİ (MERCAN AĞA) MENZİLİ ana taşının batısında küçük mermerdir. Ana taşı CERRAH MENZİLİ ana taşı ile Pusta Sepeti'ne yakın taştır.

Ahmed Muhtar Efendi, bu menzili açmak üzere ayak taşı diktirmiş, yaşlı olduğundan bir türlü atamamıştı. Başka taliblere izin vermediği için, ancak ölümünden sonra açılabilmiştir.

Rıza Bey, aynı yıl içinde iki defa taşını sürerek bu yere gelmiştir. *(Tuhfe TSM,* v. 33a; *TelhU,* s. 260-261)

16- SULTAN III. SELİM MENZİLİ (YILDIZ-POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	1012	Sultan III. Selim	ana taşı	1792

Ayak yeri, Hünkar Ayağı diye bilinen taştır. Baş taşı, Meydan sınırından aşın, Tersane Bahçesi yakınında bulunan köprünün yanındadır. Padişah menzili olduğundan, burada başka atış yapılmamıştır. *{Tuhfe Üniv.* v. 39a-40a; *Telhis,* s. 248)

17- ÇİZMECİ (ÇULLU) MENZİLİ (POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	1155 7,5	Yaycı Davud	ana taşı	16. Yüzyıl
2	1162,5 11,5	Çizmeci Davud	71,5 K.	
3	1174 13	Arabzade Yaycı İbrahim	57 K.	
4	1187 2,5	Karga Mustafa	53 K.	
5	1189,5 8,5	Börekçi Mehmed	37 K.	

6	1198 3	Bozdağancı Mustafa Çelebi	44,5 K.	
7	1201 22,5	Lenduha Cafer	44 K.	1550 yılları
8	1223,5	Çullu Ferruh	19 K.	1554'ten önce

Ayak yeri, HACI İSMAİL (CAFER) MENZİLİ İLE ARABACI (ALİ BALI) MENZİLİ arasında mermer taştır. Baş taşı, Bahtiyar (Puta) Deresi'ndedir. (*Tezkire*, v. 24a-b; *Tuhfe TSM,* v. lOa-b; *Telhis,* s. 262-263)

18- AZMAYİŞ MENZİLİ (POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	1031	Rahikili Ali Ağa	ana taşı	18. Yüzyıl başı

Ayak taşı, TEKYE MENZİLİ'nin ayak yeri olan Top Taşı'dır. Baş taşı ARKURİ MENZİLİ'nden aşırı, Hasköy'e yakındır. Menzil, demir temrenli azmayiş oku ile açılmıştır. (T«/?/e *TŞM,* v. 28a; *Telhis*[r], s. 264)

19- SELİM AĞA (KADİR AĞA) MENZİLİ (POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	1012 15	Enderunlu Selim Ağa	ana taşı	III. Ahmed devri
2	1027 53	Katib Halil Ağa	-	1735-1736
3	1080 25	Paşazade Fevzi Bey	40,5 Ş.	1762-1763
4	1105	Abdülkadir Ağa	-	1763-1764

Ayak yeri, AHİ (PARPOL) MENZİLİ ile HACI İSMAİL (CAFER) MENZİLİ ayak taşları arasındadır. Baş taşı Cin Deresi solundaki evlerin köşesindeki uzunca mermerdir. *(Tuhfe TSM,* v. 29a-b; *Telhis,* s. 263)

20- BEŞİR AĞA (HAFİD MOLLA 7 MENZİLİ) POYRAZ İLE

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	909,5 7	Hacı Beşir Ağa	ana taşı	1763-1764
2	916,5 35	Kaftani Ahmet Ağa	-	1779
3	651,5 60	Mehmed Hafid Molla	-	1779
4	1011,5 4,5	Çuhadar Küçük Hüseyin Ağa	-	1788-1789
	1016 24	Çuhadar Küçük Hüseyin Ağa	-	
5	1040 14	Mehmet Ali Bey	4 K.	1834-1835
	1054	Mehmet Ali Bey	-	

Ayak yeri, TEKYE MENZİLİ'nin ayak yeri Top Taşı'na yakın, Kağıthane yolu üzerinde, kısa şeşhane mermer taşıdır. Ana taşı ARKURI MENZİLİ 'nden ötede Yusuf Deresi yanında yamaca doğru, düz yerdeki burmalı uzunca musanna taştır.

Çuhadar Küçük Hüseyin Ağa, Kaptan-ı Derya olduktan sonra, taşını sürmüştür. Mehmet Ali Bey de taş sürerek bu yere gelmiştir. (***Tuhfe TSM,*** v. 31a-b; *Telhis,* s. 263-264)

21- BEŞ DİREK MENZİLİ(POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	940,5 10	Hacı Beşir Ağa	ana taşı	1763-1764
	955,5 15	İzzet Bey	-	
2	970,5	İzzet Bey	-	1835

Ayak yeri, Kanlar Çeşmesi ötesinde, MİRALEM AHMED AĞA MENZİLİ ile LODOS LENDUHASI MENZİLİ baş taşları arasında kısa mermerdir. Ana taşı, ARKURI MENZŞİLİ ana taşı ile EMİN MENZİLİ ayak taşı arasındai Kağıthane yolu yakınında uzunca beş direk musanna mermerdir.

Yalnız Darüssaade Ağalarının atması şart koşulan bu menzilde İzzet Bey kendi yerini aşırı atarak taş sürmüştür. *(Tuhfe TSM,* v. 31a-; *Telhis,* s. 264-265)

22- ABDÜLBAKİ EFENDİ MENZİLİ (POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	892,5	Arslanzade Abdülbaki Efendi	ana taşı	1777

Ayak yeri, BEŞİR AĞA (HAFİD MOLLA) MENZİLİ ana taşı ile MİRALEM AHMED AĞA MENZİLİ arasında, orta boyda ince düz mermerdir. Ana taşı Hasköy yönünde, Solak çeşmesi yakınındaki Ağa Karlığı'ndan aşırı, dere kıyısında bulunan kuyunun güneyindedir. Yeksüvar oku ile atıldığı için bu mesafe yeterlidir. Telhis'de anılmıyor; belki 19.Yüzyılda kayıp olmuştu. (*Tuhfe TSM,* v. 32a-b)

23- BİLAL AĞA MENZİLİ (POYRAZ İLE)

Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
954	Hazine Vekili Bilal Ağa	ana taşı	1787

Ayak taşı, HACI İSMAİL (CAFER) MENZİLİ'nin ayak yeri yakınında kısa mermerdir. Hasköy tarafındaki Kızıl Minare'ye (Cinli Bahçe'ye) doğru atılır.

Şerbetçizade Seyyid Mehmed Emin Efendi, bu menzili açmak için ayak taşı diktirmiş, fakat atmayı başaramamış, bir zaman sonra Bilal Ağa atarak açmıştır *(Tuhfe Üniv.* v. 45a; *Telhis*, s. 266-267)

24- HASILLI MEHMED AĞA MENZİLİ (POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	901	Hasıllı Mehmet Ağa	ana taşı	1792-1793

Ana taşı, NAKKAŞ MENZİLİ ile İMAM MENZİLİ arasında, orta boy mermerdir. Yahudi Mezarlığı'na doğru atılır. ***(Tuh/e Üniv.*** v. 46a; ***Telhis,*** **s.** 267)

25- MEMİŞ EFENDİ (MERCAN AĞA) MENZİLİ (POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
-	850 110	Sürre-Eminzade Memiş Efendi	ana taşı	
1	960 27	Muhzır Abdi Baba	ana taşı	1793-1794
2	987	Mercan Ağa	-	1796-1797

Ayak taşı, BÜYÜK YEKSÜVAR MENZİLİ ile NAKKAŞ MENZİLİ arasındadır. İmam Deresi'ne doğru atılır.

Meydan müdavimlerinden Memiş Efendi, bütün gayretlerine rağmen rekor kıramadığı için, adı unutulmasın diye, pirliğinde attığı 850 gezle menzil açmasına izin verilmiştir. Aynı yerde 900 gez atanın tekrar ana taşı diktirmesi şart koşulmuştu. Fakat sonradan usule aykırıdır diye taşını söktürdüler. Muhzır Abdi Baba'nın ana taşı da haksız olarak söktürülmüştür. Sultan II. Mahmud bu haksızlığın giderilmesi için, henüz hayatta olan oğlu Molla Mehmed Şükrü Ağa'ya emir vermiş, o da 1835 yılında babasının taşını yeniden diktirmiştir. ***(Tuhfe TSM,*** v. 33b, ***Üniv.*** v. 45b; ***Telhis,*** s. 265-266)

26- ŞİŞMAN PAŞA MENZİLİ (POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	907 26	Şişman Paşa (Kadı Mustafa Ef.)	ana taşı	1796

2	933 32	Hatta Namık İbrahim Efendi	2 Ş.	1800
3	965	Katib Vassaf Efendi	-	1834

Ayak yeri, Delikli Kaya ile A/ALAR MENZİLİ taşları arasında ince mermer sütundur. Baş taşı, Ağa Karlığı'ndan 150 gez uzaklıkta, Meydan'ın sınırındadır. ***{Tuhfe Üniv.*** v. 43b-44a; ***Telhis***, s. 266)

27- TEVFİK BEY MENZİLİ (POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	966	Tevfik Bey	ana taşı	1835

Ayak yeri, Delikli Kaya'nın ötesindeki "tekneli taş"tır. Ana taşı, Güreş Meydanı'na doğru, Tekye hizasındadır.

Tevfık Bey'in babası Silahdar Ağa, ayak taşı diktirip çok çalıştığı halde menzili açamadan ölmüştü. Sultan II. Mahmud oğluna aynı yerden atış yapmasına izin vermiş, o da 966 geze atarak ana taşı diktirmiştir ***(Telhis,s.*** 266);

28- MEHMED ARİF BEY (AŞAĞI KOŞU) MENZİLİ (POYRAZI İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	400	Mehmet Arif Bey	ana taşı	1837

Ayak ve ana taşlarının yeri tesbit olunamadı. 1781 'de kabza alan Mehmed Arif Bey, 80 yaşında iken Meydan'a bir menzil dikmek için Sultan II. Mahmud'dan kaç geze atarsa atsın menzil açmak üzeri izin alıp, HACI EBUBEKİR AĞA MENZİLİ'ne doğru atarak 400 geze taş diktirmiştir. (***Telhis,*** s. 267)

29- ARKURI MENZİLİ (POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	1037 72	Gazzaz Ahmed	ana taşı	Fatih devri
2	1109 52	Okçu Sinan	53,5 Ş.	Fatih devri
3	1161 40	Benli Karagöz	102,5 Ş.	
4	1201 31	Seyis Mahmud	40,5 Ş.	
5	1232 7	Sinan Subaşı	113,5 Ş.	II. Beyazid devri
6	1239 32,5	Havandelen Solak Bali	74 Ş.	
7	1271,5 10	Bursalı Süca	143 Ş.	
8	1281,5	Tozkoparan İskender	154 Ş.	

Ayak taşı, Kanlar Çeşmesi güneyindeki tepenin başından doğuya 130 gez gerideki taştır. Baş taşı Musahib Mustafa Paşa Köşkü'ne (Kanlı Köşk) 250 gez uzaklıktadır. Bütün rekorlar şast yönüne aykırı olduğu için menzile bu ad verilmiştir.

Tozkoparan İskender'in 1281.5 gezlik (846 m) bu atışı Türk ve dünya okçuluk tarihinde bugüne kadar aşılamamış en büyük rekordur. Taşını diktirebilmek için Bursalı Şüca ile aralannda uzun tartışmalar geçmişti. (***Tezkire***, v. 16b-19a; ***TUhfe TSM,*** v. 5a-7a; ***Telhis,*** ps. 223-224)

30- CAFER BEY MENZİLİ (POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	925 3,5	Cafer Sadık Bey	ana taşı	1771-1772
2	928,5 12,5	Seyyid Ali Efendi	-	1774

3	941 34	Hacı Mehmed Emin Ağa	11.5 Ş.	1775
4	975	Şakie Ağa	32 Ş.	1789

Ayak yeri, Kağıthane yolu üzerinde, EKŞİ (ERKEKLİ-DİŞİLİ) MENZİLİ bitişiğinde kısa mermer taştır. Baş taşı, Yahudi Mezarlığı yanındaki Ayazma'nın altında düz yerde bulunan mermerdir {*Tuhfe TSM,* v. 31b-32a; *Telhis,* s. 225)

31- HACI EBUBEKİR AĞA (AŞAĞI KOŞU) MENZİLİ (POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	700 30	Hacı Ebubekir Ağa	ana taşı	1788-1789
2	730	Mehmed Teceddin Molla	-	1835

Ayak yeri, HACI SÜLEYMAN MENZİLİ ile BEŞ DİREK MENZİLİ sağında, tepelikli küçük taştır. Ana taşı ÇİZMECİ (ÇULLU) MENZİLİ'nin sağında, Kağıthane yoluna yakın uzunca mermer sütundur. Azmayiş oku ile atılmıştır. Bu okta atılsa da, mesafe şart koşulandan kısa olduğu için, bu menzilde taş dikenlerin Meydan şeyhi olmaması ve sofrada menzil sahiplerinin en sonuna oturması şartı konulmuştur. *(Tuhfe TSM,* v. 34a; *Telhis*, s. 225)

32- SULTAN II. MAHMUD MENZİLİ (POYRAZ İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	1215,5 10	Sultan II. Mahmud	ana taşı	1833-1834
2	1225,5	Sultan II. Mahmud	ana taşı	1834-1835

Ayak yeri, Karılar Çeşmesi'nden ötede, fıskiye biçimindeki taştır. Sultan II. Mahmud, bir yıl ara ile taşını sürmüştür. Baş taşı Minber Sofası'na 80 gez kadar uzaktadır. (*Telhis*, s. 222-223).

33- HAKİ MENZİLİ (KIBLE-KEŞİŞLEME İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	841,5 11	Nakkaş Paşazade Mahmut Bey	ana taşı	
2	852,5 15	Recep Ağa	25 Ş.	
3	867,5 1	Müsahib Bilal Ağa	5,5 K.	1687'den önce
4	868,5 24,5	Teberdar Hacı Abdülbaki	2 K.	
5	893 5	Hammamizade Mehmet Ağa	8,5 Ş.	
6	898 4,5	Odabaşı Okçu Şahin	11 Ş.	
7	902,5 16	Hazinedar İbrahim Ağa	20 Ş.	
8	918,5 43	Ginayi Ahmed Çelebi	2 K.	
9	961,5 23	Teberdar Ahmed Ağa	4 Ş.	
10	984,5 47	Rahikili Ali Ağa	22 Ş.	
11	1031,5	Katib Ahmed Efendi	16 Ş.	

Ayak yeri, Tekye önündeki mezarlık yanında beyaz mermer taştır. Baş taşı HAYDAR (MEMİ ÇELEBİ) MENZİLİ'nin solundadır. Bilal Ağa menzil aldıktan az sonra ölmüş, taşı sonradan diktirilmiştir. Katib Ahmed Efendi, usulüne uygun olarak attığı halde, Şeyh Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi izin vermediği için Galata Kadısı marifetiyle taş diktirebilmiştir. ***(Tuhfe TSM;*** v. 23a-b; ***Telhis,*** s. 243-244)

34- HAYDAR (MEMİ ÇELEBİ) MENZİLİ (KIBLE İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	956 32	Bahtiyarzade Hasan Çelebi	Ana taşı	1525-1530
2	988 76,5	Defterzade Musli Çelebi	28,5 K.	
3	1064,5 47	Defterzade Memi Çelebi	10 K.	
4	1111,5 5	Kemahcı Divane Kasım	27,5 Ş.	
5	1117,5 24,5	Haydar Bey	44 Ş.	
6	1141 9,5	Ali Bali Kapdan	27,5 Ş.	1565-1566
7	1150,5	Çullu Ferruh	60 Ş.	1566-1570

35- *

36- MİRALEM AHMED AĞA MENZİLİ (LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
		Usta Bahtiya	ilk ana taşı	Fatih devri
1	1024 9,5	Kenamgüreci Arab	ana taşı	
2	1033,5 121	Şiir Merd	48 K.	1470-1478
3	1154,5 50,5	Benli Karagöz	1 K.	
4	1205 38,5	Deve Kemal	9,5 Ş.	1480-1491

* 35 numaraya denk gelen menzile ait bilgiler yazarın teslim ettiği daktilo metinde yoktur, (editör notu)

5	1243,5 27,5	Bursalı Süca	20,5 Ş.	II. Beyazid devri
6	1271	Miralem Ahmed Ağa	11 Ş.	Kanuni devri

Okmeydanı'nın en eski menzilidir. Ayak yeri, Tekye yeri, Tekye önündeki mezarlığın başında, kırık mermer taştır. Fatih devrinin ünlü okçu ustası Bahtiyar, kendi adıyla anılan dereye doğru atıp ana taşını dikmişse de kısa zamanda kaybolduğu için, ondan sonra atan Kemangureci Arab'ın Yassı Kaya diye bilinen menzil taşı ana taşı sayılmıştır. Bu taş Bahtiyar Deresi'nin yukarısındaki düzlüktedir.

Tozkoparan İskender, Bursalı Şüca'ın rekorunu 10 yıl uğraştığı halde kıramamıştır. Son sözlerinin, "Ah Şüca'ın Lodos Menzili!" olduğu rivayet edilir. Daha sonra, Kanuni devrinin en büyük kemankeşi Miralem Ahmed Ağa aşırı atarak 1271 gez (839 m) gibi aşılmaz bir rekor kırmıştır. (***Tezkire,*** v. 13b-16b; ***Tuhfe TSM,*** v. 3a-4b; ***Telhis,*** s. 232-234)

37- LODOS LENDUHASI MENZİLİ (LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	1016	Birinci taş	ana taşı	
2	1061 45	İkinci taş	5,5 K.	
3	1071 10	Üçüncü taş	100 Ş.	
4	1080,5 9,5	Dördüncü taş	14,5 K.	
5	1142,5 62	Kemhacı Divane Kasım	29. Ş.	
6	1209,5 67	Lenduha Cafer	1,5 K.	

Ayak yeri, Tekye Tepesi'indeki kısa köfeki taştır. Baş taşı, Karılar Çeşmesi yakınındaki dereden aşırı yerdedir. İlk dört menzilin sahibleri bilinmiyor. Üçüncü taşı sel yuvarlamış, gelişigüzel bir yere dikmişler; aşırı salkı oluşu bundandır. ***{Tezkire,*** v. 34b-35a; ***Tuhfe TSM,*** v. 18 b; ***Telhis,*** s. 234)

38- ARABACI (ALİ BALI) MENZİLİ (LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
		Arabacı Mahmud Ağa	ana taşı	1522'den önce
1	972,5 68,5	Zağarcı Kasım	ana taşı	
2	1041 36,5	Yaycı Kosta Hüseyin	8,5 Ş.	
3	1077,5 53,5	Nakkaş Mehmed Çelebi	34 Ş.	
4	1131	Ali Bali Kaptan	63,5 Ş.	

Ayak yeri, AHİ (PARPOL) MENZİLİ ile HAYDAR (MEMİ ÇELEBİ) MENZİLİ arasında kalınca kısa mermerdir. Baş taşı, Kağıthane tarafındaki Çakıllı Tepe'de ÇİZMECİ (ÇULLU) MENZİLİ ayak taşına yakındır. Kuburcu Hüsrev, Yaycı Kosta Hüseyin'den aşırı atıp taş dikmiş, fakat zamanla bu taş kaybolmuştur. İlk ana taşı da daha 16. Yüzyılda kaybolmuştu. (***Tezkire***, v. 26a- b; ***Tuhfe TSM,*** v. lla-b; ***Telhis,*** s. 237).

39- ÜNCÜ ŞÜCA MENZİLİ (LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	983,5 24,5	Uncu Şüca	ana taşı	16. Yüzyıl
2	1008 75	Cerrahzade Mehmed Çelebi	24 K.	
3	1083 3	Uncu Mustafa	0,5 Ş.	
4	1086	Solak Kara Hasan	61,5 Ş.	
5	-	Cerrah Ali Bey	-	16. Yüzyıl

Ayak yeri, HAKİ MENZİLİ ana taşı bitişiğinde kısa kalın mermerdir. Baş taşı Kağıthane yolunun sağında, A/ALAR MENZİLİ önündedir. Cerrah Ali Bey'in menzil taşı, 17.Yüzyıl başında kaybolmuştu. Abdullah Efendi, Solak Kara Hasan taşı hizasına, kabzaya bir taş dikerek, büsbütün unutulmaktan kurtarmıştır. ***(Jezkire,*** v. 30a-b; ***Tuhfe TSM,*** v. 14b; ***Telhis,*** s. 241-242)

40- NAKKAŞ MENZİLİ (LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	896,5 84	Timurcuklu Cafer	ana taşı	Kanuni devri
2	980,5 10,5	Sekbankulu Alibey	2 K.	
3	991 28	Nakkaş Mehmed Çelebi	33,5 Ş.	
4	1019 56,5	Dördüncü taş	4 Ş.	
5	1075,5 19,5	Hacı Süleyman	10,5 Ş.	IV. Murad devri
6	1095 7,5	Tacirzade Mehmed Emin Ağa	39,5 K.	
7	1102,5	Sultan II. Mahmud		1834

Ayak yeri, AĞALAR MENZİLİ solunda olan taştır. Kağıthane bayırına, İMAM MENZİLİ ayak taşının sağına doğru atılmıştır. Dördüncü taşın sahibi bilinmiyor. Talimhanecibaşı Küçük Ali, Hacı Süleyman'dan aşırı atmışsa da, Hacı Süleyman şasta fazla kaçmıştır diye taş dikmesine engel olmuştu. (***Tezkire,*** v. 31b-32b; ***Tuhfe*** TSM, v. 15b-16a; ***Telhis,*** s. 230-231)

41- SEKBANKULU (ERKEKLİ-DİŞİLİ) MENZİLİ (LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	884 68	Sekbankulu	ana taşı	
2	952 68	İkinci taş	55 K.	
3	1020 32	Üçüncü taş	91,5 K.	
4	1052 73,5	Dündüncü taş	84 K.	
5	1125,5	Beşinci taş	103,5 K.	

Bu menzilin ayak taşı, EKŞİ (ERKEKLİ-DİŞİLİ) MENZİLİ'nin anataşı, baş taşı ötekinin ayak taşı olduğundan bu adla anılır. Kitabeleri olmadığından son dört taşın sahipleri ve rekor tarihleri bilinmemektedir. (*Tezkire,* v. 35a; *Tuhfe TSM,* v. 17b-18a; *Telhis,* s. 238).

42- KÜÇÜK YEKSÜVAR (SALA) MENZİLİ (LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	961 39	Seyyid Mustafa Efendi	ana taşı	
2	1000 7	Kesedar Fehmi Mehmed Efendi	-	
3	1007 34	Çuhadar Uzun Mehmed	-	
4	1034 11,5	Veznedar Mehmed Ağa	-	
5	1052,5 14,5	İsmail Çelebi	-	
6	1067 2	Uzun İbrahim Bey	18 Ş.	III.Ahmed Devri
7	1069 3	Şişebaz İsmail Çavuş	-	
8	1072	Nazifi Mustafa Ağa		1764-1765

Ayak yeri, CERRAH MENZİLİ ile HACI İSMAİL (CAFER) MENZİLİ arasındadır. Baş taşı, EMİN MENZİLİ ile ARKURI MENZİLİ ayak taşı arasında bulunmaktadır.

Halil Hasib Efendi, kitabının Üniv. Ktb. nüshasında, Kesedar Fehmi Mehmed Efendi ile Çuhadar Uzun Mehmed'in menzillerinin yolsuz olduğuna işaret ediyorsada, sebebini açıklamamaktadır. Sultan II. Mahmud hu menzilde 103 gez aşırı atmış, fakat Nazifi Mustafa Ağa'nın oğlu Osman Bey henüz hayatta ve hatırlı kemankeşlerden olmakla, "Eseri pederini sana bahşetdim:" diye latife etmiş, 1200 gezden aşırı birkaç menzili olduğu için taş diktirmemiştir ***{Tuhfe TSM,*** v. 28b, ***Üniv,*** v. 38b-39a; ***Telhis***, s. 231-232).

43- BÜYÜK YEKSÜVAR MENZİLİ (LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	863,5 48	Asirci Ali Beşe	ana taşı	
2	911,5 74	Müezzin Ahmed Ağa	-	17.Yüzyıl
3	985,5 7	Katib Ömer Efendi	29 Ş.	
4	992,5 19	Baltacı Mehmed Ağa	48 Ş.	1704-1706
5	1011,5 31	Hacibzade Mehmed Ağa	43,5 Ş	
6	1042,5 23	Abaza Mustafası	37 Ş.	
7	1065,5 2,5	Kırçeşmeli Mustafa Çelebi	14 Ş.	
		Katib Ahmed Efendi	30 Ş.	
8	1080,5 14	Taşimhaneci Mustafa Ağa	39 Ş.	
9	1095	Katib Ahmed Efendi	-	1725

Ayak yeri, HACI İSMAİL (CAFER) MENZİLİ ayak taşına yakın olup, baş taşı NAKKAŞ MENZİLİ taşları ile AHİ (PARPOL) MENZİLİ ayak taşı arasındadır.

Ayak taşını İstanbul Kaymakamı Mahmud Paşa 1698 yılında dikmiş **fakat** menzil açamamış, daha sonra Esirci Ali Beşe yeksüvar oku ile atarak ana taşı diktirmiştir. Katib Ahmed Efendi, Talimhaneci Mustafa Ağa'dan aşırı atıp taş dikmişken, Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi garazı yüzünden taşını söktürmüş, daha sonra tekrar daha fazla atıp taş diktirmiştir. ***(Tuhfe TSM***, v. 26b-27b; ***Telhis***, s. 240-241).

44- AĞALAR MENZİLİ (LODOS İLE

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	827,5 24	Reyhan Ağa	ana taşı	17.Yüzyıl ilk yarısı
	851,5 27	Reyhan Ağa	11.5 K.	
2	878,5 41,5	Hazinedar Ali Ağa	29,5 K.	
3	920 5,5	Müsahib Bilal Ağa	15,5 Ş.	
4	925,5 2	Evliya Efendi	47 K.	
5	927,5 9,5	Derviş Çelebi	1,5 Ş.	
6	937 17,5	Teberdar Hacı Abdülbaki	33,5 K.	
7	954,5 28	Batman Hacı Mustafa	2,5 K.	
8	982,5 10,5	Ferudunzade Mustafa Ağa	11 Ş.	
9	993 7	Arnavud Hüseyin Bey	27,5 Ş.	
10	1000 40	Teberdar Ahmed Ağa	34 K.	1687'den önce
11	1040 16	Çerkez Mehmed Ağa	33,5 K.	1687'den sonra
12	1056 37,5	Rahikili Ağa	16,5 K.	1691'den önce
13	1093,5 45,5	Küçük Hacı Mehmed	12 K.	1700'den önce
14	1139	Hasodalı Ali Ağa	19,5 K.	

Ayak taşı Hasköy tarafındaki Karlık yanında, baş taşı Kağıthane yolu üzerindedir. Reyhan Ağa menzil açıp taş dikmiş, bir zaman sonra aşırı atarak

ana taşını yeni yerine sürmüştür. Menzil sahiblerinin çoğu ağa olduğu için bu ad verilmiştir. (***Tezkire***, v. 38a-39b; *Tuhfe TSM*, v. 20b-21b; *Telhis*, s. 235-237)

45- ABDULLAH EFENDİ (DİRHEM) MENZİLİ (LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	901 10	Katib Abdullah Efendi	ana taşı	17. Yüzyıl
	911 4,5	Müsahib Küçük Mehmed Ağa	ana taşı	
2	915,5 12	Katib Abdullah Efendi	18,5 Ş.	
3	927,5 45	Yaycı Hacı Mustafa	39,5 Ş.	
4	972,5 7,5	Sayıcı Hüseyin Ağa	44 Ş.	
5	980 43,5	Havacı Ali Dede	35 Ş. Ana taşı	
6	1023,5 7	Eyübzade Mehmed Efendi	70 Ş.	
7	1030,5 13	Hacı Şatır Mustafa	82 Ş.	
8	1043,5 22,5	Kelleci Ömer Bey	53 Ş.	
9	1066 27	Hasodalı Ağa	18,5 Ş.	
10	1093 18	Tacirzade Mehmed Emin Ağa	25 Ş.	
11	1111	Sultan II. Mahmud	-	1834

Ayak yeri, TOP YERİ (HASAN TAŞI) MENZİLİ ile Kızlar Ağası taşının arasındaki taştır. Abdullah Efendi Ayağı diye anılır. Baştaşı, Kanlar Çeşmesi'nden aşırıcadır.

Abdullah Efendi bu menzili 84 dirhem yay ile açmış ve bundan sonraki her atışta ikişer dirhem fazla yay kullanılması şartını koymuştur. Abdullah Efendi, taşını sürünce ikinci taş ana taşı sayılmıştır. Menzilde kontrolü sağlamak için Havacı Ali Dede'nin taşı sonraki atışlarda ana taşı kabul edilmiştir. Tacirzade Mehmed Emin Ağa, menzilini dirhem şartına uymadan atmışsa da, o gün Meydan'da bulunan Kapdan Küçük Hüseyin Paşa'nın hatırı için taş dikmesine izin verilmiştir. (*Tezkire*, v. 42b; *Tuhfe* TSM, v. *25&-b;Telhis*, s. 227-229).

46- HACI İSMAİL (CAFER) MENZİLİ (GÜNBATISI-LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	948,5 1	Birinci tai	ana taşı	
2	949,5 56,5	İkinci taş	3 K.	
3	1006 25	Üçüncü taş	60 K.	
4	1031 8	Dördüncü taş	25 K.	
5	1039 25	Beşinci taş	8,5 Ş	
6	1064 28,5	Altıncı taş	23 K	
7	1092,5 2,5	Hacı İsmail	69 Ş	
8	1095	Küçük Hacı Mehmed	68,5 Ş	1720-1721

Ayak yeri, AHİ (PARPOL) MENZİLİ'ne yakın eğrice taştır. Baştaşı, Çoban Çeşmesi'nin üst yanındaki Karlık'tan ötededir. Kitabeleri olmadığı için ilk altı taşın sahibleri bilinmiyor. ***(Tezkire***, v. 35b; ***Tuhfe TSM***, v. 18b; ***Telhis***, s. 239-240).

47- MEMİŞ EFENDİ MENZİLİ (GÜNBATISI-LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	913 58	Kethüda Memiş Efendi	ana taşı	1742 (1733)
2	971 14,5	Hacı Beşir Ağa	49 Ş.	
3	985,5 3	Halil Efendi	23 K.	
4	988,5 22,5	Endurunlu Bizeban Ali Ağa	22 K.	1764-1765
5	1011	Hacı Ebubekir Ağa	-	1769-1770

Ayak yeri, HAYDAR (MEMİ ÇELEBİ) MENZİLİ önündeki Yassı Kaya'ya yakın, orta boyda beyaz mermer taştır. Baş taşı Çoban Çesmesi Deresi'ndedir. ***(Tuhfe TSM,*** v. 30a-b; ***Telhis,*** s. 242-243).

48- EMİN MENZİLİ (GÜNBATISI-LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	913,5 45,5	Solaklar Emini Ali Ağa	ana taşı	17.Yüzyıl
2	958 7	Hazinedar İbrahim Bey	5 Ş.	
3	965,5 9	Attarzade Mustafa Ağa	8 Ş.	
4	974,5 7,5	Söylemezzade Anmed Çelebi	28 K.	
5	982 16	Ağazade Mehmed Ağa	29,5 K.	
6	998 30	Seyyid İbrahim Çelebi	34,5 Ş.	
7	1028 16	Masraf Mustafa Efendi	11,5 Ş.	

8	1044 29	Çerkes Mehmed Paşa	23 Ş.	
9	1089,5 37	Mısırlı Mehmed Efendi	45,5 Ş.	
10	1089,5 37	Abaza Osman Ağa	8 K.	
11	1126,5 33,5	Küçük Hacı Mehmed	8 K.	
12	1160 39	Tecirzade Mehmed Emin Ağa	8 K.	1796-1797
13	1199 2,5	Sultan II. Mahmud	-	1831
14	1201,5	Sultan II. Mahmud	-	1836

Ayak yeri, HACI SÜLEYMAN MENZİLİ'nin ana taşıdır. Baş taşı, Piyale Paşa Deresi'nden aşırı, İncirli Bahçe'ye yakındır.

Çerkeş Mehmed Paşa bu menzili aldığında, yanında yaycısı İbrahim ve kemankeş Abaza Osman Ağa'dan başka kimse olmadığı için, şahit sayısı azlığından taş diktirememiş, daha sonra bu ölçüden aşırı atabildiği görülünce, "evvelki yeri müsbitdir" diye taş diktirmesine izin verilmiştir. Sultan II. Mahmud, beş yıl arayla menzilini sürmüştür. *(Tuhfe TSM,* v. 26a-b; *Telhis,* s. 225-227).

49- HALİL AĞA MENZİLİ (GÜNBATISI-LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	1060	Musahib Halil Ağa	ana taşı	1795-1796

Ayak yeri, HACI SÜLEYMAN MENZİLİ'nin üst yanında, Deve Boynu denilen yerdeki kısa taştır. Ana taşı, EMİN MENZİLİ ana taşının 150 gez solunda İncirli Bahçe yönündeki derede bulunan uzunca taştır. (*Tuhfe Ünıv.* v. 46b-47a; *Telhis,* s. 242)

50- KİLER KEDHÜDASI MENZİLİ (GÜNBATISI-LODOS İLE)

Taş	Gez /Adet	İsim	Sapma	Rekor Tarihi
1	923 36	Kiler Kethüdası Ahmed Refi B.	ana taşı	1762
2	959	Çühadar Kara Hasan Ağa	-	1879

Ayak yeri, Eski Hünkar Ayağı (Sultan IV. Murad'ın kendi menzilinde diktirdiği ayak taşı olmalı) ile TİRENDAZ MENZİLİ (?) arasında kısa mermer taştır. Ana taşı, CERRAH MENZİLİ baş taşı ile HEKİ MENZİLİ ayak taşı arasındaki uzun mermerdir. *(Tuhfe TSM,* v. 30b; *Telhis*, s. 261-262)

VI- MENZİL SAHİBİ KEMANKEŞLER

Türklerde okçuluğa gösterilen rağbet sonucu, çok sayıda ünlü kemankeş yetişmiştir. Osmanlı ordusunda ok ve yay kullanıldığı devirlerde, askerlerden çoğu iyi yetişmiş, usta birer kemankeştiler. Nitekim, 15.-16.Yüzyıllarda menzil sahibi kemankeşlerden pek çoğunun ordu mensubu olduğunu görmekteyiz.

Okçular Sicilli'nin ilk cildi elimizde olmadığı için, 17. Yüzyıl sonlarına kadar kaç kişinin kabza aldığını bilemiyoruz. 1093 (1682) yılı Zilhicce ayından, 17 Rebiülahır 1322 (1905) tarihine kadar gelen ikinci ciltte 3375 kemankeş kayıtlıdır, öncekileri de aşağı yukarı bir o kadar sayar ve İstanbul dışındaki kemankeşleri buna eklersek hayli kabarık bir sayı ile karşılaşırız.

Burada, 900 geze ok atıp kabza alan kemankeşlerin hepsini anmak bize hem imkansız, hem gereksiz görünüyor. Çünkü önemli olan, kabza almak değil, menzil sahibi olmaktır. Kabza almak sadece bir başlangıçtır. Okçuluğa heves eden, bir süre sıkı çalışan sağlıklı her kişi bunu başarabilirdi. Asıl bundan sonrası, okçulukta rekor kırıp menzil alabilecek seviyeye ulaşmak önemliydi. Nitekim kabza almış kemankeş sayısı çok düşüktür. Bu sayı gittikçe azalıyor. 18. Yüzyıldan itibaren, hemen her kabza ziyafetinde 40-50 kişinin kabza aldığını, buna karşılık yüzlercesinden ancak birkaçının menzil alabildiğini görmekteyiz.

Yine de, menzil sahibi olmak, kemankeşlikte başarının tek ölçüsü sayılmaz **binci**, hatta **binyuzcü** kemankeşliğe kadar yükseldiği halde menzil alamamış pek çok usta okçu vardı. Bunlar hakkında kayıtlarda yeterli bilgi olmadığı için biz burada, sadece menzil sahibi kemankeşleri anmak zorundayız.

Aşağıda, alfabetik sırayla menzil sahibi kemankeşlerin biyografileri verilmiş, aldıkları menziller ölçüleriyle belirtilmiş ve elde edilebildiği kadarı ile bugün pek çoğu kayıp olan menzil taşlarının fotoğrafları eklenmiştir. Buradaki fotoğraf sayısının İ.F.Ayanoğlu'nun kitabında verilenden az olduğu görülecektir.[331] Aslında söz konusu kitabın, yazarın ölümünden sonra alelacele hazırlandığı, bu arada birçok resmin basılamadan kendisinde kaldığı dikkate alınırsa bu farkın daha fazla olduğu anlaşılacaktır.

ABAZA MUSTAFASI (18.Yüzyıl başı)

Okçular arasında "Abaza Mustafası" diye anılan, kimliğini tesbit edemediğimiz bu kemenkeşin, Lodos havasıyla atılan BÜYÜK YEKSÜVAR MENZİLİ'nde 1042.5 gezlik bir rekoru vardır. Ayrıca Edirne'de 1020 gez mesafeye bir azmayiş menzili diktirmiştir.

(Tuhfe TSM, v. 27a; ***Telhis,*** s. 241; ***SMZK,*** v. 23b)

ABDİ BABA, Muhzır (18.Yüzyıl sonu)

Anadolu Kazaskerliği Baş-muhzın Abdi Baba, 1208 (1793) yılında, Poyraz havasıyla atılan MEMİŞ EFENDİ (MERCAN AĞA) MENZİLİ'nde 960 geze ok atıp menzil almışsa da garaz yüzünden taşı söktürülmüş, ölümünden sonra Sultan II. Mahmud'un emri ile 19 Cemaziyülahır 1251 (1835) tarihinde oğlu Telhisi Molla Mehmed Şükrü Ağa tarafından ziyafetle yerine bir taş diktirilmiştir (Resim 94). Kitabesinde şu mısralar okunabiliyor:

Devr-i esbakda kemankeş Abdi Baba-yı şehr
Tam dokuzyüzaltmış adım atdı dikmişken nişan
Bazı erbab-ı fesad takliben ol hengamda
Menzil-i merhumu cebren eylediler bi-nişan

Vasıl-ı sem-i Hümayunu olunca kaziyyesi
Emr ü ferman eyleyib bu menzüi etdi ayan

[331] İ. F. Ayanoğlu, *Aynı Eser*

Menzil-i Abdiyi dikdirdi Şeh-i Dünya nişan

Sene 1251 (1835)

(Tuhfe Ürıiv. v. 45b; ***Sicil,*** S. 41; ***Telhis,*** s. 265-266; ***SMZK,*** v. 30b)

ABDULLAH EFENDİ, Katib (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Eminönü Yeni Valide Camii Katibi Abdullah Efendi, Lodos havasıyla atılan ve kendi adıyla anılan ABDULLAH EFENDİ (DİRHEM) MENZİLİ'nin 901 gezle açmış, ana taşı diktirmiştir. Daha sonra taşını 915.5 geze sürdüğü için, ikinci sıradaki Musahib Küçük Mehmed Ağa taşı, ana taşı sayılmıştır. Abdullah Efendi, bu menzili 84 dirhem yayla atmış, daha sonraki her menzilin ikişer dirhem fazla yay ile atılmasını şart koşmuştur. Abdullah Efendi'nin rekoru dolayısıyla Sultan IV. Mehmed ziyaret etmiş, büyük bir ziyafet verdirmiş, taşın dikilmesinde hazır bulunarak, kendisine "Bir padişah menzil nasbına gelmedi, ben seninkine geldim" diye iltifat etmiştir.

Abdullah Efendi, aynı zamanda cündilikte ve puta okçuşuğunda devrin en usta kişisiydi. İp altından 210 gez uzaklıktaki aynayı vurabilirdi. Bir kere Edirne'de Sultan IV. Mehmed'in huzurunda önce **pertab** ve puta okuyla ip altından atış yapmış, sonra at üzerinde 24 çeşit atış hüneri göstermiştir.

1679-1691 yılları arasında Okmeydanı Şeyhliği yapan Abdullah Efendi, Meydana el koyan okçu ve yaycı esnafının buradan çıkartılması için büyük çaba harcamış, Meydanı eski düzenine kavuşturmuş, bu maksatla *Kanunname-i Rumat'ı* kaleme almıştır. Ayrıca, okçuluk üzerine *Kavaidü 'r-Remi* ve *Tezkiretü 'r-Rumat* adlı kitapları vardır.

1103 (1691) yılında ölen Abdullah Efendi'nin kabri, Eyüb'de Veli Efendi Bahçesi'ne giden yolun sağ tarafındadır.

(Sicil, s. 1; *Kanunname,* s. 4-5; *Tezkire,* v. 42b, 51b-52a; *Tuhfe TSM,* v. 25a; *Telhis,* s. 227-228; *SMZK,* v. 22b)

ABDULBAKİ, Teberdar Hacı (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Eski Saray Teberdarlarından Hacı Abdülbaki iki ayrı menzilin sahibidir: 1) Lodos havasıyla atılan AĞALAR MENZİLİ'nde 937 geze taş diktirmiş, fakat yanlış yere dikildiği anlaşıldığından ölümünden sonra asıl yerine taşınmıştır- 2) Kıble-Keşişleme havasıyla atılan HEKI MENZİLİ'nde 868.5 gezlik bir rekoru vardır.

(*Tezkire,* v. 38b-39b, 41b-42a; *Tuhfe TSM,* v. 21a, 23a; *Telhis,* s. 235-243; *SMZK*, v. 21a, 22a)

ABDÜLBAKİ BEŞE (17.Yüzyıl İkinci yarısı)

Yeniçeri Ocağından Abdülbaki Beşe, Yıldız-Poyrazı ile atılan İMAM MENZİLİ'nde, taşını birkaç kere sürerek, 853 gezlik bir menzil diktirmiştir, Pişrev okuyla atıldığı halde, okçuluğa rağbeti arttırmak üzere, dikilmesine izin verilen bu taşa sonradan itibar olunmamıştır. (*Tezkire,* v. 39b, 40b; *Tuhfe TSM,* v. 22a; *Telhis,* s. 257; *SMZK,* v. 21b)

ABDÜLBAKİ EFENDİ; Arslanzade (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Abdülbaki Efendi, kabza almış kemankeşlerden Arslanzade Mustafa Efendi'nin oğludur. Müderris iken, 1198 (1783) Muharrem'inde Galata Kadılığına atanmıştır.

1191 (1777) yılı Şaban ayında, Poyraz havası ile atılan ve kendi adıyla anılan ABDÜLBAKİ EFENDİ MENZİLİ'ni 892.5 gezle açarak ana taşı diktirmiştir. Yeksüvar okuyla atıldığı için bu ölçü yeterlidir. Okçuluğa büyük merakı vardı; yakınlarını teşvik etmiş, birçoğuna kabza aldırtmıştır.'

(*Sicil,* s. 38; *Tuhfe TSM,* v. 32a-b. *Telhis'de* adı geçmediğine göre, taşı daha l9.Yüzyılda kaybolmuş olmalıydı.)

ABDÜLKADİR AĞA (18.Yüzyıl İkinci yarısı)

Gürcü asıllı Abdülkadir Ağa, Okmeydanı'nın ünlü kemankeşlerinden Darüssaade Ağası Beşir Ağa'nın (**Bkz**.)* kilercisi idi. Beşir Ağa'nın okçuluk merakı ona da geçmiştir. Ağası hayatta iken Kozbekçiliğine atanmış, ölümünden sonra Baltacılar Ocağına alınarak Haseki-başı olmuştu. Fakat görevindeki gevşekliği sebebiyli ocaktan çıkartılmış, birkaç yıl boşta kalmış, daha sonra zeamet ihsan olunmuş, üç yıl geçmeden ölmüştür. 1165 (1751) yılında kabza alan Abdülkadir Ağa, 1177 (1763) tarihinde Poyraz havasıyla atılan ve kendi adı ile de bilinen SELİM AĞA (KADİR AĞA) MENZİLİ'nde 1105 gezlik bir rekorun sahibidir. Menzil taşı kitabesinde şunlar yazılıdır (Resim 95 a-b)

Bi haza ül-menzil ül-vafir
Enne ismihu Abdülkadir Sene 1177 (1763)
(*Sicil,* s. 28,34; 71*ıhfe TSM,* v. 29b; *Telhis,* s. 263; *SZMK,* v. 286)

AHİ (15.Yüzyıl İkinci yarısı)

Kayıtlarda sadece “Ahi” diye anılan, adın tesbit edemediğimiz bu pehlivan Okmeydanı’nın en eski kemankeşlerindendir. Bir sebeple katlolunmuştur. Meydanda kabri vardı.

Yıldız-Poyrazı ile atılan ve kendi adıyla anılan AHİ (PARPOL) MENZİLİ’ni açmış, fakat taşı daha 16.Yüzyılda kaybolmuştu. Bu yüzden ikinci olarak atan Top İskender’in (**Bkz**.) taşı esas alınmıştır.

(Tezkire, v. 24b; *Tuhfe TSM,* v. 10b; *Telhis,* s. 251; *SMZK,* v. 12b)

AHMED, Gazzaz (15.Yüzyıl ikinci yarısı)

Dıramalı Gazzaz Ahmed, Fatih devrinin ünlü kemankeşlerindendir. Gündoğrusu havasıyla atılan ARKURI MENZİLİ’ni 1037 gezle açarak anataşı diktirmiştir. Ayrıca, Belgrad’da Lodos ile atılan bir menzilde rekoru vardı. Kendisi aynı zamanda usta bir puta okçusu idi.

(TSM Arşivi, D.9602, D.9605; *Bahtiyarzade Sül.* v. İla, *Üniv.* v. 16b, 72b, M.Cevdet, v. 15b; *Tezkire,* v. 17a,55a; *Tuhfe TSM,* v. 5a-b; *SMZK,* v. İla)

AHMED, Çuhadar Tomar (17.Yüzyıl sonu-18.Yüzyıl ilk yarısı)

Yaycı Tomar Ahmed (Bkz. *YAYCI USTALARI),* Yaycıbaşı Küçük (Bodur) Hüseyin’in (Bkz. *YAYCI USTALARI)* şakirdi idi. Aynı zamanda devrinin usta kemankeşlerinden olduğu için, Çuhadarlığa kadar yükselmiştir. Tophaneli olan ve 1097 (1685) tarihinde kabza alan Çuhadar Ahmed’in iki rekoru vardır: 1) 1110 (1698) yılında Yıldız-Poyrazı ile atılan UŞŞAKİ (HACI İSMAİL) MENZİLİ’nde 1133 geze, 2) Yıldız-Poyrazı ile atılan İMAM MENZİLİ’nde 1149 geze ok atıp taş diktirmiştir. Her iki menzilini de ustasının yayı ile atmıştır. Çuhadar Ahmed, ayrıca **İrşadü’r-Rumat** adlı bir okçuluk risalesi kaleme almıştır.

(Sicil, s. 13; *Tuhfe TSM,* v. 19b, 22b; *Telhis,* s. 256,258; *SMZK,* v. 20a, 21b)

AHMED, Kemanger (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Kemanger Ahmed (Bkz. *YAYCI USTALARI),* Kapı Ağası-kulu ünlü yaycı Arabzade İbrahim’in (Bkz. *YAYCI USTALARI),* şakirdi idi. Top İskender (Bkz.) ayak taşı diktirip Yıldız havasıyla bir menzil açmağa çalışırken, AHİ (EARPOL) MENZİLİ’ndeki yerini atınca bundan vazgeçmiş, Kemanger Ahmed aynı ayak

taşında durup 1009 geze atarak TEKYE MENZİLİ'ni açmıştır, ölçü bazı kayıtlarda 985 olarak geçmektedir. Kendisinin Tırhala'da da bir menzili vardı.

1536 yılında, Kanuni'nin İran Seferinden dönüşte Kara Hisar'da ölmüş ve orada gömülmüştür.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 70b; *Tezkire*, v. 26b-27b; 54b, *Tuhfe TSM*, v. 11b-12a; *SMZK*, v. 13b)

AHMED AĞA, Hammami (17.Yüzyıl)

Hammami Ahmed Ağa'nın, Yıldız-Poyrazı ile atılan UŞŞAKİ (HACI İSMAİL) MENZİLİ'nde 937.5 gezlik bir rekoru vardır. Tirendaz iken ordudan ayrılmıştır. Oğlu Hammamizade Mehmed Ağa da (**Bkz**.) menzil almış bir kemenkeşti.

(Tezkire, v. 36a, 37a; *Tuhfe TSM*, v. 19a; *Telhis*, s. 255; *SMZK*, v. 20a)

AHMED AĞA, Kaftani (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Reisü'l-küttab Tavukçubaşızade Abdürrezzak Efendi'nin Kapı Çuhadan Kaftani (Boşnak) Ahmed Ağa, 1193 (1779) yılında Poyraz ile atılan BEŞİR AĞA (HAFİD MOLLA) MENZİLİ'nde 916 gezlik rekor kırıp taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 39; *Tuhfe TSM*, v. 31b; *Telhis*, s. 264; *SMZK*, v. 27b)

AHMED AĞA, Miralem Kaptan (16.Yüzyıl-Kanuni devri)

Miralem Ahmed Ağa, en büyük üç Türk kemankeşinden birisi idi.

Kanuni Manisa'da şehzade iken onunla birlikte olan Ahmed Ağa, okçuluğa meraklı, güçlü kuvvetli bir gençti. Kuvveti hakkında bir çok rivayet vardır: Çocuk denecek yaşta, odun yüklü bir-eşeği sırtına alır veya iki koyunu iki serçe parmağına geçirip yüzülünceye kadar havada tutardı. Rodos fethinde (1522) birer kantarlık gülleleri kaleden içeri fırlatmıştı. İhtiyar iken, Okçular Çarşısı'na atı ile uğradığı bir gün "Pehlivan kocadınız!" diye takılmaları üzerine, bir kemer demirine yapışmış, ayakları ile atın karnını sıkıp yukarı kaldırmıştı. Ata binerken hayvan ne kadar yüksek olursa olsun üzengiye basmadan üstüne sıçrayabilirdi. Tozkoparan İskender yaşlılığında Ahmed Ağa'yı görünce kuvvet ve kabiliyetini hemen anlamış, "Benim menzillerimi atarsa bu atar!" demişti.

İstanbul'a gelince Hasoda'ya alınmış, sonra Çaşniğirbaşı'lığa atanmıştı. Daha sonra Miralemlikle Saraydan çıkmış, Tozkoparan'ın Lodos rekorunu aşınca, Gelibolu Kapdanlığı ihsan olunmuştur.

Ahmed Ağa, daha Enderun'da iken, ilk defa Edirne'de Lodos ile atılan SARAY ÖNÜ AĞAÇ OK MENZİLİ'nde rekor kırıp taş diktirmiştir. İstanbul'daki ünlü rekorlarını kırınca bu taşını söktürmüştü. Bir gün Kanuni, yerde yatan taşı görüp soruşturmuş ve yeniden diktirmişti. Ahmed Ağa, tekrar söktürülsün diye Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi'ye (**Bkz**.) haber yollamış, fakat Çelebi onu dinlememiştir.Yine Edirne'de, Poyraz havasıyla atılan MUSALLA MEYDANI KUYU YERİ MENZİLİ'nde 100 gez aşırı bir rekor kırmış, fakat aşırı salkı bularak taş diktirmemişti. Edirne'li kemankeşler, adı unutulmasın diye, başka menzil sayılmak üzere bu taşı diktirmişlerdir.

Ahmed Ağa, İstanbul Okmeydanı,'ndaki ilk rekorunu, Saraydan çıktığı sırada, Yıldız Poyrazı ile atılan AHİ (PARPOL) MENZİLİ'nde Arabzade Yaycı İbrahim'den (**Bkz**.) aşırıya atıp kırmıştır. Daha sonra, Bursalı Şüca'ın (**Bkz**.) ünlü Lodos menzilini atınca, "Bu bana yeter!" deyip taşını söktürmüştür.

Okmeydanı'nı ziyaret ettiği bir gün Kanuni'ye, sohbet sırasında, Bursalı Şüca'ın Lodosdaki menzilinin 10 yıldan beri atılamadığı söylendiğinde, Padişah Ahmed Ağayı Saraydan çağırtmış, bu menzil için çalışmasını, bozarsa kendisine Gelibolu Kapdanlığı ihsan edeceğini bildirmiş ve o gün Ahmed Ağa'yı Miralera atamıştı. Masrafları Saraydan karşılanan Ahmed Ağa, bu menzilde 7 yıl uğraşmıştır.

Kendi yaptığı bir okla kırılan bu rekoru Bahtiyarzade şöyle anlatır: Ahmed Ağa bu menzilde defalarca Benli Karagöz'den (**Bkz**.) aşırı ok atmıştı, önünde yalnız Deve Kemal (**Bkz**.) ile Bursalı Şüca'nın yerleri kalmıştı. Vaktiyle Tozkoparan İskender de bu menzilde çok uğraşmış ama Benli Karagöz'den öteye gidememişti. Bir gün Ahmed Ağa, iki kere üstüste Deve Kemal'i aşırı attı. İlerde olanı şasta salkı idi; berikine bir küçük nişan koydu. Bu arada havaya göre diğer menzillerde de çalışıyor, idmanını kaybetmiyordu. Bir ara Tozkoparan'ın ünlü Yıldız menzilini bozmasına ramak kalmıştı.

Nihayet son iki gün geldi. Elinde, Edirne'den davet edilen Usta Ali'nin (Bkz. *YAYCI USTALARI*) yayları vardı. Bunlardan 110 dirhem bolca bir timarlı yayla atışa başladı. O gün Batı rüzgarı esiyordu, yani eğrice idi. Rekoru kırdı ama şast yönüne biraz salkı düştü. Rakibleri itiraz ettiler. Ahmed Ağa ertesi gün bütün kemankeşleri, okçu ve yaycıları Okmeydanı'na davet etti. Büyük bir kalabalık toplanmıştı; yarısı ayak, yarısı hava yerinde idi. Birkaç hazırlık atışından sonra, söz konusu yay ve Bahtiyarzade işi ağaç pişrev okla, Bursalı Şüca'dan 27.5 gez

aşırı 1271 gezlik rekorunu kırdı. Büyük ziyafetle taşı dikildi. Okçusuna, yaycısına ödüller, kendisine vaad edilen Gelibolu Kapdanlığı ihsan olundu.

Ahmed Ağa daha sonra, Lodos ile atılan ARABACI (ALİ BALİ) MENZİLİ'nde Yaycı Kosta Hüseyin'in (Bkz. *YAYCI USTALARI)* 1040 gezlik yerini aşırmış ise de, bu rekoru azımsayıp taş diktirmemiştir. Rodos fethine giderken, Kütahya'daki SİNAN MENZİLİ'nde bir rekor kırmıştır. Ayrıca Ankara'da SİNAN BEY MENZİLİ'nde de bir yeri vardı. Kapdanlığa atandıktan sonra, Gelibolu'da Poyraz havasıyla atılan menzilde Tozkoparan'ın rekorunu kırmışsa da, salkı diye taş diktirmedi; ölümünden sonra kemankeşler hatırası için dikmişlerdir.

Aynı zamanda iyi bir puta okçusu olan Ahmed Ağa, Boşnak asıllı idi. Gelibolu'da firengiden öldüğü rivayet olunur.

(BaJctiyarzade Sül. v. 3a-4a, 5a-10b, *Üniv.* v. 3a-4a, 5b-16a, 60a-61a, 69b, 70a, 75b, M.Cevdet, v. 4a-5a, 6b-15b, 42a; *Tezkire,* v. 15a-16a, 25b-26a, 49b, 54a-b, 56b; *Tuhfe TSM,* v. 4a-b, İla; *Telhis,* s. 233-234,252; *SMZK,* v. 10b, 13a)

AHMED AĞA, Müezzin (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa'nın adamlarından olan Müezzin Ahmed Ağa, Lodos ile atılan BÜYÜK YEKSÜVAR MENZİLİ'nde 911.5 gezlik bir rekorun sahibidir.

(Tuhfe TMS, v. 26b; *Telhis,* s. 240; *SMZK,* v. 23b)

AHMED AĞA, Teberdar (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Eski Saray teberdarlarından Gelibolulu Ahmed Ağa, Darüssaade Ağası Yusuf Ağa'nın hizmetkarıdır. Gayet kuvvetli idi; at nalını büküp iki parça ettiği çok görülmüştü. İstanbul Okmeydanı'nda üç rekor kırmıştır: 1) Lodos ile atılan AĞALAR MENZİLİ'nde 1000 geze, 2) Kıble-Keşişleme ile atılan HEKİ MENZİLİ'nde 961.5 geze, 3) Yıldız-Poyrazı ile atılan İMAM MENZİLİ'nde 1096 geze ok atarak taş diktirmiştir.

Ayrıca Edirne'de Musalla Meydanı'nda, Yıldız havasıyla atılan YAYCI HÜSEYİN MENZİLİ'nde 1016 gezlik rekoru vardır; baş taşıdır. Darüssaade Ağası Kabakulak Mustafa Ağa ile Hacca gitmiş, dönüşte Mısır'da bir menzil dikmiş ve orada vefat etmiştir.

(Sicil, s. 7; *Tezkire* 39a-b, 40b-41a, 50b; *Tuhfe TSM,* v. 20b, 21b, 22b, 23b; *Telhis,* s. 236,244,258; *SMZK,* v. 21a, 21b, 22a)

AHMED AĞA, Vecahetli (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Hasoda ağalarından Vecahetli Ahmed Ağa, Yıldız-Poyrazı ile atılan BOSTANCI MENZİLİ'nde 1053.5 gezlik bir rekor kırmıştır. Menzilin baş taşıdır.

(Tuhfe TSM, v. 20b; *Telhis,* s. 260; SMZK, v. 20b)

AHMED ÇELEBİ, Gınayi (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

"Gınayi" mahlasıyla şiirler yazan Ahmed Çelebi, Siyavuş Paşa'nın mühürdarı idi. Sipahi zümresinden gelmedir. Aynı zamanda iyi kamış ok yapardı (Bkz. *OKÇU USTALARI).*

1094 (1682-3) yılında kabza almış, daha sonra Kıble-Keşişleme ile atılan HEKİ MENZİLİ'nde 918.5 gezlik bir rekor kırarak menzil taşı diktirmiştir. Bu rekorunu kendi oku ve Ayasofyalı Usta Hasan (Bkz. *YAYCI USTALARI)* işi yayla atmıştı.

1105 (1694) tarihinde Siyavuş Paşazade Mehmed Bey ile Hacca gitmiş, dönüşte yolda vefat etmiştir.

{Sicil, s. 8,11; *Tezkire*, v. 42a-b; *Tuhfe TSM*, v. 23b; *Telhis,* s. 244; *SMZK*, v. 22a)

AHMED ÇELEBİ, Söylemezzade (17.Yüzyıl sonu-18.Yüzyıl başı)

Kemankeşler arasında "Küçük Tacir" diye de anılan Söylemezzade Ahmed Çelebi Kayserilidir. 1097 (1685) yılında kabza almış, daha sonra Günbatısı-Lodos havası ile atılan EMİN MENZİLİ'nde 974.5 geze menzil taşı diktirmiştir.

(Sicil, s. 13; *Tuhfe TSM,* v. 26a; *Telhis,* s. 226; *SMZK,* v. 23a)

AHMED EFENDİ, Katib (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Aynı zamanda, Tersane Katibi ve Okmeydanı Tekyesi mütevellii olan Ahmed Efendi, Yıldız-Poyrazı havası ile atılan İMAM MENZİLİ'nde 940 gezlik bir rekor kırmış, taş diktirmiştir. Daha sonra taşı, menzilin ana taşı sayılmış ve bu değişiklik Atıcılar Kanunnamesi'ne de not edilmiştir.

(*Tezkire,* v. 40a-b; *Kanunname,* s. 27; *Tuhfe TSM,* v. 22a; *Telhis,* s. 257; *SMZK*, v. 21b;

AHMED EFENDİ, Katib (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Eminönü Yeni Cami Katibi Ahmed Efendi, 1127 (1715) yılında kabza almış, 8 Zilhicce 1133 (1721) tarihinde Solak Ahmed (Bkz. *YAYCI USTALARI)* işi yay ve Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi (Bkz. *OKÇU USTALARI)* işi okla Kıble- Keşişleme havasıyla atılan HEKİ MENZİLİ'nde 1031.5 gezlik bir rekor kırmıştır. Atış usulüne uygun olduğu, şahitler ifade verdiği halde, okçu ve yaycı taifesine dayanarak zorla Şeyhü'l-Meydan olan Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi (**Bkz**.), kendi okuyla atmadı diye öfkelenerek taş diktirmesine engel olmuştur. Ahmed Efendi söz dinletememiş, sonunda Galata Kadısı Seyyid Faiz Efendi'ye baş vurarak kanun zoruyla taşını diktirebilmiştir. Ahmed Efendi ayrıca, Lodos havası ile atılan BÜYÜK YEKSÜVAR MENZİLİ'nde 1068 gezlik bir menzile sahibdi. Daha sonra Talimhaneci Mustafa Ağa (**Bkz**.) kendisinden aşırı atıp taş dikince, uğraşıp yeniden aşırı atarak 1093 geze taşını sürmüştür. Kendisine düşman olan Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi, Talimhaneci Mustafa Ağa'yı tahrik ederek atışın usulsüz olduğu yolunda kandırmış, tartışma uzamış, mesele Sadrazam Kethüdasına kadar aksettirilerek taşı söktürülmüştür. Ahmed Efendi, 1138(1725) yılında aynı menzilde yeniden 1095 geze atmış ve sökülen taşını diktirmiştir.

Ahmed Efendi, Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi'den sonra 1135 (1722) yılında, Meydan töresine aykırı olarak hatt-ı hümayunla Şeyhü'l Meydan atanmış, 1164 (1750-51) de ölümünde kadar bu vazifede kalmıştır.

(Sicil, s. 22; *Tuhfe TSM,* v. 23b-24b, 27a-b; *Telhis,* s. 224,241,244; *SMZK,* v. 22a,23b)

AHMED EFENDİ, Katib, Solak (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Bayezid Camii Katibi Bosnalı Solak Ahmed Efendi, Yıldız-Poyrazı ile atılan UŞŞAKİ (HACI İSMAİL) MENZİLİ'nde, Usta Receb (Bkz. *YAYCI USTALARI)* işi 95 dirhem yayla 1124 geze taş diktirmiştir. Kendisinin ayrıca, Eyüb de Poyraz ile atılan İDRİS KÖŞKÜ MENZİLİ'nde 1070 gezlik bir rekoru vardır.

(*Tezkire,* v. 36-b-37a, 42b; *Tuhfe TSM,* v. 19b; *Tuhfe Zeyli,* v. 37a; *Telhis,* s. 256; *SMZK,* v. 20a)

AHMED EFENDİ, Kayyumzade (17.Yüzyıl)

Kayyumzade Ahmed Efendi Edirnelidir, önce Edirne'de 950 gezlik bir rekor kırmış, daha sonra İstanbul Okmeydanı'nda Yıldız-Poyrazı ile atılan UŞŞAKİ (HACI İSMAİL) MENZİLİ'nde 1077 geze taş diktirmiştir.

(*Tezkire*, v. 36b, 37a, 50b; *Tuhfe TSM*, v. 19b; *Telhis*, s. 256; *SMZK*, v.20a)

AHMED EFENDİ, Lalizade (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Lalizade Ahmed Efendi, Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa mektubçusu idi. Girid'de iken Paşa'ya okçuluk talim ettirmiş ve kabza vermişti. Kolları kısa olduğu için, dar (kısa) yaylar yaptırmıştır. Böyle dar yaylara "Lalizade boyu" denilmiştir. Kendisi aynı zamanda şair ve nüktedan bir kişi idi.

Yıldız-Poyrazı ile atılan UŞŞAKİ (HACI İSMAİL) MENZİLİ'nde 1032.5 gezlik bir rekor kırmış, taş diktirmiştir.

(*Tezkire*, v. 36b-37a, 66b; *Sicil*, s. 9; *Tuhfe TSM*, v. 19a; *Telhis*, s. 255; *SMZK*, v. 20a)

AHMED REFİ BEY, Kiler Kethüdası (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Kiler-i Hassa Kethüdası Ahmed Refi Bey, Valide Kethüdası Osman Efendi'nin oğludur. Sırasıyla Çuhadar-ı Şehriyari, Kapıcıbaşı ve 1176 (1762-1763) ile 1187 (1773-1774)'de iki defa Silahdar Ağası olmuştur.

2Zilkade 1175 (1762) tarihinde, Yıldız-Karayeli ile atılan KİLERKETHÜDASI MENZİLİ'ni 923 gezle açmış ve ana taşı diktirmiştir. Menzil taşının yer yer harab olan talik kitabesinde ancak şu üç mısra okunabiliyor (Resim 96):

"Sarf-ı himmet eyleyib izzetle Okmeydanına
Menzil-i nev etdi taş dikdi zeh-i ziba
Kethüda Osman Efendi zade Mir Ahmed Refi"

(*Sicil*, s. 33; *Tuhfe TSM*, v.. 30b; *S. O.*, C. I., s. 159; *Telhis*, s. 261; *SMZK*, v. 27a)

ALİ, Talimhaneci Küçük (16.Yüzyıl sonu-17. Yüzyıl başı)

Gölkesri nahiyesinin Zileguş köyünde doğan Talimhaneci Küçük Ali, katıldığı seferler sırasında attığı menzillerle ün kazanmıştır: Belgrad'da iki ayrı LODOS MENZİLİ ile KARAYEL ve GÜNDOĞRUSU MENZİLLERİ'nde rekorlar kırmış, Yanık Seferi'nden (1594) dönüşte Budin'deki LODOS MENZİLİ'nde taş diktirmiştir. Peşte Kalesi'nde Poyraz ile Tuna aşırı atılan menzilin baş taşı da onundur. İstanbul Okmeydanı'nda Yıldız havasıyla atılan HACI SÜLEYMAN MENZİLİ'nde 1146 gezlik rekorun sahibidir. Ayrıca Lodos ile atılan NAKKAŞ MENZİLİ'nde Hacı Süleyman'dan (**Bkz**.) aşırı atmışsa da fazlaca şasta salkı olduğundan, Hacı Süleyman taş dikmesine izin vermemiş, tekrar atmağa çalışmış fakat gittiği bir seferde şehit olmuştur. Ayrıca kendi köyünde, Lodos havasıyla atılan bir menzile 1000 gezden aşırı taş diktirmişti.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 72b-73a; *Tezkire*, v. 32a-b, 33b, 55a-b; *Tuhfe TSM,* v. 16a, 17a; *Telhis,* s. 230, 254; *SMZK*, v. 17a)

ALİ AĞA, Enderunlu Bizeban (18. Yüzyıl ikinci yarısı- 19 Yüzyıl başı)

Hünkar dilsizlerinden Enderuni Ali Ağa, Sultan I.Abdülhamid zamanında Başdilsizliğe atanmış, daha sonra zeamet ihsan olunmuştur. 1223(1808)'de bir yıl Şeyhü'l-Meydanlık görevinde bulundu.

Günbatısı-Lodosu ile atılan MEMİŞ EFENDİ MENZİLİ'nde, 1178 (1764-5) yılında 988.5 gezlik bir rekor kırmıştır. İhtiyarlığında keskin Binyüzcüler arasına katılmış, 1070 geze kadar ok çıkarabilmişse de başka menzil almak kısmet olmamıştır.

(Sicil, s. 35, 50; *Tuhfe TSM,* v. 30a-b; *Telhis,* s. 243; *SMZK,* v. 26a)

ALİ AĞA, Hasodah (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Sultan III. Ahmed'in Enderun Ağalarından Hasodah Ali Ağa, sırasıyla Sofa Bostancılığı, Teberdarlık ve Çuhadarlık hizmetlerinde bulunmuştur. Kemankeşler arasında "Bostancı Genç Ali" diye anılırdı. Okçuluğa çok meraklı olduğundan Sarayın Tirendazlar Zümresine alınmıştı. Padişahdan izin alarak çıkar, Okmeydanı yanındaki Ömer Efendi bahçesinde gece gündüz idman ve atış yapardı. İyi yay çekerdi, dayanıklı idi, 60-70 kere pişrev attıktan sonra menzil bozduğu görülmüştür. Genç yaşında ölmüş, kendi menzil taşının hemen yanına gömülmüştür.

Ali Ağa, Okmeydanı'nda en çok menzil taşı olan kemankeşlerdendir. Beş ayrı menzilde rekoru vardır:

1) Lodos ile atılan ABDULLAH EFENDİ (DİRHEM) MENZİLİ rekoru 1066 gezdir. 2) Lodos ile atılan AĞALAR MENZİLİ'nde 1139 gezlik rekor kırdı. Menzilin baş taşıdır. 3) Yıldız ile atılan TOP YERİ (HASAN TAŞI) MENZİLİ'nde 1213,5 gezle en uzun rekorunu kırdı. Attığı yer ana taşının birkaç gez şastında iken, diğer bütün taşlar kabzaya salkı olduğundan itiraza yol açmış ve Padişahın emri ile taşı aynı miktar kabza tarafına dikilmiştir. Bu rekoru Küçük Hüseyin (Bkz. *YAYCI USTALARI)* işi yay ve Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi (Bkz. *OKÇU USTALARI)* işi okla kırmıştır. 4) Yıldız havasıyla atılan HACI SÜLEYMAN MENZİLİ'ndeki rekorunu da aynı ustaların yay ve okuyla kırdı ve 1188 geze baş taşı diktirdi. 5) Yıldız-Poyrazı ile atılan UŞŞAKI (HACI İSMAİL) MENZİLİ'ndeki 1177.5 gezlik baş taşı da onundur. 1120 (1708) yılında kırdığı bu rekoru Küçük Hüseyin yayı ve Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi (Bkz. *OKÇU USTALARI)* oku ile atmıştır.

(Sicil, s. 13; *Tuhfe TSM,* 14a, 17a, 20a-21b; *Telhis,* s.:228,237,245,254-5,256-7; *SMZK,* v. 17a, 20a, 21a, 22b)

ALİ AĞA, Hazinedar (17.Yüzyıl ikinci yarısı-18.Yüzyıl başı)

Hazinedar Ali Ağa, 1099 (1687-8)'de Darüssaade Ağası olmuş, aynı yıl görevinden alınarak Mısır'a gönderilmiş, 25 yıl sonra 1125 (17l3)'de orada vefat etmiştir.

Lodos ile atılan AĞALAR MENZİLİ'nde Usta Receb (Bkz. *YAYCI USTALARI)* işi yayla 878.5 gezlik bir rekor kırmıştır.

(Tezkire, v. 38a-b; *Tuhfe TSM,* v. 21a; *Telhis,* s. 235; *SMZK,* v. 21a)

ALİ AĞA, Rahikili (17.Yüzyıl son çeyreği-18.Yüzyıl başı)

Sicil'de kaydı, "Macunizade Ali Ağa tabi-i Rahikili" diye geçen Ali Ağa, Mahmud Paşa Çarşısı'ndaki büyük macuncu dükkanının sahibi idi. Kendisi geniş kültürlü, iyi hat yazar, ok yapmakta usta (Bkz. *OKÇU USTALARI),* ünlü bir kemankeşti. Uzun zaman Meydan şeyhliği görevinde bulunmuş ve 1129 (1716) tarihinde vefat etmiştir.

Okmeydanın'nda üç menzili vardır: 1) Lodos ile atılan AĞALAR MENZİLİ'nde 1056 geze ok atıp taş diktirdi. 2) Kıble-Keşişleme ile atılan HEKİ

MENZİLİ'nde 984.5 gezlik rekor kırdı. 3) Poyraz havasıyla ve demir temrenli azmayiş okuyla 1031 geze atarak AZMAYİŞ MENZİLİ'ni açtı ve ana taşı diktirdi.

(Sicil, s. 6; *Tuhfe TSM,* v. 21b, 23b, 28a; *S. O.,* C.III, s. 529; *Telhis,* s. 236-237,244-264; *SMZK,* v.21: , 22a, 25a)

ALİ AĞA, Solaklar Emini (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Solaklar Emini Ali Ağa hakkında, menzil kaydından başka bir bilgiye rastlayamadık. Günbatısı-Lodos havasıyla atılan ve kendi adı ile anılan EMİN MENZİLİ'ni 913 geze atarak açmış ve ana taşı diktirmiştir.

(Sicil, s. 8; *Tuhfe TSM,* v. 26a; *Telhis,* s. 225; *SMZK,* v. 26a)

ALİ BALİ, Kapdan (16.Yüzyıl ikinci yarısı)

Sonradan kapdan olan, Vardiyanbaşı Ali Bali, Kapdan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'nın çavuşlarındandır. Vezir Ferhad Paşa'nın himmet ve teşvikiyle, Kıble havası ile atılan HAYDAR (MEMİ ÇELEBİ) MENZİLİ'nde 973 (1565-1566) yılında 1141 geze atıp rekor kırmıştır. Menzilin kitabesinde şunlar yazılıdır **(Resim 97)**:

Kemankeşler dilaverler
Dediler pehlivan erler
Bu Kıble Menzilin atdı
Ali Beğ pehlivan tarih
Sene 973 (1565-1566)

Ali Bali'nin ayrıca, Lodos ile atılan ve kendi adıyla da anılan ARABACI (ALİ BALi) MENZİLİ'nde 1130 gezlik bir rekoru vardır.

(Tezkire, v. 28a; *Tuhfe TSM,* v. 11b, 13a; *Telhis,* s. 235, 237; *SMZK,* v. 13a, 14a)

ALİ BEŞE, Esirci (16.Yüzyıl son çeyreği-17.Yüzyıl başı)

Esirci Ali Beşe, 1097(1685-1686) yılında kabza almış, daha sonra, Lodos Ovasıyla ve kemik soyalı yeksüvar okuyla 863.5 gezlik bir atış yaparak, BÜYÜK YEKSÜVAR MENZİLİ'ni açmış, ana taşı diktirmiştir.

(Sicil, s. 13; *Tuhfe TSM,* v. 26b; *Telhis,* s. 240; *SMZK,* v. 23b)

ALİ BEY, Cerrah (16.Yüzyıl son çeyreği-17.Yüzyıl başı)

Harem-i Hümayun cerrahlarından Ali Bey, Lodos ile atılan UNCU ŞÜCA MENZİLİ'nde 1086 gezden aşırı atıp taş diktirmişse de, bu taş daha 17.Yüzyıl ortalarında kaybolduğundan ölçüsü kesin olarak bilinemiyor. Ali Bey'in ayrıca Yıldız-Poyrazı ile atılan ve kendi adı ile anılan CERRAH MENZİLİ'nde 1125.5 gezlik bir rekoru vardır.

(*Tezkire*, v. 30a-b, 31a; *Tuhfe TSM,* v. 14b-15a; *Telhis,* s. 242,248; *SMZK,* v. 16a)

ALİ BEY, Defterdarzade (17.Yüzyıl ilk yarısı)

Kendisi hakkında fazla bilgi edinemediğimiz, Defterdarzade Ali Bey, Yıldız- Poyrazı havasıyla atılan CERRAH MENZİLİ'nde 1046 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktinniştir.

(*Tezkire, v.* 30b-31a; *Tuhfe TSM,* v. 15a; *Telhis,* s. 247; *SMZK,* v. 16a)

ALİ BEY, Hanzade (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

İbrahim Hanzade Ali Bey, Yıldız-Poyrazı havası ile atılan İMAM MENZİLİ'nde 979.5 geze ok atarak menzil taşı diktirmiştir.

(*Tezkire*, v. 40a-b; *Tuhfe TSM,* v. 22b; *Telhis,* s. 257; *SMZK,* v. 21b)

ALİ BEY, Lokumcu (16.Yüzyıl ikinci yarısı)

Solak taifesinden Lokumcu Ali Bey, Kıble-Lodosu havasıyla atılan ZİHGİRCİ YERİ (BEŞ TAŞLAR) MENZİLİ'nde 1093.5 gezlik bir rekorun sahibidir.

(*Tezkire*, v. 29a; *Tuhfe TSM,* v. 13a; *Telhis,* s. 239; *SMZK*, v. 14b)

ALİ BEY, Sekbankulu (16.Yüzyıl)

Sekban-kulu Ali Bey, zamanındaki birçok sefere katılmış, Kızılbaş Seferi'nde şehid olmuştur (Bunun hangi İran Seferi olduğu bilinmiyor). Lodos havasıyla atılan NAKKAŞ MENZİLİ'nde 980.5 gezlik rekoru vardır. Ayrıca, Lodos ile atılan ve kendi adı ile anılan SEKBANKULU (ERKEKLİ-DİŞİLİ) MENZİLİ'ni 44 gezle o açmıştır. Bu ölçü ile menzil açmasına nasıl izin verildiği anlaşılamıyor.

(*Tezkire*, v. 32a-b; *Tuhfe TSM,* v. 16b-17a; *Telhis,* s. 230, 238; *SMZK,* v.6b)

ALİ DEDE, Havacı (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Ali Dede, Meydan havacılarından olup, aynı zamanda mütevelli heyet üyesiydi. Daha sonra vekilharçlık yapmıştır. Kemankeş Katib Ahmed Efendi (**Bkz**.), 8 Zilhicce 1133 (1721) tarihinde HEKİ MENZİLİ rekorunu kırdığında havacı olarak bulunmuştu. 1097 (1685) yılında kabza almış, daha sonra, Lodos ile atılan ABDULLAH EFENDİ (DİRHEM) MENZİLİ'nde 980 gezlik bir rekor kırmıştır. 1143 (1730) tarihinde Hacca gitmiş, dönüşünden kısa süre sonra vefat etmiştir.

(Sicil, s.13; *Tuhfe TSM,* v. 24b-25b, 35b; *Telhis, s. 228; SMZK,* v. 22b)

ALİ EFENDİ, Seyyid (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Kemankeşler arasında "Hacı Titrek" diye anılan, Divan Katiblerinden Seyyid Ali Efendi, 1188 (1774) yılında, Gündoğrusu havasıyla atılan CAFER BEY MENZİLİ'nde 928.5 gezlik rekor kırmıştır.

(Sicil, s. 37; *Tuhfe TSM,* v. 31b; *Telhis,* s. 225; *SMZK,* v. 28a)

ARAB, Kemangureci (15.Yüzyıl ikinci yarısı)

Adını tesbit edemediğimiz Kemagureci Arab, Fatih'in musahibi ve hüner sahibi bir kişiydi. Kemaguresi ile havaya bir taş atar, başka bir taşla havada vurur, bunu on taşa kadar sürdürebilirmiş.

Lodos ile atılan MİRALEM AHMED AĞA MENZİLİ'nde 1024 geze ok atıp taş diktirmiş, bu menzili açan Usta Bahtiyar'ın taşı kaybolduğundan, onun "Yassı Kaya" diye anılan taşı ana taşı sayılmıştır.

(Bahtiyarzade Sül. v. 2a, *M. Cevdet,* v. 2b; *Tezkire,* v. 14a-b; *Tuhfe TSM,* v. 3b-4a; *Telhis,* s. 232; *SMZK,* v. 10b)

BAHTİYAR, Usta (15.Yüzyıl ikinci yarısı)

Edirneli Usta Bahtiyar, Sultan II. Bayezid Amasya'da vali iken defterdarı olan Piri Bey'in gulamıdır. Kamış ok yapmakta zamanının en ünlü ustasıydı (Bkz. *OKÇU USTALARI).* Oğlu, Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi'nin yazdığına göre, Okmeydanı'ndaki ilk menzili o açmıştır. Lodos havası ile Tekye yanından kendi adı ile anılan Bahtiyar Deresi'ne ok atıp ana taşı diktirmişse de, taşı daha 16. Yüzyılda dereye sürüklenip kaybolduğundan, kendinden sonra atan Kemangureci Arab'ın (Bkz.) taşı ana taşı sayılmıştır.

(Bahtiyarzade Üniv. v. lb, *Sül.* v. lb-2a, *M.Cevdet,* v. 2a-b; *Tezkire,* v. 13b; *Tuhfe TSM;* v. 3a-b; *Telhis,* s. 232)

BALİ, Havandelen Solak (15.Yüzyıl sonu-16. Yüzyıl başı)

Havandelen Solak Bali, Sultan II. Bayezid devrinin en ünlü kemankeşlerindendir. Solak zümresinden olduğu halde börk giymezdi, kendisine ayrıcalık tanınmıştı. Yaya olarak Edirne'den İstanbul'a bir günde geldiği rivayet olunur. Ömrünü seferlerde geçirmiş, Yavuz Sultan Selim ile Mısır Seferine giderken 922 (1516) yılı Receb ayında Şam'da vefat etmiş ve Muhiddin Arabi türbesi yanına gömülmüştür.

Okmeydanı'ndaki iki önemli rekorun sahibidir: 1) Gündoğrusu ile atılan ARKURI MENZİLİ'nde 1239 geze ok atarak taş diktirdi. 2) Yıldız havası ile atılan TOZKOPARAN (DELİKLİ KAYA) MENZİLİ'nde 1239.5 gezlik büyük bir rekor kırmış, fakat hava yerinde bulunan meydan pirlerinden Bekar Sinan hata edip oku vaktinden evvel yerinden çıkarttığı için taş dikmesine izin verilmemişti. Tartışma uzadı, altı ay kadar öyle kaldı. Sonunda, İran'dan konuk gelen Usta Bayezidoğlu'nun ricası ve hakemliği ile taşı diktirildi. Havandelen Solak Bali, bu rekorunu Usta Bahtiyar'ın (Bkz. *OKÇU USTALARI)* kendisine kılavuz etmesi için verdiği yontulmamış kamış okla kırmış, ödül olarak ortaya konulan Bursalı Kalıbçı Şemseddin'in (Bkz. *OKÇU USTALARI)* okunu kazanmıştı.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 17b-18a, *Sül.* v. llb-12a; *Tezkire,* v. 17b-18a, 20b-21a; *Tuhfe TSM,* v. 5b, 8a-b; *Telhis,* s. 224,250; *SMZK,* lla-b)

BALİ ÇELEBİ (16.Yüzyıl)

Sancak Beyliğinde bulunmuş olan Bali Çelebi, ünlü okçulardan Şir Merd'in (**Bkz**.) oğludur. Yıldız-Poyrazı havasıyla atılan AHİ (PARPOL) MENZİLİ'nde 1143.5 gezlik bir rekoru vardır.

(Tezkire, v. 25a-b, *Tuhfe TSM,* v. 10b, *Telhis,* s. 251, *SMZK,* v. 12b)

BEŞİR AĞA, Hacı (18.Yüzyıl)

Ayşe Sultan Baş-ağası Hacı Beşir Ağa, Sultan III. Mustafa devrinin ünlü kemankeşlerindendir. 1171 (1757-1758) yılında Darüssaade Ağası olmuş, daha sonra izin alıp ikinci defa Hacca gitmiş, Medine'de mücavir kalmış, 1182 (1768-1769)'da orada vefat etmiştir.

Hacı Beşir Ağa'nın, İstanbul Okmeydanı'nda beş ayrı menzilde rekoru vardır:

1) Günbatısı-Lodosu ile atılan MEMİŞ EFENDİ MENZİLİ'nde 971 gezlik rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

2) 1170 (1756-1757) yılında, Yıldız-Poyrazı ile atılan DİVİTÇİ MENZİLİ'nde 1106 gezlik bir rekor kırmıştır. Büyük ziyafetle diktirdiği taşının kitabesinde şunlar yazılıdır **(Resim 98a-b)**:

Binci menzilgahı iken bu Devati Menzili
Dest-i himmetle hezaran aferin bozdı heman

Düşdü bir tarih-i cevherden tir atub Necib
Dikdi binyüz gezde Hacı Beşir Ağa da nişan
Sene 1170 (1756-7) Ketebehu el-Hac Ahmed

3) 1174 (1760-1761) tarihinde, Yıldız-Poyrazı ile atılan YUSUF AĞA MENZİLİ'nde 928 geze atıp taş diktirmiştir. Bugün kayıb olan taşın kitabesi, eldeki fotoğrafından iyi okunamıyor **(Resim 99)**.

4) 1177 (1763-1764) yılında, Poyraz havasıyla 945.5 geze atarak BEŞ DİREK MENZİLİ'ni açmış ve ana taşı diktirmiştir. Bugün ayakta duran, beş sütunlu kaide üzerine silindirik gövdeli mermer taşın kitabesinde şu mısralar okunabilmektedir **(Resim 100)**:

Müstakil menzile vaz-ı kademin gördü rumat'
Ağa ayağı Ağa menzili etdi telkib
Atdı Poyraz ile tevfik bulub eyyamı

Cevherin harfle tarih dedim ey Sermed
Açdı bu Menzil-i aliyi ol Ağa-yı necib
Sene 1177 (1763-4)

5) 177 (1763-1764) yılında, Poyraz havasıyla 909.5 geze atarak kendi adı ile de anılan BEŞİR AĞA (HAFİD MOLLA) MENZİLİ'ni açmış ve ana taşı diktirmiştir. Burmalı üç sütuna dayanan mermer taşın kitabesinde şunlar yazılıdır **(Resim 1Ola-b)**.

Basıb Topçubaşı ayağına pa gezleyüb tirin
Atıb Poyraz ile bir yeksüvar berk-seyranı
Dokuz yüz hem dokuz gez baidedib derhal

Mücevher harfile böyle vukuün dedim ey Sermed
Ağa zor ile açdı Menzili hem aldı Meydanı
Sene 1177 (1763-4)

(Sicil, s. 30,34; *Tuhfe TSM,* v. 18a, 27b, 30a, 31a; *Telhis,* s. 242,259,262; *SMZK*, v. 19a, 24b, 26a, 27b, 29b)

BEY MUSTAFASI (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Bazı risalelerde "Mezbur Bey bir pir tirendaz olub tarifiyle Mustafası dahi bu menzile nail olmuş" deniliyorsa da ne bu Beyin, ne de Mustafası'nın kimliği hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır. Yıldız-Poyrazı ile atılan UŞŞAKİ (HACI İSMAİL) MENZİLİ'nde 1129 gezlik bir rekoru vardır.'

(Tezkire, v. 36b-37a; *Tuhfe TSM,* v. 19b; *Telhis,* s. 256; *SMZK,* v. 20a)

BİLAL AĞA, Hazine Vekili (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Bilal Ağa, Sultan III. Mustafa zamanında, İvaz Paşazade Halil Paşa tarafından Ağalar zümresine alınmış, daha sonra Sultan III. Selim'in mabeyincisi ve hazine vekili olmuş, 1222 (1807) yılında vefat etmiştir. Okmeydanı'nın hatırı sayılır kişilerindendi.

27 Muharrem 1202 (1787) günü, daha önce, Şerbetçizade Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin (**Bkz**.) izin alıp diktirdiği fakat atamadığı ayak taşından Poyraz havası ile 954 geze ok atarak ana taşı diktirmiştir.

Yivli dört köşe kaideli, burma gövdeli ve dört köşe başlıklı taşın kitabesinde şunlar yazildir (Resim 102 a-b):

Musahib-i Şehriyari
Halil Paşalı
Hazine Vekili
Bilal Ağanın
Ana taşıdır
Sene 1202 (1787)
Sicil, s.42 *Telhis.* S. 266-7; v. 29a

BİLAL AĞA, Musahib (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Musahib Bilal Ağa, Okmeydanı'nda iki menzilin sahibidir. Sultan IV. Mehmed zamanındaki ayaklanmada katlolunmuştur. 1) Lodos ile atılan AĞALAR MENZİLİ'nde, Usta Receb (Bkz. *YAYCI USTALARI)* işi yayla 920 geze taş diktirmiştir. 2) Kıble-Keşişleme ile atılan HEKİ MENZİLİ'nde 867.5 gezlik bir rekor kırmış, taşını diktiremeden öldüğü için, sonradan kemankeşler diktirmişlerdir.

(Tezkire, v. 41b-42a; *Tuhfe TSM,*\. 23a; *Telhis,* s. 236, 243; *SMZK,* v. 21a, 22a)

CAFER, Lenduha (15.Yüzyıl sonu-16.Yüzyıl İlk yarısı)

Vezir Semiz Ali Paşa'nın kullarından Lenduha Cafer, zamanının en ünlü kemankeşlerdinden biriydi. Okmeydanı'nda, üçü 1200 gezden aşırı dört menzili vardı: 1) Lodos ile atılan ve kendi adıyla da anılan LODOS LENDUHASI MENZİLİ'nde 1209.5 gezlik bir rekor kırmıştır, baş taşıdır. 2) Yıldız ile atılan TEKYE MENZİLİ'nde 1204 gez kamış pişrev atarak taş diktirmiştir; baş taşıdır. 3) Poyraz ile atılan ÇİZMECİ (ÇULLU) MENZİLİ'nde 1201 gez ağaç pişrev atıp taş diktirmiştir. 4) Yıldız ile atılan TOP YERİ (HASAN TAŞI) MENZİLİ'nde 1195.5 geze ok atmış, taşını dikmeye kalmadan öldüğü için daha sonra arkadaşları dikmişlerdir. Lenduha Cafer ayrıca, Kıble ile HAYDAR (MEMİ ÇELEBİ) MENZİLİ'nde ve Kıble-Lodosu ile ZİHGİRCİ YERİ (BEŞ TAŞLAR) MENZİLİ'nde 1100 gezin üstünde rekorlar kırmışsa da küçümsediği için taş diktirmemişti.

(Tezkire, v. 24a-b, 27b-28b, 29a-b, 34b; *Tuhfe TSM,* v. 10b, 12b, 13b-14a, 17b; *Telhis,* s. 234,245,253,263; *SMZK,* v. 12a, 13b, 15a, 17b)

CAFER, Timurcukulu (16.Yüzyıl)

Hakkında daha fazla bilgi edinemediğimiz, Kanuni devri kemankeşlerinden Timurcukulu Cafer, Lodos ile atılan NAKKAŞ MENZİLİ'ni 896 gezle açmış ve ana taşı diktirmiştir.

(Tezkire, v. 31b, 32b; *Tuhfe TSM,* v. 15b; *Telhis,* s. 230; *SMZK,* v. 16b)

CAFER SADIK BEY (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Şehla Ahmed Paşa'nın oğlu Cafer Sadık Bey, 1185 (1771-1772) yılında Gündoğrusu ile 925 geze atarak, kendi adı ile anılan CAFER BEY MENZİLİ'ni açmış ve ana taşı diktirmiştir. Silindirik mermer taşın kitabesinde şöyle yazılıdır:

Sadr-ı esbak el-Hac
Ahmed Paşa zade Cafer
el-Sadık Bey Menzilinin
ana taşıdır Sene 1185

(Sicil, s. 36; *Tuhfe TSM,* v. 3 lb; *Telhis,* s. 224-5; *SMZK,* v. 28a; *Ayanoğlu,* Res.97)

DAVUD, Çizmeci (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Usta Davud, zamanının ünlü çizmecilerindendi. Arşiv belgelerinden, 1530-1540 yıllarında Saraya sık sık çizme, pabuç, edik, başmak ve mest sunduğunu, bir keresinde bunlara karşılık bir kaftan ve 3000 akçe in'am aldığını görüyoruz.

Kendisi aynı zamanda usta bir kemankeş ve Meydanın itibarlı kişilerindendi. Poyraz havası ile atılan ve kendi adı ile de anılan ÇİZMECİ (ÇULLU) MENZİLİ'nde 1162 gezlik bir rekor kırmıştır.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 7b, *Sül.* v. 6a; *M. Cevdet,* v. 8a; *Tezkire,* v. 24a, 24b; *Tuhfe TSM,* v. 10a; *Telhis,* s. 263; *SMZK,* v. 12a; TSM Arşivi, D.6503, D.9602, D.9605)

DAVUD, Yaycı (15.Yüzyıl sonu-16.YüzyıI ilk yarısı)

Yaycı Davud (Bkz. *YAYCI USTALARI),* Poyraz ile 1155 geze atıp ÇİZMECİ (ÇULLU) MENZİLİ'ni açmış, taşı daha 16. Yüzyılda kaybolduğu için menzil Çizmeci Davud'un (**Bkz**.) adıyla anılmıştır.

(Tezkire, v. 24a, 24b; *Tuhfe TSM,* v. 10a; *Telhis,* s. 262; *SMZK,* v. 12a)

DERVİŞ ÇELEBİ (18.Yüzyıl)

Adını tesbit edemediğimiz Derviş Çelebi, Rüstem Paşa Camii'nin vakf-ı cabii idi. Lodos havasıyla atılan AĞALAR MENZİLİ'nde 927.5 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Tezkire, v. 38b, 39b; *Tuhfe TSM,* v. 21a; *Telhis,* s. 236; *SMZK,* v. 21a)

EBUBEKİR AĞA, Hacı (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Bab-ı Kazaskeri Rumeli Muhziri Hacı Ebubekir Ağa, Günbatısı-Lodosu ile atılan MEMİŞ EFENDİ MENZİLİ'nde 1011 geze ok atmış ve taş diktirmiştir; menzilin baş taşıdır. Bu menzili attığı 1183 (1769-1770) yılında Okmeydanı

Mescidi'ne minare yaptırdı. Bu tarihe kadar mescidin minaresi yoktu. Tekye önündeki tulumbalı kuyu da onun hayratıdır. Hacı Ebubekir Ağa, Meydanın hatırlı kişilerindendi. ihtiyarlığında bir menzil açmayı arzu etmiş, 1203 (1788-9) yılında azmayiş okuyla ve Gündoğrusu havasıyla attığı 700 gezlik yere ana taşı diktirmesine izin verilmiştir. Azmayiş okuyla da olsa, 700 geze taş diktirmek usule aykırı olduğundan, HACI EBUBEKİR AĞA (AŞAĞI KOŞU) MENZİLİ'nde ok atanların Meydan şeyhi olmaması ve sofrada menzil sahiblerinin en sonuna oturması şartı konulmuştur.

(Sicil, s. 35; *Hadikatü 'c-Cevami,* cilt II, s. 18-21; *Tuhfe TSM,* v. 30b, 34a; *Telhis,* s. 225,243; *SMZK,* v. 26a, 31b)

EVLİYA EFENDİ, Duacı (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Evliya Efendi, Okmeydanı duacılarındandı. Okçular Sicili'nde Meydan düzenini sağlamak üzere tanzim edilen temessükde imzası olduğu kayıtlıdır. Lodos havasıyla atılan AĞALAR MENZİLİ'nde 925.5 geze ok atmış ve taş diktirmiştir.

Çok sonraları, Sultan II. Mahmud devrinde kaleme alınan *Sultan Mahmud-u Sani Zamanındaki Kemankeşler* adlı anonim risalede "Evliya Çelebi" diye anılması, bazı araştırıcıların kendisini Seyahatname sahibi Evliya Çelebi sanmalarına yol açmıştır.

(Sicil, s. 2, *Tezkire,* v. 38b-39a; *Tuhfe TSM,* v. 21a; *Telhis,* s. 236; *SMZK,* v. 21a; R.E.Koçu: *Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* cilt I, İstanbul (tarihsiz), s. 4; P. Arbak: *Fatih Sultan Mehmed Devrinden Sultan Mahmud II. Devrine Kadar Menzil Almış Okçuların Kısa Hal Tercümeleri,* İstanbul 1955, s. 29)

FEHMİ MEHMED EFENDİ, Kesedar (18. Yüzyıl ilk yarısı)

Cizye Kalemi Kesedarı Fehmi Efendi, Lodos ile atılan KÜÇÜK. YEKSÜVAR (SALA) MENZİLİ'nde 1000 gezlik bir rekor kırarak taş diktirmiştir.

(Tuhfe TSM, v. 28b; *Telhis,* s. 231; *SMZK,* v. 24a)

FERHAD AĞA (17.Yüzyıl ilk yarısı)

Sultan IV. Murad devrinin ünlü kemankeşlerinden, Sadrazam Arnavud Kara Mustafa Paşa'nın üstadı Ferhad Ağa, Yıldız-Poyrazı havasıyla atılan BOSTANCI MENZİLİ'nde 1009 geze ok atıp taş diktirmiştir. Pirliğinde

Meydanın saygı değer kişilerindendi. Kendisinden sonra bu menzilde rekor kıranlara “menzil dışıdır” diye itiraz etmiş, itirazları kabul edilmemiştir.

(Tuhfe TSM, v. 20b; *Tezkire,* v. 37b-38a; *Telhis,* s. 260; *SMZK,* v. 20b)

FERİDUN REİS (16.Yüzyü ikinci yarısı)

Kimliğini tesbit edemediğimiz Feridun Reis, Yıldız havasıyla atılan HACI SÜLEYMAN MENZİLİ’nde 1033 gezlik bir rekor sahibidir.

(Tezkire, v. 32b, 34a-b; *Tuhfe TSM,* v. 16b; *Telhis,* S; 254; *SMZK,* v. 17a)

FERRUH, Çullu (16.Yüzyıl)

Kanuni devrinin ünlü kemankeşlerinden Çullu Ferruh, Rüstem Paşa’nın 962 (1554-1555) yılında katledilen kardeşi Serdar-ı Ekrem Ahmed Paşa’nın kuludur. Okmeydanı’nda iki menzil taşı vardır:

1) Poyraz havasıyla atılan ve kendi adı ile de anılan ÇİZMECİ (ÇULLU) MENZİLİ’nde ağaç pişrev ile Lenduha Cafer’den (**Bkz**.) 22.5 gez aşırı atıp, 1223.5 gezlik önemli bir rekor kırmıştır. Kendisini geçen olmadığı için menzilde baş taşı olarak kalmış ve menzile onun da adı verilmiştir. 2) Kıble havasıyla atılan HAYDAR (MEMİ ÇELEBİ) MENZİLİ’nde 1150.5 gezlik bir rekor kırmıştır. Bu da menzilin baş taşıdır. Bu menzillerden ilkini 1554’den önce, İkincisini 1566-1570 tarihleri arasında atmıştır.

(Tezkire, v. 24a-b, 28a-b; *Tuhfe TSM,* v. 10b, 13a; *Telhis,* s. 235, 263; *SMZK,* v. 12a, 14a)

FEYZİ BEY, Paşazade (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Gül Ahmed Paşa zade Feyzi Bey, Enderun’da Çuhadar iken Kapıcıbaşılığa, 1181 (1767-1768)’desipahi ağalığına, 1183 (1769-17770) yılında İmrahor-ı saniliğe yükseltilmiş, ertesi yıl vefat etmiştir. Mezarı Üsküdar’dadır.

Feyzi Bey, Çuhadar iken 1165 (1751-1752) yılında kabza almış, daha sonra 1176 (1762-1763)’de Poyraz ile atılan SELİM AĞA (KADİR AĞA) MEN-ZİLİ’nde 1080 gezlik bir rekor kırmıştır. Burmalı mermer taşın üç beyitlik kitabesi şöyledir (Resim 103 a-b):

Feyzi Beğ Efendi bu pesendide eserle
Yarab gele ta haşre değin hayrile yade
Bu kuvvet-i kudsiyye değildir de nedir ya
Ayine-i bahtın ide Allah küşade
Tarih-i dilarası düşeş geldi Emina
Bu arsada taş dikdi Gül Ahmet Paşa-zade
Sene 1176 (1762-3)

(Sicil, s. 28, 34; *Tuhfe TSM,* v. 29b; *Telhis,* s. 263; *SMZK,* v. 28b; S. O., cilt 4, s. 41; *Ayanoğlu,* s. 72, Res. 5a-b)

HALİL AĞA, Katib (18.Yüzyıl)

Önce divan katibliği, daha sonra Yerköy ve Silistre nazırlığı yapan Halil Ağa, Kemenoğlu'nun damadıdır. Sultan III. Mustafa zamanında, 1768 Rus Seferi'nde bir kaza sonucu vefat etmiştir.

HalilAğa, 1146 (1733-1734) yılında kabza almış, 1148 (1735-1736)'da Poyraz havasıyla atılan SELİM AĞA (KADİR AĞA) MENZİLİ'nde 1027 geze ok atıp, büyük bir ziyafetle taş diktirmiştir. Silindirik mermer taşın iki beyitlik kitabesinde şunlar yazılıdır **(Resim 104 a-b)**:

Katib-i Divan-ı Ali navek endaz-ı hüner
Tir atub cay-i Selim Ağadan ol merd-i asil
Yazdılar tahsin idüb lafzan anın tarihini
Dikdi binyüzkırksekizde bu taşı Şehdi Halil
Ketebehu Aliyü'l-Katibi

(Sicil, s. 26-27; *Tuhfe TSM,* v. 29a-b; *SMZK,* v. 28b)

HALİL AĞA, Musahib (18.Yüzyıl ikinci yarısı-19.Yüzyıl başı)

Sultan III. Selim'in cülus yılında (1789) musahib olarak Saraya giren Halil Ağa, devrinin ünlü binyüzcü kemankeşlerinden biri idi. 1218 (1803-1804) yılında vefat etmiştir.

Halil Ağa, 20 yıl devamlı olarak binyüzcülükte kalmış, sonra hastalanıp binciliğe inmiş, o sırada 1210 (1795-1796) yılında Günbatısı-Lodos ile 1060 geze ok atıp kendi adı ile anılan HALİL AĞA MENZİLİ'ni açarak ana taşı diktirmiştir. devamlı idmanla ihtiyarlığında tekrar binyüzcülüğe yükselmiş, Günbatısı-Lodos

havasıyla EMİN MENZİLİ'nde 1160 gezden aşırıya atmışsa da havacıların beceriksizliği yüzünden okun düştüğü yer isbat olunamayıp rekoru sayılmamıştır.

(*Sicil,* s. 36, 46; *Tuhfe Üniv.* v. 46b-47a; *Telhis,* s. 242; *SMZK,* v. 30a)

HALİL EFENDİ (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Etibba'dan Halil Efendi, müderris ve şeyhü'l-meydan İsmail Çelebi'nin kethüdası idi. Fethizade Seyyid Mustafa Efendi'nin vefatı üzerine, 10 Zilkade 1204 (1790) tarihinde Sultan III. Selim'in hatt-ı hümayunu ile Şeyhü'l-Meydan olmuştur.

Halil Efendi Günbatısı-Lodos ile atılan MEMİŞ EFENDİ MENZİLİ'nde 985.5 gezlik bir rekorun sahibidir.

(*Sicil,* s. 44; TSM Arşivi, E.571; *Tuhfe TSM,* v. 30a; *Telhis,* s. 243; *SMZK,* v. 26a).

HALİL HASİB EFENDİ, el-Hac Seyyid (18.Yüzyıl)

El-Hac Seyyid Halil Hasib Efendi, Okmeydanı'nın hatırı sayılan kişilerinden biridir. Okçuluk tarihimiz için belli başlı kaynak eserlerden biri olan *Tuhfetü l- Hasib* adlı bir risale kaleme almıştır. Abdullah Efendi'den (**Bkz**.) sonra değişen gez ölçüsünü dikkate alarak, menzillerin mesafelerini yeniden tayin etmesi bu konuda küçüksenemeyecek bir hizmettir.

Halil Hasib Efendi, Yıldız-Poyrazı havasıyla atılan DİVİTÇİ MENZİLİ'nde, 1135(1722-1723) tarihinde 1091 geze ok atarak taş diktirmiştir.

(*Tuhfe TSM,* v. 18b; *Telhis,* s. 259; *SMZK,* v. 19a)

HAMDULLAH EFENDİ, Şeyh (15.Yüzyıl 2. yarısı-16.Yüzyıl başı)

Ünlü hattatlarımızdan Şeyh Hamdullah Efendi, aynı zamanda usta bir okçu (Bkz. *OKÇU USTALARI*), menzil sahibi bir kemankeşti. Sultan II. Bayezid devrinde Şeyhü'l-Meydanlık hizmetinde bulunmuş ve Tozkoparan İskender'e atıcılık öğretmiştir. 25 Receb 922 (1516) tarihinde vefatına kadar bu görevi sürdürmüştür.

Hamdullah Efendi, 911 (1505-1506) yılında, Yıldız havasıyla atılan TOZKOPARAN (DELİKLİ KAYA) MENZİLİ'nde 1105.5 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir. Bu başarısını andıklarında, "Yazı yazmak ile ok atmak birer fecare giymek gibidir, yazı yazmakda fecareyi tamam giydim, ok atmak ise

ancak feracenin eteğine yapışabildim" dermiş. Bugüne kadar ayakta kalan en eski menzil taşı ona aittir. Kısa silindirik mermer taşın kitabesi şöyledir **(Resim 105 a-b)**:

Sahibü'l-Menzil Hamdullah ibnü'ş-Şeyh
Reisü'l-Hattatin Şeyhü'r-Ramiyan
Sene 911(1505-6)
(*Tezkire*, v. 19b-20a; *Tuhfe TSM*, v. 7a-b; *Telhis*, s. 224, 249; *SMZK*, v.11b)

HAMZA, Solak (17.Yüzyıl)

Solak Hamza, Yıldız-Poyrazı ile atılan CERRAH MENZİLİ'nde *1016* gezlik bir rekor kırıp taş diktirmiştir.

(Tezkire, v. 30b-31a; *Tuhfe TSM*, v. 15a; *Telhis*, s. 247; *SMZK*, v. 16a)

HAMZA ÇELEBİ, Uşşakizade (17.YüzyıI)

Uşşakizade Hamza Çelebi, Uzunçarşı'daki Uşşaki dükkanının sahibi idi. Okmeydanı'na ilk vakıf tayin eden kişi olarak, meydan dualarında hayırla anılırdı. Yılda 200 kuruş olan vakfın yarısı Tekye masrafları, diğer yarısı atıcılara yemek ve çekilecek ziyafetler içindi. Hamza Çelebi, Yıldız-Poyrazı ile 917 geze ok atarak, kendi adı ile de anılan UŞŞAKI (HACI İSMAİL) MENZİLİ'ni açmış ve ana taşı diktirmiştir.

(*Tezkire*, v. 36a, 37a; *Tuhfe TSM*, v. 19a; *Telhis*, s. 255; *SMZK*, v. 20a)

HASAN, Cebeci Deli (16.Yüzyıl ikinci yarısı-17.Yüzyıl başı)

Cebeci Deli Hasan, Budin Seferi sırasındaki yararlıkları sebebiyle cebeciler kethüdası olmuş, daha sonra, Peşte Kalesi'nin düşmesi ile (1602) orada esir kalmış, kabzadaşlarının topladığı fidye akçesiyle serbest bırakılmıştır. Yay çekerken elleri titrer, görenler içkili sanırlardı. Peşte Ovası'nda birkaç menzil almıştı. Ayrıca, Okmeydanı'nda Yıldız ile atılan HACI SÜLEYMAN MENZİLİ'nde 1074 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(*Tezkire*, v. 33a; *Tuhfe TSM*, v. 16b; *Telhis*, ş. 254; *SMZK*, v. 17a)

HASAN, Solak Kara (17.Yüzyıl)

Yeniçeri ocağından Solak Kara Hasan'ın iki menzilde rekoru vardır: 1) Lodos havası ile atılan UNCU ŞÜCA MENZİLİ'nde 1086 geze, 2) Yıldız-Poyrazı ile atılan CERRAH MENZİLİ'nde 1119 geze ok atıp menzil taşları diktirmiştir.

C*Tezkire,* v. 30a-b, 31a; *Tuhfe TSM,* v. 14b, 15a; *Telhis,* s. 242, 247-8; *SMZK,* v. 15b, 16a)

HASAN AĞA, Çuhadar Kara (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Çuhadar Kara Hasan Ağa, Paşa Kapısı cündilerindendi. Sultan I. Abdülhamid kendisini Enderun Hazinesi Çuhadar Ağalığına aldırmış, fakat çok geçmeden, bir oyunda cirit isabetiyle ölmüştür.

Hasan Ağa, 1175 (1761-1762) yılında kabza almıştı. Sultan III. Selim'in kabza ziyafeti verdiği 5 Zilhicce 1203 (1789) günü Yıldız-Karayeli ile atılan KİLER KETHÜDASI MENZİLİ'nde 959 gezlik bir rekor kırıp taş diktirmiştir. Silindirik mermer taşın üç satırlık kitabesi şöyledir:

Hazine-i Hümayun ağalarından
Çukadar-i Hazret-i Şehriyari
Hasan Ağa'nın menzilidir.
Sene 1203 (1789)

(Sicil, s. 33,43; *Tuhfe TSM,* v. 30b; *Telhis,* s. 261-2^ *Ayanoğlu,* s. 97, Res.28a)

HASAN AĞA, Kilerci (18.YüzyıI ikinci yarısı)

Kilerci Hasan Ağa, daha sonra sırayla Enderun ağası, Sultan III. Selim'in şehzadeliğinde (1789'dan önce) Baş-çuhadar, Sultan I. Abdülhamid devrinde (1774-1789) ise sertahtırevani olmuştur.

Hasan Ağa, Yıldız-Poyrazı ile atılan CERRAH MENZİLİ'nde 1146 geze ok atıp menzil taşı diktirmiştir. Menzilin dikiliş tarihi, *Tuhfe TSM de* 1175 (1761-1762), *Sicil'de* 1177 (1763-1764) olarak kayıtlıdır. Silindirik mermer taşın iki beyitlik kitabesi ise, 1178 (1764-1765) tarihini taşımaktadır.

Çukadar-ı daver-i Kilari Hasan Ağa kim
Kahraman kavsi ile itdü meftuh müşkilin

İzzeta dedi zeban-ı hame tarihin zehi
Rüstemane dikdi sengin bozub abad menzilin
Sene 1178 (1964-5)

(Sicil, s. 34; *Tuhfe TSM,* v. 15a-b; *Telhis,* s. 248; *SMZK,* v. 16a)

HASAN AĞA, Küçük (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Hakkında bilgi edinemediğimiz Küçük Hasan Ağa, Yıldız-Poyrazı ile atılan EKŞİ (ERKEKLİ-DİŞİLİ) MENZİLİ'nde 1121.5 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Tuhfe TSM, v. 18a; *Telhis*, s. 246; *SMZK*, v. 18b)

HASAN AĞA, Sertahtırevani (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Sertahtırevani Hasan Ağa, Yıldız-Poyrazıyla atılan EKŞİ (ERKEKLİ-DİŞİLİ) MENZİLİ'nde 1177 gezlik bir rekor kırmıştır. Taşın harab kitabesinde şu mısralar okunabiliyor:

Hasan nam bir dilir has gılman-ı Şeh-i Dünya
Gelib bu Ekşi Menzilgaha sehm atdı bi-perva

Yirmibir buçuk gez aşırı oldı hava efza

Hulus ile çağırub ya Hak okun atıb yayın yasdı
Bu Ekşi Menzilinde senk vazitdü merdane Hasan Hakka

(Tuhfe TSM, v. 18a; *Telhis,* s. 246; *SMZK,* v. 18b; *Ayanoğlu,* s. 158, Res. 114-114a)

HASAN BEY (17.Yüzyıl)

Hakkında bilgi edinemediğimiz "Derya Beylerinden" (?) Hasan Bey, Yıldız-poyrazı ile atılan İMAM MENZİLİ'nde 863.5 gezlik bir rekor kırmıştır. Okmeydanı'na rağbet azaldığı için 743 gezle açılan bu menzilde bu ölçü de bir rekor sayılmıştı.

(Tezkire, v. 39b; *Tuhfe TSM,* v. 22a; *Telhis,* s. 257; *SMZK*, v. 21b)

HASAN ÇELEBİ, Bahtiyarzade Hacı (16.Yüzyıl)

Devrinin ünlü okçu ustası (Bkz. *OKÇU USTALARI)* olan ve okçuluk üzerine bir risale kaleme alan Hacı Hasan Çelebi, yine ünlü okçu ustalarından Bahtiyar'ın (Bkz. *OKÇU USTALARI)* oğludur. Kendisi aynı zamanda birçok menzil sahibi bir kemankeşti: 1) Kıble Lodosu ile atılan ZİHGİRCİ YERİ (BEŞ TAŞLAR) MENZİLİ'nde 993.5 gezlik bir rekor kırmıştır. 2) 1525-1530 yıllarında Kıble havasıyla 956 geze atarak, sonradan HAYDAR (MEMİ ÇELEBİ) MENZİLİ diye anılan menzili açmış ve ana taşı diktirmiştir. 3) Yıldız havası ile 1004 geze ok atıp, kendi adıyla da anılan TOP YERİ (HASAN TAŞI) MENZİLİ'ni açmış, ana taşı diktirmiştir. 4) Karayel ile ok atıp bir menzil açmış, menzil ziyafetinde helva ikram ettiği için menzile HELVA YERİ denmişse de kendisinden sonra bu menzilde atan olmamış ve battal kalmıştır. HACI İSMAİL (CAFER) MENZİLİ taşlarıyla karışıyor diye Hasan Çelebi taşının söküldüğü rivayet olunur. 5) Vardar-Yenicesi'nde Lodos ve Poyraz havaları ile karşılıklı atılan bir menzilde rekor kırmıştır. 6) Sofya'da Günbatısı havasıyla atıp HASAN ÇELEBİ YERİ diye anılan bir menzil açmış, ana taşı diktirmiştir. 7) Üsküb'de Poyraz havasıyla menzil açıp ana taşı diktirmiştir. 8) Edirne'de, Namazgah'da Poyraz havasıyla atılan ağaç pişrev menzilini açmış ve ana taşı diktirmiştir.

(Bahtiyarzade Ütıiv. v. 63a, 70a, 72b; *Tezkire*, v. 28a-29b, 31a-b, 50a, 54b, 55a; *Tuhfe TSM*, v. 12b-13b,15b; *Telhis*, s. 235,238,244; *SMZK*, v. 14a, 15a)

HASKU (17.Yüzyıl)

Hasku (Hasko) diye tanınan kemankeş, Yıldız-Poyrazı ile atılan İMAM MENZİLİ'nde 923.5 geze ok atıp rekor kırmıştır.

(Tezkire, v. 39b; *Tuhfe TSM*, v. 22a; *Telhis*, s. 257; *SMZK*, v. 21b)

HAYDAR BEY, Acemi Tosun (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Kemankeşler arasında "Acemi Tosun" diye anılan Haydar Bey, sipahilikle Saraydan çıkmış ve Hadım Süleyman Paşa'nın hizmetinde bulunmuştur. Devrinin tanınmış kemankeşlerindendir. 1506-1509 yılları arasında Edirne'de Deve Kemal'in (**Bkz**.) menzilini bozmak üzere yapılan çalışmalara Haydar Bey de katılmıştı. Kendisini o sırada Hazinedarbaşı Ali Ağa koruyordu. Yaycı İçkoz Ahmed (Bkz. *YACI USTALARI)* ve Okçu Satılmış (Bkz. *OKÇU USTALARI)*

onun hizmetindeydiler. Haydar Bey bu arada Saraydan 13 Muharrem 913 (1507) tarihinde 3000 akçe, 29 Cemaziyülahır 915(1509)'da 3000 akçe, 14 Muharrem 916 (1510)'da 3000 akçe gibi önemli ihsanlar almıştır.

Haydar Bey'in İstanbul Okmeydanı'nda iki rekoru vardı: 1) Yıldız havası ile atılan TEKYE MENZİLİ'nde ağaç pişrev oku ile 1128 (veya 1078) geze atıp taş diktirmiştir. Aslında ok Tekye'nin damına düşmüştü; hatırını saydıkları için taşını Tekye'nin içine diktiler. 2) Kıble havasıyla atılan ve kendi adı ile de anılan HAYDAR (MEMİ ÇELEBİ) MENZİLİ'nde 1117.5 gezlik bir rekora sahibdi. Ayrıca, Ankara'daki İSHAK BEY MENZİLİ'nde rekor kırıp taş diktirmiştir.

(*Defter-i İn 'amat ve Tasaddukat...*, Belediye Ktb, M.Cevdet Kıs. No.0.71, s. 219,353,382; *Bahtiyarzade Üniv.* v. 46a, 47a, 56b, 5w7. 31b-32a; *Tezkire,* v. 27b-28a, 56b; *Tuhfe TSM,* v. 12b-13a; *Telhis,* s. 235,253; *SMZK,* v. 13b, 14a)

HÜSAMEDDİN AĞA, Kahvecibaşı (18.Yüzyıl sonu-19.Yüzyıl başı)

Sultan III. Selim'in kahvecibaşısı Hüsameddin Ağa, daha sonra vezaretle Bosna valiliğine ve Hotin muhafızlığına tayin olunmuş ve orada vefat etmiştir.

Hüsameddin Ağa, Sultan III. Selim'in kabza alıp ziyafet verdiği 5 Zilhicce 1203 (1789) günü, Yıldız-Poyrazı ile atılan ŞERBETÇİZADE (HÜSAM PAŞA) MENZİLİ'nde 991 gezlik bir rekor kırmış taş diktirmiştir. Yivli dört köşe taşın kitabesi şöyledir **(Resim 106 a-b)**:

0l Hüsamüddin Ağadır pehlivan-ı kamran
Çaryar imdad idüb İlhami tarihin dedi
İşde bu Meydan-ı aliye güzel dikdi nişan
fi sene selase mieteyn ve elf

(*Sicil,* s. 43; *Tuhfe Üniv.* v. 44b; *Telhis,* s. 126,261; *SMZK,* v. 25b)

HÜSEYİN, Okçu (15.Yüzyıl sonu-16.Yüzyıl ilk çeyreği)

Yeniçeri Ocağı'ndan Okçu Hüseyin (Bkz. OKÇU USTALARI), Kıble-Lodosu ile atılan ZİHGİRCİ (BEŞ TAŞLAR) MENZİLİ'nde 1043.5 gezlik bir rekor kırmışsa da taşını dikemeden sefere katılmış, I. Viyana Kuşatmasında (1529) Şehit düşmüş, daha sonra kemankeşler teberrüken taşını dikmişlerdir. Okçu

Hüseyin, ayrıca Avlonya'da Yıldız havasıyla atılan bir menzilde rekor kırıp taş diktirmişti.

(Tezkire, v. 29b-29a, 55b; *Tuhfe TSM,* v. 13a; *Telhis,* s. 238; *SMZK,* v.14b)

HÜSEYİN, Yaycı Kosta (16.Yüzyıl)

Yaycı Kosta Hüseyin (Bkz. *YAYCI USTALARI),* iki menzilde rekor kırmış bir kemankeştir: 1) Lodos ile atılan ARABACI (ALİ BALİ) MENZİLİ'nde 1041 gezlik bir rekoru vardır. 2) Yıldız havasıyla atılan TEKYE MENZİLİ'nde, Yavuz Sultan Selim Mısır Seferinde iken, 1075 geze heki oku atıp taş diktirmiştir. Bu taş 17.Yüzyılda kayıp olduğundan, verilen ölçü kesin değildir.

(Tezkire, v. 26a-b, 27a-b; *Tuhfe TSM,* v. 11b, 12b; *Telhis,* s. 237, 253; *SMZK,* v. 13a-b)

HÜSEYİN AĞA (PAŞA), Çuhadar Küçük (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Küçük Hüseyin Ağa, Sultan III. Selim'in cülusu sırasında mabeyn çuhadarı idi. Daha sonra sırasıyla başçuhadar ve kapdan-ı derya olmuştur. Tersane-i Amireliler kendisini "sancağı uğurlu vezir" diye anarlardı. 1803 yılında vefat etmiştir.

Hüseyin Ağa, 1203 (1789) yılında, Poyraz ile atılan BEŞİR AĞA (HAFİD MOLLA) MENZİLİ'nde 1011.5 gezlik bir rekor kırmış, taş diktirmişti. Kapdan-ı deryalığa atandığında, aynı yerden 4.5 gez aşırı atarak 1016 geze taşını sürmüştür.

(Sicil, s. 43; *Tuhfe TSM,* v. 31b; *Telhis,* s. 127, 264; *SMZK,* v. 27b)

HÜSEYİN AĞA, Sayıcı (17.Yüzyıl sonu-18.Yüzyıl başı)

Tersane-i Hümayun başveznedarı Hüseyin Ağa, 1097 (1685-1686)'da kabza almış, daha sonra Lodos ile atılan ABDULLAH EFENDİ (DİRHEM) MENZİLİ'nde 82 dirhem yayla atarak 972.5 gezlik rekor kırmıştır.

(Sicil, s. 13; *Tuhfe TSM,* v. 25b; *Telhis,* s. 228; *SMZK,* v. 22b)

HÜSEYİN BEY, Arnavud (17.Yüzyıl)

Aravud Hüseyin Bey, Sultan IV. Mehmed devrinde "elinden kimsenin öndül alamadığı" binci bir kemankeşti. Yeniçeri iken, Sultan'ın Okmeydanı'nda bulunduğu bir gün, Abdullah Efendi'nin, kendisini övmesi üzerine 20 akçe ile

sipahiliğe yükseltildi. Aynı zamanda iyi bir puta okçusuydu. Sultan II. Mustafa devrinde, bir sefer dönüşü kaza ile vurularak şehit olmuştur.

Hüseyin Bey, Lodos havasıyla atılan AĞALAR MENZİLİ'nde Usta Receb (Bkz. *YAYCI USTALARI)* işi yayla 993 gezlik bir rekor kırmıştır. Abdullah Efendi, "Şast tarafına salkı olmakla hasmı taş dikmeye rıza vermeyib doğrultmağa kalmıştır" diyor ise de, daha sonraki kayıtlarda bu taştan söz edildiğine göre, sonradan doğrultulmuş veya eski yerine dikilmiş olmalıdır.

(Sicil, s. 6; *Tezkire,* v. 39a-b; *Tuhfe TSM,* v. 21a-b; *Telhis,* s. 236; *SMZK,* v. 21a)

HÜSEYİN ÇELEBİ, Tekyenişin (17.Yüzyıl)

Okmeydanı'nda tekyenişin olan Hüseyin Çelebi, Yıldız-Poyrazı ile atılan BOSTANCI MENZİLİ'nde 1026.6 geze ok atıp taş diktirmiştir.

(Tezkire, v. 37b-38a; *Tuhfe TSM,* v. 20b; *Telhis,* s. 260; *SMZK,* v. 20b)

HÜSEYİN EFENDİ, Cin Hacı (17.Yüzyıl)

Balıkhane katibi Cin Hacı Hüseyin Efendi, Yıldız-Poyrazı ile ve heki okuyla 861.5 geze ok atarak, sonradan BOSTANCI MENZİLİ diye anılan menzili açmış ve ana taşı diktirmiştir.

(Tezkire, v. 37b-38a; *Tuhfe TSM,* v. 20a; *Telhis,* s. 260; *SMZK,* v. 20b)

HÜSEYİN EFENDİ, Parpol (16.Yüzyıl ikinci yarısı)

Ulemadan Parpol Hüseyin Efendi, Yıldız-Poyrazı ile atılan AHİ (PARPOL) MENZİLİ'nde kamış okla 1207.5 geze atıp taş dikmiştir. Menzilin baş taşıdır. Ayrıca üç menzilde daha rekor kırdığı halde taş diktirmemiştir: 1) Yıldız-Poyrazı ile atılan CERRAH MENZİLİ'nde, Biga Beyi Osman Bey'in (**Bkz**.) 1128.5 gezlik yerinden hayli aşırı atmış, fakat havacılar bulunduğu halde, ayak yerinde Şahitler bulunmadığından, güvenilir kişi olmasına rağmen taş diktirmek istememiştir. 2) Kıble havasıyla atılan HAYDAR (MEMİ ÇELEBİ) MENZİLİ'nde bir rekor kırmış, mesafeyi az bularak taş diktirmemiştir. 3) Kıble-Lodosu ile atılan ZİHGİRCİ YERİ (BEŞ TAŞLAR) MENZİLİ'nde kırdığı, Uncu Mustafa'nın (**Bkz**.) 1112.5 gezlik rekorunu da küçümsediği için taş dikmeden bırakmıştır.

(Tezkire, v. 25b, 28b-29a, 31a; *Tuhfe TSM,* v. İla, 13b, 15a; *Telhis,* s. 248, 252; *SMZK,* v. 12b)

HÜSREV, Kuburcu (16.Yüzyıl)

Kuburcu Hüsrev, Lodos ile atılan ARABACI (ALİ BALİ) MENZİLİ'nde Yaycı Kosta Hüseyin'in (**Bkz.**) 1041 gezlik taşından aşırı atıp taş dikmişse de, bu taş daha 17.Yüzyılda kayıp olmakla ölçüsü tesbit edilememiştir. Kuburcu Hüsrev ayrıca, Yıldız havasıyla atılan TOP YERİ (HASAN TAŞI) MENZİLİ'nde 1167 gezlik bir rekor kırmıştır. Bu taşını sürmek için çok çalıştı fakat başaramadı.

(Tezkire, v. 26a, 29b; *Tuhfe TSM,* v. 11b, 13b-14a; *Telhis,* s. 237, 245; *SMZK,* v. 15a)

HÜSREV BEY (l6.Yüzyıl)

Hakkında bilgi edinemediğimiz Hüsrev Bey, Yıldız havası ile atılan TEKYE MENZİLİ'nde ağaç pişrev okuyla 1161 gezlik rekor kırarak taş diktirmiştir. Taş Tekye'nin içinde bulunuyordu.

(Tuhfe TSM, v. 12b; *Telhis,* s. 253; *SMZK,* v. 13b)

İBRAHİM, Arabzade Yaycı (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Arabzade Yaycı İbrahim (Bkz. *YAYCI USTALARI),* Fatih devri kemankeşlerinden Kemangureci Arab'ın (**Bkz.**) oğludur, üç ayrı menzilde rekoru vardı: 1) Yıldız-Poyrazı ile atılan AHİ (PARPOL) MENZİLİ'ndeki yeri 1191 gezdir. 2) Poyraz ile atılan ÇİZMECİ (ÇULLU) MENZİLİ'nde 1174 geze atmıştır. 3) Yıldız ile atılan TEKYE MENZİLİ'nde heki oku ile atması gerekirken, hile yapıp pişrev okuna heki yeleği takmış ve 1045 gezlik bir rekor kırmıştır. Bu sebeple ünü lekelenmiş, hileli taşı ise zamanla kaybolmuştur.

(*Tezkire,* v. 24b, 25b, 27a-b; *Tuhfe TSM,* v. 10a, İla, 12a; *Telhis,* s. 252-3, 262; *SMZK,* v. 12a-b, 13b)

İBRAHİM AĞA (17.Yüzyıl)

Kimliği hakkında bilgi edinemediğimiz İbrahim Ağa, Yıldız-Poyrazı havasıyla atılan BOSTANCI MENZİLİ'nde 964 gezlik bir rekora sahibtir.

(Tezkire, v. 37b-38a; *Tuhfe TSM,* v. 20a-b; *Telhis*, s. 260; *SMZK,* v. 20b)

İBRAHİM AĞA, Hazinedar (17.Yüzyıl)

Kalyonlar Nazırı Kemankeş Mustafa Efendi'nin hazinedarı olan İbrahim

Ağa Gürcü asıllı idi. Binci bir kemankeş olduğu kadar, iyi puta atıcısıydı. Kıble-Keşişleme havasıyla HEKİ MENZİLİ'nde 902.5 geze ok atmış ve taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 8; *Tezkire,* v. 42a-b; *Tuhfe TSM,* v. 23b; *Telhis,* s. 243; *SMZK,* v.22a)

İBRAHİM BEY, Hazinedar (17.Yüzyıl)

Yenicami Katibi Abdullah Efendi'nin (Bkz.) hazinedarı, Gürcü asıllı İbrahim Bey, Günbatısı-Lodos ile EMİN MENZİLİ'nde 985.5 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 8; *Tuhfe TSM,* v. 26a; *Telhis,* s. 225-226; *SMZK,* v. 23a)

İBRAHİM BEY, Uzun (18.Yüzyıl)

Sadrazam İbrahim Paşa'nın ağalarından ve gedikli zuamadan olan Uzun İbrahim Bey, daha sonra Rahtvan Ağası, Sultan I.Mahmud devrinde ise Sadrazam Kethüdalığına yükseltilmiştir. Lodos havasıyla KÜÇÜK YEKSÜVAR (SALA) MENZİLİ'nde 1067 geze ok atıp rekor kırmıştır.

(Tuhfe TSM, v. 28b-29a; *Telhis,* s. 231; *SMZK,* v. 24a)

İBRAHİM ÇELEBİ, Seyyid (17.Yüzyıl sonu-18.Yüzyıl ilk yarısı)

Kemankeşler arasında "Büyük Tacir" diye anılan Seyyid İbrahim Çelebi, 15 Şaban 1099 (1688) tarihinde kabza almış, daha sonra, Günbatısı-Lodos havasıyla EMİN MENZİLİ'nde 998 geze ok atıp taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 13; *Tuhfe TSM,* v. 26a; *Telhis,* s. 226; *SMZK,* v. 23a)

İBRAHİM EFENDİ, Kaddi (17.Yüzyıl ikinci yarısı-18.Yüzyıl başı)

"Kaddi" mahlasıyla şiirler yazan Hacı Abdizade İbrahim Efendi, Yıldız-Poyrazı ile atılan İMAM MENZİLİ'nde, Hanzade Ali Bey'in (**Bkz**.) 979.5 gezlik taşından aşırı atmış ve yerini birkaç kere sürmüş ise de, taşı 18. Yüzyılda kayıp olduğu için ölçüsü tesbit edilememiştir.

Kaddi İbrahim Efendi, Rahikili Ali Ağa'nın (**Bkz**.) 1129 (1715-6) yılında ölümü üzerine şeyhü'l meydan olmuş, 1133 (1720-l)'de ölümüne kadar bu görevde kalmıştır.

(Sicil, s. 6; *Tezkire,* v. 40a-b; *Tuhfe TSM,* v. 22b; *Telhis,* s. 244, 258)

İBRAHİM SELİM MOLLA, Müftizade(18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Şeyhülislam Müftizade'nin oğlu olan İbrahim Selim Molla, 15 Receb 1202 (1787)'de kabza almış, ertesi yıl 26 Muharrem 1203 (1788) günü Yıldız-Poyrazı ile ŞERBETÇİZADE (HÜSAM PAŞA) MENZİLİ'nde 951 geze ok atarak taş diktirmiştir.

{Sicil, s. 43; *Tuhfe TSM,* v. 33a)

İDRİS BEY (17.Yüzyıl)

Eski Saray Kapıcılarından İdris Bey, Yıldız-Poyrazı ile atılan UŞŞAKI (HACI İSMAİL) MENZİLİ'nde 1005 gezlik bir rekor kırmıştır.

(*Tezldre,* v. 36a, 37a; *Tuhfe TSM,* v. 19a; *Telhis,* s. 255; *SMZK,* v. 20a)

İSA, Solak (17.Yüzyıl ikinci yarısı-18.Yüzyıl başı)

Yeniçeri Ocağı'ndan Solak İsa, Yıldız-Poyrazı havasıyla CERRAH MENZİLİ'nde 1073 gezlik bir rekor kırıp taş diktirmiştir.

{Tezkire, v. 30a-31b; *Tuhfe TSM,* v. 15a; *Telhis,* s. 248; *SMZK,* v. 16a)

İSHAK BEY, Silahdar (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Devrin ünlü kemankeşlerinden olan Silahdar İshak Bey, Edirne'de Deve Kemal Menzilini bozmak için yapılan çalışmalara katılmıştı. İki rekoru vardır: 1) Yıldız-Poyrazı ile AHİ (PARPOL) MENZİLİ'nde 1182 geze taş diktirmiştir. 2) Yıldız havasıyla TEKYE MENZİLİ'nde 1025 geze atıp taş diktirmiş, fakat Tekye bina olunurken taşı duvarın altında gömülü kalmıştır.

{Bahtiyarzade Üniv. v. 46b, *Sül.* v. 32a; *Tezldre,* v. 25a-b, 27a-b; *Tuhfe TSMi* v. İla, 12a; *Telhis,* s. 252; *SMZK,* v. 12b, 13b)

İSKENDER, Top (l6.Yüzyıl ikinci yarısı-16.Yüzyıl başı)

Sultan II. Bayezid devri kemankeşlerinden Top İskender, Yıldız Poyrazı ile AHİ (PARPOL) MENZİLİ'nde 986.5 geze ok atıp rekor kırmış, kendisinden önce bu menzili açan AHİ'nin taşı kaybolmakla İskender'in menzil taşı sayılmıştır.

{Tezkire, v. 25a-b; *Tuhfe TSM,* v. 10b; *Telhis,* s. 251; *SMZK,* v. 12b)

İSKENDER, Tozkoparan (15.Yüzyıl sonu-16.Yüzyıl ilk çeğreği)

Tozkoparan İskender, okçuluk tarihimizdeki en büyük üç kemankeşten biri, hatta ilkidir. Onun devrinde Türk Okçuluğu altın çağını yaşamıştır.

İskender, devşirme oğlanı idi. Ekmekçiler Bölüğünde çalışırken okçuluğa heves "etmiş, Fatih devri kemankeşlerinden Molla Hüsrev'in kulu, Kadıkulu Hüsam'dan ders görüp kabza almıştır. Ayrıca, Şeyh Hamdullah Efendi'den bir süre okçuluk meşk etmiştir. Bu alandaki başarıları sebebiyle Yeniçeri Ocağına alınmıştır.

Bir gün Meydan'da, tuttuğu yeni bir yayın kabzasını şevkle sıkmış, kabzayı kaplayan toz (**Bkz**.) parmaklarına yapışıp kopmuştu. Hazır bulunan Meydan pirlerinden Yıldırımlı Baba, hayranlıkla, "Bu pehlivan toz koparan!" demiş, lakabı oradan kalmıştı. Bir başka rivayete göre, Şeyh Hamdullah, İskender'i Sultan II. Bayezid'e götürdüğü gün, pehlivan yayı çektikde tozunu koparmış, bunu gören Padişah "Bu adam toz koparan ancak!" dediği için böyle anılmıştır.

Tozkoparan'ın kuvveti konusunda şöyle bir rivayet nakledilir: Sultan II. Bayezid devrinde, İran'dan ünlü bir kemankeş gelmiş, huzurda kullab çekme gösterileri yapmıştı. Bu kişinin kendisi ile yarışacak birini istemesi üzerine, Padişah, Şeyh Hamdullah'la görüşmüş, o da Tozkoparan çalışırsa galib gelir demişti. Masrafları Saraydan karşılanıp bir süre çalışan Tozkoparan, İranlının kullabına bir de yay ekleyerek ikisini birlikte çekmiş, Padişah bu başarısı üzerine kendisine büyük ikramda bulunmuştu.

Tozkoparan, yalnız erişilmez rekorlar kırmış bir kemankeş değil, aynı zamanda, katıldığı savaşlarda büyük yararlıklar göstermiş bir tirendazdı. Kendisini yakından tanıyan ve bir süre okçuluğunu yapan Bahtiyarzade bu konuda da şu örneği vermektedir:

Küçük Davud Paşa kumandasındaki donanma ile Modon ve İnebahtı Seferine (1499) katılan Tozkoparan, Paşa'nın baştardasını koruyan 10 seçme tirendazdan biriydi. Çatışma sırasında, bir düşman askerinin baştarda kıçına tırmanıp sancağı kaparak suya atlaması üzerine, Tozkoparan önce bir okla adamı vurmuş, sonra ardından yetişip kafasını kesmiş, sancakla birlikte Paşa'ya teslim etmişti. Bu başarıdan ötürü Tozkoparan, yayalıktan sipahiliğe yükseltilmiştir.

Tozkoparan İskender, en uzun rekorların sahibi olması yanında, en çok menzil alan kemankeş olarak da başta gelir. İmparatorluğun çeşitli illerinde 10 rekor

kırmış, taş diktirmişti. Bunların hiçbiri daha sonra aşılamamıştır. Atılış sırasına göre rekorlan şöyledir:

1) Modon ve İnebahtı Seferine çıkılırken Gelibolu Okmeydanı'ndaki GÜNDOĞRUSU MENZİLİ'nde bir rekor kırmıştı. Seferden dönüşte, gösterdiği yararlıklardan memnun kalan Küçük Davud Paşa, bütün şehir halkının katıldığı büyük bir ziyafet çekerek Tozkopran'ın taşını diktirmiş; Ödüller dağıtmıştır.

Miralem Ahmed Ağa (**Bkz**.) Gelibolu Kapdanlığı sırasında bu menzili geçebilmek için uzun zaman uğraşmış fakat başaramamıştır. Menzilin Ölçüsünü bilemiyoruz.

2) İstanbul Okmeydanı'nda, Yıldız havasıyla atılan TOZKOPARAN (DELİKLİ KAYA) MENZİLİ'nde, Bursalı Şüca'dan (**Bkz**.) aşırı, 1279.5 geze ok atarak en büyük rekorlardan birini kırmıştı. Bursalı Şüca, Tozkoparan'ın en zorlu rakibi idi. Bu menzili alıp taş diktirmesi uzun tartışmalara yol açmıştır. Şöyle ki: Bursalı Şüca, daha önce bu menzilde 1251.5 gezlik rekorunu kırdığı gün, Tozkoparan, usule aykırı olarak atışa devam etmiş, o da Şüca'nın bozduğu Havandelen Solak Bali (Bkz.) menzilini bozmuştu. Taraftarlarının baskısı ile, usule bakılmayıp onun yeri de ölçüldükte Şüca'dan bir yay boyu kısa olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Tozkoparan bu menzilde üç yıl uğraştı, sonunda 40 gün aralıksız esen Yıldız havasından faydalanarak Şüca'dan 28 gez aşırı 1279.5 geze atmayı başardı. Ama okun düştüğü yer, ana taşının 80 gez şastında idi. Aşırı salkıdır diye Şüca taraftarları itiraz ettiler; nitekim öyleydi. Tartışma uzadı, Sultan II. Bayezid'in kulağına kadar vardı. Padişah meselenin çözümünü Şeyhü'l-Meydan Hamdullah Efendi'ye havale etti.

Şeyhin aracılığıyla, Şüca'dan aşırı atan olursa taş dikmesine, Tozkoparan'ın taşının ayrı bir menzil sayılmasına karar verilerek tartışma kapatıldı. Tozkoparan bu rekorunu Müezzinzade Zihgirci Sinan (Bkz. *OKÇU USTALARI)* işi ok ve İçkoz Ahmed (Bkz. *YAYCI USTALARI)* işi yay ile kırmıştı.

3) Tozkoparan, DELİKLİ KAYA MENZİLİ'ni bozduğu günün haftasında Bursa'ya hareket etmiş ve Bursa Okmeydanı'nda Poyraz havasıyla atılan YUSUF YERİ'ndeki Bursalı Şüca'ın taşından 70 gez aşırı atarak rekor kırmıştı (Bahtiyarzade'nin bu rekorun kırılışıyla ilgili hikayesi için Bkz. *MENZİL OKÇULUĞU,* Bursa Okmeydanı)

4) İstanbul Okmeydanı'nda, Gündoğrusu havasıyla atılan ARKURI MENZİLİ'nde, yine Bursalı Şüca'dan aşırı, 1281.5 gezlik bir rekor kırmıştır. Bu,

yalnız bizde değil, dünya okçuluk tarihinde de bugüne kadar aşılamamış en büyük rekordur (846 m.). Bu menzil üzerinde de Şüca ile aralarında uzun bir çekişme olmuştur: Bursalı Şüca bu menzilde bir rekor kırmıştı, ama şasta aşırı salkıydı. Taş diktirmeğe kalkışınca Tozkoparan itiraz etti; çünkü o da vaktiyle bu menzilde rekor kırmış, kabzaya aşırı salkı olduğundan taş diktirememişti.

Şüca taş dikerse ben de dikerim diye dayattı, diktiremedi. Yine tartışma uzadı; sonunda Şüca 1271.5 gezlik yeni bir rekor kırıp yerini doğrultarak meseleyi kapattı. Daha sonra Tozkoparan bu yeri 10 gez aşarak 1281.5 gezlik ünlü rekorunu kırmıştır.

5) Tozkoparan, Edirne Musalla Meydanı YILDIZ MENZİLİ'nde bulunan Deve Kemal' in rekorunu, İstanbul okçularını yıllarca uğraştıran zorlu bir mücadele sonunda, 1510 yılında kırmış ve taş diktirmiştir. Ölçüsü bilinmemekle beraber, Tozkoparan'ın o yıllarda okçusu olan ve atış günü orada bulunan Bahtiyarzade'nin ifadesine göre, önceki rekorları ayarında, yani 1280 gez civarında olmalıdır. (Bahtiyarzade'nin bu rekorla ilgili hikayesi için Bkz. *MENZİL OKÇULUĞU*, Edirne Okmeydanı)

6) Bursa Okmeydanı'nda, Yıldız havası ile atılan KEMHACI HAYREDDİN YERİ'ndeki Bursalı Şüca menzilinden aşırı atmış ve taş diktirmiştir. Menzilin baş taşıdır.

7) Bir sefer sırasında, Üsküb'de Poyraz havası ile atılan bir menzilde rekor kırıp taş diktirmiştir. Menzilin baş taşıdır.

8) Amasya'da, şehir dışında bulunan KIBLE MENZİLİ'nde Bursalı Şüca'ın taşından aşırı atıp rekor kırmıştır. Tozkoparan, Yavuz'un Tebriz Seferi'ne katılmıştır. Sefer dönüşü ordu Amasya'da kışlamış, kış boyu idmanı terketmeyen Tozkoparan, Kemah Seferi'ne hareketlerinden hemen önce, 1515 baharında bu menzili atmıştı. Taş dikmeğe vakit kalmadığı için, bu işi Amasyalı kemankeşlerden Baba İshak'a ısmarlamıştı. Menzilin atılışı sırasında hava yerinde hazır bulunan Bahtiyarzade, yıllar sonra, Alaman Seferi'nden (1532) dönüşte Amasya'ya gitmiş, taşın dikilmediğini ve dostu Baba İshak'ın öldüğünü görmüş, ilgililerle konuşarak taşın dikilmesini sağlamıştır.

9) Tozkoparan, katıldığı Mısır Seferi'nde (1517), Kahire'deki bir Memluk menzilinden rekor kırıp taş diktirmiştir. Bu da, baş taşı olarak atılamadan kalmıştır.

* Bu son üç menzilin atılış tarihlerini bilemiyoruz. Gelibolu menzilinden sonra ve Edirne menzilinden önce atıldıkları dikkate alınırsa 1499-1510 yılları arasında olmaları gerekir.

10) Mısır Seferi dönüşü Şam'da kaldıkları dört ay içinde, Rum Yusuf (**Bkz**.) ile Tozkoparan arasında zorlu bir mücadele geçmiştir. O devrin sayılı kemankeşlerinden biri olan Rum Yusuf, oradaki bir menzilde önemli bir rekor kırmıştı. Tozkoparan Şam'dan ayrılmadan bu menzili bozabilmek için yoğun bir çaba harcayarak Rum Yusuf'un taşını geçmeyi başardı. Yavuz, bu başarısından ötürü ulufesine 5 akçe terakki ihsan etti. 1518 yılında aldığı Şam menzili, Tozkoparan'ın son rekorudur.

Görüldüğü gibi, Tozkoparan, okçuluk tarihimizin altın çağında en az 20 yıl, Bursalı Şüca, Deve Kemal, Haydar Bey, Havandelen Solak Bali, Rum Yusuf gibi büyük kemankeşlere karşı yenilmezliğini sürdürmüş bir pehlivandır. Belki tek rakibi Bursalı Şüca idi; onu adım adım izlemiş, iki yer dışında, bütün menzillerini bozmuştur. Bunlardan biri, Bursa'da Gündoğusu ile atılan AKTAR ÇELEBİ YERİ, diğeri İstanbul Okmeydanı'nda Lodos ile atılan MİRALEM AHMED AĞA MENZİLİ'ndeki 1243.5 gezlik rekorudur. İlkine rağbet göstermediği söylenirse de, İkincisini atabilmek için yıllar yılı tüm gücü ile uğraşmış fakat nasib olmamıştır. Son nefesinde, "Ah Şüca'ın Lodos menzili" diye inlediği rivayet edilir.

Tozkoparan İskender'in ölüm tarihini kesin olarak bilemiyoruz. *Bahiiyar-zade Risalesi*'nde şu satırlara rastlıyoruz: "Sultan Selim Han devrinden sonra Sultan Süleyman devri gelecek, Süleyman Paşa anda (Mısır'da) Paşa iken ve Tozkoparan anda fevt olub gittikde.." (Ünv.nüshası, v. 80b). Bu sözlerden, Tozkoparan'ın Hadım Süleyman Paşa'nın Mısır valiliği sırasında (1524-1538), Mısır'da öldüğü anlaşılmaktadır.

Tozkoparan'ın menzil taşlarından hiçbiri günümüze kalmamıştır. Bugün bütün araştırmalarımıza rağmen bulamadığımız bir menzil taşının, 30-40 yıl önce tesbit edilmiş fotoğrafında Tozkoparan adı geçmektedir. Kitabesi şöyledir **(Resim 107a-b)**:

"Sene 957
Sahibü'l-Menzü fi'l-Meydan
Ellezi ismuhu Tozkoparan"

Taşın açıkça okunan tarihinin 957 (1550) oluşu, Tozkoparan'a aidiyetini şüpheli kılmaktadır. Ölüm yılını kesinlikle bilmesek de, Tozkoparan'ın bu tarihe kadar yaşamadığını biliyoruz. Burada çeşitli ihtimaller ileri sürülebilir. Belki, Tozkoparan'ın kayıp olmuş menzil taşlarından birisi yerine sonradan dikilmiş bir

taştır. Belki de sadece hatırası için dikilmiş taştı. Daha kuvvetli bir ihtimal de bizce şudur:

Tozkoparan kısa zamanda efsaneleşmiş, her devirde ünlü kemankeşler "Tozkoparan-ı zaman" diye övülmüştü. Kanuni devri kemankeşlerinden Miralem Ahmed Ağa'ya, "Tozkoparan Ahmed Ağa" da denildiğini biliyoruz. Taş, onun Lodos havası ile Bursalı Şüca'dan 27.5 gez aşırı 1271 gezlik rekoruna ait menzil taşı olabilir. Nitekim bu rekor aşağı yukarı kitabedeki tarihte atılmıştı. Ayrıca yukarıda işaret edildiği gibi, Tozkoparan Bursalı Şüca'ın sadece bu yerini atamamıştı. Bunu Miralem Ahmed Ağa gerçekleştirdiği için, menzil taşına böyle yazılmış olabilir.

(*Defter-i In'amat ve Tasaddukat*... belediye Ktb, M. Cevdet Kıs. No.71, s. 231,264,355,393,394,395,486; *Bahtiyarzade Üniv. z.* 3a, 18a-19b, 44b- 58b, 64b-66a, 67a-b, 69b-70a, 72b, 76b-77b, 80b-81a, 82a-b, *Sül.* v. 2a, 3a, 12a- 13a, 31a-35b, *M. Cevdet*, v. 2a,4a, 16a-17a, 46a-47a, 48a; *TesMre,* v. 18a-b, 19a-b, 22b-24a, 45b-49a, 52b-53b, 54a-b, 55a, 57b-58a; *Tuhfe TSM,* v. 6b, 7a-b, 8a, 9a-10b; *Telhis*; s. 224,250-51; *SMZK*, v. lla-b)

İSMAİL; Hacı (17.Yüzyıl ikinci yarısı-18.Yüzyıl başı)

Hacı İsmail, İstanbul Okmeydanı'nda, 1) Yıldız-Poyrazı havası ile atılan UŞŞAKi (HACI İSMAİL) MENZİLİ'nde 1131 gezlik, 2) Günbatısı-Lodos havasıyla atılan HACI İSMAİL (CAFER) MENZİLİ'nde ise 1092.5 gezlik iki rekor kırmış taş diktirmiştir. Ayrıca, Eyüb'de idris Köşkü'nde Poyraz havasıyla atılan bir menzil de 1047 gezlik bir rekoru vardır; dördüncü taş olup baş taşıdır.

(*Tezkire*, v. 35b, 37a, 43a; *Tuhfe TSM,* v. 18b, 19b; *Telhis,* s. 240, 256; *SMZK*, 19b, 20a)

İSMAİL ÇAVUŞ, Şişebaz (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Sadrazam Çavuşu Şişebaz İsmail, 1138 (1725-1726)'da kabza almış sonra, Lodos ile atılan KÜÇÜK YEKSÜVAR (SALA) MENZİLİ'nde ok atıp 1069 geze taş diktirmiştir. Mermer taşın kitabesinde tarih yoktur:

"Enderün-u Sadr-ı ali
İsmail Çavuş"

(Sicil, s. 23; *Tuhfe TSM,* v. 29a; *Telhis,* s. 231; *SMZK,* v. 24a; *Ayanoğlu,* s> 118, *Res.* 55)

İSMAİL ÇELEBİ (18.Yüzyıl)

Yaycı-başı Usta Süleyman'ın (Bkz. *YAYCI USTALARI)* oğlu İsmail Çelebi kendisi de kemankeş olan Şeyhü'l-İslam Veliyüddin Efendi'nin kethüdası idi Bir süre Üsküdar Kadılığı yapmıştır. 1164-1191 (1750-1777) yıllarında şeyhü'l-meydanlık görevinde de bulunmuştur.

İsmail Çelebi, 1136 (1723-1724) yılında kabza almış, daha sonra, Lodos havasıyla atılan KÜÇÜK YEKSÜVAR (SALA) MENZİLİ'nde 1152.5 gezlik bir rekor kırıp taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 23; *Tuhfe TSM,* v. 28b, 29b; *Telhis,* s. 231; *SMZK,* v. 24a)

İZZET BEY (19. Yüzyıl)

Sultan II. Mahmud'un musahibi olan ve Zaptiye Müşirliğinde de bulunan İzzet Bey, 1251 (1835)'de Padişah huzurunda ziyafetle kabza almıştır. 1 Cemaziyülahır 1251 günü, Poyraz havası ile atılan BEŞ DİREK MENZİLİ'nde Hacı Beşir Ağa'dan (**Bkz**.) aşın 955.5 geze ok atıp büyük bir ziyafetle taş diktirmiş, yine o yılın aynı ayının 29. günü, kendi yerinden 15 gez daha aşırı atarak 970.5 geze taşını sürdürmüştür.

Bugün ayakta duran silindirik gövdeli, fener biçimi yaprak bezeme tepelikli mermer taşın kitabesi 1252 (1836) tarihlidir. Taşı rekordan bir yıl sonra dikilmiş olmalıdır **(Resim 108 a-b)**:

Hikmet-i Şehinşah ile eyledi sebkat ana
Yani yirmidört buçuk gez geçti bozdu menzilini

Aferinle bendesi Hayri dedi tarihi tam
Geçdi yüzbeş derken gezle İzzet Bey seza

(Sicil, s. 60; *Telhis,* s. 127-128,265; *SMZK* v. 29b)

KADRİ BEY, Berber (17. Yüzyıl)

Eski saray baltacıllarından Berber Kadri Bey, Yıldız-Poyrazı ile atılan İMAM MENZİLİ'nde 920 geze ok atıp menzil almıştır.

(Tezkire, v. 39b,40b; *Tuhfe TSM,* v. 22a; *Telhis,* s. 257, *SMZK,* v. 21b)

KARAGÖZ, Benli (15. Yüzyıl ikinci yarısı -16. Yüzyıl başı)

Yeniçeri ocağından Benli Karagöz, devrinin en ünlü kemankeşlerinden biriydi. Okçuluktaki başarısı sebebiyle Sipahiliğe yükseltilmiştir. Fatih devrinde üç ayrı menzilde rekor kırmış ihtiyarlığında 70 yaşında iken her üç rekorundan aşırı atarak yerlerini ileri sürmüştür. Kemankeşler onu örnek göstererek: "Sıhhat-i vücud ile layıklı meşki terk etmeyen evvel attığından pek geride kalmayacağına delildir" derlerdi. Yavuz Selim'le Tebriz Seferi'nden dönerken (1514) Amasya'da vefat etmiştir.

1) Lodos havasıyla atılan MİRALEM AHMED AĞA MENZİLİ'nde 1154.5 geze, 2) Gündoğusu havasıyla atlıan ARKURI MENZİLİ'nde 1161 geze, 3) Yıldız havasıyla atılan TOZKOPARAN /DELİKLİ KAYA) MENZİLİ'nde 1177 geze ok atıp taş diktirmiştir.

(Bahtiarzade Üniv. s. 2a, 16b-17a; *Sül.* v. 2b,İla; *M. Cevdet,* v. 2b-3a; *Tezkire,* v. 14a-b, 17a; *Tuhfe TSM,* v. 3a-b,5a,7b; *Telhis,* s. 223,233,249; *SMZK,* v.lOb, İla, 11b)

KASIM, Kemhacı Divane (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Defterdar İskender Çelebi kullarından Kemhacı Divane Kasım devrinin ünlü kemankeşlerindendi, kazara adam öldürdüğü ve kederinden akli dengesi bozulduğu için bu lakabla anılırdı. Üç ayrı menzilde rekoru vardır!

1) Yıldız havasıyla atılan TEKYE MENZİLİ'nde BİR KAÇ KERE TAŞINI SÜREREK 1108 (1060.5) gezlik, 2) Kıble havasıyla atılan HAYDAR (MEMİ ÇELEBİ) MENZİLİ'nde 1111.5 gezlik, 3) Lodos havasıyla atılan LODOS LENDUHASI MENZİLİ'nde 1142.5 gezlik rekorlar kırmış taş diktirmiştir.

{Tezkire, v. 27a-b; *Tuhfe TSM,* v. 12a-b, 17b; *Telhis,* s. 234, 235, 253; *SMZK,* v. 13b, 14a, 17b)

KASIM, Zağarcı (16.YüzyıI ilk yarısı)

Yeniçeri Ocağı'nda zağarcılıkla göreve başlayan Filibeli Kasım, sırasıyla Arabacılar Bölükbaşılığına ve sipahiliğe yükselmiş, katıldığı Rodos Fethi'nde (1522) şehit düşmüştür. Bazı risalelerde, istinsah hatası yüzünden "Sofracı" veya "Sığırcı" diye anılır.

Zağarcı Kasım'ın iki menzilde rekoru vardır: 1) Lodos havası ile atılan ARABACI (ALİ BALİ) MENZİLİ'nde 972.5 geze atıp menzilde ikinci taşı dikmiş, fakat menzili açan Arabacı Mahmud Ağa'nın (**Bkz**.) ana taşı zamanla kaybolduğundan bu taş ana taşı sayılmıştı. 2) Kıble-Lodosu ile atılan ZİHGİRCİ YERİ (BEŞ TAŞLAR) MENZİLİ'nde 1074 gezlik bir rekor kırıp taş diktirmiştir.

(Tezkire, v. 26a-b, 28b-29a; *Tuhfe TSM,* v. İla, 13a; *Telhis,* s. 237,238- 239; *SMZK,* v. 13a, 14b)

KEMAL, Deve (15.Yüzyıl ikinci yarısı)

Sultan II. Bayezid devrinin en ünlü kemankeşlerinden biri olan Deve Kemal, Kemangureci Arab'ın (**Bkz**.) kuluydu. Arab onu Fatih'e vermiş, böylece Harem- i Hümayuna dahil olmuştu; daha sonra Sipahilik ile taşraya çıkmıştır. Üç ayrı menzilde, 1200 gezin üstünde rekoru vardır. Bunlardan başka Gündoğrusu ile atılan ARKURI MENZİLİ'nde kamış okla 1161 gezlik bir rekor kırmışsa da, aynı rekoru ağaç okla kırmak isteyerek taş diktirmemiş, bir daha atmak kısmet olmamıştır.

1- Lodos havasıyla atılan MİRALEM AHMED AĞA MENZİLİ'nde 1205 gezlik bir rekor kırıp taş diktirmiştir. 2- Yıldız ile atılan TOZKOPARAN (DELİKLİ KAYA) MENZİLİ'nde Sinan Subaşı'dan (**Bkz**.) aşırı 1228 geze ok atmış, taş diktirmiştir. Bu rekor Sinan Subaşı ile aralarında birkaç kere el değiştirmiş, sonunda Deve Kemal'de kalmıştır. 3- Edirne'de Musalla Meydanı YILDIZ MENZİLİ'nde Daye-kulu Bali Bey'den aşırı atıp, Sultan II. Bayezid'in de katıldığı uzun tartışmalara yol açan bir taş diktirmiştir. Bu menzilin atılması sonradan İstanbul okçularını yıllarca uğraştırmıştır. (Bu konuda bilgi için Bkz. *MENZİL OKÇULUĞU,* Edirne Okmeydanı) Sultan II. Bayezid, Deve Kemal'i bir sefer sırasında İpsala'da astırmıştır. Edirne menzili ile ilgili olaylar yüzünden olmalıdır.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 2a-3a, 17a, 43b, 44b, 56a, 59b, *Sül.* v. 2b-3a, Ha, 30a-b, 33a, *M. Cevdet,3a.-b,* 41b-42a; *Tezkire* v.l4b, 20b, 45a, 49b; *Tuhfe TSM* 3a-4a, 5a, 7b-fca; *Telhis,* s. 233,249; *SMZK,* v. 10b)

KEPENEKÇİ REİS (17.Yüzyıl)

Adını tesbit edemediğimiz, okçular arasında "Kepenekçi Reis" veya "Ferhad Paşa Reisi" diye tanınan bu kemankeş, Yıldız-Poyrazı ile atılan CERRAH MENZİLİ'nde 943 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiş, daha sonra, Solak Mehmed Bey'in (**Bkz**.) ana taşı kayıp olduğunda bu taş ana taşı sayılmıştır. *(Tezkire,* v. 30b; *Tuhfe TSM,* v. 14b; *Telhis,* s. 247; *SMZK,* v. 16a)

MAHMUD, Seyis (15.Yüzyıl ikinci yarısı-16.Yüzyıl başı)

Yeniçeri zümresinden olan ve bir süre Okmeydanı'nda nakiblik yapan Seyis Mahmud, Fatih devrinin tanınmış kemankeşlerindendir. Gündoğrusu ile atılan ARKURI MENZİLİ'nde 1201 gezlik bir menzil alıp taşı diktirmiştir. Bu menzili attığı, fakat henüz taş diktirmediği bir sırada, rekorunu kırdığı Benli Karagöz (**Bkz**.) 1232 geze atıp onun taşını diktirmemeğe ve kendi taşını sürmeğe kalkışmış ise de, okçuluk kaidelerine aykırı olduğu için izin verilmemiştir.

Seyis Mahmud'un ayrıca, Konya'da ERTAŞ KAPISI MENZİLİ'nde, Halep'te Günbatısı ile atılan KOCA TAŞI MENZİLİ'nde ve Bursa'da Poyraz ile atılan YUSUF YERİ MENZİLİ'nde birer rekoru vardı.

Seyis Mahmud, 1519 yılındaki Celali İsyanı'nda şehid olmuştur.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 17a-b, 64a-b, 73b, 87a, *Sül.* v. lla-b; *Tezkire,* v. 17b, 52b, 56a, 58a; *Tuhfe TSM,* v. 5a-b; *Telhis,* s. 223-4; *SMZK*, v. İla)

SULTAN II. MAHMUD (1784-1839); Saltanatı: 1808-1839)

Sultan II. Mahmud, okçuluk sporu ile yakından ilgilenmiş bir padişah, aynı zamanda önemli rekorlar kırmış bir kemankeşti. Bu sayede, saltanatı devrinde Türk okçuluğu son parlak dönemini yaşamıştır.[332]

Sultan, 1232 (1817) yılında okçulukla ilgilenmeğe başlamıştı. 1233 (1817) yılı Muharreminde kabza almağa karar verdi ve altı aylık bir öğrenimden sonra 6 Receb 1233 (1818) günü büyük bir ziyafet ve törenle şeyhü'l-meydan binyüzcü Üsküdarlı Hafız Ahmed Efendi'den kabza aldı (Bu konuda Bkz. *MENZİL OKÇULUĞU,* Kabza almak). Sultan, bu tarihten itibaren sık sık Okmeydanı'na gelmiş, kısa zamanda binyüzcü kemankeşliğe yükselmiş, menzil atışlarına katılarak önemli rekorlar kırmıştır. Ayrıca her fırsatta, gerek Okmeydanı'nda, gerek çeşitli mesire yerlerinde kendisinin de katıldığı ok koşuları düzenletmiştir (Bu konuda Bkz. *MENZİL OKÇULUĞU, OK KOŞULARI).* Sultan II. Mahmud'un, açtığı yeni menzillere veya mevcut menzillerde kırdığı rekorlara ait ayak, ana ve baş taşlarından herbiri büyük birer abide görünümündeydi. Bunlardan bazıları-belki büyüklüğü sebebiyle yok edilemediği için!- günümüze kadar gelebilmiştir. Bu menziller tarih sırasıyla şöyledir:

[332] Bu konuda daha fazla bilgi için Bkz. Ü. Yücel, "Sultan Mahmud Devrinde Okçuluk", *Türk Etnografya Dergisi* Sayı 10, s. 89-102.

1) Yıldız-Poyrazı ile atılan CERRAH MENZİLİ'nde 18 Rebiülevvel 1245 (1829) günü 11.5 gez aşırı atıp taş dikmiş, aynı yerde 1248 (1832-1833) yılında 14.5 gez ve 29 Cemaziyülahır 1251 (1835) günü 12.5 gez daha aşırı atarak taşını sürmüştür. Girland motifli bir tepeliği bulunan, uzun dikdörtgen sütünün kitabesinde sadece ilk iki atışın tarihi verilmiştir **(Resim 109 a-b)**:

Bu demde bozdu müjde Menzil-i Cerrahı Mahmud Han
İkinci defa onbeş gez dahi sebk eyleyüb ol Şah
Yekunu vardı bin yetmişiki buçuğa el'an
Seza Pertev nişangahında tarih olsa cevherdar
Yine bu menzile onbeş gez ok aldırdı Mahmud Han
Sene 1245 -1248

2) Günbatısı-Lodos ile atılan EMİN MENZİLİ'nde 12 Cemaziyülahır 1247 (1831) günü 39 gez aşırı rekor kırıp taş diktirmiş ve daha sonra 1252 (1836) yılı Receb ayında 2.5 gez ileriye atarak 1201.5 geze taşını sürmüştür. Barok süslemeli, vazo biçimi tepeliği olan uzun dikdörtgen sütünün beş beyitlik kitabesinde son mısralar şöyledir:

Bir atışda onsekiz gez eyleyüb tir-i güzar
Bozdu Tacirzade menzilgahm ol sahib kıran
Yazdı Pertev ıtla'-ı rana iki tarihi tam
Bozdu çok gezle Eminin Menzilin Mahmud Han
1247
Dikdi ala merkeze Şah-ı Zaman ziba nişan
1247

3) Sultan II. Mahmud, 1247 (1831-2) yılında Ayazağa'da tertiplenen bir ok koşusunda, 1184.5 geze atarak rekor kırmış ve nişan taşı diktirmiştir. Ayazağa Kasrı' na giderken ana yola yakın boş bir alanda bulunan mermer sütün, kademeli bir kaide üzerine dörtköşeli olup, perde saçakları ile süslü bir tepeliği vardır. Kitabesinde şu mısralar okunmaktadır:

Geçdi binyüz dahi seksendört buçuk adım yeri
Bu nişam ol zaman rekzetdi Hakan-ı Cihan

Bendesi Rıfat yazar cevherle tarih-i metin
Atdı ok aldı mualla menzili Mahmud Han
Sene 1247

Diğer bir kitabede, taşın 1330 ve 1332 yıllarında Küçük Zabit Mektebi tarafından tamir ettirildiği kayıtlıdır.

4) Yıldız-Poyraz ile atılan EKŞİ (ERKEKLİ-DİŞİLİ) MENZİLİ'nde, 1248 (1832-1833) yılı bir meydan günü 6 gez aşırı 1196.5 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiş, sonra, 14 Cemaziyülevvel 1251 (1835) günü 23 gez daha ileri atarak taşını sürmüştür. Dörtköşe gövdeli ve kademeli tepelikli sütünün bir yüzünde, Padişahın tuğrası ve Yesarizade Mustafa İzzet hattı ile 14 mısralık kitabe bulunmaktadır. **(Resim: 111 a-b)**:

Bu Ekşi Menzilin beş gezle anı Padişah bozdu
Esah binyüz doksanbeş buçuk gez geçdi Şeh Mahmud
Sene 1248

Görüldüğü üzere, kitabedeki ölçü menzil kayıtlarından bir gez eksik olduğu gibi, ikinci rekor da taşa işlenmemiştir.

5) Sultan II. Mahmud, yeni bir menzil açmak istemiş, fiskıyeli havuz biçiminde bir ayak taşı diktirmiştir **(Resim 110a)**. Kayıtlara göre, 1249 (1833-1834) yılı bir meydan günü, bu ayak yerinde durarak Gündoğrusu havası ile 1215.5 gezlik bir atış yapmış ve ana taşını diktirmiştir. Daha sonra 1250 (1834-1835) yılı bir meydan günü kendi yerinden 10 gez aşırı 1225,5 geze atarak taşını sürmüştür. Dörtköşe gövdeli ve tepesi barok üslupda meşalelerle süslü uzun sütünün bir yüzünden Padişahın tuğrası ile 14 mısralık bir kitabe bulunmaktadır **(Resim 110 b-c)**:

Kemalat-ı Cihanın merkezi Sultan Mahmud Han
…

Ayak açdı yeniden vadi-i himmetde şahane
…
Ok atdı menzile bin ikiyüz onbeş buçuk hatve
Elinde heki yayı var idi kavs-i kuzah manend
Hava Gündoğrusuydu atdığı ok berk idi guya
…
Lisanım gerçe kasir söyledim Pertev iki tarih
Sütün üzre yazılsa gösterür her mısraın bala
Bu yerden atdı ok Sultan-ı Kevn eslafi hep geçdi
1247
Hüner meydanına Şah-ı Cihan taş dikdi zib efza 1247 (1831-1832)

Görüldüğü gibi, kitabedeki tarih ile kayıtlarda verilen tarih arasında 2 yıl fark bulunmaktadır ve daha sonraki rekor kitabeye işlenmemiştir.

6) Lodos havasıyla atılan NAKKAŞ MENZİLİ'nde, 20 Cemaziyülevvel 1250 (1834) günü, 7.5 gez aşırı atarak rekor kırmış ve 1102.5 geze menzil taşı diktirmiştir. Bu taş günümüze gelmemiştir.

7) Lodos havasıyla atılan ABDULLAH EFENDİ (DİRHEM) MENZİLİ'nde, 10 Receb 1250 (1834) günü, menzilin atış şartına uygun olarak 80 dirhem yay ile 18 gez aşırı atarak rekor kırmış, 1111 geze taş diktirmiştir. Dörtköşe gövdeli, tepeliği kozalak süslemeli mermer sütünün bir yüzünde, Mehmed Sadullah hattı ile 14 mısralık kitabesi vardır **(Resim 112 a-b)**:

Kemankeşlikde yekta Hazret-i Sultan Mahmud Han
Bu meydan-ı hünerde taş dikdi çok nişan bozdu

Biri bu menzil-i meşhur idi bin doksan üç hatve
Bunu ta onsekiz gez geçdi ol Şah-ı Cihan bozdu

Bu tarihe gelince kimse kadir olmamış Pertev
Bu Abdullah Efendi Menzilin Mahmud Han bozdu
Sene *1250*

Sultan Mahmud bu arada, 1250 (1834-1835) yılı bir meydan günü Lodos ile atılan KÜÇÜK YEKSÜVAR (SALA) MENZİLİ'nde, Nazifı Mustafa Ağa'nın 1072 gezlik yerinden 103 gez aşırı 1175 geze ok atarak rekor kırmışsa da, Mustafa Ağa'nın devlete büyük hizmetleri olup vazife başında ölmesi sebebiyle, hürmeten taşını diktirmemiş, orada hazır bulunan merhumun yaşlı oğlu Binci Osman Bey'e: "Eseri pederini sana bahşettim!" diye iltifat etmiştir.

8) Yıldız havasıyla atılan TOP YERİ (HASAN TAŞI) MENZİLİ'nde, 21 Camaziyülevvel 1251 (1835) günü, 7.5 gez aşırı atıp 1221 geze taş diktirmiş, bir yıl sonra 13 Receb 1252 (1836) günü aynı yerde 7 gez daha aşırı atarak 1228 geze taşını sürmüştür. Dörtköşe kaideli uzun mermer sütünün Yesarizade Mustafa İzzet hattıyla 24 mısralık kitabesinin tarih beyiti şöyledir **(Resim 113 a-b)**:

Kuvvet-i şevket ile alub kemanın kabzaya
Atdı tirin bin ikiyüz yirmibir gez Padişah
Sene 1251

Görüldüğü gibi, ikinci atış menzil taşına işlenmemiştir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre, Sultan II. Mahmud, 1252 (1836) yılındaki bu rekorundan sonra menzil atışlarıyla ve ok koşularıyla ilgilenmemiştir. Menzil atışları incelendiğinde, bihassa iki nokta dikkatimizi çekmektedir:

a- Rekor kırıp taş diktirdiği yedi menzilden dördünde mesafeler 1200 gezin üzerindedir. Bu ölçü, yalnız okçuluğa rağbetin hemen hemen yok olduğu 19. Yüzyıl için değil, 17. ve 18. Yüzyıl için de varılamamış bir ölçüdür. Burada Padişaha iltimas yapılmış olabileceği gibi bir ihtimal söz konusu değildir; çünkü, kendisinin bu konuda son derece titiz olduğunu, havacılarla yetinmeyip hava yerine en güvenilir adamlarını yolladığını biliyoruz.

b- Yine bu yedi menzilden beşinde Sultan II. Mahmud'un kendi taşını bir veya birkaç kere sürdüğünü görüyoruz. Taş sürmek, başka deyişle kendi kendini aşmak, ancak büyük kemankeşlerde rastlanan bir başarıdır. Bu, o kişinin okçuluk sporunu ciddiye aldığını ve ona aynı zamanda bir moral disiplin gözüyle baktığını gösterir.

(*Telhis,s.* 122-126,223,227,229,231,246-247,248; *SMZK,* v. 4a-8a, 15a, 16a, 16b, 18b, 22b, 23a)

MAHMUD AĞA, Arabacı (15.Yüzyıl sonu-16.Yüzyıl ilk çeyreği)

Sultan II. Bayezid zamanında Arabacılar Bölükbaşısı olan Mahmud Ağa, daha sonra sipahi zümresine alınmış ve katıldığı Rodos Seferi'nde (1522) düşman kurşunuyla şehit olmuştur.

Mahmud Ağa, Lodos havası ile (952.5 gez tahmin olunan mesafeye) ok atarak ARABACI (ALİ BALİ) MENZİLİ'ni açmış, ana taşı diktirmişse de, taş kısa zamanda yok olduğu için, kendisinden sonra atan Zağarcı Kasım'ın (Bkz.) menzil taşı ana taşı sayılmıştır.

{Tezkire, v. 26a-b; *Tuhfe TSM,* v. İla; *Telhis,* s. 237; *SMZK,* v. 13a)

MEHMED, Börekçi (16.Yüzyıl)

Bazı kayıtlarda "Börkçü" diye de geçen Mehmed, ünlü kemankeş Deve Kemal'in oğludur. Poyraz havası ile atılan ÇİZMECİ (ÇULLU) MENZİLİ'nde 1189.5 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

{Tezkire, v. 24a-b; *Tuhfe TSM,* v. 10a; *Telhis*, s. 262; *SMZK,* v. 12a)

MEHMED, Çuhadar Uzun (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Bosnalı Uzun Mehmed, Sadrazam kethüdası Mehmed Kethüda'nın başçuhadarlığı görevinde bulunmuş, menzilini attıktan bir zaman sonra Biga Kapdanlığına atanmıştır. Lodos havasıyla atılan KÜÇÜK YEKSÜVAR (SALA) MENZİLİ'nde 1007 gezlik bir rekor kırmıştı.

{Tuhfe TSM, v. 28b; *Telhis,* s. 231; *SMZK,* v. 24a)

MEHMED, Küçük Hacı (17.Yüzyıl sonu-18.Yüzyıl ilk çeyreği)

Kemankeşler arasında "Küçük Hacı" olarak anılan Hızır Ağazade Mehmed, 1700 yıllarında kabza almış, daha sonra Lodos havası ile atılan AĞALAR MENZİLİ'nde 1093.5 gezlik bir rekor kırmıştır. Ayrıca, Günbatısı-Lodos ile atılan HACI İSMAİL (CAFER) MENZİLİ'nde 1133 (1720-1721) yılında Usta Süleyman (Bkz. *YAYCI USTALARI)* işi yayla kırdığı 1095 gezlik ve yine Günbatısı-Lodos havası ile atılan EMİN MENZİLİ'nde kırdığı 1126.5 gezlik iki rekorun daha sahibi idi.

{Sicil, s. 13; *Tuhfe TSM.* v. 18b, 21b, 26b; *Telhis,* s. 227,237,240; *SMZK,* v. 19b, 21a, 23a)

MEHMED AĞA, Ağazade (17.Yüzyıl sonu-18.Yüzyıl ilk çeğreği)

Bağdad Ağası-zade Mehmed Ağai, 1097 (1685-6) yılında Abdullah Efendi'den kabza almış, daha sonra, Günbatısı-Lodosu ile atarak EMİN MENZİLİ'nde 982 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 8,12; *Tuhfe TSM,* v. 26a; *Telhis,* s. 226; *SMZK,* v. 23a)

MEHMED AĞA, Hacibzade (18.YüzyıI ilk yarısı)

Enderun'da Hazine Kethüdası olan Hacibzade Mehmed Ağa, Lodos ile atılan BÜYÜK YEKSÜVAR MENZİLİ'nde 1011.5 gezlik rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Tuhfe TSM, v. 27a; *Telhis,* v. 241; *SMZK,* v. 23b)

MEHMED AĞA, Hammamızade (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Hammamizade Mehmed Ağa, menzil almış kemankeşlerden Süleymaniye hamamcısı Hammami Ahmed Ağa'nın oğludur. Kıble-keşişleme havasıyla atılan HEKİ MENZİLİ'nde 893 gezlik bir rekor kırmış, taş diktirmiştir. Aslında devrenin binci kemankeşlerindendi; çok vesveseli bir kişi olduğundan daha iyi bir rekor kıramamıştır.

(Sicil, s.6; *Tezkire,* v.41b-42a; *Tuhfe TSM,* v.23a; *Telhis,* s.243; *SMZK,* 22a)

MEHMED AĞA, Hasıllı (18. Yüzyıl sonu - 19. Yüzyıi ilk çeyreği)

Kemankeşler arasında "Hasıllı Abdest" diye anılan Mehmet Ağa, Poyraz havasıyla 901 geze ok atıp kendi adı ile bilinen HASILLI HEHMED AĞA MENZİLİ'ni açmış ve ana taşı diktrimiştir. Taşın üç beyitlik kitabesinde şunlar yazılıdır. **(Resim 114)**

Ya Hu
Harem Ağalarından Mehmed Ağa
Hasıllı bula eltaf-ı vafidi
Nişanın vaz, idüb zor-u hünerle
Aceb nakm aldı zat-ı binaziri
Bu tarih ile Şakird vasfın idüb
Hümaveş kondu bal açdı yed-i tiri

Sene 1207 (1792-1793)

(Sicil, v. 44; *Telhis,* s. 267; *SMZK,* 31a)

MEHMED AĞA, Musahib Küçük (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Harem Karaağalarında Musahib Küçük Mehmed Ağa, sonradan izin alıp Mısır'a gitmiş, orada vefat etmiştir. Lodos havasıyla atılan ABDULLAH EFENDİ (DİRHEM) MENZİLİ'nde 911 geze atıp taş diktirmiş, kendisinden önceki Abdullah Efendi ana taşı kaybolduğu için menzilin ana taşı sayılmıştır.

Sicil, v- 8; *Tuhfe TSM,* v. 25a; *Telhis,* s. 228; *SMZK,* v. 22b)

MEHMED AĞA, Veznedar (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Veznedar çırağı Mehmed Ağa, İbrahim Paşa çuhardarlarındandı. Lodos havasıyla atılan KÜÇÜK YEKSÜVAR (SALA) MENZİLİ'inde 1041 geze ok atıp taş diktirmiştir.

(Tuhfe TSM, v. 28b; *Telhis,* s. 231; SMZK, v. 24a)

MEHMED ALİ BEY (19.Yüzyıl)

Mabeyn-i Hümayundan Musahib Mehmed Ali Bey, 1247 (1831-2) yılında Sultan II. Mahmud'un Okmeydanı'nda verdiği bir Ziyafette kabza almıştır. İki ayrı menzilde taş diktirmiştir.

1) Poyraz havasıyla atılan BEŞİR AĞA (HAFİD MOLLA) MENZİLİ'nde, 1250 (1834-1835) yılı bir meydan günü, 1040 geze ok atmış ve taş diktirmiş, aynı yıl 14 gez daha aşırı atarak 1054 geze taşını sürmüştür. Taşı günümüze kalmamakla beraber kitabesini biliyoruz:[333]

Seramed-i Pehlivandır cenab-ı Han Mahmud
Kemankeşlikde taşı ki baştanbaş dikdi
O Sultan-ı Cihanın Ali Bey abd-i hası
Ok atdı bozdu menzil hünerde taş dikdi

Bir okdur atdı Pertev nişan oldu bu tarih
Bin ellidört adımda Ali Bey taş dikdi
Sene 1250

[333] *Pertev Paşa Divanı,* İstanbul 1256, s. 48-49.

2) İkinci rekoru, Yıldız ile atılan SİLAHDAR MEHMED PAŞA MENZİLİ'ndedir. Mehmed Paşa bu menzili, Sultan III. Ahmed'in izniyle atmış ve "İzn-i Hümayun olmadıkça başkası atamaz" şartı konmuştu. Mehmed Ali Bey bu şarta uyarak, Sultan II. Mahmud'dan izin almış ve 25 Cemaziyülevvel 1251 (1835) günü, 5 gez aşırı 1092.5 gezlik bir rekorla taş diktirmiştir. Tepeliği dörtköşe tablalı burmalı sütünün üç beyitlik kitabesi şöyledir **(Resim 115)**:

Şehinşeh-i yegane kahraman Sultan Mahmudun
Her ne eylerse hasmı tir-i kahn düşmeni terhib
Bendeganmdan Mehmed Ali Bey çakeri şimdi
Eder bin doksaniki gez mahalle tirini tertib
O Şahın çakeri Ziver dedi tarih-i cevherdar
Silahdar Menzilin kıldı Ali Bey sehmile tahrib
Sene 125IV
(Sicil, s. 59; *Telhis,* s. 127,259,264; *SMZK,*\. 26b, 27b)

MEHMED ARİF BEY (18.Yüzyıl son çeyreği-19.Yüzyıl ilk yarısı)

Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın (sadareti: 1782-1785) oğlu olan Mehmed Arif Bey, iki kere Rumeli Kazaskerliğinde bulunmuştur. Okçuluğa hevesli idi, 1196 (1781-1782) yılında kabza almıştır. Menzil alamadığından, yaşı seksene eriştiğinde Sultan Mahmud'dan meydanda bir eseri olmasını rica etmiş, Padişah da atabildiği mesafeye taş diktirmesine izin vermiştir.

Mehmed Arif Bey, ayak taşını **(Resim 116 a)** koydurmuş, 1 Receb 1253 (1857) günü, Yıldız havası ile 400 gez atıp MEHMED ARİF BEY (AŞAĞI KOŞU) MENZİLİ'ni açarak, büyük bir ziyafetle ana taşı diktirmiştir. Tepeliği lotüs çiçeği motifiyle süslü olan bu silindirik mermer sütün günümüze kalmamıştır. Elimizdeki fotoğrafından Arabzade Mehmed Sadullah hattı ile 12 satırlık kitabenin şu kadarı okunabilmektedir **(Resim 116 b)**:

...Sultan Mahmud Han-ı Adli
Efendimiz Hazretlerinin eyyam-ı
saltanatlarında Reisü'l-Ulema
bulunan sabıka Sadr-ı Rumeli
Halil Paşazade Mehmed Arif

Beyin aşağı koşu oku ile
Rekz olunan menzil taşıdır
Sene 1 Receb 1253
(*Sicil*, s. 61; *Telhis,* s. 267)

MEHMED BEY, Defterdarzade (17.Yüzyıl ilk yarısı)

Defterdarzade Mehmed Bey, daha önce aynı menzilde rekoru olan Defterdarzade Ali Bey'in (**Bkz**.) ağabeyidir. Yıldız-Poyrazı havası ile atılan CERRAH MENZİLİ'nde 1076 geze ok atıp taş diktirmiştir.

(*Tezkire*, v. 30b-31a; *Tuhfe TSM,* v. 15a; *Telhis,* s. 247; *SMZK,v.* 16a)

MEHMED BEY, Nakkaş Paşazade (17.Yüzyıl)

Çakırcı-başı, Nakkaş Paşazade Mehmed Bey, zamanının ünlü puta okçulanndandı. Kıble-Keşişleme havası ve heki oku ile 841.5 geze atıp HEKİ MENZİLİ'ni açmış, ana taşı diktirmiştir.

(Tezkire, v. 41b-42a; *Tuhfe TSM,* v. 23a; *Telhis*, s. 243; *SMZK*, v. 22a)

MEHMED BEY, Solak (17.Yüzyıl ilk yarısı)

Solak Mehmed Bey, Yıldız-poyrazı ile atılan CERRAH MENZİL'nde rekor kırıp taş dirktirmiş, daha sonra tekrar atarak yerini 1034.5 geze sürmüştür.

(Tezkire, v. 30b-31a; *Tuhfe TSM,* v. 14b-15a; *Telhis,* s. 247; *SMZK*, 16a)

MEHMED ÇELEBİ, Cerrahzade (16.Yüzyıl)

Yeniçeri Ocağı tirendazlarından Cerrahzade Mehmed Çelebi, Lodos ile atılan UNCU ŞÜCA' MENZİLİ'nde 1008 gezlik rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Tezkire, v. 30a; *Tuhfe TSM*, v. 14b; *Telhis,* s. 241; *SMZK*, v. 15b)

MEHMED ÇELEBİ, Nakkaş (16.Yüzyıl)

Sırasıyla solak, sipahi ve talimhanecibaşı olan Mehmed Çelebi, daha sonra Nakkaşan Cemaati Odabaşılığı görevinde bulunmuştur. Zayıf yapılı bir kimse olmasına rağmen üç ayrı menzilde rekor kırmıştı: 1) Lodos ile atılan ve kendi adı ile de anılan NAKKAŞ MENZİLİ'nde 991 gezlik, 2) Lodos ile atılan ARABACI (ALİ BALİ) MENZİLİ'nde 1077.5 gezlik, 3) Eyüb'de İdris Köşkü'ndeki

Gündoğrusu-Poyraz havasıyle atılan ve kendi adıyla anılan MEHMED ÇELEBİ MENZİLİ'nde 900 gezlik atışlar yapmış ve menzil taşları diktirmiştir.

(Tezkire, v. 26a-b, 32a-b, 43a; *Tuhfe TSM,* 11b, 16a; *Telhis,* s. 230,237; *SMZK,* v. 13a, 16b)

MEHMED EFENDİ, Abad (18.Yüzyıl)

Kemankeşler arasında "Berbad" diye tanınan Mehmed Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa'nın adamlarındandı. Ali Paşa Sadrazam olduğu yıl (1145) Mehmed Efendi Yıldız-Poyrazı ile atılan CERRAH MENZİLİ'nde 1143 gezlik bir rekor kırmış, Paşa menzil taşına "Berbad" yazılmasını uygun görmeyerek "abad" yazılmasını istemiş, bundan böyle lakabı "abad" olmuştur.

Bugün ancak, yandan çekilmiş bir fotoğrafı kalan taşın kitabesi okunamamıştır **(Resim 117)**.

(Tuhfe TSM, v. 15a; *Telhis,* s. 248; *SMZK,* v. 16a)

MEHMED EFENDİ, Çavuşzade (16.Yüzyıl ikinci yarısı)

Aynı zamanda şair olan Çavuşzade Mehmed Efendi, Yıldız havası ile atılan HACI SÜLEYMAN MENZİLİ'nde 1063 gezlik bir rekor kırıp, taş diktirmiş, hemen sonra sancak beyliğine atanmıştır.

(Tezkire, v. 33a, 34a; *Tuhfe TMS.* v. 16a; *Telhis,* s. 254; *SMZK,* v. 17a)

MEHMED EFENDİ, Eyübzade (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Aynı zamanda hattat olan müderris Mehmed Efendi, ilim tahsil etmek için Avrupa'ya da gitmiştir. Devrinin binci kemankeşlerinden olup, Lodos havasıyla atılan ABDULLAH EFENDİ (DİRHEM) MENZİLİ'nde 1023.5 gezlik bir rekor kırmış, taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 6; *Tezkire,* v. 59b; *Tuhfe TSM,* v. 25b; s. 228; *SMZK,* v. 22b)

MEHMED EFENDİ, İmam (17.YüzyıI)

Eski Saray İmamı Mehmed Efendi, aynı zamanda hattat ve tarz-ı has oklarıyla tanınmış bir ustaydı (Bkz. *OKÇU USTALARI).* 1665'de ölümene kadar bir süre şeyhü'l-meydanlık görevinde de bulunmuştur. Yıldız havasıyla atılan UŞŞAKİ (HACI İSMAİL) MENZİLİ'nde 971 geze ok atıp taş diktirmiştir. Ayrıca, şeyhliği sırasında Yıldız-Poyrazı ile 743 geze ok atarak İMAM

MENZİLİ'ni açmıştır. 900 gezden az olmasına rağmen, okçuluk merakını arttırmak, heveslilleri teşvik etmek maksadıyla yeni bir menzil açılması uygun görülmüştür.

(Tezkire, v. 3a-b, 4a-b, 36a, 39b,40b; *Tuhfe TSM,* v. 19a,22a;Te/Aw, s. 255, 257; *SMZK,* v. 20a, 21b)

MEHMED EFENDİ, Mevkufati (17.Yüzyıl)

Abdullah Efendi'nin, iyi yay çeker, bilgili ve kalem ehli diye tanıttığı Mevkufati Mehmed Efendi, Yıldız-Poyrazı ile atılan UŞŞAKI (HACI İSMAİL) MENZİLİ'nde 1034.5 geze ok atıp taş diktirmiştir.

(*Tezkire,* v. 36b-37a; *Tuhfe TSM,* 19a-b; *Telhis, s.* 255-6; *SMZK,* v. 20a)

MEHMED EFENDİ, Mısırlı (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Yaycı Ustası Mısırlı Mehmed Efendi (Bkz. *YAYCI USTALARI)* 1650 yıllarında kabza almış, daha sonra, Günbatısı-Lodosu ile atılan EMİN MENZİLİ'nde 1073 gezlik bir rekor kırmış, taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 13; *Tuhfe TSM,* v. 26b; *SMZK,* v. 23a)

MEHMED EMİN AĞA, Hacı (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Hacı Mehmed Emin Ağa, Korucu Kethüdası idi. Üsküdarlıdır. Selim Paşa ile Selanik'den gelirken gemileri batmış, bu kazada ölmüştür. 1189 yılında, Gündoğrusu ile atılan CAFER BEY MENZİLİ'nde 941 geze ok atarak taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 37; *Tuhfe TSM,* v. 31b; *Telhis,* s. 225; *SMZK,* v. 28a)

MEHMED EMİN AĞA, Tacirzade (18.Yüzyıl sonu-19.Yüzyıl başı)

Tacirzade Mehmed Emin Ağa, kendisi de menzil sahibi kemankeş olan Küçük Hüseyin Paşa'nın (Bkz. Küçük Hüseyin Ağa) tebaasından idi. Menzil ziyafetlerini Paşası verdiği ve bu zengin ziyafetlerde Okmeydanı'nda bir bayram havası estiği için, meydanın sevilen kişilerindendi.

Mehmed Emin Ağa, 1195 (1780-81) yılında kabza almış, daha sonra dört ayrı menzilde rekor kırıp taş diktirmiştir. Bunlardan üçünün atılış tarihi konusunda kayıtlar birbirini tutmamaktadır. Bu yüzden atılış sırasını kesin olarak tesbit edemiyoruz.

1) Lodos havasıyla atılan ABDULLAH EFENDİ (DİRHEM) MENZİLİ'nde, önce 1072 gezlik bir rekor kırıp taş dikmiş, daha sonra, 21 gez aşırı atıp yerini sürmüştür. Atarken, bu menzil için şart koşulan dirhemde yay kullanmadığı halde, Küçük Hüseyin Paşa'nın hatırına taş dikmesine ses çıkarılmamıştır

2) Lodos havasıyla atılan NAKKAŞ MENZİLİ'nde 1095 gezlik bir rekor kırmış ve ziyafetle taş diktirmiştir. *Sicil'de* kayıtlı 1209 (1794) tarihli rekor bu olabilir.

3) Yıldız-Poyrazı ile atılan EKŞİ (ERKEKLİ-DİŞİLİ) MENZİLİ'nde, 1190.5 gez gibi önemli bir rekor kırıp taş diktirmiştir. Bu sırada donanmayla Akdeniz'de bulunan Küçük Hüseyin Paşa'ya haber iletilmiş, ziyafet masraflarını yine Paşa karşılamıştır.

4) Günbatısı-Lodos ile atılan EMİN MENZİLİ'nde, 1211 (1796-7) yılında, 1160 gezlik rekor kırmış taş diktirmiştir.[334]

Rekorlarından da anlaşılacağı gibi, Tacirzade Mehmed Emin Ağa devrinin en büyük kemankeşidir. Nitekim taşları Sultan II. Mahmud zamanına kadar baş taşı olarak, atılamadan kalmıştır. Bu dört menzili de daha sonra ancak Sultan II. Mahmud gibi bir kemankeş bozabilmişti. Tacirzade'nin 1231 (1815-1716) tarihinde öldüğünü, Karacaahmed'de bulunan mezar taşından öğreniyoruz **(Resim 118)**.

(Sicil, s. 39,45,46; *Tuhfe TSM,* v. 16a, 18a, 25b, 26b; *Telhis,* s. 227,229-231,247; *SMZK,* v. 16b, 18b, 22b, 23a)

MEHMED EMİN EFENDİ, Şerbetçizade (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Şerbetçizade damadı Seyyid Mehmed Emin Efendi, Baş Muhasebe halifelerindendir. Kabza aldıktan sonra, Poyraz havası ile yeni bir menzil açmak için izin çıkarmış, fakat atamamıştı. Daha sonra, Bilal Ağa (**Bkz.**) bu ayak yerinden atarak kendi adına menzil açmıştır. Mehmed Emin Efendi ise, daha önce, Yıldız-Poyrazı ile atılmak üzere dikilen fakat atılamadan kalan Ahmed Muhtar Efendi ayak taşından 1196 (1781) yılı Şaban ayında 938 gez atarak,

[334] İ. F. Ayanoğlu, bugün kayıp olan bu taşın fotoğraf ve kitabesini veriyorsa da, fotoğraf iyi Çekilmemiş, kitabe kopyası dizgi hataları ile dolu olduğundan bir fikir edinilemiyor (*Okmeydanı* ve *Okçuluk Tarihi,* s. 117-118, Res. 54).

kendi adıyla da anılan ŞERBETÇİZADE (HÜSAM PAŞA) MENZİLİ'ni açmış ve ana taşı diktirmiştir.

(Sicil, s. 40; *Tuhfe TSM,* v. 32b; *Telhis,* s. s. 261; *SMZK, v.* 25b)

MEHMED HAFİD MOLLA (18.Yüzyıl ikinci yarısı-19.Yüzyıl başı)

Mehmed Hafid Molla Efendi, kendisi de kabza almış bir kemankeş olan Müderris Mustafa Aşir Efendi'nin oğludur. Anadolu Kazaskerliği görevinde bulunmuştur. 1224 (1809) yılında Şeyhü'l-Meydan tayin olunmuş, 1226(1811)'ya kadar bu görevi yürütmüştür. Mehmed Hafid Molla, Poyraz havasıyla atılan BEŞİRAĞA (HAFİD MOLLA) MENZİLİ'nde 1193 (1779) yılında 951.5 gezlik rekor kırmış ve taş diktirmiştir. Bugün yere devrilmiş halde duran mermer sütünün başlık kısmında çepeçevre şunlar yazılıdır **(Resim 119 a-b)**:

Sahibü'l-Menzil Mehmed Hafid
El-Müderris ibnü'l-Mevla
Mustafa aşir Efendi
Sellemhüma Allahü Taala
Sene 1193

(Sicil, s. 39, 51; *Telhis,* s. 264; *SMZK,* v. 27b)

MEHMED PAŞA, Baltacı (1660-1712)

Kastamonu'nun Osmancık kasabasmda doğan Mehmed Paşa, Saray'da Teberdar Ocağına girmiş ve sesi güzel olduğu için "Güzelce Müezzin" diye tanınmıştır. Daha sonra, Mirahur (1115/1703-4), vezaret rütbesiyle Kapdan-ı Derya (1116/1704) olmuş, aynı yıl Sadrazamlığa getirilmiş, 1118 (1706)'da azledilmiş, dört yıl sonra yine Sadrazam olmuş ve Serdar-i Ekrem olarak katıldığı Purut Seferi'nde başarı gösteremediği için 9 Şevval 1123 (1711) tarihinde azl olunarak Limni'ye sürgün edilmiş, orada ölmüştür.

Okçuluğa meraklı olan Baltacı Mehmed Paşa, 1097 (1685-6) yılında kabza almış, Mirahur iken, lodos ile atılan BÜYÜK YEKSÜVAR MENZİLİ'nde rekor kırıp taş dikmiştir. Menzilini bozduğu Katib Ömer Efendi (Bkz.), tekrar ondan ileri atıp taş dikmiş, Mehmed Paşa bu menzili de sadrazamlığında tekrar bozarak 992.5 geze atmış ve taş diktirmiştir. Bugün kayıp olan taşın kitabesi şöyle idi.[335]

[335] *Divan-ı Ahmed Dürri,* Süleymaniye Ktb. Kıs. No. 3409, v. 22-b

Yeksüvar okla alub menzili ol tirendaz
Oldu bu arsa gehe yeksüvar-ı vüzera
Sabıka dikmiş idi gerçi bu meydana taş
Yine bir taze eser eyledi şimdi icra
Yoğiken meşki hele şastına maşallah
Vakıa ancak olur cevheri zatı hakka
Dedi tahsin ederek Dürri-i dai tarih
Pehlivandır yine taş dikdi Mehmed Paşa
Sene 1117

Baltacı Mehmed Paşa, aynı yıl Kağıthane'deki bir koşuda en çok atıp nişan taşı diktirmişti. Taşın kitabesi şöyleydi:[336]

Pişrev okuyla alub menzili ol tirendaz
…
Pehlivanlar görüb asannı tahsin eyledi
Fahr idüb emr-i Şehinşah ile taş dikse nola
Söyledi gayet ima ile Dürri tarih
Dikdi taş menzil-i maksuda Mehemmed Paşa
Sene1117

(*Sicil*, s. 13; *Tuhfe TSM*, v. 26b, *Telhis*, s. 240-41; *SMZK*, v. 23b)

MEHMED PAŞA, Çerkeş (Sadareti; 1624-1625, ölümü 1625)

Çerkes Mehmed Paşa için *Okçular Sicilli'*nde şu bilgi veriliyor: Mehmed Paşa Hane-i Hassada iken Sultan IV. Mehmed'in huzurunda 900 gez atmış, sonra Sultan II. Süleyman zamanında (1687-1691) kapıcılar kethüdalığına, Sultan II. Mustafa zamanında (1695-1703) mirahor-u evvelliğe yükseltilmiş, mirahorluğu vaktinde Edirne'de üç menzil atmış, İstanbul'a gelip iki menzil dahi atıp azim ziyafet eylemiştir. Sultan II. Mustafa ve Vezirazam Hüseyin Paşa huzurunda azim koşular almıştır. Sonra, Haleb Paşalığı ihsan olunup üç tuğ ile Çıkmıştır. Haleb'de, Sivas'da ve Van'da da 1100 geze yakın menzilleri vardı.

[336] *Divan-ı Ahmed Dürri*, v. 26a.

İstanbul dışındaki menzilleri hakkında bir bilgiye rastlayamadık. İstanbul Okmeydanı'nda kırdığı rekorlar şunlardır:

1) Lodos havası ile atılan AĞALAR MENZİLİ'nde 1040 gezlik rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

2) Günbatısı-Lodos havasıyla atılan EMİN MENZİLİ'nde 1044 gezlik rekor kırmışsa da, ayak yerinde sadece yaycısı Usta İbrahim (Bkz. *YAYCI USTALARI)* ile silahşoru Abaza Osman Ağa bulunduğu ve bunlar da şahit sayılamayacağı için taş diktirmesine izin verilmemiştir. Daha sonra, önceki yerinden aşırı atmış, bu defa oku şasta kaçmış, bu rekoru da sayılmamış, yalnız "Evvelki atdığı ok bu atışı ile muteberdir" denilerek eski attığı 1044 gezlik yere taş diktirmesine izin vermişlerdir.

(Sicil, s. 8, 13; *Tuhfe TSM,* v. 21b, 26a; *Telhis,* s. 236, 266; *SMZK,)*

MEHMED PAŞA, Silahdar (Sadareti: 1730, ölm. 1737)

Silahdar Mehmed Paşa, Sarayda kiler hizmetine alınmış, sonra sırasıyla kiler kethüdası, silahdar (1135/1723) olmuş, 1143 (1730) yılında üç ay Sadrazamlık yapmış, daha sonra Haleb, Sayda, Bağdad valiliklerinde bulunmuş, 1150 (1737)'de Bağdad'da vefat etmiştir.

Mehmed Paşa silahdarlığı sırasında 1137 (1724-5) yılında, Yıldız havası ile 1087.5 geze ok atarak adıyla anılan SİLAHDAR MEHMED PAŞA MENZİLİ'ni açmış ve ana taşı diktirmiştir. Bu menzili Sultan III. Ahmed'in emriyle atmış ve menzile, "izn-i hümayun olmadıkça başkası atamaz" şartı konulmuştur.

Bugün kayıp olan taşın Ahmed Dürri tarafından kaleme alındığı bilinen kitabesi tesbit olunamamıştır.

(Tuhfe TSM, v. 29b-30a; *Telhis,* s. 259; *SMZK,* v. 26b)

MEHMED TACEDDİN MOLLA (19.Yüzyıl ilk yarısı)

Aşir Efendizade Mehmed Taceddin Molla, 1225 (1810) tarihinde kabza almış, 1 Cemaziyülahır 1251 (1835) günü Gündoğrusu ile atılan HACI EBUBEKİR AĞA (AŞAĞI KOŞU) MENZİLİ'nde 730 geze ok atarak ziyafetle taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 51, 60; *SMZK,* v. 31b)

MEMİ ÇELEBİ, Defterdarzade (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Defterdarzade Memi Çelebi, yine menzil sahibi olan Defterdarzade Musli Çelebi'nin (**Bkz**.) kardeşidir. Kıble havası ile atılan HAYDAR (MEMİ ÇELEBİ) MENZİLİ'nde 1064.5 gezlik bir rekor kırarak taş diktirmiştir. Bu menzil kendisinden sonra uzun zaman atılmadığı için kendi adı ile de anılmıştır.

Memi Çelebi ayrıca, Sultan Süleyman'ın şehzadeliği sırasında (1520'den önce), Edirne'de, daha önce Musalla Meydanı'na naklolan LODOS MENZİLİ'ndeki Zihgirci taşın ayak taşı kabul ederek Yıldız havası ile atıp kendi adı ile anılan MEMİ ÇELEBİ MENZİLİ'ni açmış ve ana taşı diktirmiştir.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 61b, 62b-63a, *M. Cevdet,* v. 43b-44a; *Tezkire,* v. 28b; *Tuhfe TSM,* v. 12b; Telhis, s. 235; *SMZK,* v. 14a)

MEMİŞ EFENDİ, Kethüda (18.YüzyıI)

Memiş Efendi, saray imamı iken şeyhülislamlığa atanan Pirizade Şekib Mehmed Efendi'nin kethüdasıdır. 1155 (1742) yılında Günbatısı-Lodos havası ile 913 geze ok atarak, kendi adı ile anılan MEMİŞ EFENDİ MENZİLİ'ni açmış ve ana taşı diktirmiştir. Bazı kaynaklarda menzilin tarihi 1146 (1733-1734) olarak gösterilmektedir.

Silindirik mermer sütunun dört satirlik kitabesi şöyledir:

Aya kıyl Tozkoparan Pehlivandı
Ki şest dest ile kamil biridir
İmam-ı Şehriyann Kethüdası
Yemden açdığı menzil yeridir
(Tuhfe TSM, v. 30a; *Telhis,* s. 242; *SMZK,* v. 26a)

MEMİŞ EFENDİ, Sürre Eminizade (18.Yüzyü)

Sürre Eminizade Memiş Efendi, 1154 (1741) tarihinde kabza almış, bütün gayretlerine rağmen rekor kıramadığı için, adı unutulmasın diye, ihtiyarlığında Poyraz havasıyla attığı 850 gezlik yere ana taşı dikip MEMİŞ EFENDİ (MERCAN AĞA) MENZİLİ'ni açmasına izin verilmiştir. Bazı risalelerde bu usule aykırıdır diye sonradan söktürüldüğü kayıtlıdır.

(Tuhfe TSM, v. 33b; *Tuhfe Üniv.* v. 45b; *Telhis,* s. 265)

MERCAN AĞA (18.Yüzyıl ikinci yarısı-19.Yüzyıl başı)

Sultan III. Selim'in Validesinin Lalası, harem ağalarından Mercan Ağa daha sonra değişik görevlerde bulunmuş, 1223 (1808) yılında öldürülmüştür. Mercan Ağa, Poyraz ile atılan MEMİŞ EFENDİ (MERCAN AĞA) MENZİLİ'nde 987 geze ok atıp taş diktirmiştir. Bazı risalelerde ölçü 966 gez olarak gösterilmektedir. Baş taşıdır. Taşın kitabe alınlığında şunlar yazılıdır **(Resim 120 a-b)**:

Ya Hu Devletlu Valide Sultan
Efendimizin Baş Ağası
Mercan Ağa Hazretlerinin
Menzil taşıdır
Sene 11 Rebiülevvel 1211

(*Sicil*, s. 46; *Tuhfe Üniv.* v. 45b; *Telhis,* s. 265; *SMZK,* v. 30b)

MURAD, Berber (16.Yüzyıl ikinci yarısı)

Yeniçeri Ocağı'ndan Berber Murad, ehl-Kur'an ve ehl-i ilim bir kişi olup, Yeniçeri Ağasının berberbaşısı idi. Yanık Kalesi fethinden (1594) dönüşte vefat etmiştir. Berber Murad, Yıldız havası ile 1030 geze ok atıp, sonradan HACI SÜLEYMAN MENZİLİ diye tanınan menzili açmış ve ana taşı diktirmiştir.

(*Tezkire*, v. 32b, 33b; *Tuhfe TSM.* v. 16a; *Telhis,* s. 254; *SMZK,* v. 17a)

SULTAN IV. MURAD (1612-1640; Saltanatı: 1623-1640)

Sultan IV. Murad, başarılı bir nişan ve menzil okçusu idi. Bir gün, Bayezid Camii minaresinin aleminde duran bir kuşu ok atıp vurmuş, kuşun düştüğü yere bir kitabe kazılmıştı. Şair Çevri Çelebi'nin bu vesile ile kaleme aldığı medhiyyenin son beyiti şoyledir:[337]

Sıdk ile Cevri dua edüb dedi tarihini
Kuvvet-i bazu-yu Sultanı kıla Mevla fuzun

[337] Sami elek "Eski Devirlerin Meşhur Okçuları", *İkdam-Gece Postası,* 7 Mart 1954.

Du Loir ise kitabında, Üsküdar Sarayı'nda misafir edildikleri odada kendilerine Sultan IV. Murad'ın ok ve mızrakla deldiği yarım parmak kalınlığında demir levhalar (aynalar) gösterildiğini hayranlıkla anlatmaktadır.[338] Sultan IV. Murad, Çavuşbaşı Hacı Süleyman'dan okçuluk öğrenmiş, Hüsamzade Abdurrahman Efendi'den kabza almış, daha sonra Yıldız havasıyla 1070.5 geze ok atıp kendi adıyla anılan menzili açmış, taş diktirmiştir. Menzil ziyafetinde kemankeşlere, yaycı ve okçulara bahşiş dağıtmış, üstadı Hacı Süleyman'a bir kürk ile 10 kese altın ihsan etmiştir.

30 yıl kadar önce, Kulaksız Mezarlığında devrilmiş halde duran ve bugün kayıp olan bu taşın kitabesinde şunlar yazılıydı:

Hazret-i Murad kim ömrü
Ol daman-ı rüzgara tıraz
Her hünerde seramed illa kim
Cümlesinden ok atmada mümtaz
Gördü çün zor desti bazusun
Ok atarken o şah-ı bendenüvaz
Tir düşdü bin sekiz gez ardınca
Cüstücuda çok eyledi tek-ü-taz
Bulmayub tirini dedi tarih
Aferin ey Hidiv-vi Tirendaz

Sene 1035 (1625-1626)

Sultan IV. Murad'ın ayrıca, Üsküdar'da Karayel havası ile bir menzili olduğundan söz edilirse de, yeri ve tarihi tesbit olunamamıştır.

(Sicil, s. 6; *Tezkire,* v. 3a, 34a-b, 43b; *Tuhfe TSM,* v. 17a; *Telhis,* s. 248)

MUSA, Okçu Selaniki (17.Yüzyıl)

Selanikli Okçu Musa (Bkz. *OKÇU USTALARI),* Yıldız-Poyrazı ile atılan UŞŞAKİ (HACI İSMAİL) MENZİLİ'nde 936 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(*Tezkire,* v. 36a, 37b; *Tuhfe TSM,* v. 19a; *Telhis,* s. 255; *SMZK,* v. 20a)

[338] *Les Voyages du Sieur du Loir,* Paris 1654, s. 69-70.

MUSLİ ÇELEBİ, Defterdarzade (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Defterdarzade Musli Çelebi, Kıble ile atılan HAYDAR (MEMİ-ÇELEBİ) MENZİLİ'nde 988 geze ok atıp taş diktirmiştir.

(Tezkire, v. 28a-b; *Tuhfe TSM,* v. 12b; *Telhis,* s. 235; *SMZK,* v. 14a)

MUSTAFA, Avcıbaşı Kara (15.Yüzyıl sonu-16.Yüzyıl ilk yarısı)

Yeniçeri zümresinden Kara Mustafa, Sultan I.Selim'in avcıbaşısı idi. Kemah Kalesi fethinde (1515) kaleye ilk çıkan o olduğu için, 45.000 akçe zeamet ihsan olunmuştur. Güçlü bir kemankeşti; ne kadar sert yay olursa olsun, iki başını ellerine alıp, iki dizine dayayıp, sağ elinin baş parmağı ile sürüp kirişini takardı.

Yıldız-Poyrazı havası ile atılan AHİ (PARPOL) MENZİLİ'nde yerini birkaç defa sürüp, Top İskender'den (**Bkz**.) 111 gez aşırıya 1097.5 geze ok atmış, taş diktirmiştir.

(*Tezkire,* v. 25a-b; *Tuhfe TSM,* v. 10b; *Telhis,* s. 251; *SMZK,* v. 12b)

MUSTAFA, Batman Hacı (17.Yüzyıl)

Eski Saray teberdarlarından Batman Hacı Mustafa, Lodos havası ile atılan AĞALAR MENZİLİ'nde 954.5 geze atıp taş diktirmiştir.

{Tezkire, v. 38b, 39b; *Tuhfe TSM,* v. 21a; *Telhis,* s. 236; *SMZK,* v. 21a)

MUSTAFA, Hacı Şatır (17.Yüzyıl sonu-18.Yüzyıl ilk çeğreği)

Kemankeşler arasında "Hacı Şatır" diye anılan Mustafa, 1097 (1685-1686) yılında kabza almış, daha sonra, Lodos havası ile atılan ABDULLAH EFENDİ (DİRHEM) MENZİLİ'nde, 85 dirhem yayla 1030.5 geze ok atıp rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 13; *Tuhfe TSM,* v. 25b; *Telhis,* s. 228; *SMZK,* v. 22b)

MUSTAFA, Karga (16.Yüzyıl)

Karga Mustafa zayıf yapılı bir kişi idi; risalelerde "Kolları soyulmuş koyun paçasını andırırdı" denilmektedir. Buna rağmen iki menzilde rekor kırmış ünlu bir kemankeşti.

1) Yıldız-Poyrazı ile atılan AHİ (PARPOL) MENZİLİ'nde 1157 geze,

2) Poyraz ile atılan ÇİZMECİ (ÇULLU) MENZİLİ'nde 1187 geze ok atmış ve menzil taşları diktirmiştir.

(Tezkire, v. 24a-b; *Tuhfe TSM,* v. lOa-b; *Telhis,* s. 251,262; *SMZK,* 12a-b)

MUSTAFA, Uncu (16.Yüzyıl)

Uncu Mustafa, iki menzilde taşı olan bir kemankeştir. 1) Lodos ile atılan UNCU ŞÜCA' MENZİLİ'nde 1083 gezlik, 2) Kıble-Lodosu ile atılan ZİHGİRCİ YERİ (BEŞ TAŞLAR) MENZİLİ'nde 1112.2 gezlik rekorlar kırmış ve taş | diktirmiştir.

(Tezkire, v. 29a, 30a-b; *Tuhfe TSM,* v. [f]13a-b, 14b; *Telhis,* s. 239,241-242; *İ SMZK,* v. 15b)

MUSTAFA, Yaycı Hacı (l6.Yüzyıl sonu-17.Yüzyıl ilk yarısı)

Sinoplu Yaycı Hacı Mustafa (Bkz. *YAYCI USTALARI),* iki menzilde taş diktirmiş bir kemankeştir. 1) Yıldız-Poyrazı havası ile atılan AHİ (PARPOL) MENZİLİ'nde 1161.5 geze, 2) Lodos ile atılan ABDULLAH EFENDİ (DİRHEM) MENZİLİ'nde 927.5 geze ok atıp rekor kırmıştır.

(Sicil, s. 8; *Tezkire,* v. 25a; *Tuhfe TSM,* v. İla, 25a; *Telhis, s: 228,* 251- | 252; *SMZK,* v. 12b, 22b)

MUSTAFA AĞA, Attarzade (17.Yüzyıl sonu-18.YüzyıI ilk yarısı)

1725 yılında Sarayda silahşor olan Attarzade Mustafa Ağa, Günbatısı-Lodos ile atılan EMİN MENZİLİ'nde 965.5 geze ok atmış ve taş diktirmiştir.

(Tuhfe TSM, v. 26a; *Telhis, .s. 226; SMZK,* v. 23a)

MUSTAFA AĞA, Feridunzade (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Eski Saray helvacı kalfalarından Feridunzade Mustafa Ağa, Lodos havasıyla atılan AĞALAR MENZİLİ'nde 982.5 gezlik bir rekorun sahibidir. Bu menzili, Okmeydanı okçu ve yaycı esnafının işgalinde iken atmış, muhalefet etmeleri üzerine İstanbul Efendisi'nden naib alınarak şeri' hükümle taşını diktirmiştir.

Rekor ölçüsü düşük olmakla beraber, zamanında 1000 gezin üzerinde pek Çok atış yapmış bir kemankeşti.

(Sicil, s. 6; *Tezkire,* v. 4a-b, 38b-39b; *Tuhfe TSM,* v. 21a-b; *Telhis,* s. 236; *SMZK,* v. 21a)

MUSTAFA AĞA, Nazifi (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Mustafa Ağa, "Nazifi" diye tanınan Çiçekçibaşı Tophaneli Hafız'ın oğludur. Sultan III. Mustafa devrinde (1757-1774) Enderunda görevli iken zeametle

taşra çıkıp silahşörlüğe yükseltilmiştir. 1213 (1798) yılında izn-i hümayunla şeyhü'l-meydan olmuş, çok geçmeden Bosna'ya memuriyetle gönderilmiş ve orada vefat etmiştir.

Nazifi Mustafa Ağa, 1166 (1752-1753) yılında kabza almış, 1178 (1764-1765) yılında Lodos havası ile atılan KÜÇÜK YEKSÜVAR (SALA) MENZİLİ'nde 1072 gezlik bir rekor kırarak taş diktirmiştir. Bugün mevcut olan taşın 6 mısralık kitabesi şöyledir **(Resim 121)**:

Çukadar-ı Hazret-i Şehinşeh-i afak iken
Hane-i Sa'd-ı Seferlide Nazifi Mustafa
Kıldı bu seng-i nazifi ziynet Okmeydanına
Himmet ile bir eser vaz' etdi ala münteha
Ok gibi kondursa tarihin seza Daniş-i kalem
Yeksüvara taş dikdi savn-ı Hakla Mustafa
Sene 1178

(*Sicil,* s. 29, 35, 47; *Tuhfe TSM,* v. 29a; *Telhis,* s. 232; *SMZK,* v. 24a)

MUSTAFA AĞA, Talimhaneci (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Talimhane çorbacısı iken daha sonra talimhanebaşılığa yükseltilen Erzurumlu Mustafa Ağa, Gürcü asıllıdır. Erzurumlu bir aile yanında yetiştiği için böyle anılırdı. Muharebelerde yararlıklar göstermiş güçlü bir kişiydi. Lodos ile atılan BÜYÜK YEKSÜVAR MENZİLİ'nde 1080.5 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(*Sicil,* s. 14; *Tuhfe TSM,* v. 24b, 27a-b; *Telhis,* s. 241; *SMZK,* v. 23b)

MUSTAFA BEY, Bostancı (16.Yüzyıl sonu-17.Yüzyıl ilk çeyreği)

Bostancı Mustafa Bey, birçok muharebelere katılmış, Hotin Seferi'nde (1621) şehit olmuştur. Yıldız-Poyrazı ile atılan BOSTANCI MENZİLİ'nde 1038 gezlik rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(*Tezkire,* v. 37b-38a; *Tuhfe TSM,* v. 20b; *Telhis,* s. 260; *SMZK,* v. 20b)

MUSTAFA ÇELEBİ, Bozdoğancı (16.Yüzyıl)

Bozdoğancı Kemal'in oğlu Mustafa Çelebi devrinin ünlu kemankeşlerindendir. Edirne'de Deve Kemal menzili için yapılan mücadeleye üçüncü yıl (1509) o da katılmış, Ali Bali taşını geçip Deve Kemal yerini bozmağa

ramak kalmışken bir kriz geçirmiş, bir süre ok atamamıştır. Bazı risalelerde Deve Kemal'in oğlu diye anılmaktadır.

Poyraz havası ile atılan ÇİZMECİ (ÇULLU) MENZİLİ'nde 1198 geze ok atıp, taş diktirmiştir. Ayrıca, Sultan Yavuz Selim zamanında, Sultan Ahmed'in ölüm yılında (1513), Ankara'da İSHAK BEY MENZİLİ'nde de bir rekor kırmıştı.

940 (1553-1554) yılında, bayram dolayısıyla Saraya sunduğu, kendi yapısı bozdoğanlara karşılık 3000 akçe ve bir kaftan in'am almıştır. İn'amın miktarından tanınmış bir sanatkar olduğu görülür.

(TSMArşivi, D.9602,D.9605; *Bahtiyarzade Üniv.* v. 46a, 50a-b, 75a, *Sül.* v. 32a, 33a; *Tezkire,* v. 56b; *Tuhfe TSM,* v. lOa-b; *Telhis,* s. 263; *SMZK,* v. 12a)

MUSTAFA ÇELEBİ, Kırkçeşmeli (17.Yüzyıl son çeyreği - 18.Yüzyıl ilk yarısı)

Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi, devrinin ünlü okçu ustalarındandı (Bkz. *OKÇU USTALARI).* Seçilmediği halde, 1134 (1721) yılında zorla şeyhü'l-meydan olmuş, kemankeşlere taş diktirmemiş, çeşitli huzursuzluklar çıkarmıştır.

Mustafa Çelebi, 1097 (1665-6) yılında kabza almış, daha sonra, Lodos havasıyla atılan BÜYÜK YEKSÜVAR MENZİLİ'nde 1065.5 geze ok atıp taş diktirmiş bir kemankeşti.

(Sicil, s. 13; *Tuhfe TSM,* v. 27a; *Telhis,* s. 241; *SMZK,* v. 23b)

MUSTAFA ÇELEBİ, Kuğu (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Samsoncubaşı Gürcü Süleyman Ağa'nın hazinedarı Kuğu Mustafa Çelebi, II. Viyana Kuşatması'nda (1683) genç yaşta şehit olmuştur. Yıldız-Poyrazı ile atılan İMAM MENZİLİ'nde 1077 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmişti.

(Sicil, S; 7; *Tezkire,* v. 40-41a; *Tuhfe TSM,* v. 22b; *Telhis,* s. 258; *SMZK,* v. 21b)

MUSTAFA ÇELEBİ, "Nakib Mustafası" (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Kemankeşler arasında "Nakib Mustafası" diye tanınan Mustafa Çelebi, aynı zamanda iyi okçu idi (Bkz. *OKÇU USTALARI).* Yıldız-Poyrazı ile atılan İMAM MENZİLİ'nde Hasku'dan (**Bkz**.) ileriye ok atıp rekor kırmışsa da taşı daha 18.Yüzyıl başında kaybolduğu için ölçüsü tesbit edilememiştir.

(Tezkire, v. 39b-40b; *Tuhfe TSM,* v. 22a; Telhis, s. 257)

MUSTAFA ÇELEBİ, Seyyid Berbad (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Okçular arasında "Berbad" lakabıyla anılan Seyyid Mustafa Çelebi sırmakeş iken daha sonra Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'ya (1706-1,710) çuhadar olmuş, genç yaşta ölmüştür.

Mustafa Çelebi, 1117(1705) yılında kabza almış, daha sonra iki ayrı menzilde rekor kırmıştır: 1) Yıldız-Poyrazı ile atılan UŞŞAKİ (HACI İSMAİL) MENZİLİ'nde 1119 (1707) yılında 1176.5 geze ok atıp taş diktirmiştir. 2) Yıldız-Poyrazı ile atılan İMAM MENZİLİ'nde 1162.5 geze ok atıp taş diktirmiştir. Menzilin baş taşıdır. Her iki menzilin ölçüsü de devrine göre çok başarılıdır. Zamanının birkaç binyüzcü kemankeşinden biri idi; risalelerde, girdiği koşularda onu basacak kimse bulunmadığı kayıtlıdır.

(Sicil, s. 14; *Tuhfe TSM,* v. 20a,23a; *Telhis,* s. 256, 258; *SMZK,* v. 20a,21b)

MUSTAFA EFENDİ, Fethizade Seyyid (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Bezirgan Seyyid Fethullah Efendi'nin oğlu olan Mustafa Efendi, aynı zamanda tüfenk atışında ve celi hatta usta bir kişiydi. 1191(1777) yılında şeyhü'l-meydan olmuş, 1204 (1789-90)'da ölümüne kadar bu görevde kalmıştır. Son yıllarında kaleme aldığı *Tuhfetü 'l-Hasib Zeyli* adlı risale, okçuluk tarihimiz bakımından önemli bir kaynaktır.

Mustafa Efendi, 1151 (1738) yılında kabza almış kısa zamanda binci olmuş ve Yıldız-Poyrazı ile atılan DİVİTÇİ MENZİLİ'nde 1158 (1745)'de 1097 gezlik bir rekor kırmış, taş diktiımiştir. Bugüne kadar gelememiş olan taşın elimizdeki fotoğrafında kitabe tam olarak okunamamaktadır **(Resim 122)**.

(TSM Arşivi, E. 571; *Sicil,* s. 38; *Tuhfe TSM,* v. 18b; *Tuhfe Zeyli,* v. 34b; *Telhis,* s. 259; *SMZK,* v. 19a)

MUSTAFA EFENDİ, Kadı "ŞİŞMAN PAŞA" (18.Yüzyıl 2. yarısı)

Kemankeşler arasında "Şişman Paşa" diye tanınan Kadı Mustafa Efendi, çok şişman olduğu için 5-10 adımda bir oturup dinlenirdi. Okmeydanı'na sık sık gider meşk ve atış yapardı. 1211 (1796-1797) yılında Poyraz havasıyla 907 geze ok atarak, kendi adıyla anılan ŞİŞMAN PAŞA MENZİLİ'ni açmış ve ana taşı diktirmiştir. Menzili açtığında 50 yaşında idi. Tacirzade Mehmed Emin Ağa (**Bkz**)

ile aynı gün taş diktirdiler; ziyafet masrafını Kapdan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa karşıladı.

(Sicil, s. 46; *Tuhfe Üniv.* v. 43b-44a; *Telhis;'s.* 266; *SMZK,* v. 32a)

MUSTAFA EFENDİ, Masraf (17.Yüzyıl)

Kemankeşler arasında “Masraf’ lakabıyla anılan Mehmed Efendi, Günbatısı- Lodos havası ile atılan EMİN MENZİLİ’nde 1028 gezlik rekor kırmış ve taş diktirmiş bir kemankeştir.

(Tuhfe TSM, v. 26a; *Telhis,i 226; SMZK,* v. 23a)

MUSTAFA EFENDİ, Seyyid (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Seyyid Mustafa Efendi, kendisi de menzil almış bir kemankeş olan Katib Ahmed Efendi’nin (**Bkz**.) kardeşidir. 21 Rebiülahır 1127 (1715) tarihinde kabza almış, daha sonra, yeksüvar oku ile 961 geze Lodos yönünde atarak KÜÇÜK YEKSÜVAR (SALA) MENZİLİ’ni açmış ve ana taşı diktirmiştir.

'(Sicil s. 22; *Tuhfe TSM,* v. 28b; *Telhis,* s. 231; *SMZK,v.* 24a)

NAMIK İBRAHİM EFENDİ, Hattat (18.Yüzyıl sonu-19.Yüzyıl başı)

Silahşor ve hattat Namık İbrahim Efendi, Poyraz havasıyla atılan ŞİŞMAN PAŞA MENZİLİ’nde, 1215 (1800-1) Yılında 933 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Sicd, s. 47; *Tuhfe Üniv.* v. 44a; *Telhis,* s. 266; *SMZK,* v. 32a)

OSMAN AĞA, Abaza (17.YüzyıI)

Abaza Osman Ağa, Çerkeş Mehmed Paşa’nın silahşora, daha sonra Siyavuş Paşa’nın hazinedarı olmuş, II. Viyana Kuşatması’nda (1683) büyük yararlıklar gösterdiği için zeamet ihsan olunmuştur. Devrin ünlü binci kemankeşi ve puta okçusu idi.

Osman Ağa’nın iki ayrı menzilde rekoru vardır: 1) Günbatısı-Lodos havasıyla atılan EMİN MENZİLİ’nde 1089.5 gezlik, 2) Yıldız-Poyrazı havasıyla atılan İMAM MENZİLİ’nde 1094 gezlik atışlar yaparak menzil taşları diktirmiştir.

(Sicil, s. 7; *Tezkire,*v. 40b-41a; *Tuhfe TSM*v. 22b, 26a; *Telhis,* 226-227,258; *SMZK,* v. 21b, 23a)

OSMAN AĞA, Cebehaneci Seyyid (18.Yüzyıl)

Seyyid Osman Ağa, Maktul İbrahim Paşa'nın oğlu Genç Mehmed Paşa'nın cebehanecisi idi. Daha sonra Saraya alınıp başçuhadarlık verilmiş, Sultan I. Mahmud zamanında (1730-54) silahşor olmuştur. Yıldız-Poyrazı ile atılan EKŞİ (ERKEKLİ-DİŞİLİ) MENZİLİ'nde 1127,5 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Tuhfe TSM, v. 18a; *Telhis,* s. 246; *SMZK,* v. 18b)

OSMAN BEY, Biga Beyi (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Biga Beyi Osman Bey, Yıldız-Poyrazı ile atılan CERRAH MENZİLİ'nde, 1142 (1729-30) yılında, Usta Mehmed (Bkz. *YAYCI USTALARI)* işi yay ve Sofizade (Bkz. *OKÇU USTALARI)* işi okla 1128,5 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir. Bazı risalelerde taşın 19.Yüzyılda kayıp olduğu yazılı ise de, Ayanoğlu'nun verdiği fotoğraftan 30-40 yıl önceye kadar ayakta durduğu anlaşılıyor. Şair Rahmi'nin kaleme aldığı 7 beyitlik kitabenin birkaç mısrası şöyledir.

Cümleden mümtaz olub amma ki Osman bendesi
…
Ok atub bin yüz yirmiden sekiz gez aşırı
Eyledi vaz'-ı nişan bu menzil-i müstebide
Sene 1142

(Tezkire, 31a; *Tuhfe TSM,* 15a; *Telhis,* s. 248; *SMZK,* v. 16a; *Ayanoğlu,* s. 156 *,Res.* 111)

ÖMER BEY, Kelleci (17.Yüzyıl sonu-18.Yüzyıl ilk yarısı)

Üsküdarlı Kelleci Ömer Bey, 1097 (1685-6) yılında kabza almış, daha sonra, Lodos havası ile ABDULLAH EFENDİ (DİRHEM) MENZİLİ'nde, 84 dirhem yayla 1043.5 geze atıp taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 13; *Tuhfe TSM,* .v. 26b; *Telhis,* s. 228; *SMZK,* v. 22b)

ÖMER EFENDİ, Katib (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Darphane Katibi Ömer Efendi daha sonra Tophane Nazırlığı ve Şehremini Başkatibliği de yapmıştır. 1097 (1685-6) yılında kabza almış, sonra, Lodos

havasıyla atılan BÜYÜK YEKSÜVAR MENZİLİ'nde 985.5 gezlik bir rekor kırarak taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 13; *Tezkire,* v. 59b-60a; *Tuhfe TSM,* v. 26b; *Telhis,* s. 241; *SMZK,* v.23b)

PİYALE, Kandili Usta (17.Yüzyıl)

Kendisi hakkında daha fazla bilgi edinemediğimiz Kandili Usta Piyale, Yıldız- Poyrazı havası ile atılan BOSTANCI MENZİLİ'nde 943 gezlik bir rekor kırıp taş diktirmiştir.

(Tezkire, v. 37b-38a; *Tuhfe TSM,* v. 26a; *Telhis,* s. 260; *SMZK,* v. 20b)

RECEB AĞA (17.Yüzyıl)

Tersane Bahçesi ustası Receb Ağa, ihtiyarlığında Okmeydanı'nın ileri gelenlerindendi. Abdullah Efendi'nin şeyhü'l-meydanlığı sırasında menziller şeyhi (şeyhü'l-menazil fi'l-meydan) olup, yemekte sağ kolda ilk olarak otururdu. *Kanunname'yi* imzalayan heyette bulunmuştur. *Okçular Sicilli'*nin başında da imzası vardır.

Receb Ağa, Kıble-Keşişleme havası ile atılan HEKİ MENZİLİ'nde 852.5 geze ok atıp taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 2; *Kanunname,* s. 7; *Tezkire,* v. 41b-42a; *Tuhfe TSM* v.23a; *Telhis* s. 243; *SMZK,* v. 22a)

REYHAN AĞA (17.Yüzyıl ilk yarısı)

Harem Ağalarından Reyhan Ağa, Lodos havası ile atılan AĞLAR MENZİLİ'ni 827.5 geze ok atarak açmış, daha sonra 25 gez aşırı 851.5 geze atmış ve ana taşını sürmüştür. Her iki atışı da, Usta Receb (**Bkz**.) işi yayla yapmıştır.

(Tezkire, 38a, 39a, *Tuhfe TSM,* v. 20b-21a; *Telhis,* s. 235; *SMZK,* 21a)

RIZA BEY (19.Yüzyıl)

Sultan III. Selim'in mabeyncisi ve kahvecibaşısı olan Rıza Bey, daha sonra çakırcıbaşılığa getirilmiş, birkaç ay sonra da üç tuğ ihsan olunarak Bosna Valiliğine atanmıştır.

Rıza Bey, Yıdız-Poyrazı ile atılan ŞERBETÇİZADE (HÜSAM PAŞA) MENZİLİ'nde, 14 Cemaziyülevvel 1251 (1835) günü 1032 geze ok atıp ziyafetle taş diktirmiştir. Hemen arkasından 34 gez aşırı 1066 geze, 29 Cemaziyülahır 1251 günü tekrar 6 gez aşırı 1072 geze atmış ve iki defa menzilini sürmüştür.

(Sicil, s. 60; *Telhis,* s. 127,261; *SMZK,* v. 25b)

SEKBAN KULU (17.Yüzyıl)

Adı tesbit edilemiyen, kemankeşler arasında "Sekban Kulu ' diye tanınan bu kemankeş, Lodos havası ile 884 geze ok atmış, kendi adı ile anılan SEKBANKULU (ERKEKLİ-DİŞİLİ) MENZİLİ'ni açmıştır.

(Tezkire, v. 35a; *Tuhfe TSM,* v. 17b; *Telhis, s.* 238; *SMZK,* v. 18a)

SULTAN III. SELİM (1761-1807, Saltanatı: 1789-1807)

Sultan III. Selim, okçuluğa meraklı bir padişah ve menzil sahibi bir kemankeştir. Tahta çıktığı 1203 (1789) yılı Zilhicce ayında büyük bir ziyafetle kabza almıştır (Bu konuda Bkz. *MENZİL OKÇULUĞU,* Kabza Almak). Bu vesile ile hazırlanan iki medhiyyeden, Rakım Efendi hattı ile kaleme alınan levhada tarihi beyiti şöyledir.[339] **(Resim 123-124)**:

Oldu tarih padişahım bir dokuz yüz atarak
Kabza aldı yek atışda izzile Sultan Selim
Sene 1203

Sultan III. Selim, kabza aldıktan sonra, 1207 (1792) yılı Rebiülevvel ayında, Yıldız-Poyrazı ile 1012 geze ok atarak SULTAN III. SELİM MENZİLİ'ni açmış ve büyük bir ziyafetle taşını diktirmiştir (Bu konuda Bkz. *MENZİL OKÇULUĞU* Menzil Açmak, Menzil Almak ve Taş Diktirmek). Yivli silindirik gövdeli ve dilimli başlıklı sütünün 11 beyittik kitabesinin son dört mısrası şöyledir (Resim İ25a-b):

Yazdı bir mısrağ Münif-i çakeri
Kazdı mermer üzre çün nakş-ı nigin
Geldi ba ilham tarihin dedi
Şeh Selim taş dikdi bin gez aferin
Sene 1207

[339] Askeri Müze, Env. No. 7586.

Sultan III. Selim'in puta okçuluğu ile de ilgilendiğini, bir vakitler Okçular Tekyesi'nde asılı duran hedefinden, anlıyoruz. Hedef bugün mevcut değilse de, buna ait sonradan yazılmış bir levha elimizde bulunmaktadır. Askeri Müze'deki levhanın metni şöyledir.[340]

Cennet mekan mekan-ı mağfiret nişan-ı
fırdevs aşiyan şehid Sultan Selim Han
ibn Mustafa Han Hazretlerinin eseri
madrubudur
Ketebehu Şeyhü'r-Ramiyan Ahmed
Abdü'ı-Rauf bin Mustafa Kani Mir
Sene 1302

(*Sicile* s. 43,44; *Tuhfe TSM,* v. 39a-40a; *Telhis,* s. 248; *SMZK,* v. 10a)

SELİM AĞA, Enderunlu (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Hasoda Ağası ve Enderun Silahşoru Selim Ağa, 1117 (1705) yılı civarında kabza almış, daha sonra, Poyraz havası ile 1012 geze ok atarak kendi adıyla da anılan SELİM AĞA (KADİR AĞA) MENZİLİ'ni açmış ve ana taşı diktirmiştir. Aynı yerde daha önce 1000 gezden az atmış, binci kemankeş olduğu için taş diktirmesine izin çıkmamış, sonra birkaç kere yerini sürerek bu ölçüye ulaşmıştır.

(*Sicil,* s. 14; *Tuhfe TSM,* v. 29a; *Telhis,* s. 263; *SMZK,* v. 28b)

SİNAN, Okçu (15.Yüzyıl ikinci yarısı)

Fatih'in musuhiblerinden ve zamanının ünlü ustalarından Okçu Sinan (Bkz.) Gündoğrusu havasıyla atılan ARKURI MENZİLİ'nde 1109 gezlik bir rekor kırarak taş diktirmiştir.

(*Bahtiyarzade Üniv.* v. 166, *Su?/,* v. İla; *Tezkire,* v. 17a; *Tuhfe TSM,* v. 5a; *Telhis,* s. 223; *SMZK,* v. 11a)

SİNAN SUBAŞI, Solak (15.Yüzyıl ikinci yarısı)

Solak Sinan Subaşı, Fatih devrinin en büyük kemankeşlerinden biridir. Okmeydanı'nda 1200 gezin üzerinde iki rekoru vardır:

[340] Askeri Müze, Env. No. 7585.

1) Yıldız havasıyla atılan TOZKOPARAN (DELİKLİ KAYA) MENZİLİ'nde-1119.5 gezlik bir rekor kırıp taş diktirmişti. Sinan Subaşı, Silifke Kalesi dizdarı iken, Karamanoğlu kaleyi zabtedince Fatih katli için ferman etmiş, fakat o ara bu rekoru kırdı diye Padişah kendisini affederek, risalelerde söylendiği üzere "kanını menziline öndül buyurmuştur". Sinan Subaşı, çok geçmeden Usta Bahtiyar (Bkz. *OKÇU USTALARI)* işi bir okla, menzilini bozan Benli Karagöz'den (**Bkz**.) aşırı atarak 1210 geze sürmeyi başarmıştır.

2) Daha sonra, Sultan II. Bayezid devrinde, Gündoğrusu havasıyla atılan ARKURI MENZİLİ'nde Benli Karagöz'den aşırı atmış, fakat taş dikmekte gecikmiş, bu sırada yine Benli Karagöz'den aşırı atan Seyis Mahmud'a (Bkz.) taş dikme izni verilmiştir. Sinan Subaşı çok geçmeden Seyis Mahmud'un da menzilini bozup 1232 geze taş dikti.

Kendisi ayrıca, Tire'de Lodos havasıyla atarak bir menzil açmış ve taş diktirmiştir.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 17a-b, *Sül.* v. 2b,lla-b; *Tezkire*, v. 17b, 20b, 56b; *Tuhfe TSM*, v. 5a-b, 7b; *Telhis,* s. 223-224, 249; *SMZK*, v. lla-b)

SUADA BEY (18.Yüzyıl)

Sultan III. Ahmed'in kızı Hatice Sultan'ın oğulluğu Suada Bey, Yıldız-Poyrazı ile atılan EKŞİ (ERKEKLİ-DİŞİLİ) MENZİLİ'nde 1150 (1737) yılında 1155 geze ok atıp taş diktirmiştir. Onbeş yıl önceye kadar mevcut olan taşın kitabesinde şunlar okunabiliyordu:

Barek Allah Suada Bey kim
Hatice Sultan-ı alişanın ol
Oldu oğulluğu ile kambin

Himmetiyle onyedi yaşında hem
Aldı meydan ol hünermend-i güzin
Bin yüz ellibeş buçuk gez tir atub
Menzil-i maksuduna oldu karin

Lali tarihin sena ile dedi
Koluna kuvvet Suada aferin
Sene 1150

(Tuhfe TSM, v. 18a; *Telhis,* s. 246; *SMZK,* v. 18b; *Ayanoğlu,* s. 157, Res.113)

SÜLEYMAN, Hacı (16.Yüzyıl son çeyreği-17.Yüzyıl ilk yarısı)

Hacı Süleyman, menzil ve puta okçuluğunda zamanının en usta kemankeşlerinden biriydi. Gençliğinde kapıoğlanı iken 12 Ramazan 995 (1587) tarihinde Sultan III. Murad'ın huzurunda başarılı atışlar yapmış, kendisine 100 filori ve bir seraser dolama ihsan olunmuştu. Sultan I.Ahmed devrinde (1603-1617) çavuşbaşı olmuş, daha sonra duavi nazırlığına yükseltilmiştir.

Kayıtlarda, okçuluk fennini çok iyi bilen bir kemankeş olarak anılır: Yay saz etmekte (yaya düzen vermekte) ve çile bağlamakta eşi yoktu. Saz ettiği yay 150 gez uzağa atar, bağladığı çile ile 100 gez fazla atış yapılırdı.

Yaşlılığında şeyhü'l-meydanlığa getirilen Hacı Süleyman, okçulukta Sultan IV. Murad'a üstadlık etmiştir. Sultan, 1075.5 geze ok atıp Okmeydanı'ndaki menzilini açınca, kendisine kürk giydirip ihsanda bulunmuştur.

Okmeydanı'nda iki ayrı menzilde rekoru vardı: 1) Kıble-Lodosu havası ile atılan ZİHGİRCİ YERİ (BEŞ TAŞLAR) MENZİLİ'nde 1122 gezlik rekor kırmış taş diktirmiştir. 2) Lodos havasıyla atılan NAKKAŞ MENZİLİ'nde 1075.5 gezlik bir rekorla taş diktirmiştir.

Ayrıca 1003 (1594) yılında Yıldız havası ile 1030 geze ok atarak, kendi adıyla anılan HACI SÜLEYMAN MENZİLİ'ni açmış ve ana taşı diktirmiştir. Bugün kayıp olan ayak ve ana taşlarının kitabeleri aynıydı (Resim 126a-b). Ana taşının fotoğrafındaki kitabe daha okunaklıdır:

Bu Menzil ıssı sahibü'l-meydan
Dikdi zerrin Hacı Süleyman

Hacı Süleyman, iki defa Hacca gitmiş, birinci gidişinde Mısır'da kamış okla atılan bir menzilde ağaç okla rekor kırmıştır.

(Tezkire, v. 3a, 4b-5a, 29a, 32a-b; *Tuhfe TSM,* v. 13b, 16a, 17a; *Telhis,* s. 230,239,254; *SMZK,* v. 14b, 16a, 17a)

SÜLEYMAN AĞA, Peşkir Ağası (17.Yüzyıl sonu-18.Yüzyıl başı)

Enderun'da peşkir ağası olan Süleyman Ağa, 1151 (1738-1739) tarihinde

vefat etmiş, Karacaahmed'e defnolunmuştur. Yıldız-Poyrazı ile atılan EKŞİ (ERKEKLİ-DİŞİLİ) MENZİLİ'nde 1111.5 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir. *Tezkire'de* kaydı bulunmadığı için bu menzili 1690 yılından sonra atmış olmalıdır.

(Tuhfe TSM, v. 18a; *Telhis,* s. 246; *SMZK,* v. 18b)

ŞAHİN, Odabaşı Okçu (17.YiizyıI ikinci yarısı)

Okçular Çarşısında dükkanı olan, aynı zamanda Ağa Karhanesi'nde Okçular Bölüğünün odabaşılığını yapan Okçu Şahin *(Bkz; OKÇU USTALARI),* Kible- Keşişleme ile atılan HEKİ MENZİLİ'nde 898 geze ok atıp taş diktirmiş bir kemankeştir.

(Sicil, s. 7; *Tezkire,* v. 41b-42b; *Tuhfe TSM,* v. 23a; *Telhis,* s. 243; *SMZK,* v. 22a)

ŞAKİR AĞA (18.Yüzyıl son çeyreği-19.Yüzyıl ilk yarısı)

Harem Ağalarından Şakir Ağa, Sultan III. Selim'in musahibi ve mabeyncisi idi. Okçuluğa merakı vardı; her fırsatta Okmeydanı'na uğrar, atışlar yapardı. Yakın dostu Küçük Hüseyin Paşa ile beraber zeametle taşra çıkınca okçuluğu bırakmıştı. Fakat yaşlılığı zamanında yeniden ilgilenmiş olmalı ki, Şakir Ağa'nın 1226-1232 (1811-1816) yılları arasında, binyüzcü Hafız Ahmed Efendi'ye vekaleten şeyhü'l-meydanlık yaptığını görmekteyiz.

Şakir Ağa, 1203 (1789) yılında, Sultan III. Selim'in törenle kabza aldığı gün, Gündoğrusu havası ile atılan CAFER BEY MENZİLİ'nde 975 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir. Silindirik mermer sütünün kitabesinde şunlar yazılıydı:

Musahib-i Hazret-i Şehriyari
Şakir Ağanın
Menzilidir
Sene 1203

(Sicil, v. 43, 52; *Tuhfe TSM,* v. 31b-32a; *Telhis* s. 255; *SMZK,* v. 28a; *Ayarıoğlu,* Res. 98)

ŞİR MERD (l5.Yüzyıl ikinci yarısı-16.Yüzyıl ilk çeyreği)

Acemi (İranlı) Şir Merd, Fatih devrinin en başarılı kemankeşleridendir. Menzil sahibi Bali Çelebi'nin (**Bkz**.) babasıdır.

Şir Merd, Fatih'in oğlu Karaman Valisi Mustafa Çelebi'nin kulu idi. Kemankeşi bir görevle babasına yolladığında kuvveti herkesin dikkatini çekmişti. Fatih, kendisini denemek üzere, hazinede duran kurulması ve çekilmesi imkansız bir yayı gettirtti; Şir Merd yayı kurarak atışlar yaptı. Bunun üzerine Padişah kendisini yanında alıkoydu ve müteferrikadan almakta olduğu 40 akçe ulufeye 40 akçe terakki bağlattı. Şir Merd, daha sonra Subaşılığa kadar yükselmiştir.

Eldeki kayıtlarda, vefat tarihi konusunda ayrılıklar vardır: Bahtiyarzade Hasan Çelebi, Kanuni'nin ilk zamanlarında (1520-1525) sağ olduğunu, pirlik vaktine yetiştiğini söylemektedir. Abdullah Efendi ve daha sonraki müellifler ise, Fatih'in 883 (1478) yılındaki Aravud Seferi'ne katıldığını ve orada şehit düştüğünü yazıyorlar. Bahtiyarzade' nin verdiği bilgi, görgü tanığı olması bakımından, bizce daha doğrudur. Nitekim, eserinin bir başka yerinde bu bilgiye ek olarak, yaşlılığında Edirne'nin Hızır Ağa Köyü'ne çekildiğini ve orada vefat ettiğini bildirmektedir.

Şir Merd'in Okmeydanı'nda iki yerde menzili vardı: 1) Lodos ile atılan ve sonradan MIRALEM AHMED AĞA MENZİLİ diye tanınan yerde 1033.5 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir. 2) Yıldız havası ile 1070 geze atarak, önce kendi adı ile, sonra TOZKOPARAN (DELİKLİ KAYA) MENZİLİ diye bilinen menzili açmış ve ana taşı diktirmiştir. Ayak taşının üzerinde bir oyuk bulunduğu için, menzil DELİKLİ KAYA diye de anılırdı **(Resim 127)**.

Şir Merd ayrıca, Bursa'da Gündoğrusu havası ile atarak, daha sonra AKTAR ÇELEBİ YERİ diye anılan menzili açmış ve ana taşı diktirmiştir.

(Bahtiyarzade Sül. v. 2a, *Univ.* v. 67b, 71a-72b, *M. Cevdet,* v. 2b, 48a; *Tezkire,* v. 14a, 19b, 25a, 53b; *Tuhfe TSM,* v. 3b, 7a, 10b; *Telhis,* s. 233,248- 249; *SMZK,* v. 10b, 11b)

ŞÜCA, Bursalı (15.Yüzyıl ikinci yarısı-16.Yüzyıl başı)

Takyecikulu Bursalı Şüca, Türk okçuluğunun altın çağı olan Sultan II. Bayezid zamanının en büyük kemankeşlerinden birisidir. Saray Bosna'da doğan, Çocukluk ve ilk gençliği Bursa'da geçen pehlivan sarışın ve uzun boylu bir kimse 'di. Okçuluğu, Çuhacı Sinan Çelebi'den öğrenmiş, kabzayı ondan almış ve ilk

rekorlarını Bursa Okmeydanı'nda kırmıştı. Sonra ünlü bir kemankeş olarak İstanbul'a gelmiş ve başarıları ile herkesi şaşkma çevirmiştir.

Bahtiyarzade Hasan Çelebi, Bursalı Şüca hakkında şu bilgiyi vermektedir: Kemankeş, Sultan II. Bayezid'in iki oğlu Mahmud'un (Kastamonu valisi) ve Ahmed'in (Manisa valisi) anaları Valide Sultan'ın Cebecibaşısı idi. Valide Sultan, bazen Mahmud'un, bazen Ahmed'in yanında kalırdı. Bursalı Şüca, Amasya'da oldukları sırada, şehir dışında Kıble havasıyla atılan bir menzilde rekor kırıp taş diktirmiş, Şehzade Ahmed bu vesileyle kemankeşe hılat giydirerek ihsanda bulunmuştu. Şehzade Ahmed, Yavuz Selim'e baş kaldırdığı zaman, Şüca onun emrinde idi. Şehzade Ahmed'in takibi sırasında, Yavuz tarafından öldürtülen 40 yiğit arasında Şüca da vardı.

Şu halde Bursalı Şüca' 1513 yılında öldürülmüş olmalıdır. Bu bilgi ayrıca, kemankeşin İstanbul'daki menzillerini kısa bir sürede ardarda attığını, Anadolu'da bulunduğu için, Edirne'deki Deve Kemal menzilini bozmak üzere girişilen mücadelelere katılamadığını açıklamaktadır.

Bursalı Şüca, İstanbul'a gelmeden önce Bursa Okmeydanı'nda üç ayrı menzilde rekor kırmıştı: 1) Gündoğrusu havasıyla atılan AKTAR ÇELEBİ MENZİLİ'nde rekor kırıp taş diktirmiştir. Menzilin baş taşıdır. Tozkoparan İskender (**Bkz**.) bu menzili aşmağa çalışmış, fakat başaramamıştı. 2) Kamış okla ve Yıldız havasıyla atılan KEMHACI HAYREDDİN YERİ'nde dördüncü taştan hayli aşırı atıp menzil almıştır. Daha sonra, Tozkoparan İskender bu menzili bozmuştu. 3) Poyraz havasıyla atılan YUSUF YERİ'nde altıncı taştan aşırı atarak rekor kırmış ve taş diktirmiştir. Mesafesi bilinmemekle beraber, Şüca'nın Bursa'daki en büyük rekoruydu. 18 kemankeş bu menzili atmak için uğraşmış, başaramamıştır. Daha sonra Tozkoparan İskender bu menzili de bozmuştur (Tozkoparan'ın rekoru için Bkz. *OKMEYDANLARI,* Bursa Okmeydanı).

Bursalı Şüca'nın İstanbul Okmeydanı'nda kırdığı üç önemli rekor ise şunlardır

1) Yıldız havasıyla atılan TOZKOPARAN (DELİKLİ KAYA) MENZİLİ'nde, Havandelen Solak Bali'den (**Bkz**.) 12 gez aşırı 1251.5 geze atıp taş diktirmiştir. Tozkoparan İskender bu menzili üç yıl uğraşarak bozmuş, aşırı salkı olduğu için tartışma çıkmış ve ancak başka bir menzil sayılmak şartıyla taş diktirebilmişti. Şüca bu menzilini Cebecibaşı Usta İbrahim (Bkz. *YAYCI USTALARI)* işi yay ile atmıştır.

2) Gündoğrusu havasıyla atılan ARKURI MENZİLİ'nde Havandelen Solak Bali'den 32.5 gez aşırı 1271.5 geze atıp taş diktirmiştir. Daha önce atmış fakat aşırı salkı olduğu için taş dikmesine izin verilmemişti. Tozkoparan da aşırı salkı atıp taş dikmeğe kalkınca tartışma çıktı. Sonunda Şüca bu rekoru kırarak yerini doğrultmuş ve tartışma son bulmuştur. Daha sonra Tozkoparan 1281.5 gezlik bir atışla Şüca'ın bu menzilini de bozmuştur.

3) Lodos havasıyla atılan MİRALEM AHMED AĞA MENZİLİ'nde Deve Kemal'den (**Bkz**.) 38.5 gez aşırı 1243.5 geze ok atarak taş diktirmiştir. Tozkoparan İskender, bu menzili bozmak için on yıl uğraşmış fakat başaramamıştır. Son nefesini "Ah Şüca'ın Lodos Menzili" diye verdiği rivayet olunur. Şüca'ın bu menzilini, her iki kemankeşin ölümünden sonra Miralem Ahmed Ağa 1271 gezle bozmuştur.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 2b-3a, 18a-19b, 60b, 64a-b, 67a-b, 75b-76b *Sül.* v. 12a-13a; *M. Cevdet,* v. 3b-4a, 12a-13b, 42b-43a, 45b-46a, 48a; *Tezkire,* v. 14.-15a, 18a-b, 21b-22a, 52b-53b, 65b; *Tuhfe TSM,* v. 4a, 5b-6a, 8b-9a, *Telhis,* s. 223,224,250; SMZK, v. 10b, 1 la, 1 lb)

ŞÜCA, Uncu (16.Yüzyıl ikinci yarısı)

Uncu Şüca, bir süre şeyhü'l-meydanlık yapmış, menzil sahibi ve itibarlı bir kemankeşti. Yeniçeri zümresinde iken daha sonra sipahiliğe yükseltilmiştir.

Lodos havası ile 983.5 geze ok atmış ve kendi adı ile anılan UNCU ŞÜCA MENZİLİ'ni açarak ana taşı diktirmiştir. Ayrıca Eyüb'de İDRİS KÖŞKÜ MENZİLİ'nde 1048 gezlik bir rekoru vardır. Menzilde ikinci taş olup ana taşıdır.

(Bahtiyarzade Sül. v. 26a-27a, *M.Cevdet,* v. 37b-38a; *Tezkire,* v. 30a, 43a; *Tuhfe TSM,* v. 14b; *Telhis,* s. 241; *SMZK,* v. 15b)

TEVFİK BEY (19.Yüzyıl ilk yarısı)

Sultan II. Mahmud'un başberberi ve silahdarı Ali Ağa'nın oğlu olan Tevfik Bey, 1233 (1817-8) yılında ziyafetle kabza almış bir kemankeştir. Vaktiyle babası Ali Ağa, Poyraz ile bir menzil açmak üzere ayak taşı diktirmiş, 900 gez atmakla beraber, binci kemankeş olduğu için, daha fazla atmak üzere ana "taşı diktirmek istememiş, bir daha da atamamıştı. Sultan II. Mahmud'un emri ile, oğlu Tevfik Bey, i Cemaziyülahır 1251 günü bu ayak yerinden Poyraz ile 966 geze ok atarak

kendi adıyla anılan TEVFİK BEY MENZİLİ'ni açmış ve ana taşı diktirmiştir Kendisinden sonra atan olmamıştır.

Ayağı yaprak süslemeli, tepeliği alev biçimli olan bu mermer sütün, günümüze kalabilmiş birkaç menzil taşından biridir. Bir ara, bir gecekondunun içinde kalmış, daha sonra ev yıkılınca ortaya çıkmıştır **(Resim 128 a-b)**. Kitabenin tarih beyiti şöyledir:

Sermeda şevkinden inşa' eyledi tarihini
Menzile malik olub Tevfık Bey yüz aferin

(*Sicil,* s. 55, 59; *Telhis,* s. 266; *SMZK,* v. 32b)

TOZKOPARAN (Bkz. İSKENDER, Tozkoparan)

VASSAF EFENDİ Katib (19.Yüzyıl ilk yarısı)

Mabeyn-i Hümayun katiblerinden Numan Bey'in oğlu olan Vassaf Efendi, Pertev Paşa'nın damadıdır. Ahmed Fevzi Paşa'nın katibi iken, daha sonra mabeyn baş-katibi olmuş, Varna'da geçirdiği bir kazada ölmüştür. Vassaf Efendi, Sultan II. Mahmud'un Okmeydanı'nda verdiği bir ziyafet günü, 1248 (1832- 1833) yılında kabza almış, 1250 (1834-1835)'de Poyraz havası ile atılan ŞİŞMAN PAŞA MENZİLİ'nde 965 geze atarak rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

Günümüze sadece fotoğrafı kalan menzil taşının kitabesi şöyledir.[341] **(Resim 129)**:

Nigah-ı Hazret-i Sultan Mahmud Han-ı devranın
Übeydi kemteri Vassaf Efendi mahz-ı lütfundan
Kemankeşlikde sahib-i menzili oldu bu meydanın
Bozub Şişman Paşa Menzilin seng-i nişan dikdi
Dokuzyüz ile yetmişbeş gezinde tir-i bürranın
Terekkıyab ola menzil be menzil kulları Pertev
Nazargah-ı inayatından ol Şah-ı cihan-banın
Nehafetle nüvişt cevher-i tarihe şayandır
Bozan Vassaf Beydir menzilin Şişman Paşanın
Sene 1250

[341] *Pertev Paşa Divanı,* İstanbul 1256 (matbu), s. 49.

Kitabede menzil ölçüsü 975 gez olarak verilmiştir; atış cetvellerinde ise 965 gez olarak kayıtlıdır.

(Sicil, s. 59; *Telhis,* s. 128, 266; *SMZK,* v. 32a)

YAHYA AĞA (16.Yüzyıl ikinci yarısı)

Yeniçeri Ocağı'nda yetişen Yahya Ağa, usta bir tirendaz idi. Bilhassa ata binmekte ve at üzerinden ok atmakta eşi yoktu. Halil Hasib Efendi kendisinden şöyle bahsetmektedir:

"Yahya Ağa bahisden hariç kimesne idi. İlla üstad cündiü'l-hayldir ki naziri yok. (Miralem) Ahmed Ağa ve Lenduha (Cafer) akranı adem ejderhası olub her bir kolu şah çınara benzerdi. Parpol (Hüseyin Efendi) zamanında kolun ağrudub çokluk pişrev atmaz olmuş idi. Acem Seferinde gazalar eyleyüb iki sene zenberekçi-başı olub Polya Kalası fethinde (1593) bulunub merhum (Koca) Sinan Paşa zağarcı-başılık verüb ol seferden dönüb Kala-yı Budinde nöbetçi kaldılar. İştoni-Belgrad üzerine kafir gelüb asker-i İslam oniki bin kadar olub küffar ise seksen bin kadar olub azim cenk olundukda merhum Yahya Ağa dokuz Yayabaşısı ile derya misali küffar içinde tir ü keman ile cenk ve bir okun yabana atmayub demir giyimli küffara oku atdığı zaman yeleğine dek gömülüb ahir okları tükendikden sonra kılınç ve gaddareye yapışub dahi azim cenk edüb küffar alayı bütün üzerine hücum edüb bir kolun düşürüb ahir şehid eylediler".

Yahya Ağa, Yıldız havası ile atılan HACI SÜLEYMAN MENZİLİ'nde, 1094 geze ok atıp rekor kırmış ve taş diktirmiştir. Ayrıca, Belgrad'da Lodos havası ile atılan KATİB MENZİLİ'nde bir rekor kırıp taş diktirmişti.

(Tezkire, v. 33a-34a, 55a; *Tuhfe TSM,* v. 16b-17a; *Telhis.* s. 254; *SMZK,* v. 17a)

YUSUF, Kılıççı (17.Yüzyıl)

Kendisi hakkında başkaca bilgi edinemediğimiz Kılıççı Yusuf, Yıldız-Poyrazı ile atılan BOSTANCI MENZİLİ'nde 908.5 gezlik bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Tezkire, v. 37b-38a; *Tuhfe TSM,* v. 20a; *Telhis*, s. 260; *SMZK*, v. 20b)

YUSUF, Rum (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Neccar Şakirdi Rum Yusuf, devrinin sayılı kemankeşlerindendi. Attığı menzilleri beğenmez, çok kere taş diktirmezdi. Birçok sefere katılmış, bu vesileyle gittiği yerlerde menzil alıp taş diktirmiştir. İstanbul Okmeydanı'nda, Yıldız havası ile atılan TOP YERİ (HASAN TAŞI) MENZİLİ'nde 1087 geze ok atıp rekor kırmıştı. Sefere gidip taşını diktirememiş ve şehit olmuştu. Daha sonra, arkadaşları teberrüken taşını diktirdiler.

1513 tarihinde Ankara'da İSHAK BEY MENZİLİ'nde bir rekor kırmıştır. Yavuz Selim ile Mısır Seferi'ne katılmış, ordu Mısır'dan dönüşte Şam'da kışlarken oradaki bir menzilde, Bahtiyarzade Hasan Çelebi (Bkz. *OKÇU USTALARI*) ve İçkoz Ahmet (Bkz. *YAYCI USTALARI)* işi yayla bir rekor kırmıştı. Bu menzil konusunda Tozkoparan İskender (**Bkz**.) ile aralarında anlaşmazlık çıktığı için taş diktirmekten vazgeçmiş, Bahtiyarzade sonradan bu taşı diktirmiştir.

Kanuni ile 1521 Belgrad Seferi'ne giderken, Sofya'da Günbatısı havasıyla atılan HASAN ÇELEBİ YERİ'nde önemli bir rekor kırmış, bu başarısına mükafat olarak Sipahiliğe yükseltilmiştir.

Rum Yusuf'un ayrıca, Haleb'de ve Tokat'da menzilleri vardı.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 39a, 70a, 75b, 81b-82a, *Sül.* 26a; *Tezkire,* 29b, 54b, 56b, 57b-58a; *Tuhfe TSM,* v. 13b; *Telhis,* s. 244-245; *SMZK,* v. 15a)

YUSUF AĞA (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Yusuf Ağa, Sultan IV. Murad devrinde Darüssaade ağası olmuş ve 1098 (1686-1687)'de azline kadar bu görevde kalmıştır. 1099 (1687-1688) yılında Kahire'ye gitmiş, aynı yıl Kapıcı-Başı Musa Ağa vasıtasıyla malları müsadere edilmiştir. 1102 (1690-1691) yılında Medine'de Şeyhü'l-Haremeyn olmuş, ölümüne kadar orada kalmıştır. Hayırsever bir kişiydi; Okçular Tekyesi'ne taamiyye bağlamıştı.

Yusuf Ağa, Yıldız-Poyrazı ile 840 geze ok atarak kendi adıyla anılan YUSUF *AĞA* MENZİLİ'ni açmış, Tekye'ye taamiyye bağlattığı için, bu mesafeye ana taşı diktirmesine izin verilmiştir. Menzilde yalnız Darüssaade ağalarının atması şartını koymuştur.

(Tuhfe TSM, v. 27b; *Telhis,* v. 262; *SMZK,* v. 24b; *S. O.* IV, s. 658)

YUSUF AĞA, Kethüda (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Menzil sahibi bir kemankeş olan Darüssaade Ağası Yusuf Ağa'nın (Bkz.) Kethüdası Yusuf Ağa, İsmail Voyvodası iken II. Viyana Kuşatmasında (1683) yararlıklar göstermiş, bir ara yeniçeri-ağası olmuş, daha sonra vezaretle Bender Muhafızlığına atanmıştır. Bu görevde dirayetle çalışmış, Moskov Seferi sırasında (1695) azil olunup Anadolu'ya yollanmış, fakat "yolun kasavetinden canın vermiştir".

Voyvodalığı sırasında, İstanbul Okmeydanı'nda, Yıldız-Poyrazı ile atılan İMAM MENZİLİ'nde 1024.5 geze ok atarak rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Sicil, s. 7; *Tezkire,* v. 40a-b, 41a; *Tuhfe TSM,* v. 22b; *Telhis,* 258; *SMZK,* 21b)

YUSUF BEŞE, Mirahur (17.Yüzyıl)

Yeniçeri zümresinden olup, daha sonra Mirahurluğa yükseltilen Yusuf Beşe, Yıldız-Poyrazı ile atılan İMAM MENZİLİ'nde 908 gezlik bir rekor kırarak taş diktirmiştir.

(Tezkire, v. 39b-40a; *Tuhfe TSM,* v. 22a; *Telhis,* s. 257; *SMZK,* v. 21b)

İKİNCİ BÖLÜM

I- TÜRK YAYLARI VE OKLARI

Türklerin okçuluk alanındaki başarıları, sürekli idmana, ileri atış disiplinine olduğu kadar, kullanılan yay ve okların özelliğine ve üstün kalitesine de dayanıyordu. Bu yüzden araştırmamızda yay ve okla ilgili bilgileri ayrı bir bölümde ele almayı gerekli görüyoruz.

Özellikle iki Türk silahı, kılıç ile ok-yay, ötedenberi milletlerarası bir üne sahiptir. Bu ün nereden geliyor? İncelediğimiz kadarıyla, Türk kılıçlarının çeliği, İspanyol, Alman ve Japon kılıçlarının çelikleri ölçüsünde kaliteli değildir. Hatta, 16. Yüzyıl İran kılıçlarında kullanılan üstün kaliteli **Şam çeliğine** ancak Osmanlı padişahlarına ait bazı kılıçlarda rastlayabiliyoruz. Konuya eğilen araştırmacıların da belirttikleri gibi, Türk kılıcının üstünlüğü daha çok onun özel formundan ve ustaca kullanımından kaynaklanır.[1]

Türk yay ve oklarına gelince, bunlarda hem biçim mükemmelliğini, hem malzeme kalitesini ve yapım üstünlüğünü birarada buluyoruz. Yay ve okların yapımında, gerek kullanılış amacına en uygun forma gerek kalite mükemmelliğine ulaşabilmek için, yüzyıllar süren yorucu bir deneme ve araştırma çabası harcanmıştır. Elde edilmesi güç, maliyeti yüksek de olsa, daima en uygun ve kaliteli malzeme tercih edilmiştir. Yaycı ustalarının, yapımda gerekli zamanı üretimi arttırmak için

[1] Hazırlamakta olduğumuz, *15. Yüzyıl İslam Kılıçları* adlı kitapta bu konuda ayrıntılı bilgi vereceğiz. Bu çalışma Ünsal Yücel, *İslam Kılıçları ve Kılıç Ustaları*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Vakfı Yayınlan, İstanbul, Arapça çevirisi, *Es-Suyufu'l-İslmiyye ve Sunna'uha,* Kuveyt 01408 M./1988 H. (editör notu)

kısaltmalarına müsaade edilmemiştir. Yayların baş tarafına usta adı ve yapım tarihi yazılırdı; bu, yaycının kalite üstünlüğü konusunda hem iddia, hem de sorumluluk sahibi olduğunu göstermektedir.

Okçuluk risalelerinde yayın ve okun çeşitleri, yapım ve özellikleri hakkında hayli bilgiye rastlıyoruz.[2] Arada birbirini tutmayan, kulaktan duyma açıklamalar bulunsa bile, titiz bir inceleme ile bunları ayıklamak mümkün olabiliyor. Bu kitabi bilgileri, eldeki zengin örneklere ve etüd malzemesine dayanarak yoklamaya ve değerlendirmeğe çalıştık. Topkapı Sarayı Müzesi'nde, 15.Yüzyıldan 19.Yüzyıl sonuna kadar devam eden gelişimi kesintisiz verebilecek çeşitte, sayıda ve kalitede örnek bulunmaktadır. Hepsini tek tek inceledik.

***

Osmanlı esnaf teşkilatı içinde, okçu ve yaycılar ayrı loncalar halinde toplanmışlardı.[3] İslami gelenekte, yaycıların piri İbrahim Peygamberdir. Ayrıca, Hz. Muhammed'in yaycısı olan Muhammed b. Ebubekir de pir sayılmıştır. Okçuların piri ise Halife Ömer'di.[4] Evliya Çelebi, okçuluk risalelerindeki bu bilgiden farklı olarak, Muhammed b.Ömer b.Kavvas'ı okçuların piri diye anar.[5]

Okçu dükkanları, Bayezid Camii yanındaki Okçularbaşı Yolu üzerinde, yaycı dükkanları, Vezneciler'de Kuyucu Murad Paşa Türbesi bitişiğinde idi.[6] Sultan II. Mahmud, tuğralı ve 6 Zilhicce 1230 (1815) tarihli bir emirnameden öğrendiğimize göre, Bayezid Camii kurbünde Fatih zamanından beri yarısı yaycı, yarısı okçu esnafına ait 27 dükkan vardı. Bu gediklerden 6 tanesi Daye Hatun, 21 tanesi Ayasofya-i Kebir vakfına bağlıydı. Gediklerin başka esanafa devri yasaktı.[7]

[2] Özellikle, Mustafa Kani'nin *Telhis-i Resailü'r-Rumat'ı* ile Çukadar Ahmed'in *Irşadü'r- Rumat'ı* bu konuda iki önemli kaynaktır.

[3] Esnaf Loncaları hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Osman Ergin, *Mücelle-i Umur-u Belediyye,* C. I; Robert Mantran, *İstanbul dans la seconde moitie dit XVIIe siecle,* Paris 1962.

[4] Seyyid Mehmed Vahid, *Minhacü 'r-Rumat,* v. 30b (hamiş).

[5] *Seyahatname,* C. I, s. 579-580.

[6] *Aynı Eser,* C. I, s. 580; Müsahibzade Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı,* İstanbul 1946, s. 153. Okçu ve yaycı çarşılarının Edirne'de de ayrı ayrı olduğu, 891 (1486) tarihli bir mukaraa kaydından ulaşılmaktadır (Tayyib Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırda Edirne ve Paşa Livası,* İstanbul 1942, s. 120)

[7] H. B. Kunter Arşivi, Ferman suretleri dosyası.

Gerek kullanılan maddelerin teminindeki güçlük, gerek çok emek ve vakit isteyen yapım işleri yüzünden, üstün kalitede yay ve oklar pahalı idi. 1600 tarihli bir narh defterinde "Sultanlara layık" evsafta yaylar 600-1000 akçe, savaş veya menzil okunun alası 20-40 akçe olarak kayıtlıdır.[8] 1640 tarihli diğer bir narh defterinde ise, yay fiyatları 400-700 akçe, menzil okları 30-35 akçedir.[9]

Okçu ve yaycı esnafı, her zaman ilişki halinde bulundukları kişilere satış yaptıkları ve düşük kalite hiçbir şekilde hoş karşılanmadığı için titiz çalışmak, iyi iş çıkartmak zorundaydılar. Atışlar sırasında okçu ve yaycılar da hazır bulunduğundan, kusurları hemen yüzlerine vurulurdu. Konulan narh üstünde, yüksek fiyatla yay ve ok sipariş eden kemankeşler de vardı. Eski okçu ustalarından kalan oklara bir altına kadar ödendiği olurdu. Büyük kemankeşlerin özel yaycı ve okçuları bulunurdu; bunlar başkası için ok ve yay yapamazlardı. Hizmetinde çalıştıkları kemankeşin vücut ölçüsünü, atış üslubunu dikkate alarak ok ve yay yaparlar, atışlar sırasında timarını yapıp hazır ederlerdi. Rekorlarda kemankeşe ödül verildiği gibi, yaycı ve okçu ustasına da münasip bir armağan verilirdi.

A- TÜRK YAYLARI

Türk yayları **refleks yaylardır**. Kirişi takılı değilken kolları tersine doğru kıvrıktır. Bu yüzden kurulması ayrı hüner ister. Yayın her kısmının adı vardır. Ortasındaki, yayın kavrandığı şişkin yere **kabza** denilir. **Kabza boğazı** ile kollara geçilir. Atış sırasında okun dayandığı üst kabza boğazı **tir geçimi** diye anılır. Buradan yassılarak devam eden kısma **sal** denilir; atışta yayın en çok çalışan yeridir. Bunun devamında içi hafif kabarık, dışı balık sırtı gibi çıkıntılı olan **kasan boğazı** ile geçilir. Kasan, adından da anlaşılacağı gibi, yayın kollarını ters yönde kasar ve onları kuvvetlendirir. Kasan ile yay başı arasındaki yere kasan başı denilir. Başların dış yüzlerinde, kiriş ilmeklerinin takıldığı oyuklara **tonç kertiği**, kertiğin iç kenarının aşınmaması için sarılan sargıya **tonç sargısı** adı verilir. Kabzanın tam ortasında, boynuzların birleştiği iç kısımda **çelik** (ibrancak) denilen küçük bir kemik veya fildişi parçası vardır **(Resim 130)**.

[8] *Es'ar Defteri,* Belediye Ktb. M. Cevdet, No. B. 9, v. 52b-53a.

[9] *Es'ar Defteri,* TSM Ktb. Revan 1934, v. 88a-b.

Kompozit (mürekkeb) Türk yaylarının yapımında dört çeşit organik madde kullanılmıştır: ağaç, boynuz, sinir ve tutkal **(Resiın 131)**. Önce bu maddeler belli yerlerden temin veya ithal edilir ve hazırlanırdı. Uzun tecrübelerden sonra, bu maddelerin en iyisinin nereden getirtileceği ve nasıl anlaşılacağı tesbit olunmuştu. Ham maddeler lonca kanalıyla, münhasıran onlar için temin olunur ve herbir ustaya eşit miktarda dağıtılırdı.

Türk yaylarının menşei üzerinde, kitabımızın birinci bölümünün başında yeterince durmuş, en eski örneklerin Kuzey-Doğu Asya'da bulunduğunu belirtmiştik. Yayların yapımına ve çeşitlerine geçmeden önce, Türk yaylarının, akraba oldukları Orta ve Yakın-Doğu yaylarından ayrılan özellikleri üzerinde burada kısaca durmak istiyoruz. Çünkü araştırmacılar bunları birbirine karıştırmaktadırlar.

Kul Oba kazılarında bulunan, M.Ö. 4.-5. Yüzyıla ait İskit vazosu resminde, okçunun kiriş taktığı yayın başlarının dışa kıvrık, kabza kısmının içe doğru çökük olduğu görülüyor **(Resim 9)**. Aiskhilos (M. Ö. 525-456) ile Sophokles'in (M. Ö. 495-406) tragedyalarında **refleks İskit yayları** diye anılan bu tip yaylara, Yunan vazolarındaki Amazon tasvirlerinde de rastlanıyor. Bu kompozit yayların, **Küpido yayları** adıyla Greklere geçtiği biliniyor.[10] **(Resim 132)**. Eldeki bir Sind yayı, bu tipin 18.Yüzyıla ait geç bir örneğidir **(Resim 133)**.

Tak-ı Bustan 'daki domuz avı sahnesinde, iki ayrı tip yay görüyoruz. Birinci tip, kısa boyu ve içeri çökük kabzası ile İskit yaylarını andırıyor **(Resim 10b)**. İkinci tipte ise, kollar uzun, kabza düz, başlar uzun ve açı yapacak tarzda dışa kıvrıktır **(Resim 1Oa-c)**. Sasani yaylarının formu, bu iki tipin birleşmesi sonucunda orataya çıkmıştır **(Resim 10e, 11)**.

Kuzey-Doğu Asya bölgesinde doğan ve güneyde Çin'e, batıda Türkistan üzerinden Suriye'ye, Anadolu'ya ve Kırım'a kadar yayılan bu ikinci tip, Asya yayları arasında en yaygın olanıdır. Uygur duvar resimlerinde yalnız bu tipe rastlanıyor **(Resim 1Of, 13)**. Arapların, Sasaniler ve Türklerle yaptıkları savaşlarda

[10] H. Balfour, "The Archer's Bow in the Homeric Poems", *Royal Anthropological Instıtule of Great Britain,* London 1921, s. 302-305.

bu yayla tanıştıkları biliniyor **(Resim 1Od)**. Daha sonra Selçuklular ve Mogollar da aynı tip yayı kullanmışlardı **(Resim 14-17)**. Kafkasya'da bulunan 12.Yüzyıla ait bir taş kabartma, bu tipin Kafkasya yoluyla Kırım'a geçtiğine işaret etmektedir **(Resim 134)**. Selçuklu ve Moğol yaylarından elde örnek yoktur. Minyatürlerde, bu yayların kabza kenarları ile kasan başlarının hemen daima değişik renkte boyandığı görülüyor **(Resim 135)**. Topkapı Sarayı Müzesi'nde rastladığımız, aynı tarzda boyalı bir örnek **(Env. No/1.9825)** bunun Selçuklu veya Moğol menşeli olabileceği ihtimalini akla getiriyor **(Resim 136 a-b)**. Bu tip hakkında ancak, eldeki bol sayıda Kırım-Tatar yayından fikir edinebiliyoruz **(Resim 137b)**.

Bu arada, 14.Yüzyılın ilk yarısından kalma İlhanlı *Şehname'*sine ait bir minyatürde, o zamana kadar görülmeyen, yeni bir tip yay ile karşılaşıyoruz.[11] **(Resim 18)**. Kabza sınırları ile kasanlar yine değişik renkte boyalıdır; fakat yayın başları açı yapacak biçimde dışa kıvrık değildir. 14.Yüzyılın başına ait *Camiü 't-Tevarih* minyatürü ile karşılaştırırsak bu fark açıkça beliriyor **(Resim 17)**. 1370 tarihinde Şiraz'da yapılan bir *Şehname* minyatüründe de aynı tip yay görülmektedir.[12] **(Resim 138)**. Bunların, 16. Yüzyıl İran (Safavı) yaylarının erken örnekleri olması kuvvetle muhtemeldir **(Resim 139)**.

Ayrı bir gurup oluşturan Hind yaylarına gelince, bunlar baş ve kabza biçimleri bakımından Safavi yaylarına, kasan ve sal biçimleri yönünden Osmanlı yaylarına benzerler **(Resim 140)**.

Burada şunu da belirtelim ki, Asya menşeli yay tiplerinin formları arasındaki farklar yanında, malzeme ve yapım teknikleri arasında da bazı farklar bulunmaktadır. Her tipe ait elde yeterince örnek olmadığı, üstelik araştırmamızın sınırını aşacağı için, teknik konulara girmek istemiyoruz.

Osmanlı-Türk yayları da, kompozit Asya yayları ailesine girmekle beraber, gerek biçim gerekse malzeme ve yapım tekniği bakımından başlıbaşına bir gurup teşkil ederler. İlk bakışta dikkatimizi çeken farklar, boyca kısa oluşu ve yay başlarının geriye doğru keskin bir kıvrılma yapmamasıdır.

16. Yüzyıl ilk çeyreğinde karakteristik formunu bulan Osmanlı yayının en yakın benzerine, 1218-1219 tarihli *Kitabü'l-Agani'de* Atabeg Bedreddin Lulu'yu ait tasvirde rastlıyoruz.[13] **(Resim 12)**. Musul'da yapıldığı bilinen bu tasvire

[11] TSM Ktb. Hazine 1479, v. 255b.

[12] TSM Ktb. Mazine 1653, v. 384b.

[13] Fatih Millet Ktb. Feyzıllah Ef. No. 1566, v. la.

dayanarak, Osmanlı-Türk yayının menşeini bu bölgeye bağlayabilir miyiz? Elde başka örnek olmadığı için, kesin birşey söyleyemiyoruz. 13.Yüzyıl ortalarında yine Musul'da hazırlanan *Kitabü't-Tiryak* minyatüründeki yayların Moğol tipinde oluşu, sözü geçen yay formunun o bölgede bile yaygın olmadığını göstermektedir.[14] Nitekim, yine 13.Yüzyılın ilk yarısında Konya'da yapıldığı tesbit edilen *Varka ve Gülşah* mesnevisindeki yay tasvirleri de Selçuklu-Moğol formundadır.[15] **(Resim 14)**.

Bu konuda bazı tahminlerde bulunmadan önce, yine bu çevrelerde ortaya çıkan değişik bir yay tipi üzerinde durmak gerekiyor. 14.Yüzyıl ikinci yarısında, Celayiri hakimiyetindeki Bağdad'da hazırlanan *Kitabü'l-Bulhan*'da çok farklı bir yayla karşılaşıyoruz.[16] **(Resim 141)**. Topkapı Sarayı Müzesi'nde, aynı özellikte fakat daha geç devre ait üç yay bulunmaktadır **(Resim 142)**. Kabzaları kalın sargılı **(Resim 143)**, ince ve uzun kollarının dış tarafında çıkıntılar olan bu kompozit yayların Arab menşeli oldukları anlaşılıyor.

13.-14. Yüzyıllarda Irak ve Anadolu'da üç ayrı yay tipinin kullanılışı, Osmanlı yaylarının menşei problemini çözmemizi güçleştirmektedir. Bilinen tek şey, Selçuklu-Moğol yay formunun daha yaygın olduğudur. Osmanlı yayı bu formdan geliştirilmiş olamaz mı? Eldeki Sultan Bayezid imzalı en erken örneklerde yay başlarının uzun, düz ve arkaya kıvrık oluşu, yani Selçuklu-Moğol yaylarından bazı izler taşıması bu ihtimali kuvvetlendiriyor **(Resim 144)**. Yine Bayezid imzalı kimi örneklerde yay başları, Osmanlı formuna yaklaşacak biçimde küçük ve geriye daha az kıvrıktır. Şu halde bunların bir geçiş dönemine işaret ettiklerini, Osmanlı-Türk yay formunun 15.Yüzyılın sonunda teşekkül ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim, II. Bayezid zamanının ünlü yaycı ustalarından Muhiddin'in yaylarında da aynı geçiş devri üslubuna rastlıyoruz.

Bahtiyarzade Hasan Çelebi, yaycı ustası Sinan'ın şakirdi Usta Karaca'dan bahsederken, o vakite kadar kullanılan Arab yayını bildiğimiz Türk yayı biçimine onun soktuğunu söylemektedir.[17] 895 (1489-1490) yılına ait bir muhasebe tahrir defterinde adı geçen Kemanger Karaca'nın Sultan II. Bayezid devri yaycı ustası olduğu, söz konusu değişmede onun da payı bulunduğu anlaşılmaktadır.[18] Burada

[14] Viyana, Staatbibliothek, A. F. 10, v. la.

[15] TSM Ktb. Hazine 841, v. 15a, 38b

[16] Oxsford, Bodleian Library, Or. 133, v. 44a.

[17] *Bahtiyarzade*, Süley. Ktb. v. 28b-29a, Univ. Ktb. v. 41a.

[18] T. Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası,* s. 100.

geçen “Arab” sözünün o vakitler Irak’ı da içine aldığı düşünülürse, Bedreddin Lulu’nun tuttuğu yayla Osmanlı yayları arasında bir ilişki kurulabilir. Akla gelen bir başka ihtimal de, Memluk yay formunun Osmanlı yay biçimini etkilemiş olmasıdır. Bu devrin en ünlü ustalarından Muhiddin’in Memluk olduğunu ve Yavuz Selim’in Mısır fethinde İstanbul’a geldiğini biliyoruz.[19] Ayrıca, Türk kılıç formunun teşekkülünde, Memluk kılıçlarının hayli etkili olduğu da bilinmektedir. Ne yazık ki, Memluk yayları hakkında aynı ölçüde bilgiye sahip değiliz ve bu noktaya sadece işaret etmekle yetiniyoruz.

1- Yayların Yapımı

Önce yay yapmakta kullanılan ağaç, boynuz, sinir ve tutkal temin edilir, temizlenip işlenerek saklanırdı.

Türk yaylarının iskeletini meydana getiren ağacın cinsi konusunda, uzun denemelerden sonra **akçaağaç**da karar kılınmıştır. Akçaağacın **sinirsek** ve nem çeken bir dokusu vardır; tutkalı iyi emer. İşlenmesi güç bir ağaçtır. Gölgelik ve sulak yerlerde yetişeni makbüldü. Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde rastlanmakla beraber, özellikle Gerede havalisinde yetişenler tercih edilirdi. Yaycılar ağaç dikimine ve kesimine ekseriya kendileri giderlerdi.

Önce akçaağacın gövdesi dibe yakın kesilir, kökten çıkan yeni sürgünler iki bilek kalınlığını bulunca, yerden yarım arşın yukarıdan bir yay boyu uzunlukta parçalar alınırdı. Parçaların budaksız ve sık dokulu olması gerektir. Kesim, ağaçların suyunun çekildiği sonbahar mevsiminde yapılır.

Alınan ağaçların kabukları soyulur ve uzunlamasına ikiye bölünür, her parçadan bir yay çıkar. Sonra bu parçalar ortadan iki kısma ayrılır, bunlar yayın kolları içindir. Ayrıca, kabza kısmı için 30-35cm.lik parçalar çıkartılır.

Sonra atölyede her parça yontulup kabaca hazırlanır. Kabzalık ağacın ortası yuvarlatılır, boğazları oyulur, iki ucu sivriltilir. Yay kolları gerekli biçimde yassıltılır, kabzaya bağlanacak yerlerine yarıklar açılarak, kabza uçları buralara uydurulur. Sonra kol parçaları, saf su dolu bir kaba konularak, yumuşayıncaya kadar kaynatılır. Alınıp yay tezgahında istenilen biçim verilir. Daha sonra bütün parçalar sıcak ve rutubetsiz bir yere konularak, bir sene kadar tabii halde kurumaya bırakılır.[20]

[19] Abdullah Efendi, *Kavaidü’r-Remi,* v. 4b.

[20] M. Kani, *Telhis-i Resailü’r-Rumat,* s. 159-160.

Türk yaylarında **öküz boynuzu** kullanılırdı, özellikle Aydın ve Menemen civarında yetişen genç ve uzun boynuzlu öküzlerden alınanı makbuldü. Boynuzu seçerken, **kayganlı** ve **kuş dilli** olmayanı tercih edilirdi. Kayganlı, boynuzun sathından pul pul parçalar kalkan cinsidir; kuş dilli'de ise sivri sivri parçalar kalkar.

Bir boynuzdan iki parça çıkar; dış tarafından alınan parçaya **kapak**, içten alınana **karın** denilir. Bir yayın kollarına ya iki kapak, ya iki karın konulur. Karın kısmı yumuşaktır, gevşek yaylar için kullanılır. Bir yayda kullanılacak boynuzlar aynı hayvana ait olmalıdır. Alınan parçalar törpü ile uygun biçimde düzeltilir. Saf su dolu bir kapta yumuşayıncaya kadar kaynatıldıktan sonra çıkartılıp dumansız talaş alevinde ısıtılır. Özel kalıplara sıkıştırılıp istenilen biçim verilir. Sonra kurutulur, ikişer ikişer eş edilip bağlanarak saklanır.[21]

Yayların dış yüzlerine döşenen sinire gelince: öküzün ayak bileğinden diz kapağına kadar olan yerinden çıkartılır. Bunlar önce güneşte veya sıcak bir yerde iyice kurutulur **(Resim 145)**. Sonra bir mermer tezgah üzerinde, şimşir tokmakla kuru kuruya iyice döğülür. Ezilip tel tel olunca, üzerindeki kir ve pürtükler bıçakla kazınıp demir dişli sinir tarağı ile püskül püskül oluncaya kadar taranır. Elle didiklenerek, boy boy ayrılıp, kullanılmak üzere saklanır.[22]

Yay yaparken, ağaç, boynuz ve sinirleri birbirine yapıştırmak için kullanılan tutkal çok önemlidir. Hazırlanması büyük dikkat ve titizlik ister. Çega tutkalı ve **balık tutkalı** olmak üzere iki çeşittir. **Çega tutkalı**, daha önce dövülen öküz sinirlerinden artan uçlarla yapılır. Bunlar önce sıcak su ile yıkanır, sonra bir süre kaynatılıp, kirli ve yağlı suyu atılır. Saf su dolu bir kaba konularak, ağır ateşte birkaç gün sürekli kaynatılıp karıştırılır. Pelte kıvamında koyulaşınca yayvan bir kaba dökülür. Rutubeti uçuncaya kadar beklenir. Sonra parça parça kesilip, bir ipe dizilir, gölgede kurumağa bırakılır. Gelibolu'nun Çega Köyü'nde iyisi yapıldığı için bu ad verilmiştir. Usta yaycılar hazır tutkal kullanmazdı.[23]

Daha makbul olan balık tutkalı ise ithal ediliyordu. Kompozit Asya yaylarında bu çeşit tutkal kullanıldığını biliyoruz. *Divan-ı Lügati 't-Türk'de* **yaruk yelim** diye geçmektedir.[24] Tuna, Dinyeper ve Volga nehirlerinin denize döküldüğü

[21] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 160-161.

[22] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 161-162.

[23] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 163; Abdullah Efendi, *Kavaıdu'r-Remi,* v. 7a.

[24] Kaşgarlı Mahmud, *Divan-ı Lügati't-Türk,* C. III, s. 20; 8.-15.yüzyıllarda, Tuna'dan Volga'ya kadar olan yerlerden ihraç edilen ticaret eşyası arasında balık tutkalı da bulunmaktaydı. Bkz. Yakubovsky, *Altın Ordu ve İnhitatı,* (Çev. H. Eren), İstanbul 1955, s. 8.

yerlerde yaşayan **mersin morinasının** damak derisinden yapılırdı. Morinanın damak derisi, ucu sivri bir bıçakla kenarlarından kesilip çıkartılır, kenarları üste katlanıp kurutularak İstanbul'a gönderilirdi.

Yaycılar bu derileri önce 24 saat kadar saf suda bekletirler. Yumuşayan kirleri temizlenir, sonra kurutulur. İyice kuruyan deriler, mermer tezgah üzerine iki-üç tanesi üstüste konularak şimşir tokmakla döğülür. İncelen parçalar, bıçakla küçük küçük kesilerek saklanır.[25]

***

Bu hazırlıklar tamamlandıktan sonra yay yapımına geçilir. Önce, kabza parçasının sivri uzantıları ile yay kollarının buralara uydurulan çatalları tutkallanıp, içiçe geçirilerek bir iple bağlanır. Bu işleme **çatkı** denilir. Çatkının düzgün yapılması gerekir, yoksa daha sonra düzeltmek mümkün olmaz. Kuruduktan sonra bıçakla taşkınlıklar kazınır.[26]

Yayın kolları rende ve törpüyle düzeltilir. Konulacak boynuz parçaları da kalın ve ince dişli törpülerle yerlerine alıştırılır. Sonra boynuzların ve yay kollarının yapışacak yüzeylerine **ta'şin** çekilir. Ta'şin, uzunca saplı, kısa ve sivri dişli bir çelik taraktır. Boydan boya çekilerek düzgün yivler açılır **(Resim 146)**. Ağaç ve boynuzun karşılıklı gelecek yivleri aynı yönde ve derinlikte olmalı, içiçe geçmelidir. Yivler açılması, yapışacak yüzeylerin arttırılması ve daha kuvvetli bir yapışma sağlanması içindir. Yivlenmiş yüzeylere balık tutkalı sürülüp, kuruması beklenir. Sonra tekrar bol tutkal sürülerek dumansız ateşe tutulur. Boynuzlar yerine oturtulup, sıkıca bağlanır. Yivleri iyi oturtmak, arada tutkal birikintisi bırakmamak, sıkı sarmak ve sararken kaydırmamak gerekir. Bu yay yapımının en güç, en çok titizlik isteyen safhasıdır. Atış sırasında yayın boynuz bırakması büyük kusur sayılır. Bu safhada yaycılar imece ile çalışır, öteki ustalardan yardım isterlerdi.[27]

Tutkal kuruyunca ipler çözülür, bıçak ve törpü ile taşkınlık ve pürüzler giderilir. İki başından bir iple gerdirilerek **yay askısı**na asılır, iyice kuruması beklenir.[28]

[25] M. Kani, *Aynı Eser, s.* 213-124.

[26] Çuhadar Ahmed, *İrşadü'r-Rumat,* **v.** 8a.

[27] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser.* v. 8a.

[28] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 164-165

Sıra sinirin döşenmesine gelmiştir. Daha önce demetler halinde bağlanıp saklanan sinirlerden gereği kadar alınır, sıcak ve sulu tutkal içine atılarak oğuşturulur. Sinir ve tutkalın aynı cins olması için, bu safhada çega tutkalı kullanılır. Bu defa, yay kollarının sinir döşenecek yüzüne boydan boya ta'şin çekilerek yivler açılır. Birkaç kere tutkallanıp kurutulur. Sonra yeniden tutkallanarak, sıcak tutkal içinde yumuşatılmış sinirle ta'şin oluklarına döşenir. Bir kat tamamlanınca ikinci kat döşenir. Bu işi yaparken, sivri uçlu pirinçten **sinir kalemi** kullanılır. Sinir döşeme işlemi tamamlanınca, yay bir iple, bu defa daha dar bir halka halinde bağlanır, duvara asılarak kuruması beklenir.[29] Kuruyunca alınıp, kahve cezvesinde ısıtılan sulu tutkal halkaya yavaş yavaş dökülür ve içirilir. Buna, **yaya su vermek** denilir. Sonra halka daha çok daraltılıp, başlar üstüste getirilerek kabzayla birlikte bağlanır **(Resim 147)**. **Yay halkası** en az bir yıl, kurumak üzere bekletilmelidir.[30] Yaya konulan ağaç, boynuz, sinir ve tutkal miktarları hesaplıdır. Toplamı ortalama 120-130 dirhem gelir; 100-110 dirhem gelinceye kadar kuruması gerekir.

Halka açmak, yay yapımının ikinci safhasıdır. Yeterince kuruduğuna kanaat getirilince, halkanın ipleri çözülür. Biraz nemi kalmışsa güneşte bırakılır veya ateşe tutulur. Halkayı birden açmak zararlıdır, asa gezi denilen özel bir aletle, alıştıra alıştıra açılır **(Resim 148)**. Önce yay dikkatle kurulur, yayın kabzası asa gezinin oyuk başına oturtulur, kiriş ortasından hafifçe çekilerek aletin ilk kertiğine takılır. Sonra yavaş yavaş üst kertiklere çıkartılır. Her seferinde yayı biraz ısıtmak gerekir. Sonra tepe kertiğinden aynı şekilde alt kertiklere inilerek yay aletten çıkartılır. Gerekirse, bu işlem birkaç kere tekrarlanır.

Daha sonra, yay başlarının işlenmesine geçilir. Kabaca bırakılmış olan başlara keser ve törpü ile biçim verilir. Kiriş ilmeklerinin (**tonçların**) gireceği **tonç kertikleri** açılır, buralara deri parçaları yerleştirilir. Gerekli hallerde, kertiklerin iç kenarlarına **tonç sargısı** sarılır. Sargıda sinir lifi kullanılır.

Yayın sinir kaplı yüzeyi rutubete karşı hassas olduğundan bu kısımlar ya kayın ağacı kabuğu veya atın sağrı derisiyle kaplanır. İlkine **tozlu** veya **timarlı yay**, ötekine **sağrılı yay** denir..[31] Kayın ağacı kabuğu, rutubete karşı koruyucu hassası sebebiyle, Asya yaylarında eskiden beri kullanılan bir maddedir. Balık tutkalı gibi, bu da değerli bir ticaret meta idi.[32] 15.Yüzyıl kaynaklarında "yay

[29] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser*, v. 8b.

[30] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 165 vd.

[31] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 165-172.

[32] Yakubovsky, *Altın Ordu ve İnhitatı,* s. 8.

tozu” olarak anılmakta, *Dede Korkut Kitabı*'nda ise sık sık **ağ tozlu katı yay** şeklinde geçmektedir.[33] Tayboga, yaya kayın kabuğu yapıştırmaya, **toz yakmak** demektedir. Değerli bir madde olduğunu ve toplar halinde saklandığını, 10 Şaban 910 (1504) tarihli bir **Enderun Hazinesi Defteri**’nden öğreniyoruz.[35]

Yay nakışlarla bezendikten sonra, üzerine yine koruyucu bir vernik olan **sandaloz revganı** sürülür, bazen da **arusekli** olsun diye içine ışıltılı böcek kabuğu tozları karıştırılırdı.[36] Kayın kabuğunun dekoratif bir görünüşü olduğundan, bazı kere tozlu yaya nakış yapılmaz, sadece verniklemekle yetinilirdi **(Resim 149)**.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, yayın yapımı uzun bir zamanı alırdı. Gerekli malzemenin belirli mevsimlerde temini ve hazırlanması bir yana, yayın yapım safhaları belli mevsimlere bölünmüştü. Tayboga bu konuda şöyle yazıyor:[37]

“Sabır gerek. Zira kim yay düzmek ve kemale erişdirmek dört fasılda müyesser olur. Evvel ağacını yonmak ve birin birine münasib etmek ve el yerini yonmak ve boynuzu münasib yonmak güz vaktinde gerek. Zira kim ağacın ve boynuzun karar bulduğu vaktidir. Ve birin birine peyvend etmek ve ol ağaçları birin birine yapışdırmak kışda yeğrekdir. Ve sinir urmak ve yilme içirmek yaz faslında gerek. Ve toz yakmak ve kirişlemek yay (ilkbahar) gününde olur.”

Timarlı yaylar menzil atışları içindir. Bunları zaman zaman **yay sandığı**na koyup timar etmek, yani nemini gidermek lazımdır. Yay sandığı, düzgün yapılmış, kapaklı, içi keçe kaplı bir sandıktır; içine yay asılacak yerler yapılmıştır. Sandık bir ekmekçi fırının üst katına, sıcak zemine oturtulur. Bazen da atıştan önce yay güneşte tutularak, **güneş timarı** verilirdi..[38] Atış bitince yayı muhakkak kirişinden boşaltmak, okçuların tabiri ile **yasmak** gerektir; kurulu kalırsa esnekliğini kaybeder.

Yayı rutubetten koruyup, gevşemesini önlemek üzere iyi cins zeytinyağı ile yağlamak da tavsiye olunmuştur.[39] Yaylar kullanılmadığı kadar, “yay kesesi” denilen çuha kılıflarda saklanırdı.

[33] *Dedem Korkudun Kitabı,* (Hz. O. ş. Gökyay), s. 32, 33,50, 89, 121.

[34] Tayboga, *Bugyetü'l-Meram,* v. 20a.

[35] TSM Arşivi, D. 10026, v. 8a.

[36] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 211-121.

[37] Tayboga, *Aynı Eser,* v. 19b-20a.

[38] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 140.

[39] *Tuhfetü'l-Müluk ve's-Selatin*, TSM Ktb. Hazine 415, v. 195a.

Yaylar, yapılarına göre timarlı ve sağrılı diye ikiye ayrıldığı gibi, kullanılış maksadına göre de **tirkeş** veya **harb yayı**, **menzil yayı**, **puta** veya **talimhane yayı**, **meşk** veya **kepade yayı** diye çeşitlere ayrılıyordu. Ayrıca, menzil yaylarının attığı okun cinsine göre, **pişrev yayı**, **azmayiş yayı**, **heki yayı** çeşitleri vardı. Menzil yayları ekseriya timarlı yaylardır; tirkeş ve puta yayları ise sağrılı olurdu.

Yayların, cinslerine göre biçimleri, boyları ve ağırlıkları değişiktir. Kurulu halde, kabzadan başlayarak kasan başına kadar gittikçe kıvrılan biçimine **kabza kuram**, kabzadan itibaren düz gidip kasan başından kıvrılmaya başlayan biçimine **tekne kuram**, bu ikisi arasında ki biçime ise **hilal kuram** deniliyordu. Kabza kuram, meşk yayları içindi. Tirkeş ve puta yaylarına tekne kuram, menzil yayları için hilal kuram daha uygundu.[40]

Yayların boyu tutam ve parmak, ağırlıkları dirhem ile hesaplanırdı. Günümüz ölçüsüyle, tirkeş talimhane yayları ortalama 500-600 gr. ve 135-140 cm., menzil yayları ortalama 300-350 gr. ve 110-120 cm.dir. Puta yaylarının ölçüleri, tirkeş yaylarından daha az, menzil yaylarından daha fazladır **(Resim 150,151,152)**.

***

Türk yaylarında kullanılan kirişe, **çile** denilir **(Resim 153)**. Bir çok kat ibrişimden yapıldığı için bu ad verilmiştir. İki başına ayrı parçalar halinde ilmekler, **tonç düğümü** denilen özel bir düğümle bağlanmıştır **(Resim 154)**. Çile halindeki ibrişimin dolaşmaması için, orta kısma enli, aralara dar olmak üzere sıkıca ibrişim sarılmıştır. Ortadakine **meydanlık**, aradaki sargılara ise **gül** denilirdi **(Resim 155)**. Boyanın ipliği zayıflatması endişesiyle, çileler ham ipekten yapılırdı.[41]

[40] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 155.

[41] M. Kani, *Aynı Eser s. 147-151 , Çuhadar Ahmed, Aynı Eser, v. 14b. (Eski Türklerde kiriş. Kurt sinirinden veya deriden yapılırdı.*

2- Yaylarla İlgili İnceleme ve Gözlemler

2-a Yayların Uzunluğu

Türk yayı, kompozit Asya yayları içinde en kısa boylu olanıdır. Arab, İran Kırım-Tatar, Hind ve Sind, Kore ve Çin yaylarına ait örnekler arasında 110-120 cm. gelenine hiç rastlanmadığı halde, bu ölçü Türk yayları için standart ölçüdür incelediğimiz 50 tane İran yayının boyları 134-156 cm arasında değişmekte bunların çoğu 145-150 cm gelmektedir. 40 kadar Kırım-Tatar yayında ise, 155 cm ortalama boydur. Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan üç Arab yayından biri 148 cm'dir, öteki ikisi 136 cm ve 132 cm geliyorsa da baş tarafları kırık ve noksandır. Anonim bir risalede Arab yayları için verilen ölçü 150 cm'nin de üstündedir.[42] Hind ve Sind yaylarında ortalama uzunluk 130 cm, Kore ve Çin yaylarında ise 140 cm'dir.[43]

Boyunun kısa oluşu, Türk yaylarına üstünlük sağlayan önemli bir özelliktir. Böylece oklar da kısa ve hafif olmakta, daha uzak mesafeye gidebilmekteydi. Hedef oklarındaki delici güç ise, okun kitlesinden çok hızına bağlıydı. Kısa ve hafif okun tek mahzuru havada sapmasıdır; ama bu mahzur atış ustalığıyla önlenebiliyordu.

Okçuluk risalelerinde yayların çeşitlerine göre değişik ölçüler verilmektedir. Yaylar için kullanılan uzunluk ölçüleri **tutam** ve **parmaktır**. Yalnız bu birimleri metrik sisteme çevirmekte güçlükle karşılaşıyoruz. Çünkü bunların miktarı konusundaki bilgiler birbirini pek tutmuyor. Bu yüzden önce eldeki yayların istatistik dökümüne dayanarak, bu ölçü birimlerini tesbite çalışacağız.

Abdullah Efendi, menzil yaylarının boyunu, atıcının vücut yapısına ve kol uzunluğuna göre üç kategoriye ayırmaktadır:

Birinci boy: 9 tutam -10 tutam 1 parmak
İkinci boy: 10 tutam 2 parmak
Üçüncü boy: 10 tutam 2.5 veya 3 parmak

[42] N. A. Faris - R. P. Elmer, *Arab Archery,* Princeton 1945, s. 159-160.

[43] *Aynı Eser,* s. 159-160; H. S. Hamlin, "A. Study of Composite Bows" *Archery,* April 1948, May 1948, June 1948, July 1948, Agust 1948.

Yayın biraz bol (uzun) olmasında fayda görüldüğü için, kendi vaktinde 10 tutam 2 parmak, yani ikinci boy yaylara rağbet edildiğini bildiriyor.[44] Mustafa Kani ise, bu ayrımı Birinci, Orta ve ikinci boy diye yapmakta, aynı ölçüleri vererek, kendi zamanında 10 tutam 1 parmak yayların tercih edildiğini yazmaktadır.[45] Mustafa Kani, "parmak" ölçüsünü zira-ı mimari parmağı olarak alıyor. O devirde bir zira' 75.8 cm. olduğuna göre, bir zira-ı mimari parmak 75.8/24=3.158 cm ve bir tutam 3.158x4 = 12.632 cm eder. Bu ölçü uygun değildir. Çünkü, en kısa boy yay 9 tutamdır ve çok az kullanıldığı bildirilmektedir. Zira-ı mimari ile 9 tutam 113.7 cm eder ki, bu boyda elimizde pek çok örnek bulunmaktadır. Klopsteg, bir kaynak göstermeden, tutamı 3 3/4 inch (9.5 cm), Faris - Elmer ise 4 inch (10.2 cm) kabul ediyorlar.[46]

Abdullah Efendi ise, bu konuda "Tutam orta tutamdır, parmak dediğimiz zıra-ı mimari olmayıp, birbiri ardı sıradır" diye bir açıklama yapıyor.[47] Biz bu açıklamaya dayanarak, tutam'ın tesbitinde şöyle bir yol tuttuk: Abdullah Efendi, kendi zamanında, 10 tutam 1 parmak, 10 tutam 2 parmak ve 10 tutam 3 parmak olmak üzere üç boy menzil yayı kullanıldığını ve tecrübeler sonunda 10 tutam 2 parmakta karar kılındığını bildiriyor. Kendisinin yaklaşık olarak 1050-1100 (1640- 1689) yıllarında okçulukla uğraştığını biliyoruz. Bu yıllar arasında yapılmış 122 adet menzil yayının istatistik dökümü bize, 115-120 cm uzunlukta olanların % 83'ü teşkil ettiğini gösteriyor. O halde sözü geçen üç boyu 115-120 cm arasında aramak doğru olacaktır. Birim olarak parmak'ı 2.8 cm, tutam'ı ise 11.2 cm kabul edersek, metrik sistemle 10 tutam 1 parmak 114.8 cm, 10 tutam 2 parmak 117.6 cm. 10 tutam 3 parmak 120,4 cm'yi karşılar. Kesirleri tam sayıya katarsak 115,118 ve 120 cm elde olunur ki bu boylar istatistiği yapılan yayların büyük Çoğunluğuna uymaktadır. 118 cm gelen yayların ise, diğer iki guruptan çok daha fazla oluşu, karşılığı olan 10 tutam 2 parmak yayların o devirde rağbet bulduğu fikrine uymaktadır.

Orta büyüklükteki bir elin tutamının 11.2cm'yi bulmayacağı ileri sürülebilirsede bu tarife daha uygun birim olarak 10cm'yi aldığımızda sözü geçen üç boy 102.5cm 105cm ve 107.5 cm etmektedir ki, bu boylardaki yayların tümü, eldeki

[44] Abdullah Efendi, *Kavaidü'r-Remi*, v. 6a.

[45] M. Kani, *Telhis-iResaülu'r-Rumat*, s. 154.

[46] N. A. Faris - R. P. Elmer, *Aynı Eser,* s. 169; P. Klopsteg, *Turkish Archery,* s.

[47] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 5a.

mevcudun ancak % l'ini karşılamaktadır. Tutam 10.5 olarak alındıkta yine %8 gibi düşük bir oran ortaya çıkmaktadır. Teklif ettiğimiz 11,2cm'lik birime göre Türk yaylarının boy standartlan metrik ifade ile şöyledir:

9 Tutam	100,8cm
10 Tutam 1 Parmak	114,8cm
10 Tutam 2 Parmak	117,6cm
10 Tutam 3 Parmak	120,4cm
11 Tutam	123,2cm
12 Tutam	134,4cm
13 Tutam	145,6cm

Tesbit edebildiğimiz en uzun Türk yayı, 138cm boyunda bir savaş yayıdır (TSM1/9623). En kısa yay ise, 84cm'lik bir menzil yayıdır (TSM 2/456). Sultan II. Mahmud devrinde menzil yayı boylarının kısaldığı görülüyor. Zamanın ünlü yaycı ustalarından Salih'e ait iki yay 99cm ve 100cm (TSM 2/105,2/460), Hacı Kavsi'ye ait üç yay 92cm, 96cm ve 101cm'dir (TSM 2/459,1/9233, .1/10900). Bunlardan sonuncusu Sultan II. Mahmud'un yayıdır. Bu hususu dikkate alırsak, Mustafa Kani'nin yay boyları ile ilgili açıklamalarına güvenmemek gerektiği bir kere daha ortaya çıkar.

Abdullah Efendi'ye göre, cinslerine göre yay boyları şöyledir: Zarb ve talimhane yayları 13-14 tutam uzunluğunda idi ve bunlarla çelik ve tunç hedeflere atış yapılırdı. Yukarıda belirtildiği gibi, bu uzunlukta bir Türk yayına rastlayamadık. Tirkeş yani savaş yayları iki ayrı boy idi: atlılar için 10 tutam 2 parmak, yayalar için 12 tutam. Daha sonra ise, 10 tutam 2 parmak ila 11 tutam atlı için, 10-12 tutam yaya için münasiptir, demektedir. At üzerinde hareket kolaylığı sağlamak için, süvari yaylarının piyade yaylarından daha kısa olduğu biliniyorsa da, yukarıdaki ifadelerden bu farkın kesinlikle ne kadar olacağı anlaşılamıyor. Puta yaylarını ise, 10 tutam 2 parmak, 10 tutam 3 parmak, 11 ve 12 tutam olmak üzere dört kategoriye ayırmaktadır.

Abdullah Efendi, üç boya ayırdığı menzil yayları için de şöyle diyor: Gerek **timarlı pişrev**, gerekse **sağrılı haki** ve **karabatak** yayları birinci ve ikinci boyda yapılır. Üçüncü boy ise, **azmayiş** yayları içindir.[48]

[48] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* V. 5a-b.

Görüldüğü gibi, yayın cinsi ile boyu arasında tam bir bağlantı yoktur. 10 tutam 2 parmak bir yay, hem tirkeş, hem puta, hem de pişrev yayı olabiliyordu. Nitekim, Abdullah Efendi, Usta Muhiddin'den söz ederken, 9'dan 12 tutama kadar yay yapmıştır, menzil için olduğu kadar atlılara da iyidir, diyor. Kemankeş Ahmed ise bu konuda: "Yayın boyunda dikkat-i kesire vardır ve üstadlar meyanında birinci ikinci üçüncü namıyla üç mertebe itibar olunub birinci boy atış yayına ikinci boy puta yayına üçüncü boy tirkeş yayına mahsusdur" demekle yetiniyor.[49] Anlaşılan bu ölçüler daha ziyade atıcının vücuduna ve kol boyuna göre belirlenecek olan bazı ortalama uzunluklardır. Her atıcı, koluna uygun yay boyunu ve yayına uygun ok boyunu kendisi tesbit edecektir. Bu uygunluklar pratikte şöyle bulunur: Ok kirişte takılı iken, okun ucu ile "tir geçimi" arasındaki mesafe, tir geçimi ile "tonç kertiği" arasındaki uzunluğa eşitse, o ok o yaya uygun demektir. Bir çizimle gösterirsek, B'B=B'C olmalıdır **(Resim 156)**. Ok "iç-kabza"ya kadar çekildikte (yani AB=A'B ' iken) oku tutan parmak uçları sağ kulak memesi hizasına geliyorsa, o yay atıcının koluna uygun demektir.

Ölçüde, kola büyük gelen yaya "bol yay", küçük gelene "dar yay" denirdi. Yay bol olursa, çok çekilemeyip, oka kuvvet verilemiyeceği için uzağa atmaz; dar olursa, aşırı gerileceği için okun yaydan çıkarken sarsılmasına, havada oynamasına sebep olur. Usta kemankeşler bu yüzden biraz bolca yayı tercih ederler, "Bol yayın oku dahi bol olur" derlerdi.[50]

2- b Yayların Terkibi:

Yayın terkibindeki ağaç, boynuz, sinir ve tutkalın miktarları ölçülüdür. Sinir ve tutkal birlikte sayılmak üzere her birinin 43'er dirhem olması münasiptir. Toplamı, yaklaşık olarak 130 dirhem (417gr) eder. Yapımı tamamlanıp halkaya çekildikten sonra, kuruyup 100-110 dirheme (320-350gr) kadar hafiflemesi beklenir.[51] Yayın cinsine göre, kullanılan maddeler azaltılıp çoğaltılabilir. Yalnız, ağaç nisbetini azaltmak doğru değildir, çünkü yayın iskeleti zayıflar ve kırılma tehlikesi artar; ayrıca, çabucak deforme olur. Tirkeş ve puta yaylarında ağaç miktarı 10 dirhem fazla olmak iyidir; rutubete dayanır, kolayca bozulup gevşemez.

[49] Çuhadar Ahmed, *irşadü 'r-Rumat,* v. 9a.

[50] *Aynı Eser,* v. 9a; M. Kani, *Aynı Eser,* s. 154.

[51] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 158-159.

Timarlı menzil yaylarında ağaç normal, boynuz ve tutkal biraz noksan ve sinir fazlaca olursa, iyi halka olur, uzağa atar. Buna **sinirsek yay** denilir. Yalnız kullanımı zordur, çileden kolay kurtulur.[52]

İncelediğimiz yayların terkibindeki ağaç, boynuz ve sinir miktarlarını ağırlık olarak ölçmemiz imkansızdı. Ancak bazı harp yayların sökülmüş kısımlarındaki kalınlıklarını tesbitle yetindik. Yayın ağacı kabza, kasan ve baş kısmında kalın olmakta, salda yassılıp incelmektedir. Boynuz, kabzada ensiz fakat kalın, salda enli ve kalın olup, kasanda kasan başına kadar gittikçe incelmektedir. Yayın dış yüzünü bir kertikten ötekine kadar kaplayan sinir ise, hemen hemen aynı kalınlıktadır. Yalnız, salların orta kısmında yanlardan daha incedir **(Resim 156a)**. Topkapı Sarayı Müzesi'nde inceleyebildiğimiz 10 timarlı menzil yayında bu ölçüler şöyledir. Yayın çalışan en önemli kısmı olmak bakımından sadece saldaki kalınlıklar verilmiştir:

Env.No	**Usta**	**Tarihi**	**Ağaç**	**Boynuz**	**Sinir**
1/9906	Durmuş	-	5,5mm	7,0mm	2,5mm
1/9308	-	1076	4,5mm	4,5mm	2,0mm
1/9924	Recep	-	4,0mm	6,0mm	2,0mm
1/10036	Ali	-	5,0mm	4,7mm	3,5mm
1/9920	Abdullah	1085	5,5mm	6,0mm	2,5mm
1/9038	Küçük Hüseyin	1135	5,5mm	5,5mm	2,5mm
1/9914	Küçük Hüseyin	-	6,0mm	6,0mm	2,5mm
1/9638	-	-	3,5mm	7,0mm	3,0mm
1/9894	-	-	4,0mm	7,0mm	2,5mm
1/9632	-	-	4,5mm	6,5mm	2,0mm

Örnekler az olduğu için, bu dökümden sağlam bir sonuç çıkması beklenemez. Şu kadarı anlaşılıyor ki, sal kısmında boynuz kalınlığı ya ağaç kalınlığına eşit ya da bir misline varacak kadar daha kalın olabilmektedir. Bu da, menzil yaylarında boynuzun esnekliği sağlayan en önemli unsur olduğunu göstermektedir.

[52] M. Kanı, *Aynı Eser,* s. 154; Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 7a.

2.c- Yayların Ağırlığı

Yayın ağırlığı, boyundan çok terkibindeki ağaç ve boynuz miktarına bağlıdır. Nitekim, bir yayın kendisinden daha uzun bir yaydan daha ağır çektiği çok görülmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, hazırlanıp halka halinde bağlanan yay, kuruyunca 20-25 dirhem kadar hafifler. Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki 26 yay halkasından bazıları üzerinde terkibin toplam ağırlığı yazılıdır:

Env.No	Ustası	Tarihi	Tertib	Şimdiki Ağırlığı
1/8985	Abdullah		141 dirhem	450gr (141 dirhem)
1/8988	-	1191	130 dirhem	400gr (126 dirhem)
1/9536	-		128 dirhem	370gr (116 dirhem)
1/8984	-		125 dirhem	330gr (104 dirhem)
1/10967	-		115 dirhem	360gr (113 dirhem)

Yay halkalarının ağırlığında bir miktar azalma görülüyorsa da, bu azalma verilen nisbetin hayli altındadır. Bunun sebebini bugün halkaların saklandığı deponun rutubetli bir yer oluşunda aramak gerekiyor.

Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonundaki en ağır ve en hafif üç yay şunlardır. Kepade ve çocuk yayları bu hesabın dışındadır.

Env.No	Ustası	Tarihi	Ağırlığı
1/1048	Sultan Beyazid	1002	635gr (198 dirhem)
1/1040	Sultan Beyazid	874	550gr (174 dirhem)
1/1087	Abdülbaki	1078	510gr (162 dirhem)
2/459	Hacı Kavsi	1250	140gr (43,5 dirhem)
1/9233	Hacı Kavsi	1253	160gr (50 dirhem)
2/455	Osman	1226	170gr (53 dirhem)

Not: Sultan Bayezid imzalı yaylardan bazıları sonradan onarılırken, tarihleri üzerinde oynanmıştır. İlk örnekteki tarihin 1002 oluşu bundandır.

M. Kani'ye göre, yayların 110 dirhemden (350gr) fazlası ve 95 dirhemden (304.5gr) azı yüğrek olmaz.[53] Bu miktarlar 19. Yüzyılda kullanılan menzil yayları için geçerlidir. Bu yüzyıla ait yayların boy ve ağırlıklarında önemli bir azalma görülmektedir. Nitekim, 15.-17.Yüzyılların en ünlü yaycı ustalarından Bayezid'in yaylarında ağırlıklar 350-635gr, Pervane yaylarında 325-450gr, Yusuf Rıdvan yaylarında 350-440gr arasında değişiyor iken, Sultan II. Mahmud ve Abdülaziz devrinin ünlü yaycılarından Hacı Kavsi'de 350-440gr'a kadar inmiştir. M. Kani devrindeki bu durumu dikkate alarak, asrımızda atıcının kol kuvveti hesaba katılarak nisbet azaltılmak istenirse, her bir maddeden 30'ar dirhem alındıkta yay halkasının 70 dirheme (224.5gr), 35 'er dirhem alındıkta 80 dirheme (256.5gr) kadar hafiflemesi gerekir, demektedir..[54] Bu azalmanın 17. Yüzyılda başladığını Abdullah Efendi'den öğreniyoruz: "120-130 dirhem yay çekenedir. Yayın ol kadarını çekib atış eder adem asrımızda görmedik. Selef çekmişdir."[55] Bahtiyarzade ise, kendi zamanında (16. Yüzyıl) menzil yaylarının 110-140 dirhem (350-445gr) arasında yapıldığını bildirir ki, bu ölçüler elimizdeki o zamana ait örneklere uymaktadır.[56]

Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan 373 adet sağlam yayın istatistik dökümünde ağırlıkların % nisbeti şöyledir:

94 dirhemin (300gr) altında	% 7.3
94 dirhem ile 110 dirhem (350gr) arası	%39
110 dirhem ile 140 dirhem (445gr) arası	%51
140 dirhemin üstünde	%2.7

Yayın ağırlığı, başarıyı sağlayan esas faktör değildi. Düzgün, isabetli ve uzağa atmada, yayın atıcının vücuduna uygunluğu, kalitesi, terkibi, timarını yeterince alıp almadığı, hava durumu gibi hususlar daha önemliydi. Bazı atıcılar yaylarının ağırlığı ile öğünürlerse de, usta kemankeşler: "Yay dirheme gelmez" veya "Yay teraziye sığmaz" derlerdi.[57] Tozkoparan İskender rekorlarını 135-

[53] M. Kani; *Aynı Eser,* s. 158.

[54] M. Kani, *Aynı eser,* s. 158

[55] Abdullah Efendi, *Aynı eser,* v. 22b.

[56] *Bahtiyarzade Risalesi,* Üniv. Ktb. nüshası, v. 41a.

[57] *Aynı Eser,* v. 41b; Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser,* v. 10b.

140 dirhem yaylarla kırmıştı. Buna karşılık Bursalı Şüca' İstanbul'daki ünlü menzilini 117 dirhem yayla attı. Miralem Ahmed Ağa ise, Bursalı Şüca'nın bir menzilini yine 117 dirhem yayla bozdu. Zaten "ustalık az yaydan çok çekmede ve atmadadır."[58]

Yine de, timarlı menzil yaylarının ağırlığı ile atış mesafesi arasında bir ilişki aranmış, yayın her dirhemi 10 geze bedel sayılmıştır. Bu hesapça, 100 dirhem yayla 1000 gez atılır. Daha fazlası atıcının ustalığına bağlıdır. Kemankeş Mustafa ise bu konuda şöyle diyor: "110 dirhem yay çeken Mustafa Çavuş, 88 dirhem Usta Rıdvan yayı ile, 120 dirhemle atılan menzili suhuletle bozdu. Dirhemde az, çekişde çok."

2.d- Yay Yapımı ile İlgili Tamalayıcı Bilgiler:

Harap yaylar üzerindeki incelemelerde dikkati çeken bir husus ile yay yapımında kullanılan aletlere de bu arada değinmek istiyoruz.

Okçuluk risalelerinde, ağaç ve boynuzun biribirine yapıştırılacak yüzlerinde açılan ta'şin oyuklarının iyice iç-içe geçmesi gereğinden söz ediliyorsa da, eldeki örneklerde bu oyukların hayli sık ve sığ oldukları, dolayısıyla böyle bir kenetlenmenin sağlanamadığı görülmektedir (Resim 146). Anlaşılan, ta'şin oyukları, yapışacak yüzeylerin genişletilmesi amacıyla açılmaktaydı.

Yay yapımında kullanılan aletlere gelince, bunlardan ancak birini görüp inceleyebildik. M.Kani, risalesinin matbu nüshalarının sonuna bu aletleri gösteren bazı çizimler eklemiştir. Bunları daha açık seçik hale getirerek buraya alacağız.

Yayın ağaç kısımlarının hazırlanmasında kullanılan törpüye yaycılar **yay törpüsü**, okçular **boğaz törpüsü** derler. Ucu sivri, biri ince, öteki kalın dişli olan iki yüzü balık sırtı biçiminde kabarıktır (Resim 157a). Ağacı yontup "taslamak"ta kullanılan keser ise, ince saplı, dar ve uzun ağızlıdır **(Resiml57 b)**. Boynuzdan alınacak kapak ve karın kısımlarını kesmek üzere özel bir tezgah ve ince dişli ağaç testeresi kullanılır **(Resim 157c)**. Kesilen bu kısımlar ayrı bir tezgahta **(Resim 157d)**, özel bir bıçakla **(Resim 157e)** kazınıp düzeltilir. Yapışacak yüzeylere oyuklar açmaya yarayan "ta'şin", uzunca saplı, kısa ve sivri dişli çelik bir taraktır **(Resim 157 f)**. Boynuzları yapıştırırken ipi sıkı sarmak

[58] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 22b

[59] Kemankeş Mustafa, *Kavsname,* TSM Ktb. Hazine 620, **v.** 56a-b

için **tencek** denilen alet kullanılır. M.Kani'nin bu alete ait çiziminden birşey anlaşılamıyor. Burada, 15 yıl kadar önce, yay yapmayı deneyen Nuri Akoğlu'nda gördüğümüz bir örneğin çizimini vereceğiz **(Resim 157g)**. Davul tokmağına benzeyen bu şimşir aletin başına, ipin geçeceği eğrice bir oluk açılmıştır. İp önce yaya bağlanır, sonra oluktan geçirilip birkaç kere aletin sapına dolanır. Başını yaya dayayıp çevirirken, avuç içindeki ipi yavaş yavaş salıvererek istenilen sıkılıkta sarmaya devam olunur. Tokmakla dövülen siniri liflerine ayırmak için, bir tahtaya dikine tutturulmuş ince, sivri ve kıvrık uçlu **sinir tarağı** kullanılır. Yaya sinir döşerken faydalanılan **sinir kalemi** ise, ince uzun saplı, kısa dişli çelik bir taraktır **(Resim 157h)**. Sap ucunun eğri ve sivri yapılma sebebini bilemiyoruz. Halka açmakta kullanılan "asa gezi", yukarıda tarif edilmişti **(Resim 148)**. Halka açıldıktan sonra, yayın kollarında meydana gelen eğrilikler **tepelik** denilen aletle giderilir. Tepelik, 30cm boyunda, içleri oyuk bir çift şimşir tahtadır. Yayın boynuz kaplı kısımları ısıtılır ve bunlar iki başlarından yay kollarının iç yüzeylerine bağlanır **(Resim 157i)**. Yaylara kurulu iken verilmek istenen üç ayrı biçimden (kabza kuram, tekne kuram veya hilal kuramdan) biri, bu safhada ve bu alet yardımıyla sağlanır. Yine bu safhada, yayda görülen eğrilikleri düzeltmede, üzerinde oyuk ve kertikler bulunan bir yay tezgahından faydalanılır **(Resim 157i)**. Ayrıca, yapım safhasında yayların üzerine konularak kurutulduğu mertek denilen bir askıdan söz ediliyorsa da resmi verilmemiştir. 1292 (1875) tarihli bir arşiv belgesinde "Hazine-i Hümayuna üç aded yay merteği idhal olunduğu" kayıtlı ise de, bunlara Saray koleksiyonunda rastlayamadık.[60] Bu konudaki bir tarifte: "Mertek, yayların konulmasına mahsus bir alettir. Beşer santim enindeki tahtalar biribirine çakılarak, 70 x 70 ebadında bir kafes yapılır ve dört köşesinden zincirle tavana asılarak, yaylar bu kafesin üzerine üstüste konulurdu" denmektedir.[61]

2.e- Yayların Çeşitli Kısımları Üzerinde İncelemeler:

Yayların biçimi ve yapısı, gerek bütünüyle, gerek ayrı ayrı kısımları bakımından, kullanılış amacına, yapıldığı devre, yapan ustaya göre bazı farklılıklar

[60] *İdhal Defteri,* No. 44, s. 5, TSM Ayniyat Arşivi.

[61] M. Z. Pekalın, *Osmanlı Tarih deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* "Mertek" maddesi.

göstermektedir. Türk yaylarının en üstün form ve kaliteye ulaştığı dönemde bile, yaycılar yeni denemeler yapmaktan geri durmamışlardır. Bu bakımdan, yayların çeşitli kısımlarıyla ilgili özellikler üzerinde kısaca duracağız.

Kabza: Yayın çeşitli kısımları arasında kabza'nın ayrıca dini bir anlamı ve önemi vardır. İcazet verilirken "kabza töreni" yapılması ve kabza alırken talibin yayın kabzasını nazikçe tutup öpmesi bundandır. Muhiddin Arabi ve diğer mutasavvıflar bu öneme işaret etmişlerdir. Yayın kollarına döşenen boynuzların iki ucu kabza ortasında birleşir. Arada **kab** denilen 2-4mm'lik bir açıklık bırakılır ve buraya **çelik** adı verilen bir kemik veya fildişi parçası yerleştirilir. Yayın üst kolu ulviliği, alt kolu ise süfliliği temsil eder. Bu ikilik çelikte birleştiği için çelik **vahdet** sembolüdür. Kutsallığı sebebiyle, kemankeşler atıştan önce ve sonra da yaylarının kabzasını öperlerdi.

Çeliğin, dini anlamı yanında, teknik bir önemi de olmak gerekir. Bir ihtimalle bu parça, yay atış için gerildiğinde boynuz uçlarının biribirini itip zorlamasını bir ölçüde önlemek amacıyla konulmuştur. W. F. Paterson bu görüşe katılıyor.[62] R. P. Elmer ise, yay boşaldığı anda meydana gelecek sarsıntıyı gidermeğe yaradığı görüşündedir.[63]

Yayların cinsine ve büyüklüğüne göre, kabza boyları 9-14cm arasında değişiyor. Tirkeş ve talimhane yaylarında ortalama boy 13cm.dir. Menzil yaylannda bu ölçü 11 cm'e iniyor ki, normal büyüklükteki bir elin genişliği de bu kadardır. Kabzanın uzun oluşu bir fayda sağlamaz; fazla kısa olması, kabzayı kavrarken parmaklar sıkışacağı için atıcıya zorluk verir. Kabza yuvarlaktan iyice yassıya kadar çeşitli biçimlerde olabiliyor. En yaygın biçim, avucu dolduracak kalınlıkta, elin ayasına dayanan iç kısmı yuvarlakça, parmakların sardığı dış kısmı balık sırtı biçiminde hafif sivri olanıdır. Yassıca yapılması, yayın elde dönmesini önlemesi bakımından faydalı ise de, bazı örneklerde görüldüğü gibi fazla derin ve yassı olursa elin ayası ve parmak boğumları kabza yanlarını sıkıca kavrayamaz. Kabza sırtı ile iç kabza arasındaki uzunluk 2.1-4,2cm arasında değişiyor. En çok kullanılan ölçü ise 3-3.5cm'dir.

Bazı örneklerde, dışa gelen balık sırtı kısmın kesiti daire parçası şeklinde değil, parmakların oturması için dalgalı olarak yapılmıştır. Bazılarında ise, İran

[62] W. F. Paterson, "The Archers of İslam", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* C.IX/1-11, 1966, s. 76.

[63] N. A. Faris - R. P. Elmer, *Arab Archery*, s. 162.

yaylarının kabzalarında görüldüğü gibi, kabza ortası yanlarda şişkinlik yapmaktadır **(Resim 158)**. 16.Yüzyıl yay kabzaları derin ve yassı iken, 19.Yüzyıla kadar gittikçe küçülmüş, incelmiş ve yuvarlaklaşmıştır **(Resim 159)**. İnce kabzalı yayı ele oturtabilmek için "kabza sargısı" kullanmak gerekir.

Kabza Boğazı (Tir Geçimi): Kabzanın, yayın sallarına bitişik olan kısımlarıdır. Bu kısmın yuvarlak ve tok olması iyidir. "Zira oku yayın kabza ve belleri atar."[64] Üste gelen kabza boğazı, okun yürüdüğü yer olduğu için, "tir geçimi" diye anılır. Bu yer yayın üst kolunda olduğuna göre, üst kol nasıl belirlenir? Bazı okçuluk kitaplarında, yay kollarının farklı uzunlukta olması gerektiği, kiminde uzun kolun yukarı, kiminde aşağı geleceği yazılıdır. Halbuki, yaptığımız incelemeler, Türk yaylarında her iki kolun aynı uzunlukta olduğunu göstermektedir. Kompozit doğu yayları arasında, sadece Arab yayları bu özelliktedir **(Resim 137a, 142)**. Türkçe okçuluk kitaplarında, bu konudaki Arapça risalelerden yararlanıldığını biliyoruz; bu bilgi oradan aktarılmış olmalıdır.

Çuhadar Ahmed, şöyle bir açıklama yapıyor: Kabzanın üst dibi zamanla çökerse ok atmaz olur; ayak yönündeki kabza dibi çökmesi fazla bir mahzur doğurmaz;[65] fakat yayın baş ve ayak yönünün nasıl tayin edileceğini belirtmiyor. Anlaşılan, Türk yaylarında üst-alt farkı yoktu, iki türlü de tutulabiliyordu. Kollar arasında bir kuvvet farkı bulunuyorsa, atıcı bunu sezgisiyle anlayıp yayını ona göre tutuyor olmalıydı. Nitekim, bazı yaylarda bir taraftaki kabza boğazı boyasının ok sürtünmesi ile aşındığı, bazılarında ise her iki yanın aynı ölçüde aşındığı görülüyor ki, bu da böyle kesin bir ayrım olmadığı fikrimizi desteklemektedir. Bazı yayların bir başında görülen küçük işaret kertiklerinin bu maksatla açıldığını sanıyoruz.

Tir geçimi yukarıda kaldığı için, ince bir hesapla, üst ve alt kollar arasında bir uzunluk ve kuvvet farkı meydana geliyor, kısa kalan üst kol daha sert çalışıyor demektir. Kol boylarının farklı olması görüşünde, herhalde bu husus dikkate alınmaktaydı. Her hususu dikkate alan yaycı ustalarının bu konuda hiçbir denemeye girişmemiş olmaları ilgi çekicidir. Herhalde başından beri, kol uzunluklarının farklı olmasının daha karmaşık sorunlar yaratacağı, ayrıca yayın tek yönlü kullanılması sebebiyle daha kısa zamanda elden çıkacağı hesaplanmış, söz konusu mahzurun giderilmesi atış ustalığına bırakılmıştı.

[64] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser,* y, I I a-b. I

[65] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser,* v. 1 la.

Sal: Yayın kolları iki kısma ayrılır: sal ve kasan. Kabza boğazından başlayan kısma sal denilir: “Oku salan”, “atan” anlamındadır. Çizimde de görüleceği gibi, kesiti, bir daire parçası biçimindedir, dışa gelen sinir kaplı yüzeyi, düz veya hafif çukur, boynuz döşeli iç yüzeyi yuvarlaktır, **(Resim 156 A)**. Sal yaya esnekliğini veren en hareketli kısımdır. Bu esnekliğin ölçüsü, gerek salın boyuna ve incelik kalınlık derecesine, gerekse kullanılan ağaç, sinir ve boynuzun nisbetine bağlıdır. Türk yaylarında sal eni ortalama 3cm olmakta, boyları 17-30cm arasında değişmektedir. Sal boyları arasında böyle geniş bir fark bulunması, yayın esneklik ve atış gücünün daha çok bu kısımda toplandığını ve ayarlandığını göstermektedir. Saldaki ağaç, boynuz ve sinir nisbeti üzerinde yukarıda verilen açıklamadan da anlaşılacağı gibi, boynuz gerek kalınlık gerek ağırlık bakımından daha fazladır. O halde bir yayın, okçuluk dili ile **gelişli** veya **çekişli** yani hep aynı kararda çekilir olması ve atış gücü büyük ölçüde, salda kullanılan boynuzun cinsine, miktarına ve kalitesine dayanmaktaydı.

Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda, sal kısımlarına boydan boya yivler açılmış yaylara rastlanıyor. Yivler çoğunlukla boynuz yüzeyini kaplamaktadır (Env.No. 1/1085,1/8853,1/8864,1/9330; iki timarlı yayda ise sinir kaplı yüzeyler olukludur (1/1082,1/1086). Arşiv kayıtlarında bunlar **şeşhane yay** diye geçiyor. Bu yivlerin atışa bir faydası olmadığını, süslemek için yapıldığını sanıyoruz.

İran yaylarında sallar iyice enli (7cm’yi buluyor) ve yassıdır (l.l-1.5cm). Böylesine enli ve yassı boynuz bulunamadığı için, kollara ince şeritler halinde kesilmiş boynuzlardan 8-10 tane yan yana döşenmekteydi **(Resim 160)**. Bu ince şeritlerin yekpare boynuz kadar kuvvetli ve uzun ömürlü olamayacağı açıktır. Bunlar yumuşak çekişli yaylardır, Türklerce makbül sayılmazlar. Türk yaylarında boynuz kısmı açıktadır; İran yaylarında kollara ister istemez eninine sinir sarılmak gerekmiştir. Bu da yayın kısa zamanda sökülüp dağılmasına yol açar. Yaycı ustalan İran kabza biçimini zaman zaman denedikleri halde, parçalı boynuz tekniğine söz konusu sakıncaları sebebiyle rağbet etmemişlerdir.

19. Yüzyıl sağrılı Türk yaylarında salların eni iyice azalmış, iç yüzü kadar, sinir kaplı dış yüzü de yuvarlaklık kazanmıştır. Eninin azalmasından doğan kuvvet kaybı, bu suretle karşılanmıştır.

Kasan: Sal bitimi ile yay başı arasındaki kısımlardır. Kasan veya-bazı risalelerde yazıldığı üzere- “kısan”, Türkçe “kasmak”, “kısmak” dillerinden geliyor. Bu kısımların görevi, adından anlaşıldığı gibi yayın kollarını kasmak ve

uçlara doğru kollarda bir karşı direnç yaratmaktır. Saldan kasana geçilen yere kasan başı" veya "kasan gözü" denilir. Salın eni bu noktaya doğru hafif daralmıştır; dış yüzünde balık sırtı çıkıntının belirmesi ile kasana geçilir. 15.-18.Yüzyıl yaylarında çıkıntının başlangıç yeri açıkça belirlidir; 19.Yüzyılda çıkıntı hafifliyor, kasan başının tesbiti güçleşiyor.

Üst kolda olanına **baş kasanı**, alt koldakine **ayak kasanı** deniliyordu. Kesiti, iç yüzde yuvarlak, dış yüzde balık sırtı biçiminde çıkıntılıdır **(Resim 156 a)**. Ağaç nisbeti bu biçimi verecek tarzda arttırılmıştır. Sinir nisbeti sabit tutulurken, boynuz yavaş yavaş incelerek yayın başında son bulur. Kasanda ağacın rolü ön plana geçiyor; boynuz burada esneklik vermekten çok zorlanan kasan başı noktasını kuvvetlendirip, kırılmaktan koruyor. Kasanda esneklik çok azalmıştır; bu yüzden yay kurulu iken basit yay gibi bir çember parçası biçimini almaz; sallardaki dairevi eğrilik kasanda yumuşak bir dönüşle geriye kıvrılır.

Kasanın uzun veya kısa oluşu, balık sırtı çıkıntının azlığı veya çokluğu kasılmayı, dolayısıyla yayın sertliğini arttırır veya azaltır. Kasan boyları 11.5-19cm arasında değişiyor; ortalama ölçü menzil yaylarında 16-17cm'dir. Abdullah Efendi: "Menzil yayları kasanı bir parmak uzunca olsa eyidir" diyor.[66] Çuhadar Ahmed ise bu konuda şöyle yazıyor: Yay kasanlıca olmak gerek. Ayak kasanının zamanla geriye doğru kendini bırakıp direncini yitirmesi mahzurludur, atışa halel getirir. Baş kasanında olan doğrulma pek zarar etmez.[67] Şu halde böyle durumlarda yayın ayak kısmını yukarı çevirerek kullanmak, hiç olmazsa bir süre için, mümkündür. Bu da zamanla yayın baş ve ayağının değişebileceğini gösteriyor.

Kasan Sonu: Kasanın yay başı ile bitiştiği yerdir. Bu noktada boynuz son bulmuş, ağaç ve sinir kalmıştır. Yay başı, kasanla 120°-150°lik açı yapacak şekilde bir kıvrılma yapar. Bu ölçüler yay kasılı ikendir, yay kurulduktа esneme sebebiyle açı artarak atış sırasında 180°'ye yaklaşır. Bu eğrilik yay başlarına direnç kazandırır. Boynuzun incelip son bulduğu yer düzeltilmiş, yay kurulu iken buraya oturacak olan **tonç düğümünün** kolayca hareket etmesi sağlanmıştır. Sağrılı yaylarda buraya küçük bir deri parçası, tozlu yaylarda bir toz parçası yapıştırılmıştır. Tonç düğümünün sürtünme ve yıpranmasını en aza indirmek için, bazı tirkeş yaylarında kasan sonunun bu dış yüzüne oluklu bir kemik veya fildişi

[66] Abdullah Efendi, *Aynı eser,* v. 7b.

[67] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser,* V,İla.

parçası konulmuştur. Yalnız böyle örnekler çok azdır. Oysa Moğol, Çin ve Kırım-Tatar yaylarının hepsinde bu parçayı görmekteyiz. Bunlarda yay başı kasana dar bir açı ile bağlanır ve yay kurulu iken kasan sonu bir dirsek meydana getirir. Kirişin buradan kaymasını önlemek için bu parça gereklidir. Türk yaylarında kasan sonu böyle bir dirsek yapmaz, dolayısıyla kirişin kayması söz konusu değildir.

Yay Başı: Yayın iki ucundaki ağaç uzantılardır. Dış kenara **tonç ilmeği** takmak üzere bir kertik açılmıştır. Buna **gez** yahut **tonç kertiği** denir. İlmek tiftiklenip aşınmasın diye, kertiğin içine, yanlarına taşacak şekilde **zağ** denilen küçük bir deri parçası yapıştırılır. Yayların çoğunda, kertiğin çatlamasını önlemek için, iç kenarına sinir sarıldığını görüyoruz. Yine birçok örnekte, başın dış kenarına, kertikle uç arasına kemik veya fildişi bir parça konulduğu görülüyor. Bunların yay başını zedelenmekten korumaya yaradıkları anlaşılıyor.

Yay başlarının boyları 6.5-12.5cm'ler arasında değişiyor. % 80'inde ortalama ölçü 8.5-9cm'dir. Abdullah Efendi, menzil yayları için 3 parmak baş boyunun münasip olduğunu söylüyor.[68] Hesabımıza göre, parmağı 2.8cm alırsak, eldeki örnekler bu ölçüye uymaktadır. M.Kani de aynı ölçüyü vererek, boynuz ve sinir bulunmadığına göre, sadece ağaç kısmın uzun olmasının atışa ne faydası var? diye sormaktadır.[69] Bu görüşe katılmıyoruz. Çünkü yay başları, küçümsenmeyecek ölçüde direnç sağlayan kısımlardır. Yayın gücüne ve büyüklüğüne göre, başların da uzun ve dolgun olması gerekir. Nitekim, Bayezid imzalı büyük puta ve menzil yaylarında baş boyları 10cm'nin üzerindedir **(Resim 144)**.

Yay başları, yayların biçim bakımından en fazla çeşitlilik gösteren kısımlarıdır. Yapıldığı devire ve yapan ustaya göre değişik biçimler alabilmesi, kitabesi silinmiş örneklerin devrini tesbitde veya aynı adı taşıyan farklı yaycı ustalarını bulmakta yardımcı olmaktadır. Yay başlarını, biçim yönünden belli-başlı birkaç gurupta toplayabiliyoruz. Başların biçimi derken, kertik ile uç arasındaki kısım anlaşılmalıdır; çünkü, tonç kertiğinden kasan sonuna kadar uzanan kısım hepsinde aşağı yukarı aynıdır.

Bayezid tipi: Daha çok 16. Yüzyıl başına ait örneklerde görülen bu tipte başlar büyük ve yassı olup, uçları düz kesilmiş, kenarları hafifçe yuvarlatılmıştır. Arşiv kayıtlarında bu tür yaylara, başının biçiminden ötürü **Bayezid başlı yay**

[68] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 6b.

[69] M. Kani, *Aynı Eser*, s. 156.

denilmektedir. Bunlarda kertik dibi sinir sargısı ve kenar kemiği kullanılmamıştır. **(Resim 144)**.

Klasik tip: En yaygın olan tiptir. Uzun veya kısa, sivri yahut küt uçlu olsun, bu tipte başın kertikli dış kenarı her zaman düz ve kalın, iç kenarı eğri ve keskincedir. Çoğunda kertik dibi sinir sargısı ve kenar kemiği bulunmaktadır **(Resim 161)**.

Yuvarlak tip: Bu tipte uç kısım yuvarlak ve kısadır. Kertik dibi sargı bulunsa da, kısa oluşu sebebiyle, baş kemiği kullanılmamaktadır **(Resim 162a)**.

Kesik tip (İran tipi): İran yaylarının başlarında görüldüğü gibi, uç kısım içeriye doğru eğik kesilmiştir. Dış kenarı kalın, iç kenarı incedir. Hepsinde kertik dibi sinir sargı bulunmasına karşılık, hiçbirinde baş kemiği yoktur **(Resim 162c)**.

Ayrıca, bu esas tiplerin çeşitli karışımlarına veya tek örneklere de rastlanıyor. Bir örnekte, uç kısma bir kertik ve bir oyuntu açılarak değişik bir dekoratif görünüş sağlanmıştır (TSM, Env. No. 1/9574), **(Resim 162b)**. Az sayıda bazı örneklerde, kertik dibine sinir sargı yerine, Kırım-Tatar yaylarında rastlandığı gibi, deriden şerit yapıştırıldığı, baş kemiği yerine ise sert bir ağaç, mesela bir abanoz parçası kullanıldığı görülmektedir.

Bu arada, yay başlarının ayrı bir parça halinde kemik yahut fildişinden yapıldığı birkaç örneğe rastlıyoruz: 1/8907 (Bayezid tipi), 1/8966 ve 1/1088 (Yuvarlak tip). Bu üç örnekte kasan sonuna derin bir yarık açılmış, kemiğin bir ucu inceltilerek bu yarığa yerleştirilmiştir. Başların böylece daha sağlam olacağı hesaplanmış ise de, bu kere bağlantı yerleri zayıflamaktadır. İran ve Kırım-Tatar yaylarında başları kuvvetlendirmek için başka bir yola başvuruluyor: Baş uzunlamasına ortadan ikiye ayrılarak, araya 2mm kalınlığında bir kemik levha yerleştiriliyor. Kemik levha sadece baş kısmında bulunmakta, kasana girmemektedir. Üç parçadan oluşan yay başı, kertik dibine sargı sarılmasına rağmen, kolayca dağılabilir. Nitekim, Türk yaylarında bu yapım hiç denenmemiştir.

2.f- Yaylara Sağrı ve Toz Tatbiki

Yayın en büyük düşmanı nemdir. Nem alan yay gevşer, esnekliğini yitirir ve atmaz olur. Bunu önlemek üzere yayın sinir kaplı dış yüzüne atın sağrı derisi yahut kayın ağacı kabuğu (toz) döşenirdi. Böylece yaylar "sağrılı" ve "tozlu' (timarlı) olmak üzere başlıca iki çeşide ayrılıyordu.

Tirkeş ve puta yayları sağrılı yaylardır. Atın nisbeten ince olan sağrı kısmından

alınan deri iyice tabaklanır, tekbir parça halinde yayın dış yüzüne itina ile kaplanırdı. Deri ortada genişler ve kabzayı çepçevre sarardı. Kenarları 2-3mm kadar fazla bırakılır, boynuz üzerine yatırılırdı. Sağrı döşemek büyük ustalık isterdi. Eldeki örneklerden çoğu son derece itinalı yapılmıştır. Acemilik, gerek kullanılan derinin kalitesinde, gerek yapımda hemen kendini belli ediyor. Nitekim, Hamburglu Mebert'in yapıp gergedan avında başarı ile kullandığını söylediği Türk tipi sağrılı yaylarda gözümüze ilk çarpan kusur buradaydı ve kendisi çok uğraştığı halde daha iyisini beceremediğini itiraf etmişti. 17. Yüzyıl Polonya yapısı Türk tipi sağrılı tirkeş yaylarında da aynı acemilik hemen dikkati çekmektedir.

Sağrı, toza nisbetle daha dayanıklı ve koruyucudur; dolayısıyla sağrılı yaylara sık sık timar vermek gerekmez. Bu bakımdan tirkeş yayları, savaş şartları dikkate alınarak, sağrılı yapılıyordu. Derinin yumuşak kalması, çatlamaması için üzerine sık sık **sandalos yağı** sürülürdü. Yaycılar, hile karıştırılmasından korkarak, bu yağı kendileri hazırlarlardı. M.Kani, yağın nasıl yapılacağını kitabında aynntılı olarak tarif ediyor.[70]

Menzil yayları ise, tozlu yaylardır. Kayın kabuğunun nemden koruma özelliği Türklerce eskiden beri bilinmekte ve çeşitli yerlerde kullanılmaktaydı. Bu amaçla kılıç kınlarının da kimi zaman tozla kaplandığını görüyoruz. Kaba durmasın diye genellikle tek kat döşenen toz, İstanbul gibi rutubetli kentlerde, menzil yaylarını ancak bir ölçüde koruyabiliyor ve sık sık timar verilmesini gerekli kılıyordu. Bu yüzden tozlu yaylara "timarlı yay" da deniliyordu. Yaylar atıştan önce bir süre yay,sandığına yahut güneşe konularak timarlanır, nemi giderilirdi.

Üzerine cila veya vernik sürülüp nakışlarla bezendiği için, tozlu yay olup olmadığı ilk bakışta belli olmaz. Toz güç bulunan, değerli bir maddeydi; bulunamadığı hallerde sinir yüzüne vernik sürülmekle yetinilirdi. Kayın kabuğu özerindeki koyu kahverengi çizgilerle dekoratif bir görünüm taşıdığı için, kimi zaman ayrıca nakış yapılmaz, renksiz cila sürülerek öylece bırakılırdı **(Resim 149)**. Yay kollarında boynuz, ağaç ve sinirin birleştiği kenar kısımlar en çok nem alan yerler olduğu için, buralara boydan boya ince deri şeritler yapıştırılırdı.

Eldeki bütün örneklerde, tozun yay kollarına yanyana bitiştirilmiş iki şerit halinde döşendiğini ve ek yerlerinin hep çapraz kesildiğini görmekteyiz. Toz neden tek parçalı olarak döşenmiyordu, bunu anlayamıyoruz. Kollardan gelen uzantılar

[70] M. Kani, *Aynı Eser*, s. 211-212.

kabzada birleşmekte, iç kabzaya ise, iki ayrı parça, çelik görünebilecek şekilde yapıştırılmakta idi **(Resim 163)**. Birleşme yerleri daima yanyana getirilmiş birbirine bindirilmemiştir.

3- Yay Kirişi (Çile)

Osmanlı yaylarında kullanılan kiriş, çok katlı ibrişim ile yapıldığından, **çile** diye adlandırılır. Daha önceki dönemlerde Türkler, sinir (rivayete göre, kurt siniri) liflerinden yapılma kiriş kullanırlardı. İnsan boğmaya da yaradığı için, **boğma kiriş** diye anıldığı olurdu.[71] Bu tür kiriş sonradan İran yaylarında kullanılmağa devam etmiştir. Liflerin dağılıp dolaşmasını önlemek için, üzerine baştanbaşa veya yer yer iplik sarılırdı.

Kirişte aranan iki özellik, sağlam olması, sıcakta uzayıp soğukta kısalmamasıdır. Araplar sıcakta uzadığı gerekçesiyle ibrişim çile kullanmaz, deri (sırım) kirişi tercih ederlerdi. İyisi deve derisinden olurdu. Abdullah Efendi, Osmanlı tirkeş yaylarında deve derisi kirişin de kullanıldığını söylerse de, elde hiçbir örnek yoktur. Aynı yazar, yapımını şöyle açıklıyor: Deri taze iken alınıp, tuzlanmadan, bir kış boyu açıkta, kar, yağmur ve ayazda bırakılır. Yeteri kadar yumuşamamış ise, bu kere, tatlı sulu bir göle veya havuza atılır. Yumuşayınca alınıp, keskin uçlu bir bıçakla boyuna olarak şeritler halinde kesilir. Ortasına, okun takılacağı yere dört parmak ibrişim sarmak gerekir.[72]

16.Yüzyıl başında kaleme alınan Arapça okçuluk risalesinde, kiriş yapımı konusunda daha geniş bilgi buluyoruz: Bahara doğru, kıştan zayıflamış çıkan develerin derisi alınır. Genç develerin derisi makbuldür. Soğuk suya atılır. Tuz kullanılmaz. İyice yumuşayınca, yanlar ve sırt olmak üzere üç parçaya ayrılır. Sırt parçası, kenarından bir tahtaya çivilenerek asılır. Serbest kenarından tutulup gerdirilerek, keskin ağızlı bir bıçakla et ve yağ kalıntıları kazınıp temizlenir. Parçanın ortasından boydan boya iki şerit kesilip alınır. Derinin ince yerine rastlanırsa şerit biraz enli, kalın yerine rastlanırsa biraz ensiz kesilir. Büküldükte her yeri bir karar olur. Derinin iki yan parçasından alınacaksa, bu kısımlar daha ince olduğundan, şeritler biraz daha enli kesilmelidir.

[71] *Dedem Korkudun Kitabı,* (Haz. O, ş. Gökyay), ş. 50.

[72] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 12a-b.

Kesilen şeritler, hava cereyanı olmayan güneşsiz bir odada, duvara tutturulmuş bir tahtaya birer uçlarından çakılır. Sarkan serbest uçlara birer yarık açılarak, kısa küçük birer ağaç geçirilir. Bir elle ağaç yavaş yavaş döndürülürken, öteki elde bulunan kaygan bir taş şeride boydan boya sürülerek kıvrımların birbirine oturması sağlanır. Yeterince kıvrıldıktan sonra, ağaç çıkarılır ve buraya bir ağırlık bağlanır. Ağırlık kirişi adamakıllı gerdirip uzatacak kadar olmalıdır. Böylece kuruyuncaya kadar bekletilir. Sonra, yazın kullanılacaksa **Arap zamkı**, kışın kullanılacaksa **tilki yağı** ve **sarı balmumu** karışımı sürülür. Bu maddeler kirişi kuru yaz sıcağından ve kışın soğuk neminden korur.

Araplar, kiriş yapımında ayrıca, yaban eşeği yahut keçi derisi, barsak, sinir, hiçbiri yoksa kendir de kullanırlardı.[73]

Arap yay kirişlerinin deriden tek parçalı olmasına karşılık Osmanlı yay kirişleri çok katlı ibrişimden üç parçalı olarak yapılırdı. Gövdeyi meydana getiren ipek çilesi karışmasın diye, ok gezinin oturacağı orta kısma enlice **meydanlık**, iki yana aralıklı olarak ensiz **güller** sarılırdı **(Resim 155)**. Bu sargılar renkli ibrişimden olurdu. Daha sonra, çilenin iki başına, ayrı ayrı hazırlanan ve özel bir düğümle bağlanan ilmekler (tonçlar) geçirilirdi **(Resim 154)**.

3.a- Çile Yapımı

Çile yapımında, **çile tezgahı** denilen özel bir alet kullanılır. 115 x 10cm ebadında cilalı bir tahta alınır. Tahtanın iki başına, birbirine yakın, şaşırtma üçer delik açılır. Bu deliklere sıkıca girecek kalınlıkta ve birer karış uzunlukta şimşirden iki çivi hazırlanır. Çivilerin başları birer miktar yarılır.

Çile yapılacak üç kat bükümlü ham ibrişim, önce çivilerden birinin başına dört beş kere dolanır ve ucu yarığa sıkıştınlır. Sonra çile yapar gibi, çividen Çiviye sarılır. İstenilen kalınlığı bulunca, ibrişimin ucu bu kere öteki çiviye sarılıp bir karış kadar fazla bırakılır. Daha sonra, bir veya iki boy değişik renkte gevşek bükümlü ibrişim alınarak, başlarda uzunca bırakılmış ibrişimlerle hepsi birlikte çile uçları bağlanır. Araya katılan farklı renkte ibrişime **kılavuz** denilir; çilenin dolaşık olup olmadığını anlamağa yarar. Dolaşık çile, ara yerde gevşek ipler kalacağından sağlam olmaz. Çiviler sökülüp çile çıkarılır.

[73] N. A. Faris - R. P. Elmer, *Arab Archery*, s. 94-97.

"Tonç" denilen ilmeklerin yapımına gelince: Tek katlı, ham ve temiz ipek alınır Bir tahtaya sağlamca tutturulmuş iki ağaç çivi arasına çile tarzında sarılır. Her telin aynı gerginlikte olmasına dikkat edilir. Çile münasip kalınlığı bulunca, buradan çıkarılıp, **tonç tezgahına** takılır. Tezgahın iki başındaki karşılıklı deliklerden geçirilen uçlara birer küçük değnek sokulur. Bu durumda çile fazla sarkmamalıdır.

Öte yanda, geniş ağızlı bir kab içinde, 5 dirhem balmumu, 10 dirhem sakız ve 20 dirhem balık tutkalı, yeteri kadar saf su ile kaynatılır. Soğumadan, kab çile altından geçirilir; sıvının çile katlarına iyice işlemesi sağlanır. Tezgahın iki başında birer kişi durur. Önce biri, bir eliyle çileyi kabın üstüne bastırırken öbür eliyle kendi tarafındaki değneği sağa doğru kıvırır. Sonra öteki başta duran kişi aynı işlemi tekrarlar. Çile yeteri kadar bükülünce, bu halde, cereyansız ve güneşsiz bir yerde iyice kuruyuncaya kadar bekletilir. Kuruyunca tezgahtan alınıp kangal edilip saklanır. Çile ve tonç yapımında kullanılan saf ipeğin alası Uzak Doğudan getirtildiği için, **hıtayi** diye anılırdı. Gerek yay, gerekse tonç çilesinde boyalı ipek pek kullanılmazdı; özellikle kırmızı boya maddesi ipeği çürütürdü.

Burada dikkat edilecek en önemli husus, yapımda kullanılan sıvının kıvamında hazırlanmasıdır. Sulu olursa teller birbirine iyi yapışmaz, tonç kısa zamanda tiftiklenir; koyu olursa büküme iyice nüfuz etmez, aynı sakıncayı doğurur. M. Kani, "kıvamı iyi düşerse, sadece balık tutkalı ile de yapılabilir", demektedir.[74] Tonç, ilk bakışta, kenevir veya sinirden yapılmış izlenimi uyandırmaktadır. Emin olabilmek için bir parça alıp suda kaynattık. Bir süre sonra yapışkan maddelerini tamamen attı ve sedef rengi parlak ipek tel tel çözülüp ayrıldı.

Tonç halkaları çile başlarına, **tonç düğümü** denilen özel bir düğümle bağlanır. Tonç açıklığı kararında olmalıdır. Tayboga açıklığın üç parmak (işaret, orta ve yüzük parmağı) girebilecek kadar olmasını söylüyorsa da, eldeki örneklerden bu ölçünün kullanılan yaya göre 4.5-7cm arasında değiştiği görülüyor. Tonç açıklığı, yay başındaki tonç kertiği ile kasan sonu uzunluğu kadar olmalı, tonç düğümü yay kurulu iken kasan sonu üzerinde durmalıdır. Açıklık fazla olursa toncun kirişten kurtulması, az bırakılırsa rahat hareket etmemesi gibi sakıncalar doğurur.

Tonç düğümü ustalık ister, resimde görüldüğü gibi bağlanır (Resim 154)- Düğüm çok sıkılanmadan, çile yaya takılır. İbrişim katları tek tek düğüm dibinden tutulup çekilerek gevşek olanlar gerdirilir. Sonra uzunca bırakılan ibrişim uçları

[74] M. Kani, *Aynı Eser.*

düğüm üzerine sarılıp düğümlenir. Toncun kesilen düğüm uçlarına biraz tutkal sürülür. Maşa ile ceviz büyüklüğünde bir kor alınır, üflenir ve bu uçlara bastırılarak dağlanır. Dağlama sonunda uçlar sert bir baş meydana geririr ve düğümün gevşeyip çözülmesini önler.

Sıra, **meydanlık**, **dügül** ve **gülleri** sarmaya gelmiştir. Meydanlık ve güller çilenin dağılıp dolaşmasını önlerler, dügül ise okun çiledeki gez yerini belirlemek içindir **(Resim 155)**. Yeteri kadar boyda, üç kat bükümlü ibrişim alınır. Dekoratif bir görünüş vermesi için renklisi tercih edilir. Üç beş kere boydan boya balmumu sürülerek, parmak kalınlığında bir değneğe sarılır. Usta çömelir, dizlerini yay ile çile arasına sokup iki yana açarak, çilenin gergin durmasını sağlar. Meydanlık sarılacak orta kısım açıkta kalır. Hazırlanan ibrişimin ucunu, meydanlığın başlayacağı noktadan ortaya doğru yatırır, bir eli ile meydanlığın başını tutar, öbür eli ile sopaya sarılı ibrişimi ortaya doğru gücü yettiği kadar sıkı ve üstüste bindirmeden sarmağa başlar. İki parmak kadar sardıktan sonra, ibrişimin sargı altında kalan ucunu sıkıca çekip dışarı alarak sarmağa devam eder. Ortayı biraz geçince, meydanlığın bitimini hesaplayıp ibrişimi bu kere o noktadan geriye doğru yatırır. Bir eli ile o uçtan tutarken sarmağa devam eder. Bitim noktasına varınca dışarda kalan ucu çekerek bu başı da sıkılar. Artan uçları kesip alır. Böylece meydanlığın iki başı pot yapmayacak şekilde sağlamca düğümlenmiş olur. Daha sonra, çilenin iki yanında kalan kısımlarına, aynı şekilde ve muntazam aralıklarla, birer tanesi tonç düğümü dibinde olmak üzere, yarımşar parmak eninde dörder gül sarılır.[75]

Gez yerini belirlemek için, meydanlık üzerine ve biraz bir kenara doğru sarılan ikinci kat sargıya **dügül** denir. Belli olması için, değişik renk ibrişim kullanılır. İki gül eninde olduğundan bu ad verilmiştir. Dügülün kalın olmaması gerekir; yoksa okun rahat çıkmasını önler, gez dudaklarının "apışmasına", yani iki yana ayrılmasma sebep olur. Çile yaya takılıymışçasına dik tutuldukta, dügül ortadan yukarıda, sargı yönü ise daima sağdan sola doğru olmalıdır.[76] Eldeki Çilelerin hepsinde dügül sargısına rastlanmıyor. Çuhadar Ahmed: "Usta atıcılar Çileye dügül sarmaz" demektedir.

Yayın çilesi, atışta sonucu etkileyen önemli bir unsurdur. Kaliteli malzeme kullanılması, yapımına büyük titizlik gösterilmesi ve ölçülerinin uygun olması

[75] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 149-151,

[76] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser,* v. 14b.

gereklidir. Üsküdarlı Binyüzcü Hafız Efendi, atıcıların dikkatini sık sık bu noktaya çekerek: “Çileye dügül sarmakda dahi sır vardır” derdi.[77] Hacı Süleyman bu konuda üstad sayılır: Onun bağladığı çileyle atılan ok, herhangi bir çileyle yapılan atışı 50 gez aşar, denilirdi.[78]

3.b- Çile Boyu, Kalınlığı ve Ağırlığı

Çile boyunun tesbiti konusunda değişik görüşlerle karşılaşıyoruz. Muhakkak ki, yay boyu ile çile boyu arasında uygunluk olmalıdır: Çile uzun olursa, ok sonuna kadar çekilse de yay tamamen “dolmaz”, yakına atar; kısa olursa, oku “doldurayım” derken hem atıcı hem yay zorlanır, atılan “ok havada oynar”. Çilenin yaya uygunluğunu belirlemede önerilen ilk usul şudur:

Çekilip bırakıldıkta uzayıp kısalmıyacak cinsten bir sicim alınır. Bir ucu yayın tonç kertiğine tutulur ve kenarından kısa kısa devrederek diğer tonç kertiğine gelindiğinde ip kesilir. Bu ölçü ipi 12’ye katlanarak bir parçası kesilip atılır. Kalanı yine 12’ye katlanır ve bir parçası atılır. Elde edilen ip boyu bu yaya ait çile boyunu verir. Bu hesaba göre, yayın tonç kertikleri arası 110cm ise, çile boyu 92.5cm olacaktır. Bu ölçü, tirkeş ve puta yayları içindir. İp ikinci defa 12’ye değil, 6’ya katlanır ve bir parçası atılırsa, menzil yaylarına münasip çile boyu bulunur. O halde, 110cm gelen menzil yayına 84cm çile gerekir.[79]

İkinci usul daha pratiktir: Yay kuruluyken çile ortası ile kabza ortası (çelik) arasındaki uzunluk ölçülür. Bu ölçü ortalama 7 zira-ı mimari parmağı (22cm) olmalıdır. Bundan 2.5 parmak azına veya çoğuna kadar da kullanılabilir. Tayboga da bu usulü benimsiyor ve çile ile kabza açıklığının, çilenin 1/4’i kadar olması gerektiğini, 1-1.5 parmak uzun da olabileceğini söylüyor.[80]

Çile boyu normalden biraz kısa olursa “devşirmeli” uzunca olursa “döşekli diye anılırdı. Eski ustalar döşekli çileyi tercih eder, böyle çilenin oku “ağızlıklı” olur, yani uzağa gider derlerdi.[81] Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda, çilesiyle beraber saklanmış yaylarda çile boyları şöyledir.

[77] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 177.

[78] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 145-146.

[79] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 144-145.

[80] Tayboga, *Bugyetü’l-Meram,* v. 25b.

[81] Tayboga, *Aynı Eser,* 12a.

Env.No	Yay Boyu	Çile Boyu
1/8869	126cm	99cm
1/2712	114cm	88cm
1/8842	112cm	88cm
1/8845	111cm	88cm
1/9136	110cm	87cm
1/9113	108cm	88cm
1/9376	106cm	85cm

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, atıcılar çile boyunun tayininde, önerilen usullere uymaktan çok kendi denemelerine dayanıyorlardı. Eldeki çilelerin boyları 82-99cm arasında değişmektedir. Ortalama boy 87cm'dir. Meydanlık sargısı uzunlukları 8.8-13.3 cm, gül boyları ise 0.8-2.1cm'dir. Bazen, çile boyunu biraz kısaltmak için, bir veya birkaç yerine düğüm atıldığı görülmektedir. Bu arada dikkatimize çarpan bir nokta da şudur: Okçuluk risalelerinde, çile yapımında boyanmamış ham ipek kullanıldığı, boyanın (özellikle kırmızı boyanın) ibrişimi çürüttüğü belirtiliyorsa da, eldeki 28 örnekten 21'i renkli, 5 tanesi ise kırmızı boyalıdır.

Çile kalınlığı, kullanıldığı yayın sertliğine göre ayarlanır. Tirkeş yaylarına kalın çile iyidir; oku hızlı ve düz atar; isabet ihtimalini arttırır. Menzil yaylarının çilesi ise ince olmalıdır, iyi "ağızlık verir", uzağa atar. Ama atış temiz olmalıdır, yoksa oku havada oynatır. Yay kurulu iken, çileyi 10cm kadar çekip bıraktıkta çıkan ses pes ise çile fazla kalın, tiz ise fazla ince demektir. İkisi arası tatlı bir ses verirse, normal kalınlıktadır.[82]

Çilenin kalınlığı ibrişim sayısına göre anlaşılır gibi görünüyorsa da, ibrişim kalınlığı hepsinde aynı olmadığı için bu bir ölçü olamaz. Kullanılan ibrişimi, kalın, orta ve ince diye üçe ayırırsak, kalın ibrişimli örneklerde kat sayısı 20-34, orta kalınlıkta 42-60 ve incede 46-64 arasında değişmektedir.

Çilenin kalınlığı daha çok ağırlığından anlaşılır. Eldeki otuz kadar örnekte ağırlıklar 11-6.5 gr olup, çoğu 7-8 gr gelmektedir. Çilenin boyu gibi ağırlığı da kullanıldığı yaya göre hesaplanır. Yay boyu ile çile ağırlığı arasında şöyle bir ilişkiden söz edilmektedir: 10 tutam (112 cm) yaya toncuyla beraber 3 dirhem (9,6 gr), 12 tutam (134.4 cm) yaya 4 dirhem (12.8 gr) ve 14 tutam (156.8 cm)

[82] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 146; Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 13b.

yaya 5-6 dirhem (16-19.2 gr) çile gereklidir. Pişrev yaylarına, bu ölçünün biraz dışına çıkılarak, 2.5 dirhem (8 gr) dirhem çile kullanmak doğru olur, denilmektedir.

Çile ağırlığı ile yay ağırlığı arasında da bir ilişki vardır: Çile, yayın 1/10'inin 1/3 'i kadar olmalıdır. Bu hesaba göre, 120 dirhem (385gr) yaya 4 dirhem (12.8 gr) çile gerektir.[83] Eldeki örneklerin yay ve çile oranları bu ölçüleri tutmaktadır.

Araplar, yay kuvveti ile çile ağırlığı arasında da bir bağıntı kurmuşlardı: Yayı kirişinden bir direğe asar, kabzasına aradaki mesafe bir ok boyunu buluncaya kadar ağırlık bağlarlardı **(Resim 164)**. Ağırlık batman olarak yayın gücünü, yani çekiş için gerekli kol kuvvetini verirdi. Buna göre, çile ağırlığı, yayın çektiği ağırlığın 1/1000'inin 1/3'i kadar olmalıdır. Bir yay 30 Şam batmanı (18.000 dirhem) çekiyorsa, bunun 1/1000'i 18 dirhem, bunun da 1/3'i 6 dirhem (19.2 gr) olacak demektir. Kaynaklarda açıklandığına göre, Osmanlılar, sağrılı tirkeş ve puta yayları için bu usulü de kullanmışlardır.[84]

B-TÜRK OKLARI

Eskiler, başarılı bir atış için öncelikle şu üç şeyi gerekli görmüşlerdir: Usta atıcı, iyi yay, iyi ok. Atıcının ustalığı ve yayın kalitesi üzerinde durduk. Bu başarıda okun rolü nedir? Abdullah Efendi, bu soruya konunun genişliğini düşünerek şu kısa cevabı veriyor: "Ok yapmakda esrar çokdur, ma'lum ola."[85]

Sefaret Katibi Mahmud Efendi, 9 Temmuz 1794 günü, Londra'nın Bedford Meydanı'nda, Okçuluk Derneği (Toxophilite Society) üyeleri önünde, ilkin rüzgara karşı 415 yarda'ya (380 m), sonra rüzgar yönünde 482 yarda'ya (446 m) iki atış yaptı. Bunlar, İngiliz okçuları için rekor sayılacak şaşırtıcı ölçülerdi. Kendisinden, bir rekortmen değil sadece meraklı olduğunu, bu ölçülerin ülkesinde kemankeş sayılmaya bile yetmiyeceğini ve Sultan III. Selim'in İstanbul'da bunlardan ikibuçuk kat fazla rekoru bulunduğunu öğrenince daha çok şaşırdılar. Başarının sırrını anlamak için, Mahmud Efendi'nin hediye ettiği yay ve okları incelediler. Yay kısa olduğu gibi, okları da kısa, ince ve hafifti. Yayın çekiş gücü 160 libre (72.5 kg) okların boyu 25 1/2 inch (65 cm) geliyordu. Başarıyı daha çok okların

[83] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 13a.

[84] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 13a. Diğer kaynak okunamamıştır. (editör notu)

[85] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 18a.

kısalığına ve hafifliğine yorarak, Türk oklarının yalnız menzil atışlarına elverişli olduğu, hedef (puta) atışlarına yaramayacağı sonucuna vardılar.[86]

İngiliz okçuları, atılan mesafe ile okun boyu arasında bağlantı kurmakta bir bakıma haklıydılar. Türk yayları diğer bütün yaylardan daha kısadır. Yay ile okun boyu arasındaki belli oran sebebiyle, Türk okları da bilinen en kısa oklardır. Hatta, bilek siperi yardımıyla, ok kabza gerisine 4-5 cm çekildiğinde yaya göre daha da kısalıyor demektir. Havada uzun süre kalmasını sağlayan hafifliği, sürtünmeyi en aza indiren incelik ve kısalığı elbette uzağa gitmesinde önemli rol oynar. Fakat aynı özellikler, okun yaydan çıkarken savrulmasına, havada oynamasına yahut yere değince kolayca kırılmasına da sebep olabilir. Ama olmuyor. Kaldı ki bu oklarla, İngilizlerin sandığı gibi, yalnız uzağa değil, çelik hedeflere de isabetli ve etkili atışlar yapılabiliyordu.

O halde, başarı sebebini sadece okun boyuna bağlamak yetersizdir. Nitekim İngiliz okçuları da bu olaydan hemen sonra Türk okçuluğuna daha yakından eğilmişler ve araştırmalarını çok yönlü olarak bugüne kadar sürdürmüşlerdir.

Türkler, 15.Yüzyılda ve daha önce, kayın ağacından yapılmış oklar kullanırlardı.[87] 15. Yüzyıl ortasında, kamış ok kullanılmaya başlanıyor. 16.Yüzyıl başında, her ikisi beraber kullanılıyor, fakat ağaç ok yapımında kayın yerine çam ağacı tercih ediliyordu. Eski ustalar, kamış okun her bakımdan daha üstün olduğunda birleşiyorlar: Kamış ok hem daha hafiftir, hem de darbeye karşı daha esnek bir yapıya sahiptir. Yalnız, her çeşit kamıştan iyi ok yapılamıyor, Hindistan’dan getirilen içi dolu, boğum araları geniş, dokusu sık ve saf, özel bir kamış kullanılıyordu. İstanbul Okmeydanı’nda açılan ilk menziller hep kamış okla atılmıştır. Zamanla ihtiyaç artmış, yeterince okluk kamış bulunamadığı için, birkaçı bir altına satılır olmuştu. Kemankeş Mustafa'nın: “Ok atan altın atar” sözü bu gerçeği dile getirir.[88] Bu yüzden, kamış okun 16. Yüzyıl sonunda büsbütün terkedildiğini görüyoruz.

17. Yüzyıl sonunda, okçuluk sporuna yeni bir canlılık getirmeye çalışan Abdullah Efendi, kamış ok konusunu da ele alır. Bir kitabında, Okçu Ustası

[86] Gerek bu olay vaktinde, gerekse bundan sonra İngiltere ve öbür Avrupa ülkelerinde başlatılan Türk Okçuluğu araştırmaları için Bkz. P. E. Klopsteg, *Turkish Archery and the Composite Bow,* s. 1-30.

[87] *Dedem Korkudun Kitabı,* (Haz. 0.1. Gökyay), s.29,100,108.

[88] Kemankeş Mustafa, *Kavsname,* v. 21a.

Abdülalim Çelebi'ye kamış ok yaptırdığını, Okçu Gınayi Çelebi ile Okçu Yusuf'un da kamış ok yapıp iyi sonuç aldıklarını, Hindistan'a giden tacirlere okluk kamış ısmarladığını, bunlar gelirse kamış okun yeniden rağbet bulacağını umduğunu yazmaktadır.[89] Bu çabaların bir sonuç vermediği anlaşılıyor.

Okun kısımlarına, insan vücuduna benzetilerek değişik adlar verilir **(Resim 165)** Okun boyu 24 eşit kısma bölünmüştür. Çileye takılan **gez** kertiğinden itibaren ilk 4 kısma **baş**, başın bitimine **boğaz**, 10,5-11 kısım gelen yerine **göbek,** boğazla göbek arasına **göğüs**, göbekten 17. kısma kadar **baldır**, baldırdan uca yani 17.-24. kısım arasına **ayak** denilir. Ucuna takılan sivri parça madeni ise **temren**, kemik ise **soya** adını alır. Havada düzgün uçmasına ve hep ayağı üzerine düşmesine yarayan üç parçalı tüye **yelek**, bazen da **sakal** denir. Gezi, kemik veya fildişinden ayrı parça halinde olursa **başpare** diye anılır.

Oklar, yapıldıkları malzeme bakımından, kamış ve ağaç diye ikiye ayrıldığı gibi, kullanıldıkları amaca göre de, **tirkeş oku**, **talimhane oku**, **puta oku**, **menzil oku**, **idman ve meşk oku** gibi türlere ayrılırdı. Bu türlerin de kendi içinde çeşitleri vardı.

Menzil okları ayrıca, gövde biçimlerine göre üçe ayrılırdı: **Kiriş endam**, **tarz-ı has**, **şem endam**. Kiriş endamda, okun gövdesi gezden itibaren boğaz, göbek ve baldırda hep aynı kalınlıkta devam eder, ayakta uca kadar incelir. Kamış okları en çok bu endamda yaparlardı. Tarz-ı hasda, boğaz yeri az ince, gövde kalıncadır, ayak çok incelmeden uca kadar gider. Şem endamda, boğaz kısmı incedir, göbeğe kadar kalınlaşır ve baldırdan itibaren fare kuyruğu gibi gittikçe incelerek son bulur.

Okun, yaydan çıkarken boğazı, toprağa veya hedefe çarpınca ayağı fazla tazyik görür ve en çok bu iki yerden kırılır. Bunun için, bu kısımları nisbeten kalın olan kiriş endam tavsiye olunmuştur. Ama, soyadan göbeğe kadar yeri ince olmakla ve hava sürtünmesini en aza indirmekle, şem endam en fazla uçuş üstünlüğüne sahiptir. Usta kemankeşler bunu bilir, biraz yumuşak yay kullanarak, bu endamda ok atmayı tercih ederlerdi.

[89] Abdullah Efendi, *Kavaidü'r-Remi,* v. 17b-18a.

1- Okların Yapımı

Kamış oklar, ya tek parça kamıştan yapılır veya kamış, boyuna ince şeritler halinde kesilip, bir araya yapıştırılarak hazırlanırdı. Her iki halde de boğum araları bir ok boyu olan kamış tercih edilirdi. Yoklukta kısa boğumlu kamış kullanıldığı olmuştur. Bunlarda boğum yerlerinin iyice düzeltilse bile bir potluk yaptığı görülür. Ayrıca yekpare kamış oklara istenilen endamı vermek imkansızdır. Kamışın en sert yeri yüzeyidir, içi dolu da olsa, inceltmek için yontulduğunda o kısım hemen zayıflar.

Ağır temrenli tirkeş oklarında boğum potluğunun ve endamın büyük mahzuru yoksa da, büyük titizlik isteyen menzil oklarında bunlar kulak ardı edilemez. Nitekim, ister boğumlu, ister boğumsuz olsun, tek parçalı kamış örneklere sadece tirkeş oklarında rastlıyoruz. Menzil atışlarında kullanılan ve içi boş anlamına **mücevvef** denilen çok parçalı kamış oklarda bütün bu mahzurlar giderilmiştir.

Mücevvef ok yapımında boğum araları bir ok boyu olan kamış kullanılır. Önce kamış, kalınlığına göre, 8,10,12,16 veya 20 parçaya bölünür. Yapılacak ok için 6, 12, 18 tanesi ayrılır. Bu parçalar bıçak ve eğe ile düzeltilir, iç taraflarındaki yumuşak doku kazınır. Parçalara, baş ve ayak kısımları dar, ortaları geniş bir biçim verilerek, yan yana getirildiğinde istenilen endamı alması sağlanır.

Hazırlanan parçalar tutkallanıp bir tel etrafında yan yana yapıştırılır ve iple sarılır. Kuruyunca ip sökülür, **sığama** denilen ince yuvarlak ağızlı rende ile ek yerlerindeki çıkıntılar ve tutkal taşkınlıkları giderilir. Daha sonra, **koğuş otu** ile okun üzeri cilalanır, içindeki tel çekilip çıkarılarak, temreni veya soyası ile gezi veya başparesi takılır. Yelek yapıştırılır.

Mücevvef ok, atışta yayın zarbına ve toprağa değdiği zaman darbeye, ağaç oktan daha fazla dayanan bir sağlamlığa sahiptir. Ayrıca, hafif olduğu için, ağaç oktan en az 100 gez daha uzağa gider. Yalnız, mücevvef okun bir mahzuru vardır: Yekpare kamış veya ağaç oktan farklı olarak, yapıldıktan uzunca bir zaman sonra kullanılmaz olur. Parçaları birleştiren tutkalın gevşeyip, atış sırasında bu kazaya sebep olmasından korkulur.

Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda, yapı bakımından farklı dört çeşit kamış oka rastlanmaktadır:

[90] Abdullah Efendi, *Aynı Eser*, v. 17b, M. Kani, *Aynı Eser* s.173.

1- Yekpare boğumlu: Bunlar, içi dolu kamıştan yapılmış 5 adet tirkeş okudur. Ortalarına birer boğum isabet ediyor. Kamışın kök yönüne doğru kalınlaşan ucu, okun ayak tarafına getirilmiştir. Temren iğnesi tutkallanıp ayağa çakıldıktan sonra, dibine, kabarıklık yapmıyacak kadar bir sargı sarılmıştır. Boyun yeri ayrı bir parça halinde ve sert bir ağaçtan yapılarak, inceltilmiş ucu kamışa çakılmıştır. Gez dudakları ise, daha yumuşak bir ağaçtan, **bakkam gez** tekniğiyle yapılmıştır **(Resim 166, 167a)**.

2- Yekpare boğumsuz: Eldeki tek örnek yine içi dolu kamıştan yapılmış bir tirkeş okudur. İki boğum arasından çıkartılmış, boyunu uzatmak üzere baş kısmına yine ağaçtan ek yapılmış olup, gez yeri fildişi başparelidir **(Resim 167 b)**.

3- Çok parçalı mücevvef: Bu türden elimizde 3 tirkeş ve 2 menzil oku vardır. Birinin parçaları dağılmış olan tirkeş okları 12 veya 6 parçalıdır **(Resim 166)**. Ayak deliklerine ağaç parçaları sokulmuş, temrenler bunlara çakılmıştır. Gez yeri başpare olanlarda, bir ucu kamışın boyun kısmına, diğer ucu başpareye giren ağaç kamalar kullanılmıştır **(Resim 167 c)**. "Bakkam ayaklı" bir pişrev ile "zeytuni demir temrenli" zergerdan oku ise 12 parçalıdır.[91]

4- Çok parçalı içi dolu: Elimizde bu türden 4 tirkeş oku vardır. Yazılı kaynaklarda sözü geçmeyen bu oklar, bir ağaç çubuk üzerine 6 veya 12 parça kamış kaplanarak yapılmıştır. Bunlar, içindeki ağaç çubuk yüzünden, en ağır kamış oklardır. Çok parçalı kamışla kaplanmalarının faydası anlaşılmıyor.

Türklerin 15.Yüzyıldan önce kullandıkları, kayın ağacından oklar günümüze kalmamıştır. Yapımları ve özellikleri konusunda da bir bilgiye rastlamıyoruz.

Ağaç oklar her çeşit çam ağacından yapılırsa da, okçular Bayramiç kazasının Avcılar ve Çavuşlar köylerinden getirtilen çamları tercih ederlerdi. Bazı titiz okçular, kendileri gider, istedikleri ağaçları yerinde seçip kestirirlerdi. Bayramiç yakınındaki Kaz Dağı'nın, güney rüzgarı alan, yüksek yamaçlarında yetişen çamlar çok makbuldü. Gölgelik yerde yetişen çamdan iyi ok olmazdı. Hatta, kimi okçular daha da titiz davranır, ağacın poyraza bakan yüzünden yapılan okları poyraz havasıyla, güneye bakan yüzünden yapılanları lodos havasıyla yapılan atışlar için kullanmayı tavsiye ederlerdi. Ağacın o yüzünün o rüzgara uygun ve alışık olduğu yolundaki bu inancın ne derece fayda sağlayacağım bilemiyoruz.

[91] Bakkam gez, bakkam ok gibi tabirleri ve yapımla ilgili ayrıntıları daha sonra açıklayacağız.

Ağacın kemalini bulmuş olanları seçilirdi. M.Kani'ye göre, çam 10 yaşında kemaline ulaşır. Vaktinden önce kesilen ağacın dokusu gevşektir, geçkin ağaç gövdeleri ise ancak kütük yapmağa yarar. Ağaçların suyunun çekildiği güz sonlarında kesim yapılır. Yerden bir arşın yukarıdan, 1,5 arşın boyunda budaksız yeri alınır, altta kalan kısım "burgaşık" dokulu, üstteki kısım ise gevşek dokulu olduğundan, ok yapımına gelmez. Alınan gövdelerin kabukları temizlenir ve 2-3 parmak kalınlığında dörtköşe parçalar halinde kesilir. Keresteciler bunlara "samanlı" derlerdi. Sonra desteler halinde bağlanıp İstanbul'a yollanır.[92] Çuhadar Ahmed kendi zamanında (18.Yüzyıl başı), Bayramiç'in "ocaklık" olan üç köyünden İstanbul'a her yıl 70.000 okluk çubuk gönderilip okçu esnafına dağıtıldığını bildiriyor.[93] Okçu ustaları, özellikle okun ağaç ve yeleğinde kaliteli malzeme kullanmaya titizlik gösterdikleri için, okluk çubuk ile tüylerin başka esnaf zümresine verilmemesi yolunda emirname çıkartmışlardı. Elimizde bu konuda bazı belgeler bulunmaktadır:

Tirendazlar, Sultan IV. Mehmed'e arzuhal sunup, okluk kereste ve tüylerin usule aykırı olarak başkaları tarafından tedarik olunup fazla bahaya satılmakla, ok fiyatlarının çok arttığından şikayet etmeleri üzerine **(Resim 168)** Sultan, Sadrazam Mustafa Paşa'yı bu konuyu araştırmakla görevlendiriyor **(Resim 169)**. Sadrazamın emriyle, Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa ilgililerle görüşüp durumu inceliyor. 8 Cemaziyülevvel 1092 (1681) tarihli yazısından, ok yapımında kullanılan çubukların bigane kimselerce alınıp fazla fiyata satıldığını, Sorguççu esnafının da okçulara gerekli "dirsek yünü"nü pahalı verdiklerini, bu yüzden, pişrev okunun 60 akçeye, heki okunun 25 akçeye, azmayiş okunun 20 akçeye, puta okunun 10 akçeye yükseldiğini, bundan tirendaz taifesinin zarar gördüğünü öğreniyoruz **(Resim 170)**. Sultan IV. Mehmed'in bu konuda aynı yılın Receb ayı sonunda verdiği fermanda ise şöyle denilmektedir:

"…İstanbul Kadısı(na)... malum ola ki bey olunmak için bezirgan taifesinin getirdikleri ok çubuklarını bigane kimesne alıb ziyade baha ile okçulara vermeleriyle oklar ziyade bahaya çıkıb tirendazlara gadr olunduğun ilam etmeleriyle ok çubukları geldikde pişrevlik ve hekilik ve azmayişlik çubukların okçubaşı olanlar ifraz ve vechi makul üzere bahasın kat ve kanad geldikde

[92] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 173-174.

[93] Çuhadar Ahmed, *Aynı eser,* v. 4a.

Sorguççubaşı olanlar dirsek tabir olunan yünü kanatdan ifraz ve çiftin dörder ve beşer akçeye okçu üstadlarına verib ahara verilmeyib ihtikar olunmamak üzere pişrev okun otuz akçeye heki onbeş akçeye ve azmayiş onar akçeye ve puta beş akçeye ve pişrev ayağı çubuğundan kırıldıkta beş akçeye ve bakkam olundukda üç akçeye ve pişrev yünü bütün altı akçeye, heki yünü üç akçeye, azmayiş yünü iki akçeye olmak üzere... kar ve amellerine nizam verilib... yeniçerilerin ağası olan Mustafa Paşa tarafından nezareti hasebiyle mühürlü temessük verilmeğin mucibince amel olunmak emrim olmuşdur..."[94] **(Resim 171)**.

Sultan II. Mahmud'un, 20 Zilhicce 1235 (1820) tarihli fermanından da bu konuda şunları öğreniyoruz: Bayramiç kazasına bağlı Çavuşlar Köyü'nden 20 nefer ve Avcılar Köyü'nden 18 nefer, her yıl 20.000 kıt'a okluk vermek üzere, 1109 (1697) yılında Osman Paşa tahririne ocaklık kaydolunmuş iken, 1130 (1717) yılında ocaklığa gerek yoktur diye kayıtlar silinmiş, güç durumda kalan okçu esnafının arzuhali üzerine 1147 (1734) tarihinde bu kere 25.000 aded okluk verilmesi ferman olunmuştu. Elimizdeki 1235 tarihli ferman, zamanla zayi olan bu ferman yerine verilmiştir.[95]

İstanbul'a gönderilip okçu esnafına dağıtılan çubuklar, iki ay kadar öylece bırakılır. Sonra, normal sıcaklıktaki fırında tamamen sararıncaya kadar, birkaç saat tutulur: Böylece ağaç bütün yağını ve çırasını atar, hafifler. Buna **oka timar vermek** denir. Fırında çok tutulursa kavrulur, oku dayanıksız olur; az tutulursa çıralı kalır, oku yüğrek olmaz..[96] Çubuklar kızgın kum içine gömülerek de tavlanırdı.[97] Tavlanan çubuklar kuru hava cereyanlı bir yerde 10 gün kadar tutulur. Daha sonra, rutubetsiz bir depoya konularak 3-5 yıl tabii halde kurumaya terkedilir. Abdullah Efendi, 20,50, hatta 100 yıl dursa daha da iyidir, diyor.[98] Bu kadar çok bekletilmesi yalnız iyi kuruması için olmasa gerek. Bilindiği gibi, ağacın dokusu, kesildikten sonra, cinsine göre bir süre hayatiyetini korur. Marangozlukta buna, "ağacın çalışması" deniliyor. Bu süre içinde ağaçta esneme ve yamulmalar olur. Anlaşılan bunu önlemek için uzun süre bekletilmesi tavsiye olunuyor.

Okluk çam, dokusuna göre değişik adlar alır: **Saz telli** de, lifler ince ve sık, dalgaları az, dokusu sıkıdır. **Kaba telli** de, lifler kalın ve seyrek, dalgaları iridir;

94 H. B. Kunter Arşivi, Ferman Suretleri Dosyası.

95 H. B. Kunter Arşivi, Ferman Suretleri Dosyası.

96 M. Kani, *Aynı eser,* s. 174.

97 Bu bilgiyi Okçuluk Federasyonu Başkanı Fazıl Özok'a borçluyuz.

98 Abdullah Efendi, *Aynı Eser*, v. 18a.

iyisi makbuldür ama az bulunur. Lifleri saz telli kadar ince ve kaba telli kadar seyrek olmayan cinsine ise “ibrişim telli” denilir **(Resim 172)**. Ayrıca şu çeşitleri vardır:

Pelenk: Lifleri, saz telli gibi ince ve sıktır, fakat esmer renklidir. Cilalı iken, dalgaları ince ve pul pul görünür. Bazen sarı veya beyazına da rastlanır.[99] Çuhadar Ahmed ise, benekli görünüşün çamın yapısı ile ilgili olmadığını belirterek, çubuk kesildikten sonra rutubet alırsa alacalı bir renge dönüşür; bu yüzden “pelenk” (kaplan) diye anılır; okçular bu çeşit ağaçtan yapılan okun Lodos havada iyi uçtuğuna inanırlar, demektedir.[100]

Öz: Ağacın özünden alınan çubuğa denir. Kızılımtırak bir rengi vardır. Çırasız olmasına dikkat edilmelidir.[101]

Koğaz: Hadde ile okun kalınlığı ölçülüp, söz gelişi 5 dirhem gelmesi beklenen ok tartıldıkta 4-4,5 dirhem gelirse, yani özgül ağırlığı diğer cins çamlardan daha hafif olursa, bu cins çama “koğaz çam” denilir. Atış kusursuz yapılırsa, koğaz çamlı ok öteki cins okları bir hayli geçer.[102]

Nimten: Ağacın özüne bitişik yerinden alınan okluk çubuğa bu ad verilir. Boyuna olarak yarısı kırmızı, yarısı beyaz renklidir. Makbuldür, yalnız öz tarafi az, ağaç tarafı fazla olmak gerekir, öz tarafı çok olursa, ok zamanla o tarafa eğrilir.

Kalp: Okçuların rağbet etmedikleri bu tür ok çubuklarında liflerden bazısı yahut birkaç tanesi kırmızıdır; çıraya benzer. Çabuk kırılır; kırılmasa bile uzağa gitmez.[103]

Dokusu ve rengi ne türlü olursa olsun, okluk ağacın alası katı, sağlam, hafif ve budaksız olmasından ve tabii halinde cilalı gibi görünmesinden anlaşılır. Kemankeş Ahmed’in tarifine göre, ala “ok çubuğu sıkı ve telleri doğru olub tel tarafında bazı siyah siyah elfler ve bazı budak nişanı gibi haletler olmak ve tahta canibinde cevher olub şuledar olmak gibi” özellikler taşır.[104]

[99] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 175.

[100] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser,* v. 4b.

[101] *Aynı Eser,* v. 4b; Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 18a.

[102] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 174-175; Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 21b.

[103] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser*, v. 5a.

[104] *Ayıt Eser,* v. 4b.

1.a- Ok Gövdesinin Yapımı:

Uzun süre depoda saklanan okluk çubuklar alınır. Kaç tane ok çıkarsa, boyuna olarak, o kadar parçaya kesilir. Dokularına göre, bunlara elverişli türden ok yapılmak üzere, guruplara ayrılır. Pişrev, diğer çeşit oklar ve hava gezi için kullanılan ağaç dokuları farklıdır. Liflerin karışık olan yeri okun boğazına getirilmelidir. Asıl dikkat edilecek husus, ok çubuğunun daha sık ve sıkı olan köke yakın tarafının, okun ayak kısmına alınmasıdır. Bu konuda bir şüpheye düşülürse, çubuklar durgun suya bırakılır: fazlaca batan ucu kök tarafıdır. Bu şöyle de anlaşılır: Çubuğun tam ortası bulunur ve buradan tutulup yukarıya kaldırılır; kök tarafı ağır basar.[105]

Oka biçim vermede özel bir tezgah kullanılır **(Resim 173)**. Uzun ve enlice bir tahtanın bir başına 25 cm kadar yükseklikte, üstü içe doğru eğri kesilmiş, ıhlamur ağacından bir kütük yerleştirilmiştir. Kütüğün üst kısmında, parmak kalınlığında şimşir veya kızılcıktan bir çivi saplıdır. 90 cm uzunluğunda dört köşe bir çubuğun bir başı delinerek, çiviye takılmıştır. Buna **piştahta** denilir. Okçu ustası, tezgahın öteki ucuna bir yastık koyup üzerine oturur; piştahtanın serbest olan ucunu sağ koltuk altında bel hizasına alır. Okluk çubuğu piştahta üzerine koyar ve sol eliyle çubuğun başından tutar. Sağ elinde bulunan ve **miyane** denilen bıçağı oluklu rende ile rendelerken, sol eliyle çubuğu devamlı çevirir. Çubuk ok biçimini bulunca, daha ince rende ile düzeltmeğe devam eder. Ayak ve boğaz yeri soya ve gez takılırken işlenmek üzere biraz kalınca bırakılır.

1.b- Gez Yerinin Hazırlanması:

Okun baş tarafındaki, çileye takılacak kertiğe "gez" adı verilir. Biçimi laleyi andırır, "adi gez", "başpare", "bakkam gez" olmak üzere üç çeşittir. Adi gezde okun ucu kertilerek gez biçimi verilmiştir **(Resim 174 a)**. Bu tipe, daha çok seri halde imal edilen tirkeş oklarında rastlıyoruz. Dudakları kolaylıkla apışıp ayrıldığı için makbul değildir.

[105] N. A. Faris - R. P. Elmer, *Arab Archery*, s. 107.

Başpare: Tek parçalı, kemikten veya fildişinden yapılan geze denilir. En iyisi yaban keçisi boynuzunun ucundan yapılanıdır. Genel olarak incik kemiği kullanılırdı. Kemik parçanın bir tarafına, kalınca bir matkapla, 1 cm derinliğinde bir oyuk açılır ve okun baş kısmı, bu oyuğa girecek biçimde inceltilip düzeltilir. Yapışacak yerleri tutkallanır, kuruyunca yine tutkal sürülüp birbirine geçirilir, iyice kuruduktan sonra, avuç içinde döndürülerek **kızağı bıçağı** ile istenen biçim verilir. Soya yapımında da kullanılan bu bıçak, eski bir usturaya sabit bir sap takılarak yapılır. Okçu ustası, bıçağı sol elinin baş ve işaret parmakları arasına alır, ağzı yukarı gelecek şekilde avucuna oturtur. Oku sağ dizine yatırıp, başpareyi aynı parmakları arasında bıçağın ağzına dayar. Sonra, sağ eliyle, dizinde duran oku oklava gibi çevirerek, çıkrıktan çekercesine başpareyi yuvarlatır. Daha sonra, ince dişli testere ve **boğaz eğesi** denilen bıçak biçimi eğe ile gez kertiği açılır **(Resim 174 e, f, 175 a)**.

Bakkam gez: Yapımında, "bakkam ağacı" (Caesalpinia Sappan) kullanıldığı için bu ad verilmiştir. Önce bir parça bakkam gez biçiminde yapılıp, boyuna ikiye bölünür. Okun ucu iki taraftan meyilli kesilir. Bakkam uçlarına da aynı meyil verilir. Balık tutkalı ile, bakkam parçaları meyilli yüzeylere yapıştırılarak, iple sıkıca sarılır. Kuruyunca ip çözülür, eğe ile pürüzler giderilip istenilen yuvarlaklık verilir. Daha sonra, yaycıların da kullandığı tel tel edilmiş sinir liflerinden birkaç ince ve temiz parça seçilip, sıcak balık tutkalında yumuşatılır ve gez dibinden gez dudaklarının ortasına kadar gelen yere iki üç kat sarılır; parmaklarla burularak sıkılanır. Kuruyunca, taşkınlık ve pürüzler giderilir. İnce dişli testere ile gez kertiği açılır, gez eğesi ile kertiğe gerekli genişlik verilir. Yapımı tamamlanınca, bir kıl fırça ile okun başına birkaç kat balık tutkalı sürülerek, cilalı gibi görünmesi sağlanır.[106] (Resim 174 b, c, d).

Bakkam gezli kamış oklara çok az rastlanıyor. Elimizdeki iki örnekten ilki, tıpkı ağaç ok gibi bakkamlanmış bir pişrev okudur. Zergerdan türündeki ikinci örnekte, okun başına bakkam gezli bir ağaç okun başı kesilip inceltilerek zıvanalanmıştır.

Gez kertiğinin düzgün, gerekli genişlik ve derinlikte olmasına titizlik gösterilir, kertiğin dibinden okun ağacı görünmelidir, yoksa çilenin kuvvetiyle bakkamlar zorlanır, dudakların çatlayıp kırılmasına yol açılır. Bundan başka, yapımda kullanılan bakkamın dokusu sık, rengi saf, lifleri düzgün olmalı, kullanılmadan

[106] M- Kani, *Aynı Eser,* s. 271.

önce fırınlanmalıdır. Aksi halde, kısa sürede gezin dudakları apışır, yani içeri veya dışarı doğru kıvrılır. İçeri kıvrılırsa, okun gezi çileden rahatlıkla kurtulamaz, atış kötü olur; dışarı kıvrılırsa, çekiş veya atış sırasında gez çileden fırlayarak bir kazaya sebep olabilir.[107]

1.c- Oka Soya veya Temren Takılması:

Menzil oklarının ucuna, taşkınlık yapmıyacak büyüklükte, sivri bir kemik parçası geçirilir; buna **soya** denir. Yapımda kemik yerine balık dişi, boynuz uçlarındaki sert kısım veya fildişi de kullanılır. Her neden yapılacaksa, önce, kabaca soya biçimi verilir. İnce matkap ile arkasından delinir. Okun ucu da deliğe göre inceltilir. Bu kısımlara tutkal sürülür, kuruyunca tekrar tutkallanır ve soya oka sıkıca geçirilir. Kuruduktan sonra, kıvılcımlı küle soya gömülecek kadar sokulup kavrulmayacak kadar bekletilir. Daha sıcakken, birkaç kere yukarıdan dikine bırakılarak çakılır. Bu işlem yapılmazsa, soya kısa zamanda yerinden çıkar.[108]

Daha sonra, kızağı bıçağı yardımıyla ve başpare yapımındaki usulle, soyaya gerekli biçim verilir. Bütün bu işler yapılırken, soyanın iyi yapışması ve okun kirlenmemesi için, usta ve çırakların elleri kirli, terli ve yağlı olmamalıdır.[109]

Tirkeş, talimhane, puta ve bazı menzil oklarının ucuna, kullanılış yerine göre değişik biçimde temren geçirilir. Çoğunlukla çelikten yapılır; arada pirinç temrenli oklara da rastlıyoruz. Temren takılacak ise, daha değişik bir işlem uygulanır. Bir kere, temren soyanın aksine okun ucuna girer; İkincisi, oka takılmadan önce son şeklini almıştır, suyu verildikten sonra eğe işlemez.

Oka saplanan kısmına **temren iğnesi** veya **çivisi** denilir. Okun ucu, temren iğnesinden biraz dar ve kısa olarak matkapla delinir. İğne bolca tutkallanıp yerine sıkıca geçirilir. İğne girecek deliğin düzgün açılması şarttır; yoksa temren eğri durur. Biraz kuruduktan sonra, okun ucu temren gömülecek kadar kıvılcımlı küle batırılır. Henüz sıcakken, ok düzgün bir tahtaya bir karış yüksekten bırakılır. Buna **çakma** denir; bu işlem, temren yerine iyice oturuncaya kadar üç beş kere tekrarlanır[110] Temreni oturtmak için özel bir alet de kullanılırdı: bu temren biçiminde oyulmuş bir demirdi. Temrene geçirilip çekiçle hafif hafif buna vurularak

[107] *Aynı Eser,* s. 175.

[108] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 191.

[109] *Aynı Eser, s.* 271.

[110] *Aynı Eser,* s. 191; Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 20b.

yerleşmesi sağlanırdı.[110] Temren iğnesi biraz uzun olmalı, yerine düzgün ve sıkı zıvanalanmalıdır. Dayanıklılığı arttırmak için, iğne giren kısmın üzerine birkaç kat sinir sarmak iyi olur. Bazı temrenli oklarda temren dibine çeşitli maddelerden, değişik sayıda rondele geçirildiğini görüyoruz. Bunlar oka dekoratif bir görünüm katmaktadır. Ama bu rondeleleri sadece süslemek amacıyla kullanmadıklarını sanıyoruz. Bu konu, okçuluk risalelerinde açıklanmadığı gibi, araştırıcıların da dikkatini çekmemiştir. Bizce, üstüste konan değişik sertlikteki bu rondeleler, ok hedefe değince meydana gelen darbe etkisini azaltan, yaylanarak oku kırılmaktan koruyan bir çeşit amortisör vazifesi görüyorlardı.

Soya ve gez yapımı tamamlandıktan sonra, **boğaz miyanesi**, **beden sığaması** ve **ince miyane** denilen rendelerle, oka istenilen endam verilir, **(Resim 176-179)**. Boğaz, göbek ve diğer kısımlarının kalınlığı **ok mastarı** ile ölçülerek sağlanır **(Resim 173,179)**. Rendenin bıçağı çok az görünmeli, çıkan talaş hiç denecek kadar az olmalıdır. Ok istenilen endamı bulunca, **koğuş otu** ve yelek yapılan tüylerin kırpıntısıyla sıkıca ovularak perdahtlanır.

Daha sonra oka saf balmumu sürülür, altı kat astar bezi ile iyice ısınıncaya kadar sıkı sıkı silinir. Cilalı gibi parlayıncaya kadar, beş on kere mum sürerek işlem tekrarlanır.

Yelek takılmadan önce, **okun çağı**, yani düzgünlüğü kontrol edilir. Sol elin baş ve orta parmak tırnakları karşılıklı uç-uca getirilir. Okun boğazı tırnaklar üzerine konur. Soyası sağ elin ayasında olmak üzere, sağ elin baş ve orta parmakları yardımıyla ok iğ çevirir gibi döndürülüp bırakılır. Ne kadar hızlı ve uzun dönerse, ok o kadar düzgün ve çağı yerinde demektir.[112] Abdullah Efendi'ye göre, bir Fatiha okunacak kadar dönmesi gerekir.[113] Kemankeş Ahmede başka bir metod öneriyor: Ok gayet düzgün ve yuvarlak olmalıdır; şöyle ki, okun gövdesi sağ elin avuç içine alınır, diğer elle gezinden tutularak çevrilir. Takılmadan ve salıntısız ne kadar uzun dönerse o kadar iyidir.[114]

Okun düzgün olup olmadığı ayrıca, iki parmakla tutulup, bir başından tek gözle bakılarak da kontrol edilirdi.[115]

[111] N. A. Faris - R. P. Elmer, *Aynı Eser.* s. 109.

[112] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 175.

[113] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 18a.

[114] Çuhadar Ahmcd, *Aynı Eser,* v. 6b.

[115] Bunun çok eski usul olduğunu, M. Ö. V. yüzyıla aid, Kilikya sikkesindeki bir okçu tasvirinden anlıyoruz (E. S. G. Robinson, "The Archer of Soli in Cilicia", *Anatolian Studies,* 1923 resim XI V/l).

1.d- Yelek Yapımı

Oku havada **dümenlemek** ve ayağı üzerine düşmesini sağlamak için, boyun kısmına yapıştırılan tüylere “yelek” deniyor. Ayrıca **peylek**, **sakal** ve **yün** denildiği de görülmektedir.[116] **(Resim 180)**.

Yelek genellikle **kuğu**’nun kanat tüyünden yapılıyordu, alası, kuğunun vücudu küçük, boynu kısa olan **sultani** cinsinden alınan tüylerden olurdu. Bilhassa, bu kuğunun kanat uçlarındaki **çelenk** denilen tüyler makbuldü. Yelek yapımında, ok cinsine göre kartal, akbaba, karabatak ve karakuş tüyü de kullanılırdı. Abdullah Efendi, ayrıca, İran’dan gelen ve **sühür** denilen bir kuşun boz renkli tüyünün her çeşit ok için ala olduğunu, oku diğer çeşit yeleklerden 100 gez aşırı götürdüğünü yazmaktadır.[117] Bahtiyarzade’de ise şu bilgiye rastlıyoruz: Sultan II. Bayezid devrinde, İran’dan gelen Hoca Kemaleddin adlı tacir 200 okluk yelek getirmiş, bunun yarısını okçulara hediye etmiş, yarısını satmıştı. Bahtiyarzade’nin payına altı okluk yelek düşmüş, bunlarla yeleklediği oklarla önemli rekorlar kırılmıştı.[118] Yazar, ne cins kuş tüyü olduğunu açıklamıyor; belki bunlar da sühür kanadı idi.

Elde yeleklik tüy kalmamışsa, başka şeylerle de yapılıyordu. Canfes veya ince patiska sulu balık tutkalına batırılır, kuruyunca üzerine sandalos yağı sürülür, o da kuruyunca yelek biçiminde kesilip ok yapıştırılırdı. Abdullah Efendi, bunu tecrübe ettiğini, iyi sonuç aldığını, yalnız dayanıksız olduğunu, yazıyor.[119] Ayrıca, yelek yapımında, yine aynı işlemler uygulanarak, dayanıklı bir cins kağıt kullanıldığı da olmuştur.[120] Patiska yelekli oka rastlamadık; kağıt yelekli örnekler ise çok azdır.

Oka kaç tüy koymak gerektiği konusunda okçular çeşitli denemeler yapmış, sonunda üç yelekte karar kılmışlardır. Üç uzun üç kısa, altı yelekli veya dört uzun yelekli oklar yapılıp denenmiş, gez dudaklarının iki yanına birer yelek, bunlardan üç parmak ileri veya okun ayağına “erkek” denilen üçüncü bir yelek konulduğu bile olmuştu.[121] Dört yelekli bazı tirkeş oklarına rastlanıyorsa da, bunlar

[116] *Tuhfetü’l-Guzat*, Belediye Ktb, M. Cevdet Kısmı, No. 0.50.

[117] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 23a; M. Kani, *Aynı Eser,* s. 188.

[118] *Bahtiyarzade*, Üniv. nüshası, v. 53a-b.

[119] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 23a.

[120] N. A. Faris - R. P. Elmer, *Aynı Eser,* s. 110.

[121] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 24a.

eldeki binlerce ok arasında 15-20'yi geçmiyor. Ayağı yelekli veya altı yelekli oklara ise hiç rastlanmıyor. Okların çeşidine göre, yeleğin cinsi, biçimi ve ölçüsü değişiyor. Bunları ok çeşitlerini incelerken vereceğiz.

Ok yapımında son işlem, yeleğin hazırlanması ve yerine yapıştırılmasıdır. Önce bir tüy alınır; sivri uçlu bir bıçakla tüyün sapa bitişik yeri her iki taraftan çizilir. Sonra usta yere oturup, tüyün sapını iki ayağının baş parmağı arasına sıkıştırarak, tepesinden tutar ve iki yana çeker. Böylelikle tüyler ince bir zarı da beraberine alarak saptan ayrılırlar. Çizimde itina göstermeli, zar düzgün ayrılmalıdır.[122] Kanat tüyünün bir yanı enli bir yanı ensiz olur. Enli yanı gevşek ve yumuşaktır, çabuk bozulur. Dar tarafın, ne katı ne yumuşak olan orta kısmından yapılanı makbuldür. Bir kuşun sağ ve sol kanat tüylerini aynı okta kullanmak iyi sonuç vermez. Bu yüzden, bir ok için üç kuşun sağ veya sol yeleği gereklidir; yani üç kuşun çelenk tüylerinden ancak iki okluk yelek çıkar. Kalınlığı, dikliği uygun olsun denirse fire verir; 20-30 çift çelenkten 5-10 okluk yelek ancak elde edilir.[123] Bu çeşit yelekli oklar pahalıya malolur. Tüyün orta yeri ile sapı arasındaki kısımdan da bir parça alınır. **İkinci yelek** denilen bu parçalar kıvrık olduğu için o kadar makbul sayılmaz. Bazı çeşit oklarda kuyruk tüyü de kullanılabilir.

Puta oklarına sağ kanat tüyü daha uygundur; düz gider, isabet fazla olur. Menzil okları için sol kanat tüyü tercih olunur; daha ufaraktır, oku uzağa uçurur.[124]

Okun cinsine göre, makasla gerekli biçimde kesilen parçaların zar kısmında kalınlık ve pürtükler kalmışsa, tüy sol el baş ve işaret parmağıyla avuç içinde tutularak, bir bıçakla kazınıp temizlenir. Sonra okun baş ve boyun kısmındaki mum ve kirler temizlenir ve yelekler balık tutkalı ile yerlerine düzgün ve eşit aralıkta yapıştırılır. Kuruyunca, tutkal taşkınlıkları kazınır ve makasla gerekli düzeltmeler yapılır. Sıra yeleklerin ütülenmesine gelmiştir. Bunun için **dağlak demiri** denilen, ucu yassı ve parlak bir alet kullanılır. Ucu yeleği yakmayacak kadar ısıtılıp, içten dışa doğru ütülenir. Dağlak demiri yerine, boğaz rendesinin ince tığı da kullanılabilir.[125]

[122] Bu bilgiyi Nuri Akoğlu'na borçluyuz

[123] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser,* v. 6a.

[124] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 187.

[125] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 183, 188.

2- Ok Çeşitleri

Türk okları, kullanılış yerine ve amacına göre, belli başlı beş çeşittir: Menzil okları, puta (hedef) okları, tirkeş (savaş) okları, meşk okları, idman okları. Bunlar da kendi içlerinde türlere ayrılır. Cins ve türlerine göre, ağırlık, uzunluk ve endamları farklıdır. Yelek, gez, soya ve temrenleri de yapım ve biçim bakımından farklılıklar göstermektedir.

Burada her çeşidi ayrı ayrı ele alarak, yazılı belgelerdeki bilgilere, örnekler üzerindeki gözlemlerimizi de ekliyerek tanıtmağa çalışacağız. Topkapı Sarayı Müzesi'nde, çeşitli türde 3000 kadar ok bulunmaktadır. Bunların yarısı tirkeş okudur. Diğer yandaki değişik ve zengin örneklerden, özellikle, farkları risalelerde yeterince belirtilmeyen ok çeşitlerini tesbit ve incelemek imkanı bulunabilmiştir.

Yaylarda izlediğimiz devir ve yapım farklarını oklarda izleyemiyoruz. Üzerlerine usta adını ve yapım yılını yazmak adet olmadığı için, bilhassa tezyinatsız okları tarihilendirmek hemen hemen imkansızdır. Genellikle ok koşularında, karışıklığı önlemek üzere, okun boynuna musabıkın adı veya işareti konulurdu. Ama bu usulün daha çok 19. Yüzyılda uygulandığını ve ekseriya bizce anlaşılmayan bir harf veya işaretle yetinildiğini görüyoruz. Bu son dönemde, yay boyları gibi ok boyları da kısalmış olmalı. Nitekim, imzalı veya işaretli oklar çoğunlukla diğerlerinden daha kısadır.

2.a- Menzil Okları

Pişrev oku: En çok kullanılan menzil okudur. Bazen de bütün menzil oklarına genel olarak bu ad verilirdi. Pişrev oku, soyalı ve bakkam gezlidir. Yeleği kısa ve yüksek, M. Kani'nin tarifiyle **topuz biçim kelebek kanadı resmindedir.**[126] **(Resim 181)**. Başpare gezli veya adi gezli örneklerine rastlanıyorsa da, bunlar çok nadirdir. Yeleklerinde çoğunlukla beyaz kuğu kanadı kullanılmış ve güzel görünsün diye bazen kırmızı veya sarıya boyanmıştır.

Topkapı Sarayı koleksiyonunda 100'ü aşkın pişrev oku vardır. Hepsi gözden geçirilmiş, bir tane **bakkam ayaklı** kamış, 10 tane bakkam ayaklı ağaç pişrev tesbit olunabilmiş, ayrıca 50 tane iyi durumda ağaç pişrev seçilerek ölçülmüş ve dökümü yapılmıştır.

[126] M. Kani,*Aynı Eser,* s. 183.

İster kamış, ister ağaç olsun, pişrev oklarında ayak kısmı bakkam ağacından yapılmışsa, bunlar **bakkam ayaklı pişrev** diye anılırlar. Elimizde bakkam ayaksız kamış pişrev bulunmamaktadır. Umulur ki, kamış pişrev daima bakkam ayaklı yapılıyordu. Bunun iki sebebi vardır: Kamış okun en büyük mahzuru, kırılınca tamir edilememesidir. Okun bu en zayıf yerini bakkamdan yapmak, çabuk kırılmasını önlüyor, kırılırsa, ayağı yenilemek mümkün oluyordu. İkinci faydası, soya takmaya elverişli olmasıdır. Mücevvef bir kamış oka temren kolayca ve sıkıca takılabilir; çünkü temren iğnesi oka girmekte ve üzerine bir miktar sinir satılabilmektedir. Halbuki soyalı oklarda, ayak soyaya girer; soya dibine sargı da sarılamaz. O halde, soyanın 1,5mm çapındaki küçük deliğine 12'lik bir kamış demetini sokmak ve bundan sağlam bir sonuç beklemek imkansızdır. Bakkam ayağa takılan soya ise, en az ağaç oktaki kadar sağlam olur.

Bakkam ayaklı kamış pişrev oktan elimizde tek örnek vardır. Koleksiyondaki en eski oklardan biri bu olmalıdır. Yeleği döküldüğü için, bu konuda bir fikir edinemiyoruz. 10 cm boyundaki bakkam çubuğun yarısından berisi bıçakla yontularak inceltilip yassıtılmış, kamış parçaları da buna göre düzeltilerek, altısı bir yana, altısı öbür yana itina ile yapıştırılmıştır. Ölçüleri ise şöyledir: Boy 61 cm, göbek çapı 6.2 mm, boyun çapı 4.3 mm, ayak çapı 2.4 mm ve ağırlık 9.5 gr. Biçimi, şem' endamdır. Aynı endamda diğer bütün ağaç pişrev oklarıyla karşılaştırdıkta, kalınlık ve ağırlık bakımından hepsinden daha ince ve hafif olduğunu görmekteyiz. Bu tek örnek bile, kamış pişrevin ağaç pişreve hafiflik ve incelik bakımından üstünlüğünü göstermeye yetmektedir.

Bakkam ayaklı ağaç pişrev oklarda ise, bakkam parçası aynı şekilde yontularak hazırlanmış, ağaç buna uygun biçimde yarılıp oyulmuş, parçalar tutkallanmış ve birbirine geçirilmiştir, **(Resim 182-183)**. Elimizdeki örneklerde, yarığın tam ortadan açıldığı ve her iki parçanın birbirine tamamen uydurulduğu görülmektedir. M.Kani'ye göre, vaktiyle bütün menzil okları bakkam ayaklı yapılırdı; okun ayağı iki şaka ayrılıp bakkam üzerine ileri doğru uzandığı için **pişrev** adı verilmiştir.[127] Belki de bu ad, kelimenin **önden giden**, anlamına Uyanılarak, en uzağa uçan ok olduğunu anlatmak için konulmuştur.

Bakkam ayaklı 10 pişrev okundan ikisi şem' endam, diğer sekizi tarz-ı has'dır. İlk ikisinde ölçüler: boy 62.3-62.9 cm, göbek çapı 7.1-7.4 mm, ayak çapı 2.5-2.6mm ağırlık 14.8 gr. Tarz-ı has'larda ise: boy 62.5-62.8 cm (ikisinde 64.4 cm)

[127] M. Kani, *Aynı Eser.* s. 182.

göbek 7-8.3 mm, ayak 3.3-4.7 mm, ağırlık 14.4-17.3 gr arasında değişmektedir Bakkam ayaklı oldukları halde, çoğunun neden tarz-ı has biçiminde, yani kalın ayaklı yapıldığını anlayamıyoruz. Bakkam çama oranla daha ağır bir ağaç olduğu için, oku ağırlaştıracaktır. Nitekim bu çeşit oklar bakkam ayaksız oklardan daha ağırdır. Ayrıca bu ağırlık ayak yerinde toplandığı için okun mizanını (terazisini) bozmaktadır. M. Kani, pişrev oklarında bakkam ayağın kullanılmaz olmasını bu sebebe bağlamaktadır.[128] Kaldı ki, bakkamlı pişrev okları da kırılabiliyordu; bunu, iki tanesinin baldır kısmından tamirli (meremmetli) oluşundan anlıyoruz. Dikkati çeken bir nokta da, yedi tanesinin adi gezli oluşudur. Usta ellerden çıktığı ilk bakışta belli olan bu oklarda, neden daha ileri olan bakkam gezin tercih edilmediği de anlaşılamıyor.

Ağaç pişrev oklara gelince **(Resim 184)** incelediğimiz 50 kadar örnekte ölçüler şöyledir: boy 61-63 cm (sekizinde 54.6-56.1 cm), göbek çapı 6.5-7.9 mm, ayak çapı 2.6-4 mm. Topuz biçiminde kuğu kanatlı yeleklerinin boyları 26.4-35 mm, yükseklikleri 6-10.5 mm arasında değişmektedir. Yeleklerin kıvrım yönü, yapıldıkları kanada göre, sağa veya sola doğru olabiliyor.

M. Kani, ortalama pişrev oku boyunun 20 zira-ı mimari parmağı (63cm) olduğunu bildiriyor. Bu ölçü, elimizdeki pişrev boylarına aşağı yukarı uymaktadır; örneklerden % 80’i 62-63cm geliyor. Abdullah Efendi ise, yay boyu için kullanılan tutam ölçüsü yerine **kabza** ölçüsü kullanarak, 7 kabza münasibdir demektedir.[129] Tutam ile kabza arasında fark olmak gerek; çünkü tutam için bulduğumuz 11.2 cm’i ok boyuna uygularsak, 78.4 cm gibi aşırı bir ölçüyle karşılaşıyoruz. Şu halde 1 kabza boyu, eldeki örneklerden hareketle, 63x7=9 cm kadar olmalıdır.

Bu arada, normal pişrev boyundan 6-7 cm kısa olan bir hayli pişrev okuna rastlanıyor. 19. Yüzyılda yay boylarında görülen kısalma sebebiyle, ok boylarının da bu ölçüye indirildiği anlaşılmaktadır. Daha önce de kısa ok yapıldığını biliyoruz: 17. Yüzyıl kemankeşlerinden Lalizade Ahmed Efendi, kolları kısa olduğundan kendisi için kısa yay ve oklar yaptırmıştı.[130] Böyle yay ve oklara daha sonra **Lalizade boyu** denilmiştir. *Atıcılar Sicilli*'ne düşülen bir nottan, normal pişrev boyunun 20 zira-i neccari (63 cm) olmasına karşılık, Lalizade boyu’nun 17 parmak (53.6 cm) olduğunu öğreniyoruz.[131] Bu ölçü, eldeki kısa oklara uyuyor.

[128] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 182.

[129] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 182; Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 16a.

[130] Abdullah Efendi, *Tezkiretü’r-Rumat*, v. 36b.

[131] *Atıcılar Sicilli,* s. 9.

İncelediğimiz örneklerin büyük çoğunluğu ince ayaklı, yani şem' endam türündedir. Ayağı kolaylıkla kırılabilen bu türlü okların tercih edilişi hafif oluşundandır. Ok değerli bir şeydir; kırıldı diye bir tarafa atılmıyor, onarılıyordu. Onarım işlemine, okçular arasında **meremmet** denilirdi. Okçu ustalarının bir işi de buydu. Büyük hüner isterdi; öyle ki, bazı ünlü okçu ustaları anılırken, onardıkları okların aslından daha sağlam olduğu belirtilmektedir. Meremmet konusu üzerinde ayrıca duracağız.

Yeksüvar oku: Tek parça kamıştan yapılan, soyalı ve **topuz biçimi kelebek kanadı** yelekli menzil okudur. Ağaçtan ve bakkam ayaksız yapılmağa başlanınca, pişrev okundan bir farkı kalmamıştır. Yeksüvar'ın gezi bakkamsız, yani adi gezdi; bakkam gez yaygınlık kazandıkça aradaki bu fark da ortadan kalkmıştır.[132]

İncelenen çok sayıda menzil oku arasında ancak bir tek yeksüvar okuna rastlanabildi. Yeleği dökülmüştür, ama kalan izlerden pişrev yeleği gibi kısa boylu, topuz biçimli olduğu anlaşılmaktadır. Ölçüleri şöyledir: boy 64.2 cm, göbek çapı 7 mm, ayak çapı 4.4mm, ağırlık 12.4 gr. Kalın ayaklı, yani tarz-ı has biçimli oluşuyla, bakkam ayaklı ağaç pişrevleri andırmaktadır.

Zergerdan oku: Boğaz kısmına ustasının nişanı olarak altın tel sarıldığı için bu ad verilen menzil okudur. Zeytuni (zeytin çekirdeği biçimi) demir temrenlidir. Temren ağırlığı, okun mizanını bozduğundan sonradan terkedilmiştir. Temreni dışında yeksüvar okunun aynıdır. Nitekim, boğazı altın telli yeksüvar okları **zergerdan yeksüvar** diye de anılıyordu. Bundan da elimizde bir tek örnek vardır. 6 parça kamıştan mücevvef olarak yapılmış, boyun kısmına ağaçtan, bakkam gezli bir baş geçirilmiştir. Ölçüleri: boy 64.6cm, göbek 7.2 mm, ayak 4.5 mm, ağırlık 14gr.

2.b- Meşk Okları

Heki oku: Menzil atışlarına hazırlık için veya okçular arasında tertiblenen gündelik yarışmalarda kullanılan bir tür oktur. Gövdesi pişrevin hemen aynıdır; tek farkı yeleğinin topuz şeklinde değil, ince ve uzun oluşundadır. Yeleği, gez dibinden 4.5-7 mm yüksekten başlar, gittikçe alçalıp 40.5-64.5 mm ilerde sıfır

[132] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 182, 231, 240; Abdullah Efendi, *Kavaidü'r-Remi,* v. 16b.

olur. Yeleğin uzunluğu sebebiyle, okun boğazı da uzunca yapılmıştır **(Resim 185)**

İncelediğimiz iyi durumdaki 35 heki oku, uzunluk bakımından üç guruba ayrılıyor. Orta boy hekiler 62-62.7 cm, yani aşağı yukarı normal pişrev uzunluğunda, ekseriya şem' endam formunda ve ortalama 13.5 gr ağırlıktadır. Uzun boy hekilerde, boylar ortalama 65cm, ağırlıklar 15.5 gr, ayak yerleri kalın (tarz-ı has), uçları "tokça soyalı"dır.[133] Daha az sayıda örneğe rastlanan kısa hekilerde ise, uzunluklar yaklaşık Lalizade boyu pişrevler kadardır.

Pişrev ile heki arasında, uçuş bakımından, ne gibi bir fark vardır? Okmeydanı'nda ayrı bir Heki Menzili bulunduğu ve burada yalnız heki okuyla atıldığı biliniyor. Menzil kayıtlarında, okçuların kimi zaman hileye kaçarak, pişreve heki veya hekiye pişrev yeleği taktırıp atışa durdukları bağışlanmaz bir suç olarak anılmaktadır. Şu halde arada, yelek biçimlerinden doğan bu ince fark neydi? Bu sorunun araştırılması uzmanlık alanımızın dışında kalıyor ve bir aerodinamik uzmanının ilgisini bekliyor.

Karabatak oku: Kemik soyalı ve bakkam gezli bir meşk okudur. Yeleği, heki yeleği biçiminde ve boyunda olup, hekiden tek farkı, yeleğinin kuğu tüyü yerine karabatak tüyünden yapılmış olmasıdır. Bu kuşun tüyü daha kalın ve serttir.

Elimizde bulunan iyi durumda 10 tane karabatak okunun boyları 60.7-65.6 cm arasında değişiyor. Ortalama boy 62.7 cm'dir ve bu ölçü Abdullah Efendi'nin böyle oklar için verdiği 7 kabza (63cm) boyuna yaklaşmaktadır.[134] Göbek çapları 6-7.5 mm, ayak kalınlıkları 3-3.5mm ve hepsi de şern' endam biçimindedir. Yelek boyları (44-54 mm) ve yükseklikleri (3.8-5 mm) heki yeleğinden daha azdır.

Bu cins okların uçuş özellikleri, karabatak yeleği kullanılmasının sebebi hakkında da bir bilgiye sahip değiliz.

Azmayiş oku: İki çeşittir **(Resim 186)**. Birisi meşk okudur, daha ziyade ok koşularında kullanılır. Yeleği, heki ve karabatak oku yeleği gibidir; fakat, ucu demir temrenli, boyu onlardan daha uzundur: 21 zira-ı mimari parmak (66.15 cm) kadar olması münasibtir.[135]

[133] M. Kani, *Aynı Eser.* s. 176.

[134] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 16a.

[135] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 184.

Öteki türüne **sala azmayişi** veya **ihtiyar koşusu azmayişi** denilir; yaşlı kemankeşlerin kullandığı menzil okudur. Diğer çeşit menzil oklarından daha hafif, ince ve kısadır. Yeleği, heki yeleği biçiminde ve boyunda ama daha ensizdir, kuğu veya karabatak kanadından yapılır. Soya küçüklüğünde, zeytuni demir temrenlidir. Yapımında, çok kullanılmış ve uçuşuna halel gelmiş oklardan faydalandırdı: böyle iki pişrev oku eş edilir, ayakları kesilip birbirine eklenirdi. Diğer oklardan daha ince olduğu için, yeni çubuktan yapılanı her zaman o kadar sağlam olmazdı. M. Kani, yeni çubuktan sağlamı yapılsa elbet de daha ala olur, diyor.[133] Çok kere adi gezli yapılırdı, ama bakkam gezlisi makbuldü.

İncelenen 10 azmayiş okunda boylar 64.3-65.8 cm, ağırlıklar 11.6-17.6 gr'dır. Temren iğnesini sağlamca takabilmek için, daha çok tarz-ı has biçiminde, kalınca ayaklı yapılmışlardır.

Bulabildiğimiz 5 sala azmayişi'nde ise, boylar 55.4-55.8 cm, göbek çapları 7-7.7 mm, ayak çapları 3-4 mm, ağırlıklar 9.8-13 gr arasında değişiyor. Azmayiş oklarında kemik soya yerine aynı biçim ve büyüklükte demir temren kullanılmasının sebebini bilemiyoruz. Sala azmayişlerine, ince ve hafif olduğundan havada şahlanmasın, düzgün uçsun diye konulmuş olabilir.

2.c- Puta (Hedef) Okları

Eskiden, **pot** veya **pota** denilen toprak kablar hedef olarak dikilip atış yapıldığı için bu ad verilmiştir, **(Resim 187)**. 15.Yüzyılda puta okları da kamıştan yapılırdı. M. Kani, kendi zamanına kadar arasıra kamış puta yapılıp kullanıldığını söylüyorsa da, bunlar günümüze kalmamıştır. Uçlarına konulan demir veya pirinç temrenler, zeytin çekirdeği gibi olduğundan, **zeytuni** diye anılırdı **(Resim 175)**

Puta oku yapımında, çam çubuğunun çok beklemiş olanı, sıkı dokulu yeri tercih edilirdi. Yeleği, heki yeleği şeklinde fakat daha uzun ve yüksek yapılır, kuğu veya kartal kanadı kullanılırdı.

Abdullah Efendi, puta oklarının 7-7.5 kabza boyu olduğunu bildiriyor.[137] Yukarıda hesaplandığı üzere, bir kabza boyunu 9cm kabul edersek, bu ölçüler 63-67.5 cm karşılığıdır. M. Kani ise, puta oklarını ikiye ayırarak, normal putanın

[136] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 176.

[137] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v, 16a.

heki veya azmayiş boyunda yani 20-21 zira-ı mimari parmak (63-66.15 cm) geldiğini, gerekirse savaşta kullanılmak üzere biraz daha uzun yapılabildiğini diğer çeşidinin ise normalden kısa olup bu türe **hadde putası** denildiğini yazmaktadır.[138]

Elimizdeki sağlam durumda 50 kadar puta okunun tasnifinde, bu okları M.Kani'nin söylediğinden daha ayrıntılı bir guruplandırmaya gitmek gerekmiştir. Şöyle ki: Normal boy puta oku uzunlukları 65.3-65.8 cm'dir. Uzun putalar 68.2-68.7 cm ve 70.9 cm olmak üzere iki boya ayrılıyor. Hadde putaları da boylarına göre, kısa (56.9-58.7 cm) ve çok kısa (51.9-52.1 cm) olmak üzere kendi arasında iki guruba ayrılmaktadır. Uzunluklarına göre, bu beş gurup okun yelek boyu ve yüksekliği ile ağırlığı da değişiktir. Ağırlıklar, normal putada ortalama 18gr, uzun putalarda 21 ile 26 gr, iki ayrı boy hadde putasında ise 10 ve 12.5 gr'dır.

Puta okları adi gezli yapılırdı; istisna olarak arada bir tane bakkam gezli ve iki tane kemik başpareli örnek bulunmaktadır. Ayrıca 7 tane uzun putanın temreni pirinçten yapılmıştır. Puta oklarının, kolay kırılmasın diye, boğaz, göbek ve baldır aynı kalınlıkta yani kiriş endam biçiminde olması tavsiye edilmekte ise de, bu endamda bir örneğe rastlamıyoruz. Eldekilerin hepsi, kalınca ayaklı yani tarz-ı has biçimlidir.

Talimhane oku: Bugünkü atış poligonlarına benzeyen kapalı mekanlarda, talimhane yayı denilen iri ve katı yaylarla atılan hedef okudur. Hedef olarak, demir ve tunçtan yapılan ve "ayna" adı verilen küçük plakalar kullanılırdı. Bu tür oklar hakkında yeterli bilgi verilmemiştir. Talimhane yayları, uzun yaylar olduğuna göre, okları da uzun olmalıydı. Nitekim, Abdullah Efendi talimhane oklarının 11 kabza boyu (99 cm) olduğunu yazıyor.[139] Bu ölçü hayli mübalağalıdır; çünkü, eldeki 3000 kadar okun hiçbiri 78cm'den daha uzun değildir. Madeni hedeflere atıldığına göre, temrenleri zeytuni biçimli demir temrenli olmalıydı ve herhalde, bu maksatla uzun boylu puta okları kullanılmaktaydı.

[138] M. Kani, *Aynı Eser. s.* 184-185.

[139] Abdullah Efendi, *Aynı Eser*, v. 16a.

2.d- İdman Okları

Atışa yeni başlayanlar, idmanda bir kazaya yol açmamak için ucu topuzlu özel bir idman oku kullanırlardı **(Resim 188)**. Bu maksatla, kalın gövdeli eski bir tirkeş oku alınır, ucuna içi pamuk veya yün dolu deri bir torbacık takılırdı. Eldeki değişik bir örnekte ise, yelekten ayağa doğru gittikçe kalınlaşan bir okun ucuna düz bir demir temren yerleştirildiği görülüyor **(Resim 189)**.

Ayrıca, kepade idmanı sırasında, temrensiz, yeleksiz ve gezsiz bir ok çubuğu alınır, baş kısmına yandan bir delik delinerek çile buraya geçirilir. Yay atış yapar gibi çekilip bırakılır. Ok çileye takılı olduğu için yayı terketmez. Yalnız, ok salıverildiğinde talibin eline veya yüzüne çarpmasın diye bu idman bir usta nezaretinde yapılmalıdır.

Torba gezi: Hedef atışları için idman okudur **(Resim 190)** Kışın kapalı yerde, yakın mesafeden, içi pamuk çekirdeği (çiğit) dolu torbalalara atılır. Boyu, endamı ve zeytuni demir temreni ile puta oklarına benzerse de, başpare gezli ve yeleksiz oluşuyla onlardan ayrılır. Hedefe yakından atıldığı için yelek konulmamıştır. Ayrıca, bütün diğer oklardan farkı, çam yerine gürgen ağacından yapılmış olmasıdır. M.Kani, çam ağacının lifleri sık ve sıkı olanından ayrılıp, biçilip, taslanıp tabii halde birkaç sene veya daha fazla kurutulursa ala torba gezi olur, diyorsa da, bu çeşit bir örneğe rastlamıyoruz.[140]

İncelediğimiz 10 örnekte uzunluklar 65.2-66.2 cm, yani normal puta okları kadardır. Ağırlıkları, gürgen ağacından yapıldıkları için, normal putadan ortalama 5-6 gr daha fazladır. Dayanıklı olmaları için kiriş endam yapılmaları tavsiye ediliyorsa da, gördüğümüz bütün torba gezleri tarz-ı has biçimindedir.

Hava gezi: Menzil atışları için idman okudur. Temreni veya soyası yoktur; yeleksizdir. Gezi başpare olup, kemik yerine daha çok boynuzdan yapılmıştır. Hava gezi'nin ayrı bir andamı vardır: boğazdan ayak ucuna kadar aynı kalınlıkta gelir, sonra kalem ucu gibi küt bir sivrilik alır, **(Resim 191)**. M. Kani kitabının bir yerinde, ne kadar iyi cins çamdan yapılırsa o kadar ala olur, derken, daha sonra, çamın ikinci kalite olanından yapıldığını söylemektedir.[141] Eldeki örnekler Çoğunlukla seyrek dokulu ve ikinci kalite çamdan yapılmıştır. Uzunlukları 65.2-

[140] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 172.

[141] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 186, 154

66.2 cm olup, kaynaklarda hava gezi için verilen 21 parmak (66.15 cm) ortalama ölçüye yakındır. Boğaz ve ayak çapları 6,7-7,7nmm, göbek çapları 8.5-9.3 mm'dir göbek çapının 2mm kadar kalın oluşu çıplak gözle pek farkedilmiyor. Ağırlıklar ise, 19-25 gr arasında değişmektedir.

M. Kani, bir idman oku olan hava gezinin bazen menzil okları kadar iyi uçtuğundan söz açarak: "Beher meydana sığmadığından pek meşke gelmezse dahi aralıkta birer dane küşad verilmesi nazarları mütehayyir eder" demektedir.[142] Kalın endamlı, üstelik yeleksiz bir okun, menzil oku kadar düzgün uçabileceğini sanmıyoruz. Ayak kısmı hafif olduğu için, ataldıktan bir süre sonra havada oynaması, yan gitmesi beklenir. Nitekim, bu mahzuru bir ölçüde gidermek için, ok çubuğunun çıralı kısmı ayak yerine getirilir. Bu mümkün olmazsa, ucun ortasından temren deliği açar gibi delinip, buraya bir parça kurşun çakılır ve deliğin ağzı aynı cins ağaçla kapatılıp, belli olmayacak şekilde düzeltilir.[143] Bu açıklama üzerine, eldeki bütün hava gezleri dikkatle incelenmiş, ama böyle bir kurşunlu örneğe rastlanmamıştır. Ayrıca, eldeki örneklerde, çıralı kısmın ayak yerine getirilmesi tavsiyesine de her zaman titizlikle uyulmadığı görülmektedir.

Hava gezi'nin 30 tanesine bir **deste** denilir ve böyle satılırdı. Destedeki okların hepsi bir biçim, kalite ve ölçüde olmak gerekirdi; aksi halde, idmanda bir aksaklık olursa, kusurun okta mı, atıcıda mı olduğu anlaşılmazdı.[144]

İbriş Oku: Kaynaklarda **abrış**, **ebruş**, **ebruveş** diye de anılan bir idman ve meşk okudur, **(Resim 192)**. Yapımında eskimiş puta, azmayiş veya heki oklarının gövdesi kullanılırdı. Diğer oklardan tek farkı yeleğindedir: Tek parça tüy okun boyun kısmına helezoni olarak yapıştırılmıştır **(Resim 193)**. M.Kani yeleğin **boyuna sıyrılmış kamış rişinden** yapıldığını bildiriyorsa da, elimizdeki örnekler kuş tüyündendir.[145] Hepsi de eski puta okundan yapılmıştır.

Havada yavaş uçtuğu için, okçunun atış sırasında yaptığı hataları belli eder; ayrıca, uzağa gitmediği için, dar meydanlarda menzil idmanı yapmaya yarar.

Çavuş oku: Kılavuz okudur.[146] Menzil günleri, atışa başlamadan önce, seçilen menzilin o gün esen yele uyup uymadığını anlamakta kullanılır, **(Resim 194).**

[142] M. Kani, *Ayıtı Eser,* s. 178-179.

[143] M. Kani, *Aynı Eser.* s. 178.

[144] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 186.

[145] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 104, 138, 185.

[146] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 186.

Islık çalarak gittiği için, havada kolaylıkla izlenir. Diğer oklardan farkı soyasındadır: Mermi çekirdeği biçimli kemik veya fildişi soyanın uca yakın yerinden içeri çapraz bir delik açılmıştır; bu sebeple, uçarken ıslık sesi verir **(Resim 195)**.

Çavuş okunun tarihi hayli önceye uzanıyor. Hun Türkleri bu oku, harpte haber veya saldırıya geçme işareti olarak kullanırlardı.[147] *Dede Korkut Kitabı*'nda **ötkün ok** diye anılmakta,[148] 16.Yüzyıla ait bir belgede ise **çağırgan ok** diye adlandırılmaktadır. Mustafa ali: "Cümleden evvel atılan bu tire kılağuz tabir ederler ve haylice makbul dutarlar" demektedir.[150] Çavuş okunun Mogollarda ve Uzak Doğu ülkelerinde de kullanıldığını biliyoruz.[151]

Yapımında daha çok puta oku gövdesi veya hava gezi kullanılırdı. Nitekim, bulabildiğimiz 12 çavuş okundan altısı hava gezinden, üçü adi gezli putadan, ikisi bakkam gezli putadan, biri de çok boğumlu kamış tirkeş okundan yapılmıştır. Ayrıca, pirinç veya demir uç kullanıldığı ve birden fazla delik açıldığı da görülmektedir. Madeni uçlularda, sesi arttırmak üzere, başın içi boş bırakılmıştır.

2.e- Tirkeş (Savaş) Okları

Askerler oklarını, boyunlarına astıkları **tirkeş** denilen deri çantalarda taşıdıkları için, her çeşit savaş okları bu adla anılırdı. Tirkeş oklarının boy ve ağırlıkları menzil oklarından fazla, yelekleri daha uzundur; uçları değişik biçim ve büyüklükte çelik temrenlidir. Savaşta çok sayıda ok harcandığı için, vakit alan ve pahalıya malolan bakkam gez kullanılmamış, adi gezle yetinilmiştir. Elimizde, bakkam gezli, başpareli, zengin bezemeli bazı örnekler varsa da, bunlar özel olarak hazırlanmış nadir örneklerdir.

Türklerin 15.Yüzyıla kadar kayın ağacından ok kullandıklarına, bu tarihten sonra gerek tirkeş gerek menzil oku yapımında kamışa geçildiğine ve 16. Yüzyıl dan itibaren ise her türlü okun çam ağacından yapıldığına yukarıda

[147] O. Turan, "Türklerde Hukuki" Sembol Olarak Ok", *Belleten,* C. IX, Temmuz 1945, Sayı 35- s. 315.

[148] *Dedem Korkıd Kitabı,* (Haz. O. İ. Gökyay), s. 89, 120, 122.

[149] TSM Arşivi, E. 179.

[150] Mustafa Ali, *Kühnü'l-Ahbar,* TSM Ktb. Revan 1124, v. 157b.

[151] E. D. Phillips, *The Mongols,* London 1969, fig. 6; J. R. Wiggins ile görüşmenizde, iri başlı Japon çavuş okları hakkında hayli bilgi edinmiştik.

işaret etmiştik. Kayın ağacından yapılan oklar günümüze kalmadığı için, yapım özellikleri ve ölçüleri hakkında birşey bilmiyoruz.

Tesbit edebildiğimiz en erken savaş oku örnekleri ise ancak 14 tane kamış tirkeş okudur. Bunların hepsi de, işçilik yönünden başarılı, özel bir itina ile hazırlanmış örneklerdir. Çeşitli yapım farkları gösteren bu özel örnekler yanında, savaşlarda kullanılan sıradan örneklere de rastlanmayışı, kamış tirkeş oklarının standardını tesbite imkan vermiyor. Bu konuda yazılı kaynaklarda da bir açıklamaya rastlayamıyoruz. Okçuluk risalelerinde, sadece kamış menzil oklarından bahsedilişi, Osmanlı ordusunda kamış tirkeş okunun ya çok kısa bir süre veya hiç kullanılmamış olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Hatta, yine bir ihtimalle eldeki az sayıda örnekler de savaş değil, hedef veya av oku idiler. Bunlar yapı bakımından üç guruba ayrılmaktadır:

Çok parçalı, mücevvef kamış oklar: Eldeki üç örnek de 6 parça kamıştan ve fildişi başparelidir. Temren iğnesinin çakıldığı 3-5cm'lik yere bir ağaç parçası yerleştirilmiş, temren dibine önce enli bir pirinç, sonra ensiz bir kemik rondele geçirilmiştir. Kamış demetinin bakkam geze geçtiği kısma da, dağılmasın diye küçük bir ağaç parçası çakılmıştır **(Resim 167 b)**. Temreni düşmüş iki örneğin boyu 67.7 cm, ağırlığı 19.5 ve 20.7 gr, sağlam durumda olanın boyu 70.2 cm, ağırlığı 24.7 gr'dır. Hepsi de tarz-ı has formunda olup, göbek çapları 8-8.3 mm, boyun çapları 6.2-6.3 mm ve ayak çapları 5.3-5.8 mm arasında değişmektedir. Yelekleri dökülmüştür; kalan izlerden, 17 cm boyunda oldukları anlaşılıyor.

Çok parçalı, içi ağaç gövdeli kamış oklar: Biri harap durumda beş örnek de yine 6 parçalı ve fildişi başparelidir. Parçalar, boydan boya uzanan bir çam çubuk üzerine yapıştırılmıştır. Böylece, kamış ve ağaç karışımı bir tür elde edilmiş oluyor **(Resim 167 c)**. Sağlamlık endişesi ile böyle yapıldıkları anlaşılan bu tür oklar, bizce birkaç bakımdan sakıncalıdır. Önce, mücevvef oklardan daha ağırdırlar. Sonra, esas yapıyı ağaç teşkil ettiğinden ve darbeyi daha çok bu kısım karşıladığından, kamışın başlıca meziyeti olan esneklik burada ikinci planda kalmaktadır. Ayrıca ağacın ve kamışın esneklik farkları da, atış sırasında ve darbe anında uyumsuzluk yaratabilir. Nitekim, daha sağlam olması gerekirken, gövdeye yer yer sarıldığı görülen iplikler, böyle bir uyumsuzluğun varlığına işaret etmekte, kamış kaplamanın kolaylıkla dağıldığını göstermektedir. Ağırlıkları mücevvef kamış tirkeş oklarından fazla, uzunluk, kalınlık ve andamları aşağı yukarı aynıdır.

Tek parçalı, ağaç takviyeli kamış oklar: Eldeki altı örnekten biri boğumsuz, diğerleri tek boğumludur. Boğumlar okun göbek kısmına rastlıyor. İncelenen harap örnekte görüldüğü üzere, ayak kısmına mücevvef oklardaki gibi ağaç parçası konulmamış, temren doğrudan doğruya kamışa çakılmış, araya bu kere bir ince pirinç ve bir kalın kemik rondele yerleştirilmiştir. Baş ve boyun kısmının yapısı da öncekilerden farklıdır: Boyun yerine sert ağaçtan bir parça eklenmiş, başına bakkam gez tekniği ile çam ağacından dudaklar yapıştınlmıştır. Daha önce, göğüs kısmının içine 6.5cm uzunluğunda bir çam çubuk çakılmış, sonra 11cm boyunda sert ağacın 4cm kadarı inceltilip bunun üzerine geçirilmiştir **(Resim 167 a)**. Boğumsuz kamıştan olan örnek de aynı yapıda; fakat başparelidir; temren dibine rondele konulmamış, sinir sarılmıştır. Gövdelerin aynı kalınlıkta, yani kiriş endam biçiminde yapıldığı ve kamışın köke bakan yönünün okun boyun kısmına getirildiği görülmektedir. Bu gurup oklarda boylar 68.6-68.8 cm, ağırlıklar 17.2-22.1 gr'dır; yelek boyları 14.2-15.2 cm, yükseklikleri 5.8-7.8 mm arasında değişiyor.

Ağaç tirkeş okları: Topkapı Sarayı koleksiyonunda 1500'ü aşkın ağaç savaş oku vardır. Bunlardan 25-30 kadarı özel bir itina ile hazırlanmış yüksek kalitede örnekler olup, diğerleri temren biçimllerine göre ayrılıp destelenmiş sıradan oklardır **(Resim 196)**.

Özel olarak hazırlanmış tirkeş oklarının diğerlerinden farkı, iyi kalite çam ağacından başpareli olarak yapılması, başpare ve temren dibine rondele konulması, ayak ve boyun yerlerinin zengin nakışlarla bezenmiş olmalarıdır. Başpare dibinde en fazla üç rondele bulunmasına karşılık, temren dibinde bu sayı 12'ye kadar çıkmakta, genellikle sıra ile pirinç ve kemik rondele kullanılmakta, bazen de araya fildişi, sedef, bağa, gümüş rondeleler katılmaktadır. Rondele sayısı çoğunlukla 3-5 taneyi geçmiyor, dekoratif görünüm sağlamak amacıyla sayının artırılması, temrenin okla bağlantısını zayıflatacağından, mahzurludur. Bazılarında, ayak, göğüs ve boyuna yer yer renkli ibrişim, gümüş veya altın tel sarılmış, aralarındaki boşluklar çiçek motifleriyle bezenmiştir.

Seri halinde yapılan bütün tirkeş okları adi gezlidir; temren dibine ve gez üzerine bir miktar sinir sarılmıştır; kalınca ayaklı, yani tarz-ı has biçimlidir. Pek çogunda, ayak yerine helezoni ince bir deri şerit sarıldığını veya bu tarzda boyandığını görüyoruz. Şerit veya boya ayağı tamamen örtmediğine göre koruyucu özellik taşımadıkları, sadece süs oldukları anlaşılıyor **(Resim 197)**

Tirkeş oku boyları 65.5-78 cm arasında değişmektedir; fakat temren dibine kadar çekilebildiğinden, okun gerçek uzunluğu temrensiz olarak düşünülmelidir. O zaman ok boyları 63.5-73.5 cm'ye inmektedir. Temren, okun ağırlığını ve mizanını da büyük ölçüde etkiler: Nitekim, 35-40 gr tirkeş oklarında ağırlıkları bazen 16-17 gr'ı bulan temrenler kullanıldığı görülmektedir.

Tirkeş oklarının kullanılış amacını da, öncelikle temrenin biçimi belirler. Bu oklarda gövde, yelek ve gezler yapı ve ölçü bakımından aşağı yukarı aynı olduğu halde, temrenlerin büyüklük ve biçimleri zengin bir çeşitlilik gösteriyor. Temrenler, atılacak hedefin cinsine göre değişiyordu. Okçuluk kitaplarında, temrenler, üç köşe, dört köşe, yuvarlak ve yassı olmak üzere dörde, ayrıca herbiri uzun ve kısa diye ikiye ayrılmaktadır.[152] Topkapı Sarayı koleksiyonunda, oklar üzerindeki örnekler dışında, değişik biçim ve boyda torbalar dolusu kullanılmamış temren bulunmaktadır. Bunları dikkate alırsak, yukarıda geçen dört tipe, üç köşeli yıldız, dört köşeli yıldız, çok köşeli yıldız, oval, baklava ve çatal kesitli tipleri de katmak gerekir **(Resim 199, 201)**. Ayrıca, ucu üç köşe arkası yuvarlak, ucu dört köşe arkası yassı gibi birleşik türlere de rastlıyoruz. Dördüncü guruptaki yassı temrenler de, yalnız büyüklük bakımından değil, ince mızrak ucu biçiminden enli yaprak biçimlerine kadar değişen bir form çeşitliliği gösteriyorlar **(Resim 197, 201)**. Bu arada, uçları yassı ve oval, uzun boyun kısımları bir çiftten onüç çifte kadar dikenli, değişik bir temren tipine rastlıyoruz **(Resim 200)**.

Üç köşe, dört köşe, yuvarlak ve yıldız kesitli uzun ve kısa temrenler cebe (zırh gömlek), cevşen (zırh yelek) ve göğsü sırtı çelik plakalı zırh giyim, tolga (miğfer) ve serpenah, ağaç, deri ve demir kalkan içindir; yaprak biçimli yassı temrenler ise, zırhsız düşmana ve vahşi hayvana karşı kullanılır.[153]

Temren yapımı dikat ve tecrübe ister. Orduda ok ve yay kullanıldığı devirde temrenci ustası okçu ustasından ayrıydı. Temrenin **geçişli** ve **Kayar** olması için, yüzeyi pürüzsüs, ucu sivri ve kenarları keskin, çeliğinin suyu kararında olmalıdır; suyu az verilirde çabuk eğilir ve körelir, çok kaçarsa kolay kırılır. Abdullah Efendi, "Rivayetdir ki eşek bevli (sidiği) ile suvarılsa urulan adem iflah bulunmaz" demektedir.[154] Tirkeş oklarının temreni sık sık bakım ister; ucu ve

[152] N. A. Faris - R. P. Elmer, *Arab Archery,* s. 107-109; Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 19b-20b

[153] Abdullah Efendi, *Aynı Eser*, v. 19b-20a.

[154] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 20b.

kenarları iyi bilenmeli ve pastan korumak için yağlanmalıdır; paslı temren geçici ve kayar olmaz. Delicilik ve kesicilik konusunda yalnız kalitesi değil biçimi de önemli rol oynar: uçtan itibaren tatlı bir eğim verilmesi, sivri tiplerde çıkıntıdan, yassılardan kalınlıktan kaçınmalı, dibindeki zıvanası okun ayak çapından geniş yapılmalıdır. "Demrem ok gövdesinden ziyade ola ki demren girdiği yere ok zahmetsiz gire denmişdir".[155]

Yangın oku: Deniz muharebelerinde yangın çıkartmak için kullanılan bir çeşit savaş okunur. Temren ucunda mafsallı iki iğne vardır; yelken bezine saplanınca geri çıkmaz. Ayrıca, yelkeni delip geçmesini önlemek üzere, gerisinde, öne kıvrık iki kanca vardır **(Resim 198b)**. Temrenin bitiminde bulunan konik biçimli barut haznesinin fitili ateşlenir ve atılır; ok hedefe varlığında ateş hazneye ulaşır, büyüyen alev yelken bezini tutuşturur. Gövde ve yeleği tirkeş oklarındaki gibidir. Çileden çıkma tehlikesine karşı, gez kertiği derince oyulmuştur.

Erken tarihli risalelerde iki ayrı çeşit tirkeş okundan söz ediliyorsa da, bunlardan günümüze örnek kalmamıştır. Gezsiz ok: Düşman, atılan oku kullanamasın diye, gez yeri açılmamıştır. İki türlü atılır: Ya çilenin gez girecek yerine yüksük biçiminde bir halka takılır ve ok buna geçirilerek atılır, veya halka sağ elini serçe parmağının bir iple bağlanır, ok yaydan çıkınca halka elde kalır. Keskin gezli ok: Okun gez kertiği dibine farkedilmeyecek şekilde küçük bir bıçak yerleştirilmiştir. Halka ile atılır. Düşman hileyi sezmezse, oku geri atmak için gezlediğinden bıçak girişi keser; hem yayın elden çıkmasına, hem de yaralanmalara sebep olur.[156]

3- Okların Ağırlığı

Yukarıda işaret edildiği gibi, çeşitlerine göre okların boy ve ağırlıkları birbirinden farklıdır. Ayrıca, bir yay ile o yaya uygun ok arasında bulunması gerekiyordu. Abdullah Efendi, pişrev yay ve okları için şu oranları vermektedir:

75 dirhem yay için	4-4 1/2 dirhem ok
80 dirhem yay için	4 2/3 dirhem ok
90-95 dirhem yay için	5-5 1/3 dirhem ok

[155] Tayboga, *Buğyetü'l-Meram*, v. 28b-29a; Abdullah Efendi, *Aynı Eser*, v. 20b.
[156] Tayboga, *Aynı Eser,* v. 91a-b.

100 dirhem yay için	5 - 2/3-5 1/2 dirhem ok
100 dirhem den çok yaya	6 dirhem ok

Aynı yazar, ayrıca, kamış pişrev için 4-5 dirhem, ağaç pişrev için 4.5-6 dirhem ortalama ölçüdür demektedir.[157] Kemankeş Ahmed'e göre, pişrev oku 6 dirheme kadar münasibdir; okçular arasında, 100 dirhem yaya 6 dirhem ok gerek denilmiştir.[158] M. Kani ise, pişrev ve diğer menzil okları için şu oranları veriyor:[159]

70 dirhem timarlı yaya	3 2/3-3 1/2 dirhem ok
80 dirhem timarlı yaya	4 - 4 2/3 dirhem ok
90 dirhem timarlı yaya	4 1/2-5 dirhem ok
100 dirhem timarlı yaya	5 1/2 -6 dirhem ok

Elimizdeki pişrev ve menzil için meşk oklarının ağırlıkları 7.2 -17.6 gr. (2.3 -5.4 dirhem) arasında değişmektedir. Normal boyda pişrev okları 10.6-14.8 gr. (3.3 - 4.7 dirhem), bunların da büyük çoğunluğu 4 dirhem gelmektedir. Halbuki, bu ağırlıkta yaylar en hafif menzil yaylarıdır ve nadiren kullanılmaktadır. Nitekim, eldeki 373 yaydan ancak % 6'sı bu ağırlıktadır. Bu bakımda, verilen ölçülerle incelenen örnekler arasında tam bir uyuşma kuramıyoruz.

Ne var ki, adı geçen yazarlar bu ölçüleri verirken, öte yandan bunların kesin olmadığını, atıcının gücüne, hünerine ve hava durumuna göre ok ağırlığının değişebileceğini de belirtiyorlar.

Rüzgar sakinse hafif okla atılabilir, şiddetli esiyorsa sağlıklı atış için ok biraz ağır olmalıdır. Çuhadar Ahmed bu konuda şöyle diyor: "Okun kalın ve ince ve dirheminin ihtilafı atıcıya nazarladır. Kemankeşin çekişine göre ok ağır ve kalın olur. Dirhemsiz ve ince oku ağır ve kalın okun geçmeyeceği malumdur, lakin yayın zarbı şedid oldukça dayanamayıp parçalanır veya havada oynar. Anınçün çok kerre yörük oklar parelenir. Ok dayanırla dayanmaz babeyni olmalı dedikleri bu manadadır. Lakin yayı çok ve atışı zarblı olan münteha pehlivanlara bizzarun hadisesi kalın ve dirhemi ağır ok lazımdır".[160] M. Kani ise, bu satırların yazarı

[157] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 19b.

[158] Çuhadar Ahmed, *İrşadü 'r-Rumat,* v. 7a-b.

[159] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 179.

[160] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser,* v. 7a.

olan Çuhadar (Tomar) Ahmed'i anarken şunları yazmaktadır: "Mümtaz kemankeş olmağla Rıkab-t Hümayun Çukadarlığına ilhak olunmuş çok yay çeker pehlivan tirendazlıkda faikü'1-akran 100 dirhem yay ile 4 dirhem tir atıb hava alır tirendaz imiş".[161]

Abdullah Efendi, puta oklarının vaktiyle 10-16 dirhem arası yapıldığını, kendi zamanında ise 5.5 - 6 dirhem ağırlığında **koğaz çam puta okları**nın makbul tutulduğunu bildirmektedir.[162] Elde bulunan normal boy puta okları 16.2 - 20 gr. (5.1 - 6.3 dirhem) gelmekte ve yukarıdaki ölçülere aşağı yukarı uymaktadır.

Tirkeş oklarının ağırlığı ise, büyük ölçüde temrenine bağlıdır. Temren ağırlığı bazen 5 dirheme kadar çıkmakta ve ok ağırlığının 1/3'ine yaklaşmaktadır. Abdullah Efendi'ye göre, temrenin büyüklüğüne de bağlı olarak tirkeş oku ağırlıkları 8-20 dirhem (25.5-64 gr.) arasında değişir. Ayrıca tirkeş yayı boyu ile tirkeş oku ağırlığı arasında şöyle bir oran bulunmalıdır:[163]

11 tutam (123.5cm) yaya	7-9 dirhem (22.5-29gr) ok
12 tutam (134.5cm) yaya	8-12dirhem(22.5-38.5gr) ok
14 tutam (157cm) yaya	16 dirhem (51.5gr) ok

İncelediğimiz 55 adet çeşitli ağaç tirkeş okunda ağırlıklar 6-12.8 dirhem (19.2 - 40.5 gr) arasında değişiyor. Bu ölçü yukarıda 11 ve 12 tutam yay için verilen ok ağırlıklarına uymaktadır. Alt sıradaki ölçüler Türk yayları için olmasa gerekir, çünkü elimizde 12 tutamdan uzun yay ve 12.8 dirhemde ağır ok bulunmaktadır.

4- Okların Mizanı (Dengesi)

Okun yaydan düzgün konmasını sağlayan önemli bir etken de dengesinin tam olmasıdır. Okun dengesi şöyle kontrol edilir: Bir karış boyunda bir ip alınır, iki ucu bir edilip, baş ve işaret parmakları arasında tutulur. Meydana gelen ilmeğe oku asarak terazi kolu gibi düz durması sağlanır. Bu durumda iken, baş ve ayaktan ipe kadar olan uzunlukların oranı incelenir.

[161] M. Kani, *Aynı Eser, s.* 256.

[162] Adullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 21b.

[163] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 21b-22a.

Pişrev, heki, yeksüvar ve azmayiş okları soya ve yeleği takılmadan, torba gezi temren ve başparesi ile, puta ve tirkeş okları yelekli fakat temrensiz olarak kontrol edilir. Okun endamına göre, denge noktası tam ortadadır; tarz-ı has'da ilmeğin geze doğru bir parmak, şem'endam'da ise aynı yönde iki parmak kadar kayması gerekir. Hava gezi, başparesi ile ölçüldüğünde ayak kısmı iki parmak ağır basmalıdır. Biçimi kiriş endam ise, ayak yerini ağırlaştırmak için, ağacın çırağı tarafı oraya alınır veya ayak ucuna bir miktar kurşun yerleştirilir.[164]

Eldeki okları temren, soya ve yeleksiz incelemek mümkün olmadığından, okların mizanı konusunda yukarıdaki kısa açıklamaya daha fazla birşey ekleyemiyoruz.

5- Okların Meremmeti (Onarımı)

Okun, yaydan çıkarken boyun kısmı, yere çarpınca ayağı fazla tazyik görür ve en çok bu iki yerinden kırılır. Boyun kısmından kırılan okun artık kullanılmadığını elde bu kısmı onarılmış örnek bulunmayışından anlıyoruz. Ayağı kırılan ok ise hemen her zaman iki üç, hatta dört kere onarılırdı. tecrübe ve titizlik isteyen bu işleme "ok ayaklamak" denilirdi.

Kırık okun boyuna doğrudan, uzun olması sakıncalı değildir, M. Kani "Bir karış dahi olabilir" demektedir.[165] Katibi burunlu kalemtraşa benzer keskin ağızlı bir bıçakla, kırılan yer meyilli olarak yontulup düzeltilir. Sonra eldeki harap oklardan buraya eklenecek parça seçilir. Bu parçanın cinsi, rengi, dokusu ve özgül ağırlığı onarılacak okun ağacına uygun olmalıdır. Seçilen parça, okun düzeltilen yeri ile yan yana konulup eğikliği kalemle işaretlenir ve buna göre yontulur. Ağız ağıza getirilir; uyuşmazlık varsa, ince dişli **firengi eğe** ile giderilir. Uçlar kabarıklık yapmayacak kadar inceltilmiş olmalıdır. Tekrar ağız ağıza tutulup işaretlenir ve meyilli iç yüzeylerde hizasına karşılıklı ikişer çemtik açılır **(Resim 202)**. Çentikler aynı incelik ve derinlikte olmalıdır. Sonra yapışacak yüzlere ve uçlarını kırmadan çentik içlerine tutkal sürülür. Kuruyunca tekrar tutkallanarak, çentikler birbirine düzgün geçirilip sağlam bir iple sarılır. Kuruyunca ip çözülür; ok rendeleri ile

[164] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 19a; M. *Kani, Aynı Eser,* s. 177-178.
[165] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 190.

ayağa istenilen biçim verilir; soya veya temreni takılır.[166] Daha sonra koğuş otu ile silinir; saf balmumu sürülür, ateşte bir süre ısıtılır ve kalınca astar bezi ile sıkı sıkıya silinerek cila verilir. İyi onarılan bir okun yenisinden farklı olmaz ve tekrar aynı yerden kırılmazdı.[167]

Yaptığımız incelemede, bazısı ile ilk bakışda farkedilmeyen çok sayıda meremmetli okla karşılaştık. Ayak yerleri daha ince ve zayıf olduğundan, tamirli menzil oku sayısı diğerlerinden fazladır. Kırılan kısım uzunsa üçer kertik açılmakta, kırıklık önceki tamire kadar uzanıyorsa üstüste onarımdan kaçınılmamaktadır. Çentiklerin yönü, eklenen parçada uca, gövdede ise geze doğrudur. Yalnız, istenilen cins ve kalitede ağaç her zaman bulunamadığı için, eklenen parçanın niteliği gövdeden farklı olabilmektedir. Eldeki çeşitli örneklerde, tamirli ok oranı ve tamir sayısı şöyledir:

Ok Cinsi	**Adedi**	**Tamir Adedi**	**Bir Tamirli**	**İki Tamirli**	**Üç Tamirli**	**Dört Tamirli**
Ağaç Pişrev	55	30	15	8	6	-
Heki	35	25	15	7	1	2
Azmayiş	10	4	4	-	-	-
Karabatak	10	8	5	2	1	-
Puta	50	12	12	-	-	-
Torba Gezi	10	1	1	-	-	-
Hava Gezi	50	-	-	-	-	-
Ağaç Tirkeş	50	2	2	-	-	-

[166] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser,* v. 7a; M. Kani, *Aynı Eser,* s. 190-191.

[167] *Bahtiyarzade*, Süleymaniye, v. 32b, Üniversite, v. 48a.

II- OKÇULUKTA KULLANILAN YARDIMCI ARAÇLAR

A- KABZA SARGISI (MUŞAMBA)

Yayın kabzası atıcının eline göre ince ise, iyi kavrayamayacağı için, yay avucunda oynar veya dönebilir. Bu mahzuru önlemek üzere kabzaya gereken kalınlıkta sarılır **(Resim 203)**. Sargı muşambadan yapıldığı için bu adla da anılırdı.

Önceleri, yay kabzaları kalın ve yassı yapıldığından, kullanılmıyordu. Gerekiyorsa kabzaya dört parmak eninde yalınkat bir mesin yapıştırılır veya dikilirdi. Topkapı Sarayı Müzesi'nde Yusuf Usta işi ve 1975 (1664/1665) tarihli böyle bir örnek bulunmaktadır (Env. No. 1/9170). Burada, kabzaya 15 cm. eninde ve 1 mm. kalınlığında bir deri kaplanarak, dış kabza üzerinde, potluk yapmayacak şekilde uçuca dikilmiştir. Tayboga, bu meşinin soğuk havada avucu sıcak tutmağa, sıcakta terlemesini önlemeğe yaradığını bildirmektedir.[168] Elde başka örnek bulunmaması, kabza meşininin çokça kullanılmadığı veya kullanılırken sarıldığını akla getiriyor.

18. Yüzyıldan itibaren yay kabzalarında görülen, 19. Yüzyılda açıkça beliren inceleme ve yuvarlaklaşma sargı kullanmayı zorunlu kılmıştır.

1- Yapımı ve Özellikleri

Sargı yapımında, o vakitler mumcularda satılan, mumlu muşamba kullanılırdı. Yalnız, iyi cins az bulunduğu, soğukta sertleşip eli acıttığı için, yaycılar muşambayı ekseriye kendileri yapardı. Önce bir patiska alınır; bir uç öbür ucun üç misli eninde olmak üzere, şerit halinde kesilir. Atıcının eline uyan, eskimiş bir sargıyı söküp, patiskayı o patrona göre biçmek en doğrusudur. Parça, bir kapta kaynamakta olan muma atılır ve mumu iyice emsin diye kaynatmaya devam edilir. Hemşin'de çıkan halis sarı balmumu veya kafuru denilen mum tercih olunur. Mum temiz de olsa, bir kere yıkamakta fayda vardır: Eritilip, soğuk saf suyu akıtılır; su dökülür, karışığı ve kiri varsa altında toplanır, bu kısım bıçak ile kazılıp temizlenir. Sargı soğukta sertleşmesin diye, kullanılan mumun her 10 dirhemine 1 dirhem sakız terementisi katılır.[169] Kemenkeş Ahmed, bu arada

[168] Tayboga, *Aynı Eser,* 22a-b; M. Kani, *Aynı Eser,* s. 68.

[169] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 207-208.

muma birkaç damla zeytin yağı katılmasını tavsiye ediyor, sargının daha yumuşak ve ala olacağını söylüyor.[170]

Patiska şerit mum içinde yeterli kadar kaynadıktan sonra bir masa ile ucundan kaldırılıp mumu süzdürülür ve rüzgarlı bir yere asılır. Tamamen soğumadan alınıp kenar kenara dikilerek kaşak yapar gibi içi dışına devşirilir. Dikiş yerinin sargının ortasına gelmesine ve düzgün olmasına dikkat edilmelidir. Yapımı tamamlanınca, kalınca bir bez ateşte ısıtılır, sargı üzerine katlanarak üç beş kere sıkıca çekilip iyice yassıltılır.[171]

M. Kani'den aldığımız bu son satırlardan, kendisinin bu konuda duydukları ile yetindiği, elindeki sargıları incelemediği anlaşılıyor. Çünkü gördüğümüz bir hayli örnekten hiçbiri iki katlı değildir. Ya çift kat muşamba uçuca dikilmekte veya önce üç dört kat edilip sonra uçuca birleştirilmektedir. Bu durumda kat sayısı 4-8 olmakta, devşirilemeyeceği için uçlar gizli dikişle tutturulmaktadır. Eldeki 20 kadar kabza sargısında ölçüler şöyledir: Sargı boyları 93-136 cm, alt uç enleri 2.5 - 3.3 cm, üst uç enleri 1-1.4 cm, arasında değişiyor. Kalınlıkları alt uçta ortalama 2.5 mm, üst uçta 1.5 mm'dir.

2- Kullanılması

Kabza sargısının yapımı ve kalitesi kadar, sarılıp kullanılması da bilgi ve dikkat ister. Enli ucu pot yapmasın diye bıçakla inceltilir ve kabzanın sol alt yanına konularak soldan sağa yukarı doğru sarılır. Kabzayı kavrayan parmaklarla ve tutuşla aynı yönde sarılması kolay çözülmesin diyedir. Abdullah Efendi, el ayasına göre çapraz sarılmasını tavsiye ediliyor.[172] Sargının kalın olması istenirse, katlar birbirine fazlaca bindirilir. Çok sıkı sarılmalı, öyle ki ilk bakışta yayın kabzası gibi görünmelidir. Bazıları, sıkıca sarılduktan sonra katlan birbirine dikerler. Acemiler, kavuk gibi çok ve şişkin sararlar, ok geçecek yer kalmaz, sıkıca tutmak imkansızlaşır.[173]

M. Kani'ye göre sargı, kabzanın avuç içine gelen sol yanına alçak (ince), parmak uçlarına gelen sağ yanına ise yüksek (kalın) sarılmalı ki, kabza avuç

[170] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser,* v. 14a.

[171] M. Kani, *Aynı Eser, s.* 207-208.

[172] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 40a.

[173] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser.* v. 14a

içine rahat otursun ve parmaklar kabzayı iyi kavrasın. Bir başka tavsiyesi de, muşambanın kabzanın orta yerine çelik görünecek kadar ince ve seyrek sarılmasıdır.[174] Bu tavsiye ve tarifler bize hayli karışık görünüyor.

Kabzayı sıkı ve rahat kavramak için elverişli sargı ölçüsünü ve sarma tarzını bulmak atıcının tecrübesine kalmıştır. Usta bir atıcı, el yapısında bulunan veya tutuş alışkanlığından doğan bazı aksaklıkları, sargıyı istediği gibi ayarlıyarak giderilebilir. Buna karşılık, sarma işinde acemilik, okun yolundan sapması veya kabzaya çarpması, yayın elde oynaması veya dönmesi, ele acı vermesi ve avuçta nasır yapması gibi önemli mahsurlara yol açabilir.[175]

B- KEMEND

Kemend, yayı kurmaya yani çilesini takmaya yarayan bir çeşit kayış veya özgü kemerdir. Yay kemedle veya kemendsiz kurulabilir, bunun 120 kadar yolu vardır.[176] Tayboğa, yay kurmayı bilmenin okçulukta şart olduğunu, bir yayı tanımadan kurmağa kalkışmamak gerektiğini, kırılırsa töreye göre kırana ödetileceğini yazmaktadır.[177] Yayı kurarken kırmamaya, biçimini bozmamaya, yay başını veya çileyi elden kaçırmamaya dikkat etmelidir. Bu bakımdan, özellikle menzil yaylarını kurarken kemend kullanmak doğru olur.

Tayboğa'ya göre kemend, üç parmak eninde ve iki arış boyunda bir kayış olup, uçları kulaklıdır.[178] M. Kani daha ayrıntılı bilgi veriyor: Eni üç parmaktan dar, uzunluğu kuran kişiye göredir. Tokmak kayışı veya örgülü şeritten yapılır. İki başı ilmeklidir. Yay başına takıldıkta burkulmasın diye, ilmeklere yekpare demirden birer halka, onlara da ikinci birer halka takılır.[179]

Kemendle yay şöyle kurulur: Yayını kuracak kişi yere oturur, ayaklarını hafifçe uzatır. Kemendi belinden dolaştırıp halkaları yayın iki başına geçirilir. Ayaklarını kabzanın iki yanına dayar ve topuklarını yerden kaldırmadan ileri doğru ağır ağır uzatır. Elleriyle yayın kasanlarını tutup oynamamasını sağlar.

[174] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 69-70.

[175] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 69-70.

[176] Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 28a.

[177] Tayboga, *Aynı Eser,* v. 50a-b.

[178] Tayboga, *Aynı Eser,* v. 53a.

[179] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 142.

Çile takılacak raddeye gelince, yayın durumunu sarsmadan, çile tonçlarından önce birini sonra ötekini kertiklere oturtur. Sonra kemendi çıkartır. Tonçları, tonç kertiklerine iyice oturtmalıdır; çünkü çile kurtulursa, büyük bir ihtimalle yay kırılır. Yay kurduktan sonra dikkatle gözden geçirilir; eğilikler varsa, el ayasıyla sürterek ısıtıp, az gelirse biraz ateşe tutup düzeltir, gerekiyorsa törpüler. Atmadan önce birkaç kere kepade yayı gibi çile çekilip bırakılırdı; buna okçuluk dilinde "kullablama" denilirdi.[180]

Topkapı Sarayı kolleksiyonunda ancak bir tek kemend örneğine rastladık **(Resim 204)**. Çarpana tekniğinde ve renkli ibrişimle dokunmuş olup, 4 cm. eninde ve 255 cm. boyutundadır.

Uçları önde çapraz tutulacak biçimde kullanıldığı takdirde bu boyun uygun olacağı denememizden anlaşılmıştır. Yalnız, yukarıda verilen tariflerden farklı olarak, her iki uçta değil bir ucunda ilmek vardır ve bu da M. Kani'nin söylediği gibi bir karış değil sadece 2.5 cm.'dir. Diğer ucunda örgü, 36 cm. boyunda bir ip halini alıyor. Anlaşıldığına göre, önce ilmek geçiriliyor, sonra diğer uç kemend boyu ayarlanarak yayın öbür başına sarılıp düğümleniyordu. Fakat, o sırada yayın' gerili olduğu ve dönmesin diye kasandan tutulduğu düşünülürse, tek elle sarmak ve düğümlemek tehlikesi yaratabilirdi. Belki de, kemendin bu ucu, kullanılmadan önce istenilen boyda bir ilmek halinde hazırlanmaktadır.

C- ZİHGİR (ŞAST)

Zihgir, atış sırasında sağ elin baş parmağına takılan ve parmak boğumunun yaralanmaktan koruyan bir çeşit yüzüktür **(Resim 205-206)**. İranlılar, yüksük anlamında **engüştvane**, Arablar **küştiban** derlerdi. Osmanlıcada zihgir veya Şast deniliyordu. Şast, farsçada 60 demekti ve adını bu sayıdan almış olmalıydı. Zihgirle atışta, işaret parmağı ilk boğumu baş parmak tırnağı üzerine konulur; Parmakların bu şekli eski Arab parmak hesabında 60 sayısının karşılığıdır.[181]

Oku gezledikten sonra, çileyi baş parmak boğumuna yerleştirerek işaret Parmağını baş parmak tırnağı üzerine kapatmaya okçuluk dilinde **mandal** denilir. Gerek mandalda, gerek çekiş ve atış sırasında çilenin kontrolü, zihgirsiz olarak

[180] Tayboga, *Aynı Eser,* v. 52a; M. Kani, *Aynı Eser.* s. 142.

[181] N. A. Faris - R. P. Elmer, *Arab Archery,* s. 20-21, 44.

çok daha hassas yapılır. Ama sürekli zihgirsiz atmak, baş parmak boğumunda yarılma ve nasırlanmaya yol açar.

Zihgir, önceleri halka şeklinde kesilmiş köseleden yapılırdı. Daha sonraları, bakır ve gümüşten, kıymetli taştan, fildişi ve boynuzdan yapılır olmuş ve özel bir biçim kazanmıştır **(Resim 208)**. Şir-i mahi denilen balığın dişinden, gergadan ve geyik boynuzundan yapılan Zihgirler, iyi cila aldığı ve zamanla sararmadığı için daha makbüldü

Maden ve taş olanlar dışında, her neden yapılacak ise önce keser ve töprü ile biçim verilir, kalın matkapla delinir, sonra ince dişli eğe ile tavsiye edilir. **Damak** veya **kaş** adı verilen uzun kenarının, kirişin üzerinden kayacağı dış yüzü yuvarlatılıp cilalanır, iç tarafı parmak memesi oturacak şekilde hafif oyulur. Oyuğun genişlik ve derinliği, parmaktan mühür mumu ile alınan kalıba göre yapılır. Sonra, damağın içi bir miktar daha oyularak, buraya balık tutkalı ile bir sahtiyan parçası yapıştırılır ve diğer ucu damağın üzerine doğru yatırılır, buna **kulak** denilir.

Atıcının parmağına uygun zihgir yapmak ustalık ister. Deliğin genişliği, parmağa rahatça girecek kadar olmalıdır. Dar olursa parmağı boğar, bol olursa kiriş parmak boğuma ile **eşik** arasına sıkışık denilir, kiriş bıçak sırtı kalınlığındaki bu eşiğin üzerine oturmalıdır. Damak boyu ve yüksekliği ile deliğin karşı kenar kalınlığı da parmağa uygun olmalıdır.[182] Her atıcıya uygun biçim ve ölçüyü bulmak zihgirci ustasının işidir. Bu işin ayrı bir uzmanlık konusu olduğunu görüyoyuz. Nitekim zihgirciler, okçu ve yaycı esnafının dışında, kendi pirleri ve gedikleri olan, bağımsız bir esnaf loncası idiler.[183]

İncelediğimiz 20 kadar zihgirin, gümüş ve yeşimden üç dört örnek dışında, hepsi fildişinden yapılmıştır. Delik çapı ortalama 2 cm.'dir. Bir fildişi örnekte, deliği daraltmak için, ince kenarına bir miktar iplik sarıldığı görülüyor **(Resim 207)**. Kulak derisi, üstte damağın ortasına kadar uzanıyor; bu durumda, atış sırasında çile daha çok deri üzerinden kayacak demektir.

[182] Tayboga, *Aynı Eser,* v. 33a-b; Abdullah Efendi, *Aynı Eser,* v. 29a; Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser,* v. 12a-b; M. Kani, *Aynı Eser,* s. 128.

[183] Zihgircilerin piri, M. Kani'ye göre Ali b. Ebu Talib. *(Aynı Eser,* s. 50), Evliya Çelebi ye göre Şaghal B. Sa'id Kaşi'dir (*Seyahatname,* C. 1, s. 582).

D- BİLEK SİPERİ

Bilek siperi, kabza tutan sol el bileğine bağlanan, hem oku iç kabzaya kadar çekmeğe, hem de yumruğu oktan korumağa yarayan bir alettir. 17. Yüzyılda kullanılmağa başlanıyor. Daha önce, ok çarpmasından korunmak üzere, bileğe yen denilen enlice bir deri parçası sarılmaktaydı. Çuhadar Ahmed bu konuda şunları yazıyor: "Siper alat-ı cedideden olup karibü'l-ahirde zuhur etmiştir. Evvela ok yumruğu incidmesin deyu oluksuz siper tablası istimal etmişler, sonra ok bir tarafa hata etmesin deyu tablanın üzerine meşinden bir yumru peyda eyleyib ismine **ibik** demişler ve nice müddet sonra ol ibiği kemik pareye tebdil eyleyib ve oku üzerinden atmışlar. Badehu Kırçeşmeli merhumun himmeti ile hala istimal olunan oluk icadolunub gittikçe tavil eylemişler. Hakikatü'l hal bir ok ki oluğun içine ziyade çekilen ve bir tarafa isabet etmeden kurtulan ziyade menzil alıb az yay çok hükmüne girmiş olur".[184]

Bileği korumağa yarayan yen ile, üstadın talibe kabza verirken şed'le birlikte bağladığı yen aynı şey olmalıdır. Elde örnek bulunmamakla beraber, zorlayıcı işlerde bileği incitmekten korumak için kullanılan tokalı meşin bilek bağına benzediğini tahmin ediyoruz. Elimizdeki en eski örnek, Çuhadar Ahmed'in **olumsuz siper tablası** dediği türden bir siperdi **(Resim 209)**. Bağa'dab yapılmış, üzerine kendinden kabartma bir oluk açılmıştır. Dış yüzü, dolayısıyla oluk hafif bombelidir. Geçiş safhası sayılan **ibikli** siper örneğine de rastlayamadık. Sözü edilen örnek dışında, incelediğimiz 10 kadar bilek siperinin hepsi, Kırkçeşkeli Mustafa Çelebi tarafından geliştirilen uzun oluklu türdendir **(Resim 210)**.

1- Yapım ve Özellikleri

Bilek siperi dört kısımdır: Oluk, eşit, tabla ve tasma, Yapıma oluktan başlanır; bu kısım okun üzerinden kayacağı yeridir. Bağa, balık dişi, fildişi, öküz veya manda boynuzu, ıhlamur veya akçaağaç gibi maddelerden yapılır. Ağaçtan yapılıp üzerine sahtiyan kaplandığı da olur. **Ablağı** bulunabilirse manda boynuzu tercih edilir. Önce, boynuzun temiz ve sıkı yerinden 15 cm. kadar bir parça alınır;

[184] Çuhadar Ahmed, *Ayın Eser.* v. 12b.

bir ağzı düz, öteki ağzı hilal şeklinde keserle gereken biçim verilir ve yarım yuvarlak **İstanbuli törpü** ile tesviyesi yapılır. Törpü izleri ince ağızlı eğe ile giderilip, dışı ve içi yuvarlak burunlu bıçakla kazınıp, okçuların kullanıldığı koğuş otu (çöven) ile ovulur. Sonra, tebeşir tozuna biraz sahtiyan tersi kazıyıp, bir miktar zeytin yağı katıp elde edilen karışımı bir bezle sıkıca sürerek cila verilir. Oluk parçasına gereken biçimi vermede ve varsa eğiriliklerini düzeltmede **kalıb** tabir olunan aletten de faydalanılır. Kalıb, kızılcık veya şimşir iki parça tahtadan birer başları menteşe ile tutturulmuş, öbür başları sap şeklinde yontulmuş bir alettir. Biri oluklu öteki ona uygun biçimde kabarık olup, arada siper oluğu sığacak kadar açıklık bırakılmıştır. Aletin üst kapağı düz bırakılıp, ara yerde yuvarlak bir şimşir çabuk da kullanılabilir.

Keser ve törpü ile biçim verilen boynuz parçası, önce saf suda yumuşayıncaya kadar kaynatılır, sonra dumansız çam talaşı alevine tutularak kalıba yerleştirilir; sıkıştırılır ve iki sap bir iple sıkıca bağlanır. Boynuz yeterince yumuşamamışsa, zorlamayıp, yeniden kaynatılmalıdır. Soğuyunca çıkarılıp, tesviye edilerek cilalanır. Balık dişi, fildişi ve bağa oluklara da aynı işlem uygulanır. Oluğu gösterişli olsun diye çeşitli renklerde boyarlar.

Eşik, oluğu siper tablasına ve tasmaya bağlayan ağaç parçasıdır. Üst tarafı oyulup, oluğun ön tarafına balık tutkalı ile yapıştırılır. Eşiğin düzgün yontulan alt yüzüne ise siper tablası tutturulur. Yumruğu ok çarpmasından koruyan, oluk boyunda ve oval biçimli tabla da bağa, fildişi, kösele ve keler gibi maddelerden yapılır. M. Kani, tablanın eşiğe yapıştırılacağını söylüyorsa da, eldeki örneklerden çoğunda eşiğinin iki yanında oyuklar bulunduğunu, tablanın ön tarafının kesilerek bu oyuklara yerleştirildiğini ve istendiğinde tablanın çıkarılabileceğini görmekteyiz. Tabla, kullanılan malzemeye uygun olarak boyanıp süslenir, etrafına şir ze geçirilir.

Siper baş parmak dibine ve bileğe bağlayan ucu tokalı kayış veya örgü şeride **tasma** denilir. Tasmayı deriden yapmak, bileğe oturacak biçimde kesebilmek bakımından, daha doğrudur.[185]

Siper yapımı, dikkat ve tecrübe isteyen ayrı bir uzmanlık konusudur. Rağbet artınca, ayrı bir siperci esnafı ortaya çıkmıştı. Yeni bir sanat olduğundan, Zihgircilerin piri Ali b. Ebu Talib'i onlar da teberrüken pirleri saydılar.

[185] M. Kani, *Aynı Eser,* s. 131-137.

2- Kullanılması

Bilek siperinin oluk boyu ve genişliği, eşik yüksekliği, tasmanın yapılış ve bağlanış şekli, kullanılacak kişinin yumruk yapısına, çekiş gücüne ve atış tarzına göre değişir. Siper yapımında bütün bu noktalara dikkat etmek ve zaman zaman prova yapmak gerekir.

Oluk boyu çekişe göredir, "çekgiği kadardan iki parmak miktarı ziyade olsa kafidir ve oku siper başından atıp bir karış siper takmak abesdir".[186] Oluğun fazla dar ve derin olması mahzurludur; ok kenarlarına sürtünüp sola savrulabilir veya kabzaya çarpabilir. Oluğun baş ve ayapı arası kavislidir; kavsin tepe noktasına **atış yeri** denir; okun temreni atış yerinden en çok bir arpa boyu gerisine kadar çekilmelidir. Sipersiz atışta bu nokta, **kürsü** denilen, yumrukla bileğin birleştiği yerdir. Okçulukta, atış yerine kadar çekebilen **irici**, çekemeyene **eksikç** denir. Daha geriye çekmek mahzurludur; ok ya oluğa saplanır kırılır veya oluğa fazlaca sürtünüp sarsılarak çıkar. Oluğun başını sipere alçak veya yüksek tatturmak da sakıncalıdır; her iki halde **tir siperi boylama** denilen, okun oluğa boydan boya sürtünmesi gibi önemli bir mahzur doğar. Ok olukta yalnız atış yerine hafifçe sürtünerek çıkmalıdır.

Ok çekildikte, hem yanağa hem kabzaya çok yakın olmalıdır; buna **yakın kesdirme** denir. Atışta ok kabzaya değdi değecek kadar yakın geçmelidir; bunun için gerekirse oluk sipere biraz eğri yerleştirilir. Bu hususun iyi hesaplanması yani **açık kesdirme** sakınca yaratır; ok ya iyice sağa kaçar veya kabzaya çarpıp kırılır.

Ayrıca, eşiğin fazla yüksek veya alçak olması, tasmanın yumruğa ve bileğe iyi oturmaması gibi hususlar da yukarıda sayılan mahzurlara yol açabilir.

Bilek siperinin faydası yanında mahzuru da vardır. Bu sebeple Çühadar Ahmed, mümkünse hiç kullanmamalı, bir kere alışınca insan artık onsuz atamaz olur, diyor. Nitekim Abdullah Efendi de, okçuluk tekniği konusundaki kitabinda siperden pek fazla söz etmiyor.[187]

Şimdi unutmamalı ki, Türk okçuluğunun altın çağında, yani 15.-16. Yüzyıllar boyunca bilek siperi kullanılmamış, o büyük rekorlar sipersiz atışlarla kırılmıştı. Bu bakımdan siperi, bir gelişmeden çok gerilemenin belirtisi saymak mümkündür.

[186] Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser,* v. 13b.

[187] Abdullah Efendi, *Aynı 'Eser,* v. 50b-51a; Çuhadar Ahmed, *Aynı Eser,* v. 13a-b, 17b-18b;

E- OK VE YAY ÇANTALARI

Yayın uzun zaman kullanılmayacaksa, **yay kesesi** içinde saklandığına daha önce işaret etmiştik. Tayboga, yayı aşırı soğuktan ve nemden korumak için kış günlerinde ve yağmurlu havalarda keseye koyup, yatarken koynuna almayı tavsiye eder.[188] Topkapı Sarayı kolleksiyonundaki yaylar da, 50 yıl önceye kadar, ağzı uçkurlu kırmızı çuha keselerden saklanıyordu. Kullanılmayan okların da, çadır bezinden ağzı boğumlu **ok torbası** içinde saklandığını görüyoruz.

Ok ve yayı taşımağa yarayan çantalara çeşitli adlar verilmekteydi. Yalnız, eski kayıtlarda rastlanan bu konudaki bilgiler bir hayli çelişiktir. Söz gelişi **tirkeş**, adına göre ok kılıfı olmak gerekirken, bazen yay, bazen de hem ok hem yay kılıfı olarak anılmaktadır. **Sadak** ve **gedeleç** için de aynı şey söz konusudur.

Sasani ve Uygur tasvirlerinde okçular yay çantası taşımazlar; sadece, sağ taraflarına kemer kayışına asılı uzunca ok çantaları vardır **(Resim 10d, 11)**. 13. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, av ve savaş tasvirlerinde, ok çantaları yanında yay çantaları da yer almağa başlıyor.[189] Yalnız, gerek bu en erken örneklerde, gerekse 14. Yüzyıl *Camiü'l-Tevarih* ve *Şahname* minyatürlerinde ok çantasına muhakkak rastlandığı halde, yay çantasına her zaman rastlamıyoruz **(Resim 14, 17, 18)**. Bu arada, 14. Yüzyıl başına ait bir dizi *Camiü't Tevarih* tasvirlerinde ise, okçukarın yine yalnız ok çantası taşıdığı ve bu çantaların eski Sasani biçimini devam ettirdiği dikkatimizi çekiyor.[190] 15. Yüzyıldan itibaren, ok ve yay çantaları klasik formunu alır. Ok çantası sağ yana asılır ve bazısının üzerine yine ok koymak için bir cep vardır; yay çantası ise sol yana, kılıcın biraz gerisine asılır **(Resim 211,212)**. Her iki çanta da bu klasik biçimini 19. Yüzyıl ortalarına kadar muhafaza etmiştir **(Resim 213)**.

Ok ve yay çantalarına verilen adlardaki karışıklığı gidermek üzere, etimolojileri üzerinde kısaca duracağız. Eski Türk kitabelerinde ok kabına kes deniliyor. Yay kabı kullanıldığına dairise resimli belgeler gibi burada da bir bilgiye rastlanmıyor.[191] Kes sözünü, G. Clauson **keş** diye okuyor fakat Farsça

[188] Tayboga, *Aynı Eser,* v. 54a.

[189] Bkz. *Varka ve Gülşah*, TSM Ktb. Hazine 841; *Kitab-ı Tiryak,* Viyana Nationalbibliotlıck. A. F. 10.

[190] *Camiü't-Tavarih,* yaprakları, Berlin, Preussischer Kulturbesitz, Diez A. Fol. 71.

[191] H. N. Orkun, *Eski Tiirk Yazıtları,* C. III, İstanbul 1941, s. 163.

tirkeş kelisindeki **keş** ekiyle bunun bir ilgisi olmayacağını savunuyor.[192] **Kes** daha sonra *Divan-ı Lügati't-Türk*'de, **kiş** diye geçmekte ve "Ok kiş içre çığıl tığıl kıldı, Okun kişde çılratdı" gibi örnek cümlelerden, ok çantası olduğu açıkça anlaşmaktadır.[193] Bu eserde geçen, "kiş kurugluk, kış kurman" sözlerindeki **kurugluk** ve **kurman** ise, yay kabı demektir.[194] Kaşgarlı Mahmud **kurman** sözünün, "beline kuşağı bağla" anlamındaki **kurman**dan geldiğini açıkladığı halde, G. Clauson, her iki kelimenin **kur** kökünden "kurulu şeyin (yayın) konulduğu kab" demek olduğunu ileri sürüyor. Ayrıca *Divan*'da üç yerde, **okluk** ve **yasık** sözüyle karşılaşıyoruz.[195]

Dede Korkud Kitabı 'nda, bu konuda, değişik iki kelimeye rastlıyoruz: **belik** ve **sadak**. G. Clauson, ikinci kelimenin Moğolca **sa dadaktan** geldiğini ve ok çantası olduğunu yazıyor ve bu, **Dede Korkut**'daki "Sadakından doksan okun yere döktü" ifadesini tutuyorsa da, başka hikayede rastlanan "Sadakında okun kişin deler" sözü bu anlamı bulundurmaktadır.[196] **Bilük**, **bilik**, **belek** şeklinde de geçen **belik** sözüne gelince; "Beliğinde doksan okun..", "Beliğinden bir tutam ok çıkardı", "Hemen yayı biliğinden çıkarırdı" gibi ifadelerden belikte ne taşındığı açıkça anlaşılmaktadır.[197]

16. Yüzyıl kaynaklarında da, aynı çelişik açıklamalarla karşılaşıyoruz: *Tuhfetüs-Seniyye'de* "Sadak ki içine yay korlar" denilirken,[198] *Camiü'l-Fürs* adlı sözlükte "Sadak ki içine ok koyarlar" denilmektedir.[199] Aynı Yüzyıla ait diğer sözlüklerde şu açıklamalarla karşılaşılıyor: Beleğin yay konulan yanına kırban derler" *(Dekayıkü 'l-Hakayık),* "Kırban ve kemandar ma'nasına ki yay zarfıdır *(Lugat-i Şehname),* "Tirdan yani belikde ok koyacak tarafı ve kabur ***(Lugat-i Nimetullah)***.[200]

[192] G. Clauson, "Some Old Turkish Word Connected with Hunting", *Die Jagd bei den Altaischen Völkern. Asiatische Forschungen,* Band 26, Weisbaden 1968, s.14.

[193] *Divan-ı Lügati't-Türk Tercümesi,* (B. Atalay), C.I, s. 393, 457, C. II, s. 333; C. III, s. 281.

[194] *Aynı Eser,* C. I, s. 504, 444.

[195] *Aynı Eser,* C. I, s. 100; C. III, s. 16, 55.

[196] *Dedem Korkudun Kitabı* (Haz. O. ş. Gökyay), s. 96, 121.

[197] *Aynı Eser,* s. 18, 110, 116, 117.

[198] *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (T. D. K.), C. III, s. 584.

[199] *Aynı Eser,* C. IV, s. 648.

[200] *Aynı Eser,* C. III, s. 448, C. IV, s. 512, 91.

Bu değişik tanımlardan anlaşıldığı kadarıyla, önceleri ok konulan kaba kiş, yay kabına **kurman** deniliyor ve ikisi birlikte kiş kurmam diye anılıyordu. İlk defa *Dede Korkut Kitabı*'nda rastlanan **belik** ise, iki gözlü bir çantanın değil, birine yay ötekine ok konulan iki ayrı çantanın ortak adı idi. Belik yerine, yanlışlıkla tirkeş veya sadak denildiği görülürse de, aslında, sadak yay kabı tirkeş ok kabudur. Vaktiyle bunların savaşlarda kullanıldığı düşünülürse, savaş oklarına tirkeş oku da denilmesi yerindenir; fakat savaş yaylarına tirkeş yayı denilmesi, bu yanlış adlandırmanın sonucudur ve 19. Yüzyıl ortalarına kadar böyle denil gelmiştir.

Daha seyrek rastlanan **gedeleç** sözü, kaynaklarda genellikle ok kabı, bazen de hem ok hem yay kabı olarak anılıyor. Şemseddin Sami gedeleç'i, "Yivli büyük ok kuburu" diye tanımlıyorsa da, buradaki **yivli** sözüyle ne kasdettiğini anlıyamıyoruz.[201]

16. Yüzyıldan beri, meşinden yapılmış silindirik ok kablarına **kubur** denilirdi, "kubur", yukarıda sözü edilen Sasani ve Uygur ok çantalarına benzer, belki onların bir devamıdır. Mukavva veya servi ağacından yapılıp üzeri deri kaplandığı da olur.[202] Eskiden kapaksızdı; savaş okçuluğu son bulunca kapaklı yapılmış, **kandil** ile birlikte menzil ve puta okları için kullanılmıştır **(Resim 214)**.

Ok kandili veya sadece **kandil**, ok kuburunun tahtadan olanıdır. Şekline göre "Çarköşe kandil", yapıldığı ağaca göre "Abonoz kandil", "Ceviz kandil", "Çınar kandil", "Ihlamur kandil" diye adlandırılır.[203] Kuburdan başlıca farkı, içinde, ağıza yakın yerlerinde delikli bir tahta bulunmasıdır. Oklar, düzgün aralıklı deliklere sokulur; böylelikle yeleklerinin birbirine sürtünüp bozulması önlenir. Menteşeli kapağı vardır.

Ayrıca kaynaklarda, Farsça **tirkeş** sözüne benzetilerek, yay kablarına **yaykeş** denildiği de görülmektedir.[204]

[201] Ş. Sami, *Kamus-ıı Türki,* İstanbul 1317 baskısı.

[202] TSM Arşivi, E. 1382.

[203] TSM Arşivi, E. 1382.

[204] TSM Arşivi, D. 9077.

III. TÜRK YAYCI VE OKÇU USTALARI

A- YAYCI VE OKÇU ESNAFININ TEŞKİLATI

Osmanlı esnaf teşkilatı içinde, yaycı ve okçuların ayrı ayrı loncalar halinde ve kendilerine ait çarşılarda toplandıklarına daha önce işaret etmiş, tutundukları pirlerini ve İstanbul'daki yerlerini bildirmiştik. Diğer esnaf zümreleri gibi, yaycı ve okçular da kanun ve törenlere sıkıca bağlı, ayrı birer lonca, yine belirli sayıda dükkan vardır. Yaycı ve okçu dükkanları hem imalat, hem satış yeri idi. Bu dükkanların yeri ve işletme hakkı (gedik) sınırlandırılmış olduğundan, her isteyen kişi, dilediği yerde dükkan açamazlardı. Her lonca, mensublarının kendi aralarından seçtiği bir heyet tarafından yönetilirdi. Şu halde her esnaf loncası, kendi işini kendisi yürüten ve denetleyen bağımsız birer kuruluşdu.

Esnaf ve zenaatkar zümresi, Osmanlı düzeninde, sağlam ve köklü bir teşkilatı olan güçlü bir sınıftır. Gerek kuruluşunda, gerekse güçlü ve disiplinli bir teşkilat haline gelişinde Fütüvve tarikinin ve bunun Anadolu'daki devamı olan Ahiliğin önemli bir rolü vardır.[205] Bu rolü, teşkilatın kuruluş ve yönetim biçiminde, ünvanlarda olduğu kadar, inanç ve töreye bağlılık, mesleki doğruluk, çalışma disiplini, karşılıklı saygı, maddi ve manevi dayanışma gibi konularda da açıkça görmekteyiz.[206]

Osmanlı esnaf teşkilatı, üzerinde uzun boylu durmayı gerektiren geniş ve önemli bir konudur. Biz burada, araştırmanın sınırını aşmamak için, sadece yaycı ve okçu zümresi üzerinde duracak ve bu konuda kısa bir bilgi vermekle yetineceğiz.

Ok ve yay, sadece bir spor aleti değil, ordunun başlıca silahı olduğundan, hem özel hem de resmi imalathanelerde üretiliyordu. Evliya Çelebi'ye göre, 17. Yüzyıl ortalarında İstanbul'da özel 200 yaycı ve 200 okçu dükkanı bulunuyordu ve bu dükkanlarda 300 okçu ve 500 yaycı çalışıyordu.[207] Ordu ihtiyacının resmi imalathanelerden karşılandığı, ayrıca okçuluk sporuna rağbetin bu devirde bir hayli azaldığı dikkate alınırsa, verilen dükkan ve esnaf adedi mübalağalıdır. Kaldı

[205] Bu konuda Bkz. F. Taeschner, "İslam Ortaçaşında Futuvva Teşkilatı", *İ. Ü. İktisad Fakültesi Mecmuası,* C. 15(1953-1954), Sayı 1 -4; A. Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,* C. II (1949-1950), Sayı 1-4.

[206] Osman Ergin, *Mecelle-i Umur-u Belediyye.* C. I, (*Tarih-i Teşkilat-ı Belediyve),* İstanbul 1338.

[207] Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*, C. I, s. 580.

ki, Vezneciler semtinde yaycılar, Bayezid semtinde okçular için ayrılan çarşı bu kadar dükkanı alacak genişlikte değildi.

Okçu ve yaycı esnafının başlıca müşterisi kemankeşler olduğundan, onlarla sıkı ilişki içinde bulunurlar, meydan günlerinde Okmeydanı'na giderek, sattıkları yaylara ve oklara gereken düzen ve timarı verir, küçük tamirleri yaparlardı. Ok ve Yay satışı da çoğunlukla bu sırada olurdu. Bazı okçu ve yaycı ustaları, tanınmış bir kemankeşin hizmetine girer, yalnızca onun için ok ve yay yapar, idman ve atışlarında hep yanında bulunurlardı. Tozkoparan İskender, Bursalı Şüca, Miralem Ahmed Ağa, Haydar Bey gibi ünlü kemankeşlerin özel okçu ve yayalarının olduğunu, atışlarda onların uyarılarına kulak verdiklerini biliyoruz. Rekor kırıldığında, okçu ve yaycıya da ödül verilirdi. Bir örnek: Tozkoparan İskender, Edirne'deki Deve Kemal menzilinden aşırı atıp rekor kırdığı için, Sultan II. Bayezid 11 Cemaziyülevvel 916 (1510) tarihinde Tozkoparan'a bir came benek ve 3000 akçe, yaycısı içkoz Ahmed'e ve okçusu Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi'ye 500'er akçe ihsan etmişti.[208]

Ünlü okçu ve yaycı ustalarına, zaman zaman Saraydan sipariş verildiği olur, bu arada ustalar çeşitli vesilelerle Sultana ve Saray ileri gelenlerine ok ve yay sunarak, önemli bahşişler koparırlardı. Örnekler: 1128 (1716) yılı Receb ayında Saraydan sipariş edilen yaylar için. Silahdar Ağa, Rahikizade eliyle, iki yay karşılığı Usta İbrahim'e 12 kuruş 10 para, dört yay karşılığı Küçük Hüseyin'e 16 kuruş 14 para, üç yay karşılığı Usta Süleyman'a 9 kuruş, bir yay karşılığı Kara Hüseyin'e ise 3 kuruş ödemişti.[209] 11 Cemaziyülahır 1027 (1618) günlü, "Yaycı Usta İbrahim Saadetlu Padişaha münakkaş bir yay sundukda Silahdar Ağa 2000 akçe taleb edüb Güğümbaşı yedinden kendüye teslim" olunmuştu.[210]

Okçu ve yaycı esnafının, askeri imalathaneler ve orduya da bazı ilişkileri vardı. Ordu ithiyacını karşılayan silah imalathanelerine zaman zaman, sivil esnaftan geçici veya sürekli olarak "san'at birle" okçu ve yaycı ustaları alınır ve üç ayda bir maaş ödenirdi. Bir örnek: Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, okçu ustası olarak 1505 yılında Tirgeran Bölüğü'ne girmiş, burada Sertirger Niğbolulu Hayreddin ve ağabeyi Sertirger Bahtiyarzade Alaüddin'in emrinde 1558 yılına kadar çalışmıştır.[211]

[208] *Defter-i Miisveddat-ı İn 'amat ve Tasaddukat ve Teşrifat ve Irsaliyyat...,* Belediyyc Ktb, M. Cevdet, No. 0.71, s. 395.

[209] *Ceyb-i Hümayun Defteri*, TSM Arşivi, D. 2359.

[210] *Ceyb-i Hümayun Defteri,* TSM Arşivi, D. 73.

[211] *Defter-i İn'amat...,* s. 178, 257, 316, 370, 423; TSM Arşivi, D. 9706/3, 9613/2, 9605, 9602,9612, 9613/3.

1. Orducu Esnafı

Kanun gereğince, bir kısım esnaf kuruluşları, bu arada okçu ve yaycı loncaları, sefer sırasında **orducu esnafı** vermek zorundaydılar. Orducular sefere katılarak, ordu ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olurlardı. Eldeki kaynaklara göre, esnafla ordu arasındaki bu ilişik 16. Yüzyıl ortalarında, ordunun büyümesi ve ihtiyaçların alabildiğine artması sonucu kurulmuştur.

Orducu toplama işlemi şöyle yürütülüyordu: Sefer kararı kesinleşince, önce, hangi esnaftan kaç kişiye ihtiyaç olduğu ve bunların nerede ne zaman hazır bulunacağı Divan-ı Hümayun'ca kararlaştırılır, sonra, bu işle bir **ordu ağası** görevlendirilerek eline İstanbul, Edirne ve Bursa kadılarına hitaben bu konuda fermanlar ve nişanlı bir mevkufat defteri verilirdi. Fermanlarda, bu üç kentten toplanacak esnafın hangi mesleklerden, kaç kişi ve kaç çadır olacağı belirtilmiştir. Ordu Ağası, bu kentlerin kadılarıyla ayrı ayrı görüşür ve fermanları verir. İlgili esnaf loncalarının yetkilileri çağırılır; kendilerine ferman gösterilerek istekler bildirilir. Loncanın kethüda ve yiğitbaşıları bu isteği kendi yönetim kurullarına götürürler. Orducuya ayrılacak kişiler tesbit olunarak, adları Ordu Ağası tarafından Kadının huzurunda deftere geçirilir. Orducu Esnafının beraberinde götüreceği çadır ve diğer levazımat, her esnafın kendi loncası tarafından temin olunur. Ayrıca esnaf, orducu ayrılan arkadaşlarına **yamak** olmak, yani aralarında para toplayarak hem kendisinin yol ve yiyecek masraflarını, hem de ardında bıraktığı ailesinin geçim giderlerini karşılamak zorundadırlar. Vakti gelince, orducular ordu ağası nezaretinde geciktirilmeden sefere başlanacak ilk konak yerine nakledilirler. Sefere çıkan ordunun Padişah önünde yaptığı geçit alayına orducu esnafı da katılır.[212]

Mühimme Defterleri ve bu üç vilayete ait **Kadılık Sicilleri'**nden bu konuda hayli bilgi edinebiliyoruz. Sadece ihtiyaç duyulan esnaf loncalarından istekde bulunduğu için, kayıtlarda her zaman yaycı ve okçu isteğine rastlanmıyor. Biz burada, yaycı esnafıyla ilgili birkaç örnek vermekle yetineceğiz:

Bursa Kadısına hitaben yazılmış 28 Safer 988 (1580) tarihli bir fermanda, orducu çıkarmak üzere gönderilen Saray Ağalarından Veli "cümle ehl-i hirefı yazub yaycı ve nalıncı ve kılıççılar mümanaat idüb elimizde emr-i şerif vardır

[212] Osman Ergin, *Aynı Eser, C.* I, s. 627-636

deyu inad itdükleri ilam olunmağın...” bu esnafın da orducu çıkarılması buyrulmaktadır.[213]

Yine Bursa Kadısına gönderilen, 22 Rebiülahır 933 (1585) tarihli fermanda ise, sefere çıkan Vezir-i Azamın kış bastırmakla hale Kastomonu’da kışladığı, baharda Erzurum tarafına yürüneceği, bu kere tekrar orducu alınmak gerektiği bildirilerek, “tayin olunan miktar ehl-i hirefın (bu arada bir de yaycı isteniyor) yarar üstadlarından sanatlarına müteallik lazım olan mükemmel alat ve esvafların tadarik itdürüb olagelen adet ve kanun üzere yazub defter idüb Vezir-i Azamin yanına gönderesün ki varub Ordu-yu Hümayunun hizmetine olalar...” buyrulmaktadır.[214]

1182-1183 (1768-1769) Rus Seferinde ikinci defa orducu tolanması için, Defterdarın Sadrazama yolladığı arizade, İstanbul’dan 28 hırfetden 85 hayme, Edirne’den 25 hırfetden 49 hayme ile Bursa’dan 24 hırfetten 39 haymeye ihtiyaç bulunduğu bildirilmektedir.[215] Burada, toplanacak esnaf adedi, beraberinde getireceği hayme (çadır) adedi olarak gösterilmiştir. Bu arada, İstanbul ve Edirne’den ikişer, Bursa’dan bir yaycı ustası da istemektedir.

Yine çeşitli kayıtlardan, orducu toplama işinin zamanla gevşediği, esnafın ordu ağasına karşı çıkarak veya rüşvet yedirerek bu görevden kaçtıkları görülmektedir.[216] Buna karşılık, daha 17. Yüzyılda, elinden iş gelmeyen çok sayıda başıboş insan, esnaflık iddiasıyla ordunun peşine takılıyordu.[217] Orducu esnafı toplamak adeti yeniçeriliğin kaldırılmasına kadar devam etmiştir. Dikkati çeken bir nokta, 12 Muharrem 1225 (1810) tarihli İstanbul Kadılığı Sicillinde, bu tarihte bile 2 aded yaycı esnafı istenmiştir.[218]

2. Resmi İmalathaneler

İstanbul’da, tüfenk yapımı için Tüfenkhane-i Amire olmasına karşılık, başlıbaşına ok ve yay yapan resmi bir imalathane yoktu. Kapıkulu Ocakları için gerekli araç ve gereç, bu arada ok ve yay, Süleymaniye semtindeki Ağa

[213] H. T. Daşlıoşlu, *On Altıncı Asırda Bursa,* Bursa 1940 (1943), s. 99

[214] H. T. Daşlıoşlu, *Aynı Esen* s. 119-120.

[215] Başbakanlık Arşivi, Cevdet tasnifi, Askeri” vesikalar, No. 20.

[216] Osman Ergin, *Aynı Eser,* C. I, s. 632.

[217] Evliya Çelebi, *Seyahatname.* C. I, s. 527.

[218] Osman Ergin, *Aynı Eser,* C. 1, s. 635-636.

kapısı'nda bulunan **Ağa Karhanesinde** imal ediliyordu. Burada, ayrı odalarda 45 ayrı meslekten usta ve şakird grupları çalışırdı. Silah yapımıyla uğraşan guruplar şunlardı: Şemşirgeran (kılıççılar), niyamgeran (kıncılar), tirgeran (okçular), kemangeran (yaycılar) ve siperduzan (kalkancılar).

Bunların herbiri bir **Ağa Bölüğü** idi. Kalabalık olanlarına birden fazla oda verilirdi. Her bölüğün başında bir Serbölük vardır; ayrıca her odada birer seroda, kethüda, vekilharç, baş eski ve bayraktar bulunur. Bunlar is dari işler yanında, usta ve şakirdler gibi yapım işiyle de uğraşırlar. Baş eski, usta başıdır (sertirger, serkemanger gibi) ve yapım kalitesinden sorumludur.

Ağa Bölükleri, Yeniçeri Ocağına bağlı olmakla beraber, bazı bakımlardan Yeniçeri ortalarından ayrılırlar. 932 (1525) tarihli **Ehl-i Hiref Defterleri**'nde bu konuda ayrıntılı bilgi buluyoruz.[219]

Ağa Bölüklerinde yalnız askeri araç ve gereçler üretilmiyordu. Ehl-i hiref arasında, nakkaşlar, cildciler, aynacılar, tesbihçiler, kaftancılar, terlikçiler, sorguççular, cerrahlar vs. de bulunmaktaydı.

Cemaate alınışta, Yeniçeri Ocağında olduğu gibi, sadece Acemi Oğlanı sistemi uygulanmazdı. Devşirme oğlanlardan başka, azad edilmiş veya akçe ile alınmış kullar, pişkeş verilenler, esir ve sürgün edilmiş gençlerde şakird olabildiği gibi, savaşlarda zabtedilen şehirlerden toplanıp İstanbul'a yollanan sanatkarlar ile "müteferrikadan cihet olunmuş" veya piyasadaki sanat erbabından seçilmiş kişiler de **san'at birle** (usta olarak) alınabilmekteydi.

Bunlar, Kapıkulu Askerleri gibi **İç Hazine**'den ulufyerine, hazinedarbaşının amiri olduğu **Hil'at Hazinesi** de denen Taşra Hazinesinden mevacib alırlardı. Ehl-i hirefe yapılan ödemeleri Hazinedarbaşı karşıladığı için, herhangi mesleklerden ne kadar kişi çalıştığını, bunlara ne miktar ödeme yapıldığını her üç ayda bir kontrol, tesbit ve kayıt etmekten o sorumluydu.[220]

Üzerinde durduğumuz bu defterde kayıtlı yaycı adedi 18 usta, 5 şakird, okçu adedi 11 usta, 4 şakird'dir. Bu sayı, ölüm, ayrılma, emeklilik, yerlerine yenilerini alma gibi sebeplerle sürekli olarak değişmektedir. 16. Yüzyılın ikinci yarısında, yaycı sayısı 23 usta, 24 şakird ve okçu sayısı 23 usta 9 şakird'e kadar yükseliyor.[221] 17. Yüzyıl boyunca, her iki meslekde usta ve şakird adedi ortalama

[219] TSM Arşivi, D. 9706/3.

[220] İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı,* Ankara 1945, s. 316.

[221] TSM Arşivi, D. 9613/3, D. 2924.

10'dur.[222] Hicri 1100 tarihinden sonraki defterlerde şakirdlerin kaydolunmadığını, 1150'den itibaren ise, herhalde okçular da dahil edilerek, yalnız "Karhane-i Yaycı" başlığı altında 35-40 kişilik listeler verildiğini görüyoruz.[223]

Ehl-i Hiref defterleri'nde dikkati çeken bir başka nokta da, usta ve şakirdler belirtildiği halde, kalfaya yer verilmemesidir. Bu, ehl-i hiref teşkilatının, esnaf loncalarından farklı bir bünyeye sahib olduğunu gösterir. Ne yazık ki, söz konusu kayıtlarda bu teşkilatın nasıl çalıştığını açıklayan bir bilgiye rastlayamıyoruz.

İşaret edilmesi gereken ikinci bir husus da şudur: Ehl-i hirefın Saray ihtiyaçlarını da karşılaması ve kendilerine Hazine-i Hümayun'dan Hazinedarbaşı eliyle mevacib ödenmesi gibi sebeplere dayanılarak, bazı kimselerde, Enderunda çalışan sanatkar gurupları, hatta imalathaneler bulunduğu ileri sürmüştür. Biz bu görüşe katılmıyoruz. Saray'da bunları barındıracak yer olmadığı gibi elde bu iddiayı doğrulayacak bir belge de yoktur. Bu konuda verilen tek örnek, Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'den getirdiği nakkaşların Bab-ı Hümayun'un üst katına yerleştirildiğidir Bu rivayet doğru da olsa, sadece bir istisnadır. Eldeki çok sayıda belgeden, Saray ihtiyaçlarının ağa bölüklerinden, çeşitli vesilelerle sunulan hediyelerden, şehir esnafına verilen sipariş ve yapılan mübayaalardan karşılandığı açıkça anlaşılmaktadır.

Ok ve yayın, bir silah olarak kullanıldığı dönemde, Cebeci Ocağı İmalathanesi'nde de yapıldığını sanıyoruz. Bu imalathane, Ayasofya'nın karşısında, yanan Adliye binasının olduğu yerde idi. 917 (1511) tarihli bir **Cebe Muhasebesi Defteri**'nden, Cebehane'ye lazım olan 780.000 adet okun imaliyesi olarak Hazineden İstanbul okçularına 100.000, Edirne okçularına 30.000 akçe ödendiğini öğreniyoruz.[224] Aynı belgede okçu ustalarının adları da geçmektedir, fakat "Me- remmet kerden-i yarakha ve gayrihu" ibaresi bunların daha çok tamir ve bakım işleriyle uğraştıklarını gösteriyor.

Aşağıdaki iki bölümde, tesbit edilebildiği kadarıyla, Türk yaycı ve okçu ustaları tanıtılmağa çalışıldı. Burada önce, okçuluk risalelerinde ve diğer kaynaklarda adı geçen yaycı ustaları ile elimizde yayları bulunan ustalar alfabetik sırayla sunulmuş, ardından, Ordu ve Saray için çalışan yaycı ustaları, belgelerinin

[222] TSM Arşivi, D. 9613/6 ve 12, D. 487, D. 9613/4.

[223] TSM Arşivi, D. 9613/7; Başbakanlık Arşivi, K. Kepeci tasnifi, No. 7224/1, 7225/1, 7230, 17131, 17219, 17420,19521, 17589.

[224] İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları,* C. II, Ankara 1944, s. 14.

Yüzyıllara göre ayrılan dökümüyle kronolojik olarak verilmiştir. Okçu ustaları için de aynı yol izlendi.

Eski veya karanlık olabilecek bazı noktalar şunlardır: Okçuluk kitaplarında, yaycı ve okçu ustalarına, ünlü de olsalar, kemankeşler kadar yer verilmez, ancak söz sırasında şöyle bir anılırlar. Çalıştıkları süreler kesinlikle bilinemez. Yayların kitabelerinde ise, İbrahim, Hüseyin, Abdullah, Mustafa gibi yaygın adlar, çok kere lakabı belirtilmeden berilmiştir. Ayrıca, aynı imzayı taşıyan yaylar, uzun kısa aralarla bazen yüz yıllık bir süreye yayılmaktadır. Bu yüzden, kayıtlarda geçen ustalarıyla eldeki yaylar arasında her zaman bağıntı kurulamıyor. Böyle durumlardan biz, aynı adı taşıyan yayları malzeme, yapım ve form özelliklerine göre gruplara ayırarak, bunları ayrı ayrı ustaların işi diye kabul ettik ve her grubun tarih süresini dikkate alarak, o tarihte yaşadığı bilinen ustanın eseri saydık.

Ordu ve Saray için çalışan okçu ve yaycılarla ilgili, elde çok sayıda **Ehl-i Hiref Defteri** bulunmakla birlikte, dört yüzyıllık sürede bazen 30-40 yıla varan boşluklara rastlanıyor. Arada bazı belgeler, hemen bir önceki ve sonraki ile anlaşılmaz tutarsızlıklar gösteriyor. Bütün bunlar, kronolojik dökümde sağlıklı sonuçlara varılmasını bir ölçüde de olsa engellemiştir.

Okçu ve yaycılar aynı zamanda bir kemenkeş olabildiği gibi, sivil ve resmi sanatkarlar arasında da devamlı bir ilişik vardı. Bunları ayrı ayrı tasnif etmekten doğacak kopukluğu ise, sırası geldikçe gönderme yaparak gidermeye çalıştık.

B- YAYCI USTALARI

ABDULLAH (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Hakkında bir kayıda rastlayamadığımız usta Abdullah'a ait elimizde, 1085 (1674-1675) ve 1089 (1678-1679) tarihli iki timarlı menzil yayı bulunmaktadır,

TSMEnv. No. 1/9573, 1/9920.

ABDULLAH (18.Yüzyıl)

Aynı zamanda 1146 (1733) yılında kabza almış bir kemankeş olan usta Abdullah'a ait elimizde, 1153-1168 (1740-1755) yılları arasında yapılmış 5 sağrılı hedef yayı bulunmaktadır.

TSM Env. No. 1/8934,1/9269,1/9280,1/9397,9614. *(Sicil,* s. 27)

ABDULLAH (18.Yüzyıl sonu- 19. Yüzyıl başı)

Usta Abdullah, aynı zamanda 1197 (1792-1793) tarihinde kalfa iken kabza almış bir kemenkeşti. Elimizde, 1195-1218 (1780-1804) tarihleri arasında yapmış olduğu 9 aded timarlı ve sağrılı yay vardır. 1195 (1780-1781) tarihli yayın (TSM Env. No. 1/1053) kitabesinde Sultan Abdülaziz'in adı geçmekte, padişahın sonradan bu yayı kullandığı anlaşılkaktadır **(Resim 215)**.

TSM Env. No. 1/1053,1/1153,1/9317,1/9331,1/9392,1/9404,1/9473,1/10944; Jack Flinton Kol. Scarborough, Yorkshire. (Sicil, s. 41)

ABDÜLBAKİ (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Hakkında bir bilgiye rastlayamadığımız usta Abdülbaki'den günümüze 1078 (1667-1668) tarihli bir tirkeş yayı kalmıştır.

TSM Env. No. 1/1087.

ABDÜLHAMİD, Sultan I. (1725-1789, saltanatı: 1774-1789)

Sultan I. Abdülhamid'in yay ve ok yapımı ile uğraştığı konusunda yerli kaynaklarda bir bilgiye rastlanmıyor. Önemli bir yabancı kaynak olan D'ohsson'da, padişahın ok ve yay yapmaktan zevk aldığı ve bu alanda şaşılacak kadar mükemmel örnekler verdiği bildirilmektedir. Yazar o devirde İstanbul'da bulunduğuna göre, bu bilgide gerçek payı olabilir (Bkz. *OKÇU USTALARI).*

(M.de D'ohsson: *Tableau General de L'empire Ottoman,* C. 4. küçük baskı, Paris 1791, s. 320)

AHMED (18. Yüzyıl ilk yarısı)

Usta Ahmed'den elimizde sadece, 1133 (1720-1721) tarihili, timarlı bir menzil yayı bulunmaktadır. Bu ustanın, aynı yıllarda yaycılık yapan usta Solak Ahmed (**Bkz**.) olabileceği akla gelebilirse de, bu yay ile Solak Ahmed işi yaylar arasındaki önemli biçim ve yapım ayrılıkları bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır.

TSM Env. No. 1/9570.

AHMED (18. Yüzyıl ikinci yarısı)

Usta Ahmed'e aid, 1180-1181 (1766-1768) tarihlerinde yapılmış, birinin tarihi silinmiş, 4 yay bulunmaktadır. Hepsi de iyi kalitede puta yayıdır.

TSM. Env. No. 1/1142,1/8936,1/9011,1/9583.

AHMED, Ağa-kulu (16. Yüzyıl ilk yarısı).

Kemanger Ahmed, Sultan II. Bayezid ile Amasya'dan gelen kapı Ağası Hüseyin Ağa'nın kulu idi. Devrin ünlü yaycı ustası Cebecibaşı İbrahim'in (**Bkz.**) yanına şakird girdi, daha sonra saray için çalışan yaycılar cemaatine katılmıştır. Kayıtlara göre 1525'de bu görevde idi. Aynı zamanda rekor kırıp taş diktirmiş bir kemankeşti. Menzil kayıtlarında Kemenger Ahmed diye geçmektedir (Bkz, *KEMANKEŞLER).*

(TSM. Arşivi, D. 9706/3, *Bahtiyarzade Sül.* v. 21b, 23b, *Üniv.* v. 3 lb, 34b, 70a-b; *Tezkire,* v. 26a-27a,54b; *Tuhfe TSM.* v. llb-12a; *Telhis,* s. 252)

AHMED, Bodur (18. Yüzyıl ikinci yarısı).

Usta Bodur Ahmed'e aid sadece 1151 (1738-1739) tarihli, timarlı bir yay bulunabilmiştir.

TSM. Env. No. 1/9389.

AHMED, İçkoz (15. Yüzyıl sonu-16.Yüzyıl ilk yarısı).

İçkoz Ahmed, önce Acemi Tosun Haydar Bey'in (Bkz. *KEMANKEŞLER),* daha sonra Tozkoparan İskender'in (Bkz. *KEMENKEŞLER)* yayalığını yapmış ünlü bir ustadır. 1503-1511 yıllarında Saray'dan en çok bahşiş alan yaycıdır; devrinde hak ettiği ilgiyi gördüğü anlaşılıyor. Tozkoparan, İstanbul'daki ünlü Yıldız menzilini İçkoz Ahmed'in 125 dirhem ağırlığındaki yayı ile atmış, bu başarı dolayısıyla usta 11 Cemaziyülevvel 916 (1510)'da Hazineden 500 akçe in'am almıştır.

Tozkoparan için yaptığı bir yayı Rum Yusuf'a (Bkz. *KEMANKEŞLER)* 100 Osmanlı altınına satmış, o da Haleb'deki rekorunu bu yayla kırmıştı. Bu yüzden Tozkoparan'la araları açılmıştır.

AHMED, Seyyid (18. Yüzyıl sonu-19.Yüzyıl başı)

Yaycılığa Usta Ömer'in (**Bkz.**) yanına çırak olarak başlayan Seyyid Ahmed'den günümüze 1218 (1803-1804) tarihli, sağrılı bir yay kalmıştır.

Kendisi aynı zamanda, 1190 (1776) yılında kabza almış bir kemankeşti.

TSM. Env. No. 1/10464. *(Sicil,* s. 40)

AHMED, Solak (18. Yüzyıl ilk yarısı)

Solak Ahmed'den elimizde, 1135-1155 (1722-1743) yılları arasında yaptığı

bir yay halkası, 2 sağrılı, 4 tozlu yay kalmıştır. Solak Ahmed, yaycı Kara Hüseyin'in (**Bkz**.) ustası idi.

Katib ahmed Efendi (Bkz. *KEMANKEŞLER)* rekorunu bu ustanın yayı ile kırmıştı.

TSM. Env. No.1/8952, 1/9221, 1/9319, 1/9383, 1/9386, 1/9514, 1/9538 (halka). *(Sicil,* s. 13)

AHMED, Tomar (17.Yüzyıl sonu-18.Yüzyıl ilk yarısı)

Yaycı Tomar Ahmed, Yaycıbaşı Küçük (Bodur) Hüseyin'in (**Bkz**.) şakirdi idi. Aynı zamanda, menzil sahibi başarılı bir kemankeş olduğu için Çuhadarlığa kadar yükselmiştir (Bkz. *KEMANKEŞLER)*

Çuhadar Tomar Ahmed, ayrıca *İrşadü'r- Rumat* adlı bir okçuluk risalesi kaleme almıştır.

(Sicil, s. 13; *Tuhfe TSM,* v. 19b, 22b; *Tekhis,* s. 256,258)

AHMED ÖMER (17. Yüzyıl)

Hakkında bilgi edinemediğimiz usta Ahmed Ömer'e aid elimizde sadece 1057 (1647) tarihli bir puta yayı bulunmaktadır.

TSM. Env. No. 1/8921.

ALİ (18. Yüzyıl)

Ali Usta'ya aid elimizde, 1145-1181 (1732-1768) tarihleri arasında yapılmış, orta kaliteli 2 sağrılı puta ve 2 tozlu menzil yayı bulunmaktadır.

TSM. Env. No. 1/8879,1/9287,1/9495,1/9562.

ALİ, Hacı (18. Yüzyıl ilk yarısı)

Hacı Ali'ye aid elimizde, 1142-1160 (1729-1768) tarihleri arasında yapılmış, değişik yapıda 4 sağrılı puta ve bir tozlu menzil yayı bulunmaktadır.

TSM. Env. No. 1/8860,1/9251,1/9284, 1/9332,1/9587.

ALİ, Kara (18. Yüzyıl)

Kara Ali'ye aid 1179 (1765-1766**)** ve 1184 (1770-1771) tarihlerinde yapılmış, biri sağrılı, diğeri tozlu iki yay bulunmaktadır.

TSM. Env. No. 1/8925,1/9089.

ALİ, Sofracı (18. Yüzyıl)

Sofracı Ali'nin elimizde sadece, 1147 (1734-1735) tarihli, harab bir sağrılı puta yayı bulunmaktadır.

TSM. Env. No. 1/9887.

ALİ, Usta (16. Yüzyıl)

Edirneli Usta Ali, Kanuni devrinde en ünlü yaycı ustalarından biriydi. Sultan II. Bayezid'in sadrazamı Davud Paşa'nın Cebecibaşısı olmuştur. Fatih zamanında ünlü yaycısı Usta Sinan'ın (**Bkz**.) yanında bu mesleğe bağlanmış, sanatını ondan öğrenmiştir. Bahtiyarzade, kemenkeş Parmaksız Nasuh'un kendisi için: "Kimde Usta Ali yayı varsa altı yerden muhkem bezle sarılıp saklasın, dünyaya bir daha onun misali yaycı gelmez" dediğini yazmaktadır.

Deve Kemal, Tozkoparan İskender ve Miralem Ahmed Ağa, Edirne ve İstanbul'daki en başarılı menzillerini onun yayı ile atmışlardı (Bkz. *KEMANKEŞLER).*

Usta Ali aynı zamanda menzil almış ve kemankeşti, Bursa Okmeydanı'ndaki Lodos Menzili'nin ana taşı ona aittir.

(Bahtiyarzade Sül. 7b-8a, 29a, 30a-b, 33b, *Ünv* üv. v. 10a-1 lb, 41b, 42b-43a, 52a, 59b, 67b-70a, 80a; *Tezkire*, v. 44b-45a)

ALİ ÇELEBİ (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Ali Çelebi'ye aid elimizde kaliteli 6 timarlı Menzil yayı vardır.

TSM. Env. No. 1/1108,1/1109,1/8862,1/9264,1/9348,1/10036.

ALİ MUSTAFA (17. Yüzyıl sonu-18. Yüzyıl ilk yarısı)

Ali Mustafa'ya aid elimizde tarihi dökülmüş harap bir menzil yayı bulunmaktadır. Özelliklerinden 18. Yüzyıl başında yapıldığı anlaşılıyor. Bu yayı yapan ustanın, 1698-1734 tarihlerinde saray ve ordu hesabına çalışan Ali Mustafa adlı kişi olması muhtemeldir.

TSM. Env. No. 1/9636.

(Başbakanlık Arşivi, Cevdet tasnifi, Maliye, No.3733/1-3,2144,2330,3728, 3735,4697,19635)

ALİ OSMAN

Usta Ali Osman'a ait günümüze sadece, Salankamen Bozgununda düşman eline geçtiğini bilgiğimiz, 1087 (1685-1686) tarihli, sağrılı bir tirkeş yayı kalmıştır.

Basdisches Landesmuseum, Karlsuhe Ebv. No. Vorlafige 1.

BAYEZİD USTA (SULTAN II. BAYEZİD)

Elimizde, aşağı yukarı aynı biçimde ve kalitede 19 tane **Sultan Bayezid** imzalı hedef ve menzil yayı bulunmaktadır. Bu yayları kimin yaptığı konusu üzerinde durmamız gerekiyor.

Yayların kitabelerdeki **Amel-i Sultan Bayezid** ifadesine dayanılarak, bunların Padişah tarafından yapıldığı ileri sürülmüştür.[225] **(Resim 216-220)**. Sultan II. Bayezid'in okçuluğa büyük ilgi duyduğunu, hatta kendisinin de usta bir kemankeş olduğunu biliyoruz. O devre yetişen Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi, bu konuda şöyle yazıyor: "Sultan Bayezid Hazretleri kendileri daha atıcı idi. Üslubları hub olub, kemankeşlikleri dahi olub, bir münteha yayı çekip, diyar-ı Arab ki Mısırdır anda gönderib, hiç kimse anı çekemeyib kalmışdı. Kendileri dahi ok attıkları yayı değme kişi istimal edemezlerdi".[226] Gerçekten, elimizdeki örnekler çekilmesi son derece güç, büyük ve katı yaylardır.

Hazine ta'dat kayıtlarından, o zamandan beri Sarayda itina ile saklandığı anlaşılan bu yayların, II. Bayezid'e ait oldukları şüphesizdir; fakat Padişah tarafından yapıldıklarını gösteren bir kayıda rastlayamıyoruz.

Evliya Çelebi, Sultan Bayezid'in yaycı ustası olduğunu bildirirse de, bunun yanlış bir rivayete dayandığını görüyoruz.[227] Nitekim, abdullah Efendi bu rivayetin doğru olmadığını her iki kitabında de belirtmiştir.[228] M. Kani de, üzerinde durduğu bu konuyu şöyle özetliyor: "Usta Bayezid yaylarına nas Sultan Bayezid merhumundur derler, hilaftır. Sultan Bayezid merhum yaylarını Usta Bayezid'e imal etdirmekle zatına azv olunmuştur".[229]

[225] T. Öz, *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi,* İstanbul 1933, s. 53; İ. H. Konyalı. "Müzelerimizde meşhur oklar ve yayları, *Yedigün Mecmuası,* No. 219, s. 14-17; A. U. Bikkul, "Topkapı Sarayı Silah Müzesindeki Eserler", *Türk Etnografya Dergisi,* Sayı 2, Ankara 1957; N. Köseoğlu, "Okmeydanı'na dair fermanlar ve dikili taşlar", *T. T. O.K. Belleteni*, Sayı 132, İstanbul 1953.

[226] *Bahtiyarzade Sül.* v. 17a-b, *Ün iv.* v. 26b.

[227] Evliya Çelebi, *Seyahatname,* C. 1, s. 421, 580.

[228] Abdullah Efendi, *Tezkiretü 'r-Rumat,* v. 2b; *Kavaidii 'r-Remi,* v. 5a.

Bu rivayet bir isim benzerliğinden doğmuştur. Sultan Bayezid, şehzadeliği sırasında Manisa'da vali iken Bayezid adlı bi yaycı ustası ve kemankeşle tanışmış, okçuluğu ondan öğrenmişti.[230] Yaylar bu ustanın yapımıdır. Elimizdeki örneklerin üstün kalitesinden, gelmiş geçmiş yaycıların en ünlülerinden biri olduğu anlaşılıyor. Sultanla birlikte İstanbul'a gelmiş olabilir. Hakkında daha fazla bir bilgi edinemiyoruz. Zamanında ünlü bir kişi olduğunu, yıllar sonra İran'dan konuk gelen oğluna padişah ve kemenkeşler tarafından gösterilen büyük saygıdan anlıyoruz.[231]

Sultan Bayezid'in bu kalite yaylar yapabilmesi için, bu meslekte uzun zaman çalışması gerekirdi ve bu çalışmada hiç olmazsa Bahtiyarzade'nin dikkatinden kaçmazdı. Tersine, yazar Sultan'ın yaylarını yaycı ustasına tamir ettirildiği bildiriliyor.[232]

Burada, açıklanamayan tek nokta kitabelerinde neden **Amel-i Sultan Bayezid** yazılı olduğudur. Belki, bir süre yay yapımı ile de ilgilenmiş olan Sultana iltifat içindir. Bu arada şunu da belirtelim ki, bu yayların çoğunun nakşı ve kitabesi sonradan yenilenmiştir. Bazılarında 832 (1428-1429) veya 1002 (1593-1594) gibi, padişahın doğumundan önceye veya ölümünden sonraya aid tarihlere rastlanması, kitabeler üzerinde değişiklik yapıldığını göstermektedir **(Resim 218)**. Yinede, hiç değilse birkaç örnekte (Env. No. 1/1039,1/1040) nakış ve kitabeler olduğu gibi kalmıştır; bu yüzden, açıklayamadığımız noktayı, sadece daha sonraki onarım ve değiştirmelere bağlamak doğru olmaz.

Elimizdeki, tarihi bilinen en eski örnekler olan Bayezid yayları, biçimi ve ölçü bakımından daha sonraki yaylardan farklıdır. Gerek kollarının uzun ve kalın, gerek başların iri ve arkaya kıvrık oluşu, daha çok Sasani, Orta Asya ve Moğol yaylarını hatırlatmaktadır. Bu yayların Osmanlı-Türk yayının kaynağı konusunda bazı ip uçları taşıdığı görülmektedir.

TSM.Env.No.1/1038,1/1038,1/1040,1/1041,1/1042,1/1043,1/1044,1/1045, 1/1046,1/1047,1/1047,1/1048,1/1049,1/1134,1/2716,1/8864,1/8907,1/9094,1/95 67,1/9917.

[229] M. Kani, *Telhis-i Resailü'r-Rumat*, s. 157.

[230] *Balıtiyarzade Sül.* v. 14b, *Üniv.* v. 21a-b.

[231] *Aynı Eser,* aynı sahifeler.

DAVUD (15. Yüzyıl son çeğreği-16. Yüzyıl ilk yarısı)

Yaycı Davud, II. Bayezid ve Kanuni devirlerinde yaşamış bir ustadır. Aynı zamanda menzil sahibi bir kemankeşti.

(Bahtiyarzade Sül.v. 18b-19a, *Ün iv.* v. 27b, *Tezkire,*v. 24a)

DURMUŞ (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Durmuş Usta'ya aid elimizde sadece harap bir yay bulunmaktadır. Özelliklerinden, 17.Yüzyıl ikinci yarısında yapıldığı anlaşılıyor.

TSM. Env. No. 1/9906.

FERHAD, Hacı (Deli) 16. Yüzyıl

Arşiv kayıtlarından, Arnavud Hacı Ferhad'ın 1525-1557 yılları arasında usta ve serkemanger olarak Saray hesabına çalıştığını öğreniyoruz. Devrin ünlü yaycılarından olmalı ki, Kanuni devrinde bir bayramda, esnafın padişaha sunduğu hediyeler arasında bu ustanın yaptığı iki nakışlı yay da bulunmaktaydı.

Evliya Çelebi, 1048 (1638) yıllarındaki esnaf geçidinde, yaycı esnafının seyyar dükkanlarında Deli Ferhad yaylarını sergiliyerek geçtiklerini kaybeder. Deli Ferhad'ın yukarıda adı geçen Hacı Ferhad olduğunu tahmin ediyoruz.

(TSM. Arşivi, D.9706 /3, 9613/3, 9612, 9613/2, 9602, 8844, 6503,4014, 239; Evliya Çelebi, C.l, s. 580)

HALİL (18. Yüzyıl)

Halil Usta'ya aid, 1143-1176 (1730-1763) tarihleri arasında yapılmış, timarlı ve tozlu 5 menzil yayı tesbit ediyoruz.

TSM. Env. No. 1/8924,1/9001,1/9049,1/9123; Sivas Müzesi.

HASAN (18. Yüzyıl ilk yarısı)

Hasan Usta'dan günümüze, 1135-1139 (1722-1727) tarihleri arasında yapılmış 3 tane sağrılı puta yayı kalmıştır **(Resim 221)**.

TSM. Env. No. 1/1129,1/9292,1/9566.

HASAN, Arnavud Kara (17. Yüzyıl ilk yarısı)

Arnavud Kara Hasan, Sultan IV. Murad'ın yaycısı Usta Receb'in yayalıkta üstadı olarak ün yapmıştır. Yaylarından günümüze örnek kalmamıştır.

(Kavaid,v. 7b, *Kavsname,* v. 97b)

HASAN, Uzun (18. Yüzyıl)

Uzun Hasan'a ait elimizde, 1180 (1766-1767) tarihli, sağrılı bir puta yayı bulunmaktadır.

TSM. Env. No. 1/9410.

HASAN HÜSEYİN (17. Yüzyıl)

Hasan Hüseyin, 1649-1700 yılları arasında Saray hesabına çalışmış bir yaycı ustasıdır. Arkadaşları arasında **Ayasofyalı Hasan** diye de anılırdı. Bu ustaya aid elimizde 1095 (1683-1684) ve 1097 (1685-1686) tarihlerinde yapılmış 3 timarlı menzil yayı bulunmaktadır.

Gınayi Ahmed Çelebi (Bkz. *KEMANKEŞLER*) rekorunu Ayasofyalı Hasan'ın yayı ile kırmıştı.

TSM. Env. No. 1/8962,1/8965,1/9330.

(TSM. Arşivi, D.487,488,3410,9613/10,486,9613/11,9613/4,9613/14, 9618/8, 9618/9, 9613/7, 1692; Başbakanlık Arşivi, Cevdet tasnifi, Maliye, No.3738/1-3, 3733/1-3; *Tuhfe TSM*, v. 23b; *SMZK*, v. 22a)

HÜSEYİN (Bkz. MEHMED HESEYİN)

HÜSEYİN (18. Yüzyıl ilk yarısı)

Usta hüseyin'e ait elimizde sadece, 1141 (1728-1729) tarihli sağrılı bir puta yayı bulunmaktadır.

TSM. Env. No. 1/9577.

HÜSEYİN, Kara (17. Yüzyıl sonu-18. Yüzyıl ilk yarısı)

Kara Hüseyin, yaycılığa Usta Solak Ahmed'in (**Bkz**.) yanında çırak olarak başlamıştı. Bu ustaya ait elimizde timarlı bir menzil yayı bulunmaktadır. Tarihi dökülmüş olmakla beraber, bu yayın 1128 (1716) yılı Receb ayında, Saray için 3 kuruşa satın alındığını bir arşiv kayıdından öğreniyoruz.

Kara Hüseyin, aynı zamanda, 1115(1703) yılında kabza almış bir kemankeşti.

TSM. Env. No. 1/9523

(TSM. Arşivi, *Ceyb-i Hümayun Defteri*, No.2359; *Sicil*, s. 13)

HÜSEYİN, Kosta (16.Yüzyıl)

Yaycı Kosta Hüseyin, devrinde daha çok menzil sahibi başarılı bir kemankeş olarak ün yapmıştır (Bkz. *KEMANKEŞLER).* Yaylarından günümüze örnek kalmamıştır.

(.Bahtiyarzade Sül. v. 21a-22b, 23b, *Üniv.* v. 31a-32a, 33a, 34b; *Tezkire*, v. 26a, 27a)

HÜSEYİN; Küçük (Bodur) (17. Yüzyıl sonu-18. Yüzyıl ilk yarısı)

Arkadaşları arasında Bodur diye anılan Küçük Hüseyin, zamanının tanınmış yaycı ustalarındandı. Bu ustaya ait elimizde, 1113-1137 (1701-1725) tarihleri arasında yaptığı 11 timarlı ve sağrılı yay bulunmaktadır **(Resim 222)**.

Hasodalı Ali Ağa (Bkz. *KEMANKEŞLER)* Menzilini Küçük Hüseyin işi bir yayla atmıştı.

Küçük Hüseyin, aynı zamanda, kabza almış bir kemankeşti.

TSM. Env. No. 1/1128,1/1130,1/8910, 1/8943,1/9038, 1/9073, 1/9291, 1/9574, 1/9597, 1/9914; Manisa Müzesi, Env. No.343. *{İrşad,* v. 35b; *Tuhfe TSM.* v. 14a, 20a; *Sicil,* s. 13)

HÜSEYİN, Topal (17. Yüzyıl ilk yarısı)

Topal Hüseyin'e ait elimizde, 1020 (1611-1612) ve 1049 (1639-1640) tarihli iki tımarlı menzil yayı bulunmaktadır.

TSM. Env. No. 1/8946,1/8979.

HÜSEYİN ALİ (17. Yüzyıl sonu-18. Yüzyıl başı)

Hüseyin Ali'den günümüze sadece, 1114(1702-1703) tarihli bir tirkeş yayı kalmıştır.

TSM. Env. No. 1/9572.

HÜSEYİN PERVANE (Bkz. PERVANE)

İBRAHİM (16.Yüzyıl sonu-17. Yüzyıl ilk yarısı)

Usta İbrahim, Çerkeş Mehmed Paşa (Bkz. *KEMANKEŞLER)* mirahur iken onun yaycısı idi. Kendisine aid elimizde, 1003 (1594-1595) tarihli sağrılı bir yay bulunmaktadır. S. K. İrtem'in 1938 yılında İstanbul Okspor Kurumu'nda

göründüğünü bildirdiği, şimdiki yerini tesbit edemediğimiz 1013 (1604-1605) tarihli İbrahim imzalı yay da bu ustaya ait olabilir.

Usta İbrahim, devrinin ünlü yayalarından idi. 11 Cemazüyülahır 1027 (1618) ve 26 Zilhicce 1027 (1618) tarihlerinde Padişaha sunduğu yaylara karşılık, her defasında kendisine 2000 akçe ihsanda bulunulmuştur. Ayrıca, 24 Muharrem (1618) ve 29 Zilkade 1028 (1619) günleri Tersane Bahçesi ve Davudpaşa'da tertiplenen ok koşullarında padişahdan 1000 ve 4000 akçe in'am almıştır.

TSM Env. No. 1/1092.

(Tuffe TSM. v. 26a; S. K. İrtem; *Türk Kemankeşleri,* s. 50; TSM Arşivi, *Ceyb-i Hümayun Defteri*, D.73)

İBRAHİM (17.Yüzyıl)

Usta İbrahim'e ait elimizde, 1070-1080 (1659-1670) yılları arasında yapılmış iki tozlu menzil yayı ve bir sağrılı tirkeş yayı bulunmaktadır.

TSM Env. No. 1/8944,1/9275,1/9568.

İBRAHİM (17. Yüzyıl ikinci yarısı-18. Yüzyıl ilk çeğreği)

Usta İbrahim, 18. Yüzyıl başlarında ün kazanmış ünlü bir yaycıdır. Bu ustaya ait elimizde, 1082-1127 (1671 -1715) tarihleri arasında yapılmış 15 timarlı menzil ve 30 sağrılı puta yayı vardır **(Resim 223-225)**. Çuhadar Ahmed, ustanın 1127 (1715) yılında öldüğünü yazmaktadır. Arşiv kayıtlarından, baba adının Mmurtaza olduğunu 1670 de usta olarak Saray hesabına çalışan yaycılar cemaatine yazıldığını, 1690'da Serbölüklüğe atandığını, 1713'e kadar bu görevde kaldığını öğreniyoruz.

Usta İbrahim'in 1113 (1701-1702) tarihli bir yayı (TSM Env. No. 1/1050) üzerinde: "Niyyet-i gaza, Şevketlu mebabetlu Efendimizin pehlivan olduğu kemandır. Gazi Sultan Ahmed Han-ı Salis" yazısı bulunmaktadır. Sultanın bu ustanın yayı ile atış yapmayı tercih ettiği anlaşılıyor.

1128(1716) tarihli bir *Ceyb-i Hümayun Defteri*'nde, piyasadan satın alınan Usta İbrahim işi iki yayın herbirine 6 kuruş 5 para ödendiği kayıtlıdır. Yine o devrin tanınmış yayaları olan usta Küçük Hüseyin'in (**Bkz**.) bir yayı 3,5 para, Usta Süleyman'ın (**Bkz**.) yayı 3 kuruş 30 para ettiğine göre, Usta İbrahim bunlardan daha iyi bir yaycı olmalıdır.

III. Ahmed Surnamesi'nde, 1132 (1719) tarihli sünnet düğünü dolayısıyla yaycı esnafının Padişaha iki münakkaş yay sunduğu, bu konudaki bir artış kayıdından ise, bu yayların Usta İbrahim ve Usta (Küçük) Hüseyin işi oldukları

yazılıdır. Padişah insanlar arasında Usta İbrahim'in yaylarına da rastlanıyor Sultan III. Mustafa, 1180 (1766-1767) yılında Darüssaade Ağasına hazineden Usta İbrahim işi 5 yay ihsan etmiştir.

TSM.Env.No.1/1050,1/1068,1/1069,1/1070,1/1072,1/1093,1/1111,l/1118, 1/1119,1/1120,1/1122,1/1123,171124,1/1125,1/1135,1/1136,1/2714,1/8407,1/88 431/8876,1/8896,1/8914,1/8918,1/8920,1/8932,1/8940,1/8951,1/8969,1/8972,1/ 89761/9100,1/9196,1/9254,1/9288,1/9318,1/9325,1/9336,1/9406,2/457;Kastamo nu Müzesi, Env. No.(?); Manisa Müzesi, Env. No.393; Edirne Müzesi, Env. No.286; Metropolitan Museum of Art, New York, Env. No.35.113.2; Manchester University Museum, Env. No. 0.7636.35; İstanbul, Askeri Müze, Env. No.25719.

(*İrşad*, v. 35b; Başbakanlık Arşivi, Cevdet tasnifi, Maliye, No.2308/1-4,2308/ 1-4,3738/1-3,3733/1-3,2114; TSM Arşivi, D.9613/7, D.6505, D.2359, D.9561, *Harc-ı Hassa Defteri* No.2411/3; *Sumame*, III. Ahmed No.3593,v. 127a).

İBRAHİM (18. Yüzyıl ilk yarısı)

Usta İbrahim'e ait elimizde, 1132-1152 (1719-1740) yılları arasında yapılmış 6 tane timarlı menzil yayı bulunmaktadır.

TSM Env. No. 1/1127,1/8874,1/9357; Manisa Müzesi,'Env. No.395; Edirne Müzesi, Env. No.288; Metropolitan Museum of Art. Env. No.35.113.1.

İBRAHİM (18. Yüzyıl ikinci yarısı)

Usta İbrahim'e ait, 1165-1199 (1751-1785) yıllarında yapılmış, bir timarlı menzil yayı, üç sağrılı puta yayı ve bir timarlı çocuk yayı tesbit edebildik.

TSM Env. 1/1057, 1/1145, 1/8899, 1/10935; Manchester University Museum, Catalogue No.2.

İBRAHİM; Arabzade (16. Yüzyıl ilk yarısı)

Usta İbrahim, Fatih devri okçularından Kemangureci Arab'ın oğludur, yaycılığı Tosya'da öğrenmiş, 25 Muharrem 927 (1520)'de sanat birle, Saray hesabına çalışan yaycılar cemaatine yazılmış ve 1529 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Kendisi aynı zamanda İstanbul Okmeydan'ındaki üç ayrıca menzilde rekoru olan ünlü bir kemankeşti (Bkz. KEMANKEŞLER).

(Bahtiyarzade Üniv. v. 28a-b, 30a, 32a, 34b, 59b, *Süt.* v. 19a, 20a-b, 21a, 23b; *Tezkire,* v. 25b, 27b; TSM Arşivi, D.9706/3)

İBRAHİM; Cebecibaşı (15. Yüzyıl ikinci yarısı-16. Yüzyıl başı)

Cebecibaşılığa kadar yükselen Usta İbrahim devrinde en ünlü yaycılarındandır. Sanatını kalfası İskender Piragut'dan öğrenmiş, bir süre Bursalı Şüca'a (Bkz. *KEMANKEŞLER)* yaycılık yapmış, pirliğinde yaycı esnafının şeyhi olmuştur. Bursalı Şüca', İstanbul Okmeydanı'ndaki ünlü Yıldız Menzili rekorunu onun yayı ile kırmıştır.

Cebecibaşı İbrahim, başarılarından ötürü 1507 ve 1511 yıllarında 3000'er akçe ve birer hılatle taltif olunmuştur.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 9b, 18a-b, 21b-22a, *Sül.* v. 7a, 12a, 14b-15a; *Tezkire*, v. 22a; *Defter-i İn'amat ve Tasaddukat...* s. 209, 424)

İBRAHİM; Küçük (18. Yüzyıl ikinci yarısı-19. Yüzyıl başı)

Küçük İbrahim, elimizde 1181-1219 (1767-1805) yıllarına aid orta kalitede 2 timarlı menzil ve 5 sağrılı yayı bulunan bir ustadır. S. K. İrtem'in vaktiyle İstanbul Okspor Kurumu'unda gördüğünü bildirdiği 1219 (1804-1805) bir yayı, bugün yeri tesbit olunamadığından incelenememiştir.

TSM Env. No. 1/8871,1/8877,1/8884,1/8939,1/8959,1/9202,1/9413. (S. K. İrtem: *Türk Kemankeşler,* s. 51)

İBRAHİM; Seyid (18. Yüzyıl ikinci yarısı)

Usta Seyyid İbrahim'e ait sadece, tarihi silinmiş, sağrılı bir puta yayı tesbit edebildik. Kendisi aynı zamanda 1210 (1795) yılında kabza almış bir kemankeşti.

TSM Env. No. 1/9618. *(Sicil,* s. 46)

İBRAHİM, Uzun (18. Yüzyıl ilk yarısı)

Usta Uzun İbrahim'e ait elimizde sadece, 1127 (1715) tarihli sağrılı bir puta yayı bulunmaktadır.

TSM Env. No. 1/1126.

İBRAHİM AHMED (18. Yüzyıl ikinci yarısı)

Usta İbrahim Ahmed'e ait, 1197 (1782-1783) ve 1199 (1784-1785) tarihli iki sağrılı yay tesbit edebildik. 1199 tarihli yayın kitabesinde; "Yaptırdı bunu Sultan Selim gaza niyyetine heman" yazılıdır. Sultan III. Selim (1789-1807) bu yayı Şehzadeliği zamanında yaptırmış ve kullanmış olmalıdır. Elimizde 1165-1199

tarihleri arasında yapılmış beş yayı bulunan Usta İbrahim (**Bkz.**) ile İbrahim Ahmed'in aynı sanatkar olması mümkündür.

TSM Env. No. 1/1051; Özel Kol. (Paul E. Klopsteg, Illinois).

İBRAHİM ÇELEBİ (17. Yüzyıl yarısı-18. Yüzyıl başı)

Yaycı İbrahin Çelebi hakkında, sadece *Okçular Sicilli*'ndeki küçük bir nottan bilgi edinebiliyoruz. İbrahim Çelebi, yaycı Tomar Ahmed'in kardeşi idi 26 Rebiülahır 1117 (1705)'te kabza alıp *Sicille* kayıt olunmuştu.

(Sicil, s. 14)

İSKENDER, Hacı (16. Yüzyıl ilk yarısı)

Sinoplu Hacı İskender, 1503-1545 yılları arasında Sarayın yaycılar cemaatinde çalışmış bir ustadır. 1525'de Serkemanger, 1545'de Serbölük olmuş, aynı yıl Hacca gitmiştir. 1503-1510 yıllarından Padişaha sunduğu yaylara karışık 500- 1500 akçe arasında in'amat alınmıştır.

Kendisi aynı zamanda kemankeşti; Mısır'da Batı havası ile atılan iki ayrı menzilde rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 81b; *Tezkire*, v. 57b; *Defter-i İn'amat ve Tasaddukat...* s. 45,177,209,257,317,369; TSM Arşivi, D.9706/3, D.9613/2, D.9605,D.9613/3)

İSMAİL (18. Yüzyıl ikinci yarısı)

Usta İsmail'e ait elimizde, 1160-1172 (1747-1759) yılları arasında yapılmış iki timarlı menzil, iki sağrılı puta, bir kepade ve bir tamamlanmamış yay bulunmaktadır.

Kendisi aynı zamanda. 1167 (1753-1754) yılında kabza almış bir kemankeşti.

TSM Env. No. 1/8904,1/8917,1/8926,1/9268,1/9625,2/456. *(Sicil,* s. 29)

İVAZ (AYVAZ) 16.Yüzyıl-17.Yüzyıl.

Elimizde, birbirinden hayli farklı tarihlerde yapılmış ve her birinde usta adı farklı yazılmış dört yay bulunmaktadır: 1- 1012(1603-1604) 2-1015 (1606-1607). 3- 1087(1676-1677) 4-1128 (1715-1716 **(Burada, kitapdaki bazı numaralar silinmiş yazamadım.)**

Kitabelerin orijinal oluşu, yayların biçim ve yapımlarındaki yakın benzerlik, bu usta veya ustalar konusunda kesin bir karara varmamıza imkan vermemektedir.

Elimizdeki 1102 (1690-1691) tarihli ve yine farklı yazılışla Şahin imzalı bir diğer yay, İvaz Ustanın, 17. Yüzyıl ikinci yarısında yaşamış Şahin Usta'nın (**Bkz**.) Oğlu olduğunu göstermektedir.

TSM Env. No.1/1071,1/1085,1/1097,1/1117,1/9207.

KARACA (15. Yüzyıl ikinci yarısı-16. Yüzyıl başı)

Usta Karaca, zamanının büyük yaycı ustalarından biridir. Fatih devrinin ünlü yaycısı Usta Sinan'a (**Bkz**.) şakird olmuş, sanatını ondan öğrenmiştir. Bahtiyarzade Hasan Çelebi, ustanın yaycılık tarihindeki önemini şöyle belirtir: Ustalığı dünya ölçüsündedir, o vakte kadar kullanılan Arap yayını bildiğimiz Türk yayı biçimine ilk defa o sokmuştur. Yayın boyunu 12 tutamdan 9 tutama kadar yapıp denemiş sonunda 10 tutam 2 parmak boyda karar kılmıştır. Daha sonra gelen ustalar da bu ölçüyü benimsemişlerdir.

Kendisi kamış ok yapımında da usta idi (Bkz. *OKÇU USTALARI)*.

895 (1489/1490) tarihli bir muhasebe tahrir defterinde adı geçmektedir. Edirne doğumludur. Bu tarihte orada yaşıyordu. İstanbul'da bulunup bulunmadığını bilemiyoruz.

Usta Karaca aynı zamanda kemenkeşti; Bursa'da Yıldız havasıyla atılan menzilde bir, Edirne Musalla Menzili'nde iki rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 34d, 41a, 67a, *Sül.* v. 23a, 28b-29a; *Tezkire,* v. 43b. 53b; T. Gökbilgin; XV. -XVI. *Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952, s. 100).

KURD (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Kurd Usta'ya aid elimizde sadece, 1083 (1672-1673) tarihli, timarlı bir menzil yayı bulunmaktadır.

TSM Env. No. 1/9223.

MEHMED (17. Yüzyıl sonu-18. Yüzyıl başı)

Mehmed usta'ya ait, 1094-1130 (1682-1718) yılları arasında yapılmış bir sağrılı puta ve 8 timarlı menzil yayı bulunmaktadır. Bir yayı Mehmed Mehmed imzalıdır. Bu, kendisinin Usta Mehmed Çelebi'nin oğlu olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Biga Beyi Osman Bey, İstanbul Okmeydanı 'ndaki menzilini bu ustanın yayı ile atmıştır.

TSM. Env. No. 1/8980, 1/9027, 1/9054, 1/9255, 1/9262, 1/9459, 1/9585; Manisa Müzesi, Env. No.394; İstanbul, Askeri Müze, Env. No.25718.

MEHMED (18. Yüzyıl ikinci yarısı)

Bu ustaya ait elimizde sadece 1212 (1797-1798) tarihili, sağrılı bir puta yayı bulunmaktadır.

TSM. Env. No. 1/9285.

MEHMED; Arab (16. Yüzyıl ikinci yarısı)

Yaycı Arab Mehmed, 1003 (1594-1595) tarihine kadar Mısır'da iyi kalitede yaylar yapmış ünlü bir ustadır. Abdullah Efendi, yapıldıktan aşağı yukarı yüz yıl sonra bu yaylardan bulup atış yaptığını yazmaktadır. M. Kani ise, Arab Mehmed işi yayların, düzenini yitirmeden ikiyüz yıl kullanılabildiğine işaret etmektedir.

Kendisi aynı zamanda başarılı bir kemankeşti; Mısır'da Yıldız havasıyla atılan bir menzilde rekor kırıp taş diktirmiştir.

(*Bahtiyarzade Üniv.* v. 8 la-b; *Tezkire,* v. 57b; *Kavaid,* v. 5a-b; *Telhis,* s. 158)

MEHMED, Cebeci (16. Yüzyıl)

Cebeci Usta Mehmed, ünlü yaycı ustası Piyale'ye (**Bkz**.) şakird olmuş ve sanatını ondan öğrenmiştir. Devrinin tanınmış yaycılarındandı.

(*Bahtiyarzade Sül.v.* 28a; *Tezkire*, v. 31a; *Kavsname,* v. 97b; *Tuhfe TSM,* v. 15a)

MEHMED ÇELEBİ (MEHMED RECEB) (17. Yüzyıl)

Bazı yaylarını Mehmed Receb diye imzalayan Usta Mehmed Çelebi, Sultan IV. Murad'ın ünlü yaycısı Recep Usta'nın (**Bkz**.) oğludur. Bu ustaya ait elimizde, 1053-1083 (1643-73) tarihleri arasında yaptığı bir sağrılı tirkeş ve 18 timarlı menzil yayı vardır.

1050 (1640) tarihli bir narh defterinde Yaycıbaşı Usta Mehmed diye anılan kişi bu usta olsa gerektir.

TSM.Env.No.1/1064,1/8950,1/9066,1/9161,1/9164,1/9205,1/9270,1/9276, 1/9333,1/9343,1/9387,1/9402,1/9453,1/9458,1/9460,1/9461,1/9575,1/9630; Badisches Landesmuseum, Karlsruhe, Vorlaufige 3, *(Es'ar Defterleri,* TSM Ktb. Revan 1934, v. 88a)

MEHMED EFENDİ, Mısırlı (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Mısırlı Mehmed Efendi devrinin tanınmış yaycılarındandı. Kendisi aynı zamanda, İstanbul Okmeydanı'nda rekor kırmış ve taş diktirmiş bir kemankeştir (Bkz. *KEMANKEŞLER).*

(Sicil, s. 37; *Tuhfe TSM,* v. 31b; *Telhis,* s. 226)

MEHMED HÜSEYİN (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

1062-1100 (1651-1689) tarihleri arasında yapılmış, Hüseyin ve Mehmed Hüseyin imzalı üç sağrılı tirkeş ve 11 timarlı menzil yayı gerek biçim, gerek işçilik bakımından birbirinin aynıdır **(Resim 226)**. Bu bakımdan Hüseyin ile Mehmed Hüseyin'in baba oğul olduklarını ve aynı atölyede çalıştıklarını tahmin ediyoruz. II. Viyana (1683) ve Salankamen (1691) bozguncularından ganimet olarak alınan ve bugün Karsruhe ve Viyana müzelerinde bulunan sağrılı üç tirkeş yayı, bu ustaların yalnız menzil yayı yapmayıp, ordu için de çalıştıklarını göstermektedir.

TSM.Env.No.1/1101,1/1106,1/1106,1/8856,1/9215,1/9273,1/9344,1/9346, 1/9393,1/9398,1/9438,1/9490; Badisches Landesmuseum, Karlsruhe, Env. No. 90 (e), D.90 (f); Waffensammlung des Kunsthistorischen Museum, Viyana, Env. No.C.154.

MEHMED OSMAN (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Mehmed Osman, 1690'da usta olarak, Saray hesabına çalışan yaycılar cemaatine yazılmış, 19 Şevval 1147 (1734)'de ölümüne kadar bu görevde kalmıştır.

Usta Mehmed Osman'a aid elimizde, 1085-1099 (1674-1688) tarihleri arasında yapılmış beş timarlı menzil yayı bulunmaktadır.

TSM, Env. No.1/1113,1/9237, 1/9351,1/9361,1/9483.(Başbakanlık Arşivi, Cevdettasnifi,Maliye,No.3738/1-3,3733/1-3,2114, 2330,4696,3728,3735,19635).

MEHMED RECEB (Bkz. MEHMED ÇELEBİ)

MEHMED SELİM (19. Yüzyıl ilk yarısı)

Mehmed Selim Usta, Sultan II. Mahmud'un yaycıbaşısıdır. Okmeydanı'ndaki mezar taşından 1255 (1839) yılında öldüğü anlaşılıyor. 22 ve 25 Zilkade 1236 (1821) günleri Sultan II. Mahmud'un da katıldığı Nişantaşı semtindeki ok koşullarında bu ustanın yayı ile atışlar yapıldığını M. Kani bildirmektedir.

Mehmed Selim’e ait elimizde, 1233-1237 (1817-1822) tarihleri arasında yapılmış üstün kaliteli bir yay ve iki halkası bulunmaktadır.

TSM. Env. No. 1/1037,1/1067,1/1293.

(M. Kani: *Atış Ruzrıamesi,* TSM Arşivi, No.3702/10,3702/12)

MEHMED ŞAHİN (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Mehmed Şahin, o devrin ünlü yaycılarından Şahin Usta’nın (**Bkz**.) oğludur. Elimizdeki 1075 (1664-1665) tarihli iki yayı babasının yaylarının çok benzemektedir; aynı atölyede çalıştıkları anlaşılıyor.

TSM Env. No. 1/1065,1/9535.

MUHİDDİN (15. Yüzyıl)

Usta Muhiddin, Türk yaycı ustalarından en ünlülerinden biridir. *Bahti-yarzade’de* nedense bu ustanın adına rastlıyamıyoruz. Abdüllah Efendi’ye göre, Usta Muhiddin 800 (1397-1398) tarihinden sonra Mısır’da yay yapmaya başlamış, Yavuz’un Mısır’ı fethinden sonra İstanbul’a gelmiş ve 900 (1494-1495) tarihine kadar burada çalışmıştır. Bu ifade hayli karanlıktır. Ustanın yüzyıl çalışamayacağı bir yana, Mısır 900 tarihinden çok sonra, 923 (1517)’de fetholunmuştur.

Usta Muhiddin’e ait elimizde 917-1015 (1511-1607) tarihlerini taşıyan 8 yay bulunmaktadır **(Resim 227-228)** Buna göre ustanın 16.Yüzyılda ve yine yüz yıl aşkın bir süre yaşamış olması gerekiyor. Yayların nakışları sonraki devirlerde, bazen birkaç kere yenilenmiştir. Bu arada tarihleri ile de oynanmış olduğu anlaşılıyor.

Abdullah Efendi, Muhiddin ’ in 9 tutam (100.8 cm.) ile 12 tutam (134.4 cm.) arası boylarda yaylar yaptığını yazmaktadır. Elimizdeki yaylar ise 9 tutam 2 parmak (107 cm.) ile 11 tutam (123 cm.) arası boylardandır. İkisi sağrılı puta, diğerleri timarlı menzil yaylarıdır. Malzeme ve işçilik üstün kalitededir. Yaylar arasındaki biçim ve işçilik benzerlikleri bakımından bu ustanın, Usta Bayezid (**Bkz**.) ile aynı devirde, yani 15. Yüzyıl ikinci yarısında yaşadığını tahmin ediyoruz.

S. K. İrtem, vaktiyle İstanbul Okspor Kurumu’nda Muhiddin Usta’ya ait 904 (1498-1499) ve (1509-1510) tarihli iki yay gördüğünü yazıyorsa da, bugün bu yayların nereden olduğunu tesbit edip incelemek mümkün olamamıştır.

TSM. Env. No. 1/2717, 1/2718,1/2719,1/8966,1/118967 1/9296,1/9505, 1/9615.

(*Kavaid*, v. 4b-5a; S. K. İrtem: *Türk Kemankeşleri,* s. 25, 50)

MUSLİ (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Usta Musli'ye ait elimizde, 1080 (1669-1670) ve 1082 (1671 -1672) tarihli, timarlı iki menzil yayı bulunmaktadır.

TSM Env. No. 1/9305,1/9485.

MUSTAFA (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Usta Mustafa'ya ait, 1078-1088 (1667-1678) tarihlerinde yapılmış üç tane timarlı menzil tesbit olunabilmiştir.

TSM Env. 1/8906,1/9020,1/9591.

MUSTAFA (18. Yüzyıl son çeğreği - 19. Yüzyıl ilk çeğreği)

Elimizdeki 1190 (1776-1777) ve 1242 (1826-1827) tarihli iki yayın, aralarında uzunca bir zaman farkı olmakla beraber, biçim ve işçilik bakımından birbirinin yakın benzeri olması sebebiyle aynı ustaya ait olduğunu tahmin ediyoruz.

TSM Env. No. 1/9338,1/10945.

MUSTAFA; Sinoplu Hacı (16. Yüzyıl)

16.Yüzyıla aid bir kayıttan, Sinoplu Hacı Mustafa'nın bir süre Saray hesabına yaycılar cemaatininde çalıştığını öğreniyoruz. Kendisi aynı zamanda, İstanbul Okmeydanı'nda rekor kırıp taş diktirmiş ünlü bir kemankeşti (Bkz. KEMANKEŞLER).

(Bahtiyarzade Üniv. v. 29b, *Sül.* v. 20a; *Tezkire,* v. 25; TSM Arşivi, D.6503)

MUSTAFA AĞA (19. Yüzyıl ikinci yarısı)

Mustafa Ağa, yaycılığa Mustafa Kavsi'nin (**Bkz**.) yanında çırak olarak başlamış, sanatını ondan öğrenmişti. Manchester Üniversitesi kolleksiyonundaki 1282 (1865-1866) tarihli ve küçük Mustafa imzalı sağrılı yayın bu ustaya ait olduğunu tahmin ediyoruz.

Kendisi aynı zamanda, 1273 (1856-1857) yılında kabza almış bir kemankeşti,

Manchester University Museum, Env. No.0.7627.43. (*Sicil,s.* 64)

MUSTAFA ÇELEBİ (18. Yüzyıl ilk yarısı)

Mustafa Çelebi, yaycılığa Usta Küçük (Bodur) Hüseyin'in (**Bkz**.) şakirdi olarak başlamış ve mesleğini ondan öğrenmiştir. Bu ustaya ait elimizde, 1138-

1146 (1725- 1734) yılları arasında yaptığı bir timarlı menzil ve üç sağrılı puta yayı bulunmaktadır.

Kendisi aynı zamanda, 1135 (1721 -1722) yılında kabza almış bir kemankeşti.

TSM. Env. No.1/8916,1/9364, 1/9518,1/9621. *(Sicil,* s. 22)

MUSTAFA KAVSİ, Hacı (19. Yüzyıl)

Hacı Mustafa Kavsi, geçen yüzyılın en ünlü yaycı ustasıdır. Okmeydanı'ndaki mezar taşından 1279 (1862-63) yılında öldüğü anlaşılıyor. Bu ustaya ait elimizde 1238-1282 arası tarihlerde yapılmış iki tane timarlı menzil yayı, 9 sağrılı puta yayı ve üç tane kepade yayı bulunmaktadır **(Resim 229)**. 1238 (1822-1823) tarihli kepade yayı, kitabesinden anlaşıldığına göre Sultan II. Mahmud'a aittir. 1273 (1856-1857) tarihli menzil yayı üzerinde: "Şehinşah-ı Zaman Sultan Abdülaziz Han" yazısı bulunmaktadır. Sultan Abdülaziz (1861 - 1876), bu tarihte henüz tahta çıkmamıştı; öyle anlaşılıyor ki ustanın bu yayı üzerine sonradan yukarıdaki ibare yazılmıştır. Tarihi silinmiş diğer menzil yayında da yazı görülüyor. 1282 (1865-1866) tarihli yay, ustanın ölüm yılından sonrayı göstermektedir, kitabesi üzerinde oynandığını tahmin ediyoruz.

Okçular Tekyesi'nden günümüze kalabilmiş bir kayıtda, Tekye duvarında, Hacı Mustafa Kavsi'nin çıngırağı vurduğuna dair bir yazı levhası asılı olduğuna işaret olunmaktadır. Bu kayıttan ustanın aynı zamanda bir puta okçusu olduğunu öğreniyoruz.

TSM.Env.No.1/1055,1/1152,1/1156,1/1159,1/1162,1/8898,1/8911,1/9149, 1/9233,1/10900,1/10901,2/469; İstanbul, Askeri Müze, Env. No.25712; Dr. C.E. Grayson Col. Califomia.

(Halim Baki Kunter Arşivi, Esk Evrak Dosyası)

ORUÇ (17. Yüzyıl)

Oruç Usta'ya ait sadece, 1072 (1661-1662) tarihli, iyi kalitede sağrılı bir puta yayı tesbit edebildik. Arşiv kayıtlarında adı geçen, 1638'de usta, 1649'da Serbölük, 1654'de Kethüda ve 1671 'de Serkemanger olarak Saray hesabına çalışan Oruç Usta'nın bu yayı yapan sanatkar olduğunu sanıyoruz. Adının yanında görülen **Tiri** kelimesi aynı zamanda okçu ustası olduğunu göstermektedir. 1050 (1640) tarihli bir narh defterinde adı, iyi ve pahalı yaylar yapan bir usta olarak anılmaktadır.

TSM Env. No. 1 /8964

(TSM Arşivi, D.9613/6, D.9613/5, D.1435, D.487, D.488, D.3410, D.9613/10, i p.486, D.9613/11, D.9613/4, D.9613/14, D.9618/8,D.9618/9; Başbakanlık Arşivi, Çevdet Tasnifi, Maliye, 2308/1-4; *Es'ar defteri,* TSM Ktb. Revan 1934, v. 88a)

OSMAN (17. Yüzyıl ilk yarısı)

Osman Usta'ya ait elimizde, hepsi 1012 (1603-1604) yılında yapılmış üç tane timarlı menzil yayı bulunmaktadır.

TSM Env. No. 1/1098,1/8842,1/8848.

OSMAN (18. Yüzyıl sonu-19. Yüzyıl başı)

Osman Usta'ya aid elimizde, 1219 (1804-1805) ve 1226 (1811-1826) tarihlerinde yaptığı iki kepade veya zayıf menzil yayı bulunmaktadır.

Kendisi aynı zamanda, 1207 (1798) yılında kabza almış bir kemankeştir.

TSM Env. No.2/106, 2/455. *(Sicil,* s. 45)

OSMAN, Hacı (17. Yüzyıl ikinci yarısı-18. Yüzyıl başı)

Abdullah Efendi'den, Usta Hacı Osman'ın devrin tanınmış yaycılarından olduğunu öğreniyoruz. Kuyumcu Murad Paşa Türbesi yanında dükkanı bulunduğunu öğreniyoruz. Bu ustaya aid elimizde, 1078-1117 (1667-1706) tarihleri arasında yapılmış bir sağrılı puta ve üç tane de timarlı menzil yayı bulunmaktadır **(Resim 230)**.

Kendisi 1000 geze ok atabilen bir kemenkeşti. Edirne'de, Heki Menzili'nde bir rekor kırmış, fakat daha önce bu menzilin ana taşı usulsüz olarak 750 geze dikildiğinde rekoru geçersiz sayılmıştır.

TSM Env. No. 1/1095,1/8850,1/8970,1/9266.

(Tezkire, v. 51b-52a, 59a; *Es'ar Defteri,* TSM Ktb. Revan 1934, v. 88a)

OSMAN ALİ (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Osman Ali'ye ait, 1097 (1685-1686) ve 1099 (1687-1688) tarihli iki timarlı yay tesbit edebildik. Yaptıkları yayların yakın benzerliği sebebiyle, Usta Osman Ali'nin, aynı yıllarda eser vermiş Usta Ali Çelebi'nin (**Bkz**.) oğlu olduğunu ve aynı atölyede çalıştıklarını tahmin ediyoruz.

TSM Env. No. 1/9259; Badisches Landesmuseum, Karlsruhe, Vorlaufige NO.3.

ÖMER (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Usta Ömer'e ait sadece, 1080 (1669-1670) tarihli bir menzil yayı tesbit edebildik.

TSM Env. No. 1/9467.

ÖMER (18. Yüzyıl sonçeğreği-19. Yüzyıl başı)

Ömer Usta'ya aid yerli ve yabancı koleksiyonlarda 1191-1219 (1778-1805) yılları arasında yapılmış beş timarlı menzil ve üç sağrılı puta yayı bulunmaktadır. S. K. İrtem, vaktiyle İstanbul Okspor Kurumu'unda bu ustaya ait 1225 (1810) tarihli bir menzil yayı gördüğünü bildiriyorsa da, bugün nerede olduğu bulunup incelenemedi. Eldeki, tarihi silinmiş Ömer İbrahim imzalı bir menzil yayının da yakın benzerlikleri sebebiyle bu ustaya ait olduğunu tahmin ediyoruz.

Yaycı Seyyid Ahmed (**Bkz**.) sanatın bu ustadan öğrenmiştir.

TSM Env. No.1/1154,1/8909,1/9321,1/9355,1/9417; Manchester University Museum, Env. No.0.7625.41; D. G. Quick Kol. Portsmouth, Yorkshire; J. R. Wiggins Kol. London.

ÖMER ABDULLAH (17. Yüzyıl)

Usta Ömer Abdullah, devrinin tanınmış yaycılarından. 1649 yılında usta olarak, Saray hesabına çalışan yaycılar cemaatine girmiş, 1670'de Serbölük, 1688'de serkemanger olmuştur. Tatar yayı yapımından da usta idi. Elimizde onun imzasını taşıyan, tarihsiz bir tatar yayı bulunmaktadır.

TSM Env. No. 1/1178.

(*Kavaid,* v. 8b; *İrşad,* v. 35b; TSM Arşivi, D.487, D.488, D.3410, D.9613/10, d.486, D.9613/11, D9613/4, D.9613/14, D.9618/8, D.9618/9, D.9604, D.9613/7)

PERVANE (HÜSEYİN PERVANE) (18.-17. Yüzyıl)

Usta Pervane ve oğlu Hüseyin Pervane, devirlerinin en tanınmış yaycıları idiler. Abdullah Efendi'ye göre, Usta Pervane paşa gulamıdır, Mısır'da yaşamış ve 1003 (1594-1595) yılına kadar mesleğini sürdürmüştür. Oğlu Hüseyin Pervane'nin sonradan İstanbul'a geldiğini tahmin ediyoruz.

Elimizde usta Pervaneye ait, 909-1075(1503-1675) arası tarihler taşıyan 7 sağrılı puta 11 timarlı menzil yayı, oğlu Hüseyin Pervane'ye ait ise, 1002-1105 (1593-1694) arasında tarihler taşıyan iki sağrılı puta ve 4 timarlı menzil yayı bulunmaktadır. **(Resim 231-233)** Görüldüğü gibi süreler ilkinde iki yüzyıla

yaklaşmakta. İkincisinde ise yüz yılı aşmaktadır. Yakın benzerlikleri, malzeme ve işçiliklerinin üstünlükleri bakımından yayların bu ustalara ait olması mümküse de, kitabeleri üzerinde oynandığından çalıştıkları dönem ve hangi yayların babaya, hangilerinin oğula ait olduğu kesinlikle tespit edilemiyor.

Kitabeler üzerinde yaptığımız incelemeler dayanarak bu iki ustanın aşağı yukarı 998-1075 (1589-1675) yılları arasında eser verdiklerini söyleyebiliriz.

Usta Pervane aynı zamanda kemankeşti; Mısır'da Poyraz havası ile atılan bir menzilde rekor kırıp taş diktirmiştir.

Pervane:TSM.Env.No.1/1094,1/1096,1/2718,1/8963,1/8973,1/8978,1/9171,1/9217,1/9236,1/9240,1/9245,1/9250,1/9252,1/9277,1/9384; İstanbul Asleri Müze Env. No. 25716; Edirne Müzesi Env. No. 294;

Hüseyin.Pervane:TSMEnv.No.1/1099,1/1294,1/8855,1/9219,1/9311;Manchester.University Museum, Catalogue No. 3.

PİYALE (16 Yüzyıl)

Lenduha Cafer (**Bkz**.) İstanbul Okmeydanı'ndaki bir rekorunu Usta Piyale işi yayla kırmıştı. Kendisi de kemankeşti; İstanbul Okmeydanı'ndaki Cerrah Menzili'nde çok uğraşmışsa da rekor kırakamıştır.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 34b-35a, *Sül.* v. 27b-28d; *kavsname,* v. 97b; TSM Arşivi, D. 9613/3, D.4104, D.9612)

RAMAZAN (17. Yüzyıl)

Usta Ramazan, 1625 tarihinde usta alarak, Saray hesabına çalışan yaycılar cemaatine katılmış, 1638'de Seroda, 1649'da Kethüda, 1650'de Serkemanger olmuş ve 1655 'e kadar bu görevde kalmıştır. Adının yanındaki "Tiri" kelimesinden, aynı zamanda okçu ustası olduğu anlaşılıyor.

Usta Ramazan, 1050 (1640) tarihli bir narh defterinde o devrin önemli ustaları arasında gösterilmektedir. Yayları günümüze kalmamıştır.

(TSM Arşivi, D. 1550, D.9613/12, D.9613/6, D.487, D.488, D.34I0, D.9613/10, D.486, D.9613/11, D.9613/4, D.9613/14; *Es'ar Defteri,* TSM Ktb. Revan 1934, v. 88a)

RECEB (14. Yüzyıl)

Usta Receb, Sultan IV. Murad'ın yaycıbaşısı idi. Sanatını Arnavud Kara Hasan'dan (**Bkz**.) öğrenmiştir. Yay yapmakta olduğu kadar, yayı atıcının koluna

saz etmekte de ustaydı. 1050 (1640) tarihli narh defterinde adı en tanınmış ustalar arasında anılmaktadır.

17.Yüzyılın ünlü kemankeşlerinden Reyhan Ağa'nın, Arnavud Hüseyin Bey'in, Hazinedar Ali Ağa'nın (Bkz. *KEMANKEŞLER)* yaycılığını yapmıştır. İstanbul Okmeydanı Ağalar Menzili'ndeki bütün rekorlar Usta Receb'in 80 dirhemlik yayı ile kırılmıştır. Katib Ahmed Efendi de (Bkz. *KEMANKEŞLER),* Heki Menzili'ndeki rekorunu onun yayı ile atmıştır.

Usta Receb, oğlu Mehmed Çelebi'yi de (**Bkz**.) usta bir yaycı olarak yetiştirmiştir.

Elimizde, Usta Receb imzalı, 1080-1185 (1669-1772) arası tarihlerde yapılmış, iki timarlı menzil ve iki sağrılı puta yayı bulunmaktadır. Hem uzun bir süreyi kaplamaları, hem de geç bir tarihe girmeleri sebebiyle, bu yayların adı geçen ustaya ait olduklarını kesinlikle söyleyemiyoruz. Yayların kitabeleri orijinal, işçilik kaliteleri yüksektir.

TSM. Env. No. 1/1150,1/8931,1/8933,1/9924.

(*Kavaid,* v. 7b; *Tezkire,* v. 26b, 38a-b; *Kavsname,* v. 35b; *Tuh/e TSM,* v. 19b, 20b-21a; *Es'ar Defteri,* TSM Ktb. Revan 1934, v. 88a)

RIDVAN (17. Yüzyıl)

17. Yüzyıl ikinci yarısının tanınmış yacılarından Yusuf Rıdvan'ın (**Bkz**.) babası olan Usta Rıdvan hakkında, Kemankeş Mustafa'nın *Kavsname*'sindeki kısa bir nottan başka bilgi bulunamadı.

Rıdvan Usta'ya ait elimizde, tarihleri silinmiş, iki menzil yayı vardır.

TSM Env. No. 1/1078, 1/9545. *(Kavsname,* v. 56a)

SALİH (18. Yüzyıl ikinci yarısı)

Usta Salih, zamanının en tanınmış kemankeşlerinden biridir. Çuhadar Ahmed, bu usta hakkında şöyle yazıyor: "Usta Salih ki atış yayında ve nizamında mahireti olduğu gibi puta yayında ve Tatar yayında da asrının vahidi olub Usta İbrahim'i geçtikten sonra bundan ala yaycı bu aleme gelmemiştir". Arşiv kayıtlarından Usta Salih'in Şam doğumlu olduğunu ve 1763-1788 yıllarında yaycılar cemaatinde usta olarak çalıştığını öğreniyoruz. Okmeydanı'ndaki mezar taşında ölüm tarihi yazılı değildir.

Usta Salih'e ait, 1056-1208 (1743-1794) tarihleri arasında yapılmış 19 sağrılı puta yayı, 9 timarlı ve tozlu menzil yayı, 2 kepade, 2 Tatar yayı, bir çocuk yayı ve bir yay halkası tesbit edilmiştir **(Resim 234)**. Ayrıca, S. K. İrtem vaktiyle İstanbul Okspor Kurumu'nda bu ustaya ait 1191 (1777) ve 1197 (1782-1783) tarihli iki yay gördüğünü bildiriyorsa da, bunların şimdiki yerini bulup inceleyemedik.

TSM.Env.No.1/1052,1/1066,1/1177,1/1110,1/1140,1/1144,1/1146,1/2713, 1/8853,1/8873,1/8875,1/8895,1/8900,1/8902,1/8913,1/8930,1/8942,1/9041,1/91 07,1/9117,1/9242,1/9286,1/9401,1/10949,2/105,2/125,2/460,(Tatar yaylan; 1/1177,1/9831); Necmeddin Okyay Kol.; Machester University Museum, Env. No.0.7624.23,0.7631.32; British Museum, Dept. of Oriental Antiquities; İstanbul Askeri Müze, Env. No.25717.

(İrşad, v. 35b-36a; Başbakanlık Arşivi, K. Kepeci tasnifi, No.7226/3,7227/ 1-2,7228/1-3,7229/1-3,7230,7231,7232,7233,7234)

SİNAN, Köse Hacı (15. Yüzyıl ikinci yarısı-16. Yüzyıl başı)

İstanbul doğumlu Köse Hacı Sinan, Cebecibaşı İbrahim'le (**Bkz**.) birlikte devirlerinin en ünlü yaycıları idiler. Yaycı esnafı şeyhliğinde bulunmuş, pek çok usta yetiştirmiştir. Mesleğindeki başarısı sebebiyle, 1503-1511 yılları arasında Hezineden kendisine 800-1500 akçe arasında değişen in'amat ödenmiştir.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 9b, 18a-b, *Sül.* 7a, 12a; *Defter-i İn 'amat ve Tasad-dukat...* s. 45,210, 257,316, 423)

SİNAN, Usta (15. Yüzyıl ikinci yarısı)

Usta Sinan, Fatih devrinde Edirne'de çalışmış ünlü bir yaycıdır. O zamanlar İstanbul'da, Mısır'da ve İran'da **Edirne Yayı** diye bilenen ve aranan yayların yapıcısı idi. Bu yayları, diğer Türk yaylarından ayıran özellikleri bilemiyoruz. Bahtiyarzade bu konuda sadece, "Sinirlerinin çok iyi döşenmiş olduğunu, nice boynuz eskittiği halde bozulmadığını" yazmaktadır.

895 (1489-90) tarihli bir Edirne muhasebe tahrir kayıdında ustanın adına rastlıyoruz.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 9b-10a, *Sül.* v. 7b; *Tezkire,* v. 43b; T. Gökbilgin: *XV,-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası,* İstanbul 1952, s. 99)

SİNAN, Yeniçeri (15. Yüzyıl ikinci yarısı)

Yaycı Yeniçeri Sinan, daha sonra sipahiliğe yükseltilmiştir. Yaycılığı hakkında bilgi edinemedik. Kendisi aynı zamanda kemankeş idi; Edirne Musalla Menzili'nde rekor kırıp taş diktirmişti.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 41b, *Sül.* v. 29a; *Tezkire*, v. 43b-44a, 49a)

SOFİ, Bozdoğancı (16. Yüzyıl)

Bozdoğancı Sofi, zamanında Edirne'nin tanınmış yaycılanndan biri idi. Yaycılığı hakkında bir bilgi edinemedik. Aynı zamanda kemankeş olan usta, Edirne'de Saray Ovası Lodos Menzili'nde bir rekor kırıp taş diktirmiştir.

(*Tezkire*, v. 49b)

SÜLEYMAN (18. Yüzyıl ilk yarısı)

Yaycıbaşı Usta Süleyman, devrinin tanınmış yaycılarındandı. M.Kani onu Usta Muhiddin (**Bkz**.) ile aynı ayarda sayıyor. Arşiv kayıtlarından, Şam'lı olduğunu ve 1724-1734 yılları arasında Saraya bağlı yaycılar cemaatinde Serkemankeşlik ettiğini öğreniyoruz. Aynı zamanda iyi ok atardı. Oğlu İsmail Çelebi de (Bkz. *KEMANKEŞLER)* ünlü bir kemankeşti.

Usta Süleyman'a ait elimizde, 1115-55 (1703-1743) yılları arasında yapılmış 15 sağrılı puta yayı ve 6 timarlı tozlu menzil yayı bulunmaktadır. **(Resim 235- 236)**. İstanbul Belediye Müzesi'inde bulunan 1190 (1776-1777) tarihli yayın biraz geçe kayması, bu ustaya ait olmasını şüpheli kılmaktadır.

TSM Env. No.1/1037,1/1704,1/1075,1/1086,1/1131,1/1132,1/1151,1/8893,1/8937,1/8938,1/8953,1/8960,1/9057,1/9103,1/9224,1/9261,1/9293,1/9335,1/9352,1/9359,9412;İstanbul Belediye Müzesi, Env. No. 1319/1015A.

(*Telhis*, s. 157; Başbakanlık Arşivi, Cevdet tasnifi, Maliye, No.4697,3728, 3735)

ŞABAN (17. Yüzyıl)

1050 (1640) tarihli bir narh defterinde, o zamanın en ünlü yayaları arasında Usta Şaban'ın adı geçiyorsa da, imzasını taşıyan bir yaya ve başkaca bir bilgıye rastlanamadı. Arşiv kayıtlanndaki, 1649-1655 yılları arasında Saraya bağlı yaycılar cematinde usta olarak çalışan Şaban Abdullah, bu usta olabilir.

(Es'ar Defteri, TSM Ktb. Revan 1934, v. 88a; TSM Arşivi, D.487, D.488, D.3410.D.9613/10,486,9613/11,9613/4)

ŞAHİN (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte, günümüze kalan yayların üstün kalitesine bakılırsa, Usta Şahin, devrinin ünlü bir yaycısı olmalıdır. Bu ustaya ait, 11 tane timarlı menzil ve bir tane sağrılı puta yayı tesbit ettik. **(Resim 237)**. İvaz Şahin imzalı bir yay, Usta İvaz'ın (**Bkz**.) babası olduğunu gösteriyor.

TSM.Env.No.1/1114,1/8870,1/8929,1/8981,1/8982,1/9033,1/9093,1/9188, 1/9189,1/9209,1/9260,1/9353,1/9602 (İvaz Şahin: 1/1117).

ŞÜCA' (16. Yüzyıl ilk yarısı)

Mısır'da yaşamış ünlü ustalardan Şüca', bir ara İstanbul'a gelmiş ve Saraya takdim ettiği yaylara karşılık Hazineden 2000 akçe in'am almıştır.

Aynı zamanda kemankeşti; Mısır'da Yıldız havasıyla atılan bir menzilde rekor kırıp taş diktirmişti.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 81a-b; *Defter-i in'amat ve Tasaddukat,* s. 423)

TACEDDİN (15. Yüzyıl ikinci yarısı-16. Yüzyıl ilk çeğreği)

Usta Taceddin, Sultan II. Bayezid devrinin en ünlü yaycılarındandır. Risalelerde hakkında bir örnek bulunmuyor ise de, bu devir arşiv kayıtlarında adı sık sık geçmektedir. 1503-1511 yıllarında Saraya bağlı yaycılar cemaatinde Serkemanger olarak çalışmış, pek çok usta yetiştirmiştir. Başarılarından dolayı, her yıl, bazen yılda iki kere akçe ve kaftan ihsan olunduğunu görmekteyiz. Ayrıca önemli bir sanatkar olduğu, o zamanlar bir sanat erbabına Sarayca ödenen en yüksek parayı (3000 akçe) alması da göstermektedir.

(*Defter-i İn 'amat ve Tasaddukat*, s. 42, 257, 318, 369, 392,446,453)

ÜRYANİZADE (19. Yüzyıl ilk yarısı)

Usta Üryanızade, orta kalitede yaylar yapmış bir ustadır. Bu ustaya ait, 1235-1254 (1819-1839) yılları arasında yapılmış üç sağrılı yay tesbit edebildik **(Resim 238)**.

TSM Env. No. 1/1157,1/8885; j. B. Bell of Corydon Col. London.

VELİ (18. Yüzyıl ikinci yarısı)

Veli Usta'ya ait, 1180 (1766-1767) ve 1197 (1782-1783) tarihli iki sağrılı yay tesbit edilebilmiştir. İyi kalitede yaylardır.

TSM Env. No. 1/8927; Metropolitan Museum of Art, New York, Env. No 36.25. 2528.

YAHYA (16. Yüzyıl ikinci yarısı)

Usta Yahya, Mısır'da yaşamış, 1003 (1595-1596) yılına kadar üstün kalitede yay yapmış ünlü bir yaycıdır. Yayları bozulmadan 200 yıl kullanılabilirdi. Abdullah Efendi, bu yaylardan bulup denediğini ve çok beğendiğini yazmaktadır. Bu ustaya ait, sadece, 999 (1590-1591) tarihli, yüksek evsafta bir menzil yayı bulunabilmiştir.

İstanbul, Askeri Müze, Env. No.25715.

(.*Kavaid,* v. 5a-b; *İrşad,* v. 35b)

YAHYA (17. Yüzyıl ilk yarısı)

Usta Yahya'ya ait elimizde, biri 1042 (1632-1633), diğeri tarihi silinmiş iki yay bulunmaktadır. Malzeme ve işçilikleri iyi kalitede yaylardır.

TSM Env. No. 1/1105,1/8866.

YUSUF (KEMAN YUSUF) (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Bazı yaylarını Keman Yusuf diye imzalayan Usta Yusuf'a ait elimizde, 1075-1101 (1664-1690) yılları arasında yapılmış, hepsi de iyi kalitede 16 timarlı menzil yayı bulunmaktadır **(Resim 239)**.

TSM.Env.No.1/1083,1/1103,1/1149,1/9025,1/9116,1/9170,1/9210,1/9218, 1/9290,1/9312,1/9323,1/9324,1/9334,1/9345,1/9347,1/9350.

YUSUF MEHMED (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Usta Yusuf Mehmed'e ait, 1084-1101 (1673-1690) tarihleri arasında yapılmış, biri sağrılı, diğerleri timarlı 9 yay bulunmaktadır. Yayların biçim ve işçiliği arasındaki yakın benzerlik, bu usta ile Keman Yusuf'un aynı sanatkar olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Üstün kalitede yaylar yapan bu sanatkarların (veya sanatkarın) okçuluk risalelerinde anılmamasının sebebini anlayamıyoruz.

TSMEnv.No. 1/1295,1/8852,1/9211,1/9214,1/9257,1/9272,1/9450,1/9450, 1/9492; Badisches Landesmuseum, Karlsruhe, Env. No. Vorlaufige 2

YUSUF RIDVAN (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Yusuf Rıdvan, 17. Yüzyılın ünlü yaycılarından Usta Rıdvan'ın (**Bkz**.) oğludur. Babası gibi, üstün kalitede yaylar yapmış olan Yusuf Rıdvan'a ait elimizde, 130701071-97 (1660-1686) arası tarihlerde yapılmış, biri sağrılı diğerleri timarlı 15 yay bulunmaktadır **(Resim 240)**. Bu yaycı hakkında da hiçbir kayıda rastlayamıyoruz.

TSMEnv.No.1/1082,1/1100,1/1112,1/1147,1/8845,1/8849,1/8851,1/9216, 1/9234,1/9238,1/9239,1/9294,1/9634,1/9922,2/458.

YUSUF YUSUF (17. Yüzyıl ikinci yarısı)

Usta Yusuf Yusuf, yukarıda adı geçen Keman Yusuf, Yusuf Mehmed veya Yusuf Rıdvan'ın oğlu olabilir. Yayların biçim, işçilik ve kalitesi bu ustaların yaylarına çok benzemektedir. Yusuf Yusuf'a ait, biri 1097 (1685-1686) tarihli, diğerleri tarihsiz üç yay bulunmaktadır. Hepsi de timarlı menzil yayıdır.

TSMEnv.No. 1/1102,1/9414,1/9601.

15. VE 16. YÜZYIL YAYCI USTALARI[233]

MEHMED	1478-1479 Turgut Bey'in yönetimindeki Silahdaran Cemaatinden.
YUSUF	1478-1479 Turgut Bey'in yönetimindeki Silahdaran Cemaatinden.
KASIM	1478-1479 Turgut Bey'in yönetimindeki Silahdaran Cemaatinden.
TACEDDİN	1503-1511 Serkemanger

[232] *Aynı Eser,* Sül. v 17b, Üniv. v 26b.

[233] Başbakanlık Arşivi, Mevacib Defteri, Sene 883 (1478-9), Bkz. Ahmet Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, sayı 49, 62, 1335-1337; Defter-i İn'amat ve Tasaddukat ve Teşrifat..., Bayezid Belediye Ktb. M. Cevdet Kitabları, No. 0.71; TSM. Arşivi, Ehl-iHiref Defterleri, D. 9706/3, D. 9706/4, D. 9613/3, D. 4104, D. 9612, D. 9613/2, D. 9605, D. 9602, D. 8244, D. 6503. Ayrıca Bkz. TSM Arşivi, Rum Defteri, No. 239 (Serkemanger Hacı ferhad'ın terakkisi için, Sene 990); TSM Arşivi, D. 8244, Kanuni Devri (Bayram dolayısıyla padişaha hediye sunan yaycı ustaları, HACI FERHAD, MEHMED B. HACI SİNAN, MUSTAFA, ALİ B- YUSUF, HÜSEYİN, HASAN B. FERHAD, HIZIR B. HASAN, BALİ (EDİRNE), SARMAŞIK MUSTAFA).

İSKENDER	1503-1511 Şakird-i TACEDDİN
YAHYA	1503-1511 Usta
HACI HASAN	1503-1511 Usta
İLYAS	1503-1511 Usta
YUSUF	1503-1511 Şakird-i İLYAS
HÜSEYİNb. İLYAS	1503-1507 Usta, İlyas'ın oğlu ve şakirddi.
HACI SİNAN İstanbul	1503-1511 Usta. Yeniçeri Cemaatinden gelme oğlanı.
AHMED	1503-1507 Şakird-i HACI SİNAN
İSKENDER	1503 Şakird-i HACI SİNAN
MEHMED B. HACI SİNAN	1503' ten önce sanat birle cemaate katıldı. Usta HACI SİNAN'ın oğlu 1545'e kadar usta.
MUSA	1503-1510 Usta.
HACI İLYAS KÖSEC	1503-1509 Usta.
CAFER	1503-1511 Usta.
MUSTAFA (NİĞBOLULU)	1503-1511 Usta.
HAMZA	1503 Usta. Şakird-i MUSTAFA (NİĞBOLU)
AHMED İÇKOZ	1503-1511Usta. Tozkoparan İskender'in özel yaycısı (Bkz. *YAYCI USTALARI)*.
ALİ	1503 Şakird-i AHMED İÇKOZ.
HACI İSKENDER SİNOBİ	1503-1510 Usta-1525 Serkemanger-1545 Serbölük; aynı yıl hacı oldu.
AHMED	1503 Şakird-i ALİ (1505-1511 tarihlerinde adı geçen Usta Ali'nin şakirdi).
MAHMUD	1503-1509 Şakird-i İBRAHİM (1507-1511 tarihlerinde adı geçen Usta İBRAHİM'in şakirdi).
MURAD (MİHALIÇ)	1504 Devşirme olarak gelip cemaate girdi. 1529'a kadar usta.
İLYAS (CEBEİ)	1505-1509 Usta
ALİ	1505-1511 Usta.
DAVUD	1505-1507 Şakird-i İLYAS (1503-1511 tarihlerinde adı geçen Usta İLYAS'm şakirdi).
HAMZA	1505-1511 Usta.

MAHMUD	1505-1511 Usta.
HAMZA (OHRİ)	1505-1506 Usta.
İLYAS (NİĞBOLU)	1505-1511 Usta.
İSKENDER	1505-1510 Usta.
HOŞKADEM	1505-1507 Usta.
HASAN	1505-1511 Şakird-i İBRAHİM (1507-1511 tarihlerinde adı geçen Usta İBRAHİM'in şakirdi).
YUSUF	1505-1511 Usta
İLYAS (OHRİ)	1505-1511 Usta.
MUSA	1505 Usta.
MAHMUD	1505-1509 Usta.
İLYAS	1505-1510 Usta.
ALİ	1505-1510 Usta.
KASIM	1505-1510 Usta.
ALİ (DİĞER)	1505-1510 Usta.
İBRAHİM	1507-1511 Usta.
ALİ B. YUSUF	1505 Şakird-i YUSUF (1505-151 1 tarihlerinde adı geçen Usta YUSUF'un oğlu ve şakirdi).
YUSUF	1505-1511 Usta.
MUSA	1507 Şakird-i TACEDDİN(1503-1511 tarihlerinde adı geçen Serkemanger TACEDDİN Usta'nın şakirdi).
MUSA B. ALİ	1507-1509 Usta.
HASAN B. İLYAS	15507-1511 Usta.
KASIM B. ALİ	1507-1509 Usta.
HIZIR	1507-1511 Şakird-i İLYAS (1505-1510 tarihlerinde adı geçen Usta İLAS'ın şakirdi).
MUSTAFA	1507-1511 Usta.
ALİ(CEBEİ)	1507 Usta.
DAVUD	1508-1511 Usta.
İSKENDER	1508-1511 Şakird-i İBRAHİM (1507-1511 tarihlerinde adı geçen Usta İBRAHİM'in şakirdi).
MUSA	1508-1511 Şakird-i İBRAHİM (Aynı Usta İBRAHİM'in şakirdi)
HIZIR	1508-1511 Şakird-i İBRAHİM (Aynı Usta İBRAHİM'in şakirdi).
İLYAZ	1508 Şakird-i İBRAHİM (Aynı Usta İBRAHİM'in şakirdi).
MEHMED	1508 Usta.
HAMZA YEKÇEŞM	1508-1510 Usta.
ETMİ (?)	1508-1511 Usta.
HÜSEYİN	1508-1509 Usta.
SİNAN	1508 Usta Şehzade Mustafa'nın yaycısı idi

AHMED SİYAH	1508-1509 Usta.
HÜSEYİN (AMASYEVİ)	1508-1510 Usta.
SİNAN (DİĞER)	1509 Usta.
AHMED	1509 Usta.
MUSTAFA	1509 Şakird (Hangi ustanın şakirdi olduğu anlaşılmıyor).
MUSTAFA	1509 Şakird-i MUSA (Adı geçen MUSA Usta'dan hangisinin şakirdi olduğu anlaşılmıyor).
HÜSEYİN B. HACI SİNAN	1509-1511 Usta (1503-1511 tarihlerinde adı geçen Usta HACI SİNAN'ın oğlu).
MURAD	1509 Şakird-i İBRAHİM (1507-1511 tarihlerinde adı geçen Usta İBRAHİM'in şakirdi).
CAFER	1509 Şakird-i İBRAHİM (Aynı Usta İBRAHİM'in şakirdi).
DURMUŞ	1509-1510 Şakird-i İLYAS (Adı geçen İLYAS ustalardan hangisinin şakirdi olduğu anlaşılmıyor).
YUNUS	1509-1511 Şakird-i İLYAS (Adı geçen İLYAS Ustalardan hangisinin şakirdi olduğu anlaşılmıyor).
MUSTAFA	1509 Şakird-i İLYAS (Hangi İLYAS Ustanın şakirdi olduğu anlaşılmıyor).
MUSTAFA (SİNOBİ)	1509-1511 Usta. 12 Şaban 917 (1511) tarihinde Hacca gitti.
MUSA	1509 Şakird-i YUSUF (1505-1511 tarihlerinde adı geçen Usta YUSUF'un şakirdi).
HAMZA	1509 Şakird-i ALİ (Adı geçen Usta ALİ'lerden hangisinin şakirdi olduğu anlaşılmıyor).
KARAGÖZ	1509 Usta.
FERHAD	1509 Usta.
İBRAHİM (EDİRNEVİ)	1510 Usta.
HIZIR	1510 Usta.
MUSTAFA	1510 Usta.
AHMED	1510 Usta.
ŞADİ(ZAİM)	1510 Usta.
MUSTAFA SİYAH	1511 Usta.
ALİ B. İLYAS	1511 Usta.
ŞÜCA'	1511 Usta.
MUSAB. MUSTAFA	1511 Usta.
FERHAD	1511 Şakird-i İBRAHİM (1507-1511 tarihlerinde adı geçen Usta İBRAHİM'in şakirdi).

İLYAS	1511 Şakird-i HACI SİNAN (1503* 1511 tarihlerinde adı geçen Usta HACI SİNAN'ın şakirdi).
MUSTAFA	1511 Şakird-i HASAN (Adı geçen Usta HACI HASAN ve Usta HASAN B. İLYAS'dan hangisinin şakirdi olduğu anlaşılmıyor).
MUSA (AĞRIBOZ)	1511 Usta
İSKENDER (İSKENDERİYYE)	1511 Usta.
YUSUF(AVLONYA)	1512 'den önce devşirme kul olarak Yeniçeri Cemaatine kaydolunub, daha sonra sanat birle cemaate katıldı.1525-1529 Usta.
ALİ B. YUSUF	1512'den önce sanat birle cemaate girdi. Babası Hassa çizmecisi. 1525-1544 Usta.
HACI MUSLİHİDDİN	1512'den önce devşirme olarak gelib cemaate şakird verildi. 1525-1545 Usta.
MAHMUD (ARNAVUD)	1518(16 Rebiülahır 924) 'de sanat birle cemaate katıldı. 1529'a kadar usta.
HIZIR MUSTAFA	1520'den önce Mustafa Paşa sonundan beylik oldu ve cemaate katıldı. 1525-1545 Usta.
YUSUF(EFRENC)	1520'den önce pençik olarak geldi ve cemaate katıldı. 1525-1548 Usta.
YUNUS (RUS')	1520'den önce pişkeş olarak geldi ve cemaate katıldı. 1525-1529 Usta.
İBRAHİM B. ARAB	1520 (25 Muharrem 927)'de sanat birle cemaate yazıldı. 1529'a kadar usta
HÜSEYİN(RUS)	1520'den önce pişkeş olarak geldi ve ,Usta Murad (MİHALIÇ) Şakirdi olarak cemaate katıldı. 1545'te usta
HAMZA B. ŞEHABETTİN	1520 (14 Rebiülevvel 927)'de sanat birle cemaate yazıldı.1558 'e kadar usta.
HÜSEYİN (BOSNA)	1521 (3 Zilhicce 927)'de pençik oğlanıyken şakird olarak cemaate yazıldı 1541 yılında Usta
İSKENDER (AĞRIBOZ)	1521 (4 Rebiülevvel 928)'de sanat birle cemaate yazıldı 1529'a kadar usta.
AHMED (AĞRIBOZ)	1525'den önce Ağrıboz'dan pençik kul olarak gelib cemaate şakird yazıldı 1525-1529 usta.

HIZIR B. HASAN	1525 (6 Receb 931)’de sanat birle cemaate katıldı. Edirnelidir. 1529 tarihine kadar usta.
AHMED (GULAM)	1525-1529 Usta. Hüseyin Ağa’nın kulu. Ağa ölünce sanat birle cemaate yazıldı.
HACI FERHAD (ARNAVUD)	1525’de usta. 1545’de Hacca gitti. 1556-1582 Serkemanger.
YUSUF (RUS)	1525-1529 yılları arasında usta HAMZA B. ŞEHABEDDİN’in şakirdi idi.
HAMZA (PİRLEPE)	1529 (22 Ramazan 935)’de devşirme olarak gelip cemaate şakird yazıldı.
SİNAN VELED-İ ABDULLAH	1542-1543 Usta. Şehzade Mehmed’in kapı halkından olub, yaycı ustası idi.
HASAN B. FERHAD	1545-1558 Usta. (Usta HACI FERHAD’ın oğludur).
HAMZA (TIRHALA)	1545-1558 usta.
ALİ (BOSNA)	1545-1558 usta.
BAYRAM (FİRENK)	1545-1558 usta.
NURULLAHB. MAHMUD	1545-1558 usta.
HAMZA B. KARAGÖZ	1545-1558 Usta (1509 yılında adı geçen Usta KARAGÖZ’ün oğludur)
PİYALE (GULAM)	1545-1558 Usta. (Abdüsselam adlı kişinin kuludur).
KURT B. İLYAS	1545-1558 usta.
İBRAHİM B. İSKENDER	1545 ’de Serbölük
YUSUF (MORA)	1545-1558 usta.
KASIM (RUS)	1545-1558 usta.
HASAN B. HÜSEYİN	1545’de usta.
YUSUF B. ABDULLAH	1545’de usta.
MEHMED (AVLONYA)	1545-1558 usta.
İBRAHİM (NEMÇE)	1545’de Serbölük (Daha önce bir süre Usta HACI İSKENDER SİNOBİ’ye şakirdlik etmiştir).
RÜSTEM	1545’deusta.
AHMED (FİRENK)	1545’de usta (Daha önce bir süre Usta MEHMED B. HACI SİNAN’a şakirdlik etmiştir).
SÜLEYMAN (BOSNA)	1545-1556 yılları arasında Usta YUSUF ’un şakirdi (Hangi Usta YUSUF olduğu anlaşılmıyor). 1556’da öldü.
MAHMUD B. AHMED	1545’de Usta ALİ B. YUSUF’un şakirdi idi.
YUSUF (NEMÇE)	1545’deUsta HÜSEYİN (RUS)’un şakirdi idi.

FERHAD (NEMÇE)	1545'de Usta HACI İSKENDER SİNOBİ'nin şakirdi idi. 1557-1558 usta.
MURAD (NEMÇE)	1545'de şakird.
CAFER (FİRENK)	1545'de Usta MEHMED (AVLONYA)'nın şakirdi idi. 1557-1558 usta
HÜDAVERDİ YUSUF (NEMÇE)	1545'de Usta HÜSEYİN (RUS)'un şakirdi idi.
DAVUD (NEMÇE)	1545'de Usta PİYALE'nin şakirdi idi.
HAYDAR (NEMÇE)	1545'de Usta AHMED (FİRENK)'in şakirdi idi.
CAFER (GULAM)	1557 (17 Muharrem 965)'de şakird olarak cemaate yazıldı.
SEFER (ARNAVUD)	1557-1558 Şakird.
MEHMED B. BALİ	1557-1558 Şakird.
BALİ (EDİRNE)	1557-1558 usta.

17. YÜZYIL YAYCI USTALARI[234]

HIZIR ABDULLAH	1601 -1606 Serbölük.
HASAN ABDULLAH	1601 -1606 Kethüda
MEHMED FERHAD	1601'deusta. 1624-1625 Serbölük.
MEHMED ABDURRAHMAN	1601-1602 Usta.
HASAN (MİHALIÇ)	1601-1606 Usta
MUSTAFA HASAN	1601-1606 Usta.
MUSTAFAKURT	1601'deUsta. 1624-1625 Kethüda.
TAYYİB(TİRİ)	1601-1602 Usta.
İSA MUSTAFA	1601 -1606 Usta.
HÜSEYİN ABDULLAH	1601-1606 Usta.
MURAD ABDULLAH	1601 'de usta. 1624 Serbölük. 1625'te öldü.
İLYAS HIZIR	1601-1602 Usta.
HÜSREV ABDULLAH	1601-1606 Usta.
MEHMED (TİRİ)	1601-1602 Usta.
SEVİNDİK MUSTAFA	1601-1602 Usta.

[234] TSM Arşivi, *Ehl-i HirefDefterleri*, D. 2924, D. 7253, D. 9613/5, D. 10010, D. 2993, D. 489, D. 550, D. 9613/6, D. 9613/12, D. 9613/15, D.1435, D. 487, D. 488, D. 3410, D. 9613/10, D.486, D. 13/11, D 9613/4, D. 9613/14, D. 9618/8, D. 9618/9, D. 9604, D. 9613/7, D. 6505; Başbakanlık arşivi, Cevdet tasnifi, Maliye, *Ehl-i Hiref Defterleri*, No. 2308/1-4,3738/1-3,3733/1-3.

MUSTAFA ABDULLAH	1601-1624 Usta.
ALI ABDULLAH	1601-1606 Usta.
İBRAHİM MUSTAFA	1601-1624 Usta.
MUSTAFA CAFER	1601-1602 Usta.
İMRAN MU STAFA	1601 -1602 Usta.
İBRAHİM (?)	1601-1606 Şakird.
YUSUF MEHMED	1601-1638 Şakird.
ŞABAN ABDULLAH	1601 -1606 Şakird.
MUSTAFA ABDULLAH	1601-1606 Şakird.
HÜSEYİN HASAN	1601-1618 Şakird.
MEHMED AHMED	1601-1624 Şakird.
İBRAHİM CAFER	1601 -1602 Şakird.
AHMED HÜSEYİN	1601-1638 Şakird.
MEHMED MÜSLİM-İNEV	1601-1602 Şakird. 1617-1618 Usta.
ZÜNNUN (?) TİRİ	1601-1602 Şakird.
MUSTAFA İSA	1601 -1606 Şakird.
HASAN ALİ	1601 ’de Şakird. 1617’deusta. 1625’de öldü.
VELİ BAYRAM	1601-1602 Şakird.
MEHMED MUSTAFA	1601-1618 Şakird.
ÖMER(?)	1601 ’de Şakird. 1606’daUsta.
İSA YUSUF	1601’de Şakird. 1617-1638 Usta.
MUSTAFA ŞAKİR	1601 -1607 ŞakW.
HÜSEYİN VELİ	1601 -1606 ŞakM
SEFER (TEKE)	1601-1602 Şakird
CAFER ABDULLAH	160 l’de Şakird. 1624-1625 Usta.
KEYVAN ABDULLAH	1601-1602 Şakird.
GAZANFER ABDULLAH	1605-1606 Usta.
VELİ (TİRAN)	1605-1606 Şakird.
MUSTAFA SÜLEYMAN	1605-1606 Şakird.
MEHMED RÜSTEM	1605-1606 Şakird.
HIZIR ABDULLAH	1605-1606 Şakird.
MUSTAFA MEHMED	1606’da Şakird. 1624’de Usta. 1638’de kethüda.
MUSLİ ABDULLAH	1617-1618 Serbölük.
HASİB ABDULLAH	1617-1618 Usta.
MAHMUD (?)	1617-1618 Usta.
ALİ MUSTAFA	1617-1618 Usta.
HÜSEYİN ÇAVUŞ	1617’de Usta. 1624’de seroda.
EMRULLAH MUSTAFA	1617-1618 Usta.
BEHRAM ABDULLAH	1617-1625 Usta.
SÜLEYMANYUSUF	1617-1618 Usta.
BALİ ABDULLAH	1617-1618 Usta.

NASUH HIZIR	1617-1624 Usta
YUSUF AHMED	1617-1618 Usta
MEHMED NASİB	1617-1618 Şakird.
İBRAHİM HÜSREV	1617-1655 Şakird.
YUSUF ABDULLAH	1617'de şakird 1624-1649 Usta 1649'da öldü.
OSMAN ABDULLAH	1617'de Şakird 1649-1670 Usta.
HÜSEYİN YUSUF	1617'de Şakird 1624'de Usta
MEHMED MUSLİH	1617-1624 Şakird.
HALİL ABDULLAH	1617-1618 Şakird.
MEHMED HIZIR	1624'de usta 1625'de seroda aynı yıl öldü
MEHMED DANYAL	1624'de usta 1638-1650 Serkemanger. 1650 yılında öldü
ALİ HÜSEYİN	1624-1638 Usta 1638'de IV. Murad'la Bağdat seferine katıldı
MEHMED BEHLÜL	1624'de Usta
ÖMER DANYAL	1624'de Usta
MEHMED KASIM (ÇATALCA)	1624-1638 Usta
FERHAD ABDULLAH	1624-1638 Usta.
MUSTAFA (TİRİ)	1624'de Usta
ALİ İBRAHİM (AMASYA)	1624-1638 Usta
HASAN HIZIR	1624'de Usta
MEHMED İMRAN	1624'de Şakird
RAMAZAN NEBAVİ	1624'de Şakird
ABDULİZZİ MAHMUD	1624'de Şakird. 1638'de Usta Aynı yıl Sultan Murat ileBağdat seferine katıldı. 1649'da seroda. 1654-1655 Serbölük
RAMAZAN ABDULLAH	1624-1655 Serbölük
DAVUD (ŞAM)	1624'de Şakird 1625'de Usta
RAMAZAN (TİRİ)	1625'de Usta 1638'de Seroda. 1649'da kethüda. 1650'de Usta MEHMED DANYAL yerine serkemanger oldu. 1655'e kadar serkemanger.
MEHMED ALİ	1624'de Usta
ORUÇ (TİRİ)	1638'de Usta 1649'da serbölük 1654'de Kethüda 1670-1671 Serkemanger
İSA MURTAZA	1638'de Usta 1654-1655 Seroda
RIDVAN ABDULLAH	1638'de Şakird
DURMUŞ MEHMED	1635'de Şakird
MEHMED ABAZA	1638'de Şakird
MUSA NEBİ	1649-1655 Usta.

ÖMER ABDULLAH	1649’da Usta. 1670’de serbölük. 1638’de serkemanger.
HASAN HÜSEYİN	1649-1713 Usta (Bkz. *18. YÜZYIL YAYCI USTALARI).*
YAKUB HÜSEYİN	1649-1690 Usta.
DURMUŞÖMER	1649’da Usta. 1670’de seroda.
İBRAHİM ABDULLAH	1649-1655 Usta. 1649’da ölen Usta YUSUF ABDULLAH yerine sanat birle alındı.
İSA ABDULLAH	1649-1655 Usta.
YUSUF MEHMED	1649-1655 Usta.
ŞABAN ABDULLAH	1649-1655 Usta.
ŞABAN ABDULLAH	1649-1655 Şakird.
AHMED HÜSEYİN	1649-1654 Şakird.
SÜLEYMAN HÜSEYİN	1649’da Şakird.
ALİ ABDULLAH	1649-1670 Şakird.
MUSTAFA MEHMED	1649-1655 Şakird.
MUSTAFA ABDULLAH	1649-1671 Şakird.
MUSTAFA BALİ	1654’deUsta.
AHMED MEHMED	1654’deUsta.
İSA B. FAZLI	1670’de kethüda.
DAVUD MEHMED	1670’de Usta.
MEHMED MÜSTEDAN	1670’de Usta.
HASAN OSMAN	1670’de Usta.
İBRAHİM MURTAZA (İSTANBUL)	1670’de Usta. 1690-171 3 Serbölük (Bkz.75. *YÜZYIL YAYCI USTALARI).*
DAVUD AHMED	1670’de Usta.
ALİ HASAN	1670’de Usta.
SÜLEYMAN ŞABAN	1670’de Usta.
MEHMED MUSTAFA	1670’de Usta.
AHMED HALİL	1670’de Usta.
MEHMED ÖMER	1670’de Usta.
SÜLEYMAN ABDULLAH	1670-1671 Usta. Müteferrikadan gelme.
SÜLEYMAN ÖMER	1670-1671 Usta. Müteferrikadan gelme.
HASAN ABDULLAH	1688-1724 Seroda (Bkz. *18. YÜZYIL YAYCI USTALARI)*
İBRAHİM AHMED	1688-1690 Usta.
MUSTAFA AHMED	1688-1716Usta (Bkz. *18. YÜZYIL YAYCI USTALARI).*
MEHMED İBRAHİM	1688-1690 Usta.
DİLAVER ABDULLAH	1688-1716 Usta (Bkz. *18. YÜZYIL YAYCI USTALARI)*
MEHMED ABDULLAH	1690-1691 Serkemanger.

MEHMED OSMAN	1690-1734 Usta (Bkz. *18. YÜZYIL YAYCI USTALARI).*
HÜSEYİN (ŞAM)	1698-1713 Usta (Bkz. *18. YÜZYIL YAYCI USTALARI).*
ALİ MUSTAFA	1698-1734Usta (Bkz. *18. YÜZYIL YAYCI USTALARI).*
MEHMED AHMED	1698-1700 Usta (Bkz. *18. YÜZYIL YAYCI USTALARI).*

18. YÜZYIL YAYCI USTALARI[235]

HASAN HÜSEYİN	1649-1713 Usta. 1916'dan önce serkemanger 1716 (25 Zilhice 1129)'da öldü
İBRAHİM MURTAZA (İSTANBUL)	1670'deUsta. 1690-1713 Serbölük.
HASAN ABDULLAH	1688-1724 Seroda.
MUSTAFA AHMED	1688-1716 Usta.
DİLAVERABDULLAH	1688-1716 Usta.
MEHMEDOSMAN	1690-1734 Usta. 1734 (19 Şevval 1147)'de öldü.
HÜSEYİN (ŞAM)	1698-1713 Usta. 1713 (6 Zilhicce 1 126)'da öldü.
ALİ MUSTAFA	1698-1734 Usta.
MEHMED AHMED	1698-1700 Usta.
ALİ MEHMED	1713-1734 Usta. 1713'de ölen HÜSEYİN (ŞAM)'ın yerine cemaate alındı.
AHMED MUSTAFA	1713-1734 Usta.
HÜSEYİN ABDULLAH	1716'dan önce Müteferrikadan geldi. 1716'da ölen Usta HASAN HÜSEYİN'in yerine serkemanger oldu. 1724(7 Şaban 1137)'de öldü.
OSMAN VELED-İHÜSEYİN	1724'den önce Müteferrikadan geldi. 1724'deölen Usta HÜSEYİN ABDULLAH'ın yerine serkemanger oldu. 1727-1734'de Usta
İBRAHİM VELED-İ AHMED	1724-1727 Usta.
SÜLEYMAN (ŞAM)	1724-1734 Serkemanger.
MEHMED HASAN	1727-1734 Usta.
BEKİR(?) VELED-İ ALİ	1733-1734 Usta.

[235]Başbakanlık Arşivi, Cevdet tasnifi, Maliye, No. 3733/3,2114,2330,4697,3728,19635, 5735,K.Kepecitasfini No. 7224/1-2,7225/1-3,7226/1-3,7227/1-2,7228/1-3,7229/1-3,7230, 7231,7232, 7234, 7235; TSM Arşivi, *Ehl-i Hiref Defterleri*, D. 1406, D.9613/17.

MUSTAFA VELED-İ MEHMED	1734-1775 Usta. 1734'de ölen Usta MEHMED OSMAN yerine Müteerrikadan alındı. 1755'deöldü.
AHMED MUSTAFA	1755-1763 Serkemanger. 1763 (15 Cemaziyülevve 1178)'de serkemangerlikden alındı.
ALİ MUSTAFA	1755-1772 Usta. Serkemanger AHMED MUSTAFA'nın oğlu.
ALİ VELED-İ HÜSEYİN	1755-1760 Usta. 1760'da öldü.
İBRAHİM MEHMED	1755-1757 Usta. 1757(21 Şaban 1171)'de öldü.
İBRAHİM VELED-İ SÜLEYMAN	1755-1768 Usta.
İBRAHİM B. OSMAN	1755-1761 Usta. 1761 'de öldü.
HAS AN İBRAHİM	1755'de Usta. 1769-1788 Serkemanger.
MEHMEDİBRAHİM	1757-1765Usta. 1757'deölen Usta İBRAHİM MEHMED yerine alındı. Usta HASAN İBRAHİM'in oğlu.
AHMED MEHMED	1757'de Usta. 1763'de, ölen Serkemanger AHMED MUSTAFA'nın yerine serkemanger oldu.1771(2 Muharrem 1185)'de serkemangerlikden alındı.
İSMAİL MEHMED	1760-1790 Usta
ZİYAEDDİN İBRAHİM	1760'da Usta.
MEHMED SADIK İBRAHİM	1761'deUsta.l791-1796 Serkemanger.
SALİH (ŞAM)	1763-1788 Usta.
ALİ MEHMED	1768'deUsta.
İBRAHİM VELED-İ MEHMED	1768-1786 Usta.
SÜLEYMAN VELED-İ MEHMED	1768-1776 Usta. Müteferrikadan gelme. 1776 tarihinde öldü
ABDULLAH MEHMED	1770-1796 Usta. Müteferrikadan gelme.
MEHMED ARİF VELED-İ MUSTAFA	1775-1796 Usta. 1775'de ölen Usta MUSTAFA VELED-İ MEHMED'in yerine sanat birle alındı.
MEHMED B. HASAN	1776-1796 Usta. 1776'da ölen Usta SÜLEYMAN VELED-İ MEHMED'in yerine sanat birle alındı.
ABDULLAH İBNİ İBRAHİM	1787-1796 Usta.
İBRAHİM MUSTAFA	1791-1796 Usta.
OSMAN MEHMED	1793'den önce Usta. 1793'de öldü.
ABDİ VELED-İ SEYYİD MEHMED	1793-1796 Usta. 1793'de ölen Usta OSMAN MEHMED'in yerine Müteferrikadan alındı.

18. YÜZYIL YAYCI USTALARI EK[236]

KARHANE-İ YAYCI

ABDULLAH AHMED	1737-1738 Cemaat 67. Ağanın yayası. 1738'de tekaüd
OSMAN HÜSEYİN	1737-1792
İBRAHİM MEHMED	1737-1750
İBRAHİM ALİ	1737-1792
AHMED ABDULLAH	1737-1738
MEHMED TELLİ	1737-1738
MEHMED ABDİ	1737-1738
HASAN ALİ	1737-1738
AHMED ALİ	1737-1750
HALİL ALİ	1737-1792
AHMED MEHMED	1737-1738
İSMAİL OSMAN	1737-1738
OSMAN HASAN	1737-1750
SÜLEYMAN ALİ	1737-1738
ALİ MEHMED	1737-1776
MUSTAFA HÜSEYİN	1737-1750
PİRİ ABDULLAH	1737-1738
ALİ MEHMED	1737-1738
MUSTAFAALİ	1737-1739 Silahşor. 1739'datekaüd
ALİ HÜSEYİN	1737-1738
AHMED MEHMED	1737-1776
ALİ MUSTAFA	1737-1776
MUSTAFA HASAN	1737-1792
ALİ MEHMED	1737-1738

[236] 18.yüzyıla ait bazı *Mevacib Defterleri* 'nde, aynı tarihli *Ehl-i Hiref Defterleri* 'de kayıtlı olanlardan ayrı yaycı ustalarının çalıştığı bir imalathane ile karşılaşıyoruz. Yeniçeri Ocağı'na bağlı olan bu imalathanenin, ordudan ok ve yayın tamamen kalktığı bir dönemde ne maksatla yay yaptığı anlaşılmıyor. Defterlerde okçu ustaları geçmiyor; belki bu ustalardan bazıları okçu idiler. Defterlerin ana başlışı şöyledir, "*Defter-i Yeniçeriyan-ı Karhaneha-yı Bab-ı Dergah-ı Ali ki Karhaneha-yı Bab-ı Hazret-i Aşa ma Kullukçuyan-ı Hazret-i Efendi ma Kullukçuyan-ı Fodla* **".** Bkz. Başbakanlık Arşivi, M. Cevdet tasnifi, Maliye, No. 17131, 17163, 17219, 17420, 17476, l7489, 17521, 17589.

HÜSEYİN ABDULLAH	1737-1792
ABDULLAH MEHMED	1737-1792
YUSUF AHMED	1737-1972 (EDİRNELİ)
ALİ MEHMED	1737-1792
AHMED MEHMED	1737-1792
MUSTAFA HÜSEYİN	1737-1792
AHMED HÜSNÜ	1737-1792
ALİ MU STAFA	1737-1792
MEHMED AHMED	1737-1792
MUSTAFA MEHMED	1737-1738
AHMED HÜSEYİN	1737-1738
ALİMEHMED	1737-1781
AftMED MUSTAFA	1737-1792
Ati MEHMED	1737-1776
HALİLİBRAHİM	1737-1738
AHMED HÜSEYİN	1737-1738
HALİL OSMAN	1737-1776
ABDULLAH HASAN	1737-1738
İSMAİL ALİ	1737-1738
HASAN TOPAL	1737-1738
HÜSEYİN HASAN	1737-1792
HASAN MEHMED	1737-1738
YAKUB HASAN	1737-1738
MUSTAFA HÜSEYİN	1737-1738
HALİLİBRAHİM	1738 Cedidkayıd.
ALİ MEHMED	1739 Şevval 1151. Cedid kayıd.
ÖMER İSMAİL	1775-1792
MUSTAFA HASAN	1739 Şevval 1151. Cedid kayıd.
OSMAN AHMED	1739 Şevval 1151. Cedid kayıd.
AHMED ŞABVAN	1739 Şevval 1151. Cedid kayıd.
MEHMED HALİL	1739 Şevval 1151. Cedid kayıd.
ALİ HASAN	1739-176 Şevval 1151. Cedid kayıd.
ALİ HÜSEYİN	1739 Şevval 1151. Cedid kayıd.
ALİ MEHMED	1739 Şevval 1151. Cedid kayıd.
İSMAİL HASAN	1739 Şevval 1151. Cedid kayıd.
EL-HAC AHMED	1739 Şevval 1151. Cedid kayıd.
MUSTAFA OSMAN	1750
SÜLEYMAN HASAN	1750-1776
ALİ ABDULLAH	1750-1776
OSMAN MUSTAFA	1775-1792
ÖMERİSMAİL	1775-1792
MEHMED OSMAN	1775-1792

HÜSEYİN İBRAHİM	1775-1776
SÜLEYMAN OSMAN	1775-1776
HASAN OSMAN	1775-1792
ÖMER OSMAN	1775-1776
AHMED ÖMER	1780-1792
SÜLEYMAN MUSTAFA	1780-1792
BEKİR ABDULLAH	1780-1792
ALİ AHMED	1780-1792
BEKİR MUSTAFA	1780-1792
HİMMET (GEYVE)	1780-1792
ÖMER MEHMED	1780-1792
MEHMED MU STAFA	1780-1792
ESE İBRAHİM	1780-1792
BEKİRHASDAN	1780-1792
SÜLEYMAN ABDULLAH	1780-1781
HASAN İBRAHİM	1780-1792
MEHMED HALİL	1792
MEHMED VELİ	1792

C- OKÇU USTALARI

ABDULLAH ÇELEBİ (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Abdullah Çelebi, devrinin tanınmış bir okçu ustası, aynı zamanda, rekor kıramamış olmakla beraber, başarılı bir kemankeşti.

{Tezkire, v. 65b)

ABDURRAHMAN, Hacı (18.Yüzyıl)

Hacı Abdurahman, Eyüblü Usta Hasan Ağa'nın (**Bkz**.) şakirdlerindendir. Seyyid Mustafa Efendi (Bkz. *KEMANKEŞLER)* İstanbul Okmeydanı'ndaki menzilini bu ustanın oku ile atmıştı.

Kendisi aynı zamanda binci kemankeşti; 1157 (1744)'den itibaren birkaç yıl çok başarılı atışlar yapmışsa da rekor kıramamıştır.

(İrşad, v. 6b; *Tuhfe Zeyli,* v. 35a)

ABDÜLALİM ÇELEBİ, (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Kırkçeşmeli Abdülalim Çelebi, devrinin tanınmış bir okçu ustasıdır. Uzun zamandır terkedilmiş olan kamış ok yapımını başlatan kişi diye ün kazanmıştı. Okçuluk ve atıcılık konusunda derin bilgisi vardı.

Aynı zamanda, 1095 (1683-1684) yılında kabza almış bir kemankeş olup, rekor kıramamakla beraber, bir çok başarılı atış yaptığı bilinmektedir.

(Sicil, s. 12; *Kanunname,* s. 9; *Tezkire,* v. 61a-b, 66a)

ABDÜLHAMİD, Sultan I. (1725-1789, saltanatı: 1774-1789)

Yerli kaynaklarda Sultan I.Abdülhamid'in ok yapımı ile uğraştığı hakkında bir bilgiye rastlanmıyor. Yalnız, bilhassa bu devir için önemli bir kaynak olan D'ohsson'da, Padişahın ok ve yay yapımından zevk aldığı ve bu alanda şaşılacak mükemmellikte eserler verdiği bildirilmektedir. Yazar o yıllarda İstanbul'da olduğuna göre, bu bilgi doğru olabilir (Bkz. *OKÇU USTALARI).*

(M.de D'ohsson: *Tableau General de L'empire Ottoman,* C.4, küçük baskı, Paris 1791, s. 320)

AHMED, Okçu (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Okçu Ahmed, sanatı hakkında bilgi edinemediğimiz, adı kötüye çıkmış bir ustadır. Tozkoparan İskender'in (Bkz. *KEMANKEŞLER)* Mısır'daki menzilini, yalancı şahidler tutarak geçtiğini iddia ederek taş diktirmiştir. Mısır Valisi Süleyman Paşa (1525-1535) ihbar üzerine durumu inceletip taşı söktürdü ve Okçu Ahmed'in idamını emretti. Okçu Ahmed çok arandıysa da bulunamadı.

(Bahtiyarzade >Üniv. v. 80b-81a; *Tezkire,* v. 57a)

AHMED ÇELEBİ (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Ahmed Çelebi, devrinde usta bir okçu, okçuluğu iyi bilen ve rekor kıramamakla beraber başarılı atışlar yapmış bir kemankeş olarak ün yapmış bir kişidir.

(Tezkire, v. 70b)

AHMED ÇELEBİ, Gmayi (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

"Gınayi" mahlasıyla şiirler yazan Ahmed Çelebi, Siyavuş Paşa'nın mühürdarı olup, Sipahi Ocağından gelmedir. Devrin tanınmış okçu ustalarındandı; bilhassa kamış okları ünlüydü.

Kendisi aynı zamanda menzil sahibi bir kemankeştir (Bkz. *KEMANKEŞLER).*

(Sicil, s. 8, 11; *Tezkire,* v. 43a; *Tuhfe TSM,* v. 23b; Selim Efendi: *Şuara Tezkiresi,* İstanbul 1315, s. 493-494)

ALİ, Küçük (19.Yüzyıl ilk yarısı)

Arif Ağa-zade Küçük Ali'nin sanatı hakkında birşey bilmiyoruz. Kendisi aynı zamanda, 1235 (1819-1820) yılında kabza almış bir kemankeşti.

(Sicil, s. 56)

ALİ AĞA, Rahikili (17.Yüzyıl son çeğreği-18.Yüzyıl başı)

Mahmud Paşa Çarşısı'ndaki büyük macuncu dükkanının sahibi olan Rahikili Ali Ağa, geniş kültürlü, iyi yazı yazan, iyi kalitede zihgir, ağaç ve kamış ok yapan bir kişi idi. 1129 (1716) tarihinde ölümüne kadar uzunca bir zaman Meydan Şeyhliği yaptı.

Kendisi aynı zamanda, İstanbul Okmeydanı'nda üç ayrı menzilde rekoru olan ünlü bir kemankeşti. (Bkz. *KEMANKEŞLER).*

(*.Sicil,* s. 6; *Tuhfe TSM,* v. 21b, 23b; 28b; S. O., C.III, s. 529; Babinger: *Geshichtsschreibers der Osmanen und ihre Werke,* Leipzig 1927, s. 241-42. Bu referanstan, Ali Ağa'nın *Vak'a-i Sultan Mustafa der Edirne* adlı bir risalesi olduğunu öğreniyoruz)

ALİ BEŞE (18.Yüzyıl sonu-19.Yüzyıl başı)

Yeniçeri zümresinden gelme Okçu Ali Beşe'nin sanatı hakkında bilgi edinemedik. Kendisi aynı zamanda, 1220 (1805) yılında kabza almış bir kemankeşti.

(Sicil, s. 44)

ALİ HOCA (17.Yüzyıl ikinci yarısı-18.Yüzyıl başı)

Rüstem Paşa evkafı cabii Ali Hoca, zihgir ve ok yapımında devrinin ünlü ustalarındandır. Aynı zamanda, Eyüb'de 1080 gezlik bir menzili olan bir kemankeşti. İhtiyarlığında çok saygı görmüş, pek çok talibe kemankeşlik öğretip kabza vermiştir.

(Tezkire, v. 68a-b)

BAHTİYAR, Usta (15.Yüzyıl ikinci yarısı)

Edirneli Usta Bahtiyar, Sultan II. Bayezid Amasya'da vali iken defterdarı olan Piri Bey'in gulamıdır. Kamış ok yapımında zamanının en ünlü ustası idi. Yaptığı oklar yıllar boyu hayranlıkla anılmış, bir kemankeşin ok kuburunda bunlardan bulunması uğur sayılmıştır.

Yine ünlü bir okçu ustası olan Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi (**Bkz.**) bu ustanın oğlu ve çırağıdır. Diğer oğulları Ali, Alaüddin ve Hüseyin'de okçu ustası idiler.

Deve Kemal, ünlü Edirne Menzili'ni, Yanmazağaçoğlu Hoca Ali Edirne ve Üsküp menzillerini, Havandelen Solak Bali ve Solak Sinan Subaşı İstanbul Okmeydanı'ndaki menzillerini Usta Bahtiyar'ın okları ile atmışlardır.

Usta Bahtiyar aynı zamanda, İstanbul Okmeydanı'nda ilk menzili açan kemankeş diye de ünlüdür (Bkz. *KEMANKEŞLER).*

(*Bahtiyarzade Üniv.* v. 2a, 16a, 20a-b, 35a, 48b-49a, 71a, *Sül.* v. lb-2a, 10b, 13b-14a, 23b, *32b;Tezkire,* v. 13b-14a, 20b-21b)

BEHRAM (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Okçu Behram, Rus asıllı olup 1520'de Kanuni ile Manisa'dan gelerek, Saray hesabına çalışan okçular cemaatine şakird yazılmış, 1525'de usta olmuş ve bir süre bu görevde kalmıştır. Lenduha Cafer, Okmeydanı'nda Top Yeri (Hasan Taşı) Menzilendeki rekorunu bu ustanın oku ile kırmıştı.

(TSM Arşivi, D.9706/3; *Kavsname,* v. 98a; *Telhis,* s. 245)

CEMŞİD (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Bursa'da yaşamış ünlü bir okçu ustasıdır. Risalelerde övüngen ve çok konuşan bir kişi olarak anılır. Ok yaparken yonttuğu ince talaşı alıp dükkan dükkan dolaşarak: "Bu laciverd kubbe altında ok yapmada emsalim olduğun bilsem bu sanatdan vazgeçerdim; böyle ipek gibi ince talaş çıkaracak kim var!" dermiş.

Bursalı Şüca' (**Bkz**.) İstanbul Okmeydanı Lodos Menzili'ndeki ünlü rekorunu Usta Cemşid'in oku ile atmıştır.

Kendisi de kemankeşti; Bursa'da Poyraz havası ile atılan Yusuf Yeri Menzili'inde rekor kırmış ve taş diktirmişti.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 64a; *Tezkire,* v. 52b)

DİLAVER, Okçu (16.Yüzyıl)

Kanuni devrine (1520-1566) ait, bayramda Padişaha esnaf tarafından verilen hediyeleri gösterir bir kayıtda, Okçu Dilaver'in 30 kese ok sunduğu görülüyor. Saray hesabına çalışan sanatkarlara ait defterlerde adı geçmediğine göre, şehrin okçu esnafından olmalıydı.

(TSM Arşivi, D.8244)

HAMDULLAH EFENDİ, Şeyh (Ölm. 1562)

Ünlü hattatlarımızdan Şeyh Hamdullah Efendi, aynı zamanda iyi bir okçu ustası idi. Atıcılar, onun yaptığı kamış oklardan edinmeğe çalışır, atmağa kıyamayarak teberrüken kuburlarında bulundururlardı. Aynı zamanda menzil sahibi bir kemankeş olan Hamdullah Efendi (Bkz. *KEMANKEŞLER),* uzun zaman Meydan şeyhliği de yapmıştır.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 19b, *Sül.* v. 13a-b; Mustafa Ali: *Menakib-i Hünerveran,* İstanbul 1926, s. 24-25; *Tezkire,* v. 19b-20a)

HAMZA, Çil (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Çil Hamza, Bursa'da yaşamış bir okçu ustasıdır. iyi kamış ok işlerdi. Usta Şems (eddin)'in (**Bkz**.) şakirdi olarak okçuluğa başlamış, sanatını ondan öğrenmiştir.

Kendisi aynı zamanda kemankeşti; Bursa'da Poyraz havası ile atılan Darı Burnu Menzili'nde rekor kırıp taş diktirmiştir.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 67b, M.Cevdet, v. 48a)

HASAN AĞA, Eyüblü (17.Yüzyıl ikinci yarısı-18.Yüzyıl başı)

Eyüblü Hasan Ağa, Enderun'dan çıkmadır. Zamanının en tanınmış okçu ustalarındandı. Çok iyi pişrev oku yaptığı için, **Pişrevi** lakabı ile anılırdı. Pek çok şakird, bu arada oğlu İbrahim b. Hasan (**Bkz**.), Hacı Abdurahman (**Bkz**.) Hacı İbrahim (**Bkz**.) ve Okçu Mehmed Ağa (**Bkz**.) gibi ünlü ustalar yetiştirmiştir. Aynı zamanda, menzil alamamış fakat başarılı atışlar yapmış bir kemankeşti.

(*İrşad*, v. 6b; *Tuhfe Zeyli*, v. 35a)

HASAN ÇELEBİ, Bahtiyarzade Hacı (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Usta Bahtiyar'ın (**Bkz**.) oğlu ve çırağı olan Hacı Hasan Çelebi devrinin en ünlü okçu ustalarından biridir. Hayatının sonuna kadar sürdürdüğü sanatını önce babasından, sonra Amasyalı Derviş Bali, Edirneli Bekar Sinan ve Gelibolulu Ramazan ustalardan öğrenmiş ve her birinden icazet almıştır.

Arşiv kayıtlarına göre, 1505 yılından önce usta olarak, Saray hesabına iş yapan okçular cemaatine girmiş, burada Sertirger Nigbolulu Hayreddin ve ağabeyi Serbölük Alaüddin b. Bahtiyar'ın emrinde çalışmış ve 1558'e kadar bu görevde kalmıştır.

1505-1511 yılları arasında, çeşitli vesilelerle Saray'a sunduğu oklara karşılık 300-1500 akçe arasında ihsanlar almıştır. Kanuni devrinde bir bayramda Padişaha sunulan hediyeler arasında, okçular cemaati adına Hasan Çelebi işi 20 tane kesme ok da bulunuyordu. Bu kayıt devrin okçuları arasındaki yerini göstermek bakımından önemlidir. 1511 yılında Hacca gitmiştir.

Hasan Çelebi, **orducu esnafı** olarak, Yavuz Selim'in 1514 Tebriz, 1515 Kemah seferlerine, 1517 Ridaniye Muharebesine ve Kanuni'nin 1532 Alman Seferine katılarak ordunun ok ihtiyacını karşılamağa çalışmıştır.

Okçuluk tarihimizin en önemli iki rekoru, Tozkoparan İskender'in (**Bkz**.) Edirne'de Deve Kemal'den (**Bkz**.) aşırı menzili ve Miralem Ahmed Ağa'nın

(**Bkz**-) İstanbul'da Bursalı Şüca'dan (**Bkz**.) aşırı yeri Hasan Çelebi'nin okları ile atılmıştır. Okları 200 yıl sonra bile rağbet görüyordu.

Hasodalı Ali Ağa ile Katib Ahmed Efendi (Bkz. *KEMANKEŞLER)* İstanbul Okmeydanı'ndaki rekorlarını onun okları ile kırmışlardır.

Hasan Çelebi'nin bir başka önemli hizmeti de, sonradan okçuluk literatürmüzün ana kaynağı sayılan *Bahtiyarzade Risalesi*'ni kaleme almış olmasıdır. Okçuluk tarihimizin en parlak devirleri hakkında ancak bu tek kaynaktan bilgi edinebiliyoruz.

Hasan Çelebi, aynı zamanda 8 ayrı menzilde rekor kırmış ve taş diktirmiş ünlü bir kemankeşti (Bkz. *KEMANKEŞLER.)*

(Defter-i İn 'amat ve Tasaddukat... s. 178, 257, 316, 370, 395, 423, 449, 475; TSM Arşivi, D.9706/3, D. 9613/2, D. 9605, D. 9602, D.9612, D. 9613/3, D. 8244; *Bahtiyarzade Üniv.* v. 14a-b, 21a, 25a, 35a-b, 76b-77b, 82b-84a, 84b- 85b, *Sül.* v. 9b, 14a, 16b, 23a-24a; *Tuhfe TSM,* v. 20a, 24b; *Telhis*, s. 244)

HÜSEYİN, Okçu (15.Yüzyıl sonu-16.Yüzyıl ilk çeğreği)

Usta Hüseyin, Yeniçeri ocağına bağlı bir okçu idi. Katıldığı I.Viyana Kuşatması'nda genç yaşda şehid olmuştur. Arşiv kayıtlarından, 1505-1510 yıllarında Saray'a sunduğu oklar için 400-1000 akçe arasında in'amat aldığını öğreniyoruz. Aynı zamanda, İstanbul Okmeydanı'nda menzili olan bir kemankeşti. (Bkz. *KEMANKEŞLER).*

(Defter-i İn'amat ve Tasaddukat... s. 177, 257, 370; *Bahtiyarzde Üniv.* v. 37b-38a, *Sül.* v. 25b; *Tuhfe TSM,* v. 13a)

HÜSEYİN SAFA, Bahtiyarzade (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Okçu Hüseyin Safa, Usta Bahtiyar'ın (**Bkz**.) oğlu, Hasan Çelebi'nin (**Bkz**.) kardeşidir. Sanatı hakkında birşey bilmiyoruz. Kendisi aynı zamanda kemankeşti; Edirne'de Musalla Meydanı'ndaki Lodos Menzili'ni açmış ve ana taşı diktirmiştir.

(Bahtiyarzade Univ. v. 63-b; *M. Cevdet,* v. 44b-45a)

İBRAHİM B. HASAN (18.Yüzyıl)

Usta İbrahim, Eyüblü Hasan Ağa'nın oğludur. (**Bkz**.) Sanatını babasından öğrenmiş 1755'de usta olarak Saray hesabına çalışan babasından öğrenmiş, 1755'de usta olarak Saray hesabına çalışan okçular cemaatine katılmış ve 1774 yılına kadar bu görevde kalmıştır.

Usta İbrahim aynı zamanda binyüzcü kemankeşti; menzil alamamakla beraber başarılı atışlar yapmıştır.

(Başbakanlık Arşivi, K.Kepeci tasnifi, No.7224/1-2,2,72225/1-3,7226/1-3, 7227/1-2, 7228/1-3; 7229/2-3; *İrşad,* v. 6b; *Tuh/e TSM,* v. 36a)

İBRAHİM, Hacı (17.Yüzyıl sonu-18.Yüzyıl ilk yarısı)

Usta Hacı İbrahim, Eyüblü Hasan Ağa'nın şakirdi olmuş, sanatını ondan öğrenmiş, pişrev oku yapımında usta bir okçu idi.

(İrşad, v. 6b)

İSHAK EFENDİ, Mehmedoğlu (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Mehmedoğlu İshak Efendi, devrinin tanınmış okçu ustalarındandı. 1768 yılında, Saray hesabına çalışan okçular cemaatine usta olarak yazılmış, 1796 yılına kadar buradaki görevini sürdürmüştür.

İshak Efendi aynı zamanda, 1188 (1774) yılında kabza almış bir kemankeşti.

(Başbakanlık Arşivi, K.Kepeci tasnifi, No.7228/1-3,7229/1-3,7230-7235; TSM Arşivi, D.1406, 9613/17; *Sicil,* s. 37; *Telhis,* s. 181)

KARACA (15.Yüzyıl ikinci yarısı-16.Yüzyıl başı)

Usta Karaca, devrinin en ünlü yaycılarındandır (Bkz. *YAYCI USTALARI).* Aynı zamanda kemankeş olan usta, kendisi ve dostları için yüksek kalitede kamış ok da yapardı.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 34b, 41a-b, *Sül.* v. 23a, 28b-29a; *Tezkire,* v. 43b)

KARAGÖZ, Katır (15.Yüzyıl sonu-16.Yüzyıl ilk yarısı)

Kamış ok yapımında tanınmış bir usta olan Katır Karagöz, Cem Sultan'ın kulu idi. Onunla birlikte Avrupa'ya gitmiştir.

Kendisi aynı zamanda kemankeşti; Bursa'da, Yusuf Yeri Menzili'nde ve Darı Burnu Menzili'nde iki rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Bafitiyarzde Üniv. v. 64a, 67a)

KASIM (16.Yüzyıl ilk yarısı)

Ağrıbozlu Okçu Kasım, devşirme kul olarak 11 Cemaziyülevvel 924 (1518)'de Saray hesabına çalışan okçular cemaatine yazılmış, 1525 'de usta olmuş ve 1558'e kadar burada kalmıştır.

Kendisi aynı zamanda menzil sahibi bir kemankeşdi; Belgrad'da Karayel ile atılan bir menzilde rekor kırıp taş diktirmiştir.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 73a; *Tezkire,* v. 55a; *TSM Arşivi,* No. D.9706/3, D.9613/3, D.9612, D.9613/2)

KEYVAN BEY (15.Yüzyıl ikinci yarısı-16. Yüzyıl başı)

Keyvan Bey, Sultan II. Bayezid'in kuludur; sonradan Kefe Beyi olmuştur. Elinden çeşitli işler gelen, bu arada iyi bir okçu ustası olan Keyvan Bey, ünlü okçulardan Müezzinzade Zihgirci Sinan'ın (**Bkz**.) ustasıdır.

Kendisi aynı zamanda menzil sahibi bir kemankeşti; Edirne'de Poyraz havası ile atılan Bursa Kapısı Yeri'nde menzil almış, taş diktirmiştir.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 60a, *M. Cevdet*, v. 42a)

MEHMED AĞA (17.Yüzyıl ikinci yarısı-18.Yüzyıl başı)

Okçu Mehmed Ağa, Eyüblü Hasan Ağa'nın (**Bkz**.) yanına şakird girmiş, mesleğini ondan öğrenmişti. Okları, zamanında büyük rağbet görmüştür. Kuyucu Murad Paşa Türbesi yanındaki dükkanı kemankeşlerin uğrağı idi. Kendisi aynı zamanda kemankeş olup, menzil alamamakla birlikte, başarılı atışlar yapmıştır.

(Tezkire, v. 61a; *İrşad,* v. 6b; *Tuhfe Zeyli,* v. 35a-b)

MEHMED AĞA (19.Yüzyıl)

Okçu Mehmed Ağa, geçen yüzyılın ünlü yaycı ustası Hacı Mustafa Kavsi'nin (Bkz. *YAYCI USTALARI*) oğludur. Kendisi hakkında, *Okçular Sicillindeki* bu kısa nottan başka bir bilgi bulamadık.

(Sicil, s. 66)

MEHMED BEŞE, Çuhadar (17.YüzyıI ikinci yarısı)

Yeniçeri ocağından Filibeli Çuhadar Mehmed Beşe, devrinin tanınmış okçu ustalarındandır.

Aynı zamanda kemankeş olan Mehmed Beşe, Edirne'de Yeksüvar Menzili 'nde bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir.

(Tezkire, v. 51a, 60b)

MEHMED BEY, Köse (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Okçu ustası Köse Mehmed Bey hakkında, 1094 (1682-1683) yılında kabza almış bir kemankeş olduğunu gösteren bir kayıttan başka bilgi edinemedik.

{*Sicil,* s. 11)

MEHMED ÇELEBİ (17.Yüzyıl sonu-18.Yüzyıl başı)

Okçu ustası Mehmed Çelebi hakkında, Meydan şeyhi Katib Abdullah Efendi'nin (Bkz. *KEMANKEŞLER)* tabii ve 1117 (1704-1705) yılında kabza almış bir kemankeş olduğu dışında bir bilgi bulunamamıştır.

(Sicil, s. 13)

MEHMED EFENDİ, İmam (17.Yüzyıl)

Eski Saray İmamı Mehmed Efendi, devrinde tarz-ı has oku yapımı ile tanınmış bir ustadır.

Aynı zamanda kemankeş olan Mehmed Efendi, İstanbul Okmeydanı'nda bir menzil açmış ve bir menzilde rekor kırıp taş diktirmiştir (Bkz. *KEMANKEŞLER).*

(Tezkire, v. 36a. 39b; *Tuhfe TSM,* v. 19a)

MEMİŞ, Okçu (15.Yüzyıl sonu-16.Yüzyıl ilk yarısı)

Amasya'da yaşamış ünlü bir okçu ustasıdır. Sanatını Şeyh Hamdullah Efendi'den (**Bkz**.) öğrendiği tahmin olunmaktadır. 1532'de hayatta idi.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 77b)

MUSA, Okçu (18.Yüzyıl ikinci yarısı)

Okçu Musa hakkında, 1204 (1789-1790) yılında kabza almış bir kemankeş olduğunu gösteren kısa kayıttan başka bilgi bulunamamıştır.

(Sicil, s. 44)

MUSA, Okçu Selaniki (17.Yüzyıl)

Okçu Selanikli Musa, 17.Yüzyılın okçu ustalarındadır. Galata'da Okçu Musa Camii'ni yaptırmıştır. Bazı araştırmalarda bu camiin Fatih devrine ait olduğu, Okçu Musa'nın Fatih zamanında yaşadığı ileri sürülürse de, T. Öz'ün de belittiği gibi bu doğru değildir. O devirde yaşamış Okçu Musa adlı bir ustaya, kayıtlarda rastlamıyoruz.

Okçu Musa aynı zamanda menzil sahibi bir kemankeşti, İstanbul Okmeydanı'nda bir menzilde rekor kırıp taş diktirmişti (Bkz. *KEMANKEŞLER).*

(Tezkire, v. 36a; *Tuhfe TSM,* v. 19a; Hacı Mustafa: *Haza Tomar-ı Sahib-i Menzilan-ı Meydarı-ı Tirendazi,* s. 21a; T.Öz: *İstanbul Camileri,* C.II, Ankara 1965, s. 50)

MUSTAFA, Çiroz (16.Yüzyıl)

Zamanının tanınmış okçularından Çiroz Mustafa, bir sipahinin oğludur. 928 (1522) yılında, Saray hesabına çalışan okçular cemaatine girmiş ve burada 963 (1556-1557) yılına kadar kalmıştır.

(Kavsname, v. 98a; TSM Arşivi, D.9706/3, D.9613/3, D.4104, D.9612)

MUSTAFA ÇELEBİ, Kırkçeşmeli (17.Yüzyıl son çeğreği-18.Yüzyıl ilk yarısı)

Kırkçeşmeli Mustafa Çelebi, zamanının en ünlü okçu ustalarındandı. Mükemmel Pişrev oku yapardı. 1724 yılında, Saray hesabına çalışan okçular cemaatine girmiş ve 1760'a kadar bu görevde kalmıştır. Hasodalı Ali Ağa ve Küçük Hacı Mehmed (Bkz. *KEMANKEŞLER*) rekorlarını onun okları ile kırmışlardır.

Çuhadar Ahmed, Mustafa Çelebi'yi bilek siperinin mucidi diye anar. Yaycı ve okçuların Okmeydanı'nı işgali sırasında zorla Meydan şeyhi olmuştur. Gerek bu makama haksızlıkla gelmesi, gerekse rekor kıranlara kıskançlıkla taş diktirmemesi hoşnutsuzluk uyandırmıştır. Halil Hasib Efendi, ahlaksız ve kıskanç bir adam olduğunu yazar. Daha sonra pişmanlık getirip uslanmış olmalı ki, Mehmed Vahid Paşa kendisinden: "Silah-ı salah ile areste ve mümtazdır. İyi bir aileye mensubdur. Atıcılığa hevesi olanları teşvik ve onlara imkanı nisbetinde ok hediye ederdi" diye bahseder.

Mustafa Çelebi aynı zamanda kemankeşti; İstanbul Okmeydanı'nda bir menzilde rekor kırıp taş diktirmiştir. (Bkz. *KEMANKEŞLER).*

{Sicil, s. 13; *Tuhfe TSM,* v. 14a, 17a, 18b, 23b-24b, 27a-b; *İrşad,* v. 6b; *Mınhac,* v. 54b-56a; Başbakanlık Arşivi, Cevdet tasnifi, Maliye, No.4697,3728, 19635,3735, K.Kepeci tasnifi, No.7224/1-2,7225/1-3)

MUSTAFA ÇELEBİ, "Nakib Mustafası" (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Kemankeşler arasında Nakib Mustafası diye tanınan Mustafa Çelebi, zamanının tanınmış okçularındandı.

Kendisi aynı zamanda kemankeş olup, İstanbul Okmeydanı İmam Menzili'nde bir rekor kırmışsa da taşı kısa zamanda kayıp olmuştur.

(*Tezkire,* v. 39b-4 .1; *Telhis,* s. 257)

MUSTAFA EFENDİ, Kadı (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Okmeydanı'nda Kadı Naibi olan Mustafa Efendi, usta bir okçu olmakla beraber, yalnız kendisi ve yakın dostları içi ok yapar, bunları satmazdı.

Kendisi aynı zamanda, menzil alamamış fakat başarılı atışlar yapmış bir kemankeşti.

(*Tezkire*, v. 59b, 65b; *Kavsname,* v. 98b)

OSMAN, Molla Köse (18.Yüzyıl)

Okmeydanı'nda Havacıbaşı olan Molla Köse Osman, sonradan okçuluğa heves etmiş ve kaliteli oklar yapmıştır.

Kendisi aynı zamanda dokuzyüzcü kemankeş ve başarılı bir puta atıcısı idi.

{Tuhfe Zeyli, v. 36b)

SATILMIŞ (15.Yüzyıl son çeğreği-16.Yüzyıl yarısı)

Devrinin tanınmış okçularından olan Satılmış, Edirneli Bekar Sinan'ın (**Bkz**.) şakirdi iken ustasıyla bozuşmuş, Müezzinzade Zihgirci Sinan'ın (**Bkz**.) yanına şakird girmiş, sanatını ondan öğrenmiştir. Ünlü kemankeşlerden Haydar Bey'in (Bkz. *KEMANKEŞLER)* bir süre okçuluğunu yapmış, 1508-1510 yıllarında çeşitli vesileler ile Saray'a sunduğu oklara karşılık 700-1500 akçe arasında in'amat almıştır.

(Bahtiyarzade Üniv. 47a, *Sül,* v. 32a; *Defter~i İn 'amat ve* ***Tasaddukat...*** s. 258)

SİNAN, Edirneli Bekar (15.Yüzyıl sonu-16.Yüzyıl ilk yarısı)

Usta Bekar Sinan, Edirne'de yaşamış ünlü bir okçu ustasıdır. Bahtiyarzade Hacı Çelebi (**Bkz**.) ve Satılmış (**Bkz**.) gibi değerli ustalar yetiştirmiştir. İstanbul a geldiğinde Okmeydanı'nda büyük saygı görürdü.

(*Bahtiyarzade Üniv.* v. 25b, 35a, 47a, *Sül.* v. 16b-17a, 23b,32a; *Tezkire,* v. 21a)

SİNAN, Köse Hacı (15.Yüzyıl ikinci yarısı-16. Yüzyıl başı)

Köse Hacı Sinan, Fatih'in yanında bulunmuş, sohbetine katılmış ünlü bir okçu ustasıdır. Kayıtlardan, Sultan II. Bayezid devrinde Saray'ın okçular cemaatinde çalıştığı anlaşılıyor. 1503-1511 yıllarında Saray'a sunduğu oklara karşılık 700-2000 akçe arasında ihsanlar almıştır. Kendisi aynı zamanda kemankeşti, İstanbul Okmeydanı'nda bir rekor kırmış ve taş diktirmiştir

(Bkz. *KEMANKEŞLER).*

(Bahtiyarzade Üniv. v. 16b, 19a, *Sül.* v. İla, 13a , *Tezkire,* v. 17a; *Tuhfe TSM,* v. 5a; *Minhac,* v. 36a; *Defter-i İn'amat ve Tasaddukat...* v. 177, 370, 423)

SİNAN, Müezzinzade Zihgirci (15.Yüyıl sonu-16.Yüzyıl ilk yarısı)

Müezzinzade Zihgirci Sinan, devrinin en tanınmış okçu ustalarındandır. Bir yayabaşının oğlu idi. Sanatını Sultan II. Bayezid devrinin ustalarından Keyvan Bey'den (**Bkz**.) öğrenmiş, zamanının büyük kemankeşleri hizmetinde çalışmıştır. Tozkoparan İskender (Bkz. *KEMANKEŞLER)* İstanbul'daki Yıldız Menzili ile Nursa'daki Bursalı Şüca'dan aşırı rekorunu onun oku ile atmıştır. Edirne'de, Deve Kemal Menzili atışlarında hem Tozkoparan İskender'in, hem Bozdoğancı Mustafa Çelebi'nin (Bkz. *KEMANKEŞLER)* yaycısı idi. Bu menzilde Tozkoparan rekorunu onun oku ile değil, Bahtiyarzade Hacı Hasan Çelebi'nin oku ile atınca, fitne çıkarıp esnafı birbirine düşürmüştür. Bahtiyarzade, kendisinin, gözü doymaz bir büyük usta diye anar.

Bir sebeble, Sultan Yavuz Selim Hazinedarbaş ile Zihgirci Sinan'ı birlikte astırmış, sonradan ikisinin de suçsuz oldukları anlaşılmıştır.

Zihgirci Sinan aynı zamanda menzil sahibi bir kemankşeti; İstanbul Okmeydanı'nda rekor kırıp taş diktirmiş, fakat taşı daha 16. Yüzyıl ortalarında kayıp olmuştu.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 18b-b, 27-b, 46a-b, 48a-b, 56a-b, 60a, *Sül.* 13300 v. l2a, 18b, 32a-b, 35a-b; *Tezkire,* v. 18b, 23a, 46b; *Tuhfe TSM,* v. 6s, 9b)

SOFUZADE (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Adını tesbit edemediğimiz Sofuzade, zamanının tanınmış okçu ustalarındandır. Biga Beyi Osman Bey, İstanbul Okmeydanı'ndaki rekorunu onun oku ile atmıştır.

(Bahtiyarzade Sül. v. 28a. Üniversite Ktb. nüshasında bulunmayan bu bilgi, istinsah sırasında eklenmiş olmalıdır. *Tezkire,* v. 3 la; *Tuhfe TSM,* v. 15a)

ŞAHİN, Odabaşı (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Yeniçeri ocağından Şahin, Odabaşılıktan çıkma, Gürcü asıllı bir okçu ustasıdır. Bayezid'de Okçular Çarşısı'nda dükkanı vardır.

Kendisi aynı zamanda kemankeşti, İstanbul Okmeydanı'nda bir menzilde rekor kırıp taş diktirmiştir (Bkz. *KEMANKEŞLER).*

(Tezkire, v. 41b-42a; *Tuhfe TSM,* v. 23 a)

ŞAKİR (17.Yüzyıl)

Usta Şakir, Bursa'da doğup yaşamış bir okçudur. Kendisi aynı zamanda kemankeşti. Bursa'da Poyraz havası ile atılan bir menzilde rekor kırıp taş diktirmiştir.

(Tezkire, v. 53 b)

ŞEMS (EDDİN), Kalıbçı (l6. Yüzyıl ilk yarısı)

Kalıbçı Şems (eddin), Bursa'da yaşamış çok ünlü bir okçu ustasıdır. Bilhassa kamış ok yapımında çok usta idi. Ara sıra, ok yarışmalarına ödül konmak üzere İstanbul'a ok yollardı. Havandelen Solak Bali (Bkz. *KEMANKEŞLER)* İstanbul Okmeydanı'ndaki Arkuru Menzili rekorunu kırınca, o gün ödül konan Usta Şems'in okunu da kazanmıştır. Elinden her iş gelir, yay ve yüzük de yaparmış. Abdullah Efendi, kendi zamanında Sultan Yavuz Selim Türbesi'nde bulunan musanna ecza sandığının onun eseri olduğunu yazar.

Usta Şems, aynı zamanda kemankeşti; Bursa'da Yusuf Yeri Menzilinde bir rekor kırmış ve taş diktirmişti.

(Bahtiyarzade Üniv. v. 17b-18a, 64a, *Sül.* v. 11b; *Tezkire,* v. 18a, **52a-b,** 53b; *Tuhfe TSM,* v. 5b)

YUSUF BEY, Seyyid (17.Yüzyıl ikinci yarısı)

Hazinedar Seyyid Yusuf Bey, l7.Yüzyıl sonlarında, kamış okun yeniden rağbet kazanması üzerine, çok iyi kamış oklar yapmış bir ustadır.

Abdullah Efendi, onun oklarından bahsederken: "Fakir atdığımda ağaç okları 40-50 gez bastığı beynü'r-rumat sabitdir" demektedir.

Yusuf Bey aynı zamanda, 1096 (1684-1685) yılında kabza almış, Binci bir kemankeşti.

(Sicil, s. 12; *Tezkire,* v. 61b; *Tuhfe Zeyli,* v. 36a)

ZARİF, Karga (18.Yüzyıl ilk yarısı)

Okçu Karga Zarif, Yaycıbaşı Usta Süleyman'ın (Bkz. *YAYCI USTALARI)* oğlu ve menzil sahibi bir kemankeş olan İsmail Çelebi'nin (Bkz. *KEMANKEŞLER)* kardeşi idi. Sanatı hakkında bir bilgi edinemedik.

Kendisi aynı zamanda, 1150 (1737-1738) yılında kabza almış bir kemankeşti.

(Sicil, s. 16)

15. VE 16 YÜZYIL OKÇU USTALARI[237]

BOZBABA	1479 Usta. Müteferrikadan gelme.
YUSUF	1479 Usta. Usta Sina Bey'in kulu
HAYREDDİN(NİĞBOLU)	1503'ten önce kul iken cemaate katıldı. 1505 'te kethüda. 1529'sertirger. Çeşitli vesilelerle saraya sunduğu oklar sebebiyle, 1503-1511 yıllarında 700-2000 akçe arasında değişen bahşişler ve bir benekli kaftan almıştır.

[237] Başbakanlık Arşivi, *Mevacib Defleri,* Sene 883 (1478-9, Bkz. Ahmed Refik, "Fatih Devrine Aid Vesikalar", *TOEM,* Sayı 49:62, 1335-37; *Defter-i İn 'amat ve Tasaddukat ve Teşrifat...,* Bayezid belediye Ktb. M. Cevdet Kitapları, No. 0.71; TSM Arşivi, D. 9706/3, D. 9706/4, D. 9613/3, D. 9612, 9613/2, D. 9605, D. 9602, D. 6503, D. 4104. Ayrıca Bkz. TSM Arşivi, D. 8244, Kanuni Devri bayram dolayısıyla padişaha hediye sunan okçu ustaları, ŞAHİN B. HÜSEYİN, NASUH TACEDDİN, HASAN B. BAHTİYAR).

ŞAHİN B. HÜSEYİN	1503’ten önce sanat birle cemaate yazıldı. Babası Yeniçeri Ocağında pençik kulu idi.1503 yılında Saraya sunduğu oklar için 1500 akçe in’am almıştır. 1558’e kadar usta.
AHMED yazıldı.	1503-1509 Usta. 1503’ten önce cemaate
YUSUF	1503-1509 Usta. AHMED’inşakirdi.
MEHMED	1503-1510 Usta.
KASIM yazıldı.	1503-1511 Usta. 1503’ten önce cemaate
YUSUF	1503-1511 Usta. KASIM’ın şakirdi.
YUSUF	1503-1511 Usta. 1508 ’de bir süre hapis kalmıştır. 1511(12 Şaban 911 ’de) Motugan Mirlivalığına atanarak 12 zira Bursa kumaşı ve bir kaftan ihsan olunmuştur.
KARAGÖZ	1503-1511 Usta. 1508 (17 Zilhicce 913)’te kemankeşlerle Edirne’ye gittiğinde 1000 akçe yolluk almıştır. (KATIR KARAGÖZ. Bkz. *OKÇU USTALARI).*
HACI SİNAN KÖSEC	1503-1511 Usta. 1530’ten önce cemaate yazıldı. (OKÇU SİNAN. Bkz. *OKÇU USTALARI).*
HAMZA B. SİNAN	1504-1511 Usta. Usta HACI SİNAN KÖSEC’in oğlu ve şakirdi.
YUNUS (MENKUP)	1504-1529 Usta.1504’ten önce akçe ile alınma kul iken kayıd olundu.
DERVİŞ BALİ(AMASYAVİ)	1505’teUsta.
İSKENDER (YENİÇERİ)	1505-1509 Usta.
HÜSEYİN	1505-1529 Usta. 1529’da katıldığı Viyana Kuşatmasında şehit oldu. (OKÇU HÜSEYİN. Bkz. *OKÇU USTALARI).*
MAHMUD	1505-1509 Usta.
HASAN B.BAHTİYAR	1505-1558 Usta. Sanat birle cemaate girdi. Babası Usta BAHTİYAR, Sultan Bayezid’le Amasya’dan gelme hassa üstadı idi. (HACI BAHTİYAR. Bkz. *OKÇU USTALARI).* Usta HASAN, 1505- 1511 yılları arasında saraya sunduğu oklar için 300-1500 akçe in’amat almıştır. 1511 ’de Hacca gitti (BAHTİYARZADE HASAN ÇELEBİ. Bkz. *OKUÇU USTALARI).*
HASAN	1505-1508 Usta.
MUSTAFA	1505-1510 Usta.

HÜSEYİN B. ŞAHİN MEKEK	1507-1511 Usta. ŞAHİN B. HÜSEYİN'in şakirdi.
İSKENDER	1507'de Usta. ŞAHİN B. HÜSEYİN'in şakirdi.
HIZIR	1507-1509 Usta.
MURAD B. CARİLUS HAMZA	1507'de Usta.
HAMZA (DİĞER)	1507'de Usta
SATILMIŞ	1507'de Usta.1508- 1510 Usta. Saraya sunduğu oklar için 700-1500 akçe in 'amat almıştır. (SATILMIŞ. Bkz. *OKÇU USTALARI).*
SİNAN	1508'de Usta. Şehzade Mustafa'nın azadlısı.
HACI MAHMUD	1508-1511 Usta
KASIM (BOSNAİ)	1509'da Usta. Saraya sunduğu oklara karşılık 2000 akçe ve bir kaftan in'am almıştır.
ALİ	1510 Usta. HACI SİNAN KÖSEC'in şakirdi.
SINAİ	1510'da Usta
YAHYA B. ŞAHİN	1510'da Usta
HAMZA	1511. Usta. HAYREDDİN (NİĞBOLU)'nun şakirdi.
YUSUF (BEKAR)	1511'de Usta
KASIM (AĞRIBOZ)	1525-1558 Usta. 1518(11 Cemazryülevvel 924)'de şakird olarak cemaate katıldı. Devşirme kul (KASIM, Bkz. *OKÇU USTALARI).*
İSKENDER (ÇERKEŞ)	1519 (5 Safer 925)'de pişkeş gılman iken cemaate katıldı. 1529'a kadar Usta HASAN B.BAHTİYAR'm şakirdi.
BEHRAM(RUS)	1525-1529 Usta. Kanuni ile Manisa'dan geldi. (BEHRAM Bkz. *OKÇU USTALARI).*
MEHMED	(14 Rebiülahır927)'de sanat birle cemaate yazıldı. 1529'a kadar Usta. HAYREDDİN (NİĞBOLU)'naşakirdlik etmiştir.
YUNUS (HIRVAT)	1525-1529 Usta. 1521 (4 Rebiülevvel 928)'de sanat birle cemaate yazıldı. Daha önce Arabacılar cemaatinde kayıtlı idi.
ALİ B. BAHTİYAR	(29 Şevval 923)'de sanat birle cemaate kayıd olundu. Daha Önce Istabl-ı Amirede çalışmıştır. Usta BAHTİYAR'ın oğlu, Usta HASAN B. BAHTİYAR'ın kardeşidir.

MUSTAFA ÇİROZ	1525-1556 Usta. 1522'de sanat birle cemaate yazıldı. Babası sipahi oğlanıdır. (ÇİROZ MUSTAFA. Bkz. *OKÇU USTALARI).*
İBRAHİM (BOSNA)	1524(14 Safer 93 l)'de cemaate katıldı. Ferfıad Paşa gulamı iken, Paşa ölünce beylik olmuştur. 1529'a kadar şakird.
KASIM (RUS)	1525-1529 Usta. 1523'den önce Kanuni ile Manisa'dan gelmiştir.
FERRUH (ÇERKEŞ)	1525-1529 Şakird. 1529-1545 Usta. 1525'den önce Kanuni ile Manisa'dan gelmiştir.
HASAN VELED-İ ABDULLAH	1542'de Şehzade Mehmed'in kapı halkından okçu ustası idi.
ALAÜDDIN B. BAHTİYAR	1545'de Serbölük. Usta BAHTİYAR'ın oğlu ve Usta HASAN B. BAHTİYAR'ın ağabeyi.
HÜSEYİN B. ABDULLAH	1545-1558 Usta.
MEHMED B. NASUH	1545-1558 Usta.
HAMZA NURKOP	1545-1558 Usta.
MUSA (FİRENK)	1545-1558 Usta.
AHMED (BOSNA)	1545-1558 Usta.
MESİH (BOSNA)	1545-1558 Usta.
MUSTAFA B. NASUH	1545'te Usta.
BEHRAM ABDULLAH	1545'de Usta.
YUSUF	1545'de Şakird. Usta NASUH'unşakirdi olduğu yazılı ise de kayıdlarda bu usta geçmiyor.
YAHYA (BOSNA)	1545-1558 Şakird.
AHMED (BOSNA)	1545-1558 Şakird. Usta HASAN B. BAHTİYAR'ın şakirdi idi.
HASAN (BOSNA)	1545'de Şakird.
NASUH (BOSNA)	1545-1558 Şakird. Usta ŞAHİN B. HÜSEYİN'in şakirdi idi.
MAHMUD (BOSNA)	1545-1558 Şakird. Usta MUSTAFA ÇİROZ'un şakirdi idi.
CAFER (BOSNA)	1545-1558 Şakird. Usta NURKOP'unşakir idi.
MEHMED B. FERAH	1545'de Şakird.
MEHMED (FİRENK)	1545'de Usta ALAÜDDİN B. BAHTİYAR'ın şakirdi idi.
HÜSEYİN (ARNAVUD)	1555-1556 Usta.
BEHRAM (BOSNA)	1557(17 Muharrem 965)'de cemaate girdi. Cafer Ağa gulamıdır. 1558'e kadar şakird.
LUTFU (BOSNA)	1557 (17 Muharrem 965)'de cemaate girdi Cafer Ağa galamıdır. 1558'e kadar şakird.

HURREM (BOSNA)	1557 (17 Muharrem 965)'de cemaate yazıldı. Cafer Ağa gulamıdır. 1558'e kadar şakird.

17. YÜZYIL OKÇU USTALARI[238]

MEHMED ABDULLAH	1601-1606 Kethüda. 1606'da kethüdalıkdan alındı. 1606-1607 Usta.
MEHMED AHMED	1601-1624 Serbölük. 1624'deSeroda.
CAFERHÜSEYİN	1601'deUsta.
YUSUF (BOSNA)	1601-1606 Usta.
BALİDAVUD	1601'deUsta.
BEHRAM HALİFE	160 l'de Usta.
ALİİDRİS	1601 -1625 Usta. 1625 'de öldü.
AHMED HAYDAR	1601-1606 Usta.
CAFER ABDULLAH	1601-1606 Usta.
İBRAHİM HAYDAR	1601'deUsta.
RIDVAN ABDULLAH	1601 -1638 Usta. Sultan Murad'ın Bağdad Seferine katıldı.
HÜSEYİN KASIM	1601-1606 Usta.
HAYDAR ABDULLAH	1601-1606 Usta.
HASAN ABDULLAH	1601-1624 Usta.
MUSTAFA ŞABAN	1601 -1624 Usta. 1624'de Kethüda.
AHMEDALİ	1601-1618 Usta.
FERHAD ABDULLAH	1601-1607 Usta.
SERVİ ABDULLAH	1601-1624. 1624'de Ser blük
HASAN HÜSEYİN	1601-1624 Usta. 1624'de öldü.
MUSTAFA HIZIR	160l'deUsta.
İBRAHİM MEHMED	1601-1606 Usta.
BAYRAM ABDULLAH	1601-1606 Usta.
MEHMED MAHMUD	1601 -1624 Usta. 1624de Seroda.
MUSTAFA YUSUF	160 l'de Şakird.

[238] TSM Arşivi, D. 2924, D. 7253, D. 9613/5, D. 10010, D. 2993, D. 489, D. 1550, D. 9613/ 6, D. 9613/12, D. 8613/15, D. 1435, D. 487, D. 488, D. 3410, D. 9613/10, D. 486, D. 9613/11, D. 9613/4, 9613/14, 9618/8, D. 9618/9, D. 9604, D. 9613/7, D. 9505; Başbakanlık Arşivi, Cevdet tasnifi, Maliye, No. 2308/1-4, 3738/1-3,3733/1-3.

ALİ HASAN	1601-1606 Şakird.
HASAN ABDULLAH	1601'de Şakird.
HÜSEYİN MEHMED	1601 -1606 Şakird. 1624'de Usta.
İBRAHİM HALİL	1601 -1606 Şakird. 1624'de Usta.
AYAS CAFER	1601'de Şakird.
MUSTAFA HÜSEYİN	1605-1631 Serbölük.
HALİL ABDULLAH	1605-1618 Kethüda. 1624'de Serbölük.
AHMED CELAL	1605-1606 Usta.
HÜSEYİN HASAN	1605-1618 Usta. 1654'de Serbölük. Aynı yıl cemaatten ayrıldı.
ABBAS HIZIR	1605-1606 Şakird.
MEHMEDEVRENOS	1606'da Şakird. 1624'deUsta.
KALENDER MEHMED	1624'de Usta. 1638-1654 Sertirger. 1654'de Sertirger iken öldü.
HASAN BEHRAM	1624'de Usta. 1638-1649 Kethüda. 1654'de Sertirger. 1655'de Serbölük. 1638'de Sultan Murad'ın Bağdad Seferine katıldı.
MEHMED MUSTAFA	1624'de şakird. Aynı yıl usta oldu. 1638'de Sultan Murad'ın Bağdad Seferine katıldı.
SEFER AYDIN (ZİMMİ)	1624-1649 Usta. 1649'datemrenci ustası idi.
HACI AHMED İBRAHİM	1624'deUsta. 1655'de Serbölük.
SEFER HÜSEYİN	1624-1655 Usta. 1638'de Sultan Murad'ın Bağdad Seferine katıldı. 1649'dan sonra temrenci ustası idi.
ALİ ÜVEYS	1624'de Usta.
MUSTAFA (AMASYA)	1624'de şakird. Aynı yıl usta oldu.
MUSTAFA ŞABAN	1624'de şakird.
HAYDAR YUSUF (BOSNA)	1624'de şakird.
ABDİ MEHMED	1624'de şakird.
MAHMUD MUSA	1624'de şakird.
KAYTAS ABDULLAH	1624'de şakird. 1671'de usta.
MUSTAFA MEHMED	1624-1638 Usta.
İSMAİL OSMAN (ZİMMİ)	1624-1655 Usta. 1638'de Sultan Murad'ın Bağdad Seferine katıldı. 1649'dan sonra temrenci ustası idi.
HÜSEYİN ÇAVUŞ	1624'de ölen Usta HASAN HÜSEYİN'in yerine usta oldu.
AYDIN İBRAHİM (ZİMMİ)	1625-1638 Şakird.
HALİL İBRAHİM	1625-1654 Şakird.
MUSTAFA SÜLEYMAN	1638-1649 Serbölük. 1649 (17 Zilhicce 1059) tarihinde Serbölük iken öldü.
MEHMED (?) (ZİMMİ)	1638'de Usta. Aynı yıl Sultan Murad'ın Bağdad Seferine katıldı.

ABDULLAH ABDİ	1638'de Usta. 1649'da Serbölük, 1654-1655 Kethüda. 1638'de Sultan Murad'ın Bağdad Seferine katıldı.
ALİ MEHMED	1638-1671 Usta.
İBRAHİM MUSTAFA	1638-1670 Şakird. 1638'de Sultan Murad'ın Bağdad Seferine katıldı.
MEHMED MEHMED	1638-1670 Şakird. 1649'dan sonra temrenci. Şakirdi idi.
AHMED MEHMED	1638'de temrenci şakirdi olarak Sultan Murad'ın Bağdad Seferine katıldı.
HÜSEYİN ABDURRAHMAN	1638'de şakird.
İBRAHİM MUSA	1638-1649 Usta.
ABDURRAHMAN KALANDER	1649'da Usta. Aynı yıl Seferbölük oldu. 1655'teUsta.
HÜSEYİN AHMED	1649'da usta.
ÖMER HALİL	1649-1655 Şakird.
HÜSEYİN HASAN	1649'da Şakird.
VELİ RIDVAN	1649'da Usta.
ABDÜLBAKİ AHMED	1649'da Usta
OSMAN YUSUF	1655 Usta. 1670'de Serbölük.
AHMED İBRAHİM	1654 Şakird (Bkz. *18. YÜZYIL OKÇU USTALARI).*
MUSTAFA HÜSAM	1654'de Şakird. 1655'deusta. 1670'de Kethüda. 1688-1692 Sertirger.
MEHMED RAMAZAN	1654 Şakird (Bkz. 1***8****. YÜZYIL OKÇU USTALARI).*
MEHMED İBRAHİM	1655-1670 Şakird.
MEHMED HÜSEYİN	1655'de Şakird.
RAMAZAN ABDULLAH	1670-1671 Usta.
İSMAİL AHMED (İSTANBUL)	1670'de usta olarak Müteferrikadan geldi.
ÖMER İBRAHİM	1670-1671 Usta.
MUSA MUSTAFA	1670'de Usta.
ABDULLAH MISRİ	1670'de Usta.
SİYAVUŞ ABDULLAH (ÇERKES)	1670-1692 Usta.
MEHMED AHMED	1670-1690 Usta. 1690 (19 Zilkade 1102)'de cemaatden ayrıldı.
SÜLEYMAN ABDULLAH	1670 Usta (Bkz. *18. YÜZYIL OKÇU USTALARI).*
ALİ AHMED	1670'de Müteferrikadan cemaate alındı (Bkz. *18. YÜZYIL OKÇU USTALARI).*
ALİ ABDULLAH*	1688 Usta (Bkz. *18. YÜZYIL OKÇU USTALARI).*

* Yazar bu ismin yanına "bak" diye bir işaret koymuştur, (editör notu)

ABDULLAH AHMED**	1688 Usta. (Bkz. *18. YÜZYIL, OKÇU USTALARI).*
ALİ MUSTAFA	1688-1690 Usta.
SÜLEYMAN AHMED	1688'de Müteferrika zümresine kayıdlı Usta.
MUSTAFA ABDULLAH	1690-1698 Usta. 1690 (19. Zilkade 1102)'de cemaatden ayrılan MEHMED AHMED'in yerine sanat birle alındı.
MUSTAFA AHMED***	1698 Usta (Bkz. *18. YÜZYIL OKÇU USTALARI).*
HALİL ABDULLAH ****	1698 Usta (Bkz. *18. YÜZYIL OKÇU USTALARI).*

18. YÜZYIL OKÇU USTALARI[239]

AHMED İBRAHİM	1654 Şakird. 1670'den önce usta. 1670'de Sertirger. 1688-1700 Serbölük.
MEHMED RAMAZAN	1654'de şakird. 1655'de usta. 1670'de seroda. 1688-1700 Kethüda.
SÜLEMAN ABDULLAH	1670-1700 Usta.
ALİ MEHMED	1671 -1724 Usta. 1724-1734 Sertirger. 1670'de Müteferrikadan cemaate alındı.
ALİ ABDULLAH	1688'de usta. 1690-1717 Sertirger. 1717(18 Cemaziyülahır 1129)'de Sertirger iken öldü.
ABDULLAH AHMED	1688-1716 Usta.
MUSTAFA AHMED	1698-1716 Usta.
HALİL ABDULLAH	1698-1700 Usta.
HALİL OSMAN	1713'deUsta.
MUSTAFA ABDULLAH	1713-1714 Usta.
İSMAİL MEHMED	1713-1734 Usta.
MEHMED VELED-İ MEHMED	1713 'de Usta. 1765-1768 Sertirger.

** Metinde yazarın 1716 yılını düşündüren bir notu var.
*** Metinde yazarın 1716 yılını düşündüren bir notu var.
**** Metinde yazarın 1700 yılını düşündüren bir notu var. (editöt notu)
239 Başbakanlık Arşivi, Cevdet tasnifi, Maliye, No 3733/3,2114,2330,4697,3728,1 3735, K. Kepeci tasnifi, No. 7224/1-2,7225/1-3,7226/1-3,7227/1-2,7228/1-3, 7229/1-3,723 , 7231, 7232, 7233, 7234, 7235, TSM Arşivi. D. 1406, D. 9613/17.

MEHMED SÜ LEYMAN	1717(18 Cemaziyülahır 1129) 'da ölen Sertirger ALİ ABDULLAH'ın yerine Müteferrikadan alınarak Sertirger atandı. 1724'de Sertirgerlikden alındı. 1756'da yeniden Sertirger. 1757'de Sertirgerlikden alındı.
MUSTAFA (KIRKÇEŞME)	1724-1760 Usta. (K1RKÇEŞMELİ MUSTAFA ÇELEBİ. Bkz. *OKÇU USTALARI).*
HASAN ABDULLAH	1724-1734 Usta.
SÜLEYMAN MEHMED	1724'de Usta.
LUTFULLAH MEHMED	1727-1755 Usta. 1755 'de cemaatden ayrıldı.
MAHMUD	1755-1756 Sertirger. 1756'da Sertirgerlikden ayrıldı.
SÜLEYMAN	1755'de Usta. MEHMED 1755-1758 Usta.
ABDÜSSALİH AHMED	1755'deusta. 1769-1783 Sertirger. 1783'de Sertirger iken öldü.
ABDULLAH HASAN	1755'deUsta.
İBRAHİM HASAN	1755-1774 Usta. (İBRAHİM B. HASAN *Bkz. OKÇU USTALARI).*
OSMAN VELED-İ İBRAHİM	1755-1762 Usta.
KAYTAS VELED-İ İBRAHİM	1755 'de Usta.
MUSTAFA VELED-İ İBRAHİM	1756-1796 Usta. 1756(1 Cemaziyülevvel 1170)'de, bir yıl önce cemaatten ayrılan Usta LUTFULLAH MEHMED'in yerine alındı.
MUSTAFA HÜSEYİN	1756'da Usta.
MEHMED MUSTAFA (İSTANBUL)	1756'da Usta. Usta MUSTAFA (KIRKÇEŞME)'nin oğludur.
MUSTAFA HASAN	1756'daUsta.
AYNİ VELED-İ ŞAKİR	1756'daUsta.
MEHMED İSMAİL (İSTANBUL)	1756-1764 Sertirger. 1764'de Sertirger iken öldü.
İSMAİL HASAN	1757-1758 Usta.
OSMAN VELED-İ MEHMED	1757'de Usta.
MEHMED VELED-İ MAHMUD	1757'de Usta.
ALİ VELED-İ SÜLEYMAN	1758-1772 Usta.
MEHMED VELED-İ İSMAİL	1758-1762 Usta.
İBRAHİM BAHİR (ŞAM)	1762'de Usta. 1785-1796 Sertirger.
SÜLEYMAN VELED-İ İBRAHİM	1762'de Usta. Sertirger İBRAHİM BAHİR'in oğludur.
ALİ VELED-İ MUSTAFA	1764-1777 Usta. 1764'de Usta MEHMED İSMAİL'in ölümü ile açılan yere sanat birle alındı.

OSMAN VELED-İ AHMED	1764-1777 Usta.
MUSTAFA MEHMED	1768-1769 Sertirger. 1769'da Sertirgerlikden alındı. 1769-1793 Usta.
İSHAKVELED-İMEHMED	1768-1796 Usta. (MEHMED-OĞLU İSHAK EFENDİ (Bkz. *OKÇU USTALARI).*
MUSTAFA	1769'da Usta. 1768'de Müteferrikadan geldi.
SALİHB. MUSTAFA	1773-1791 Usta. 1791'deöldü.
İBRAHİM B. İSMAİL	1773-1791 Usta. 1791'deöldü.
MEHMED HÜSEYİN	1776-1796 Usta.
MEHMED VELED-İ RESUL	1777-1796 Usta. 1777'de Usta OSMAN VELEDİ AHMED yerine Müteferrikadan sanat birle alındı.
SALİH VELED-İ HÜSEYİN	1783-1796 Usta.
MUSTAFA VELED-İ MUSTAFA	1783-1796 Usta. 1783 'de ölen ABDÜSSALİH AHMED'den açılan yere Müteferrikadan sanat birle alındı.
MUSA B. İBRAHİM	1791-1793 Usta. 179 l'de ölen İBRAHİM B. İSMAİL'den açılan yere sanat birle alındı. 1793'de öldü.
ABDURRAHMANB. İSMAİL	1796'daUsta.

IV- OKÇULUK TERİMLERİ VE DEYİMLERİ

A

abrış oku: İbriş oku.

açık kestirme: Atış sırasında iç kabzaya kadar çekilen okun, iyi hesaplanmamak yüzünden aşırı sola kaçması veya kabzaya çarparak kırılması, yakın kestirme.

adım: Okçulukta 16.Yüzyıl sonuna kadar kullanılan uzunluk ölçüsü. Tahminen 70 cm. kadardı. Küsürlü hesaplarda ok boyu, bazen da yay boyu kullanılırdı, ok boyu, yay boyu, gez.

adımını doğru basmak: Menzil, koşu ve hedef okçuluğunda uyulması gereken bir atış kaidesi. Atış sırasında, ilerdeki sol ayağın konulan işareti veya ayak taşını aşmaması gerekirdi. Kırılan bir rekorun tesbiti sırasında ayak şahitlerine, "Ayağını doğru bastı mı?" diye de sorulurdu.

ağaç ok: Çam ağacından yapılan her çeşit idman, meşk, hedef ve menzil oku. 16.Yüzyıla kadar her çeşit ok kamıştan yapılırdı. kamış ok. Yeterince kamışlık ok bulunamaması, çok pahalıya mal olması yüzünden sonraları sadece ağaç ok kullanılmıştır.

ağaç ok menzili: Ağaç ok kullanılmağa başlanınca, atılan menziller kamış ok menzili, ağaç ok menzili diye ikiye ayrılmıştır, kamış ok menzili.

ağaç pişrev oku: Ağaç ok kullanılmağa başlandığı dönemde, menzilin ne çeşit okla atıldığını belirtmek amacıyla, menzil okları kamış pişrev ve ağaç pişrev diye ikiye ayrılmıştı, kamış pişrev oku.

ağaç tirkeş oku: Ağaç ok kullanılmağa başlandığı dönemde, harb okunun ağaçtan yapılanları böyle anılırdı, kamış tirkeş oku.

ağızla (ağızlıklı) yay: Sonuna kadar bir kararda, düzgün olarak çekilebilen yay.Yayın bu türlüsü makbuldü. çekişli yay.

ağızlı (ağızlıktı) çile: Biraz bolca ve çekişi mülayim olan çile. Bkz. döşekli çile.

ahz-ı kabza: kabza almak.

alçak menzil: 1. Atış mesafesi kısa olan menzil. 2. Hava yeri alçakta olan, ayak yerinden görünmeyen menzil.

alçaktan atma: Oku, daha uzağa gitmesi, hedefe daha kuvvetli çarpması için havalandırmadan atmak. Makbul sayılan bu çeşit atışa, menzil okçuluğunda suya atma, hedef okçuluğunda ip altından atma da denilirdi. suya atma, ip altından atma.

ali menzil: 1. Atış mesafesi fazla olan menzil. 2. Hava yeri daha yüksek olan ve hava yerinden görünebilen menzil, amaç: Bkz. puta, hedef, nişan.

ana taşı: Bir menzilde dikilen ilk taş. 900 gezden aşırı olması şarttı. Atış yönünü belirtmesi ve daha sonra kırılan rekorların aykırı (salkı) olup olmadığını tayin etmesi bakımından önemli bir taştır.

ana taşı diktirme: Yeni bir menzil açmak ve ilk taşı diktirmek.

ana taşı sayılmak: Bir menzilde herhangi bir sebeple ana taşı kaybolursa, menzildeki ikinci taş ana taşı sayılırdı.

apışmak: gez dudağı apışmak.

arab yayı: Bir çeşit mürekkeb yay. Arab yayları önceleri yekpare ağaçtan yapılırdı. Mürekkeb Arab yayına Hicaz yayı da deniliyordu.

asa gezi: Yay yapımında, yay halkasını alıştıra alıştıra açmakta kullanılan özel bir alet.

aşağı koşu: 900 gezden fazla atamayan ihtiyar kemankeşler için düzenlenen ok koşusu. Koşuda azmayiş oku kullanıldığı azmayiş koşusu veya ihtiyar koşusu da denilirdi. azmayiş koşusu, ihtiyar koşusu, sala koşusu.

aşağı koşu azmayişi: İhtiyar koşularında kullanılan kısa ve hafif, zeytuni demir temrenli bir çeşit azmayiş oku. sala azmayişi.

aşağı koşu menzili: Çok uğraştığı halde rekor kıramamış olan, meydanın hatırlı ihtiyar kemankeşlerine bazen 900 gezden az atsa da yeni bir menzil açmak izni verilir, böyle menzillere aşağı koşu menzili denilirdi.

aşırı atmak: Bir menzilde bütün taşlardan daha ileriye atıp rekor kırmak.

aşırı salkı: Menzil atışında, rekor kıran okun ana taşına göre gerektiğinden çok sağa veya sola kaçması. Böyle hallerde rekor geçersiz sayılırdı.

ateş oku: yangın oku.

atıcılar kanunnamesi (kanunname-i rumat): Okçulukla ilgili usul ve kaideleri gösteren nizamname. 17. yüzyıl sonuna kadar yazılı bir nizamname yoktu. Atış kaidelerine eskisi kadar titizlik gösterilmesi ve İstanbul Okmeydanı düzenin büyük ölçüde bozulması üzerine, Meydan Şeyhi Abdullah Efendi

okçuluğun usul ve kaidelerini biraraya toplayan bir kanunname kaleme almış ve bunu meydan ileri gelenleri ile Padişaha onaylatmıştır.

atıcılar sicilli: okçular sicilli.

atıcılar şeyhi (şeyhü'r-rumat): Okmeydanı şeyhine verilen çeşitli ünvanlardan biri. Meydan şeyhi.

atıcılar tekyesi: Okçular Tekyesi.

atılmadan kalmak: Bir menzilde herhangi bir sebeble atış yapılmaz veya yapılamaz olmak.

atış bozulmak: 1. Bir menzilde rekor kırılması üzerine atışa son vermek. 2. Usul ve adaba aykırı bir davranış yüzünden müsabakaya son vermek.

atış günü: Okmeydanı'nda toplanılıp çeşitli müsabakaların yapıldığı pazartesi ve perşembe güneri. meydan günü, yevm-i meydan.

atış idmanı: Atış günleri dışında meydanda kabza veya menzil almak amacıyla yapılan idman.

atış oku: Menzil, koşu veya meşk oku.

atış vakti: Okmeydanı'nda atışların başladığı ikindi namazı sonrası.

atış yayı: Menzil, koşu veya meşk yayı.

atış yeri: 1. Ok koşularının yapıldığı açıklık alan. 2. Menzil atışlarında okçuların durup atış yaptığı yer, ayak yeri. 3. Bilek siperinde, siper kuyruğunda, ok ucunun duracağı yer. bilek siperi, siper kuyruğu.

atmadan kalmak: İdmansızlık, hastalık veya yaşlılık sebebiyle atış gücünü kaybetmek.

ayağa durmak: 1. Menzil atışı yapmak için ayak yerinde durmak. 2. Menzil atışını seyretmek üzere ayak yerinde bulunmak.

ayağa varmak: Atışlara başlamak üzere topluca ayak yerine gitmek.

ayak: 1. Yayın aşağıya bakan ucu. 2. Okun temren veya soya takılan uç kısmı.

ayak kasanı: Yayın ayak tarafına gelen kasanı, kasan

ayak oku: Ayak yayı ile atılan temrenli, kısa harb oku, çarh oku, mecra oku, tatar oku.

ayak şahidi: Atış sırasında ayak yerinde bulunan ve rekor kıran kemankeşin üsülünce atış yapıp yapamadığı konusunda şahidliğine başvurulan güvenilir kişi. Rekorun geçerli sayılması için en az iki ayak şahidi gerekli idi, Şahid.

ayak taşı: Bir menzilde kemankeşlerin atış yapacakları noktaya gösteren taş.

ayak taşı diktirmek: Menzil açmak için izin aldıktan sonra atışın yapılacağı yeri belirleyen taşı diktirmek.

ayak yayı: çarh, zemberek.

ayak yeri: Menzil atışının yapıldığı, ayak taşının bulunduğu yer.

aykırı atmak: Okunu fazla sağa veya sola doğru kaçırmak. salkı atmak.

ayna: hedef olarak kullanılan küçük çelik levha.

azdan çekip çok atmak: Yayı sonuna kadar doldurmadığı halde uzağa ok atabilmek.

azmayiş koşusu: aşağı koşu, ihtiyar koşusu, sala koşusu.

azmayiş menzili: aşağı koşu menzili.

azmayiş oku: İki çeşittir. 1. Ok koşularında ve azmayiş menzillerinde kullanılan, zeytuni demir temrenli atış oku. 2. Aşağı koşuda kullanılan kısa ve hafif, zeytuni demir temrenli atış oku, aşağı koşu azmayişi, sala azmayişi.

az ok: Uzağa gitmeyen kusurlu veya kalitesiz ok.

B

bağır: Yay kollarının iç orta kısımları.

bakkam ayak: Bakkam ağacından yapılan ok ayağı.

akkam ayaklı pişrev: Ayağı bakkam ağaçlı olan kamış veya ağaç pişrev oku, pişrev oku.

bakkam gez: Dudakları bakkam ağacından yapılan ok gezi, gez.

bakkam gezli ok: Gezi bakkam ağacından yapılan ok.

baldır: Okun göbek ile ayak arasında kalan kısmı. Bu kısma şalvar da denilir, şalvar.

balık dişi: Ok soyası yapımında kullanılan bir çeşit balık dişi.

balık tutkalı: Mersin morinasının damak derisinden yapılan, yay ve ok yapımında kullanılılan bir çeşit tutkal, yaruk yelim.

basit yay: Tek parça ağaçtan yapılan yay, yekpare yay.

baş: 1. Okun gez kertiği bulunan arka ucu. 2. Yayın yukarı gelen ucu.

başak: Ok temreni, temren, sinan.

baş kasanı: Yayın baş tarafında bulunan kasanı, kasan.

başpare: Ayrı bir parça halinde boynuz, kemik veya fildişinden yapılan ok gezi, gez.

baş taşı: Bir menzilin en ilerde bulunan taşı. Rekor kırılıp dikilen her taş yeni rekor kırılıncaya kadar o menzilin baş taşı sayılır,

bedel atmak: 1. Ok koşusunda rakibi kadar yere atmak. 2. Menzil atışında bir önceki rekor kadar atmak.

bedele kalmak: Menzil atışında daha önceki rekora ulaşmak, fakat bir tülü geçememek.

belik: Ok çantası. Bilük, bilik, belek de denir.

beratlı havacı: İşinin ehli ve güvenilen kişi olduğu görülerek eline belge verilen havacı, havacı.

berk yay: Sert ve sağlam yay, katı yay.

beş tülbend atıp hava eylemek: Hava eylemek, tülbend atmak.

bilek siperi: Okun iç kabzaya kadar çekilmesini, düzgün atılmasını ve kola çarpmasını önlemek için sol ele bağlanan alet, siper.

binci kemankeş: Bin gez mesafeye ok atabilen kemankeş.

binci koşusu: Binci kemankeşlerin katıldığı ok koşusu, binci kemankeş.

binyüzcü kemankeş: Binyüz gez mesafeye ok atabilen kemankeş. Sınıflamada en yüksek derece.

birinci boy yay: Yayların boylarına göre tasnifinde kısa boylu guruba giren yay, yay boyu, dar yay.

boğaz: Okun yelek takılan, baş ve boynu arasındaki kısmı.

boğaz haddesi: Okun boğaz kalınlığını tesbitde kullanılan masdar, ok haddesi.

boğaz sığaması: Ok boğazının ince tesviyesinde kullanılan oyuk tığlı rende.

boğaz törpüsü: Ok boğazını oymakta ve kaba tesviyesini yapmakta kullanılan ince dişli, sivri uçlu, balık sırtı törpü.

boğumlu kamış ok: Boğum araları yakın kamıştan yapılan, bu yüzden bir-iki yerinde boğumu bulunan ok.

boğumsuz kamış ok: Boğum aralıkları bir ok boyu seyrek kamıştan yapıldığı için boğumu olmayan ok.

bol çile: Gereken boydan biraz uzun tutulan çile. Bazı kemankeşler mülayim atış sağladığı için bol çileyi tercih ederlerdi, döşekli çile.

bol yay: Yumuşak çekişli, bol çileli yay.

boynuz: Yay yapımında kullanılan su sığırı veya öküz boynuzu. Her boynuzdan “kapak” ve “karın” denilen iki parça alınırdı, kapak, karın. Boynuzun, sathından pul pul veya sivri sivri parçalar kalkan cinsleri makbul değildi, kayganlı boynuz, kuş dilli boynuz. Yayda kullanılan boynuza “yay kemiği” de denilir, yay kemiği.

boynuz vurmak: Yay kollarına hazırlanan boynuz parçalarını yapıştırmak.

boynuz yay: Sadece boynuzdan yapılmış yay. Böyle bir örneğe Topkapı Sarayı koleksiyonunda rastlıyoruz.

buyurun koşuya: Meydan şeyhinin veya meydan ihtiyarlarından birinin kemankeşleri müsabakaya davet etmesi. Bu söz hem menzil atışları için, hem de ok ve puta koşuları için kullanılırdı, koşu, ok koşusu, puta koşusu.

Ç

çabuk atış: yağmur oku.

çağırgan ok: çavuş oku, ötkün ok.

çarh: Ayak yardımıyla kurulan, kolları çelikten yapılmış harb yayı, arbalet. Gövdesi tüfenk biçimdedir. Kirişi çekilerek tetik çengeline takılır, ok kundak üzerinde bulunan oluğa (mecra) yerleştirilir. Tetik çekilince kiriş kurtulup oku atar, ayak yayı, zemberek.

çarh oku: Sert ağaçtan yapılan, kısa boylu, demir temrenli, ayak yayı ile atılan harb oku, ayak oku, mecra oku, Tatar oku.

çatkı: Yay yapımında, kol parçalarının kabza parçasına geçirilip yapıştırılması.

çavmak: Okun hedefe meyilli çarparak sekip sıçraması.

çavuş oku: Uçarken ıslık çalan kılavuz oku. Ses vermesi için soyasına meyilli bir delik açılmıştır. Islık çalması ve yavaş uçması sebebiyle kolayca izlenir. Atışa başlarken rüzgar durumunu kontrol için kullanılır, çağırgan ok, ötgün ok.

çega tutkalı: Öküzün bacak sinirinden yapılan ve yay yapımında kullanılan bir çeşit tutkal.

çekişli yay: Sonuna kadar aynı yumuşaklıkta çekilebilen mülayim yay, gelişli yay.

çekişten kalmak: 1. Bir sebeple okçuluktan uzak kalmak. 2. İdmansızlık, hastalık ve yaşlılık yüzünden yay çekemez olmak.

çelik yay: Yay kabzasında boynuzların birleştiği aralığa yerleştirilen küçük kemik parçası. Çekiş sırasında boynuz uçlarının sıkışıp zorlanmasını önler, ibrancak.

çile: Çok katlı ham ibrişmden yapılan yay kirişi. Hatayi/(Hıyati) cinsi ibrişimden yapılanı makbuldü.

çile atmak: Bir hata yüzünden çilenin yaydan kurtulup çıkması.

çile daraltmak: Uzunca gelen çileyi birkaç düğüm atıp kısaltmak.

çile kurtulmak: çile atmak.

çile tezgahı: Çile yapımında kullanılan tezgah.

çileye ok bağlamak: Okun gezini çileye geçirerek, baş, işaret ve orta parmakla sıkıca tutmak.

çok çekip azdan atmak: Çok yay çektiği halde oku uzağa atamamak.

çok ok: Uzağa giden ok, yüğrük ok.

D

dağlak demiri: Okun yeleğini ütülemekte kullanılan özel alet.

dahil-i defter: defterli kemankeş, sicilli kemankeş.

damak: Zihgirin baş parmak üzerine binen uzunca kısmı, Zihgir. Bu kısma "kaş" da denir, kaş.

dar çile: Gereken boydan biraz kısa tutulan çile.

dar yay: Sert çekişli, dar çileli, kısa yay.

defterli kemankeş: Kabza almış ve Okçular Sicilli'ne kayıt olunmuş kemankeş. Bkz. sicilli kemankeş.

defterli pehlivan: Bkz. defterli kemankeş.

destar bozmak: Menzilde rekor kırıldığını bildirmek için, havacıların sarık çözüp havaya fırlatmaları, sarık bozmak.

deste: Ok destesi. Yarışmalarda kullanılan puta oklarının aynı cins ve ölçüde olmaları gerektiğinden desteler halinde satılırdı.

dış kabza: Kabzanın dış tarafa bakan yüzü.

dik atmak: Oku havalandırarak atmak. Uzağa atılamayacağı için bu türlü atış makbul sayılmazdı, havalı atış.

dokuzyüz gez pişrev atmak: Kabza alıp sicilli kemankeş olabilmek için, en az dokuzyüz geze ok atmak.

dokuzyüzcü kemankeş: Dokuzyüz gezin üzerinde ok atanlar sınıfına giren kemankeş.

dokuzyüzcü koşusu: Dokuzyüzcü kemankeşler arasında düzenlenen ok koşusu. koşu, ok koşusu,

döşekli çile: Biraz bolca tutulan, atışı mülayim çile. Daha rahat ve kusursuz atış yapılabildiği için döşekli çile tercih edilirdi.

dua birle atmak: Okçuluk töresi gereğince atışa başlarken salavat getirmek, Fatiha okuyup gelmiş geçmiş kabza ehline göndermek.

duacı-yı meydan: Meydan Duacısı.

dügül: Çile üzerinde ok gezinin takılacağı yere sarılan renkli ibrişim sargı.

dülbend atmak (eylemek): Menzil atışlarında okun ana taşını geçtiğini bildirmek için, havacıların havaya tülbent fırlatması. Menzildeki kaç taş aşırı atılmışsa o sayıda tülbent atılırdı, hava etmek (eylemek).

dümende olmak: Kıdem sırasına göre en aşağıda bulunmak.

dümende oturmak: Meydan toplantılarında ve yemekte kıdem sırasına göre en aşağıda oturmak.

dümenlemek: Atışta oka yön vermek.

düz hava ile atmak: Düzgün, bir kararda esen rüzgarla ok atmak.

E

ebruveş oku: Bkz. ibriş oku.

eğri atmak: Oku baş taşına göre fazlaca sağa veya sola atmak. Bkz. salkı atmak, aykırı atmak.

eğri havayla atmak: Atış yapılan menzile tam uygun esmeyen rüzgarla atmak.

ehl-i kabza: Bkz. kabza ehli.

eksik atmak: Gücüne ve atış tecrübesine uygun ölçüde ok atamamak.

eksik koşu: Bkz. aşağı koşu, sala koşusu.

eksik koşuya kalmak: Herhangi bir sebeple kendi sınıfının ölçüsünde ok atamaz olup, bir aşağı sınıfa inmek.

eksikçi: Oku iç kabzaya kadar çekmeyen veya çekemeyen kemankeş.

engüştvane: zihgir.

erkek yelek: Okta gez yarığının dibine yapıştırılan ve atışta üste gelen yelek, yelek.

eşik: Bilek siperinde oluğu tablaya bağlayan kısım, bilek siperi.

F

ferace atmak: dülbend atmak, hava etmek.

feth-i menzil: Rekor kırıp menzil almak, menzil almak.

G

gaza niyyetine: Ok atılırken söylenir. Bütün ok atışları gaza niyetine atılırdı.

gaza oku: tirkeş oku, harb oku.

gaza yayı: tirkeş yayı, harb yayı.

geçişli ok: Düzgün uçan, uzağa giden ok.

gedeleç: Ok ve yay çantası.

gelişli yay: Sonuna kadar bir kararda çekilebilen mülayim yay, çekişli yay.

gevşek yay: bol yay, kepade.

gez: 1 Okçulukta kullanılan (66cm. lik) uzunluk ölçüsü. 2 Havaya veya torbaya atılan yeleksiz ok. Bkz. hava gezi, torba gezi. 3 Okun çileye takılan kertikli yeri. 4 Yayın iki başındaki çile toncu takılan kertikler. Tonç kertiği.

gez dudağı apışmak: Okun gez dudaklarının bozularak içe veya dışa kıvrılması.

gez sargısı: 1 Okta gez dudakları dibine sarılan ince sargı. 2 Yayda tonç kertiğinin iç kenarına sarılan sinir sargı.

gez yeri: Çilede ok gezinin takıldığı yer.

gezlemek: Okun gezini çiledeki yerine takarak, baş, işaret ve orta parmakla sıkıca tutmak, çileye ok bağlamak.

gezsiz ok: Düşmanın bulup geri atmasını önlemek için özel olarak hazırlanan bir çeşit harb oku. Çileye takılan madeni halka veya yüksükle atılırdı.

göğüs: Okun göbekle boyun arasında kalan yeri.

göğüslü (göğüslüktü) ok: Göğüs kısmı kalınca olan ok.

gül: Çilede ipliklerin dağılıp karışmasını önlemek için düzgün aralıklarla sarılan renkli ibrişim sargı.

güneş timarı: Atıştan önce yayın nemini almak için yayı bir süre güneşte bırakmak.

H

hadenk: Tirkeş oku, harb oku.

halka: Yayın, yapımı bittikten sonra, iki ucu üstüste bağlanarak kurumağa bırakılan şekli.

halka açmak: Yay halkası yeterince kuruduktan sonra, bağları çözülüp, alıştıra alıştıra açılması işlemi.

ham ok: Yapımı yeni bitmiş, yeterince cila almamış ok.

ham yay: Yapımı yeni tamamlanmış, henüz işleklik kazanmamış yay.

hamı alınmış ok: Bir süre meşk ve idmanda kullanarak cilalanmış ok.

hamı alınmış yay: Bir süre meşk atışında alıştırılarak işleklik kazanmış yay.

harb oku: tirkeş oku.

harb yayı: tirkeş yayı.

hava altı: hava yeri, ok altı.

hava etmek (eylemek): Menzil atışlarında havacıların okun ana taşından ne kadar leri düştüğünü bildirmek üzere havaya tülbent atmaları, dülbend atmak (eylemek).

hava.... da kalmak: Ok koşusunda bir okçunun en uzağa atarak konulan ödülü alması.

hava gezi: Meşk atışlarında kullanılan yeleksiz ve soyasız bir çeşit ok.

hava idmanı: Menzil veya koşu atışına hazırlık için yapılan idman.

hava kollamak: Menzil veya koşu atışı için elverişli olan rüzgarı beklemek.

hava koşusu: Ok koşusu. Puta koşusundan ayırmak için kullanılır.

hava şahidi: Atış sırasında hava yerinde duran ve rekor kıran okun bulunduğu yere gerçekten konup konmadığı konusunda şahidliğine başvurulan güvenilir kişi. Rekorun geçerli sayılması için en az iki hava şahidi bulunması gerekirdi, şahid.

hava yeri: Bir menzilde okun atılacağı yer. Seyircilerden isteyenler atışları hava yerinde izlerlerdi. hava altı, ok altı.

havacı: Atışlarda hava yerinde durup okun düştüğü yeri ayak yerinde duranlara bildiren meydan görevlisi.

havacıbaşı: Meydan havacılarının en kıdemlisi.

havacı-yı meydan: Meydan Havacısı, havacı.

havacılar çöküp kulak tutmak: Okun atıldığını gören havacılar yere çöker, kulaklarını toprağa dayar, okun gelişini öyle izlerlerdi.

havalı atış: Oku havalandırarak atmak. Ok uzağa gitmeyeceği için havalı atış makbul değildi.

havası artık menzil: Atış mesafesi uzun menzil, ali menzil.

havasını almak: Yarışmada rakibinden aşırı ok atmak, başarılı atılmış bir oku bastırmak.

.... havasıyla atmak: O menzile uygun rüzgarla atmak. Lodos havasıyla atmak., gibi.

havaya durmak: Atış sırasında hava yerinde durmak; hava şahidliği için hava yerinde olmak.

havaya varmak: Atışları oradan izlemek için hava yerine gitmek.

havayı yoklamak: Rüzgarın düzgün esip esmediğini, atışa elverişli olup olmadığını kontrol etmek. Bunun için ibriş oku atılır, civardaki bacaların dumanına bakılır, havaya dügül (ibrişim parçası) bırakılıp uçuşu izlenirdi.

hedef: Nişan atmak için kullanılan nesne. Deriden yapılıp bir sırığa takılanına puta, içi kum dolu sepet biçiminde olanına puta sepeti, elde taşınanına el putası denirdi. Uzun bir direk tepesine yerleştirilip at sırtından atılan madeni kablara kabak, yere konup at üzerinden atılan hedeflere ise kıgaç adı verilirdi. Zarb atışları için ayna denilen küçük çelik levhalar kullanılırdı. Elimizdeki örneklerden, pirinç çana, kütüğe, su bardağına, saban demirine de hedef atışları yapıldığını görüyoruz, nişan, amaç, puta, ayna, kabak, kıgaç.

hedef atışı: Her çeşit nişana yapılan ok atışı.

hedef oku: puta oku.

hedef yayı: puta yayı, talimhane yayı.

heki atışı: Heki okuyla yapılan menzil veya koşu atışı.

heki menzili: Heki okuyla menzil atılmazdı. İstisna olarak İstanbul Okmeydanı'nda bir heki menzili vardı.

heki (haki) oku: Meşk ve koşuda kullanılan bir ok çeşidi. Pişrev okundan tek farkı yeleğinin ensiz ve uzun olmasıdır.

heki yayı: Heki oku atılan meşk veya koşu yayı. Kayıtlarda rastladığımız bu çeşit yayın pişrev yayından ne farkı olduğunu bilemiyoruz. Heki okunun pişrev okundan daha kısa bir çeşidi bulunduğu dikkate alınırsa, bunları atmak için birinci boy atış yayı kullanıldığı, bu boy yaylara heki yayı da denildiği söylenebilir.

hemkiriş: Okçuluk arkadaşı

hıtayi çile: Uzak Doğu'dan (Hıtay) getirtilen saf ipekten yapılmış yüksek kaliteli yay çilesi.

hilal kuram: yayın kuramı.

hünkar kasrı: Okmeydanı Tekyesi'nin üst katında padişahlara ayrılan bölme, Burası Hünkar Köşkü veya Kasr-ı Hümayun diye de anılırdı.

İ

ibik: Bilek siperlerinde oluk kullanılmadığı devirde, okun dayanması için tabla üzerine yapıştırılan küçük deri çıkıntı.

ibrancak: çelik.

ibriş oku: Yeleği helezoni kılavuz oku. Yavaş uçtuğu için, hava durumunu kontrol amacıyla kullanılırdı. Abrış veya Ebruveş de denirdi.

ibrişim telli: Ok yapımında kullanılan makbul bir çam ağacı cinsi.

icazetlli kemankeş: 900 gez ok atmış ve üstadından kabza almış kemankeş, defterli kemankeş, sicilli kemankeş.

iç kabza: Yay kabzasının iç tarafa bakan yüzü.

iç kabzadan atmak: Okun ucunu iç kabzaya kadar çekip atmak. Böylelikle okun daha uzağa gitmesi sağlanırdı. Yalnız bu çeşit atış büyük ustalık isteyen tehlikeli bir atıştı. Bilek siperi kullanılmadığı devirde ancak en usta kemankeşler iç kabzadan atabilirlerdi.

idman oku: Hava ve puta atışı idmanında kullanılan ok, hava gezi, torba gezi.

idman yayı: idman için kullanılan yumuşak yay, kepade.

idmana ara vermemek: Hergün muntazaman idman yapmak. Çekişten ve atıştan kalmamak için, yaz kış, sabah akşam idman yapmak gerekti. Kemankeşler, "İdmanı bir gün terk edeni ok bir ay terk eder" derlerdi.

iğreti yen: Üstadın, kabza alan talibin koluna bağladığı meşin bağ, kolçak. Bu töre zamanla unutulmuşken 17.Yüzyıl sonlarında Abdullah Efendi tarafından yeniden canlandırılmıştır, üstaddan büyük kabza almak.

ihtiyar koşusu: sala koşusu.

ihtiyaran-ı meydan: meydan ihtiyarları.

iki çekme bir sürme: Bir atış tarzı. Oku iki kademede çekip sonra biraz ileriye sürerek atmak.

ikinci boy yay: Yayların boylarına göre tasnifinde en uzun guruba giren yay. Tirkeş ve talimhane yayları bu boyda olurdu.

ikinci yelek: Çelenk denilen kuğu tüyünün ortası ile sapı arasındaki kısmından yapılan ikinci kalitede ok yeleği, yelek.

ip altından atma: 2.5 zira' yüksekliğe bir ip gerip, ipten 2.5 zira' geride durarak 300-400 gez uzaktaki hedefi vurmak. Bu, oku havalandırmadan atmayı gerektiren, ancak çok usta kemankeşlerin başarabildiği bir hedef atışıdır. Bkz. remy-i sedad.

İran yayı: Safaviler devrinden itibaren İran'da kullanılan bir çeşit mürekkeb yay. Türk kemankeşleri bu yayı beğenmez, "Nakşından gayrı nesi var?" diye küçümserlerdi.

irici (ayırıcı, ayırtlayıcı): Oku iç kabzaya kadar çekebilen, iç kabzadan atış yapabilen kemankeş, iç kabzadan atmak.

İstit yayı: İskit okçularının kullandığı bir çeşit mürekkeb yay. Küpido yayı.

K

kab: Kabza ortasında buluşan boynuz uçlarının arasında bulunan boşluk. Bu boşluğa "çelik"denilen ufak bir kemik veya fildişi parçası yerleştirilirdi, çelik.

kaba telli: Ok yapımında kullanılan, lifleri seyrek bir çam ağacı cinsi.

kabak: Hedef olarak yüksek bir direk üzerine yerleştirilen su kabağı. Bu şekilde kullanılan toprak veya maden kablara da kabak adı veriliyordu.

kabak atışı: Direk tepesindeki kabağa at sırtından ok atmak, remyü'l-kabak.

kabak meydanı: Kabak atışlarının yapıldığı geniş alan. meydanü'l-kabak.

kabza: 1 Yayın sol elle kavranan orta kısmı. 2 Ok boyunu ölçmekte kullanılan, yaklaşık 9cm'lik uzunluk ölçüsü. 3 Atıcıya göre sol taraf, kabza canibi.

kabza almak: 800 gez azmayiş, 900 gez pişrev oku atıp üstaddan kemankeşlik icazeti almak; kabza sahibi kişi olmak. ahz-ı kabza.

kabza aşığı: Okçuluğa düşkün kimse; kemankeş.

kabza boğazı: Yayda kabza ile sallar arasında kalan kısımlar. Üst tarafta olanına "tir geçimi", alt taraftakine "kabza dibi" denilir, tir geçimi, kabza dibi,

kabza canibi: Atıcıya göre, menzilin solunda kalan taraf.

kabza dibi: kabza boğazı.

kabza duası: Kabza merasimi sırasında edilen dua ve niyaz.

kabza ehli: Kabza sahipleri; kemankeşler. ehl-i kabza.

kabza kuram: yayın kuramı.

kabza merasimi: Kabza almaya hak kazanmış kimseye üstadı tarafından kabza verildiği gün düzenlenen tören.

kabza meşini: Kabzayı kavrayan elin terlemesini ve kaymasını önlemek için kabzaya yapıştırılıp dikilen tek kat meşin.

kabza sahibi: Kabza almış, icazetli kemankeş. sahib-i kabza.

kabza sargısı: Kabzayı ele uydurmak, daha sıkı kavramak için kabzaya sarılan mumlu bez şerit, muşamba.

kabza talibi: Okçuluğa heves edip kabza almağa çalışan kimse, talib-i kabza.

kabza tutmak: Kabzayı usulünce kavramak, kabz-ı kabza,

kabza tutunmak: Üstaddan kabza almak.

kabza ziyafeti: Kabza alan kimsenin, kabza merasiminde verdiği ziyafet. Bu ziyafeti varlıklı ve itibarlı bir kişi de çekebilirdi.

kabzadan geçmek: Okçuluğun güçlüklerini yenip usta bir kemankeş olmak.

kabzadaş: Aynı günde kabza almış kemankeşler.

kabzaya atmak: Menzil atışlarında oku ana taşının sol tarafına düşürmek.

kabzaya bak!: Atılan okun kabza tarafına gittiğini belitmek için söylenirdi.

kabzaya salkı atmak: Oku gereken ölçüden fazla kabza tarafına kaçırmak. Bu durumda, kırılan rekor sayılmazdı, salkı atmak.

kabzayı.... dan görmek: Okçuluğu bir üstaddan öğrenip, kabzayı onun elinden almak. Kemankeşler üstadlarına büyük saygı gösterir ve başarılarında kendilerinden çok üstadlarıyla öğünürlerdi.

kabz-ı kabza: kabza tutmak.

kalıb: Yay kollarına yapışacak boynuzlara ve bilek siperi oluğuna gerekli yuvarlaklığı vermek için kullanılan özel bir alet.

kamçı: Atış anında kabzayı kavrayan sol yumruğu ileri itmek. Bu hareketle ok daha fazla hız kazanırdı, oka kamçı vermek, yumruk kamçısı.

kamış ok: Kamıştan yapılan ok. Kullanılan kamışın cinsine göre gövdesi boğumlu veya boğumsuz olurdu, boğumlu kamış ok, boğumsuz kamış ok. İnce kamış şeritler yanyana yapıştırılarak yapılan kamış oka mücevvef ok denilirdi. Okluk kamış Hindistan'dan getirtildiği ve pahalıya malolduğu için daha sonraları her çeşit ok çam ağacından yapılmağa başlanmıştır.

kamış ok menzili: Kamış ok ile atılan menzil.

kamış pişrev oku: Kamıştan yapılan menzil oku.

kamış tirkeş oku: Kamıştan yapılan harb oku.

kandil: Menzil oklarının taşındığı tahta kutu, okluk, tirdan, kubur.

Kanunname-i Rumat: Atıcılar Kanunnamesi.

kapak: Yayda kullanılmak üzere, öküz boynuzunun dışa bakan yüzünden alınan parça.

karabatak oku: Yeleği karabatak tüyünden yapılan, kemik soyalı ve bakkam gezli meşk oku.

karın: Yayda kullanılmak üzere, öküz boynuzunun içe gelen yüzünden alınan parça.

kasan: Yayın kollarında sal ile yay başı arasında kalan kısımlar.

kasan başı: Yayın kollarında salın kasana bitiştiği yer. Buraya "kasan gözü"de denir, kasan gözü.

kasan gözü: kasan başı.

kasan sonu: Yayın kollarında kasanın yay başına bitiştiği yer.

kasanlı yay: Kasanları iri ve tok olan sert yay. berk yay, katı yay.

Kasr-ı Hümayun: Hünkar Kasrı.

kaş: Zihgirin baş parmak üzerine oturan uzunca kısmı. Bu kısma "damak" da denir, damak.

katı yay: Sert çekişli, sağlam ve kuvvetli yay, berk yay.

katı bağırlı yay: Boynuz oranı fazla olan sert çekişli yay.

katınç yay: mürekkeb yay.

kavs: yay, keman.

kavsname: Okçuluk risalesi. risale-i rumat, okname.

kayar ok: İyi uçan, uzağa giden, hedefini delen ok, çok ok, yüğrük ok, uçkun ok.

kayganlı boynuz: Dış yüzünden pul pul parçalar kalkan, yaycılarca makbul sayılmayan bir boynuz cinsi, boynuz.

keman: yay, kavs.

keman furuşan: Yay yapıp satan esnaf.

kemanger: Yaycı ustası.

kemankeş: Okçu, ok atıcı, tirendaz.

kemankeş pehlivan: İyi ok atan, güçlü kuvvetli okçu, tirendaz pehlivan.

Kemankeş Dergahı: Okçular Tekyesi, Tekye-i Tirendazan, Tekye-i Kemankeşan.

Kemankeşan Tekyesi: Okçular Tekyesi, Okmeydanı Tekyesi, Tekye-i Kemankeşan.

kemankeşlik sırrı: Kabza verirken üstadın talibin kulağına fısıldadığı nasihat sözü.

kemend: Yay kurmakta kullanılan deri veya örgü kuşak.

kemendsiz yay kurmak: Kemend kullanmadan yayın kirişini takmak. Her kemankeşin başaramayacağı güç ve tehlikeli bir iştir.

kepade: Okçuluğa yeni başlayanların idmanda kullandıkları bol ve gevşek yay. Bu yaylarla ok atılmaz, sadece kol alıştırmak üzere çekilip bırakılırdı. Kemankeşler fazla gevşek buldukları yaylara, bu kelimeden bozarak "kepaze" derlerdi, kepaze.

kepade talimi: Kepade yayı ile yapılan idman.

kepadekeş: Henüz kepade idmanı devresinde bulunan acemi okçu.

keşidegirlik etmek: Ko1 idmanı için yay çekmek; atıştan önce kol kızdırmak için bir süre yay çekmek, kullablama.

kıgaç atışı: At sırtında dörtnala giderken yerdeki cansız hedeflere ot atmak.

kılavuz: Çile ipliklerinin dolaşmasını önlemek için, aralarına katılan birkaç kat renkli ibrişim.

kılavuz atmak: Menzil ve koşu atışlarından önce hava durumunu anlamak için kılavuz oku atmak.

kılavuz oku: Hava durumunu anlamak için atılan çavuş ve ibriş oku, çavuş oku, ibriş oku.

kızağı bıçağı: Okun soyasını ve başparesini tesviye etmekte kullanılan keskin ağızlı bıçak.

kilitleme: Okun gezini çileye yerleştirip, baş işaret ve orta parmakla sıkıca kavramak, mandallama.

kiriş: Yay çilesi. Genellikle sırım veya sinirden yapılanına kiriş denirdi,

kiriş atmak: Çilenin herhangi bir sebeple yayın başından kurtulup fırlaması.Yay doldurulmuş iken kiriş atarsa tehlikeli olurdu, kiriş bırakmak.

kiriş bırakmak: kiriş atmak.

kiriş endam: okun endamı.

kiriş indirmek: Atıştan sonra yayın çilesini çıkarmak, yayı boşaltmak, yayı yasmak.

kirişlemek: Okun gezini çiledeki yerine takmak.

koğaz çam: Ok yapımında kullanılan makbul bir çam ağacı cinsi.

kol kızdırmak: Atıştan önce kol kaslarını ısıtmak için, bir süre yumuşak yayla atış yapmak.

kolçak: Kabza verirken üstadın talibin sol bileğine taktığı meşin bağ. Bilek siperinin kullanılmadığı dönemde, sol bileği ok çarpmasından korumak için kolçak kullanılırdı. Kolçak takmak, kökleri ahiliğe ve fütüvvet inancına kadar giden eski bir töredir. iğreti yen.

koluna kuvvet pehlivan: Atışta hazır bulunanların kemankeşlere söyledikleri başarı dileği.

kompozit yay: mürekkeb yay, katınç yay.

korucu: Okmeydanı'nı her türlü tecavüzden korumakla görevli kişiler. Bunlar yaz kış hergün meydanda bulunur, meydan vakfından para alırlardı. Amirleri yeniçeri ağası idi.

korucu başı: Meydanın güvenliğinden birinci derecede sorumlu kıdemli korucu.

koşu: Elverişli bir alanda düzenlenen ok yarışması. Kemankeşler derecelerine göre bölük bölük ayrılıp yarışırlar, her bölükten kazanan kemankeşe ödül verilirdi, dokuzyüzcü koşusu, binci koşusu, aşağı koşu, azmayiş koşusu, ihtiyar koşusu, sala koşusu. Risalelerde, menzil atışı için de bazen menzil koşusu dendiği görülmektedir, menzil koşusu.

koşuya kalmak: Koşuda, kendi sınıfında, en uzağa ok atıp ödül almak.

koşuya varmak: Ok koşusuna başlamak.

kubur: Ok konulup taşınan, yuvarlak, kapaklı deri çanta, okluk, tirdan.

kulak tutmak: Atılan oku izlemek üzere havacıların çöküp kulaklarını yere dayamaları, havacılar çöküp kulak tutmak.

kulak urub dikilmek: Atılan oku izlemek için yere kulak tutan havacıların okun düştüğü yeri anlamak üzere doğrulmaları.

kulağa çekmek: Ok tutan sağ el parmaklarını sağ kulak memesi altına kadar çekmek.

kullablama: İdman için yayın çilesini bir süre çekip bırakmak, kepade talimi.

kura: Ok koşularında aynı cins ok ve yay kullanılırdı. Haksızlık olmaması için, aynı çeşit oklar bir araya toplanır, yarışmacı sayısına göre eşit öbeklere ayrılırdı. Koşuya katılmayan bir kişi, yarışmacıların zihgirlerini toplar, bunları gelişigüzel ok öbekleri üzerine bırakırdı. Zihgir sahibleri kendi kısmetlerine düşen öbeği alırlardı. Buna kura denirdi.

kuş dilli boynuz: Dış yüzünden sivri sivri parçalar kalkan, yaycılarca makbul sayılmayan bir boynuz cinsi, boynuz.

küşad vermek: Ok atmak.

küşad-ı dergah: Okmeydanı Tekyesi her yıl Hıdırellez günü açılır, bu münasebetle ziyafet verilir, sohbet edilir, akşam üzeri çeşitli ok ve puta koşuları yapılırdı. Tekye ve meydan kasım başına kadar açık kalırdı. küşad-ı meydan, Ruz-ı Hızır.

küşad-ı meydan: Okmeydanı'nın Hıdırellez'de atışa açılması. küşad-ı dergah. Ruz-ı Hızır.

kürsü: Kabzayı kavrayan sol yumruğun üst gerisindeki şişkince yer. Çekişte okun ucu buraya getirilirdi. oku kürsüye bindirmek.

küpido yayı: Greklerin İskitlerden öğrenip yaptıkları bir çeşit mürekkeb yay.

küştiban: zihgir, şast, engüştvane.

L

Lalizade boyu ok: Kolları kısa bir kişi olan kemankeş Lalizade Ahmed Efendi'nin özel olarak yaptırdığı kısa yaylarla atılan ok. Sonradan kısa menzil oklarına bu ad verilmiştir. Lalizade boyu yay.

Lalizade boyu yay: Kemankeş Lalizade Ahmed Efendi'nin kendi koluna göre yaptırdığı kısa yay. Kısa atış yayları sonradan böyle anılmıştır.

M

mahal-li hava: hava yeri.

makrama hava etmek: Havacılar bazen tülbent yerine makrama atarak işaret verirlerdi. 4 dülbend etmek (eylemek).

mandallama: kilitleme.

mecra oku: Çarh yayı ile atılan, demir temrenli kısa ok. Yaydaki oluğa yerleştirilerek atıldığı için bu ad verilmiştir, ayak yayı, çarh, zemberek.

menzil: Okmeydanlarında, belli bir rüzgarla 900 gezden aşırı ok atılıp açılan ve rekor kırıldıkça taş dikilen sabit atış yeri.

menzil açmak: Meydan yetkililerinden izin alıp, ana taşı diktirip, buradan en az 900 gez ok atarak baş taşı diktirmek. Bu şartlar tamamlanınca yeni bir menzil açılmış olurdu, menzil bünyad etmek.

menzil almak: Menzilde rekor kırarak taş diktirmek. feth-i menzil.

menzil atılmadan kalmak: Menzilde herhangi bir sebeple ok atılmaz veya atılamaz olmak, atılmadan kalmak.

menzil atmak: Menzilde rekor kırarak taş diktirmek, menzil almak.

menzil atmanın vakti: Menzil atışlarının yapıldığı ikindi vakti, atış vakti.

menzil atışı: Menzilde rekor kırmak üzere yapılan ok atışı.

menzil aşırmak: Bir menzilde bütün taşları geçerek rekor kırmak.

menzil bozmak: Menzil atıp, o menzildeki son rekoru geçersiz kılmak.

menzil bünyad etmek: menzil açmak.

menzil dikmek: menzil taşı diktirmek.

menzil koşusu: koşu.

menzil nişanı: Rekor kırılan yere, taş dikilinceye kadar kaybolmaması için dökülen çakıl yığını, nişan koymak (etmek).

menzil okçuluğu: Menzil atışlarıyla ilgili okçuluk.

menzil oku: Menzil atışında kullanılan ok; pişrev oku. Bazı özel menzillerde heki ve azmayiş oku da atılırdı.

menzil sahibi: Bir menzilde rekor kırıp menzil taşı diktirmiş kemankeş, sahib-i menzil.

menzil sürmek: Daha önce kendi kırdığı rekordan daha aşırı atarak, önceki taşını yeni yerine naklettirmek, taşını sürmek, yerini sürmek.

menzil talibi: Bir menzilde rekor kırmak üzere çalışmalar yapan kemankeş, talib-i menzil.

menzil taşı: Bir menzilde kırılan rekoru belirtmek için diktirilen işaret taşı. Çoğunun üzerinde rekor sahibinin adı, mesleği, rekor ölçüsü ve tarihi yazılı bir kitabe bulunurdu, seng-i menzil.

menzil taşı diktirmek: Hazırlattığı menzil taşını, daha önce nişan konulan yere diktirmek.

menzil üzerine durmak: Rekor kırmayı amaçladığı menzilde atışlar yapmak.

menzil yayı: Menzil atışlarında kullanılan pişrev yayı, pişrev yayı.

menzil ziyafeti: Rekor kıran kemankeşin, imkanı ölçüsünde vermesi adet olan yemek.

menzilde sual eden ihtiyar: Kırılan bir rekorun geçerli olup olmadığını araştıran, şahidleri sorguya çeken meydan ihtiyarlarından biri.

menzile bünyad urmak: Uzun zaman atılamamış bir menzilde rekor kırmak.

menzili boza yazmak: Rekor kırmağa ramak kalmak.

menzil-i hümayun: Padişahın atıp rekor kırdığı menzil. Saygısızlık olmasın diye bu menzilde atış yapılmazdı.

menzili yakın atmak: Okunu menzilin baş taşına yakın bir mesafeye eriştirmek; rekor kırmağa az kalmak.

menziller şeyhi: Kanunname-i Rumat'da geçen bu ünvanda görevlinin Meydan şeyhi'nden ayrı olduğunu, bu kişinin sadece menzil atışlarıyla ilgilendiğini sanıyoruz. Bu ünvan Kanunname'de Şeyhü'l-Menazil fı'l-Meydan diye geçiyor.

meremmetli ok: Ayağı kırılıp onarılmış ok. Ayağı kırılan ok hemen elden çıkarılmaz, birkaç kere onarılıp kullanılırdı. ok ayaklamak.

meremmetli yay: Boynuzu yenilenmiş yay. Yaylar zamanla boynuz bırakabilir, bu kısım değiştirilebilirdi. Yayda meydana gelen diğer bozulmalar tamir kabul etmezdi.

mertek: Üzerine yay konulan ızgaralı ağaç askı, yay askısı.

meska (mesekka): 1. Ok ve yay yapımında bir yapıştırma usulü. Boynuz veya ağacın yapışacak yüzlerine önce bir kat tutkal sürülüp kurumağa bırakılır, sonra ikinci kat tutkal sürülerek yapıştırılırdı. Bazen da, ilk kat tutkal tükrükle ıslatılarak yapıştırılırdı. 2. İçi bıçakla kazınarak inceltilmiş Üsküdar meşini. Bilek siperinde oluk içine yapıştırılır veya kabza meşini yapılırdı, kabza meşini.

meşk: Toplu olarak yapılan yarışma dışı ok atışları.

meşk oku: Meşk atışlarında kullanılan ok. Heki, karabatak ve azmayiş oku.

meşk yayı: Meşk atışları yapılan yay. Heki yayı.

meydan: Okmeydanı.

meydan adabı: Okmeydanı'nda titizlikle uyulması gereken usul, töre ve davranışlar. Yolsuzluk ve saygısızlık yapan kimseler, "Bizimle oturma!" denilerek azarlanır ve pişman olup özür dileyinceye kadar meydana alınmazlardı.

meydan amiri: Yeniçeri Ağası aynı zamanda Okmeydanı'nın en yüksek inzibat amiri idi. Divana Meydan şeyhi tarafından sunulan, tecavüzlere ilişkin arzuhaller, "icabınca amel oluna" kayıtlı bir fermanla ona iletilirdi. Gereğinde Galata Kadısı da yolladığı bir naible duruma el koyabilirdi. Meydan Kadısı, Naib.

meydan ehli: Meydan toplantılarında ve atışlarda bulunmağa hak kazanmış kişiler; meydan görevlileri, ihtiyarlar, kemankeşler, yaycı ve okçu ustaları, meydan müdavimleri.

Meydan günü: Okmeydanı 'nda atışların yapıldığı pazartesi ve perşembe günleri, atış günü, yevm-i meydan. Ancak idman ve meşk atışları yapılan, haftanın diğer günlerine "yevm-i maada" denilirdi -yevm-i maada.

Meydan haritası: Okmeydanı'nın sınırlarını gösteren, Meydan Odası'nda asılı harita. Bir tecavüz durumunda başvurmak üzere, ilk defa 17.Yüzyılda Abdullah Efendi tarafından yaptırılmış, daha sonra birkaç kere yenilenmiştir.

meydan hatibi: Okmeydanı Mescidi'nin hatibi.

meydan ihtiyarları: Okçulukla ilgisini sürdüren yaşlı ve saygıdeğer kemankeşler. Meydan adabını korumak konusunda söz sahibiydiler. İhtiyaı an-ı Meydan, Vacibü'r-Riaye-i Meydan,

meydan imamı: Okmeydanı Mescidi'nin imamı.

meydan kadısı: Okmeydanı ile ilgili hukuki meseleleri çözmek üzere Galata Kadısı tarafından görevlendirilen naib -naib.

meydan müdavimi: Meydana sık sık gelen okçuluğa meraklı kimse.

meydan nakibi: Meydan şeyhi'nin yardımcısı. Vekilharç.

meydan Nazırı: meydan amiri.

meydan odası: Okmeydanı Tekye'sinde Mescid'e bitişik toplantı salonu. Burada birlikte yemek yenir ve sohbet edilirdi. Duvarlarında, zarb okuyla delinmiş çeşitli hedefler ve yazı levhaları asılı idi.

meydan piri: Okmeydanı'nın en yaşlı kişisi. meydanın Pir-i Pişkademi.

meydan sınırı: Okmeydanı'nın sınır taşları ile belirlenmiş hududu. Bazı risale ve fermanlarda ayrıntılı olarak gösterilen meydan sınırı, 17. Yüzyılda ayrıca bir harita ile de tesbit olunmuştur. Meydanın hemen her devirde çeşitli tecavüzlere uğradığını, bu konuda çıkartılan çok sayıda fermandan öğreniyoruz.

meydan şeyhi: Okmeydanı'nın yönetimiyle görevli kişi. Meydan toplantılarında ve ok atışlarında dini törelere geniş yer verilerek bunlara titizlikle uyulduğu halde, Okmeydanı Tekyesi bir tarikat tekyesi olmadığı gibi, Okmeydanı şeyhi de bir tekye şeyhi, post-nişin değildi. Okmeydanı teşkilatı, bugünkü okçuluk federasyonu, meydan şeyhi de federasyon başkanı idi. Önceleri menzil sahibi kemankeşler arasından seçimle iş başına gelen Meydan şeyhleri daha sonra hatt-ı hümayunla göreve atanmışlardır. Meydan şeyhi'ne çeşitli ünvanlar verilmiştir. - şeyhü'l-meydan, şeyhü'r-rumat, atıcılar şeyhi, şeyhü'r- ramiyan, okçular şeyhi, şeyh-i tirendazan, şeyh ve reis-i tirendazan, reis-i tirendazan, reis-i tirendazan-ı rikab-ı hümayun.

Meydan Ululları: Meydan İhtiyarları.

meydana tecavüz: Okmeydanı sınırları içine bağ ve bahçe açmak, mezar kazmak, meydan çeşmesi suyunu bostanlara çevirmek, hayvan otlatmak, Tekye'ye at bağlamak gibi yolsuz davranışlar.

meydan-ı tir: Okmeydanı.

meydan-ı tirendazan: Okmeydanı.

meydanın pir-i pişkademi: meydan piri.

meydanlık: Yay çilesinin orta kısmına enlice sarılan renkli ibrişim sargı.

mıhlet: At sırtından arkaya ok atma idmanında kullanılan, eğere iple bağlı nişan torbası.

Minber Sofası: Okmeydanı tekyesi yakınında, etrafı taş duvarlı, yüksekçe dua ve atış yeri. Buradan puta sepeti'ne atış yapılırdı.

Moğol yayı: Başları uzun ve arkaya kıvrık bir çeşit mürekkeb yay.

muşamba: Kabza sargısı.

mücevvef ok: Uzunluğuna kesilmiş ince kamış şeritlerin birbirine yapıştırılarak yapıldığı içi boş ok. -kamış ok.

Müdür-ü Mürebbi-i Tirendazan: Acemi atıcılara okçuluk kaidelerini öğreten kemankeşlere nezaret eden görevli. Bu ünvana yalnız M. Kani'nin kitabında rastlandığına göre, 19. Yüzyılda konulmuş bir görev olmalıdır.

mülayim yay: Yumuşak çekişli yay, bol yay.

mürekkeb yay: Ağaç, boynuz ve sinirden yapılan kompozit yay. Bu yaylar çeşitli bakımlardan tek parça ağaçtan yapılan yekpare yaylardan üstündür, katınç yay.

müstakil menzil: Sadece o menzili açan kemankeşin atış yapabileceği menzil. Bu ayrıcalık yalnızca menzil açan padişahlara tanınmıştı. Aslında burada da isteyen atış yapabilirdi; fakat padişaha saygısızlık etmemek için, buna kimse kalkışmazdı. menzil-i hümayun.

müstehik-ki menzil: Kabza almış, bir menzilde rekor kırıp taş diktirmek hakkını kazanmış kemankeş. menzil talibi.

Mütevelli: Okmeydanı vakfının nakit gelirinden, menkul ve gayrimenkul mallarının korunmasından sorumlu kimse. Kanunname-i Rumat'da bu konuda şu ünvan kullanılmıştır: Şeyh-i Mütevelli-i Akçe-i Vakf-ı Nukud. Burada Mütevelli Şeyhi sözünden bir anlam çıkaramıyoruz.

Mütevelli-i Meydan: mütevelli.

N

naib: meydan kadısı.

navek: ok. Bu kelimeye okçuluk literatüründen çok, tarih ve edebiyat metinlerinde rastlanmaktadır.

navekendaz: Okçu, tirendaz.

nazar: Puta okçuluğunda nişanı gözlemek.

neft oku: Ucuna bez sarılıp, nefte batırılarak ateşlenen bir çeşit yangın oku. Ateş oku da denirdi. ateş oku, yangın oku.

nişan: 1. Ok atılan her çeşit sabit hedef; puta, amaç. 2. Rekor kıran okun düştüğü yeri gösteren işaret.

nişan dikmek: Rekor kırdığı yere bir işaret taşı dikmek.

nişan koymak (etmek): Menzilde rekorun kırıldığı yere, taş dikilinceye kadar kaybolmaması için bir miktar çakıl yığmak, menzil nişanı.

nişan oku: Hedef atışlarında kullanılan her çeşit ok. - puta oku, talimhane oku, zarb oku.

nişan taşı: Ok koşularında kırılan önemli bir rekorun unutulmaması için dikilen taş. Bunu menzil taşı ile karıştırmamak gerekir. Sadece padişahların kırdığı tüfek veya ok rekorları için nişan taşı dikildiğini görüyoruz.

nişan taşı diktirmek: Koşuda kırılan bir rekor için taş diktirmek.

nişan(a) atmak: Hedef atışı yapmak.

nişanı canevinden vurmak: Oku nişanın tam ortasına isabet ettirmek.

niyyet-i gaza!: gaza niyyetine!

O

ok: Tir, sehm, navek, pertav.

ok altı: Menzilde okun atılacağı yer. hava yeri, hava altı.

ok altına durmak: Menzil atışında hava yerinde bulunmak. -havaya durmak.

ok aşırmak: 1. Menzilde baş taşından aşırı atıp rekor kırmak. 2. Koşuda rakibinden daha ileriye ok atmak. - okunu basmak.

ok atımı: Bir uzunluk ölçüsü. Mikdarı konusunda çeşitli tahminler ileri sürülmüştür. Okçuluk literatüründe bu ölçü kullanılmaz. Daha çok tarihi metinlerde geçen bu ölçünün, isabetli bir ok atışı 300-400 gez olduğuna göre, 200-250m geldiği söylenebilir.

ok atışmak: Meşk veya koşu atışı yapmak. - ok yarışmak.

ok ayaklamak: Okun kırılan ayağını onarmak - meremmetli ok, okun meremmetli.

ok boyu: 65-70 cm arasında bir uzunluk ölçüsü. Daha çok göz kararı ölçmelerde kullanırlardı.

ok bulanmak: Çeşitli sebeplerle, okun atışta veya havada sarsılıp yön değiştirmesi, ok oynamak, ok havada oynamak.

ok çıkarmak: 1. Rekor kıran oku; şahidler önünde usulüyle yerden çekip, silip sahibine vermek, oku geri çekmek. 2. Okunu gittikçe daha ileri atmak, ok sürmek.

ok çubuğu: Ok yapımında kullanılmak üzere çubuklar halinde kesilip hazırlanmış kereste.

ok dokunmak: Kaza ile bir tarafına ok çarpmak.

ok düzmek: 1. Okun ince tesviyesini yapmak, yelek ve soyasını takmak, oka saz vermek. 2. Atıştan önce okun bakımını yapmak, silip cilalamak, yelek kıvrımlarını düzeltmek.

ok gezlemek: 1. Oka gez kertiği açmak. 2. Okun gezini çiledeki yerine takmak, gezlemek, çileye ok bağlamak.

ok haddesi: Ok yapımında kullanılan, okun çeşitli kısımlarının kalınlığını tesbite yarayan delikli ölçü tahtası, ok masdarı.

ok havada oynamak: Hatalı atış veya hava şartları yüzünden okun havada sarsak gitmesi, yönünü değiştirmesi. ok bulanmak, ok oynamak.

ok kaçırmak: 1. Umulandan daha ileriye ok atmak. 2. Okun nereye düştüğünü bulamamak.

ok kondurmak: Okunu attığı yere saplamak. Düşen okun yere saplanması gerekirdi.

ok koşusu: koşu.

ok kuburu: kubur.

ok masdarı: ok haddesi.

ok menzili: menzil.

ok oynamak: ok havada oynamak, ok bulanmak.

ok sançmak: Bir yerine ok saplanmak, ok dokunmak.

ok sehpası: Zarb idmanı yapmakta kullanılan pamuk çekirdeği dolu torbanın konulduğu ayarlı sehpa.

ok serpmek: Düşmana ok yağdırmak, yağmur oku, tir-i baran.

ok sunmak: Atış yapan kemankeşe ok vermek, Bir hadise göre, ok sunmanın, ok yapmak ve ok atmak kadar kadar sevabı vardır.

ok sürmek: Okunu gittikçe daha uzağa atmak, ok çıkarmak, ok yürütmek.

ok şahlanmak: Hatalı atış yüzünden, okun yaydan çıkarken yukarı fırlaması.

ok tezgahı: Ok yapımında kullanılan tezgah.

ok tımarı: Oka tav verip nemini almak, mumlu bezle sıkıca silip cilalamak, yeleklerini ütüleyip düzeltmek gibi bakım işleri.

ok torbası: Uzun zaman saklanacak okların konulduğu, ağzı uçkurlu bez veya deri torba.

ok traş etmek: Okun ince tesviyesini yapmak.

ok yarışmak: (yarıştırmak): Meşk veya koşu düzenleyip ok atışmak, ok atışmak.

ok yeleklemek: Oka yelek takmak; bozulan bir yeleği değiştirmek, yelek urmak.

ok yonmak: Okluk çubuğa çeşitli rendeler ve törpüler ile ok biçimi vermek; okun kaba tesviyesini yapmak.

ok yürütmek: Okunu gittikçe daha uzağa atmak, ok çıkarmak, ok sürmek.

ok zarblı dokunmak: Okun nişana şiddetle vurması, hedefi delmesi, zarb urmak.

oka kamçı vermek: Ok atarken kabza tutan sol yumruğunu ileriye doğru itmek. kamçı, yumruk kamçısı.

oka saz vermek: 1. Okun ince tesviyesini yapmak, yeleğini ve soyasını takmak. 2. Atıştan önce okun bakımını yapmak, silip cilalamak, yeleğini düzeltmek, ok düzmek, ok timarı.

oka sığama vermek: Sığama denilen rendelerle okun ince tesviyesini yapmak.

oka tav vermek: Sıcak kuma sokarak okun rutubetini almak, ok tımarı.

oka yelek urmak: Oka yelek yapıştırmak, ok yeleklemek, yelek urmak.

okçu: Ok yapan ve satan kişi, okçu ustası, tirger. 2. Kemankeş, tiendaz.

okçubaşı: Padişahın hizmetindeki kemankeş.

okçular dergahı: Okmeydanı Tekyesi.

Okçular Sicilli: Kabza almış kemankeşlerin kayıt edildiği defter. 17 Yüzyılın sonuna kadarki kısım bir yangında yok olmuştur, Atıcılar Sicilli.

okçular şeyhi: Meydan şeyhi.

okçular tekyesi: Okmeydanı Tekyesi.

okluk: Ok konulan çanta veya kutu, kubur, tirkeş, tirdan.

Okmeydanı: Ok atışlarına özellikle menzil okçuluğuna ayrılmış geniş alan. Üzeri menzil taşlarıyla kaplı olduğundan sadece ok atışları yapılır ve bu bakımdan çevgan meydanı, cirit meydanı, cündı meydanı gibi boş spor alanlarından ayrılırdı. İmparatorluk sınırları içindeki bir çok ilde Okmeydanı vardı. Bunlardan en büyüğü ve bir vakfa bağlı olanı İstanbul Okmeydanı idi.

Okmeydanı namazgahı: Aynı zamanda bir dua meydanı olan İstanbul Okmeydanı'ndaki minberli namazgah.

Okmeydanı tekyesi: İstanbul Okmeydanı'nda çevresi taş duvarla çevrili, mescid, toplantı ve yemek salonu, hünkar kasrı, şeyh odası, hizmetkar odaları, mutfak gibi bölümlerden meydana gelen yapı topluluğu. Buraya tekye veya dergah denilmesi bizi yanıltmamalıdır; burası ayin yapılan bir tarikat tekyesi değil, bugünkü anlamda bir spor kulübü, okçuluk federasyonu idi, okçular tekyesi, tirendazlar tekyesi, tekye-i tirendazan, okçular dergahı, tekye-i kemankeşan.

oku düzenlemek: Atış sırasında oka istenilen yönü vermek. -dümenlemek.

oku geri çekmek: Rekor kıran oku saplandığı yerden çekip almak, ok çıkarmak.

oku kürsüye bindirmek: Atış sırasında okun ucuna sol yumruk üzerindeki kürsü yerine kadar çekmek, kürsü.

okun çağı: Okun sağlamlığı; ağacının kalitesinden ve yapılış ustalığından gelen dayanıklılığı.

okun dirhemi: Okun ağırlığı. Oklar çeşitlerine göre değişik ağırlıkta yapılırdı, okun vezni.

okun endamı: Okun gövde biçimi. Oklar üç ayrı endamda yapılırdı. 1. Kiriş endam: Gövdesi baştan baldıra kadar bir kararda devam eden, ayağı uca kadar hafif incelen ok. 2. Tarz-ı has: Boğazı ve ayağı az ince, orta kısmı kalınca ok. 3. Şem'endam: Boğazı ince, Gövdesi göbeğe kadar kalınlaşıp baldırdan uca kadar fare kuyruğu gibi incelen ok.

okun meremmeti: Ayağı kırılan okun onarılması, meremmetli ok, ok ayaklamak.

okun mizanı: Okun dengesi. Bu denge, okun orta yerine bir ip geçirilerek kontrol edilirdi.

okun vezi: Okun ağırlığı, okun dirhemi.

okunu basmak: Rakibinin okunu geçmek. -ok aşırmak.

okunu içerden ayırtlayıp atmak: Oku iç kabzaya kadar çekip atmak. -iç kabzadan atmak.

oluklu yay: Boylarına göre tasnifte, birinci ile ikinci boy arasındaki guruba giren yay.

Osmalı (Türk) yayı: Asya ve Yakın Doğu yayları grubuna giren, fakat hepsinden daha fazla geliştirilmiş bir mürekkeb yay çeşidi.

Ö

öc: hedef, nişan, amaç, puta, ayna.

ödül (öndül): Koşularda en uzağa ok atana veya hedefi en çok vurana verilmek üzere ortaya konulan mükafat.

ödül (öndül) almak: Koşuyu kazanıp ortaya konulan mükafatı almak.

ödül (öndül) koymak: Koşuyu alana verilmek üzere, önceden ortaya bir mükafat koymak. Koşunun kumar sayılmaması için ödül koymak bazı kaidelere bağlanmıştı.

öğrence oku: idman oku.

ötkün ok: çavuş oku, çağırkan ok.

P

padaş: Okçuluk arkadaşı, kabzadaş, hemkiriş.

pehlivan: kemankeş, tirendaz.

pehlivana havadar olmak: Menzil atışı yapan kemankeşin hava yerinde durmak; ona hava şahidi olmak.

pelenk: Ok yapımında kullanılan makbul bir çam ağacı cinsi.

pertav (pertev, pertab) oku: Harb oku, tirkeş oku. Bazen menzil oku için de bu kavram kullanılıhr.

pertav (pertev, pertab) yayı: Harb yayı, tirkeş yayı. Bazen menzil yayı için de bu kavram kullanılır.

peykan: ok temreni, başak, sinan, temren.

peylek: Ok yeleği, yelek, yük, sakal.

pişrev gezi: Az kullanılan bir uzunluk ölçüsü. Ortalama pişrev oku boyu 62 cm olduğuna göre, gez ölçüsünden (66 cm) daha kısadır, gez.

pişrev koşusu: Pişrev yayı ve oku ile yapılan koşu. Bazen menzil atışlarına da böyle denilirdi, koşu, menzil koşusu.

pişrev menzili: Pişrev okuyla atılan menzil. Aslında menziller pişrev okuyla atılır, sadece kamış pişrev menzili ve ağaç pişrev menzili diye bir ayırım yapılırdı. Sonradan, heki ve azmayiş okuyla da menziller açılınca aradaki fark böylece belirtilmiştir, heki menzili, azmayiş menzili, aşağı koşu menzili.

pişrev oku: Menzil atışlarında ve koşularda kullanılan ok. Yapılışlarına göre, kamış pişrev, ağaç pişrev, bakkam ayaklı pişrev gibi çeşitleri vardı.

pişrev yayı: Pişrev oku atılan timarlı ve tozlu menzil yayı, menzil yayı, tozlu yay, tımarlı yay.

puta: Deriden yapılmış, içi pamuk çekirdeği ve talaş dolu, armut biçimindeki ok hedefi. Bir direğe yerleştirilir, vuruşlarda ses vermesi için etrafına küçük çanlar asılırdı.

puta atışı: Putaya yapılan ok atışı, hedef atışı.

puta koşusu: Hedef olarak puta kullanılan nişan koşusu, puta oku: Ucu zeytuni demir temrenli nişan oku.

puta sepeti: Hedef olarak kullanılan, içi muhtemelen kum dolu büyük sepet veya küfe. İstanbul Okmeydanı’nda, Sala Minberi’den atış yapılan böyle bir puta bulunmaktaydı.

puta yayı: Her çeşit hedef atışlarında kullanılan sağrılı yay, sağrılı yay, hedef yayı.

Puta zihgiri: Hedef atışlarında kullanılan Zihgir, sast. Menzil koşu ve meşk atışlarında kullanılanına “atış zihgiri” denilirdi. Kayıtlarda çok kere sadece “zihgir” denilmekte, aralarındaki fark anlaşılamamaktadır, zihgir, şast.

R

rami: Okçu, kemankeş, tirendaz.

refleks yay: Kurulu değilken iyice tersine kıvrık duran yay. Hemen bütün mürekkeb doğu yayları refleks yaylardır. Bu özelliğini yitirmesin diye atış bitince kirişi çıkarılır, yasılırdı.

reis-i tirendazan: Meydan şeyhi.

reis-i tirendazan-ı rikab-ı hümayun: Meydan şeyhleri hatt-ı hümayunla atanmaya başlanınca, padişahın hizmetinde olunduğunu belirtmek üzere bu ünvanın da kullanıldığını görmekteyiz, meydan şeyhi.

remi (remy): Ok atma.

remy-i sedad: ip altından atma.

remyü'l-kabak: kabak atışı.

rikab-ı hümayun atıcıbaşısı: Padişah hizmetinde olan okçuların başı, okçubaşı. Meydanın itibarlı kişilerindendi, vacibü'r- riaye-i meydan.

rumat: Okuçular, kemankeşan, tirendazan.

ruz-ı hızır: Her yıl Okmeydanı tekyesi'nin atışa açıldığı 6 Mayıs günü. Hızır İlyas, Hıdırellez. küşad-ı dergah, küşad-ı meydan, ruz-ı kasım: Her yıl Okmeydanı tekyesi'nin atışa kapandığı 8 Kasım günü.

S

sadak: Ok ve yay çantası, tirkeş, gedeleç.

sağrılı yay: Kolları ve kabzası, atın sağrı derisi ile kaplanmış hedef ve harb yayı, puta yayı, talimhane yayı, tirkeş yayı, sahib-i kabza: kabza sahibi.

sahib-i menzil: menzil sahibi.

sakal: Ok yeleği, yelek, peylek, yük.

sal: Yayın kollarında kabza ile kasan arasında kalan yassıca kısımlar.

sala azmayişi: Aşağı koşu atışlarında kullanılan azmayiş okundan biraz daha kısa, zeytuni demir temrenli ok, aşağı koşu azmayişi.

sala koşusu: aşağı koşu, ihtiya koşusu.

salkı(ya) atmak: Menzil atışında okunu ana taşından fazlaca sağa veya sola atmak, aykırı atmak.

sallı yay: Salları uzunca, mülayim çekişli yay.

sandaloz revganı: Yayları cilalamakta kullanılan bir çeşit yağ.

sarık bozmak: Menzilde rekor kırıldığını haber vermek için, havacıların sarık çözüp havaya fırlatması, destar bozmak.

sarsak atışı: Ayağını yere sıkı basmamak, kabzayı veya oku sıkı tutmamak gibi sebeblerle düzgün yapılamayan atış.

saz etmek: Okun ince tesviyesini yapıp, soya ve yeleğini takmak; atıştan önce okun bakımını yapmak, oka saz vermek. 2. Atıştan önce yayın bakımını yapmak, tımar vermek, yay ve kirişin atıcının koluna uygunluğunu kontrol etmek. yayı koluna saz etmek.

saz telli: Ok yapımında kullanılan, makbul bir çam ağacı cinsi.

sekizyüz gez azmayiş atmak: Kabza almanın şartlarından biri. Kabza alabilmek için talibin en az 800 geze azmayiş ve 900 gez pişrev atması gerekiyordu, kabza almak.

seng nasb etmek: Menzil veya nişan taşı dikmek, menzil dikmek, menzil taşı diktirmek, nişan taşı diktirmek.

seng-i menzil: Menzil taşı, menzil taşı.

sığama: Değişik cinsleri olan ok rendesi, boğaz sığaması.

sınır taşı: Okmeydanı'nın sınırını belirlemek için dikilen taş, meydan sınırı.

sırım kiriş: Daha çok Arab yaylarında kullanılan, deriden yapılma kiriş.

sicilli kemankeş: Gereken şartları yerine getirip, üstadından kabza ve icazet almış, Okçular Sicilli'ne kayıd olunmuş kemankeş, icazetli kemankeş,

sinan: Ok temreni. temren, başak.

sinekeş: Oku göğsüne doğru çekip atan kemankeş.

sinir döşemek: Yay yapımında kolların dış yüzüne açılan ta'şin oluklarına tutkala batırılmış sinir liflerini yayıp yapıştırmak.

sinir kalemi: Yaya sinir döşemekte kullanılan çelik uçlu alet.

sinir kiriş: Hayvan sinirinden yapılan yay kirişi. Eski Türklerin kurt siniri kullandıkları rivayet olunur.

sinir tarağı: Yay döşenen sinirleri liflerine ayırmakta kullanılan çelik dişli tarak.

sinirsek yay: Sinir oranı fazlaca tutulmuş, mülayim çekişli yay.

siper: bilek siperi.

siper başı: Bilek siperinde oluğun ön tarafı.

siper kuyruğu: Bilek siperinde oluğun arka ucu.

siper oluğu: Bilek siperinde okun yerleştirildiği oluklu kısım.

siper tablası: Bilek siperinde ele ok çarpmasını önlemek için konulan oval biçimli tabla. tabla.

Sivrikoz Çardağı: Fatih devrinde Okmeydanı Tekyesi henüz yokken, kemankeşlerin dinlendiği çardak. Bazı kayıtlarda Sivriceviz Çardağı, Sorkun çardağı diye de geçmektedir.

Sorkun Çardağı: Sivrikoz Çardağı.

soya: Menzil, koşu ve meşk oklarının ucuna takılan kemik, fildişi veya balık dişi temren. Boynuz ucundaki sert kısımdan da yapılırdı. Temrenin aksine, okun ayağı soyaya girerdi.

sultana layık yay: Es’ar (narh) defterlerinde, en yüksek kaliteli yaylar için bu ifade kullanılmaktadır.

Ş

şahid: Menzil atışlarında, rekorun geçerli sayılıp sayılmayacağı konusunda ifadesine başvurulan görgü tanığı. Menzil taşı dikilebilmesi için, ayak ve hava yerinde bulunan ikişer şahidin, atışın usulune uygun yapıldığı yolunda ifade vermesi gerekirdi. Ayak şahidi, hava şahidi.

Şahid-i zur ile taş dikmek: Yalancı şahidler tutup hile ile taş diktirmek. Yolsuzluk anlaşılırsa, taş söktürülür, hile yapan kemankeş bir daha meydana alınmazdı.

şakird: 1. Yaycı ve okçu ustasının yardımcısı, çırağı. 2. Okçuluğa yeni başlayan hevesli.

şartlı menzil: Atılabilmesi için, genel şartlar yanında bazı özel şartlarda konulmuş menzil. Söz gelişi, İstanbul Okmeydanı’ndaki DİRHEM MENZİLİ’nde atış yapabilmek için daha önceki rekorda kullanılan yaydan 2 dirhem fazla yay kullanmak şarttı. BEŞ DİREK MENZİLİ’nde sadece Darüssaade Ağaları ok atıp taş dikebilirdi.

şast: 1. Zihgir. 2. Atıcıya göre menzilin sağ tarafı. Okçuluk literarüründe sağ ve sol sözleri kullanılmaz, yay kabzası sol elle tutulduğu için sol tarafa kabza, şast sağ el baş parmağına takıldığı için sağ tarafa şast denilirdi.

şast ve kabzadan geçmek: Okçulukta sağını solunu öğrenmek; bu mesleğin sıkıntılarını çekip usta kemankeş olmak.

şasta atmak: Menzil atışında okunu ana taşının sağ tarafına düşürmek, şasta bak: Atılan okun sağ tarafa gittiğini belirtmek için söylenirdi.

şasta salkı atmak: Menzil atışında oku gereken ölçüden fazla sağ tarafa kaçırmak. Bu durumda kırılan rekor geçersiz sayılırdı.

şem'endam: okun endamı.

şeşhane yay: İç veya dış yüzü uzunlamasına yivlerle süslenmiş yay.

şeyh ve reis-i tirendazan: meydan şeyhi.

şeyh-i mütevelli-i akçe-i vakf-ı nukud: mütevelli, mütevelli-i meydan.

şeyh-i tirendazan: meydan şeyhi.

şeyhü'l-kemankeşan: meydan şeyhi.

şeyhü-l-menazil fi'l Meydan: menziller şeyhi.

şeyhü'l-meydan: meydan şeyhi.

şeyhü'r-ramiyan: meydan şeyhi.

şeyhü'r rumat: meydan şeyhi.

T

tabla: 1. Hedef levhası. 2. Bilek siperinde eli koruyan oval siperlik, bilek siperi.

takviyeli yay: Boynuz ilavesiyle kuvvetlendirilmiş basit, yekpare ağaç yay.

talib-i kabza: Kabza talibi.

talib-i menzil: menzil, talibi.

talim oku: Menzil ve hedef idmanında kullanılan yeleksiz ok, hava gezi, torba gezi, öğrence oku.

talimhane: Hedef atışları yapılan resmi veya ücretli özel poligon,

talimhane oku: Talimhane yayları ile atılan hedef oku.

talimhane yayı: Büyük boyda, sert çekişli hedef yayı.

tarz-ı has: okun endamı.

tasma: Bilek siperini tutturmağa yarayan tokalı kayış, bilek siperi.

taş dikmek (diktirmek): menzil taşı diktirmek, menzil dikmek, nişan taşı diktirmek.

taş dikmeden kalmak: Rekor kırdığı halde, çeşitli sebeplerle menzil taşını diktirmemek veya diktirememek. Kemankeşler bazen rekoru küçümseyerek, daha fazla atmak umuduyla diktirmez, yerini süremezse zaman aşımına uğrayıp dikilmeden kalırdı. Taşını diktiremeden ölen veya şehid düşenlerin taşını ekseriya arkadaşları teberrüken diktirirlerdi. teberrüken taşını diktirmek.

taşını doğrultmak: Yerini doğrultmak anlamında yanlış kullanılan bir ifade. Çünkü salkı bir rekora zaten taş diktirilemezdi, yerini doğrultmak.

taşını söktürmek: 1. Taş diktirdiği halde, daha sonra bu rekorunu küçümseyip taşını çıkarmak. 2. Yalancı şahidlerle diktirildiği anlaşılan yolsuz taşı çıkartıp atmak. şahid-i zur ile taş dikmek.

taşını sürmek: Rekor kırdığı menzilde, bir süre sonra yeni bir rekor kırarak taşını oraya aldırmak. yerini sürmek, menzil sürmek.

ta'şin: Yay yapımında, yapıştırılacak yüzeylere yiv açmakta kullanılan çelik dişli alet.

ta'şin çekmek: Yayın yapıştırılacak yüzeylerine ta'şinle yivler açmak, ta'şin.

Tatar hanına layık yay: Es'ar (narh) kayıtlarında, yüksek kaliteli yaylar için bu ifade kullanılmaktadır, sultana layık yay.

tatar oku: Ayak yayı ile atılan demir temrenli kısa savaş oku, mecra oku, çarh oku.

tatar yayı: 1. Ayak yayı, çarh, zemberek, arbalet. 2. Moğol yayı tipine giren bir cins mürekkeb yay. Moğol yayı.

teberrüken taşını diktirmek: Rekor kırmış iken ölen, savaşta esir veya şehid düşen kimsenin taşını diktirmek. Bu bir meydan töresi ve kemankeşlik borcu idi.

tekne kuram: yayın kuramı.

tekye-i kemankeşan: Okmeydanı tekyesi.

tekye-i tirendazan: Okmeydanı tekyesi.

temren: Harb oklarına takılan, çeşitli biçimlerde, keskin ve sivri çelik uç. Hedef atışında kullanılan okların temrenine, "zeytuni demir temren" denilirdi, başak, sinan, peykan.

temren dibi sargısı: Kırılmayı önlemek için temrenin dibine sarılan iplik veya sinir sargı.

temren iğnesi: Temrenin oka çakılan sivri kısmı.

tepelik: Boynuz yapıştırırken yayın kollarına bağlanan bir çift şimşir kalıb.

timar: 1. Yayın ve okun bakımı, ok tımarı, yaya tımar vermek. 2. Atıştan önce yayın nemini almak, bu amaçla yayı yay sandığına veya güneşe bırakmak, yay sandığı, güneş tımarı.

timar sandığı: yay sandığı.

timarlı yay: Sinir döşeli dış yüzü ve kabzası kayın ağacı kabuğu kaplanmış, kullanılmadan önce timar verilmesi gereken menzil ve koşu yayı, pişrev yayı, toz, tozlu yay.

tir: Ok, sehm, navek, pertav.

tir geçimi: Yayın üst kabza boğazı. kabza boğazı.

tir siperi boylama: Bilek siperini hatalı kullanmak yüzünden, okun siper oluğuna fazlaca sürtünerek çıkması.

tirdan: Ok konulan çanta veya kutu, okluk, kubur, tirkeş.

tirendaz: Okçu, kemankeş: atlı veya yaya savaş okçusu.

tirendaz pehlivan: İyi ok atan, güçlü kuvvetli okçu, kemankeş pehlivan.

tirger: Okçu ustası.

tir-i baran: yağmur oku, ok serpmek.

tirkeş: Ok veya yay çantası, sadak, gedeleç.

tirkeş oku: Tirkeş yayı ile atılan, demir temrenli harb oku, harb oku.

tirkeş yayı: Uzun, katı ve kuvvetli harb yayı, harb yayı, sağrılı yay.

tok kabza: Yanları şişkince, iri yay kabzası.

tomar oku: Puta oku. Puta okları deste halinde satıldığı için bu adla da anılırdı.

tonç: Yay çilesinin iki ucundaki, yay başlarına geçirilen ilmekler.

tonç çilesi: Ham ipekten, tonç halkası yapmak üzere hazırlanan çile.

tonç düğümü: Tonç halkasını yay çilesine bağlayan kördüğüm.

tonç kertiği: Yayın her iki başında çile tonçlarının geçirildiği gez kertiği, gez.

tonç kertiği sargısı: Tonç kertikten kolayca kurtulmasın diye, kertiğin iç kenarına sarılan sargı.

tonç tezgahı: Tonç yapımında, tutkallanmış çileyi sıkıca burmaya yarayan özel tezgah.

tonç yeri: Tonç düğümünün yaya sürtündüğü yer. Moğol ve Tatar yaylarında, sürtünmeyi önlemek üzere yayın bu kısımlarına oluklu birer kemik parçası yerleştirilirdi. Türk yaylarında başlar geriye fazla kıvrılma yapmadığı için böyle bir sakınca yoktu.

torba: Hedef idmanında kullanılan içi pamuk çekirdeği ve talaş dolu torba. Ayaklı bir sandık içine yerleştirilirdi, ok sehpası.

torba gezi: Torbaya atılan, zeytuni demir temrenli, yeleksiz idman oku.

torba idmanı: Torbaya, torba gezi atılarak yapılan hedef ve zarb atışı idmanı.

toz: Menzil yaylarının dış yüzlerine ve kabzalarına kaplanan kayın ağacı kabuğu.

toz yakmak: Yaya kayın ağacı kabuğu kaplamak.

tozlu yay: Kolları ve kabzası toz kaplı timarlı menzil ve koşu yayı: pişrev yayı.

tutam: Yay boyunu belirlemek için kullanılan, yaklaşık 11 cm'lik uzunluk ölçüsü.

U-Ü-V

uçkun ok: İyi uçan, uzağa giden ok, yüğrük ok, kayar ok, çok ok.

urasıya atmak: Menzilde, oku ana taşını vuracak kadar düzgün, sağa sola kaçırmadan atmak.

üstad edinmek: Bir üstadı razı edip ondan okçuluğu öğrenmek ve onun elinden kabza almak.

üstad tutunmak: üstad edinmek.

üstaddan büyük kabza almak: Eski törelere uygun biçimde, üstaddan şed ve kolçak kuşanıp, kabza ve icazet almak.

üstaddan icazet almak: Kabza alıp sicilli kemankeş olmak. Kabza alan kişiye ayrıca icazetname verilmez. Okçular Sicilli'ne kaydolunması icazetlı olduğunu göstermeğe yeterdi.

vacibü'r riaye-i meydan: Okmeydanı'nda sözü dinlenmesi, saygıda kusur edilmemesi gereken kişiler. Bütün meydan ihtiyarları ve üstadlar bu ünvanla anılırlardı. Rikab-ı Hümayun Atıcıbaşı ile okçubaşı da böyle kimselerdendi.

Y

ya hak: Kemankeşler atış anında böyle seslenirlerdi.

yabana atmak: 1. Hedef atışında karavana atmak. 2. Menzil atışında oku aşırı salkıya atmak.

yağmur oku: Hücum sırasında düşmana yağmur gibi ok yağdırmak. Hertirendaz dakikada ortalama 30 ok atabiliyordu. Tarihi kayıtlarda, böyle hızlı ve toplu atışlar yağmur oku veya tir-i baran diye geçmektedir, tir-i baran, ok serpmek.

yakıcı ok: yangın oku, ateş oku, neft oku.

yakın atmak: Menzil atışında okunu baş tacının yakınına ulaştırmak; menzili bozmaya bir taş kalmak.

yangın oku: Daha çok deniz savaşlarında kullanılan, saplandığı yelken bezini tutuşturan ok, Temren dibindeki barut haznesi fitili ateşlenip atılır, kancaları ile yelken bezine takılıp kalır barut alev alınca yelkeni tutuştururdu. Ayrıca, ucuna bez sarılıp neft yağına batırılarak ateşlenen çeşitleri de vardı, ateş oku, yakıcı ok, neft oku.

yasmak: Atış bittikten sonra yayın kirişini veya çilesini çıkartmak. Yaylar, esneklikleri azalmasın diye kurulu olarak bırakılmazlardı, yayı yasmak, yayı boşaltmak, kiriş indirmek. Bu söz, atışı bırakmak anlamına da kullanılırdı, yayını yasmak.

yassı kabza: Yanları basık, dış yüzü balık sırtı biçiminde yay kabzası.

yay: Kavs, keman.

yay ağacı: Yayın yapımında kullanılan akçaağaç. Makbul cinsi Gerede havalisinde yetişir, bu cinsine “kurt yemez” denilirdi.

yay askısı: mertek.

yay ayağı: Yayın aşağı gelen ucu, ayak.

yay başı: Yayın yukarı gelen ucu. ayak.

yay boynuzu (kemiği): Yay yapımında kullanılan su sığırı veya öküz boynuzu, boynuz. Bazen, yay kemiği de denilirdi.

yay boyu: 1. Göz kararı, yay boyu kadar uzunluk. 2. Yaylar uzunluklarına göre ve tutam ölçüsü ile birinci boy, orta boy ve ikinci boy diye tasnif edilirdi.

yay çilelemek: Yayı kurmak, çilesini takmak, yay kurmak.

yay dirheme sığmaz: Menzil yaylarının atış gücü ağırlığına da bağlıdır. Bu söz, verilen ölçüler, teorik bilgiler yanında tecrübe ve ustalığın da yeri olduğunu, usta bir atıcının hafif yayla da uzağa atıp rekor kırabileceğini belirtmek için kullanılırdı.

yay doldurmak: Oku kirişleyip yayı sonuna kadar çekmek.

yay düzmek: Yay yapmak.

yay halkası: halka, halka açmak.

yay kesesi: Uzun süre saklanacak yayların konulduğu çuha kese.

yay kirişlemek: Kirişini takıp yayı kurmak, yay çilelemek, yay kurmak.

yay kurmak: Çilesini veya kirişini takıp, yayı atışa hazır duruma getirmek. yay çilelemek, yay kirişlemek.

yay sandığı: Düzgün yapılmış, kapaklı, içi keçe kaplı sandık. Ekmekçi fırınının üst katında sıcak zemine yerleştirilir, içindeki kuşaklara yaylar asılarak tımar verilirdi, tımar sandığı.

yay siniri: Yay yapımında kullanılan, öküzün bacak siniri. Bunlar temizlenip kurutulduktan sonra dövülerek lifler haline getirilir, lifler sıcak tutkalda yumuşatılıp yayın kollarına döşenirdi, sinir döşemek.

yay tezgahı: Yay yapımında, yaya istenilen biçimi vermekte kullanılan özel tezgah.

yay tozu: toz, toz yakmak.

yaya boynuz vurmak: Daha önce hazırlanan boynuz parçalarını yayın iç tarafına yapıştırmak.

yaya sinir döşemek: sinir döşemek.

yaya su vermek: Yapımı tamamlanan yaya, halkaya çekmeden önce, sulu tutkal içirmek.

yaya tımar vermek: Nem alarak gevşeyen yayı bir süre yay sandığında veya güneşte tutmak, yay sandığı, timar sandığı, güneş timarı.

yaya toz yakmak: toz, toz yakmak,

yaycı: Yay yapıp satan sanatkar. kemanger.

yaykeş: Tirkeş sözüne benzetilerek uydurulmuş bir ad, yay çantası, sadak, tirkeş.

yayı koluna saz etmek: saz etmek.

yayı saz etmek: saz etmek.

yayı taslamak: Yay yapımında, ağaç kısmına kabaca biçim vermek, çatkı.

yayı yasmak: yasmak.

yayın bağrı: bağır.

yayın beli: Yayın kabza ile kasan arasında kalan yerleri, salları, sal.

yayın kuramı: Yaylar kurulu iken aldıkları biçime göre üçe ayrılıyorlardı. 1. Kabzadan başlayarak kasan başına kadar aynı kararda kıvrılan biçime "kabza kuram", 2. Sal boyunca düz gidip, kasan başında kıvrılan biçime "tekne kuram", 3. Bu iki biçim arası olana da "hilal kuram" deniliyordu.

yayın sırtı: yayda kasanların dış tarafları.

yayın zarhı: yayın sırtı.

yayını yasmak: Atıştan çekildiğini veya havacılar işaret vermeğe kalmadan rekor kırdığını göstermek üzere, yayının çilesini çıkartmak, yasmak.

yazıcı-yı meydan: Okmeydanı yazıcısı, katibi.

yekpare yay: Tek parça ağaçtan yapılmış, basit yay.

yeksavür menzili: Yeksüvar oku ile açılan ve atılan menzil, şartlı menzil, yeksüvar oku.

yeksüvar oku: Tek parça kumaştan yapılan, soyalı ve bakkam ayaklı menzil oku. Menzil okları ağaçtan ve bakam ayaksız yapılmağa başlanınca pişrev okundan bir farkı kalmamıştır.

yelek: Okun havada düzgün uçmasını ve ayağı üzerine konmasını sağlayan tüyleri. peylek, sakal, yük.

yelek urmak: Okun boğaz kısmına üç parça kuş tüyü yapıştınnak: bozulan tüyü değiştirmek, ok yeleklemek.

yen: iğreti yen.

yere kulak vurmak: havacılar çöküp kulak tutmak, kulak urup dikilmek.

yerini atmak: Kendi rekorundan aşırı atıp, yeni rekor kırmak, yerini sürmek, menzil sürmek, taşını sürmek.

yerini azımsamak: Kırdığı rekoru beğenmeyip taş diktirmemek veya diktirdiği taşını söktürmek.

yerini doğrultmak: taşını doğrultmak.

yerini sürmek: taşını sürmek, menzil sürmek.

yevm-i maada: Haftanın, meydan günleri dışındaki beş günü, meydan günü, yevm-i meydan.

yevm-i meydan: meydan günü.

yol kardeşi: Okçuluğa yeni başlayan gencin, okçuluk ve meydan töresini öğrenmek üzere seçtiği tecrübeli, kıdemli arkadaş.

yollu yolunca oturmak: Meydan toplantılarında kıdem ve protokol sırasını gözeterek oturmak.

yumruk kamçısı: kamçı, oka kamçı vermek.

yüğrük ok: Düzgün uçan, uzağa giden ok, çok ok, uçkun ok, kayar ok.

yük: Ok yeleği, yelek, peylek, sakal.

Z

zağ: Yay başlarında, çilenin geçeceği kertiklerin içine yerleştirilen deri parçası.

zarb atışı: Dikilen hedefi delmek için yapılan nişan atışı.

zarb idmanı: Çelik hedefleri delebilecek ustalığa erişmek üzere talimhanelerde zarb yayı ile yapılan idman.

zarb oku: Zarb yayları ile atılan zeytunu demir temrenli hedef oku.

zarb urmak: Attığı hedefi vurmak ve delmek.

zarb yayı: Uzun, sert ve sert kuvvetli talimhane yayı, talimhane yayı.

zarbzen: İyi zarb vuran ve attığı hedefi delen kuvvetli kemankeş.

zemberek: Ayakla kurulan, kollan çelikten savaş yayı, ayak yayı, çarh, arbalet.

zergerdan oku: Zeytuni demir temrenli bir cins menzil oku. Boğaz kısmına, ustasının işareti olarak altın tel sarıldığı için bu ad verilmişti.

zergerdan yeksüvar: Boğazı altın telli yeksüvar oku, yeksüvar oku.

zeytuni demir temren: Puta, azmayiş ve zarb oklarında kullanılan, mermi çekirdeği biçiminde demir temren. Prinçten olanına da nadiren rastlanmaktadır.

zihgir: Sağ el baş parmağına takılan atış yüzüğü. Yayın kirişine takılarak, kirişin kolay çekilmesi ve parmak dibini yaralamaması sağlanırdı. Parmak üzerine binen uzunca yerine damak veya kaş, iç tarafına yapıştırılan deri parçasına kulak, kiriş takılan iç kenarına ise eşik denilirdi. Bazı okçular uğur sayıp hiç çıkarmazlardı, şast, küştiban, engüştvane, puta zihgiri.

V- OKÇULUK BİBLİYOGRAFYASI

Bu bibliyografyada, yalnız okçuluk ile ilgili yazma ve basma kitaplarla bilimsel makalelere yer verilmiştir. Araştımada faydalanılan diğer yayınlarla arşiv belgeleri, dip notlarında ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

1. KISALTMALAR

Çok sık geçen ana kaynaklar için kullandığımız kısaltmaların karşılıkları şöyledir:
Ayanoğlu: İsmail Fazıl Ayanoğlu, Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi, İstanbul 1974.
Bahtiyarzade M. Cevdet: Bahtiyarzade Hasan Çelebi, Risale-i Bahtiyarzade, İstanbul Belediye Ktb. M. Cevdet Kıs. 0.122.
Bahtiyarzade Sül.: Bahtiyarzade Hasan Çelebi, Risale-i Bahtiyarzade, Süleymaniye Ktb., H. Hüsnü Paşa Kıs. 846/1.
Bahtiyarzade Üniv.: Bahtiyarzade Hasan Çelebi, Risale-i Bahtiyaızade, İstanbul Üniversite Ktb., T.Y. 6923.
İrşad: Çuhadar Ahmed, İrşadü'r-Rumat, Topkapı Sarayı Müzesi Ktb., Hazine 626.
Kanunname: (Katib Abdullah Efendi) Kanunname-i Rumat, Vakkas Okatan Koleksiyonu, (Bkz. Halim Baki Kunter: "Atıcılar Kanunnamesi", Tarih Vesikaları, C. II, 1942, sayı 10, s. 253-274. Metin ve açıklamalar).
Kavaid: Katib Abdullah Efendi, Kavaidü 'r-Remi, Topkapı Sarayı Müzesi Ktb: Emanet Hazinesi 1417.
Kavsname: Kemankeş Mustafa, Kavsname, Topkapı Sarayı Müzesi Ktb., Hazine 620.

Minhac: Seyyid Mehmed Vahid Paşa, *Minhacü'r-Rumat,* İstanbul Üniversite Ktb. T.Y. 1655.
Sicil: *Okçular Sicilli,* İstanbul Fetih Cemiyeti Koleksiyonu.
SMZK: (Anonim) *Sultan Mahmud-u Sani Zamanındaki Kemankeşler,* İstanbul Üniversite Ktb. T.Y. 2694.
S.O.: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani,* İstanbul 1308-1311.
Telhis: Mustafa Kani, *Telhis-iResailur-Rumat,* İstanbul (Matbaa-i Amire) 1263.

2- YAZMALAR

(ANONİM), *Tuhfetü'l-Guzat,* İstanbul Belediye Ktb. M. Cevdet Kıs. 50.
(ANONİM), *Umdetü'l-Mütenasilin (Kitab-ı Kavsname),* Süleymaniye Ktb. Hüsrev Paşa Kıs. 816 (Nüshalar: İstanbul Üniversitesi Ktb. T.Y. 6924; Nuri Arlasez Koleksiyonu).
BAHTİYARZADE, Hacı Haşan Çelebi, *Risale-i Bahtiyarzade,* İstanbul Üniversitesi Ktb, T.Y. 6923; Süleymaniye Ktb. H. Hüsnü Paşa Kıs. 846/1; İstanbul Belediye Ktb. M. Cevdet Kıs. 0.122. Önemli nüsha farkları sebebiyle her üç nüsha da kullanıldı. (Nüsha: Bibliothek Dresden 39).
FİRDEVSİ-İ RUMİ, *Risale-i Silahşorname,* Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Hazine 625.
HALİL HASİB, Seyyid, *Tuhfetü'l-Hasib,* Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Hazine 627, İstanbul Üniversitesi Ktb. T.Y. 6308. Önemli nüsha farkları sebebiyle bu iki nüsha da kullanıldı. (Nüshalar: İstanbul Üniversitesi Ktb. T.Y. 6654; İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktb. Yazmalar 391,392; Bibliotheque Nationale, Supplement Turc1110).
HÜSEYİN B. MEHMED, Geyveli, *Kevserü'l-Hayat Meclisti'r-Rumat,* Fatih Millet Ktb. Ali Emiri, Tarih Kıs. 918.
MATRAKÇI NASUH, *Tuhfetü'l-Guzat,* Süleymaniye Ktb. Esad Efendi Kıs. 2206. MEHMED EFENDİ, Hatib, *Kavsname,* Süleymaniye Ktb. M. Hafid Efendi Kıs. 255.
MEHMED VAHİD PAŞA, Seyyid, *Minhacü'r-Rumat,* İstanbul Üniversitesi Ktb. T.Y. 1655. (Nüshalar: Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Hazine 623; İstanbul

Üniversitesi Ktb. T.Y. 746, T.Y. 2731, T.Y. 3647, T.Y. 4325; Kütahya, Vahid Paşa Ktb.Y. 823)

MUSTAFA, Elhac, *Haza Tomar-ı Sahib-i Menazil-i Meydan-i Tirendazi,* Süleymaniye Ktb. Esad Efendi Kıs. 1879.

MUSTAFA, Kemankeş, *Kavsname,* Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Hazine 620. (Nüshalar: Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Hazine 628, Emanet Hazinesi 1408; Süleymaniye Ktb. M. Hafid Efendi Kıs. 254/1; Fatih Millet Ktb. Ali Emin, Tarih Kıs. 913; İstanbul Üniversite Ktb. T.Y. 334, T.Y: 6685, T.Y. 6892/2; Nuri Arlasez Koleksiyonu; Bibliotheque Nationale, SupplementTurc 225). 381

MUSTAFA ALİ, Gelibolulu, *Kavsname,* Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Bağdad 248. (Yazarın *Künhü' 1-Ahbar* adlı tarihine yazdığı okçuluk konusundaki bölümden kopya edilmiştir. Bkz. *Künhü ' 1-Ahbar,* Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Revan 1124, v. 156a-161a). Nüshalar: *Risale-i Kavsiyye der Beyan-ı Tirendazan,* Fatih Millet Ktb. Ali Emiri, Tarih Kıs. 915; *Tirendazan-ı Namveran,* Herzoglichen Bibliothek, Gotha 10/3.

MUSTAFA EFENDİ, Fethizade Seyyid Elhac, *Tuhfetü'l-Hasib Zeyli,* Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Hazine 627. (Seyyid Halil Hasib'in *Tuhfetü'I Hasib* adlı risalesinin Topıcapı Sarayı Müzesi nüshasının sonuna eklenmiştir. Bkz. v. 34b-46a).

MUSTAFA KANİ B. MEHMED, *Telhis-i Resailü'r-Rumat,* İstanbul Üniversitesi, T.Y. 6891 (Çalışmamızda basılı nüshasından faydalanılmıştır. Bkz.)

TAYBOGA EL-EŞREFİ EL-YUNANİ, *Kavsname (Bugyetü'l-Meram),* (Arabça eserin Mahmud b. Mehmed tarafından açıklamalı tercümesidir) Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Revan 1932.

3. BASMA KİTAB VE MAKALELER

(ANONİM), *Okçuluk Hakkında Hülasa* (Haz. N. Rüştü Büngül), Konya 1944.

ARBAK, Perihan, *Fatih Sultan Mehmed Devrinden Sultan II. Mahmud Devrine Kadar, İstanbul'da Ok Atışlarına Devam Etmiş ve Menzil Almış Okçuların Kısa Hal Tercümeleri*, İstanbul 1955. (İstanbul Üniversitesi,

Edebiyat Fakültesi, basılmamış lisans tezi, 2473).

ARBAK, Perihan, "Fatih Devrinde İstanbul'daki Okmeydanı'nın Kuruluşu ve ilk Atışlar", *Bilgi,* C. XI, Mayıs 1957, sayı 122, s. 31-32.

ARBAK, Perihan, "Ok ve Okçuluk Hakkında Bibliyografya", *Türk Kültürü,* Ağustos 1965, sayı 22, s. 134-136.

ATAMDEDE, Şermin, *İstanbul'da Nişantaşları,* İstanbul 1971, (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, basılmamış lisans tezi).

AYANOĞLU, İsmail Fazıl, *Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi,* İstanbul 1974.

BABA, Nüzhet, "The Ancient Sport of Archery", *La Turquie Kemaliste,* 1941, sayı 44, s. 17-23.

BALFOUR, Henry, "On the Structure and Affinities of the Composite Bow", *Anthropological Institute Journal of Ireland*, 1890, XIX, s. 220-250.

BALFOUR, Henry, "The Archer's Bow in the Homeric Poems", Royal *Anthropological Institute of Great Britain Journal*, London 1921, Vol. LI, s. 289-309.

BOUDOT-LAMOTTE, Antoine, *Contribution a l'Etude de 1 'Archerie Musulmane*, Damas 1968.

BURKE, Edrnund, *The History of Archery,* London 1957.

COOMARASWAMY, K. Ananda, "The Symbolism of Archery", *Ars Islamica,* 1943, Vol. X, s. 105-118.

CRESWELL, K.A.C., *A Bibliography of the Architecture, Arts and Crafts of İslam to IstJan. 1960,* The American University at Cairo Press 1961. (Bows and Arrovvs, s. 573).

FARIS, Nabih Amin - ELMER, Robert Potter, *Arab Archery (An Arabic Manuscript of About AD 1500),* Princeton University Press 1945.

GANNON, R., *The Complete Book of Archery,* Nevv York 1964.

HAMLİN, H.S. Jr., "A Study of Composite Bow", *Archery,* April, May, June, July, September 1948, Palm Desert, Califomia.

HAMMER-PURGSTALL, "Über Bogen und Pfeil", *Denkschrift der K. Akademie der Wissenchaften, philos. - his t classe,* Wien 1853, s. 1-34.

HANSARD, G.A., *The Book of Archery,* London 1840.

HEIN, Joachim: "Bogenhandwerk und Bogensport bei den Osmanen", *Der İslam,* XIV, 1925, s. 289-360, XV, 1926, s. 1-78,233-294.

İRTEM, Süleyman Kaıiı, *Türk Kemankeşleri,* İstanbul 1939.

KAEGI, Walter Emil, The Contribution of Archery to the Turkish Conquest of Anatolia”, *Speculum,* 1964, No. 39, s. 96-108.

KLOPSTEG, Paul E., *Turkish Archery and the Composite Bow,* Evanston, Illinois 1947, (2ndEd.).

KÖSEOGLU, NEŞET, “Fatih Sultan Mehmed ve Okmeydanı”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni,* İstanbul 1953, sayı 131.

KUNTER, Halim Baki, *Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar,* İstanbul 1938.

KUNTER, Halim Baki, “Atıcılar Kanunnamesi”, *Tarih Vesikaları,* C.II, 1942, sayı 10, s. 253-274. (Risalenin metni ve açıklamalar).

KUNTER, Halim Baki, “Fatih’in İstanbul’da ilk Eseri”, *Ülkü,* (Yeni Seri) C. III, 1942, sayı 25.

KUNTER, Halim Baki, “Okmeydanı’nın Eski Teşkilatı”, *Ülkü,* (Yeni Seri) C. III, 1942, sayı 29.

KUNTER, Halim Baki, “Okmeydanı’ndaki Eski ve Yeni Çalışmalar”, *Ülkü,* (Yeni Seri) C. III, 193, sayı 31.

KUNTER, Halim Baki, “Türk Spor Mimarisine Dair”, *Güzel Sanatlar,* 1944, sayı V, s. 148-159.

LATHAM, J.D., “Notes on Mamluk Horse-Archers”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies,* Vol. XXXII, Part 2, 1969, s. 257-267.

MEHMED EFENDİ, Okçuzade, *Ayat-ı Erbain ve Hadis-i Erbain,* İstanbul 1311. (Okçuluk hakkında 40 hadis).

MUSTAFA KANİ, *Telhis-i Reshailü’r-Rumat,* İstanbul(Matbaa-iAmire) 1263 (1847).

ÖZ, Tahsin, *Topkapı Sarayı Müzesi Rehberi,* İstanbul 1933. (Türk Okçuluğu Hakkında, s. 40-58).

PATERSON, W.F., “Persian Archery of the Fourteenth Century”, *Journal of the Society ofArcher-Antiquaries,* Vol. 5, 1962, s.23-24, Vol. 6,1963, s. 20-22.

PETERSON, W.F., “The Archers of İslam”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient,* Vol.lX, Part MI, Leiden 1966, s. 69-87.

PAYNE-GALLWEY, Sir Ralph, *A Treatise on The Construction, Power and Management of Turkish and Other Oriental Bows of Medieval and Later Times,* London 1907.

POPE, S.T., *Bows and Arrows,* University of Califomia Press 1963.

RAUSIGN, Gad: *The Bow - Some Notes on its Origin and Development,* Lund 1967.

REVNAKOGLU, Cemaleddin Server, "Fatih'in Kurduğu Okmeydanı ve Okçular Tekkesi, *Tarih Konuşuyor,* Şubat-Mart-Nisan 1966, sayı 25, 26, 27, s. 2067-71,2169-72,2227-30.

RITTER, H., "Ata Binmek, Ok Atmak", *Türkiyat Mecmuası,* C. IV, 1934, s. 45-47.

ÜNVER, Süheyl A., *İlim ve Sanat Bakımından Fatih Devri Notları,* İstanbul 1948. (Fatih Devrinde Okmeydanı ve Okçuluk Hakkında, s. 28-38).

WERNER, Jerzy, *Luk W Rozwoju Historycznym,* Krakow 1969.

YÜCEL, Ünsal, "Sultan II. Mahmud Devrinde Okçuluk", *Türk Etnografya Dergisi,* sayı 10, 1968, s. 89-102.

YÜCEL, Ünsal, *Kültür Tarihimizde Okçuluk Sanatı ve Müesseseleri,* İstanbul 1971. (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, basılmamış doktora tezi).

DİZİN

Abdülhamid, 84, 94, 117, 120, 169, 184, 324, 366.
Abdullah Efendi, 24, 32, 33, 34, 46, 47, 49, 50, 51, 58, 59, 63, 64, 67, 69, 71, 72, 74, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 98, 102, 104, 116, 123, 124, 128, 131, 149, 154, 155, 160, 182, 189, 191, 204, 207, 208, 212, 227, 233, 246, 247, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 264, 265, 268, 273, 274, 276, 277, 280, 281, 284, 285, 286, 290, 291, 292, 293, 294, 300, 301, 302, 303, 304, 307, 308, 310, 313, 328, 338, 340, 343, 344, 350, 374, 378, 379, 393, 403, 411, 431.
abnş, 296, 391, 430.
Acemi Oğlanı, 321.
açık kestirme, 391.
Ağa Bölüğü, 321.
Ağa Kapısı, 25.
Ağa Karhanesi, 25, 26, 232, 321.
ağaç yay, 10, 423.
Adem, 4, 14, 28.
AĞRIBOZ, 355, 356, 381.
Ahilik, 102.
akçaağaç, 246, 312, 427.
Akhisar, 58.
Alexius Comnenos, 17.
Alib. Ebu Talib, 310, 313.
Alman, 16, 17, 240, 370.
Alp Arslan, 16.
Altaylılar, 11.
Amasya, 57, 58, 78, 173, 195, 199, 234, 325, 368, 370, 374, 380.
Amazon, 11, 243.
Anglo-Saksonlar, 1.
Ankara, 5, 11, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 23, 26, 27, 39, 40, 42, 58, 82, 103, 104, 116, 165, 187, 223, 238, 321, 322, 328, 375.
Antalya, 17.
Arap zamkı, 269.
Araplar, 13, 14, 244, 268, 269, 274. ARNAVUD,355, 356, 357, 382. Amavud, 76, 153, 179, 188, 233,
330, 346. arusekli,250. asa gezi, 249, 260, 392.
Askeri Müze, 51, 105, 120, 228, 229. Asurlular, 11, 12, 36.

* Dizine okçulara, ok ve yay ustalarına, menzil isimlerine, eser içinde alfabetik şekilde yer verildiği için eklenmemiştir, (editör notu)

Asya, 1, 3, 7, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 19, 20, 38, 243, 244, 247, 249, 252, 329, 418.
Aşağı-Volga, 11.
Attila, 16.
Avarlar, 1, 12, 16.
Avcılar Köyü, 280.
Avlonya, 58, 188.
Avrupa, 10, 12, 13, 15, 17, 23, 25, 31, 211, 275, 372.
Ayazmend, 58.
Aydın, 247.
Aynalıkavak, 44, 84.

B

B. Bell of Corydon, 349.
baş eski, 321.
Bab-ı Hümayun, 322.
Babinger, 368.
Bağdad, 14, 32, 40, 58, 207, 216, 245, 359, 383, 384, 385, 433.
Badisches Landesmuseum, 339, 344, 351.
Bahtiyarzade Risalesi, 31, 32, 34, 70, 196, 258, 371.
bakkam ağacı, 283, 289, 394.
bakkam ayaklı pişrev, 289, 394, 419.
Balıkesir, 58.
barbar, 1, 17.
basit yay, 10, 13, 264, 395, 429.
Bayezid, 18, 20, 21, 25, 31, 44, 57, 62, 65, 69, 70, 78, 88, 167, 173, 174, 182, 192, 193, 194, 200, 206, 218, 230, 233, 265, 266, 325, 327, 328, 329, 330, 340, 349, 368, 373, 378.
Bayezid başlı yay, 266.
bayraktar, 321.
Bayramiç, 278, 279, 280.
Bedford Meydanı, 274.
Bedreddin Lulu, 244, 246.
Belgrad,58, 162, 169, 237, 238 371
belik, 315, 316, 395. ’
Bergama, 58.
Bezeklik, 12.
Biga, 64, 131, 132, 189, 206, 226 338, 378.
binci, 117, 120, 158, 175, 188, 19l, 207, 211, 224, 225, 229 366, 379, 395, 408.
binyüzcü,51, 96, 107, 117, 120, 122, 123, 158, 169, 181, 182, 201, 224, 232, 272, 372, 395.
Bizans, 14, 15, 16, 17, 57, 68.
Bizans ordusu, 16, 17.
Boşnak, 163, 165.
boğaz törpüsü, 259, 395.
boğma kiriş, 268.
Bohemya, 10.
Bosna, 78, 94, 95, 113, 167, 187, 222, 227, 233.
Bozkır İmparatorluğu, 1.
Britislı Museum, 347.
Budin, 58, 169, 183, 237.
Bulgar, 16.
Bursa, 23, 44, 57, 58, 59, 62, 63, 66, 67, 68, 125, 126, 144, 148, 164, 165, 174, 194, 195, 196, 197, 201, 233, 234, 259, 318, 319, 320, 327, 335, 337, 370, 371, 372, 373, 377, 380.
Bursa Okmeydanı, 65, 67, 194, 195, 234, 327.
Busbecq, 23, 24, 42, 44, 45.

C-Ç

Caesalpinia Sappan, 283.
Camiii ’I-Fiirs, 315.
Camii'ı ’t-Tevarih, 18,244.
Castellon, 10.

Çavuşlar Köyü, 280.
Cebeci Ocağı, 322.
Cebehane, 134, 226, 322.
Cebrail, 4, 14.
Cengiz Yasası, 18, 21.
Cemren, 1, 12. cerrahlar, 172, 321.
Cidde, 58.
cildciler, 321.
ÇağnBey, 15.
çakmaklı tüfek, 24.
Çega Köyü, 247.
Çega tutkalı, 247.
çega tutkalı, 249, 396.
Çelebi Mehmed, 21.
çelik, 4, 37, 44, 52, 240, 242, 248, 260, 261, 268, 272, 275, 297, 300, 308, 394, 396, 397, 401, 402, 404, 421, 424, 430.
ÇERKEŞ, 381, 382, 385.
Çerkeş, 153, 157, 215, 225.
çevgan, 15, 39,57,417.
çevgan topu, 15.
çile tezgahı, 269, 397.
Çin, 3, 7, 11, 12, 19, 243, 252, 265.
Çin-Türkistanı, 12.
Çöl Medeniyeti, 1.
Cueva Remigia, 10.

D

Dağlak demiri, 287, 288, 397.
damak, 32, 248, 269, 316, 317, 402, 405, 413, 430.
Dandanakan, 13.
Darüssaade Ağası, 85, 86, 165,
Dan Burnu Menzili, 370, 372.
Davud Paşa, 61, 64, 116, 120, 193 194, 327.
Dede Korkut, 315.
Dede Korkut Kitabı, 3, 19, 250, 297, 315,316.
Dekayıhii'l-Hakayık, 315.
Demirtaş köyü, 59, 63.
deste, 22, 55, 65, 81, 262, 279, 296, 299, 398, 425.
devşirme, 193, 272, 321, 352, 355, 356, 372, 381.
Deve Kemal, 25, 60, 61, 126, 147, 164, 192, 222, 223, 234, 327, 368, 377.
Dinyeper, 248.
Divan-ı Lügati 't-Türk, 3, 247, 315,
D'ohsson, 324, 366.
Doğu-İspanya, 9, 10.
92.Yeniçeri Ortası, 23.
dokuzyüzcü, 118, 120, 376, 398, 408. düğül, 111, 271.
dümenlemek, 286, 398, 417.

E

ebruş, 296.
Ebubekir, 63, 79, 145, 178.
Edirne, 28, 31, 40, 44, 49, 51, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 68, 72, 78, 79, 80, 87, 104, 159, 160, 164, 165, 168, 173, 174, 186, 192, 195, 200, 215, 217, 222, 233, 234, 241, 245, 318, 319, 320, 322, 327, 334, 337, 343, 345, 347, 348, 356, 368, 370, 371, 373, 376, 377, 380.
Edime Müzesi, 334, 345.
Edime Yayı, 347.
Ehl-i HirefDefterleri, 26, 321, 322, 351, 357, 361, 363. eksikçi, 399.
El-Cahiz, 5, 14, 15, 19.
Emevi Camii, 14.
Emeviler, 13.
Enderun, 139, 156, 229.

engüştvane, 309, 399, 408, 430.
erbab-ı hiref,25.
Ermeni Kırallı, 15.
erravha, 13.
Erzurum, 23, 40, 222, 320.
eşek bevli (sidiği), 301.
eşik, 310, 312, 313, 399, 430.
Et Meydanı, 25.
Evliya Çelebi, 27, 29, 39, 40, 44, 45, 55, 69, 80, 179, 310, 317, 320, 328, 330.
Eyüp, 58.

F

farz-ı kifaye, 14, 29.
Fatih, 14, 31, 32, 60, 64, 66, 68, 69, 77, 78, 79, 82, 83, 85, 89, 101, 102, 112, 115, 116, 130, 144, 147, 173, 179, 193, 199, 200, 201, 229, 230, 233, 241, 244, 285, 327, 334, 337, 347, 351, 374, 377, 379, 422, 433, 434, 435, 436.
Filibe, 27, 28, 63, 86, 199, 373.
firengi eğe, 304.
Fütüvvet, 102, 103, 317, 407.

G

Galata, 69, 70, 79, 88, 92, 98, 116, 146, 161, 167, 374, 411, 412. Gasulla, 10.
Gazne, 16, 79.
Geç-Paleolitik, 9.
gedeleç, 314, 316, 399, 420, 425.
gedik, 317.
Gelibolu, 32, 57, 58, 59, 63, 64, 165, 194, 195, 247, 370, 433.
Gerede, 246, 427.
Göktürkler, 12, 13.
Grayson, 342.
Grek, 11, 15, 243, 408.
Grek vazo resimleri, 11.
gül, 180, 181, 251, 271, 273, 400.
güneş timan; 250, 400, 428.
Gürcü,79, 161, 191, 222, 223, 378.

H

H. B. Kunter, 27, 50, 57, 65, 68, 69, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 80, ’ 81, 82, 86, 88, 94, 95, 98, 280.
Haçlı Seferi, 17.
Halife Osman, 13.
Hammer,20, 21.
Harc-ı Hassa Defteri, 334.
Havacıbaşı, 376. hayme, 320.
Hazar Denizi, 12.
Hazinedarbaşı, 322.
hazinedarbaşı, 321. hilal kuram, 251, 260, 402, 429.
Hil’at Hazinesi, 321.
Hind, 244, 252.
Horasan Türkleri, 13.
Hünemame, 14, 20, 21, 27, 39, 41, 46, 47.
Hunlar, 1, 12. hırfet, 320.
hıtayi,270, 402.
Hz. Muhammed, 13, 28, 29, 56, 241.

I-İ

Bayezid, 25, 31, 44, 59, 62, 69, 70, 78, 173, 174, 192, 193, 194, 200, 230, 233, 234, 325, 327, 328, 330, 349, 368, 373, 377.
ibik, 311, 402.
İbn-i Batuta, 102.
İç Hazine, 321.

IçkozAhmed,61, 186, 194 325
inci, 313, 403.
*İlhanh Şehnamesi***,** 18**.**
İmparator Heraklios, 16.
İmparator Leo VI., 16.
İngiliz okçuları, 274, 275.
İngilizler, 1, 275.
İran, 12, 23, 39, 53, 56, 57, 78, 126, 163, 172, 174, 193233 244, 252, 262, 263,’ 266, 268, 286, 309, 329, 347, 403’
İskandinav, 16.
İskenderiye, 58.
İpsala, 58, 200.
İskit, 1, 11, 12, 14, 243, 403, 408.
İskitler, 11, 12, 14, 408.
İspanya, 9, 10.
İstanbul Fetih Cemiyeti, 50, 432.
İstanbul Okspor Kurumu, 333, 335, 340, 344, 347.
İznik, 17.

J

JackFlinton,324.
Japon çavuş okları, 297.

K

kaba telli, 281, 404.
Kabza kuram, 251.
kabza kuram, 251, 260, 404, 429.
Kadı Naibi, 376.
kaftancılar, 321.
kalkancılar, 321.
Kalp, 281.
Kanuni,23, 25, 27, 31, 58, 62, 64, 70, 83, 123, 128, 131, 148, 150, 163, 164, 177, 180, 197, 233, 238, 327, 330, 351, 369, 370, 379, 381, 382.
Kapıkulu Ocakları, 20, 23, 26, 44, 321, 322.
karabatak, 254, 286, 292 293 iac 405, 411.
Karlsruhe, 23, 339, 344, 351
Karlık, 70, 129, 153, 155.
Karılar Çeşmesi, 83, 84, 138, 141 144, 145, 148, 154. ’
Kasrel-Hayrel-Garbi, 13.
Kasımpaşa, 68, 71, 75, 82, 86, 97
kaş, 310, 397, 406, 430.
Kayseri, 166.
Kaz Dağı, 278. keş, 315.
Kemah, 31, 220, 370.
kemangeran,321. kes, 315.
Kesik tip, 266.
KETHÜDA, 184.
Kethüda, 135, 156, 158, 342, 345, 357, 359, 383, 384, 385, 386.
kethüda, 183, 319, 358, 359, 360, 383. kiş, 315, 316.
Kiler-i Amire, 87.
Kilikya sikkesi, 11, 285.
Kitabü’l-Agani, 14, 244.
Kitabü’l-Bulhah, 245.
Kitabü’t-Tıryak, 245.
Klasik tip, 266.
KLOPSTEG,435.
Klopsteg, 34, 253, 275, 336.
Koço, 16.
Koğaz,281. koğaz,281, 303, 407.
koğuş otu, 277, 285, 305, 312.
kompozit, 10, 11, 12, 13, 243, 244, 245,247, 252, 262,407, 413.
kompozit yay, 10, 11, 12, 13, 407, 413.
Konya, 17, 19, 58, 201, 245, 328, 433.
Kore, 252.
Krakow Naradowe Müzesi, 13.
küştiban, 309.

Kuğu, 135, 223.
kuğu, 288, 290, 292, 293, 403.
Kul Oba, 11, 243.
Kulak, 311.
kulak, 255, 277, 310, 318, 401, 408, 429, 430.
Kulaksız, 73, 83, 129, 219.
kullablama, 309, 407, 408.
Kumtura, 12.
Künhii'l-Ahbar,32, 58, 63, 70, 78, 89.
Künhü'l-ahbar, 70.
Kuray, 11. kurman, 315, 316.
kurugluk,315.
Kütahya, 58, 165, 433.
Kuzey Afrika, 10.
Kılavuz, 297.
kılavuz, 111, 174, 269, 396, 402, 407.
Kılıççı, 133. kılıççı, 320. kılıççılar, 55, 321. kırıcılar, 19, 321.
Kırım, 25, 94, 243, 244, 252, 265, 266.
Kızıl, 12, 21, 108, 141, 172, 281.

L

Ladik, 58.
Lalizade boyu, 168, 291, 292, 409.
Lazkiye, 58.
Londra, 46, 274.
LosCaballos, 10.
Lıigcıt-i Şehname, 316.
Lıgat-i Nimetullah, 316.
M
Macar, 13, 20.
Magdalenian, 9.
Maglemosian kültür, 9.
Malazgirt, 16, 17.
Manchester University Museum, 334 341, 344, 345.
manda boynuzu, 312. mandal, 310, 407, 409.
Manisa, 58, 163, 234, 329, 332, 334, 369, 381, 382.
Manisa Müzesi, 332, 334, 338.
Manuel Comnenos, 17.
Maraş, 58.
Mavera ün-Nehr, 15.
Medler, 12.
Mekke, 58.
Memluk, 30, 38, 195, 246.
Menemen, 247.
meremmet, 290, 291, 304, 305, 322, 422, 426, 429. mertek, 260, 411, 427.
Mesolitik, 9, 10.
mevacib, 321, 322, 351, 363, 379.
meydanlık, 169, 182, 198, 211, 232, 235, 251, 269, 271, 273, 413.
miyane,282, 285.
MORA, 356.
Morella la Vella, 10.
mücevvef, 277, 278, 289, 291, 298, 299, 405, 413.
Mısır, 12, 53, 56, 57, 58, 62, 157, 170, 174, 188, 195, 196, 208, 212, 231, 238, 246, 328, 336, 338, 339, 340, 344, 345, 347, 349, 350. 367.

N
N. A. Faris, 30, 252, 253, 261, 269, 282, 285, 286, 300, 309.
nakkaşlar, 321, 322. nalıncı, 62, 320.
narın, 6, 11, 29, 50, 59, 71, 94, 265, 268. 272, 310, 399. 430.

Neşri, 20, 21.
neb'i, 13.
Necmeddin Okyay, 347.
NEMÇE, 356, 357.
Neolitik, 9.
New York Metropolitan Museum of Art
12.
Niş kalesi, 20.
Niğbolu, 21, 319.
Nimten, 281. niyamgeran, 321.
Norrnan, 16.
Nusretname,40, 43, 104.

O

Oğuz-Türkmen, 3.
OHRİ.353.
ok kandili, 316.
oka timar vermek, 280.
okçu kavimler, 1, 2, 4.
Okçular Çarşısı, 88, 163, 232, 378.
öküz boynuzu, 247, 396, 405, 427.
Ömer, 62, 152, 154, 169, 214, 226, 325, 326, 344. ordu ağası, 319, 320.
Ordu-yu Hümayun, 320.
orducu esnafı, 22, 26, 31, 319, 320, 370.
Orhon, 11.
Oriental Antiquities, 347.
Osmanlı, 6, 13, 14, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 39, 40, 53, 55, 56, 57, 58, 63, 68, 103, 119, 158, 240, 241, 244, 245, 246, 260, 268, 269, 274, 298, 309, 317, 321, 322, 325, 329.
Osmanlı-Türk yayları, 244.

P

Paleolitik, 9, 10.
Parpello, 9.
Pardar, 11, 12, 42.
Peşte, 58, 169, 183.
Peçenekler, 16.
pelenk,281, 418.
Pencikent, 11.
Persler, 11, 12.
piştahta, 282.
Polonya, 13, 267.
Polonya yapısı, 267.
Polonya yayı, 13.
Portekizliler, I. pota, 293.
PİRLEPE,356.

Q

Quick,344.

R

R. Grousset, 1.
R. Montagne, 1.
R. P. Elmer, 30, 252, 253, 261, 269, 282, 285, 286, 300, 309.
Ren, 12, 285.
Ridaniye,370.
Roma, 12.
Rothacker, 2. rüşvet, 320.
Rubnık, 18.
Rumeli Oğuzlan, 16.
RUS, 355, 356, 357, 381, 382.
Rus Seferi, 181.
Rüstem Paşa, 23, 90, 178, 180, 368. S
sadak, 314, 315, 316, 420, 425, 428.
sağrılı yay, 249, 264, 267, 324, 332, 335, 336, 341, 349, 350, 419, 420, 425.
Sakalar, 12.

Salankamen, 23, 328, 339. sandaloz revganı, 250, 421. san balmumu, 269, 306.
Sasaniler, 11.
saz telli, 281, 421.
Selçuklular, 6, 13, 14, 16, 17, 19, 244.
Semerkand, 15.
Serbölük, 43, 321, 333, 336, 342, 344, 352, 356, 357, 358, 359, 361, 370, 382, 383, 384, 385, 386.
Seroda,321, 345, 358, 359, 360, 383, 384, 386.
Sibirya, 10.
Sicill-i Osnıani, 92, 96, 432.
Sind yayı, 243.
sinir kalemi, 249, 260, 421.
sinir tarağı, 247, 260, 421.’ sinirsek, 246, 256, 421.
Sinop,221, 336, 341.
siperduzan, 321.
Slav, 16.
Sofya, 31, 58, 186, 238.
Solutrean, 9.
Sorguççu esnafı, 279.
sorguççular, 321.
soya, 276, 282, 283, 284, 285, 288, 289, 293, 304, 305, 393, 421, 422.
sühür, 286.
Süleymaniye,25, 31, 32, 42, 44, 52, 214, 321, 431, 432, 433.
Sultan Abdülaziz, 76, 324, 342.
Sultan Ahmed Han-ı Salis, 333.
Sultan Bayezid, 328, 329.
Sultan II. Mahmud, 33, 75, 80, 82, 83, 88, 97, 107, 108, 109, 117, 121, 128, 130, 131, 132, 134, 142, 143, 145, 150, 151, 154, 157, 159, 179, 198, 201, 202, 203, 205, 208, 209, 213, 235, 236, 241, 254, 258, 280, 340, 342, 433, 436.
Sultanili.Mustafa, 174, 176, 334.
Sultan III. Selim, 104, 113, 138, 177,
189, 192, 223, 240, 284, 346.
Sultan Kılıç Arslan, 17.
Sultan Yavuz Selim, 223, 377, 378. sünnet, 14, 29, 38, 46, 54, 55, 80, 102, 116, 334.
Suriye, 12, 13, 243.

Ş

Şaghal B. Sa’id Kaşi, 310.
Şam, 58, 114, 174, 196, 238, 240, 274, 347, 348.
Şam çeliği, 240.
şavhat, 13.
Şehname, 18, 244, 316.
Şehzade Mustafa, 381.
Şemşirgeran, 321.
Şerif Nasır, 14.
Şeyhü’I-Meydan, 24.
Şiraz, 244.
şeşhaneyay,263, 423.

T

Tabakatü’l-Memalik fi Derecatü’l- Mesalik, 40.
Taberi, 13, 14, 37, 38.
Tactica, 16.
Tak-ı Bustan, 243.
talimhane yayı, 47, 254.
Tarım Havzası, 12.
ta’şin, 248, 249, 259, 421, 424.
Taşra Hazinesi, 321.
Tatarlar, 1, 13, 25, 38.
Tayboga, 4, 14, 29, 30, 38, 41, 42, 56, 250, 270, 272, 301, 306, 308, 309, 310, 314.

Tebriz, 31, 39, 195, 199, 322 370
tekne kuram, 251, 260, 424 429
temren iğnesi, 278, 284, 285 298, 425.
tencek, 260.
tepecik, 46.
tepelik, 145, 198, 203, 260 42s
terlikçiler, 321.
Tersane Bahçesi, 74, 83, 333
tesbihçiler, 321.
Tezkiretür-Rumat, 72.
Tezkiretü 'r-Rumat, 49, 71 84 85 290.
Thevenot, 44.
Tırhala, 163.
TİRAN, 358.
tilki yağı, 269.
timarlıyay, 164, 249, 250, 251, 263, 302, 343, 425.
Tire, 55, 58, 230.
tirgeran, 321.
Tokat, 58, 238.
tonç, 242, 249, 251, 255, 264, 265, 269, 270, 272, 309, 399, 425, 426.
tonç düğümü, 251, 264, 270, 271, 425, 426. .
tonç kertiği, 4, 242, 255, 265, 270, 272, 399, 425.
tonç sargısı, 249.
Topkapı Sarayı Müzesi, 13, 241, 244, 252, 256, 257, 258, 263, 272, 278, 288, 306, 328, 431, 432, 433, 435.
Tosya, 334.
Toxophilite Society, 274.
Tozkoparan İskender, 25, 31, 61, 64, 65, 67, 126, 27 144, 148, 163, 164, 193, 234, 238, 259, 318, 327, 37 .
tozlu yay, 250, 264, 267, 326, 425, 426.
Trabzon, 40, 57.
Tuğrul Bey, 14.
Tüfek, 23.
tüfek,23, 24, 44, 93, 414.
Tüfenkhane-i Amire, 321.
Tuhfetö'l-Hasib.33, 87. 91, 182, 224.
Tuhfetü's-Seniyye, 315.
tula, 2, 9, 10, 11, *12, 49, 65,* 69, 102, 248, 250, 262, 284, 287, 289, 309, 311, 312, 396, 397, 398.
Tuna, 12, 169, 248.
Turanlılar, 11.
Türkler, 1, 2, 4, 5, 7, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 24, 28, 35, 37, 38, 41, 42, 45, 46, 158, 240, 244, 251, 263, 267, 275, 297, 298, 421.

U-Ü

Ukbe bin Amirü'l-Cehdi, 28.
ulufe, 196, 233.
Urmia Vaspurakan Kırallığı, 6.
Usturumca, 58.
Uygur duvar resmi, 16.
Uzunçarşılı,20, 23, 25, 26, 40, 44, 322.
Üsküdar, 58, 85, 86, 93, 96, 107, 116, 180, 198, 201, 212, 219, 226, 272, 411.
Üsküp, 58, 368.

V

Valencia, 9.
Van, 15, 216.
Van Gölü, 6.
Vardar Yenicesi, 58.
Varka ve Gülşah, 17, 245, 314.
Vehbi Sümamesi, 79.
vekilharç, 98, 101, 103, 173, 321, 412.

Vezir-i azam, 72.
Vezir-i Azam, 320.
Vezneciler, 241, 318,
Vıkingler, 1.
Viyana Kuşatması, 23, 25, 187, 223, 239, 371.
Volga, 11, 247, 248.
Volltorta, 10.

W

W. F. Paterson, 261.
Waffensammlung des Kunsthistorischen Museum,339.
Wiggins, 297, 344.
Wiltshire, 10.

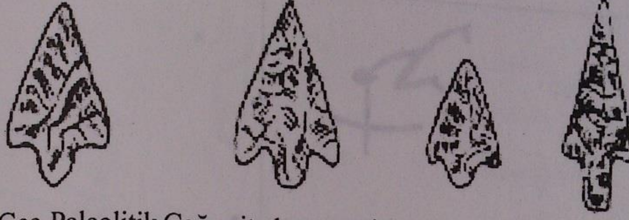
Y

yakın kestirme, 391.
yamak, 319.
yapım kalitesi, 4, 321.
yaruk yelim, 247, 394.
Yavuz Sultan Selim, 47, 70, 174, 188, 322.
yay askısı, 249, 411, 427.
yay halkası, 249, 257, 258, 326, 347, 392, 400, 428.
yay kesesi, 250, 314, 428.
yay sandığı, 250, 267, 425, 428. yay törpüsü, 259. yaykeş, 317, 428.
Yekpare boğumlu, 278.
Yekpare boğumsuz, 278.
yen, 102, 106, 314, 406, 411, 430.
Yeniçeri Ocağı, 22, 43, 73, 161, 187, 192, 193, 199, 210, 218, 237, 321, 363, 380.
Yeniçeri ocağı, 24, 184, 199, 371, 373, 378.
yiğitbaşı, 319.
Yorkshire, 324, 344.
Yuvarlak tip, 266.

Z

zarboku,47, 412, 414, 430.
zarbzen,47, 430.
zergerdan oku, 278, 430.
zergerdan yeksüvar, 430.
zeytuni,278, 291, 293, 295, 392, 419, 420, 424, 426, 430. ’
zira-ı mimari,48, 253, 272, 290, 293 294.

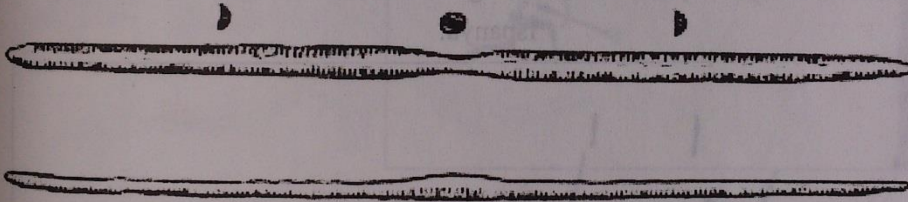
RESİMLER

Resim 1. Geç-Paleolitik Çağa ait ok uçları (İ.Ö. 17000-15000), G. Clark, Piggott: *Prehistoric Societies*, London 1965, fig. 21.

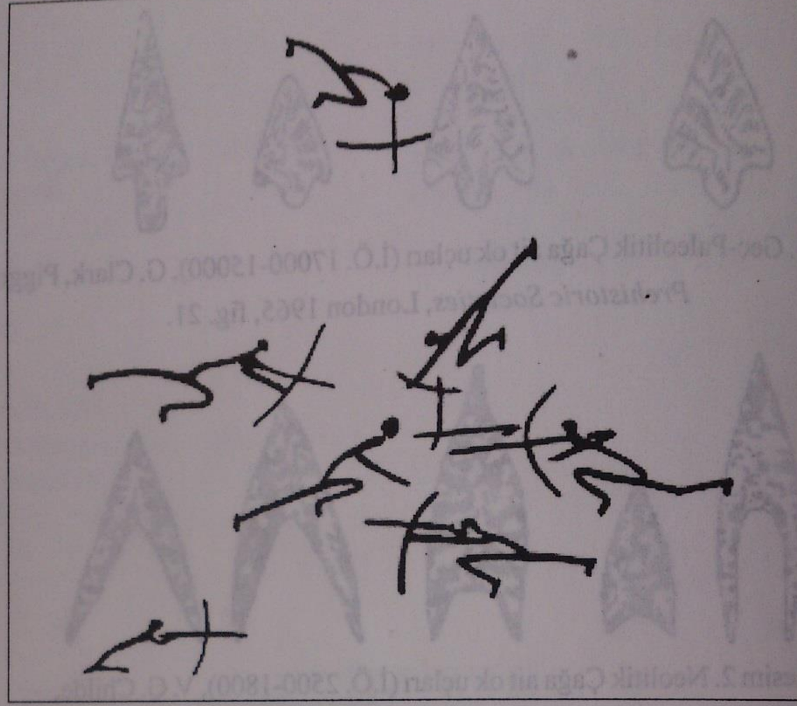
Resim 2. Neolitik Çağa ait ok uçları (İ.Ö. 2500-1800), V. G. Childe, *The Dawn of European Civilisation*, London 1957, fig. 129/1.

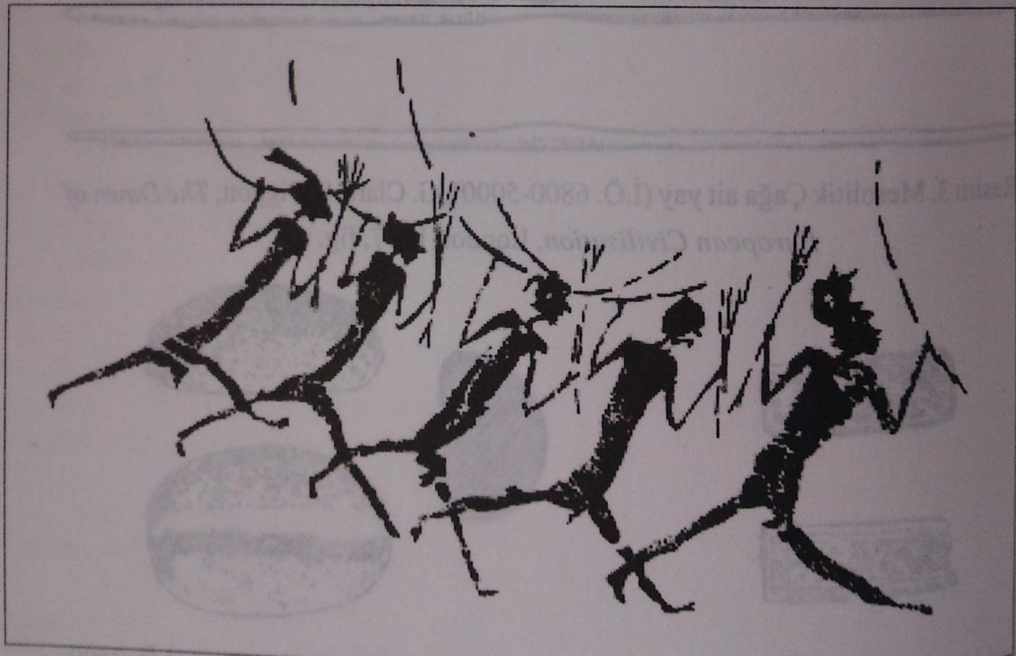
Resim 3. Mesolitik Çağa ait yay (İ.Ö. 6800-5000), G. Clark-S. Piggott, *The Dawn of European Civilisation*, London 1957, fig. 43.

Resim 4-5. Neolitik Çağa ait bilek siperi ve ok yapımında kullanılan törpü (İ.Ö. 2500-1800), V.G. Childe: *The Dawn Europan*, fig. 112-113.

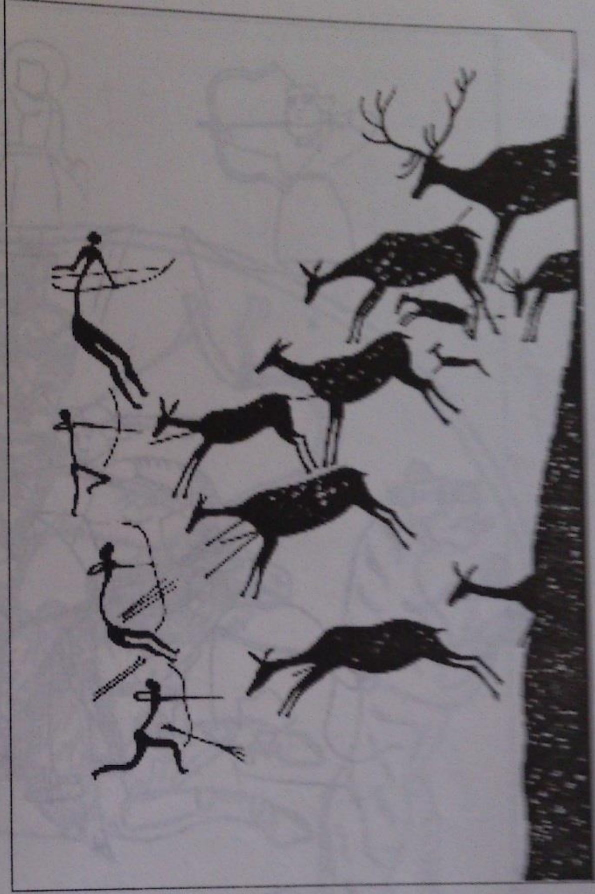

Resim 6. Savaşan okçular, Paleolitik mağara resmi, Morella la Vella, Castellon, İspanya.

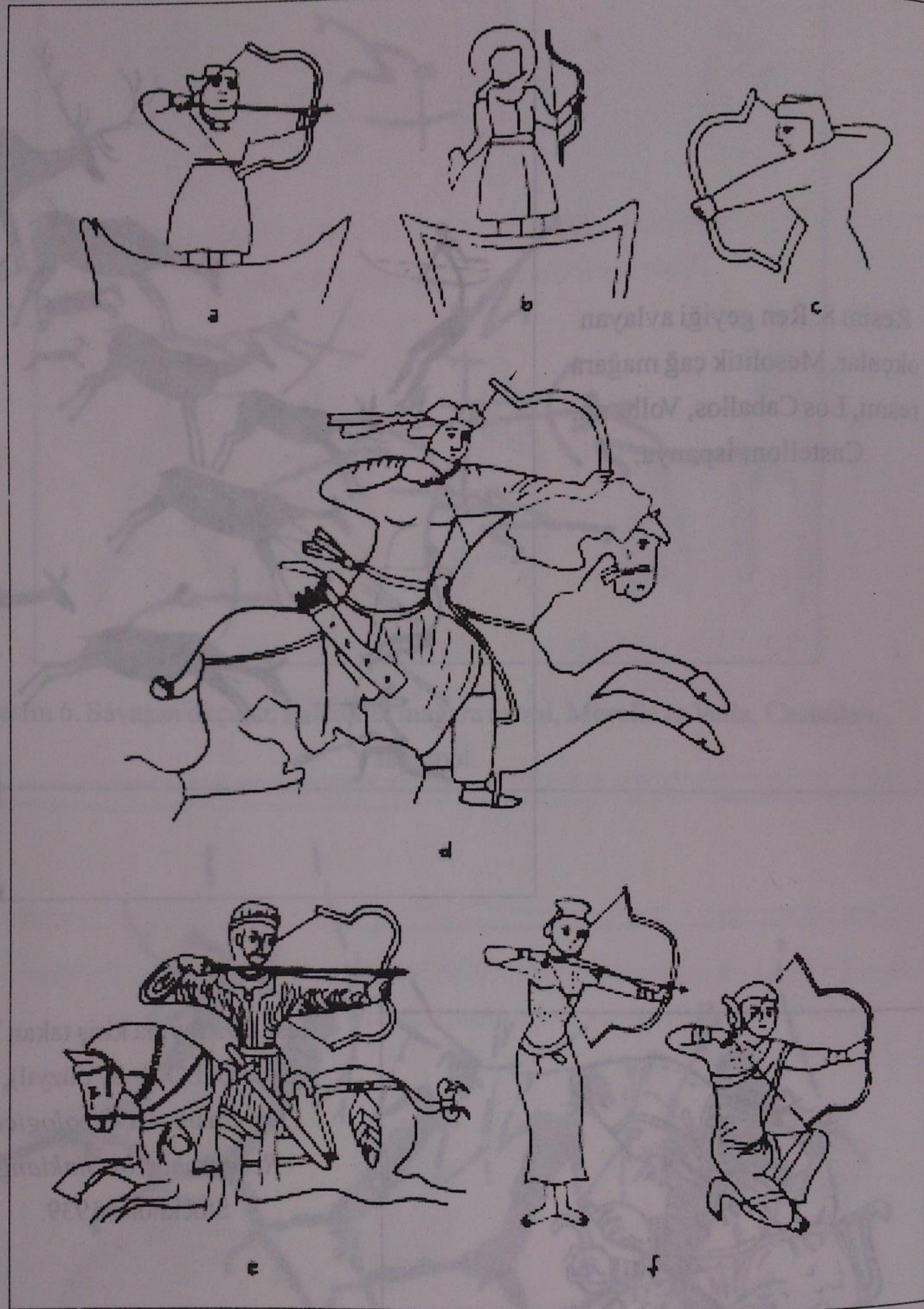
Resim 7. Okçular, mesolitik çağ mağara resmi, Cueva Remigia, Gasulla, İspanya.

Resim 8. Ren geyiği avlayan okçular, Mesolitik çağ mağara resmi, Los Caballos, Volltorta, Castellon, İspanya.

Resim 9. Yayına kiriş takan İskit okçusu (İ.Ö. 4.-3. Yüzyıl), B. Bergman: *Archaeological Researches in Sinkiang*, Stockholm 1939.

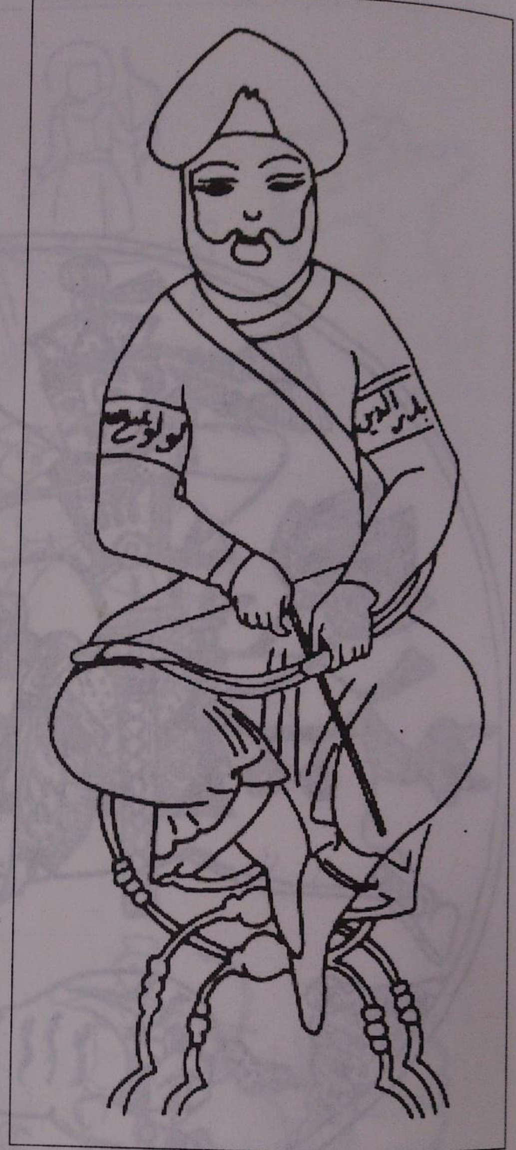

Resim 10. a-b-c. Domuz avı sahnesinden okçu figürleri, Tâk-ı Bustan; d- Avlanan okçu süvari, Kasrü'l-Hayrü'l-Garbî'deki freskodan detay (8. Yüzyıl), Şam Millî Müzesi; e-Arkaya ok atan okçu süvari (7. Yüzyıl). Sasanî; f-Uygur freskolarından iki okçu figürü.

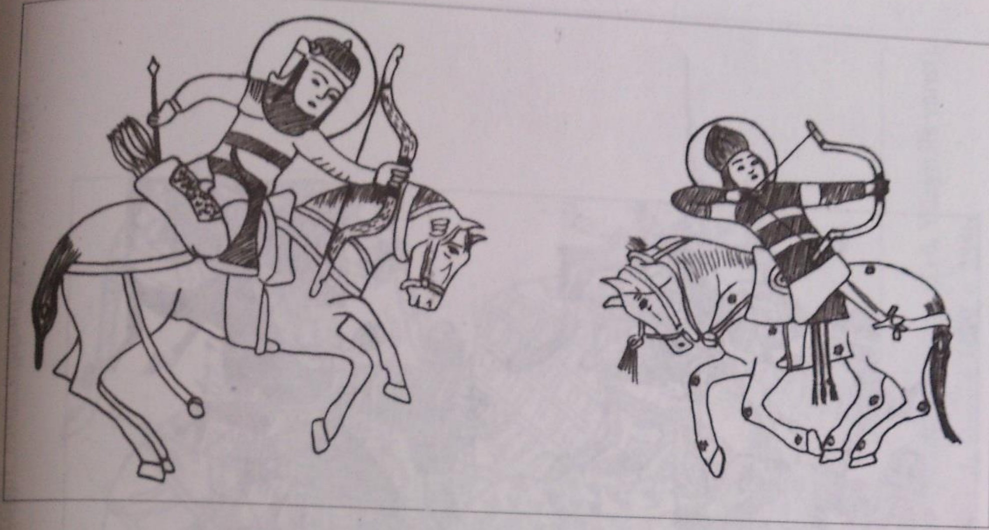
Resim 11. Avlanan Sasanî okçusu (8.-9. Yüzyıl), Sasanî tabağı, Ermitage Müzesi, Leningrad.

Resim 12. Selçuklu Atabeği Bedreddîn Lulu (1233-1259), *Kitâbü'l Aganî* (13. Yüzyıl ilk yarısı, Musul), Fatih Millet Ktb. Feyzullah Efendi Kıs. no. 1566, v.la.

Resim 13. Yaya okçu, Uygur duvar resmi, (850-1250), Koço.

Resim 14. Selçuklu okçu süvariler, *Varka ve Gülşah* (13. Yüzyıl ilk yarısı), TSM Ktb. Hazine 841, v. 15a, 38b.

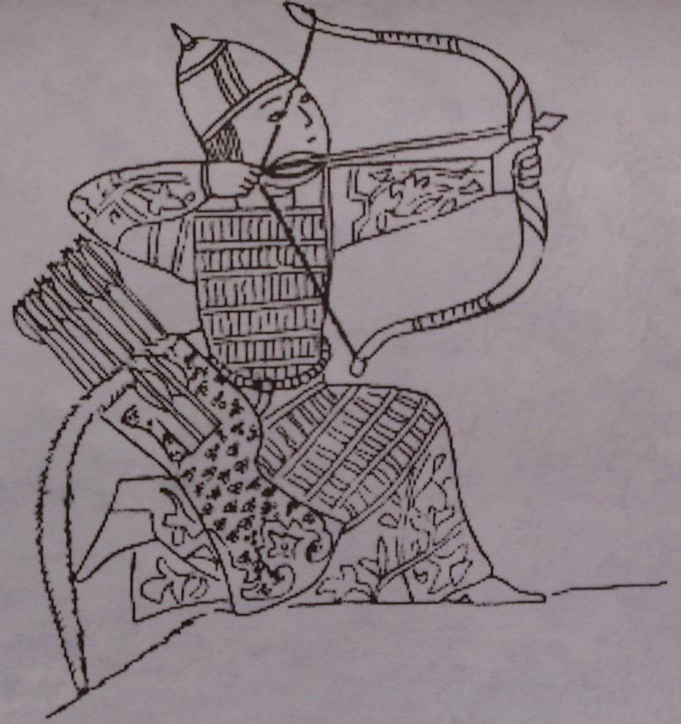
Resim 15. Hücum eden Moğol süvarileri, *Câmiü't-Tevârih* (14. Yüzyıl başı), TSM Ktb. Hazine 1653, v. 165b.

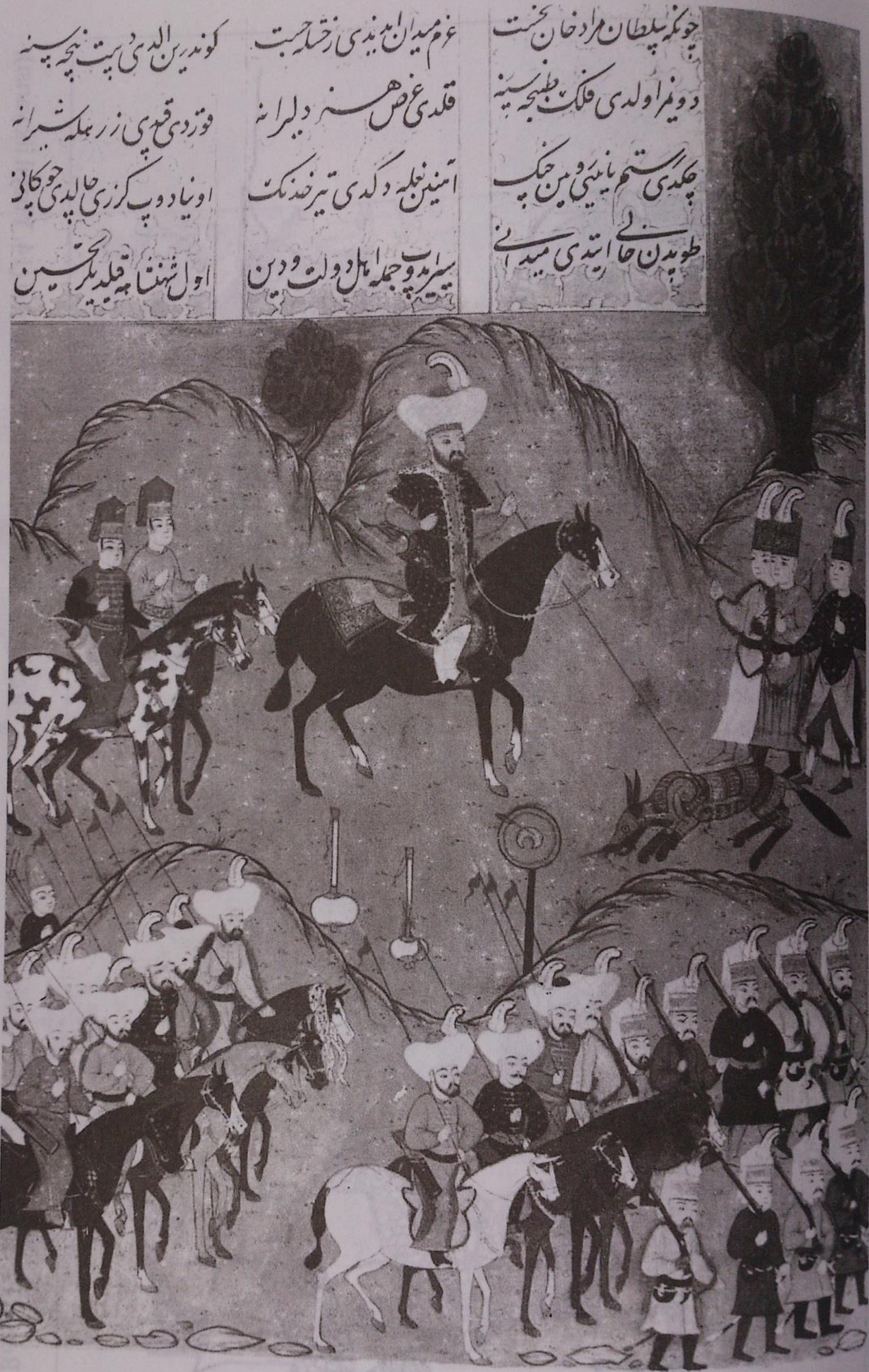
Resim 16. Düşmanı kovalayan okçu süvariler (14. Yüzyıl ilk yarısı), M. Ş. İpşiroğlu: *saray albümü*, Wiesbaden 1964.

Resim 17. Yaya okçu, *Câmüi't-Tevârih,* (14. Yüzyıl başı), v. 384b.

Resim 18. Yaya okçu, *İlhanlı Şahnamesi* (14. Yüzyıl ilk yarısı), TSM Ktb. Hazine 1479, v. 255b.

Resim 19. Sultan I. Murad'ın zırh giydirilmiş kurdu cirit ile avlayışı, *Hünernâme* C. I, TSM Ktb. Hazine 1523, v. 83b.

Resim 20. a. Büyük av partisi, Emir Hüsrev Dıhlevî: *Heşt Behişt* (15. Yüzyıl sonu), TSM Ktb. Hazine 676, v. lb-2a.

Resim 20. b. Büyük av partisi, Emir Hüsrev Dıhlevî: *Heşt Behişt* (15. Yüzyıl sonu), TSM Ktb. Hazine 676, v. 1b-2a.

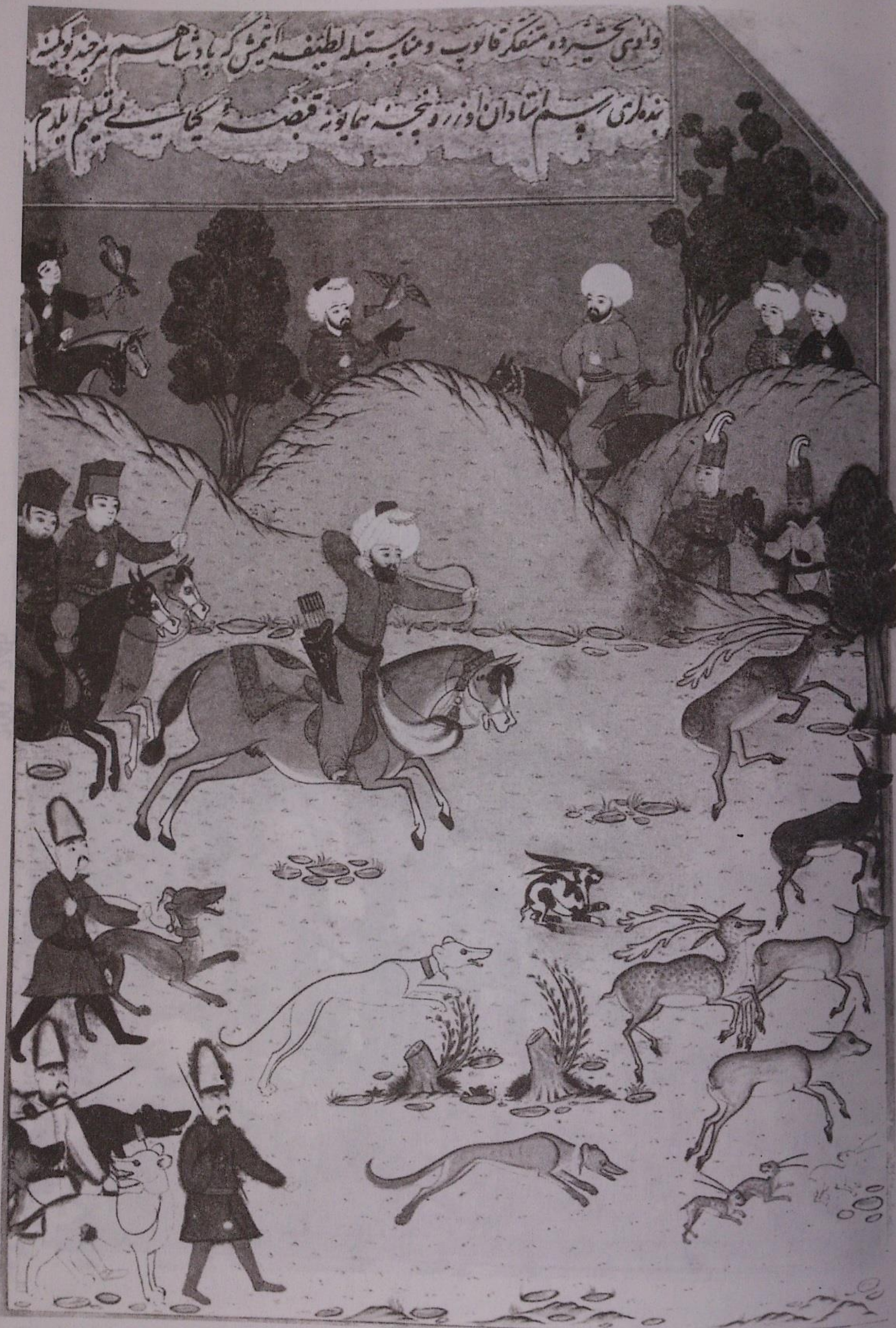
Resim 20. c. Emir Hüsrev Dihlevi, Hest Bahişt'ten detay.

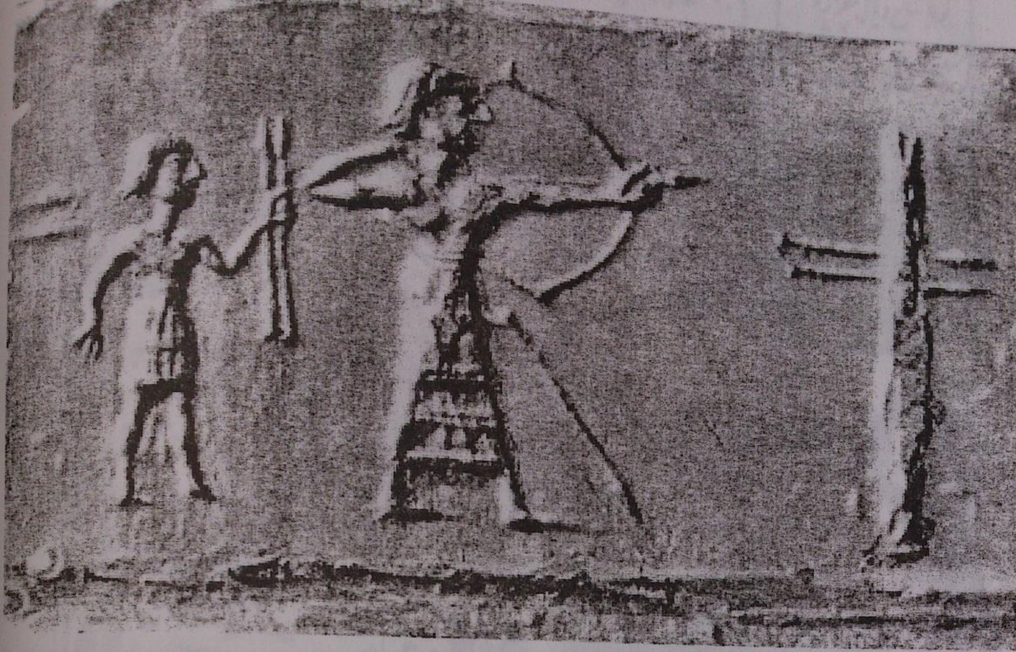
Resim 21. Çelebi Sultan Mehmed'in Karaman Seferine giderken Kızılırmak kenarında avlanışı, *Hünernâme* C. I, v. 116a.

Resim 22. Seferde pâdişahın yanında yürüyen solaklar, *Şehinşahnâme-i Murad Han*, TSM Ktb. Bağdad 200, v. 24b.

Resim 23. Sultan II. Bayezid'in Filibe civârında Uzunovâ da avlanışı, *Hünernâme* C. I, v. 182.

Resim 24. Hedefe atış yapan okçu, Silindirik Asur mühürü, Meissner: "Assyrische Jagden", *Der Alte Orient*, 13. Jahr, 1911, s. 7, fig. 17.

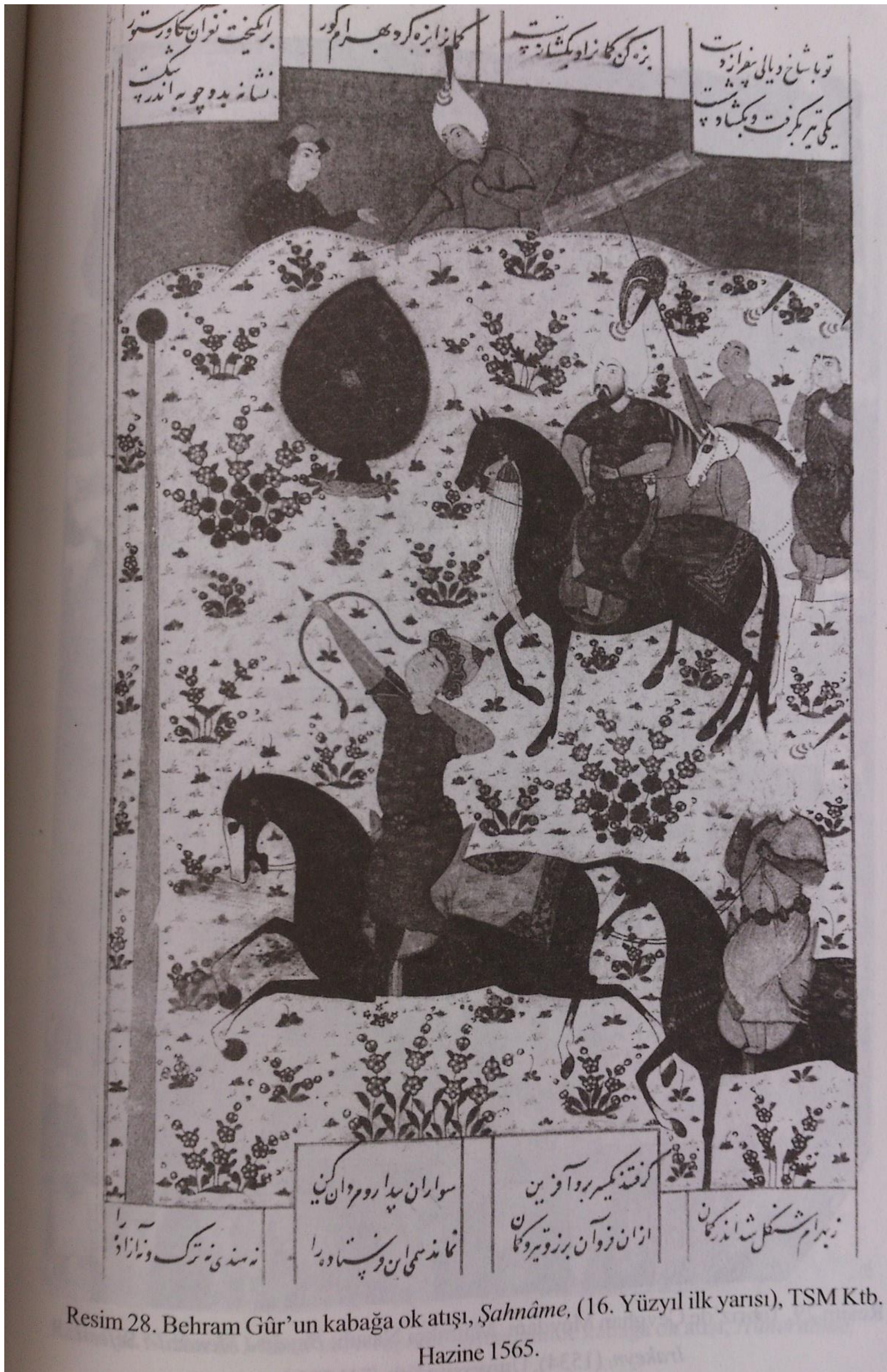
Resim 25. Atın arkasına bağlı hedefe tâlim atışı yapan okçu, Taberî: *Kitâbü'l-Vâzih*, TSM Ktb. Revan 1933, v. 19a.

Resim 26. Sehpâya ok atışı, Taberî: *Kitâbü'l-Vâzih,*, v. 12a.

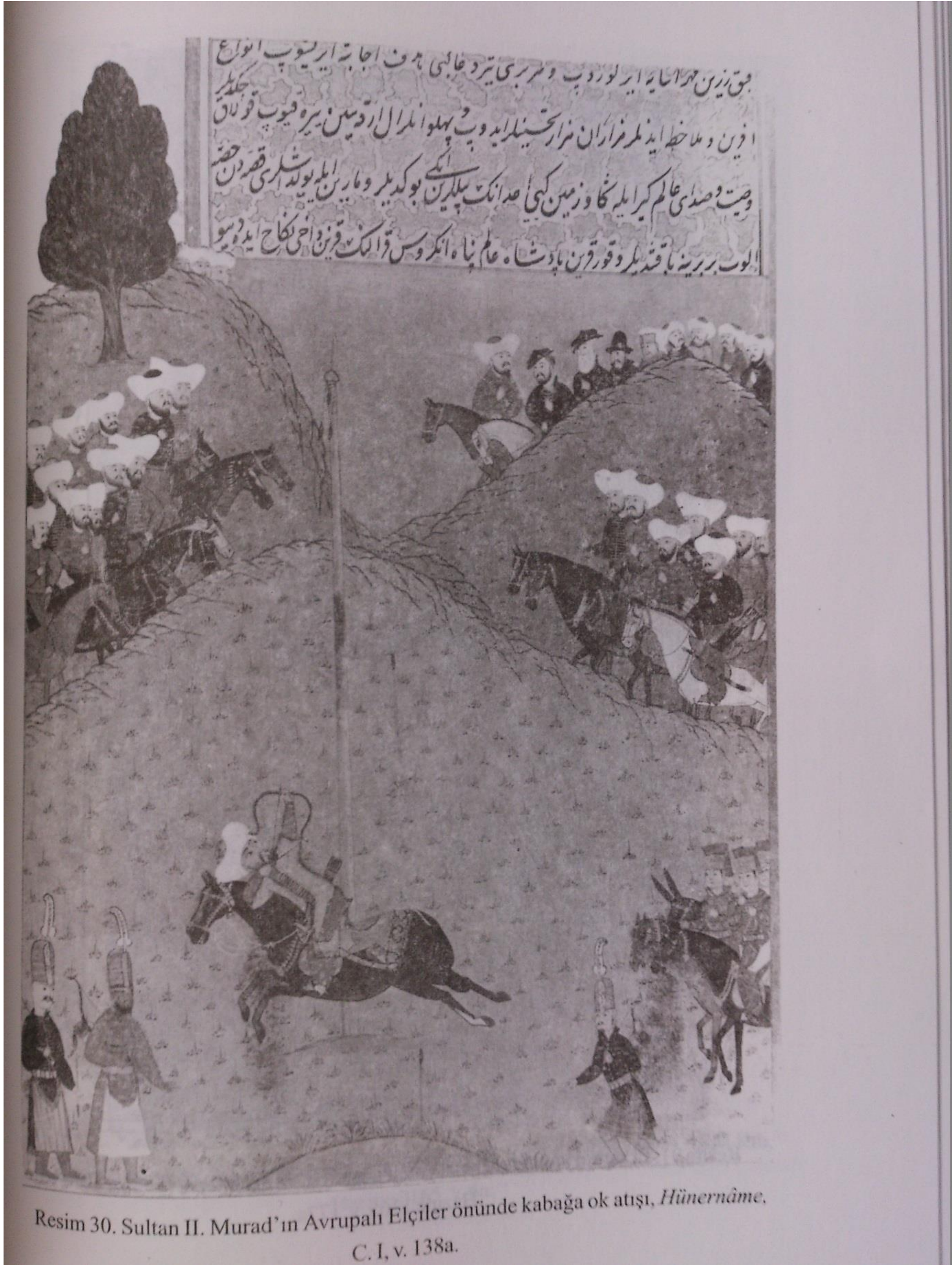
Resim 27. Kabağa ok atışı, Taberî: *Kitâbü'l-Vâzih,* v. 22a.

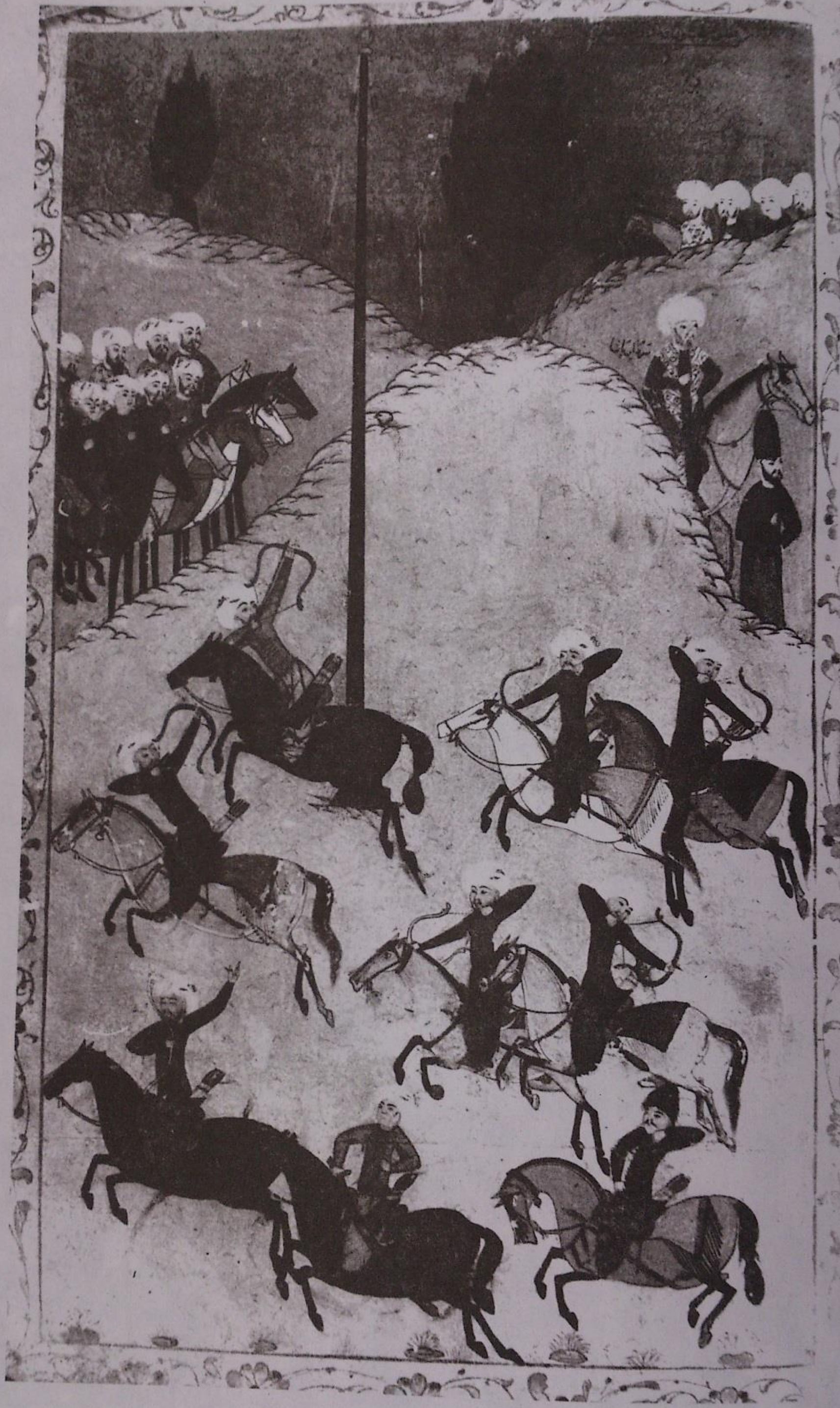
Resim 28. Behram Gûr'un kabağa ok atışı, *Şahnâme,* (16. Yüzyıl ilk yarısı), TSM Ktb. Hazine 1565.

Resim 29. Tebriz'de Çevghan Meydanı, Matrakçı Nasuh: *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn,* (1534), Üniversite Ktb. T.Y 5964.

Resim 30. Sultan II. Murad'ın Avrupalı Elçiler önünde kabağa ok atışı, *Hünernâme*, C. I, v. 138a.

Resim 31. Erzurum yakınında kabak atışı gösterisi, *Nusretnâme,* (1584), TSM Ktb. Hazine 1365, v. 177a.

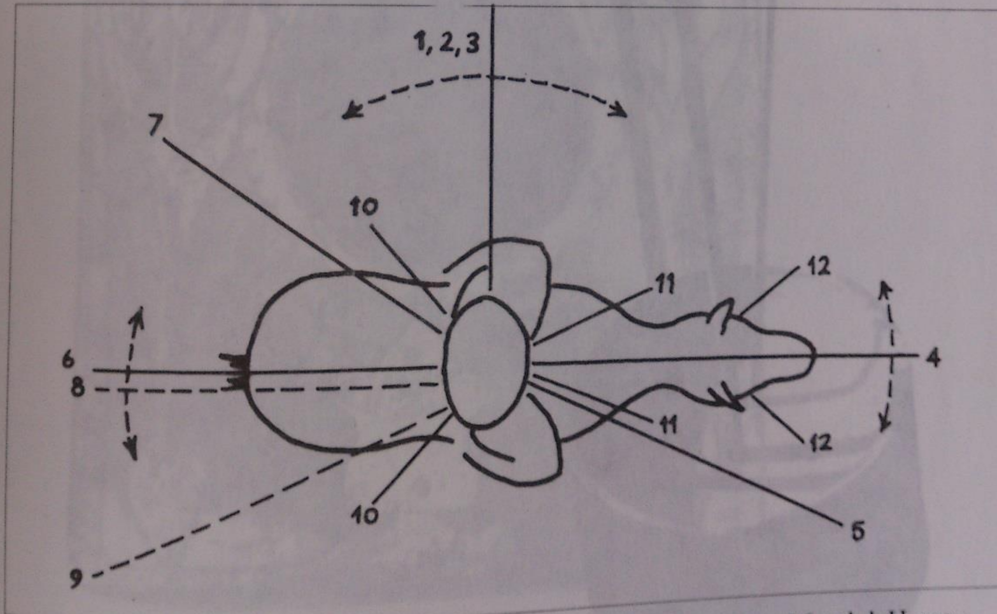
Resim 32. Kabağa ok atışı gösterisi, *Murakkaa,* (16. Yüzyıl ikinci yarısı), TSM Ktb. Hazine 2165, v. 6a.

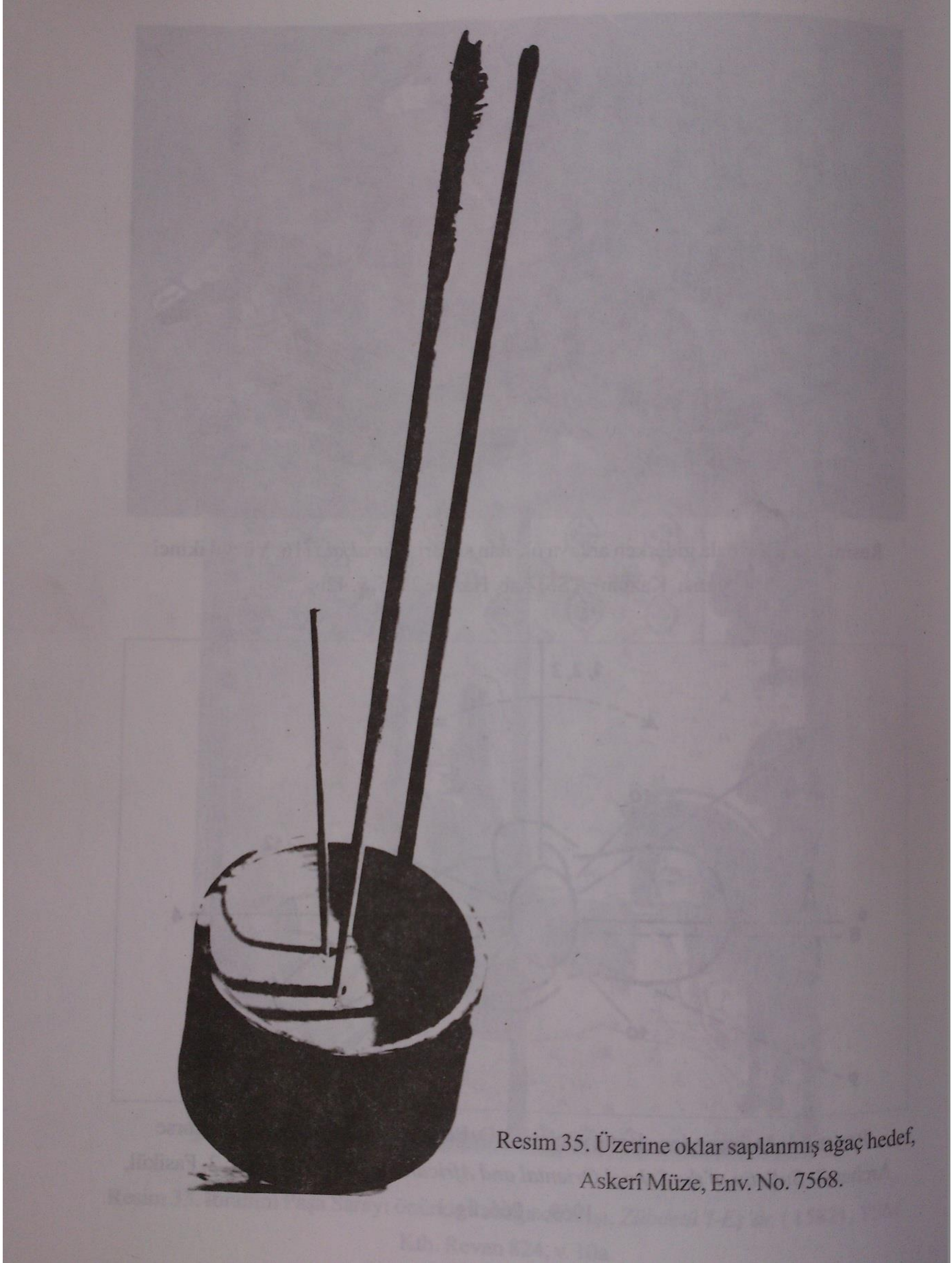
Resim 33. İbrahim Paşa Sarayı önünde kabağa ok atışı, *Zübdetü'l-Eş'âr,* (1582) , TSM Ktb. Revan 824, v. 10a.

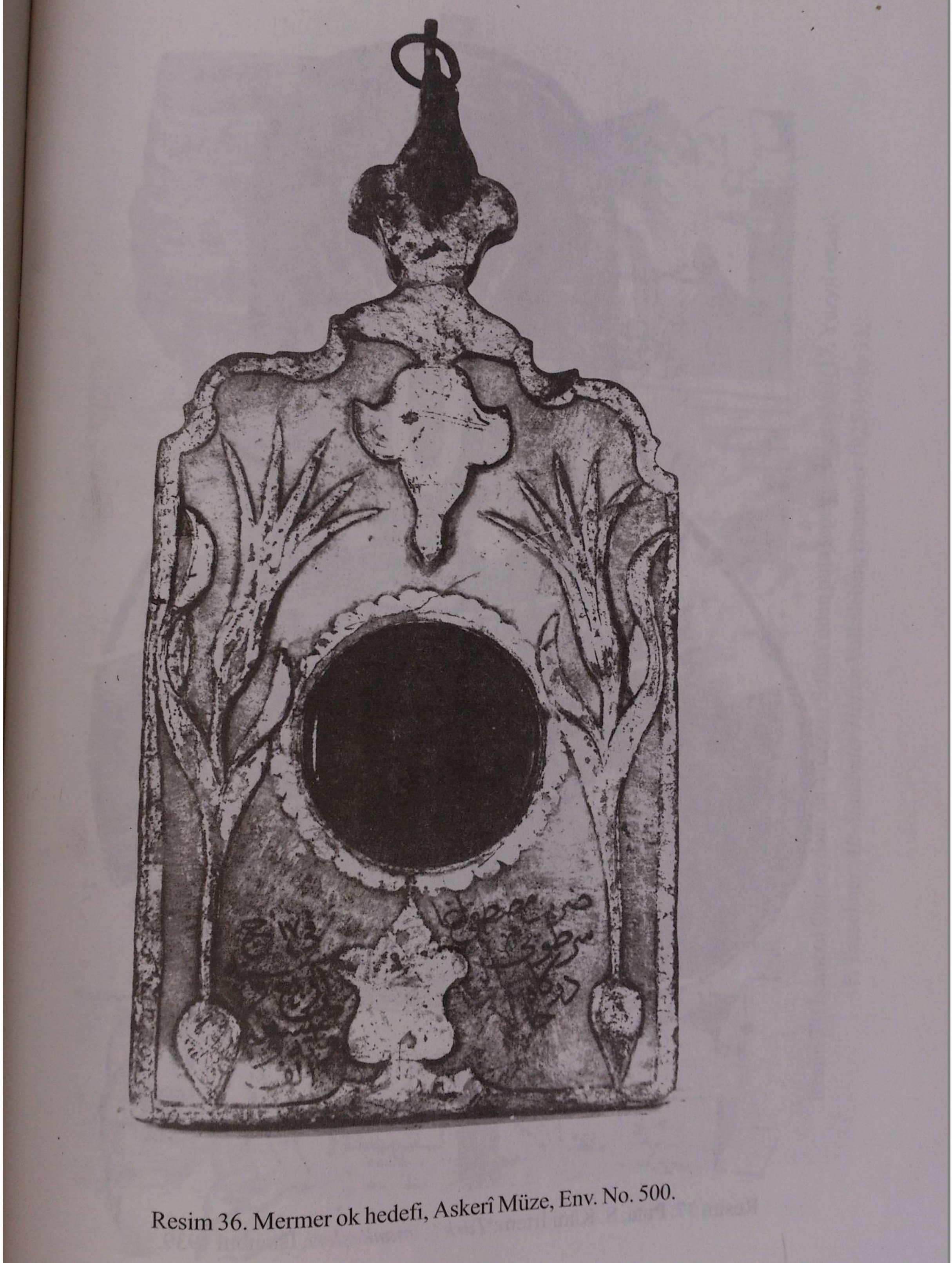
Resim 33a. Dörtnala giderken arkaya ok atan süvari, *Murakkaa* (16. Yüzyıl ikinci yarısı, Kazvin), TSM Ktb. Hazine 2165, v. 42b.

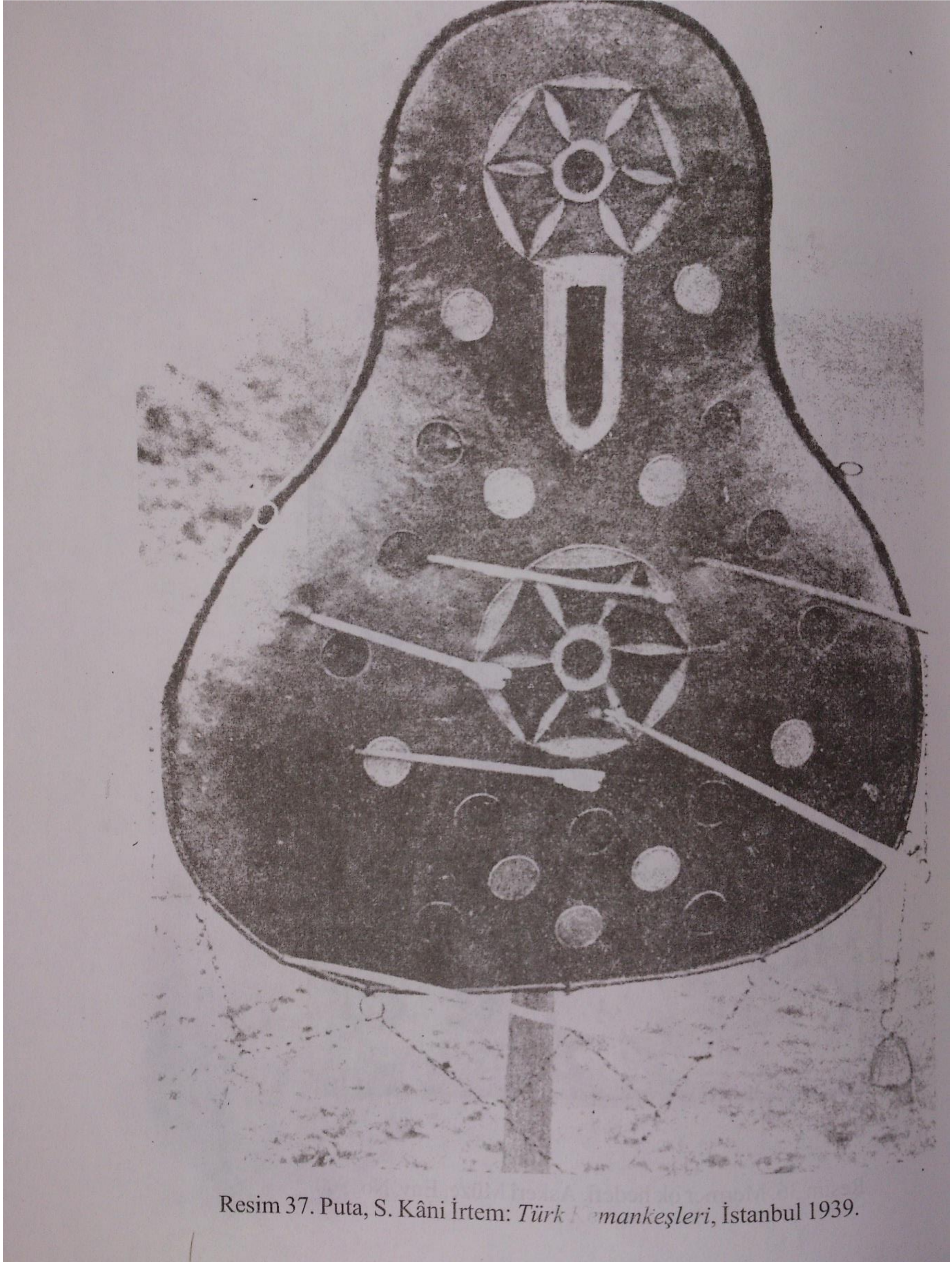
Resim 34. At üzerinden ok atış yönleri, J. D. Latham: "Notes on Mamluk Horse Archers", *Bulletin of the School Oriental and African Studies*, C. XXXII, 2. Fasikül, 1969, s. 266, fig. 1.

Resim 35. Üzerine oklar saplanmış ağaç hedef, Askerî Müze, Env. No. 7568.

Resim 36. Mermer ok hedefi, Askerî Müze, Env. No. 500.

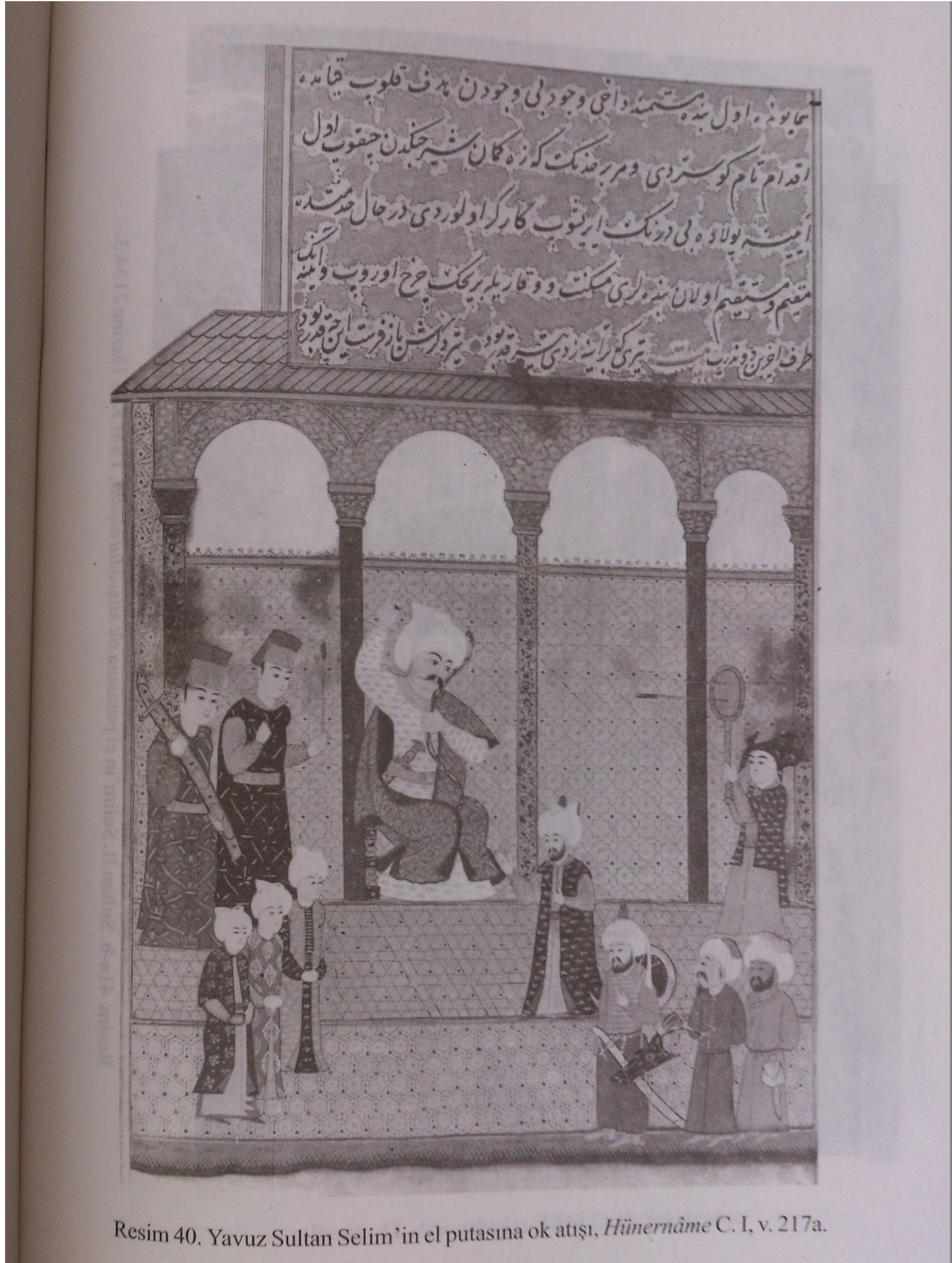
Resim 37. Puta, S. Kâni İrtem: *Türk Kemankeşleri*, İstanbul 1939.

Resim 38. İstanbul Okmeydanı'da Müezzin Sofası'ndan puta sepetine ok atışları (17. Yüzyıl ortası), F. Taeschner: *Alt-Stambuler Hof un* Volksleben, Hannover 1925, levha 13.

Resim 39. Elçi Hüseyin Ağa'nın hedefe ok atışı, *Şehinşahnme-i Murad Han*; TSM Ktb. Bağdad 200, v. 150a

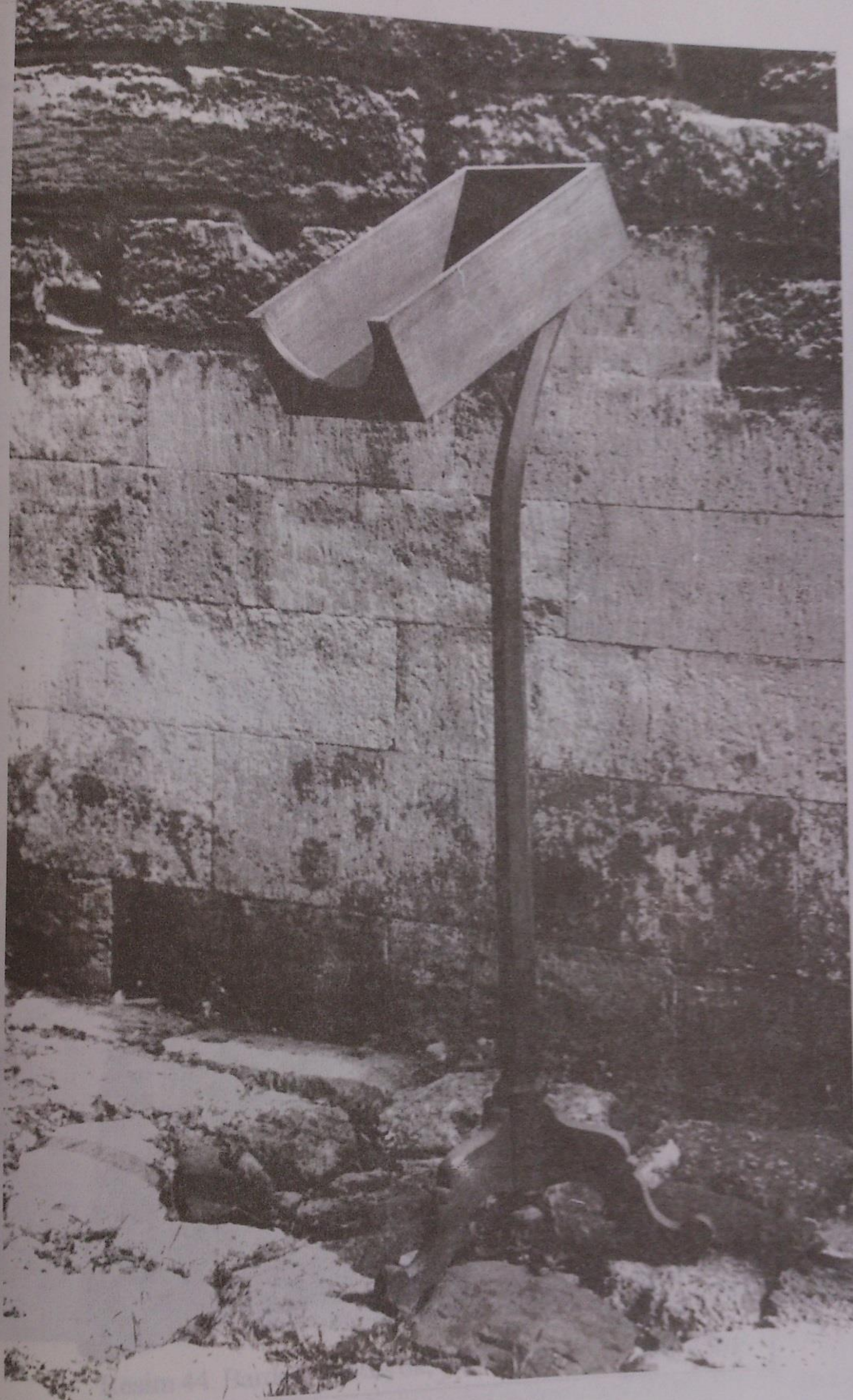

Resim 40. Yavuz Sultan Selim'in el putasına ok atışı, *Hünernâme* C. I, v. 217a.

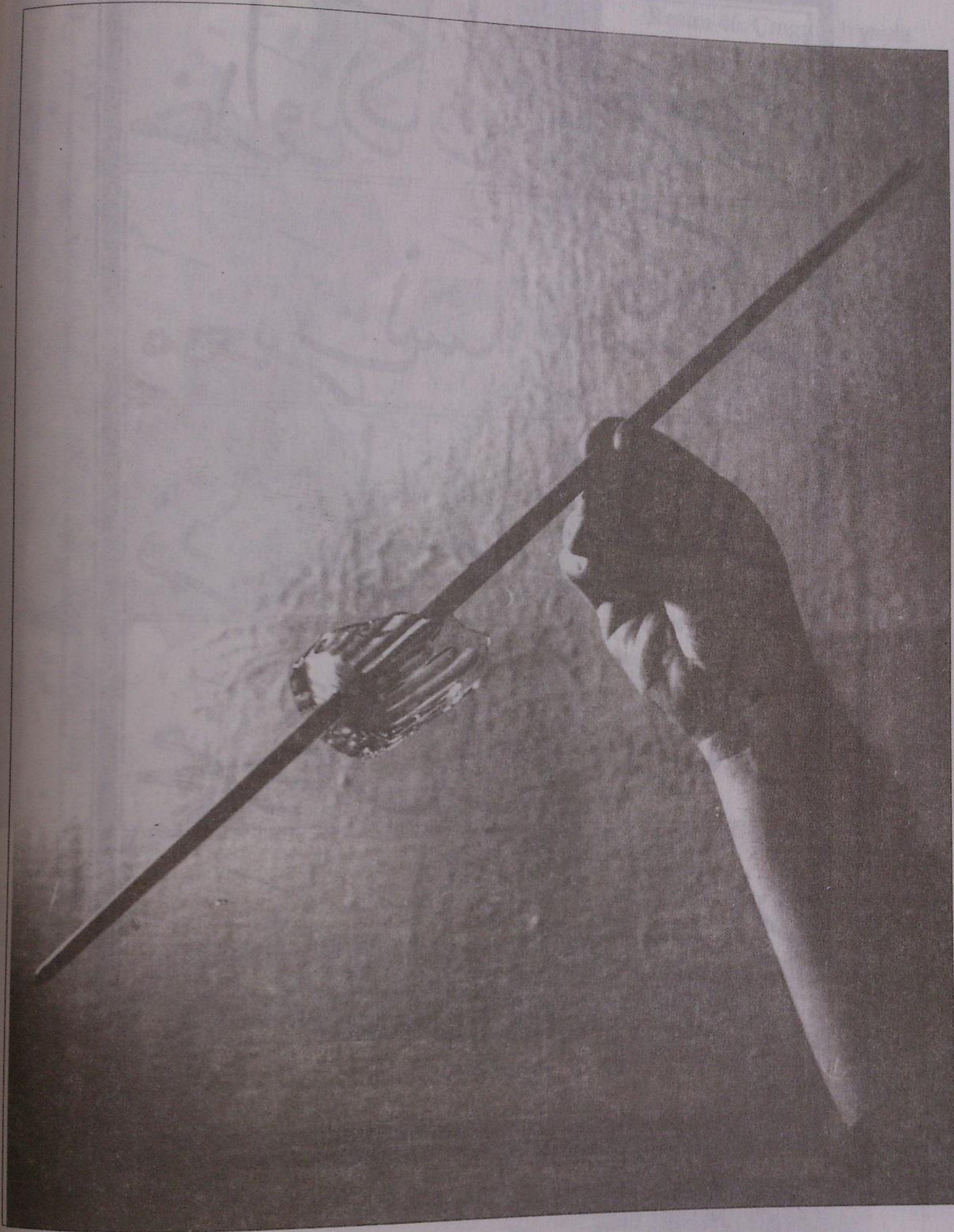
Resim 41a-b. Sultan II. Selim'in el putasına ok atışı *Murakkaa*, TSM Ktb. Hazine 2134/3.

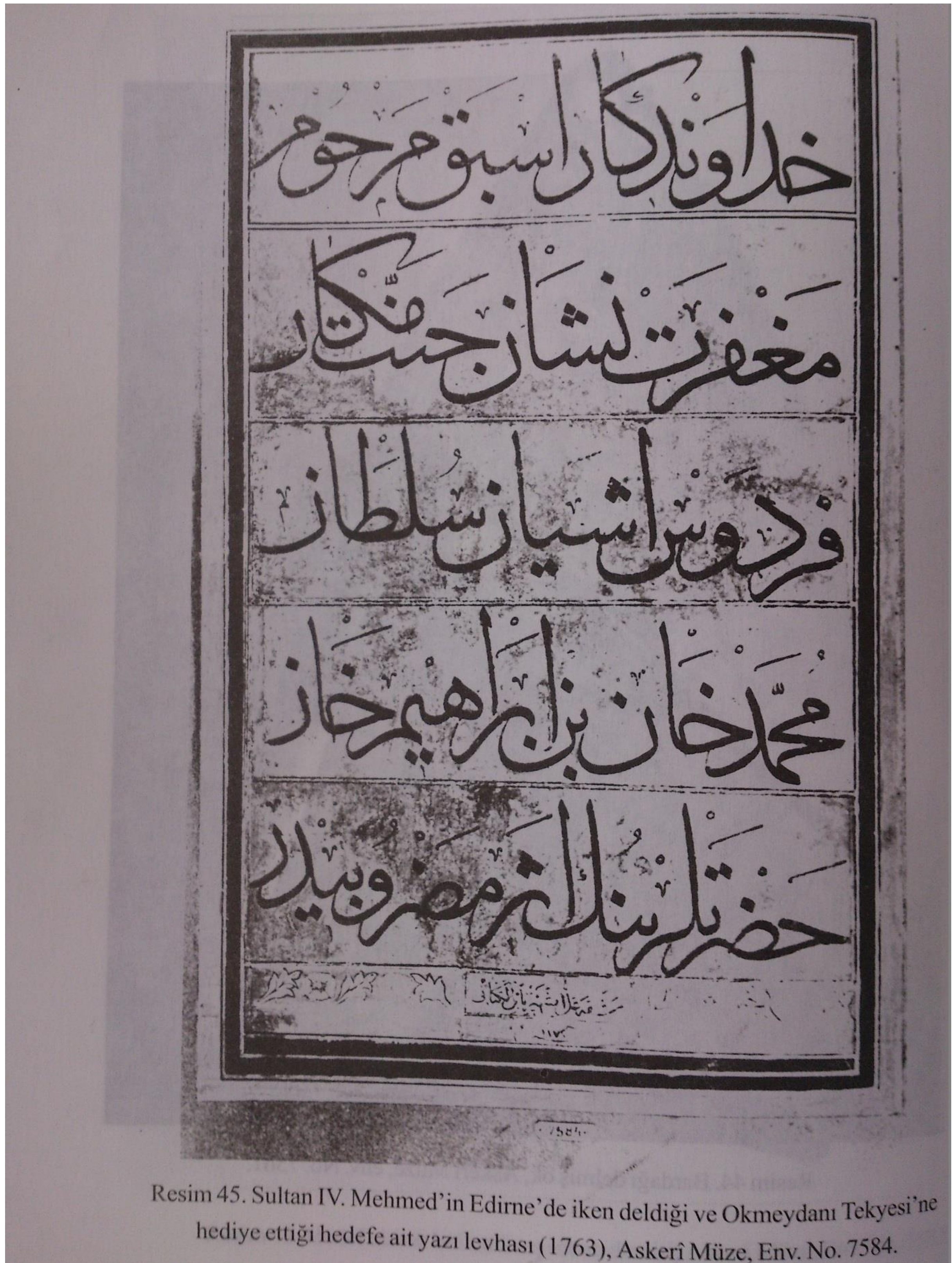
Resim 42. Atış sehpâsı, TSM Silâh Seksiyonu.

Resim 43. Hedef olarak kullanılmış saban demiri, Askeri Müze, Env. No. 7532.

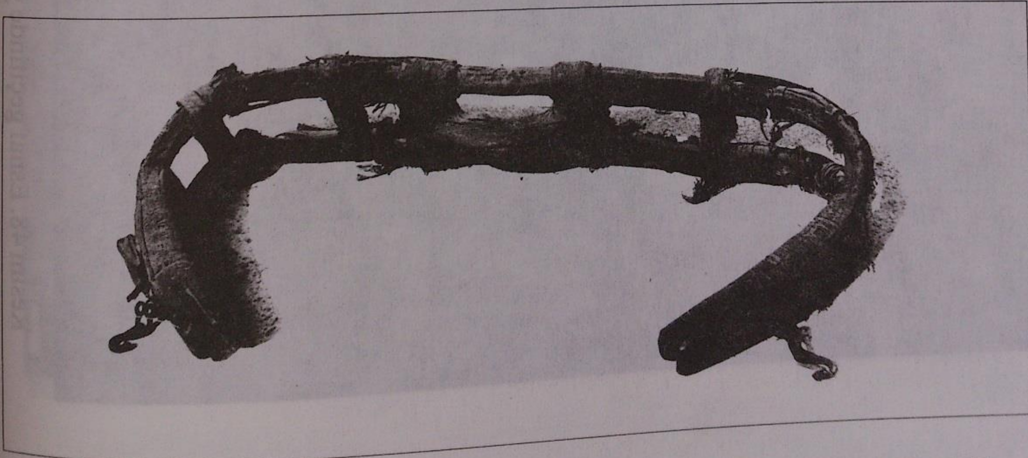
Resim 44. Bardağı delmiş ok, Askerî Müze, env. No. 7561.

Resim 45. Sultan IV. Mehmed'in Edirne'de iken deldiği ve Okmeydanı Tekyesi'ne hediye ettiği hedefe ait yazı levhası (1763), Askerî Müze, Env. No. 7584.

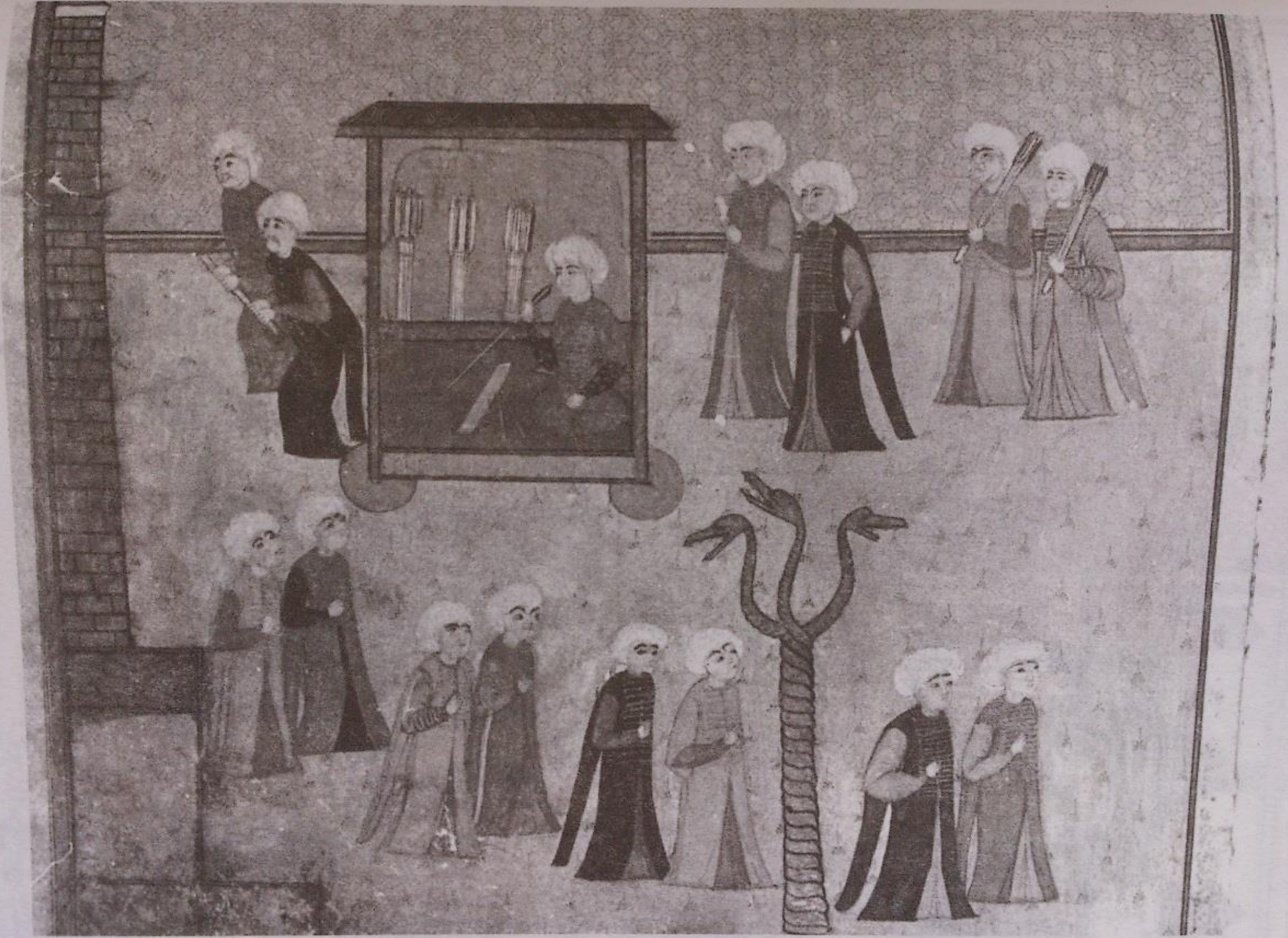
Resim 46. Çıngıraklı yayla gösteri yapan köçek, *Murakkaa*, TSM Ktb. Hazine 2165 v. 32b.

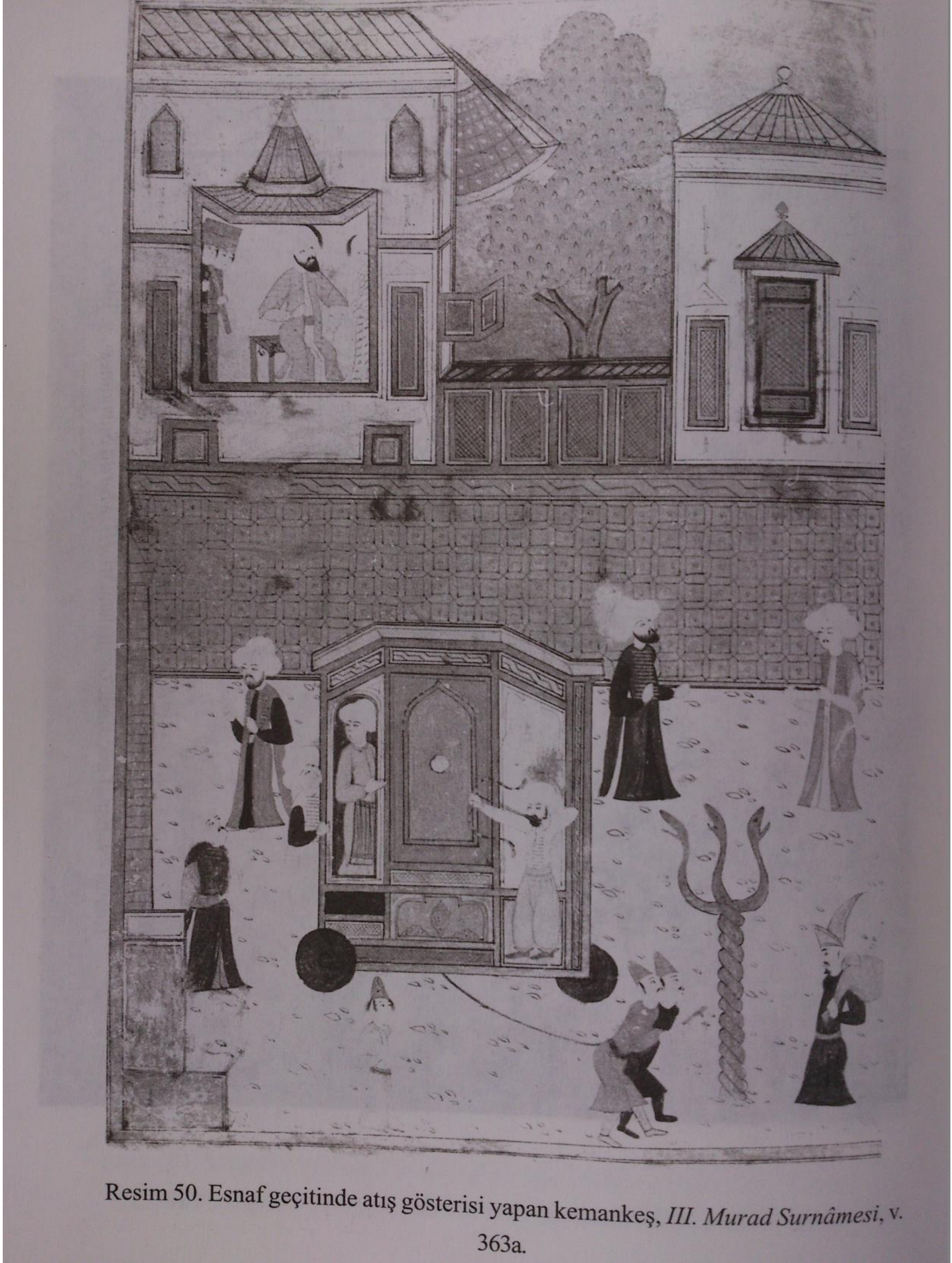
Resim 47. Deli Hüseyin Paşa'nın kurduğu çift kollu İran yayı, TSM Env. No. 1/51.

Resim 48. Esnaf geçitinde yaycı ustaları, *III. Murad Surnâmesi*, TSM Ktb. Hazine 1344, v. 106a.

Resim 49. Esnaf geçitinde okçu ustaları, *III. Murad Surnâmesi*, v. 146a.

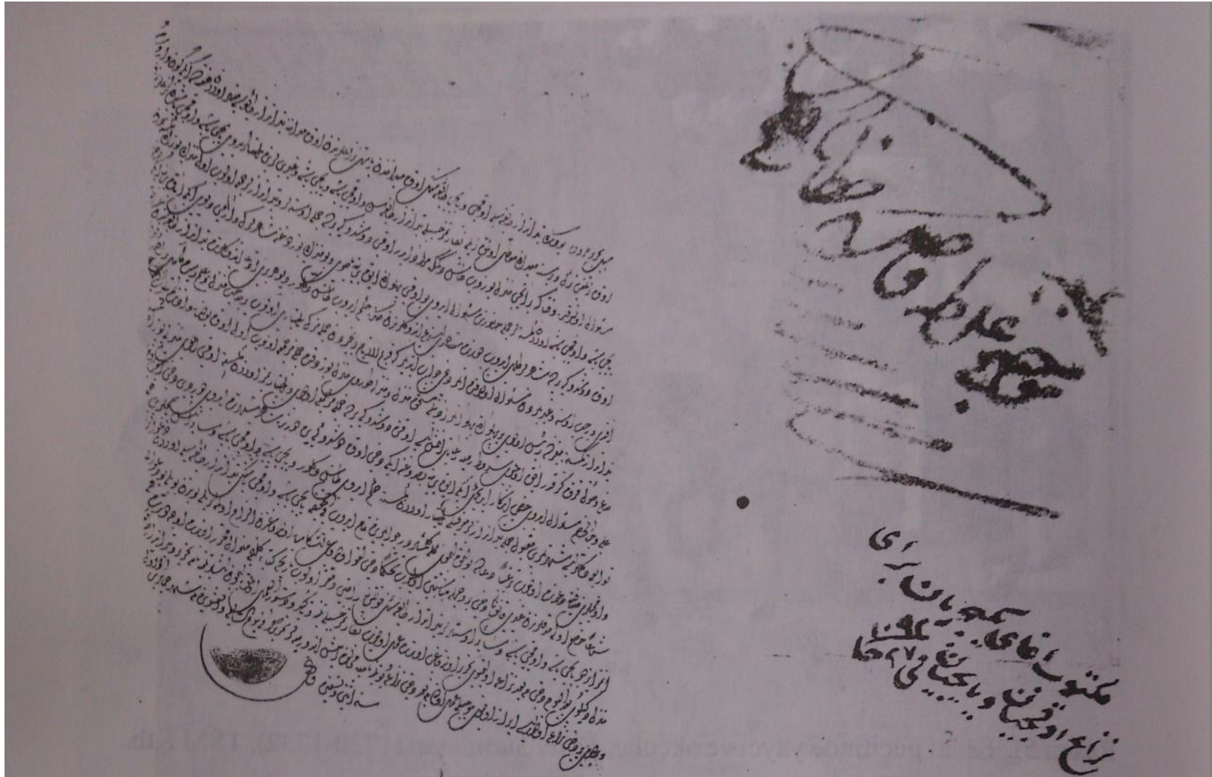
Resim 50. Esnaf geçitinde atış gösterisi yapan kemankeş, *III. Murad Surnâmesi*, v. 363a.

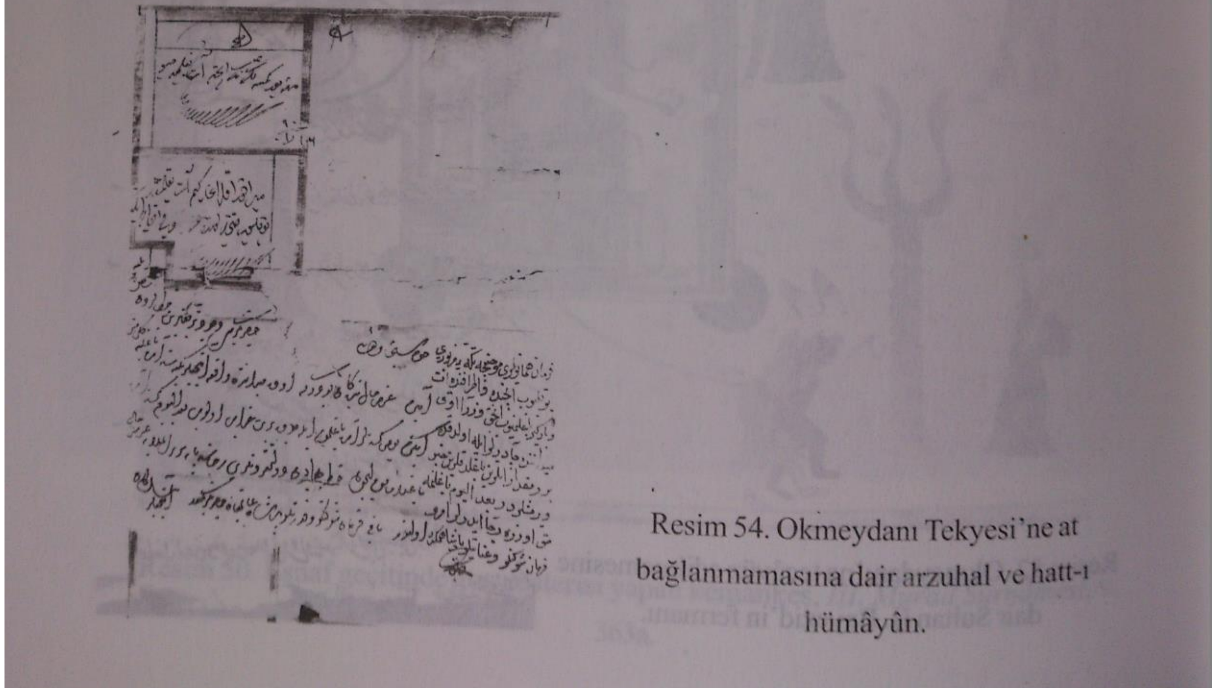
Resim 51. Esnaf geçitinde yaycı ve okçular, *Vehbî Surnâmesi* (1720-1732), TSM Ktb. III. Ahmed 3594, v. 18a.

Resim 52. Okmeydanı'na tecâvüz edilmemesine dair Sultan II. Bayezid'in fermanı.

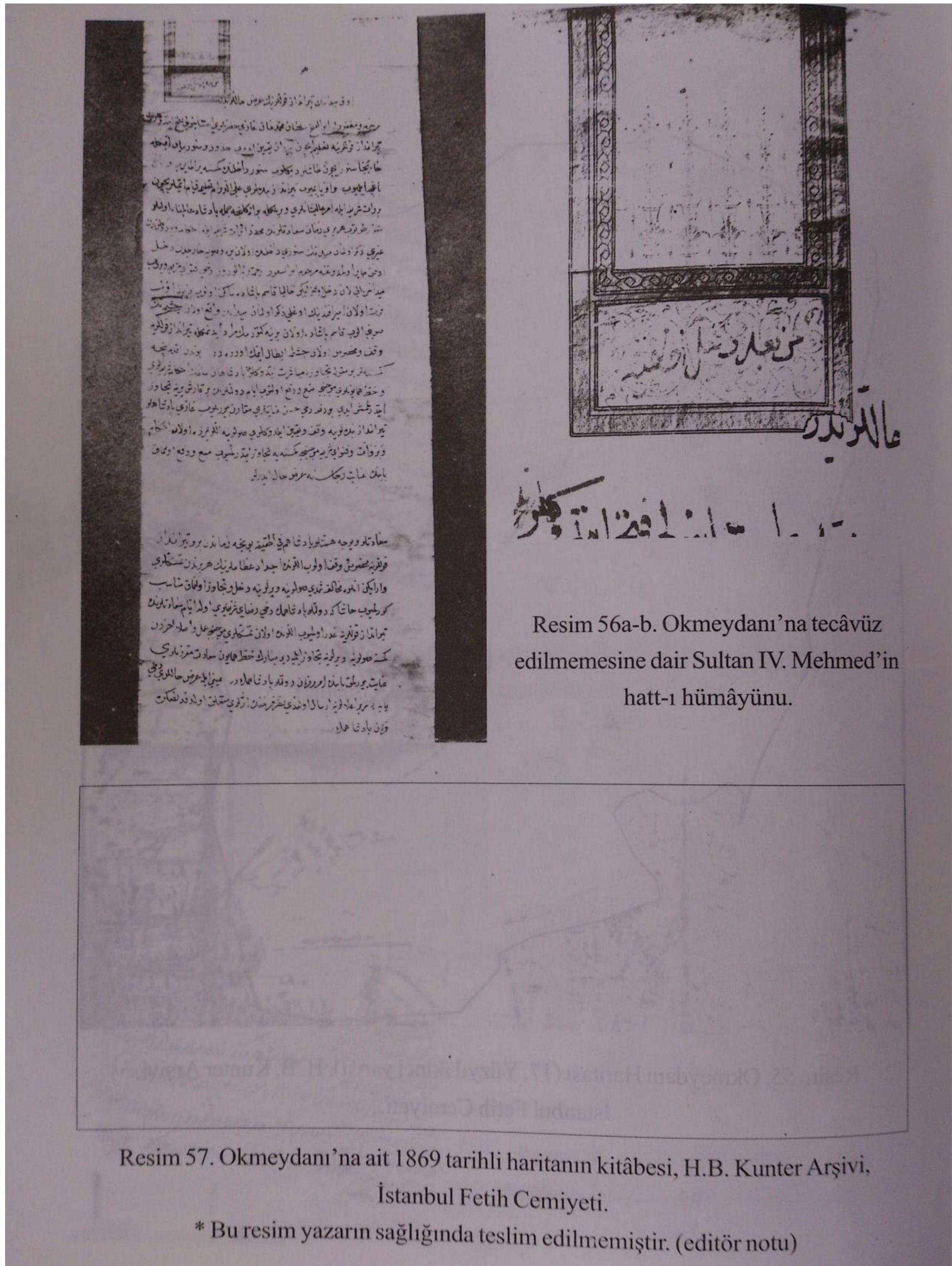
Resim 53a-b. Okmeydanı'nı işgal eden yaycı ve okçu esnafının çıkartılmasına dair Yeniçeri Ağası'nın arîzası ve hatt-ı hümâyûn.

Resim 54. Okmeydanı Tekyesi'ne at bağlanmamasına dair arzuhal ve hatt-ı hümâyûn.

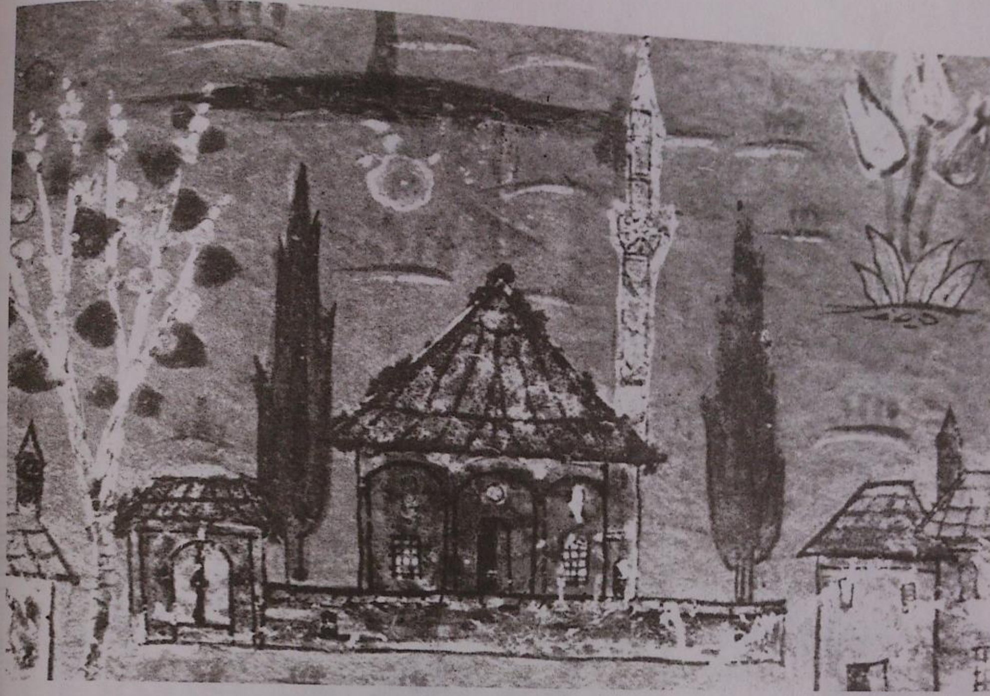
Resim 55. Okmeydanı Haritası (17. Yüzyıl ikinci yarısı), H. B. Kunter Arşivi, İstanbul Fetih Cemiyeti.

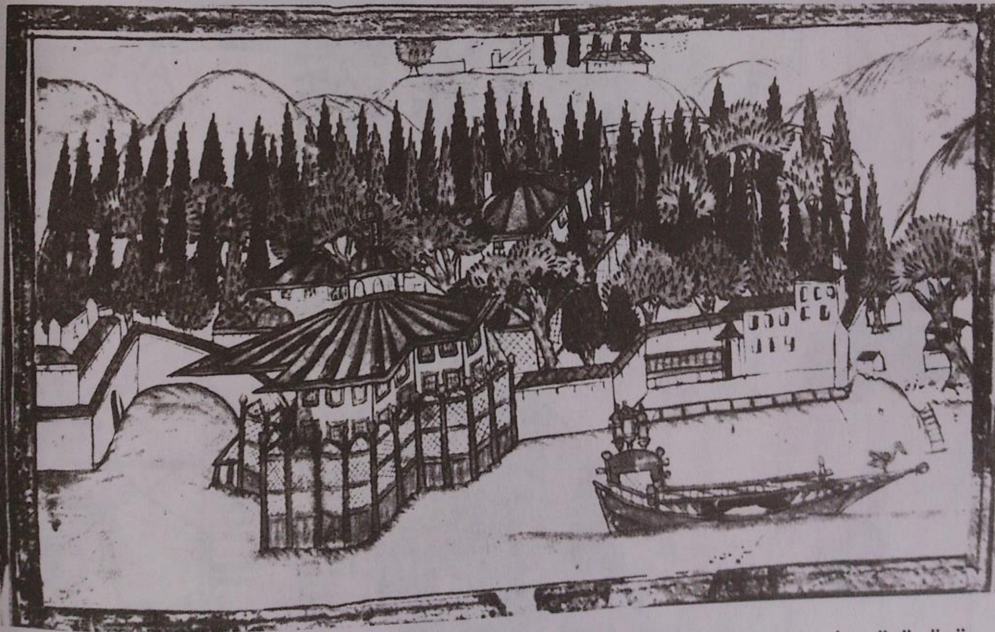
Resim 56a-b. Okmeydanı'na tecâvüz edilmemesine dair Sultan IV. Mehmed'in hatt-ı hümâyûnu.

Resim 57. Okmeydanı'na ait 1869 tarihli haritanın kitâbesi, H.B. Kunter Arşivi, İstanbul Fetih Cemiyeti.

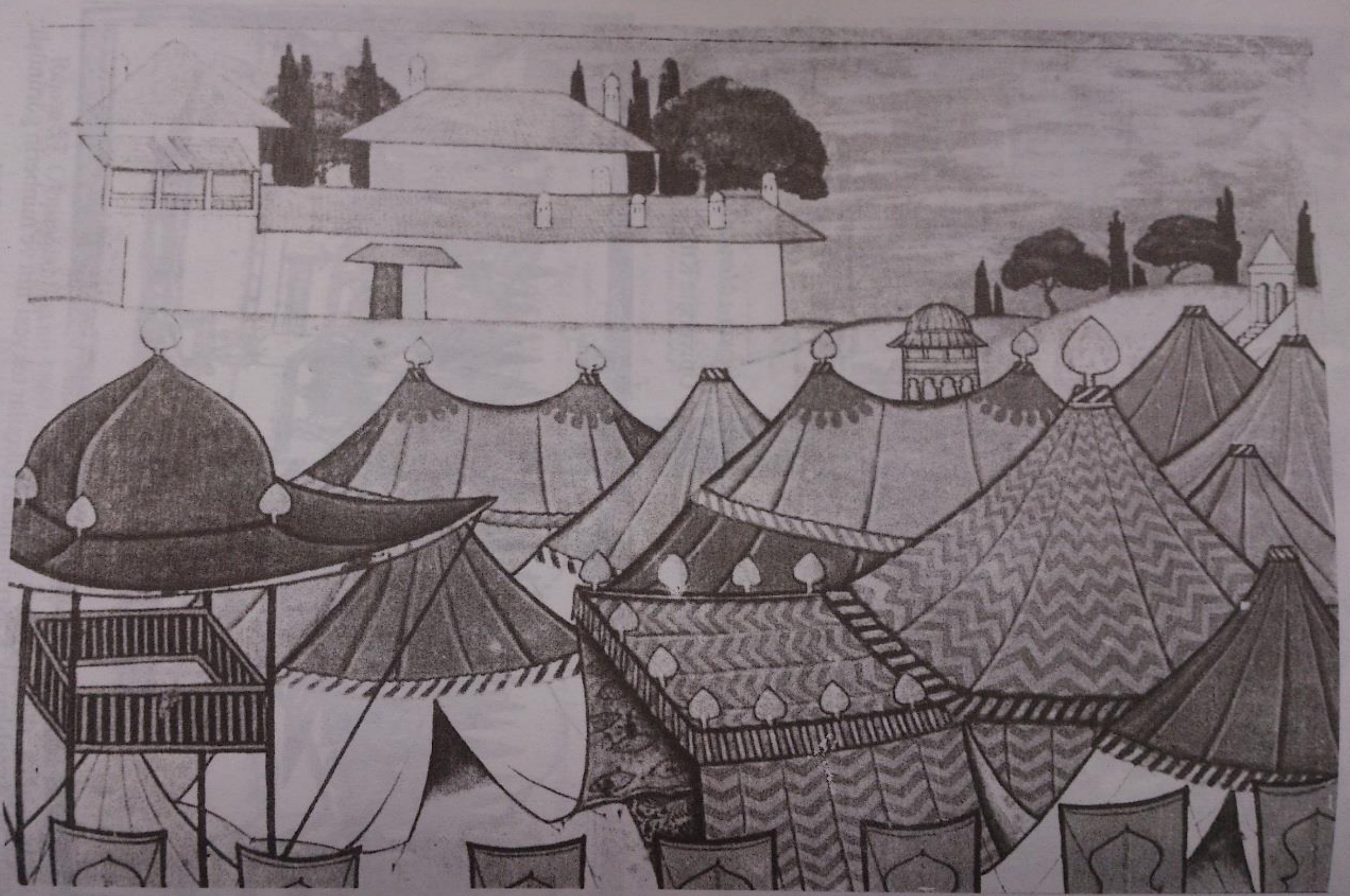
* Bu resim yazarın sağlığında teslim edilmemiştir. (editör notu)

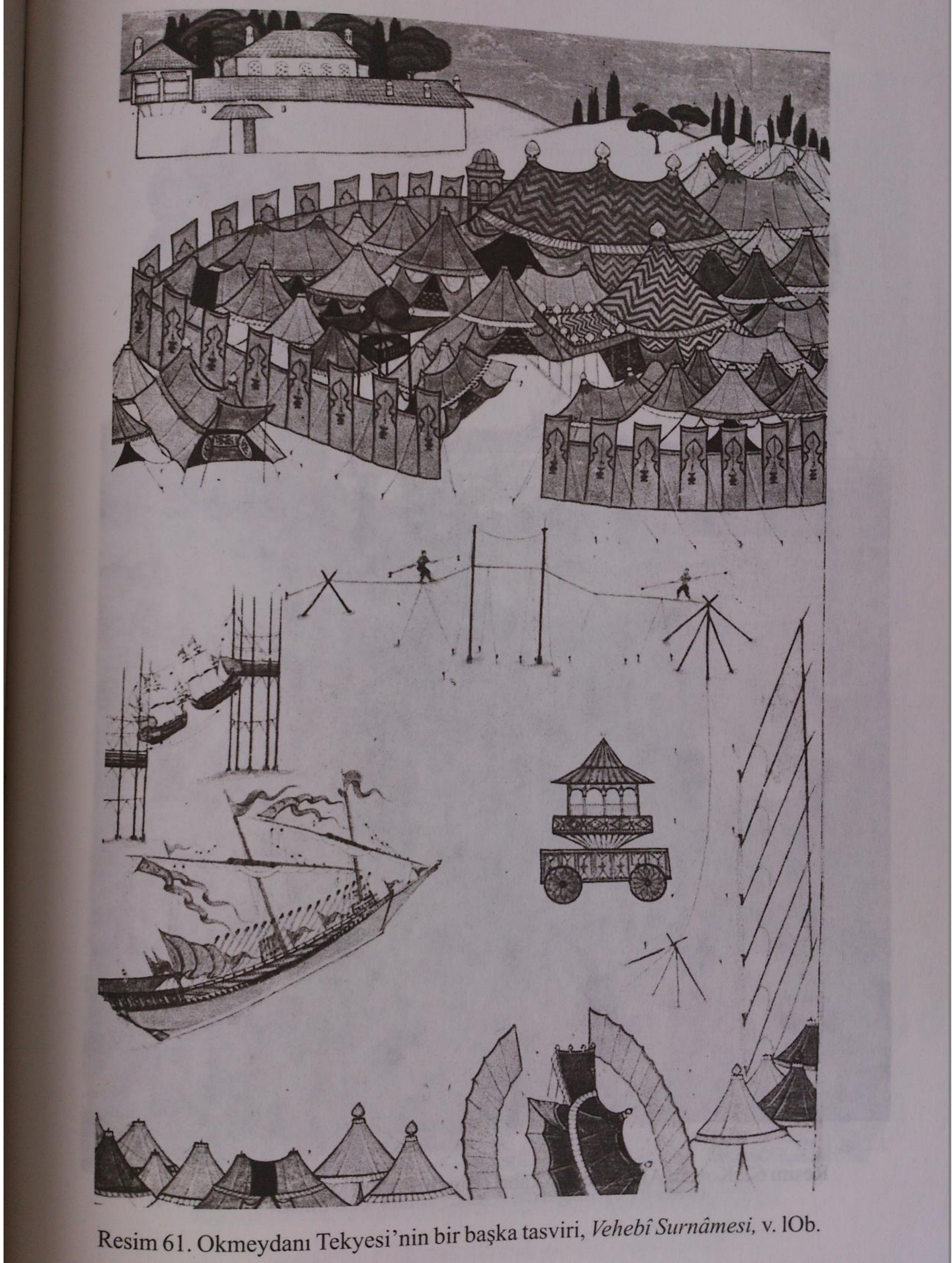
Resim 58. Okmeydanı Mescidi, Matrakçı Nasuh: *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn* (1534), İstanbul Şehri tasvirinden detay. Üniversite Ktb. T.Y 5964.

Resim 59. Aynalıkavak Kasrı önünden Okçular tekyesi'nin ve minberin görünüşü, *Gazneli Mahmud Albümü* (1685), Üniversitesi Ktb. 5461.

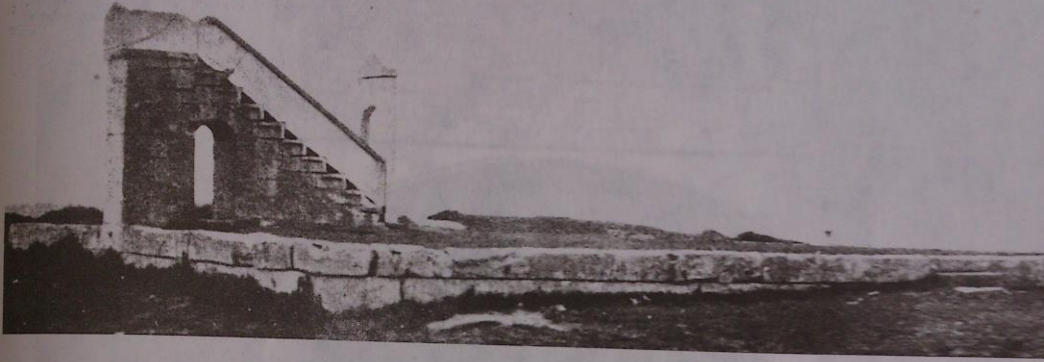
Resim 60. Okmeydanı Tekyesi, *Vehbî Surnâmesi,* (1720-32), v. 12b.

Resim 61. Okmeydanı Tekyesi'nin bir başka tasviri, *Vehebî Surnâmesi,* v. lOb.

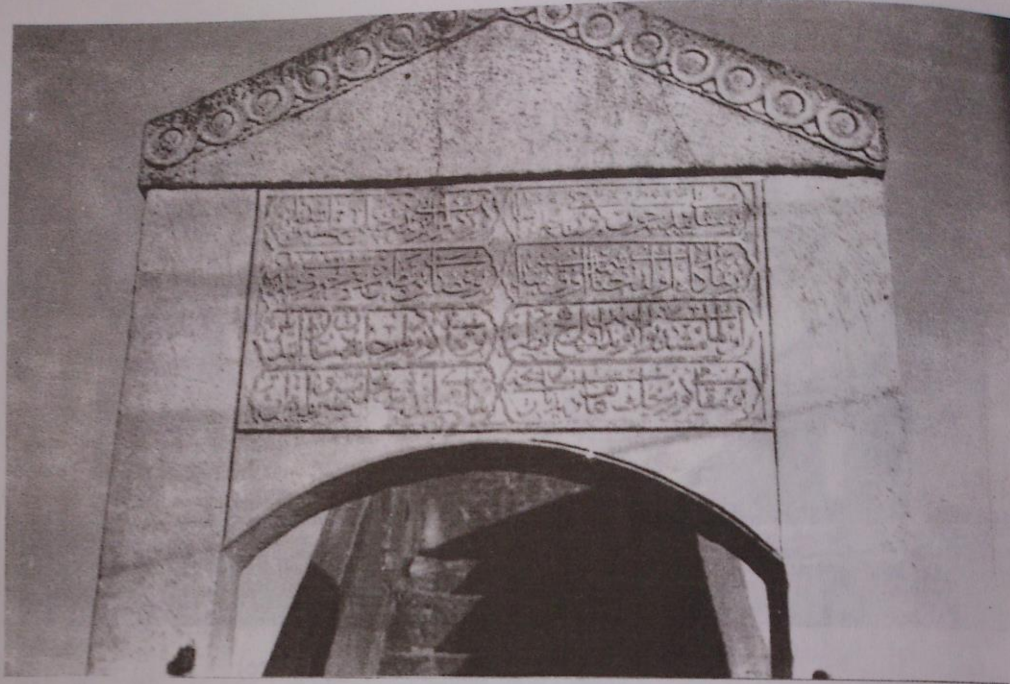
Resim 62. Kovacı Ali Dede'nin kabri (Bugün Galata Mevlevihânesi'nde).

Resim 63a- Okmeydanı Namazgâhı. (45 yıl önce)

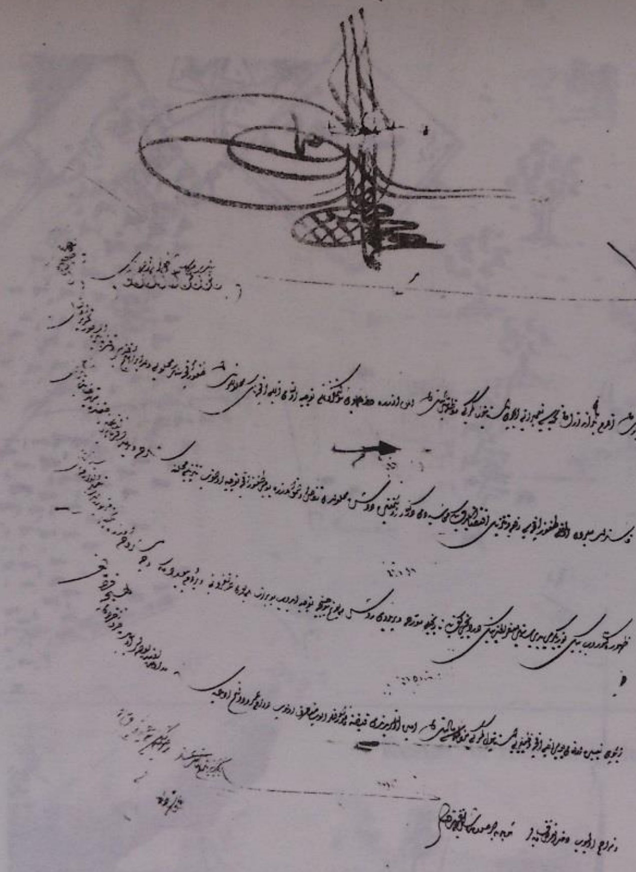

Resim 63b- Okmeydanı Namazgâhı. (5 yıl önce)

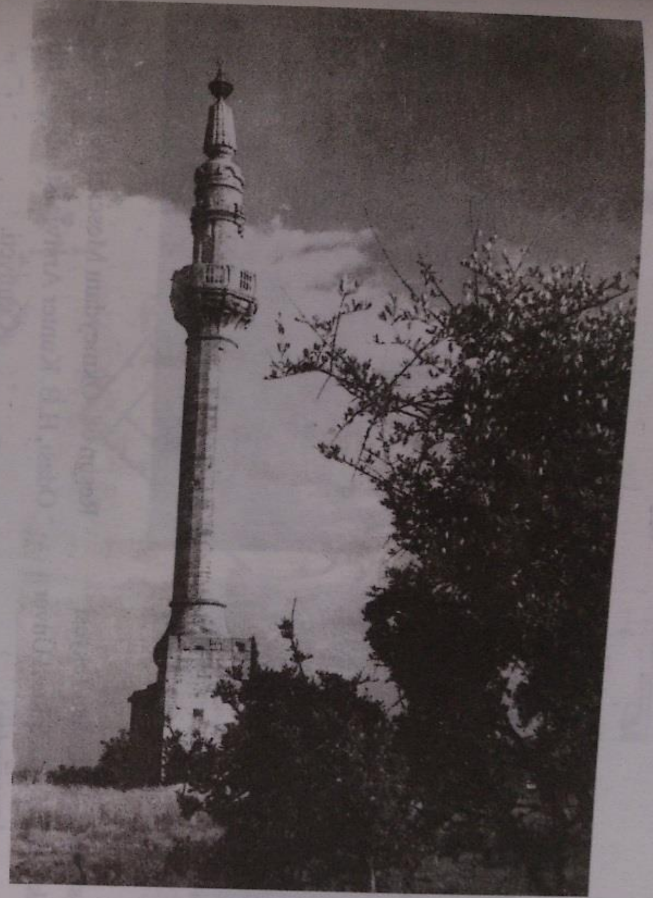

Resim 64a-b. Okmeydanı Namazgâhı'nın kitâbesi.

Resim 65. Okmeydanı Tekyesi'nin onarımı hakkında Sultan III. Ahmed'in fermanı.

Resim 66. Okmeydanı Mescidi'nin Minaresi (Bugün şerefeden yukarı kısmı yoktur).

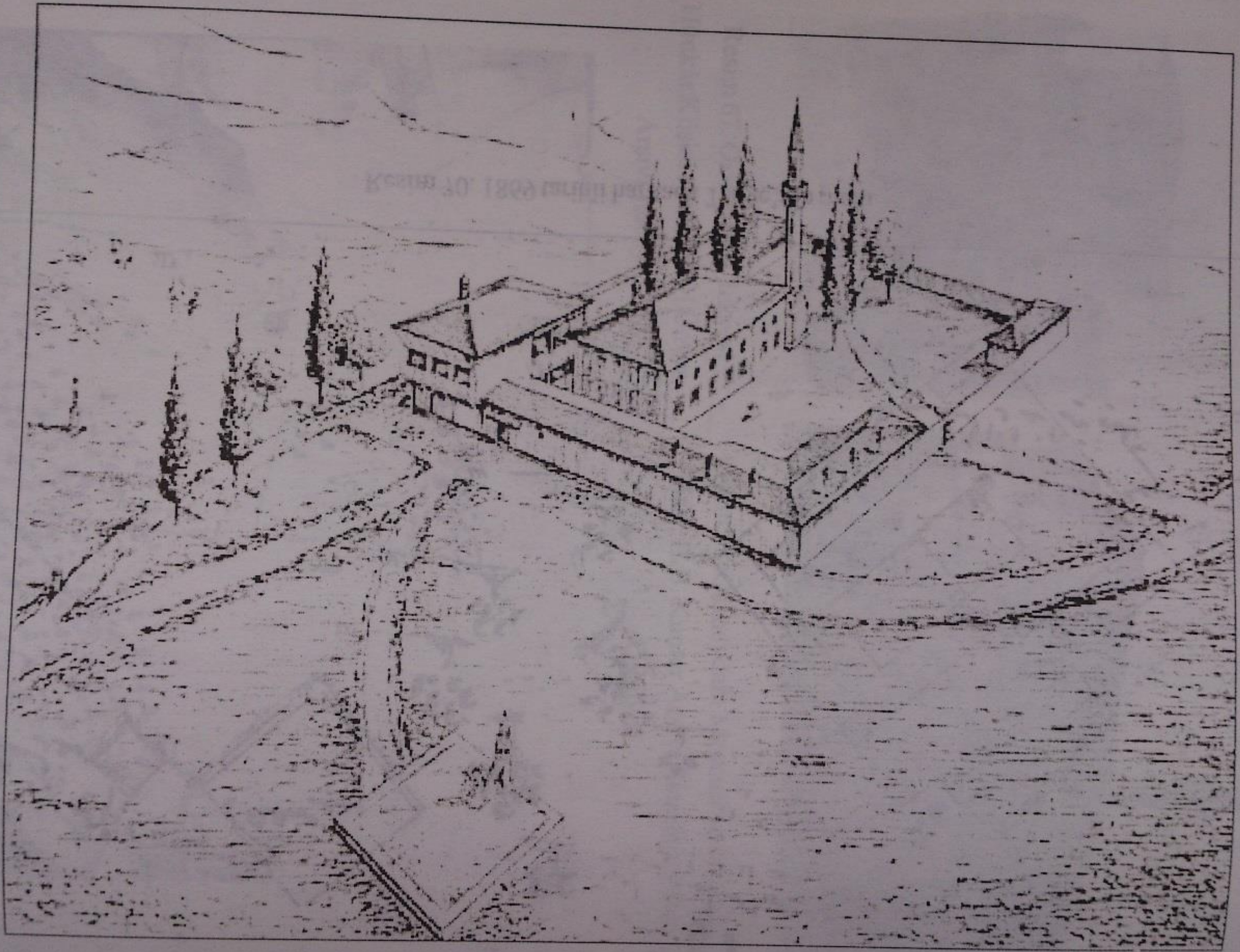
Resim 67. Okmeydanı Tekyesi Hünkâr Köşkü (Dr. Süheyl Ünver Arşivi'nden).

Resim 68. Okmeydanı Mescidi ve Meydan Odası, H.B. Kunter Arşivi, İstanbul Fetih Cemiyeti.

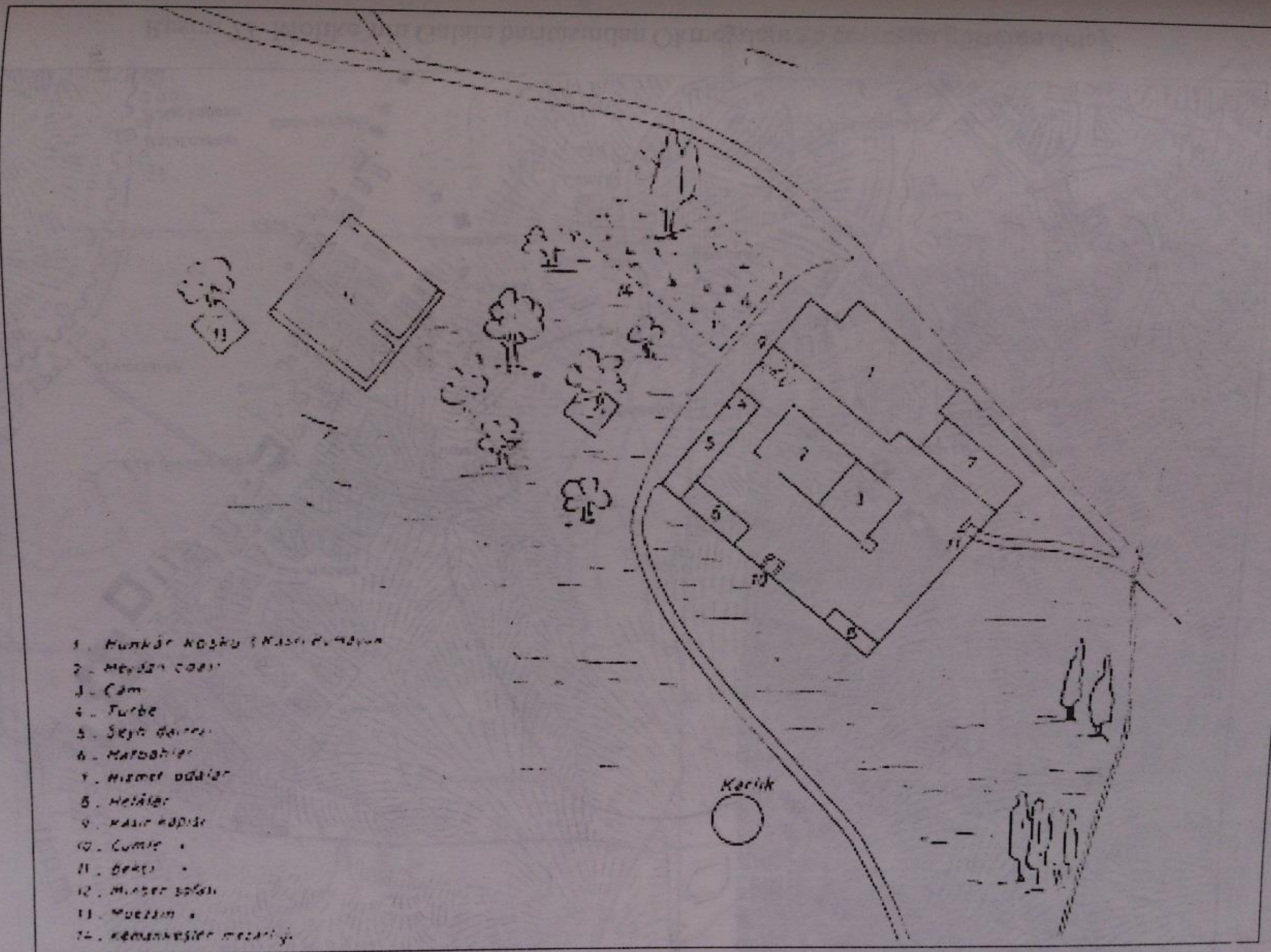
Resim 69. 17. Yüzyıldan kalma haritada Tekye'nin planı.

Resim 70. 1869 tarihli haritada Tekye'nin planı.

Resim 71. Okmeydanı Camii, Tekyesi ve müştemilâtının res..tüsyonu (H.B. Kunter).

Resim 72. Okmeydanı Tekyesi'nin bölümlerini gösterir kroki (H. B. Kunter).

Resim 73. Moltke'nin Galata haritasından Okmeydanı ve çevresini gösteren detay.

Resim 73.

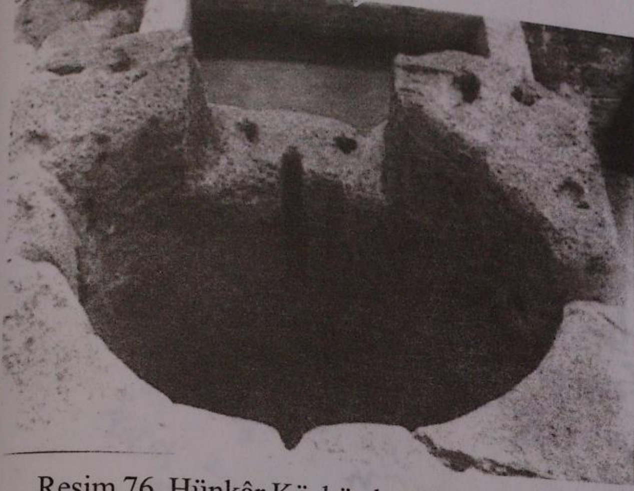
Resim 73.

Resim 74. Okmeydanı'nın 45 yıl önceki genel görünüşü.

Resim 75. Hasköy'den Okmeydanı'na çıkan yolda eski bir köprü.

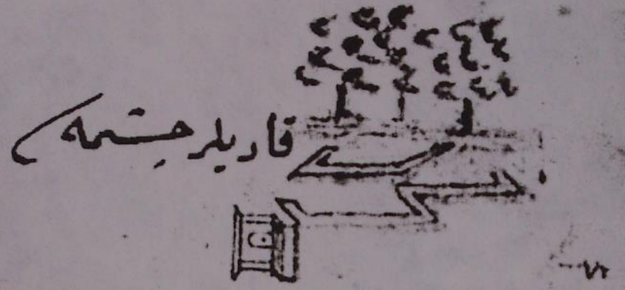
Resim 76. Hünkâr Köşkü altındaki su kuyusu.

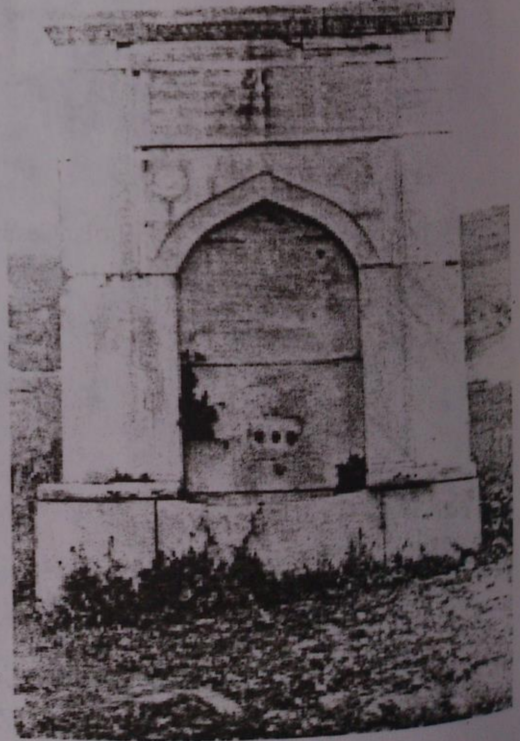
Resim 77. a- Okmeydanı'nda Karılar Çeşmesi (Çeşme-i Zenân).

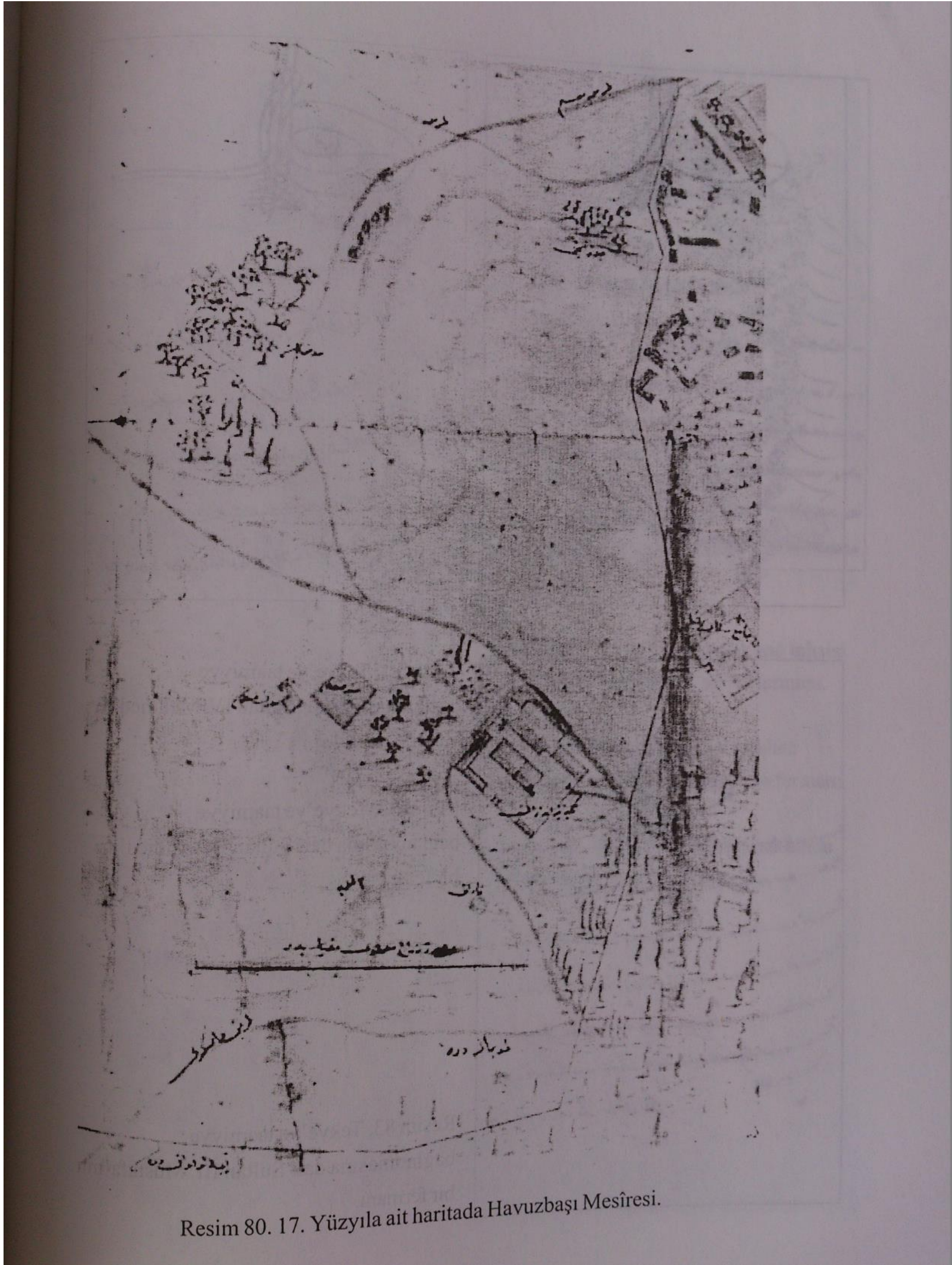
Resim 77. b- Okmeydanı'nda Karılar Çeşmesi (Çeşme-i Zenân).

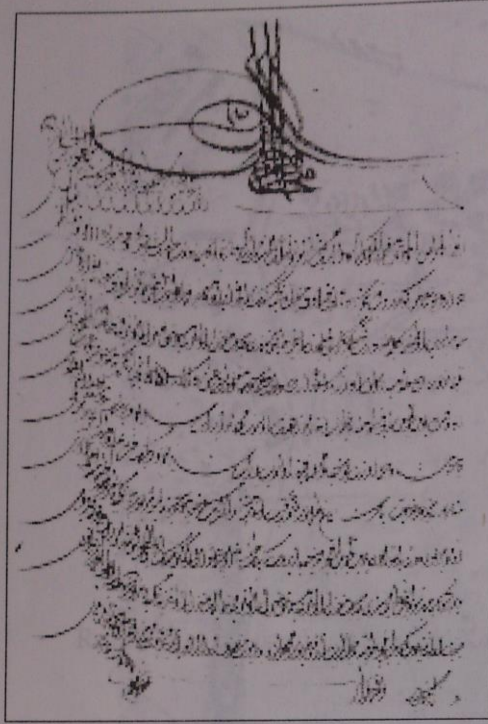
Resim 78. 17. Yüzyıla ait haritada Karılar Çeşmesi.

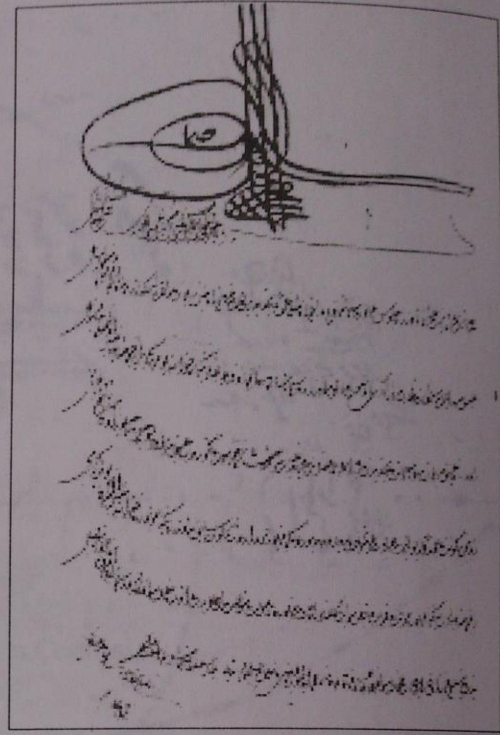

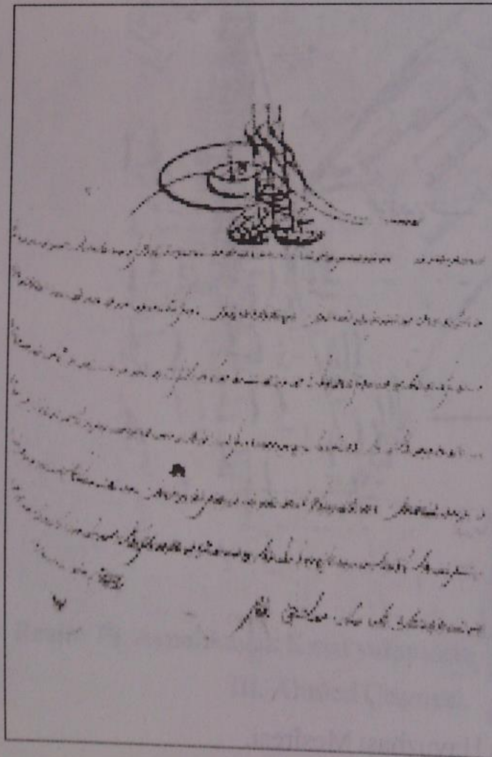
Resim 79. Aynalıkavak Kasrı yakınında
III. Ahmed Çeşmesi.

Resim 80. 17. Yüzyıla ait haritada Havuzbaşı Mesîresi.

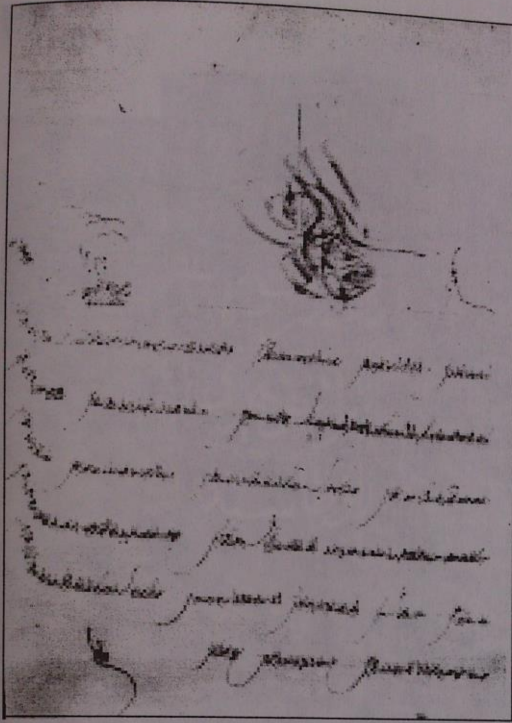

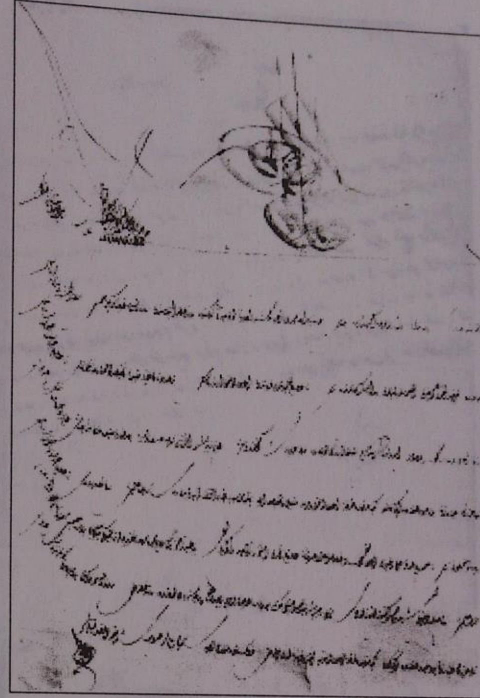

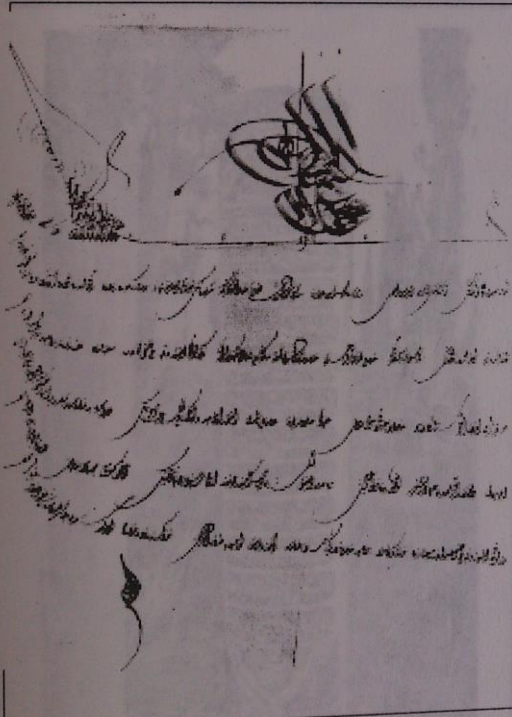
Resim 81. Tekye'ye taamiyye bağlanmasına dair Sultan IV. Mehmed'in bir fermanı.

Resim 82. Tekye'ye taamiyye bağlanmasına dair Sultan III. Ahmed'in bir fermanı.

Resim 83. Tekye'ye taamiyye bağlanmasına dair Sultan III. Mustafa'nın bir fermanı.

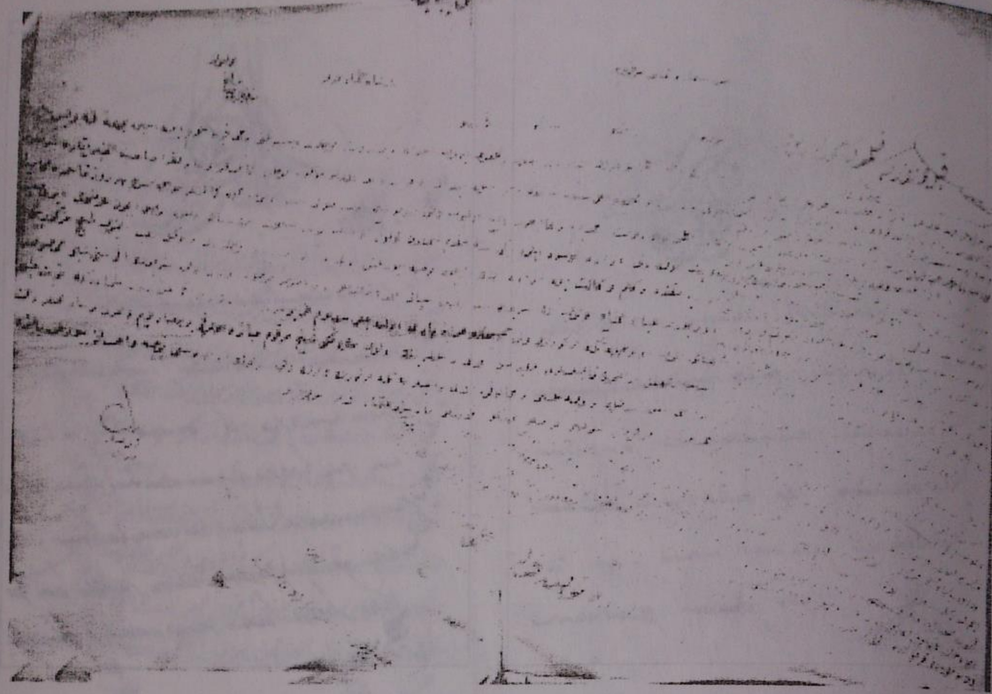

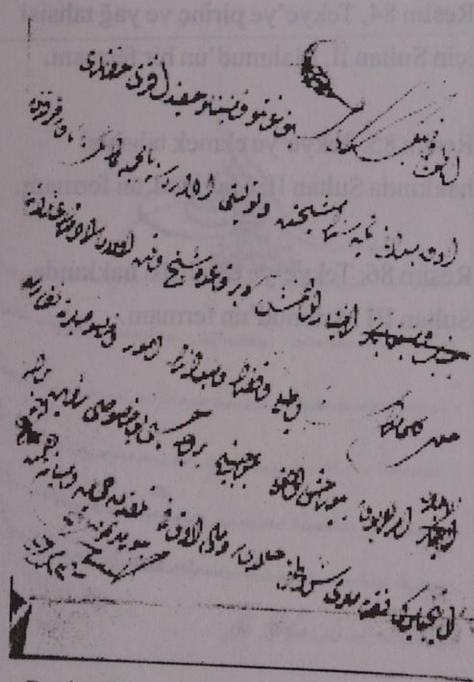
Resim 84. Tekye'ye pirinç ve yağ tahsisi için Sultan II. Mahmud'un bir fermanı.

Resim 85. Tekye'ye ekmek tahshisi hakkında Sultan II. Mahmud'un fermanı.

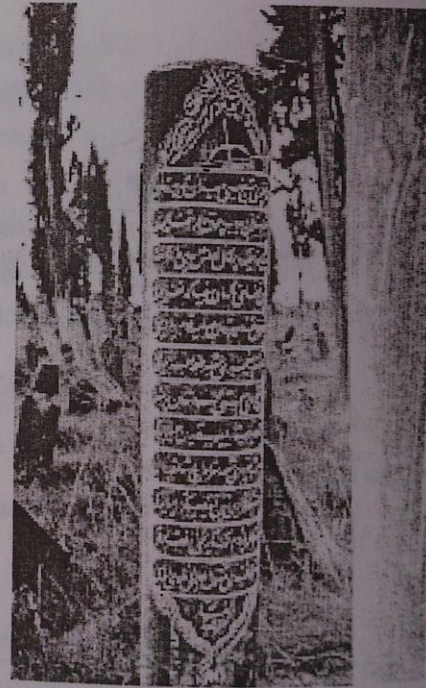
Resim 86. Tekye'ye et tahsîsi hakkında Sultan III Mahmud'un fermanı.

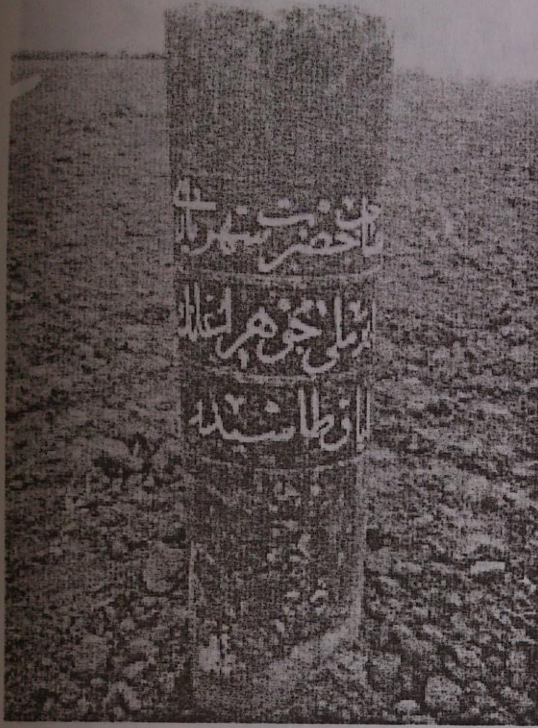
Resim 87. Okmeydanı'na Şeyh tâyîni hakkında telhîsli arzuhal.

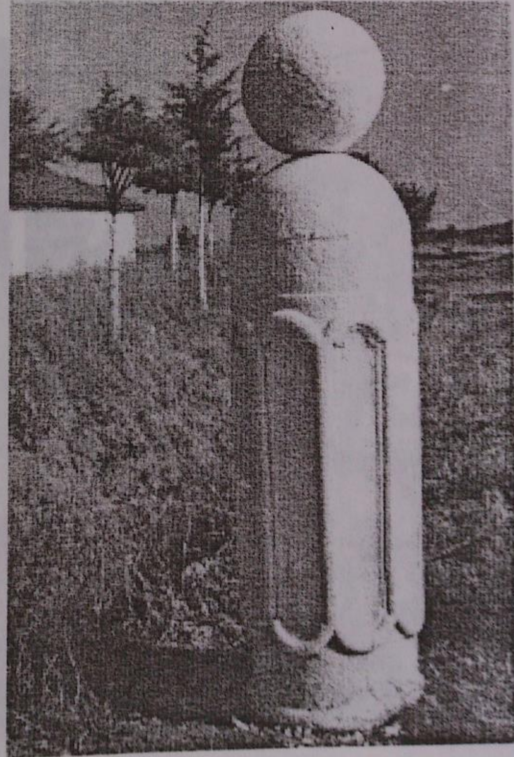
Resim 88. Mehmed Hafıd Mollâ'nın Meydan Şeyhliği berâtı.

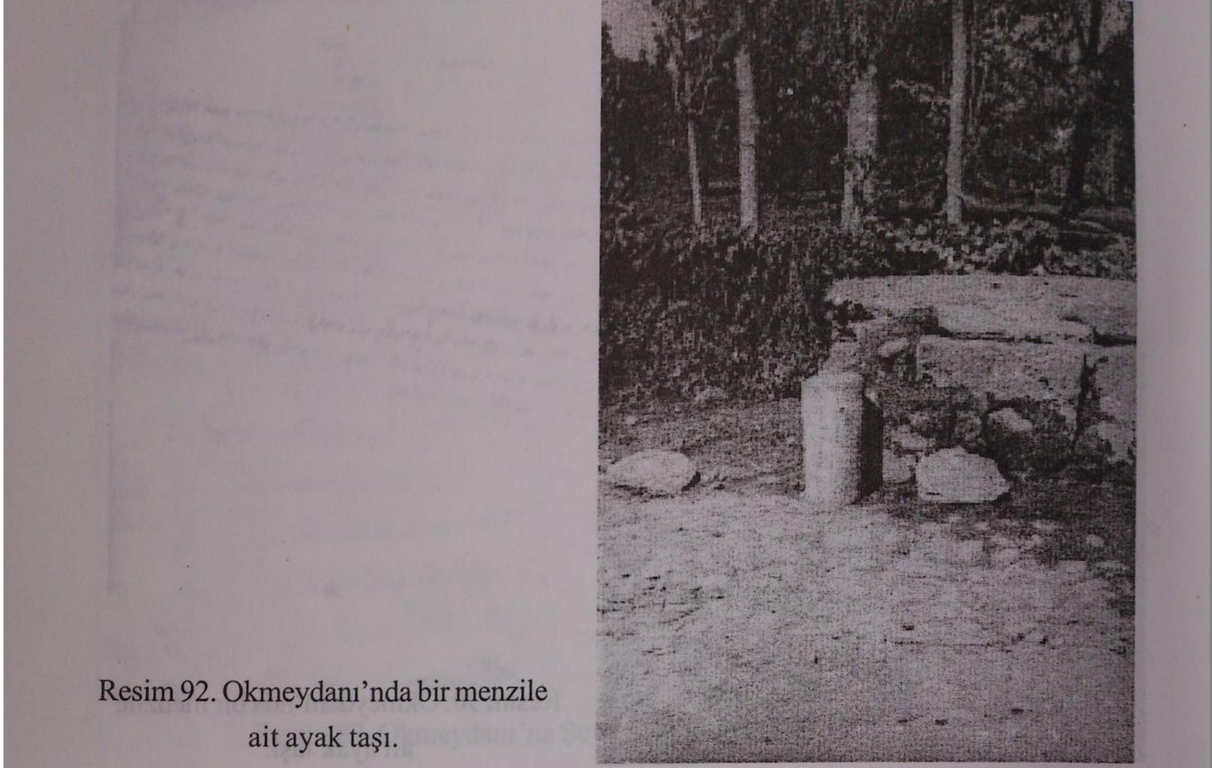
Resim 89. Binyüzcü Hafiz Efendi'nin mezar taşı (Karacaahmed'de).

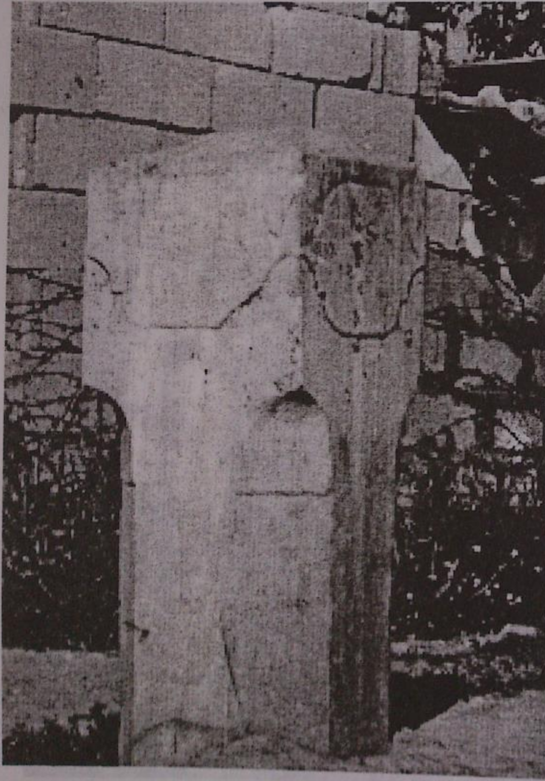
Resim 90. Okmeydanı'nda bir menzile ait ayak taşı.

Resim 91. Okmeydanı'nda bir menzile ait ayak taşı.

Resim 92. Okmeydanı'nda bir menzile ait ayak taşı.

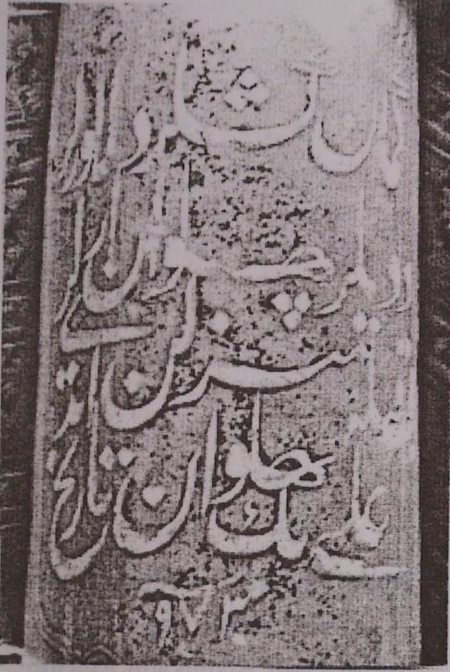
Resim 93. Okmeydanı'nda bir menzile ait ayak taşı.

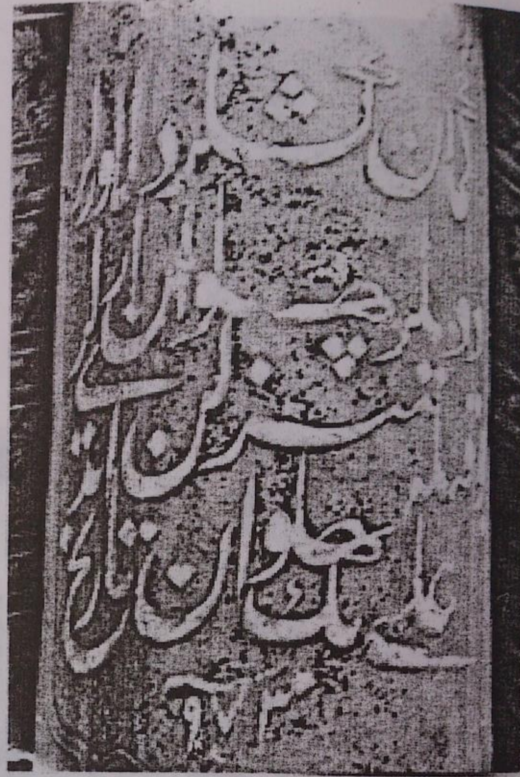
Resim 94. Muhzir Abdi Baba'nın menzil taşı. (yanda)
Resim 95a-b. Abdülkadir Ağâ nın menzil taşı. (altta)

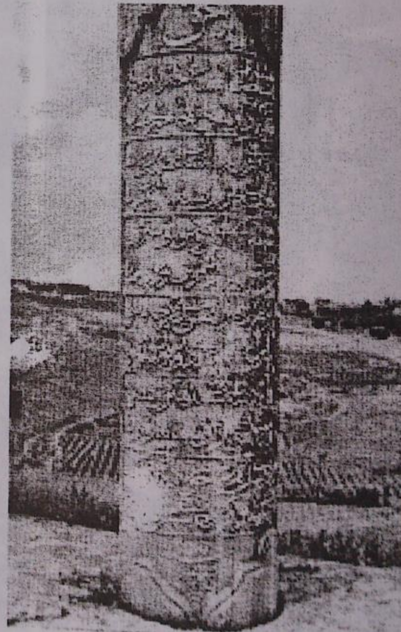

Resim 96. Kiler Kethüdası Ahmed Refı Bey'in menzil taşı.

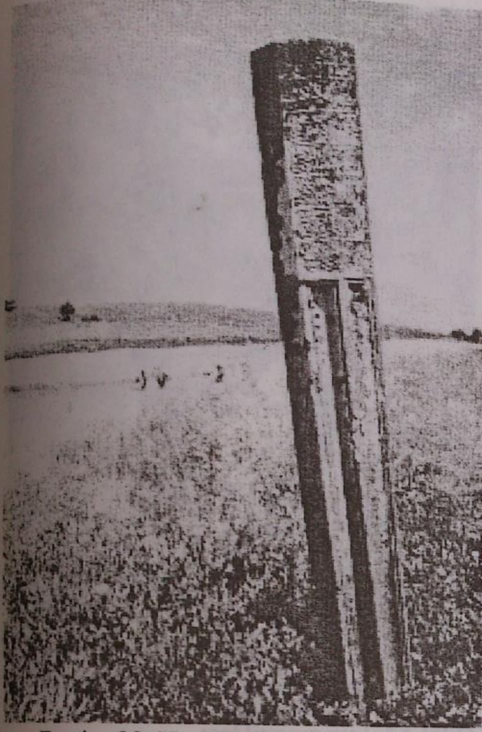

Resim 97. Kapdan Ali Bâlî'nin menzil taşı.

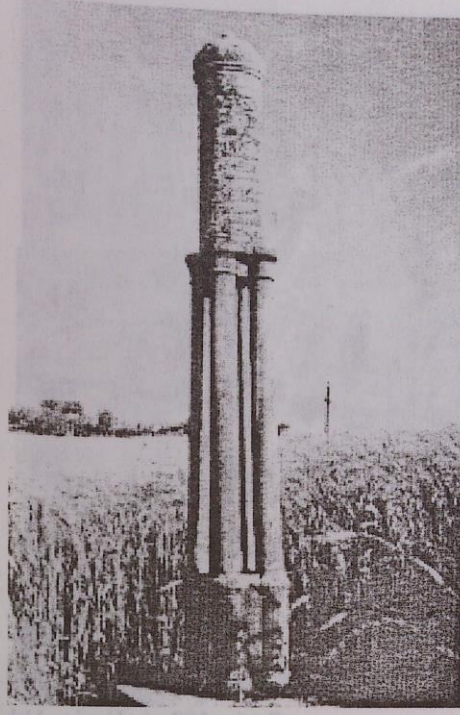

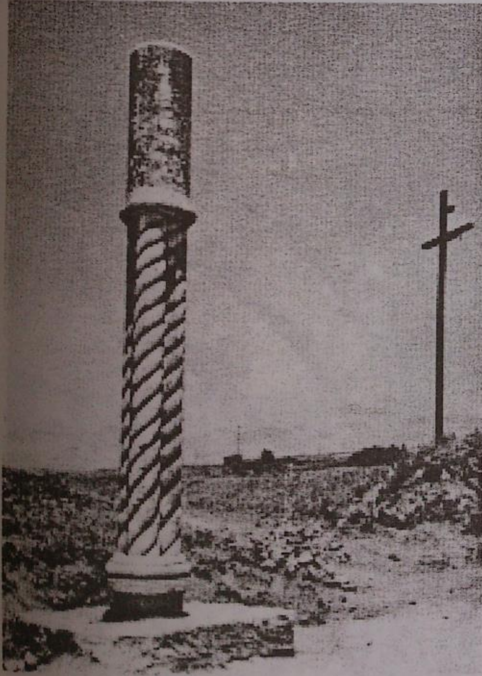
Resim 98a-b. Hacı Beşir Ağâ nın menzil taşı.

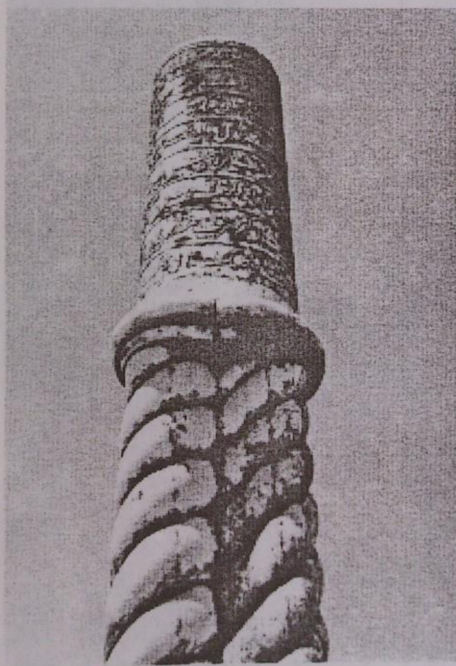

Resim 99. Hacı Beşir Ağâ nın diğer menzil taşı.

Resim 100. Hacı Beşir Ağa'nın diğer menzil taşı.

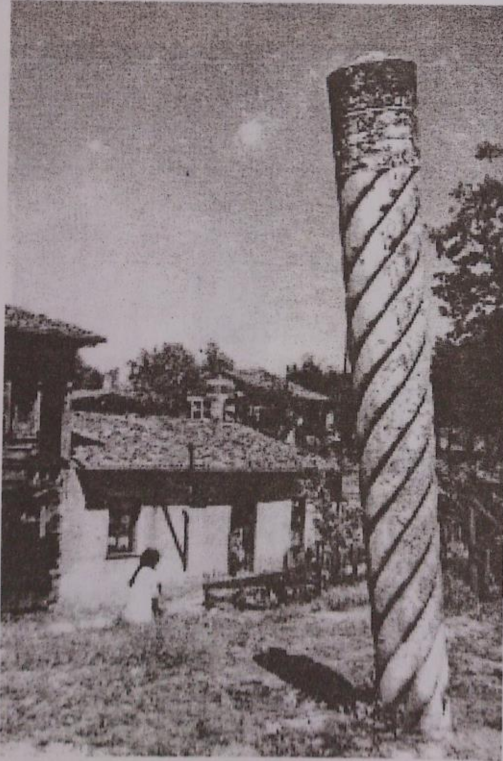

Resim 101a-b. Hacı Beşir Ağa'nın diğer menzil taşı.

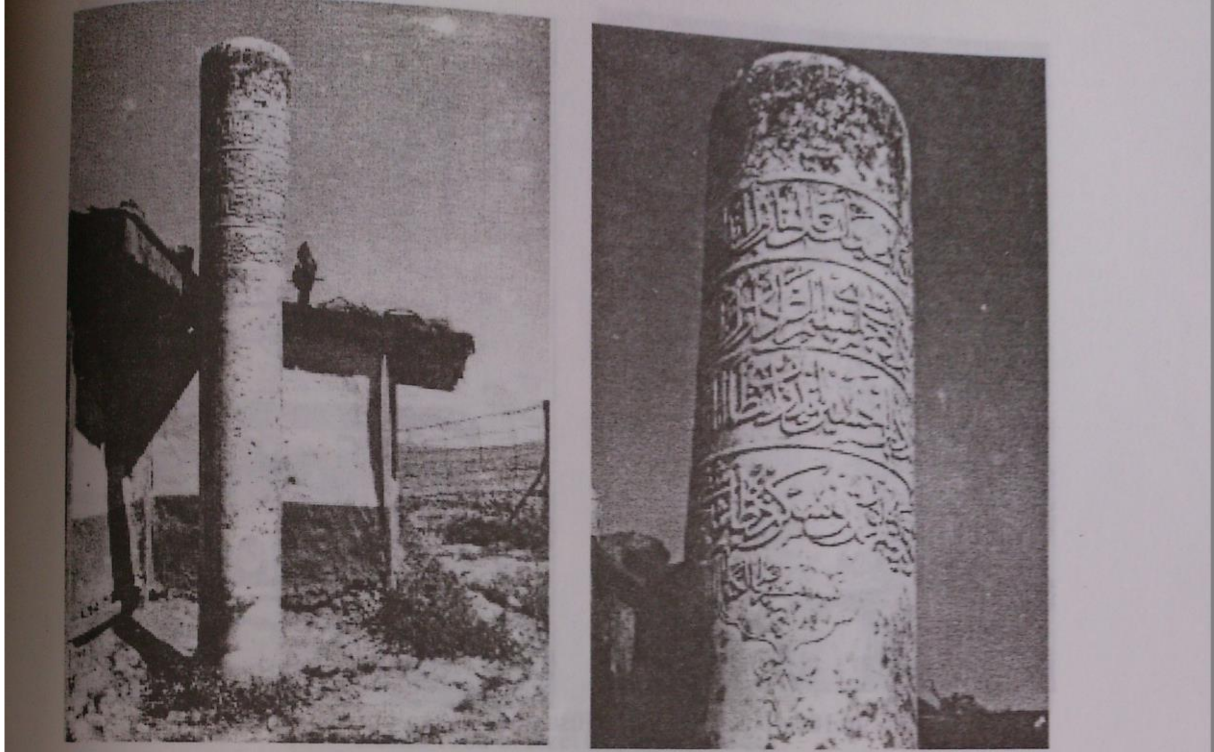

Resim 102a-b. Hazine Vekili Bilâl Ağa'nın menzil taşı.

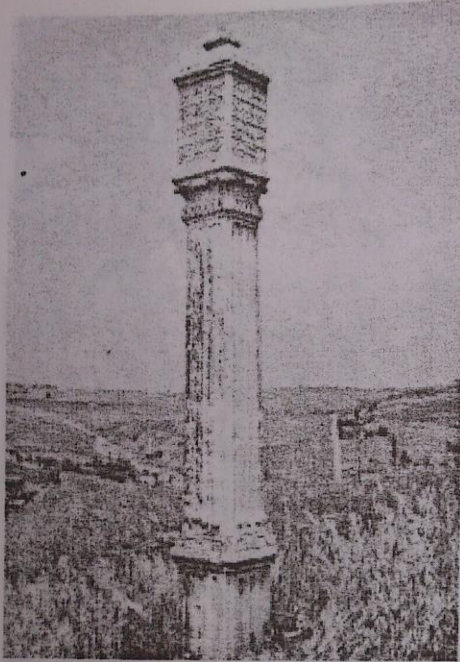
Resim 103a-b. Paşazâde Feyzi Bey'in menzil taşı.

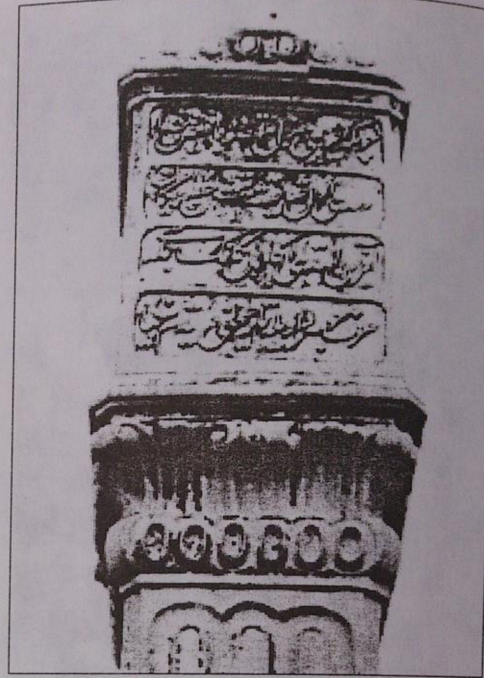

Resim 104a-b. Kâtib Halil Ağâ nın menzil taşı.

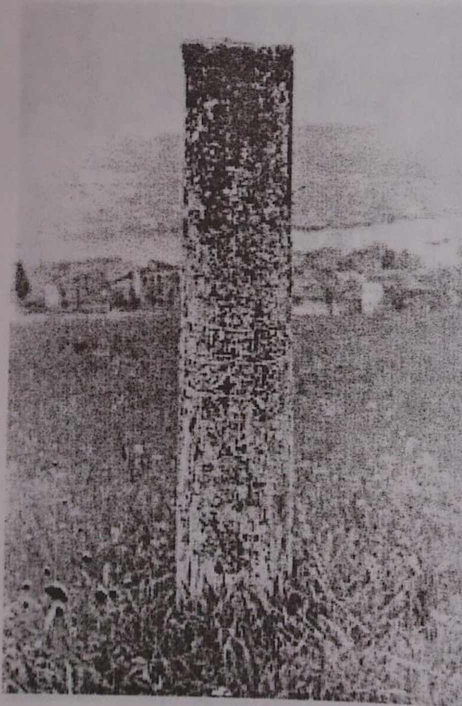

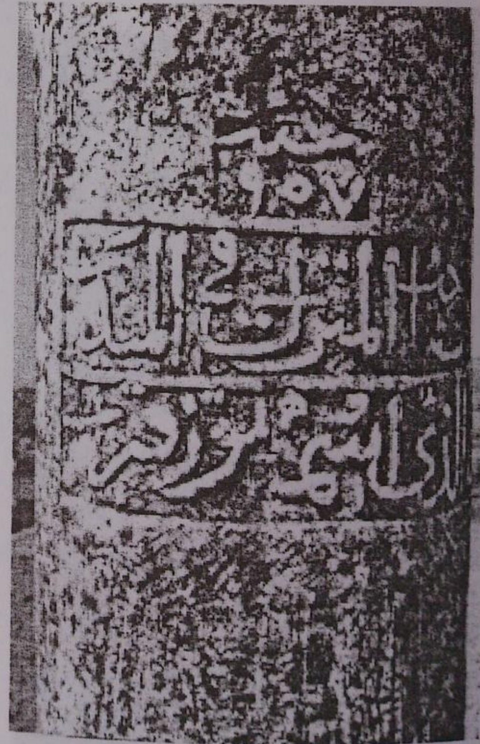
Resim 105a-b. Şeyh Hamdullah Efendi'nin menzil taşı.

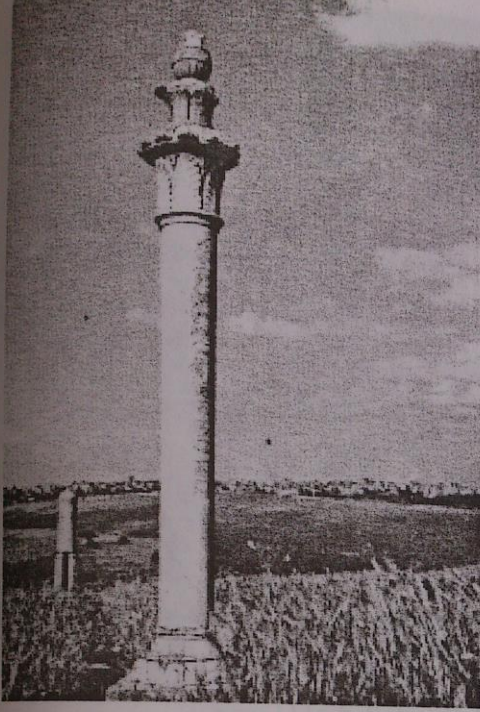

Resim 106a-b. Kahvecibaşı Hüsameddîn Ağa'nın menzil taşı.

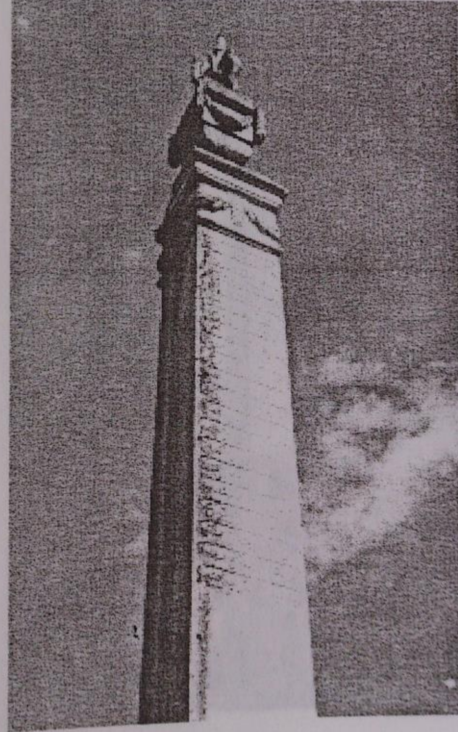
Resim 107a-b. Kitâbesinde "Tozkoparan" yazılı menzil taşı.

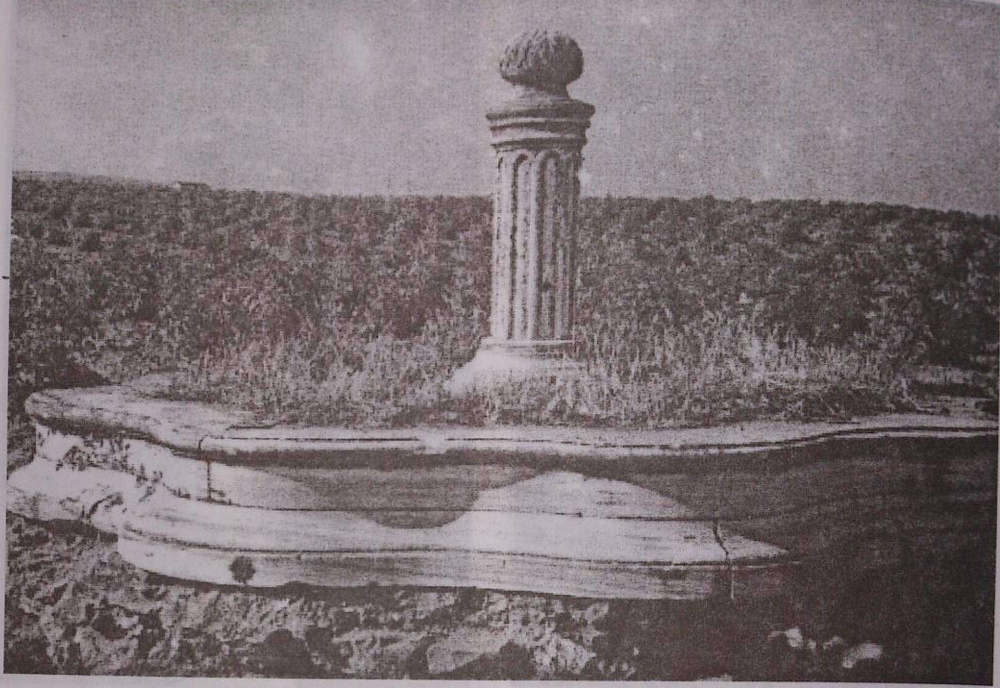

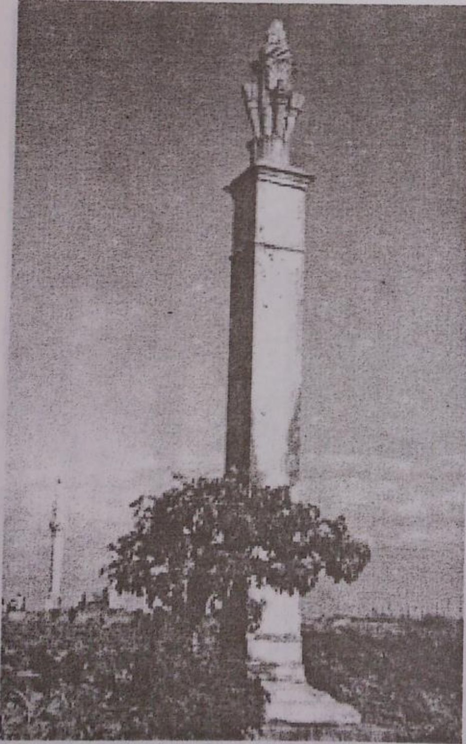
Resim 108a-b. İzzet Bey'in menzil taşı.

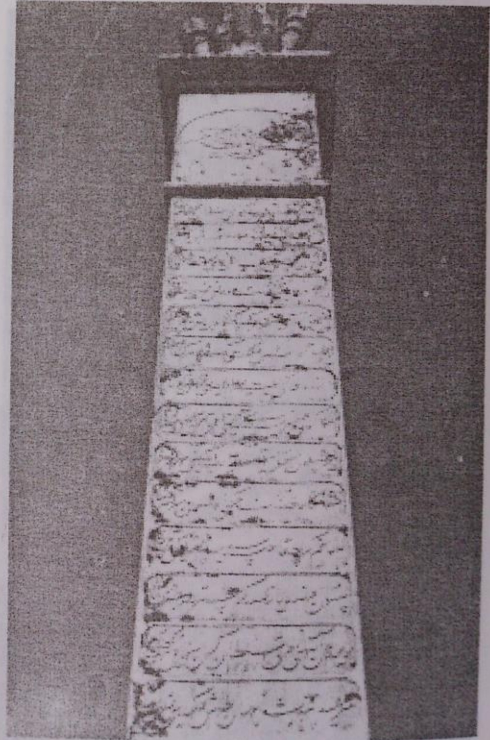

Resim 109a-b. Sultan II. Mahmud'un menzil taşı.

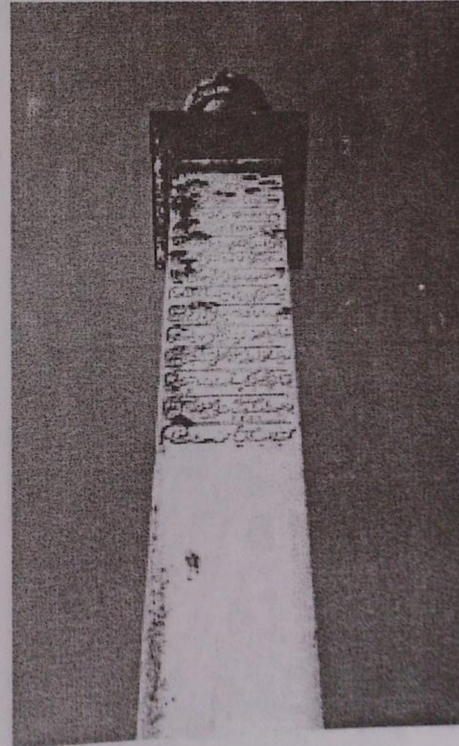
Resim 110a-b-c. Sultan II. Mahmud'un ayak ve menzil taşı.

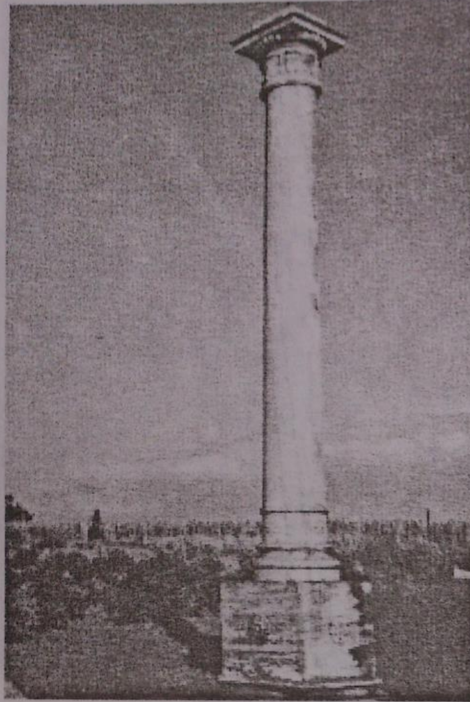

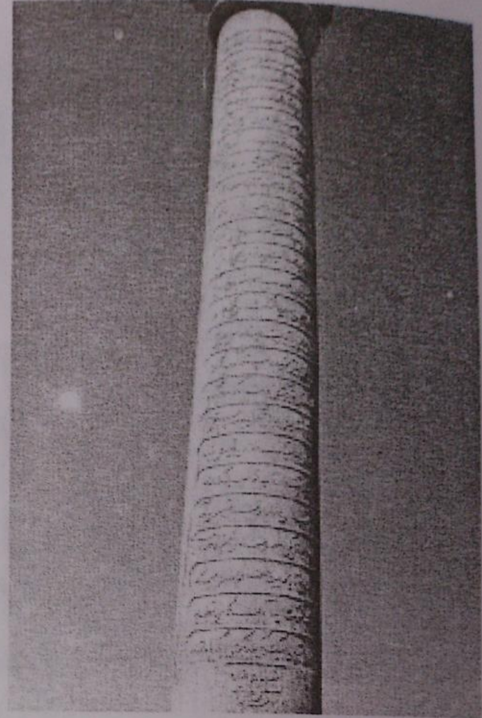
Resim 111a-b. Sultan II. Mahmud'un diğer menzil taşı.

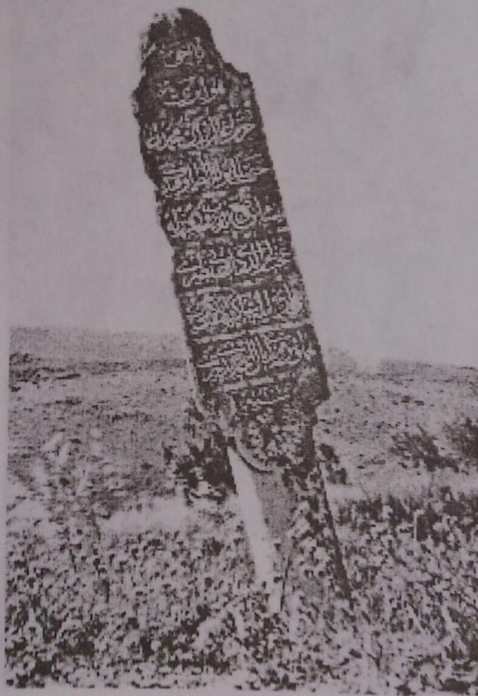

Resim 112a-b. Sultan II. Mahmud'un diğer menzil taşı.

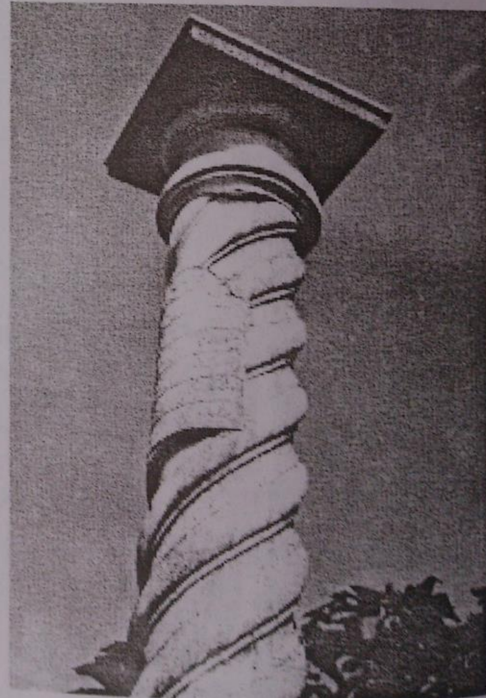

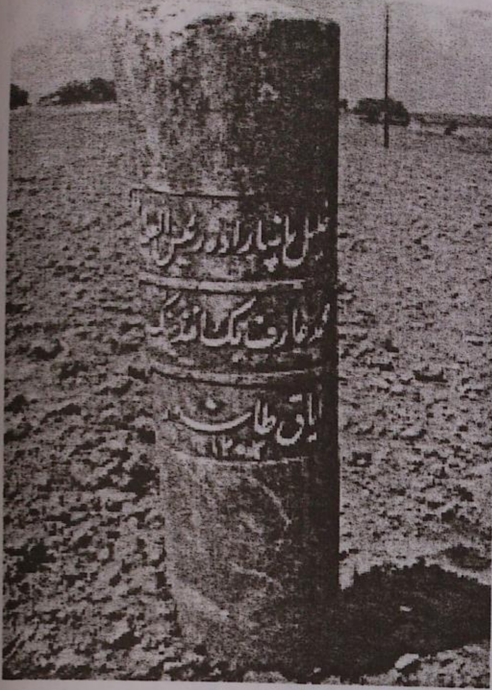
Resim 113a-b. Sultan II. Mahmud'un diğer menzil taşı.

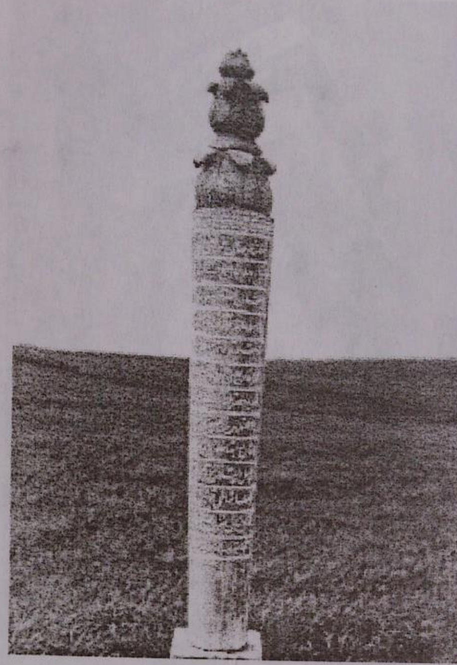

Resim 114. Hasıllı Mehmed Ağa'nın menzil taşı.

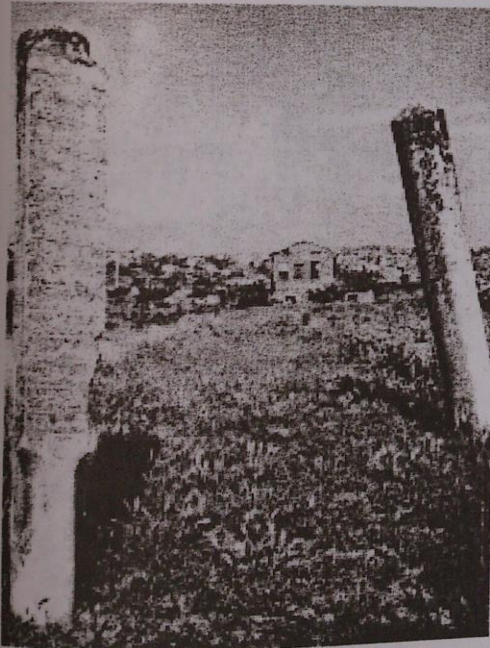

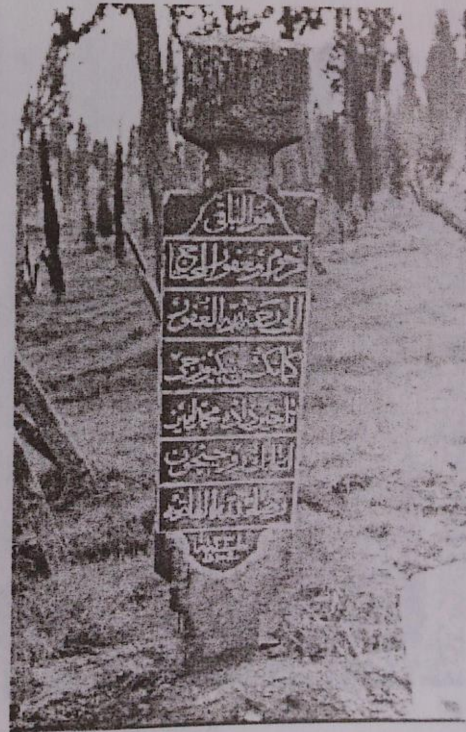
Resim 115. Mehmed Ali Bey'in menzil taşı.

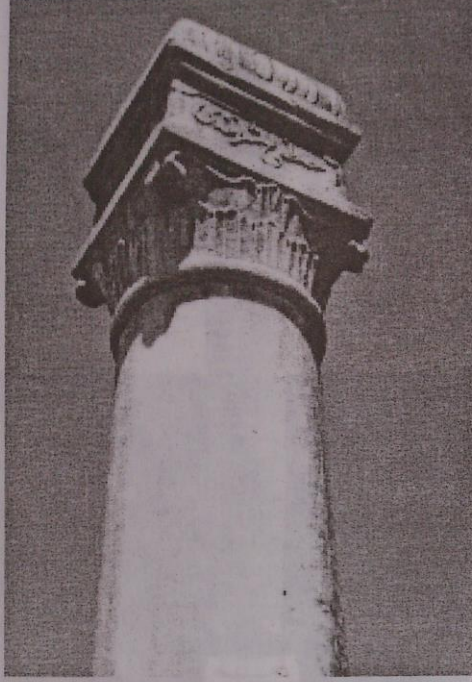

Resim 116a-b. Mehmed Arif Bey'in ayak ve menzil taşı.

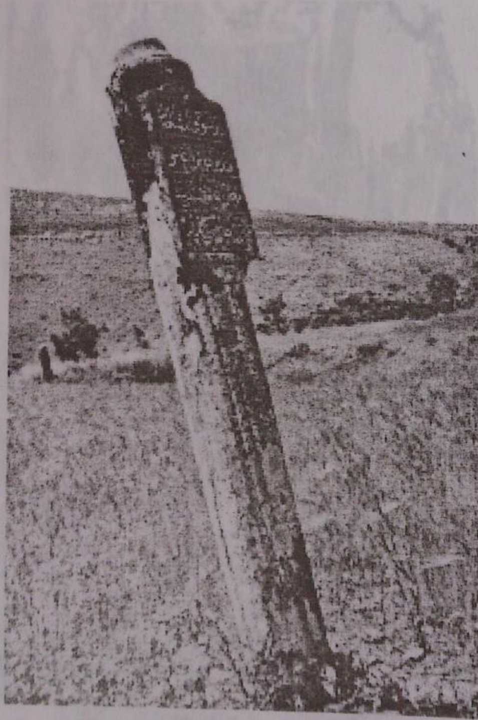

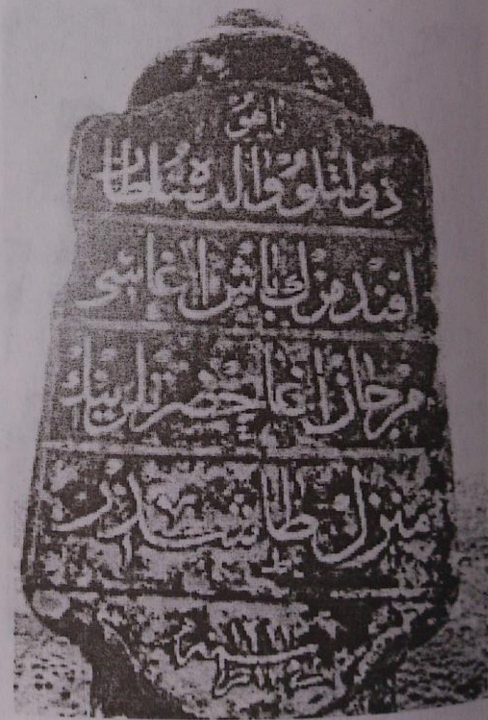
Resim 117. Âbâd Mehmed Efendi'nin menzil taşı. (üstte)
Resim 118. Tâcirzâde Mehmed Emin Ağa'nın mezar taşı (Karacaahmed'de).

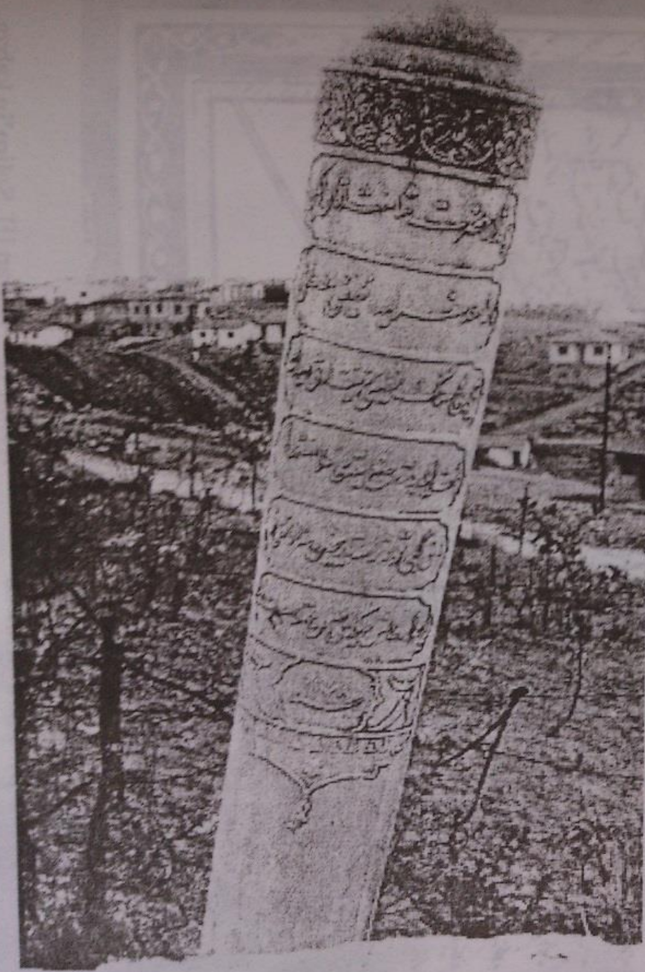

Resim 119a-b. Mehmed Hafid Molla'nın menzil taşı.

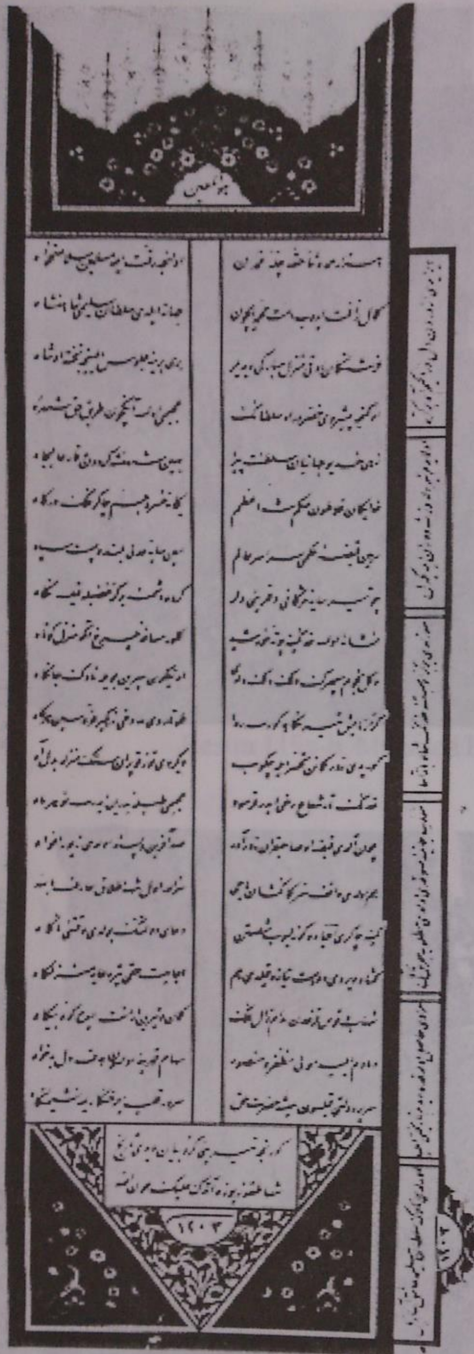
Resim 120a-b. Mercan Ağa'nın menzil taşı.

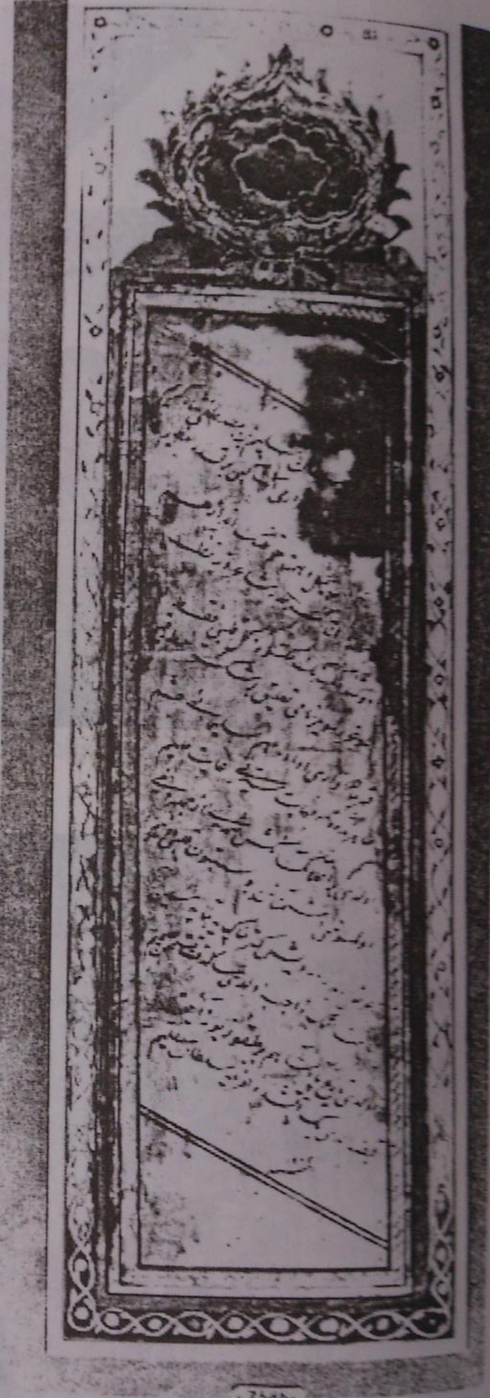
Resim 121. Nazîfi Mustafa Ağâ nın menzil taşı.

Resim 122. Fethizhade Seyyıd Mustafa Efendi'nin menzil taşı.

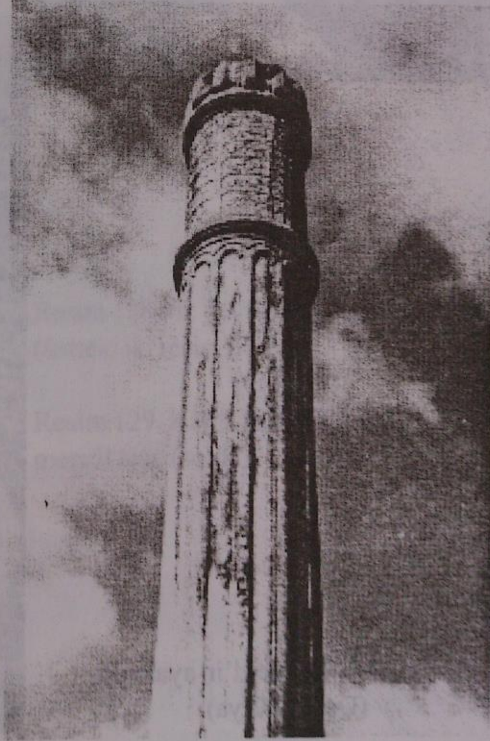

Resim 123. Sultan III. Selim'in kabza almasına dair medhiyye (H.B. Kunter Arşivi'ndeki fotograf).

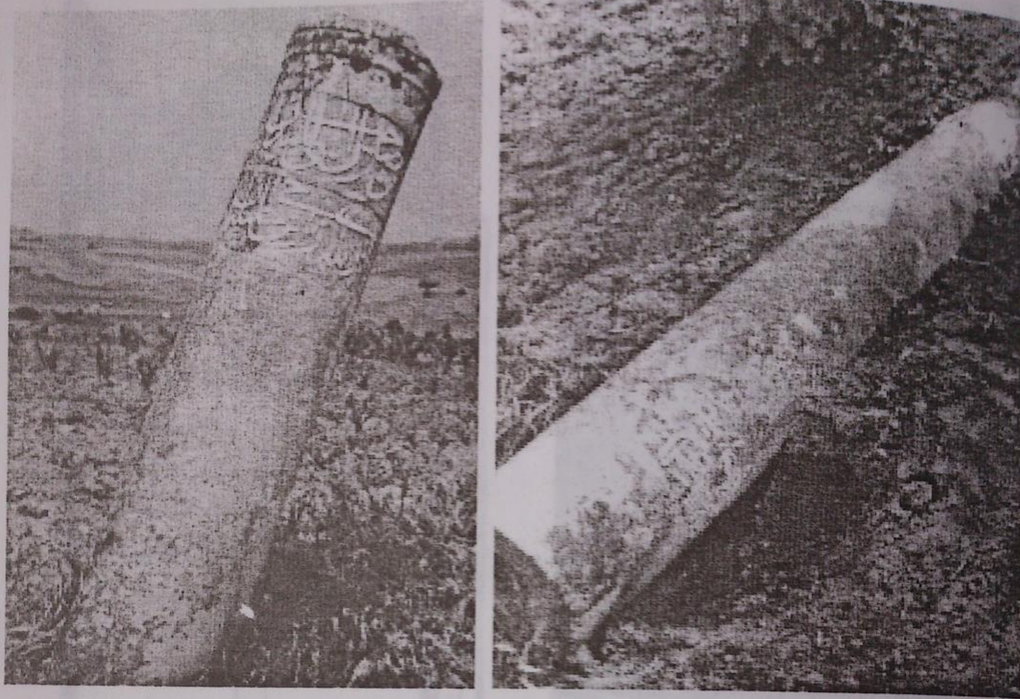

Resim 124. Sultan III. Selim'in kabza almasına dair yazı levhası, Askerî Müze, Env. No. 7586.

Resim 125a-b. Sultan III. Selim'in menzil taşı.

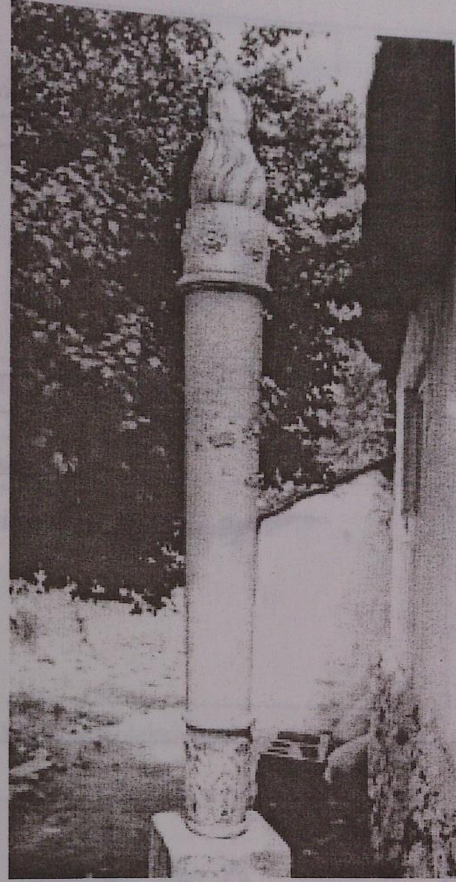

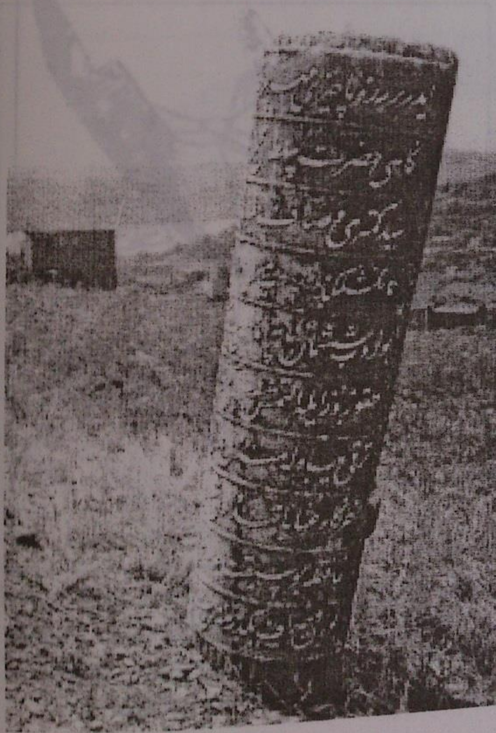
Resim 126a-b. Hacı Süleyman'ın ayak ve menzil taşı.

Resim 127. Şîr Merd'in ayak taşı (Delikli Kaya).

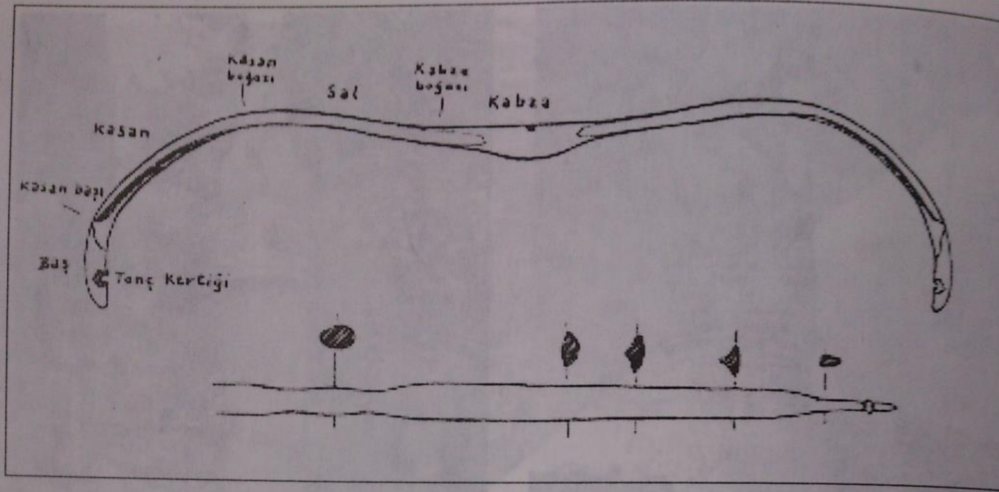

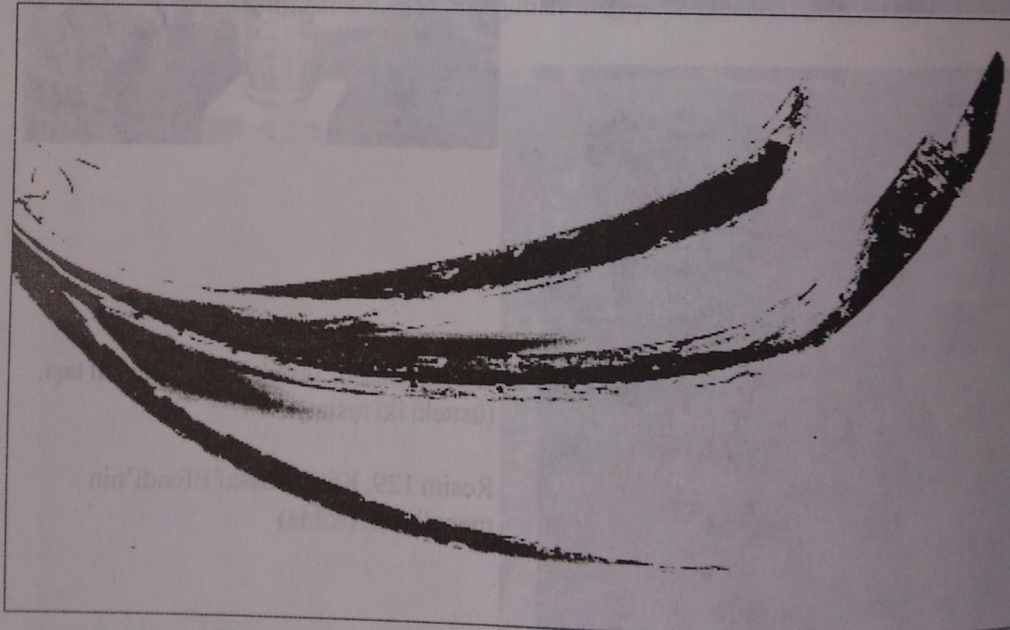

Resim 128a-b. Tevfik Bey'in menzil taşı. (üstteki iki resim)

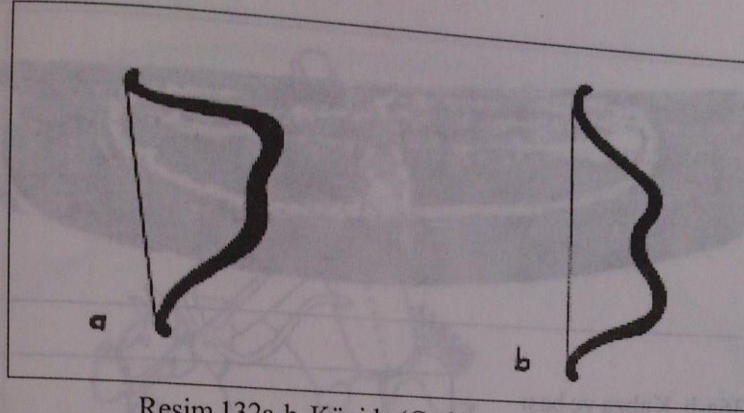
Resim 129. Kâtib Vassaf Efendi'nin menzil taşı. (solda)

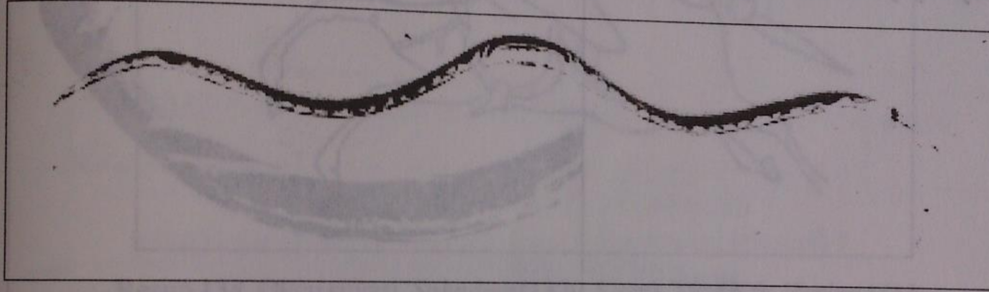
Resim 130. Yayın çeşitli kısımları ve kesitleri.

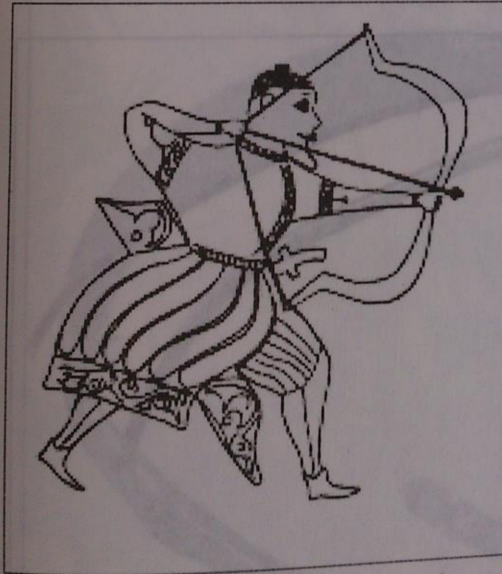
Resim 131. Harap bir yayda sinir, ağaç ve boynuzun görünüşü.

Resim 132a-b. Küpido (Grek) yayı biçimleri.

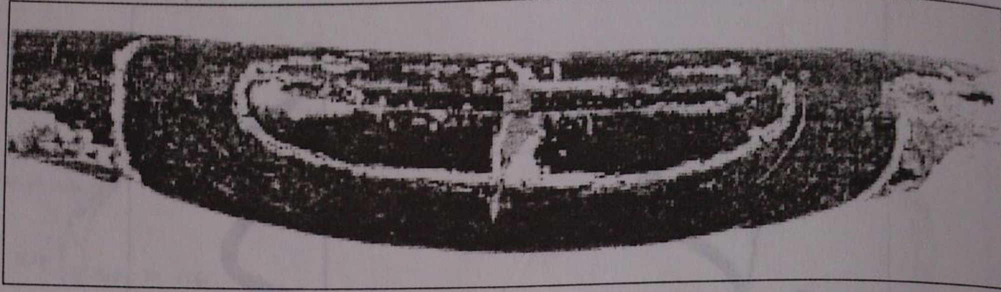
Resim 133. Sind Yayı (J.R. Wiggins Koleksiyonu).

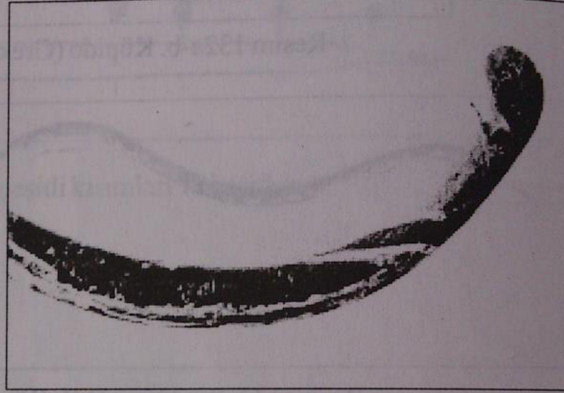

Resim 134. Kafkasya'da bulunan bir taş kabartmada okçu tasviri, (12. Yüzyıl), T.T. Rice: *Ancient Arts of Central Asia*, Londra 1965, fig. 250.

Resim 135. Moğol Okçuları, *Camiü't-Tevârih* (14. Yüzyıl başı), TSM Ktb. Hazine 1653.

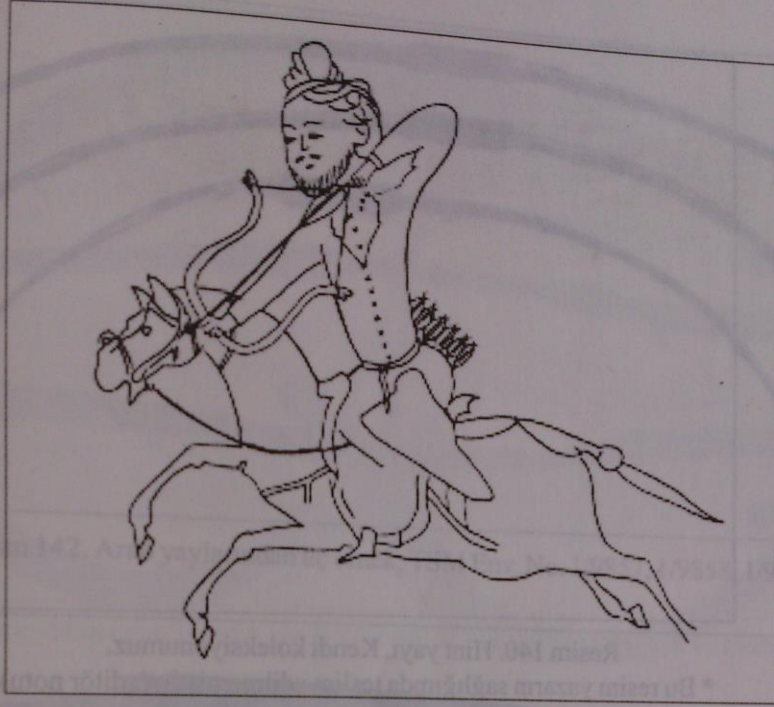

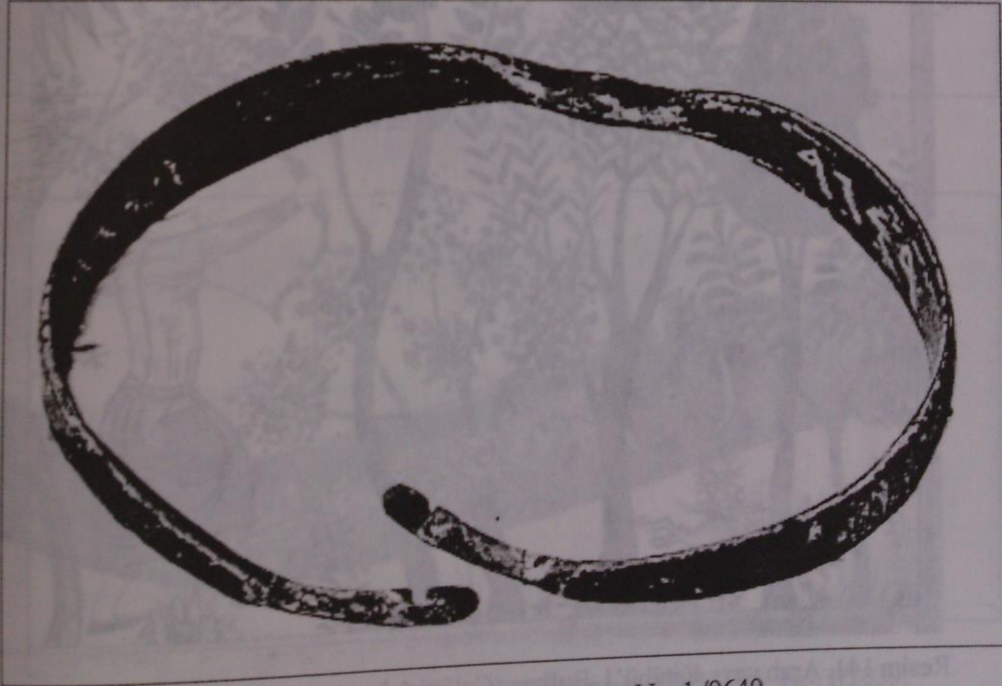
Resim 136a-b. Kabza ve başı boyalı yay. TSM, Env. No. 1/9825.

Resim 137a. Arab yayı, TSM Env. No. 1/9249; b. Kırım-Tatar yayı, TSM Env. 1/1174.

Resim 138. Okçu süvari, *Şahnâme* (1370, Şiraz), TSM Ktb. Hazine 1511.

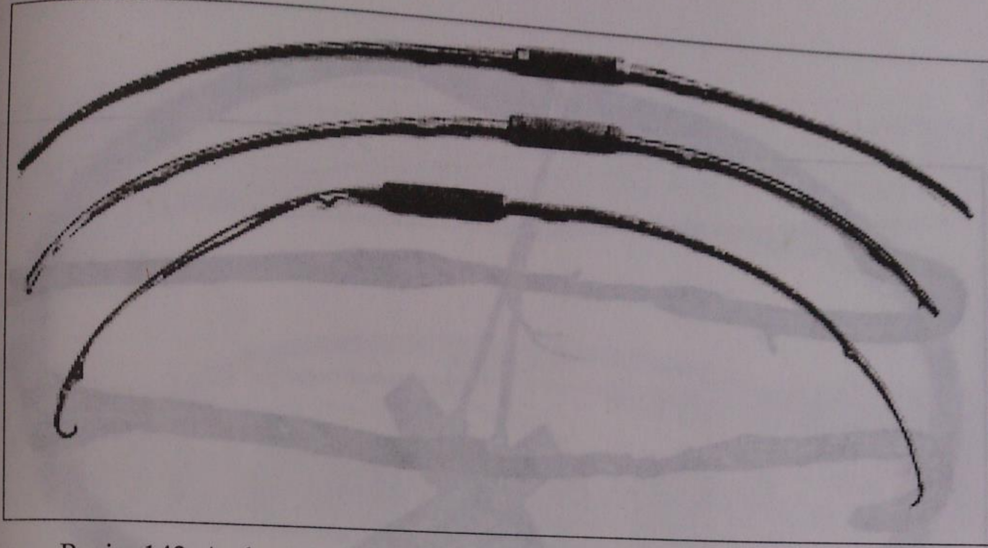
Resim 139. İran yayı, TSM Env. No. 1 /9649.

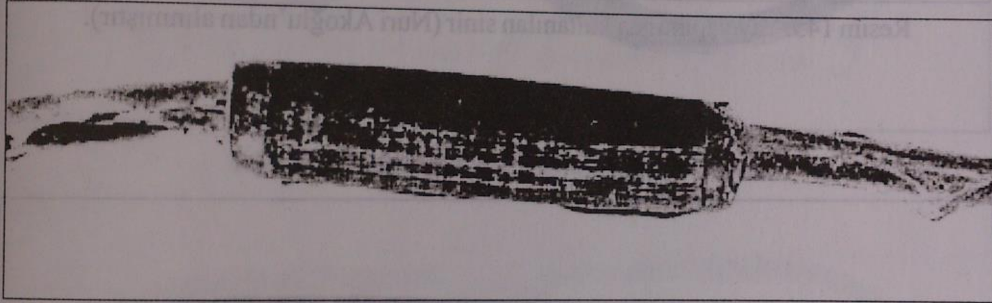
Resim 140. Hint yayı, Kendi koleksiyonumuz.
* Bu resim yazarın sağlığımda teslim edilmemiştir. (editör notu)

Resim 141. Arab yayı, Kitâbü'l-Bulhan (Celâyirî devri, Bağdad), Oxford, Bodleian Library, Or. 133, v. 44a.

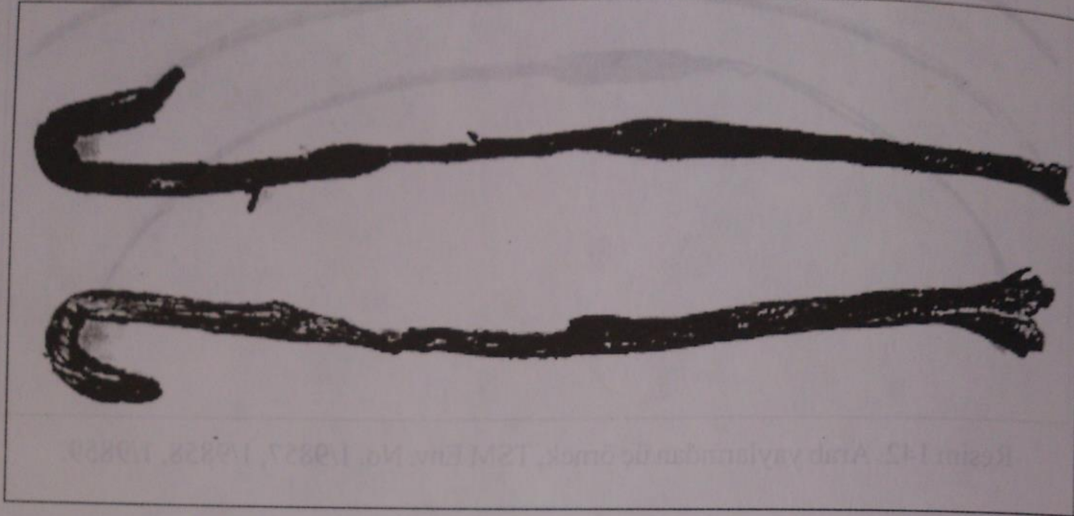
Resim 142. Arab yaylarından üç örnek, TSM Env. No. 1/9857, 1/9858, 1/9859.

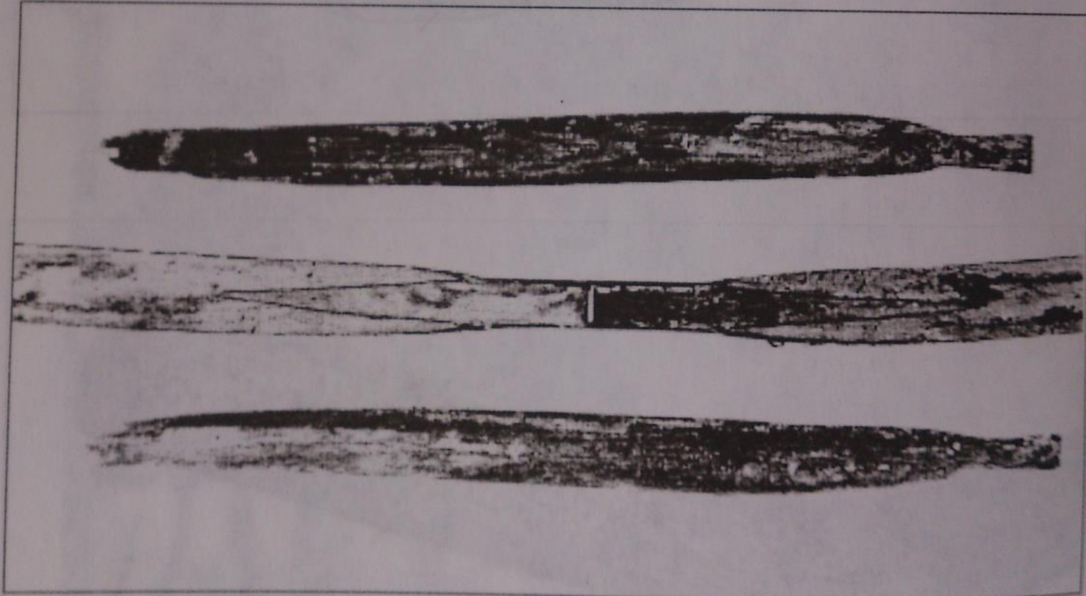
Resim 143. Arab yayı kabzası, TSM Env. No. 1/9859.

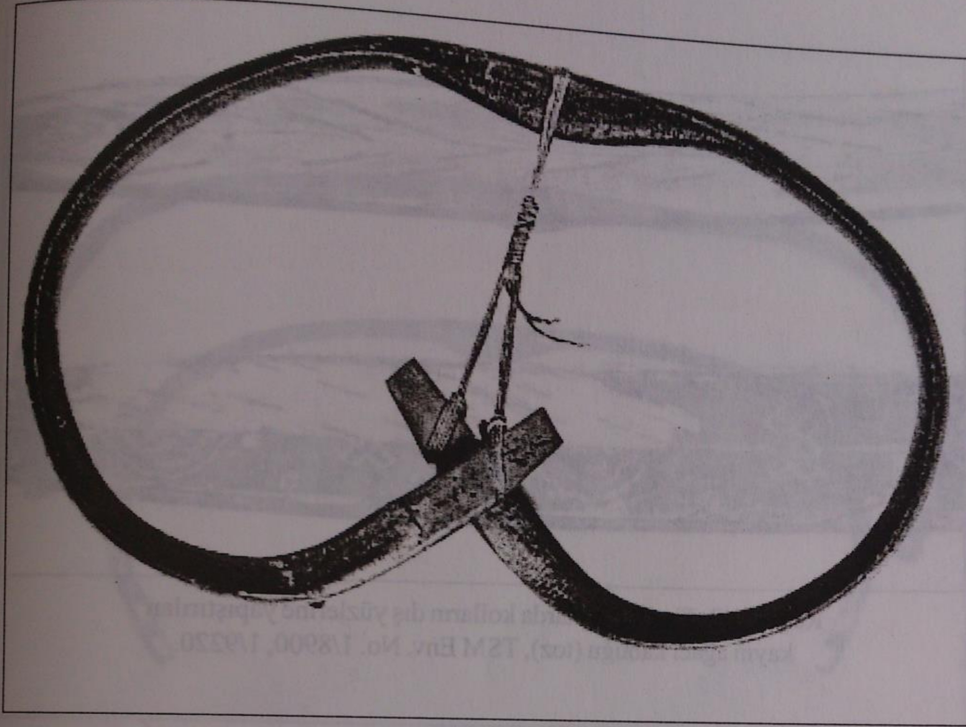
Resim 144. "Sultan Bayezid" imzalı bir yay başı, TSM Env. No. 1/1039.

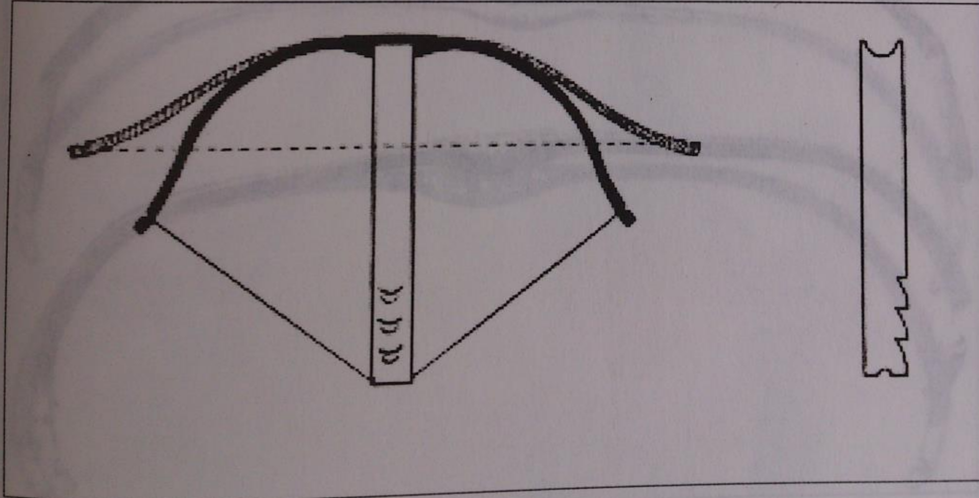
Resim 145. Yay yapımında kullanılan sinir (Nuri Akoğlu'ndan alınmıştır).

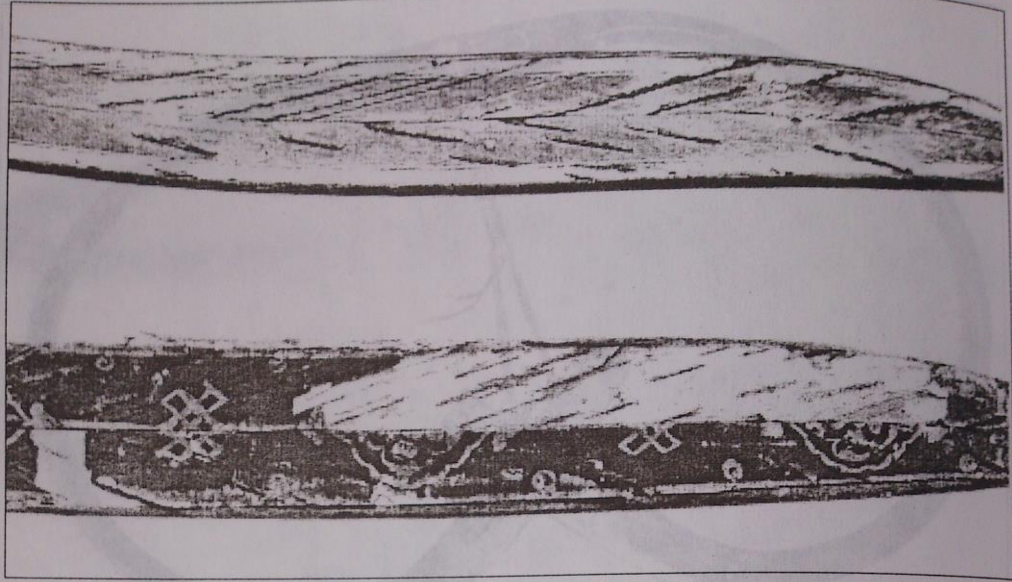
Resim 146. Kabza parçasının kollara takılışı ve yapışacak yüzeylere açılan ta'şin oyukları.

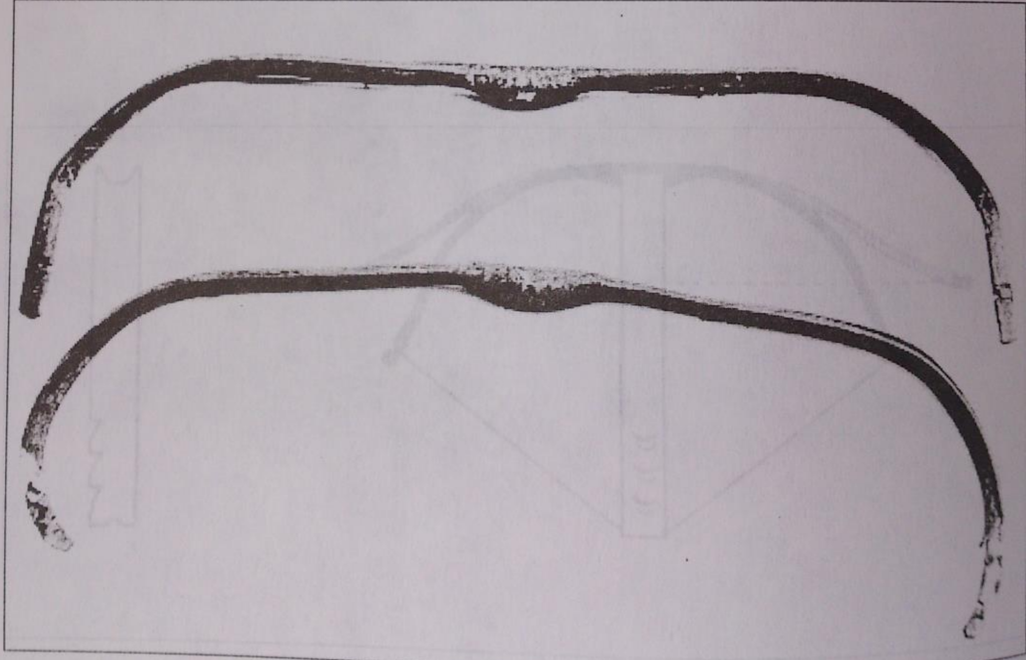
Resim 147. Yay Halkâsı, TSM Env. No. 1/10964.

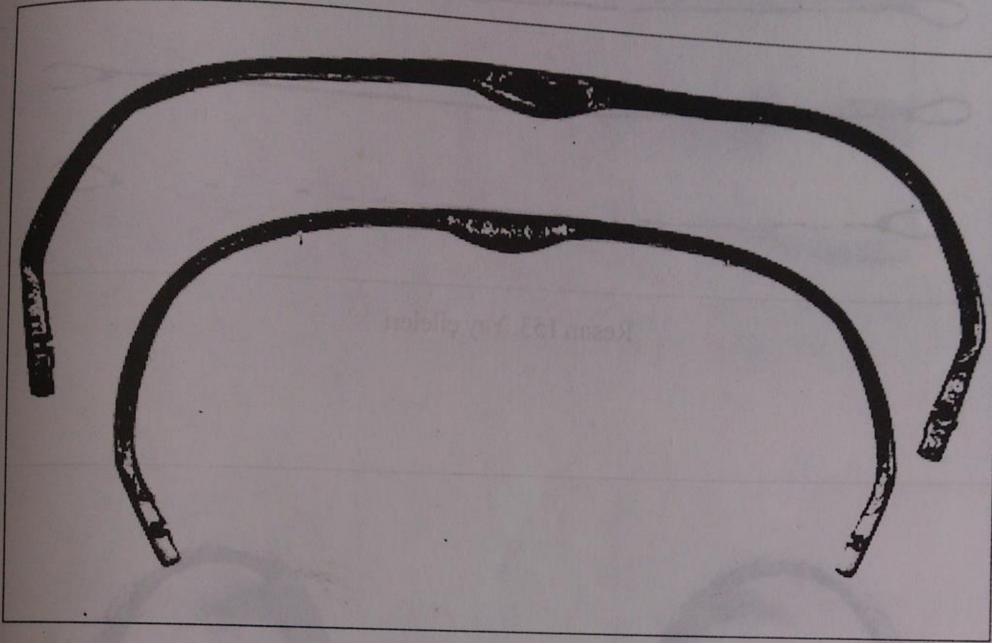
Resim 148. Yayın "asa gezi"nde alıştırılması (M. Kâni'den).

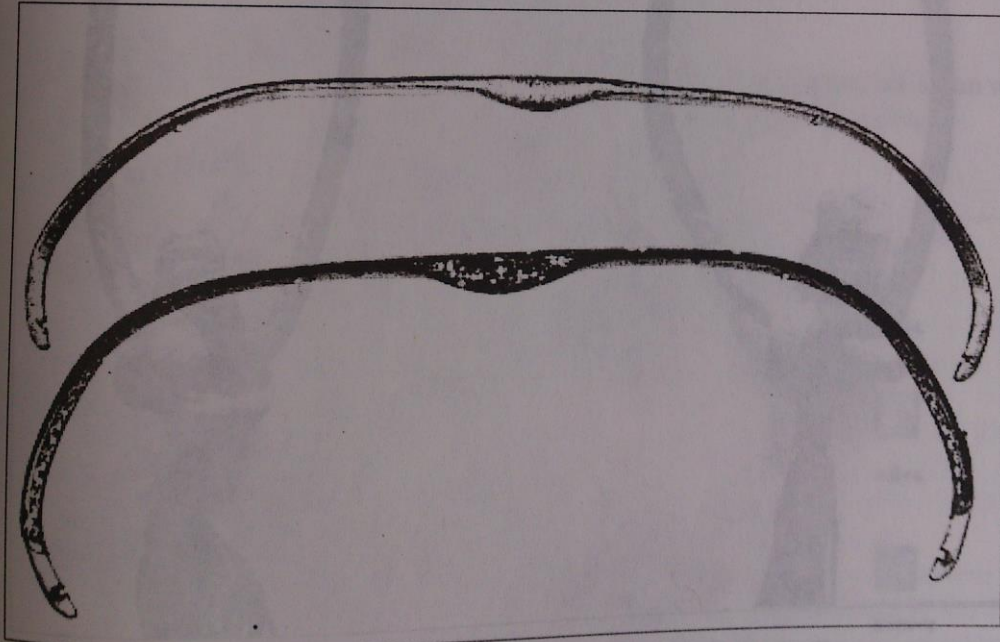
Resim 149. Timarlı yaylarda kolların dış yüzlerine yapıştırılan kayın ağacı kabuğu (toz), TSM Env. No. 1/8900, 1/9220.

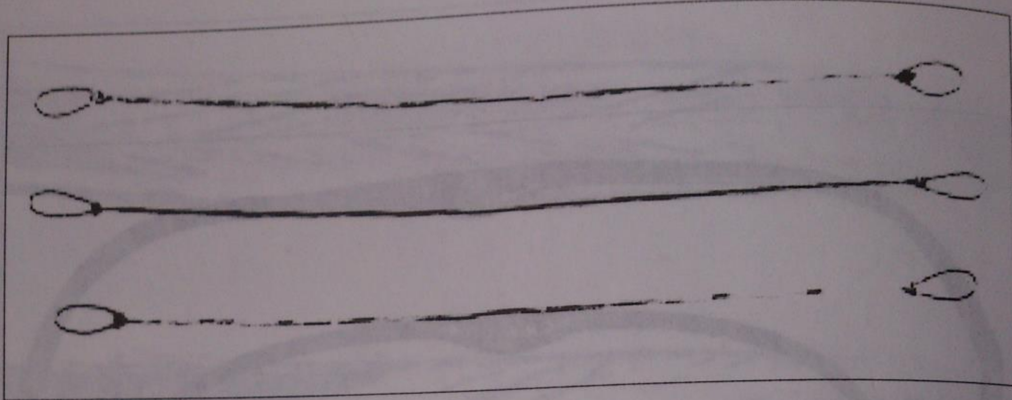
Resim 150. Tirkeş ve tâlimhâne yayları, TSM Env. No. 1/9226, 1/9300.

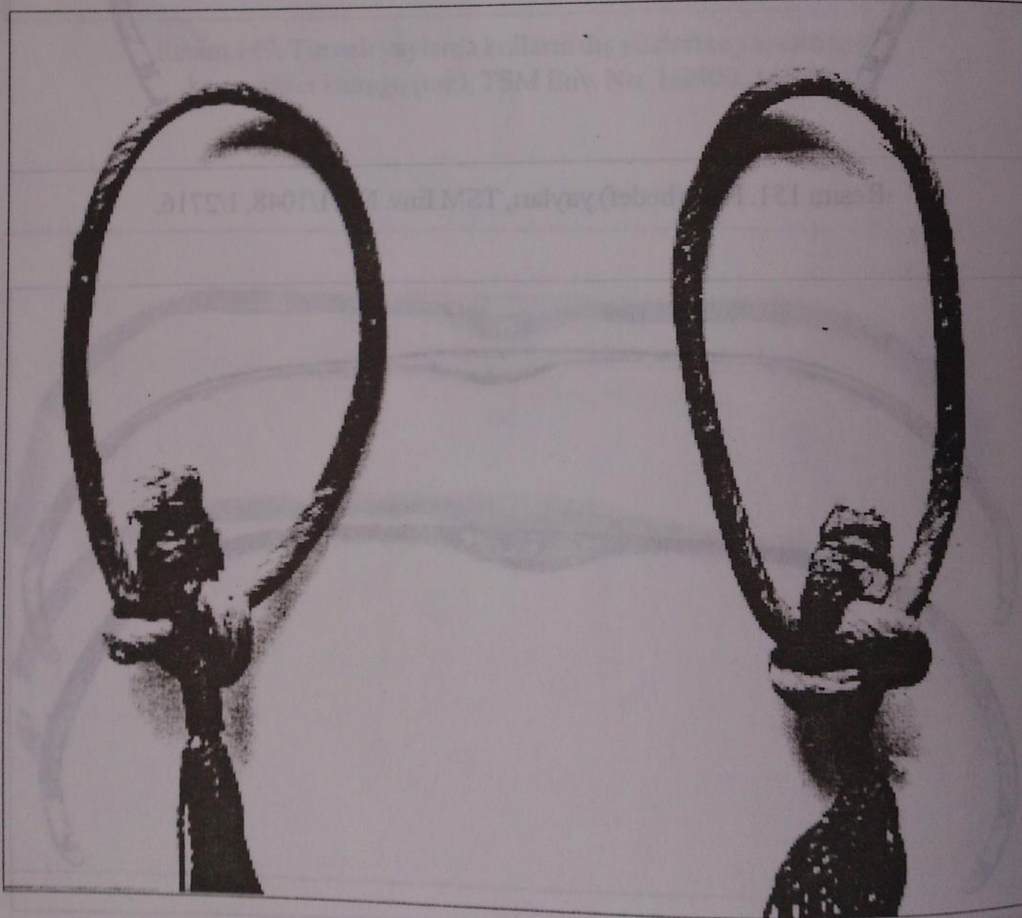
Resim 151. Puta (hedef) yayları, TSM Env. No. 1/1048, 1/2716.

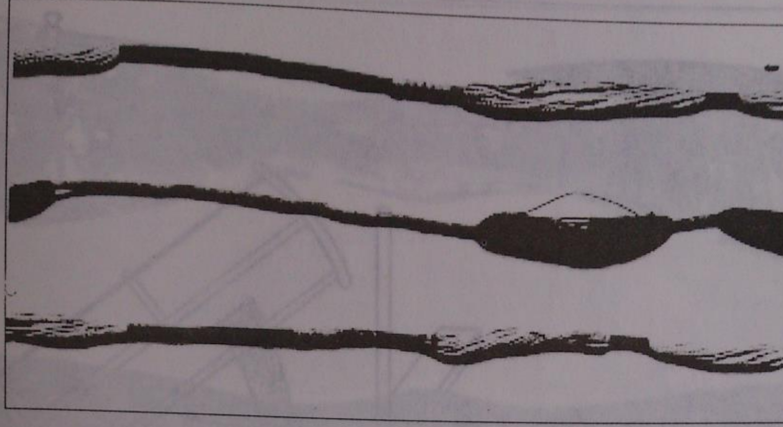
Resim 152. Pişrev (menzil) yayları, TSM Env. No. 1/2718, 1/9267.

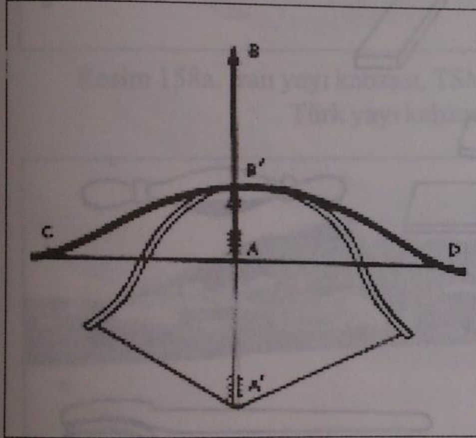
Resim 153. Yay çileleri

Resim 154. Tonç düğümü (önden ve arkadan görünüş).

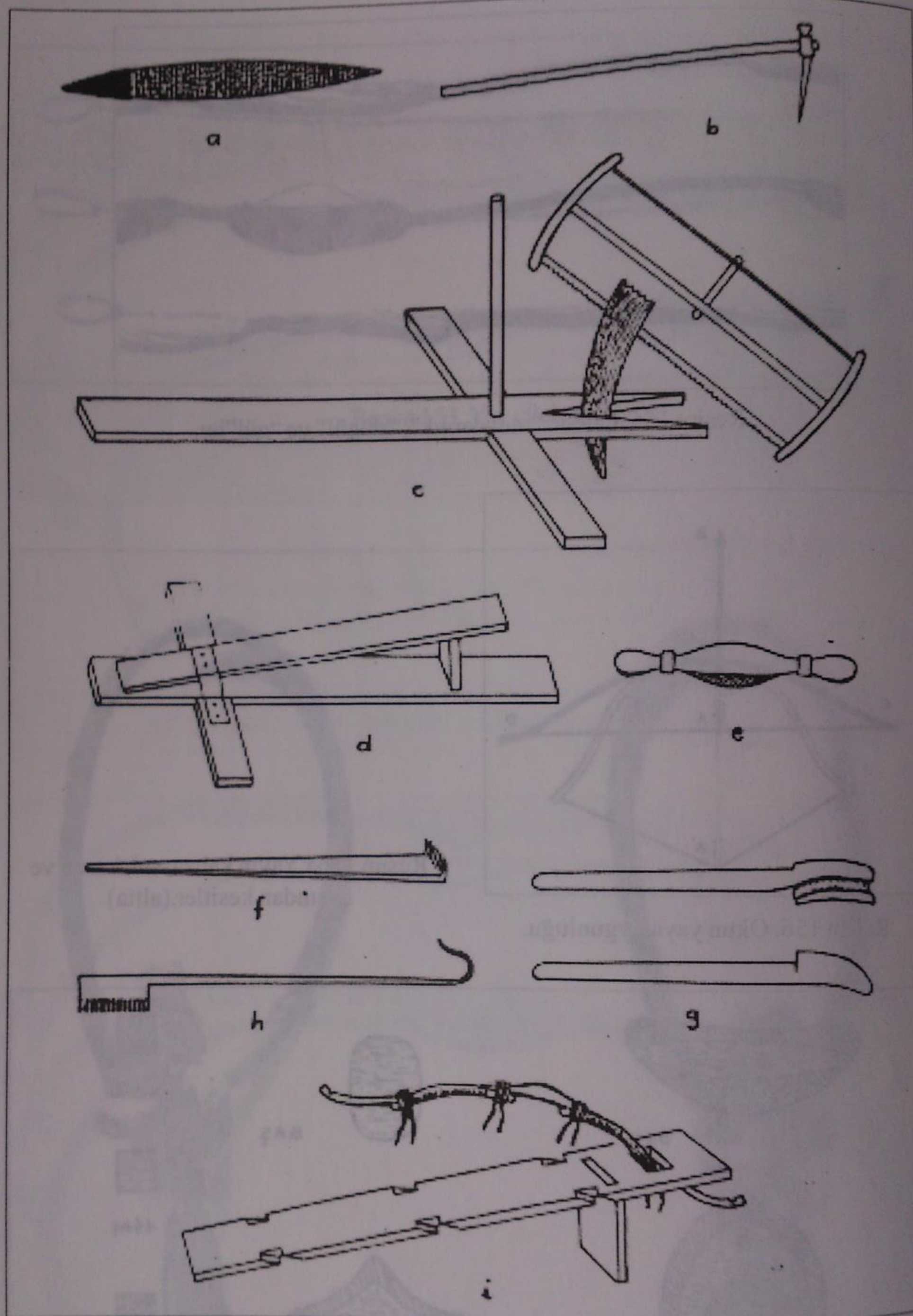
Resim 155. Çilede "meydanlık", "dügül" ve "gül"ler.

Resim 156. Okun yaya uygunluğu.

Resim 156a. Yayın kabza, sal, kasan ve başından kesitler.(altta)

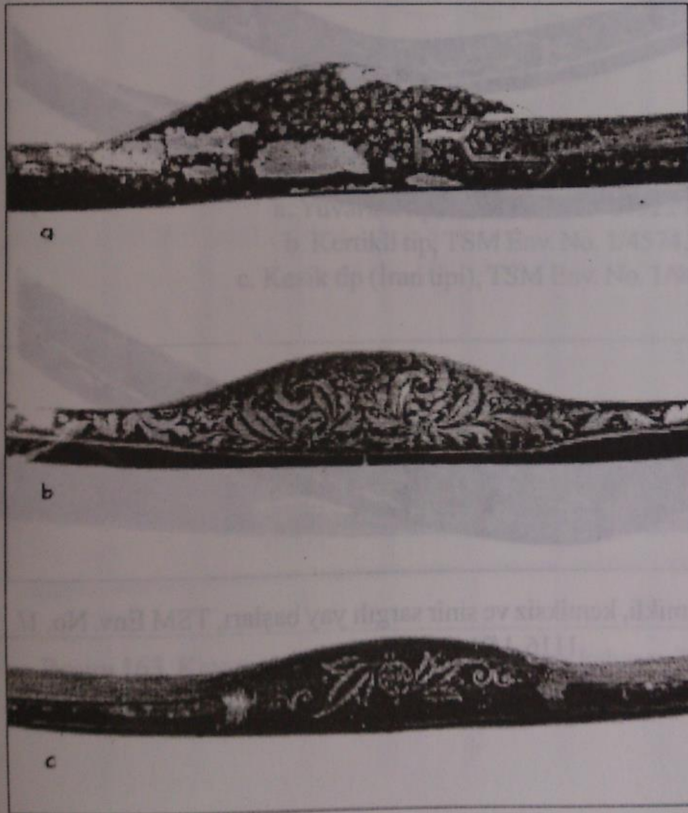

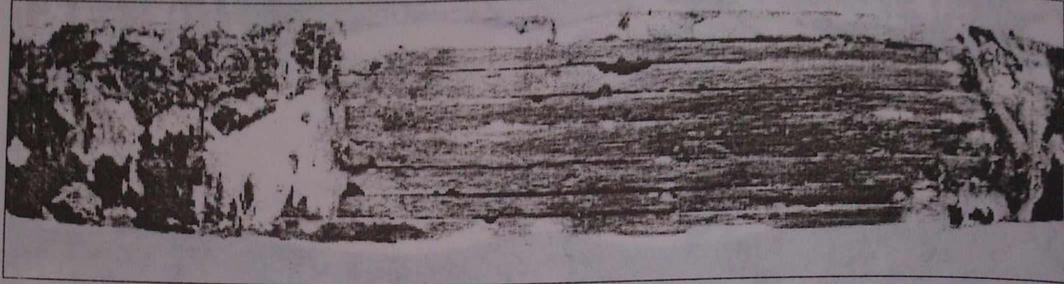
Resim 157. Yay yapımında kullanılan âletler: a. Yay törpüsü; b. Keser; c. Boynuz tezgâhı ve testeresi; d. Boynuz kazınan tezgâh; e. Boynuz kazıyacak bıçak; f. Ta'şin; g. Tencek; h. Sinir Kalemi; i. Yay tezgâhı ve yay kollarına bağlanan tepelikler (M. Kâni'den).

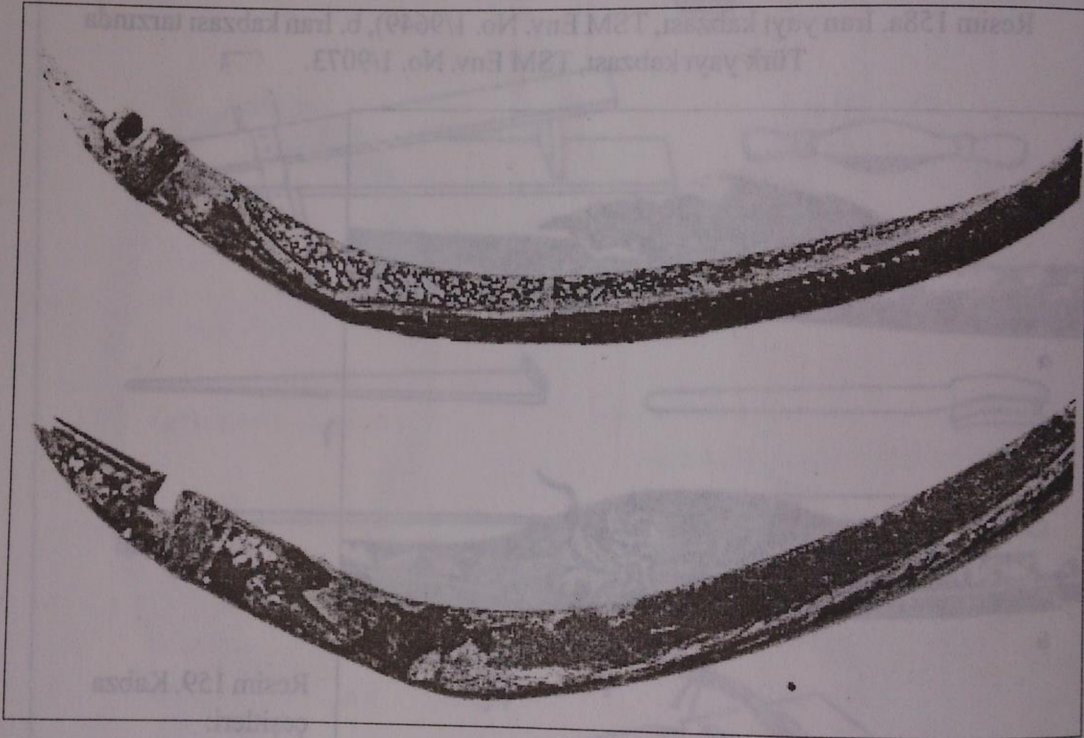
Resim 158a. İran yayı kabzası, TSM Env. No. 1/9649), b. İran kabzası tarzında Türk yayı kabzası, TSM Env. No. 1/9073.

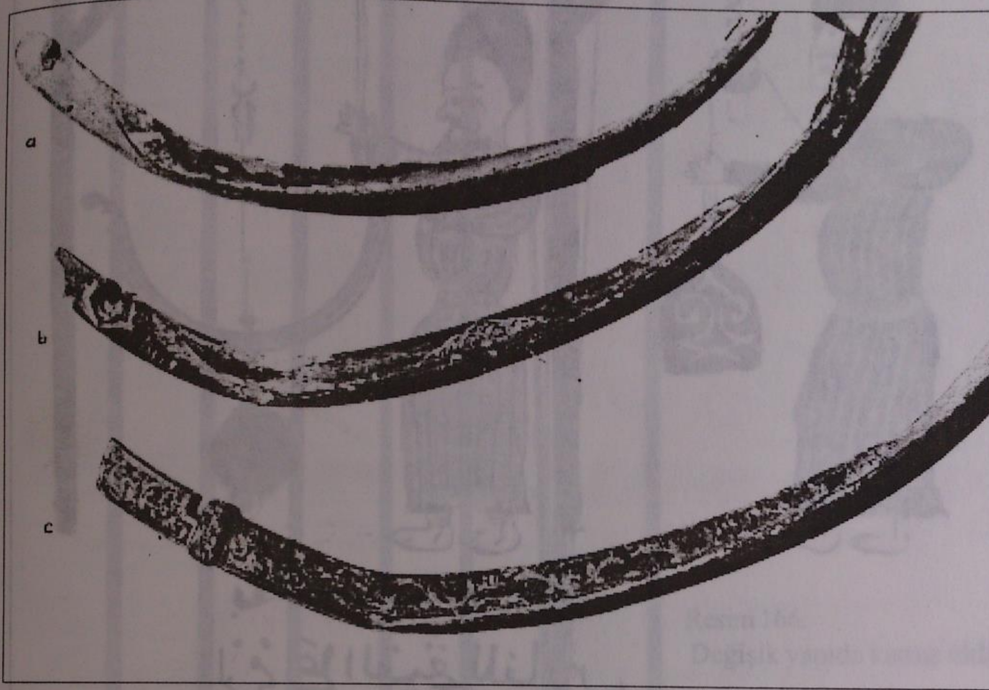
Resim 159. Kabza çeşitleri:
a. Yassı kabza, TSM Env. No. 1/1050,
b. Tok kabza, TSM Env. No. 1/1145,
c. Yuvarlak kabza, TSM Env. No. 1/9093.

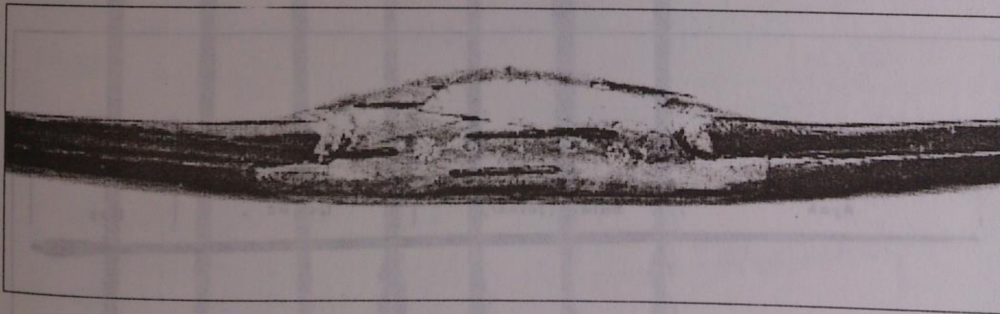
Resim 160. İran yayı kollarında kullanılan boynuz şeritler, TSM Env. No. 1/1194.

Resim 161. Klasik tipte, kemikli, kemiksiz ve sinir sargılı yay başları, TSM Env. No. 1/1116, 1/9143.

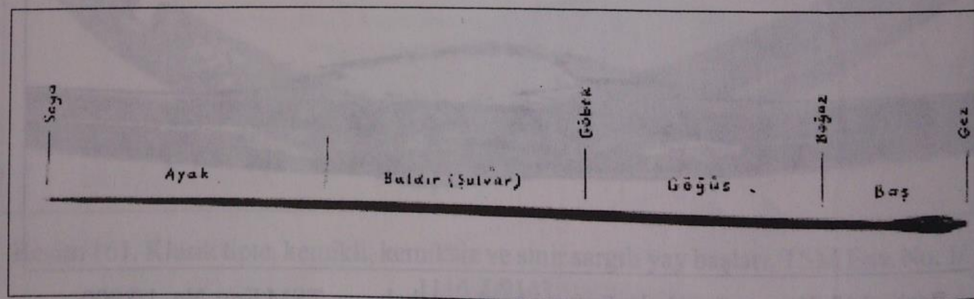
Resim 162. Çeşitli yay başı tipleri:
a. Yuvarlak tip, TSM Env. No. 1 /9229,
b. Kertikli tip, TSM Env. No. 1/4574,
c. Kesik tip (İran tipi), TSM Env. No. 1/9073.

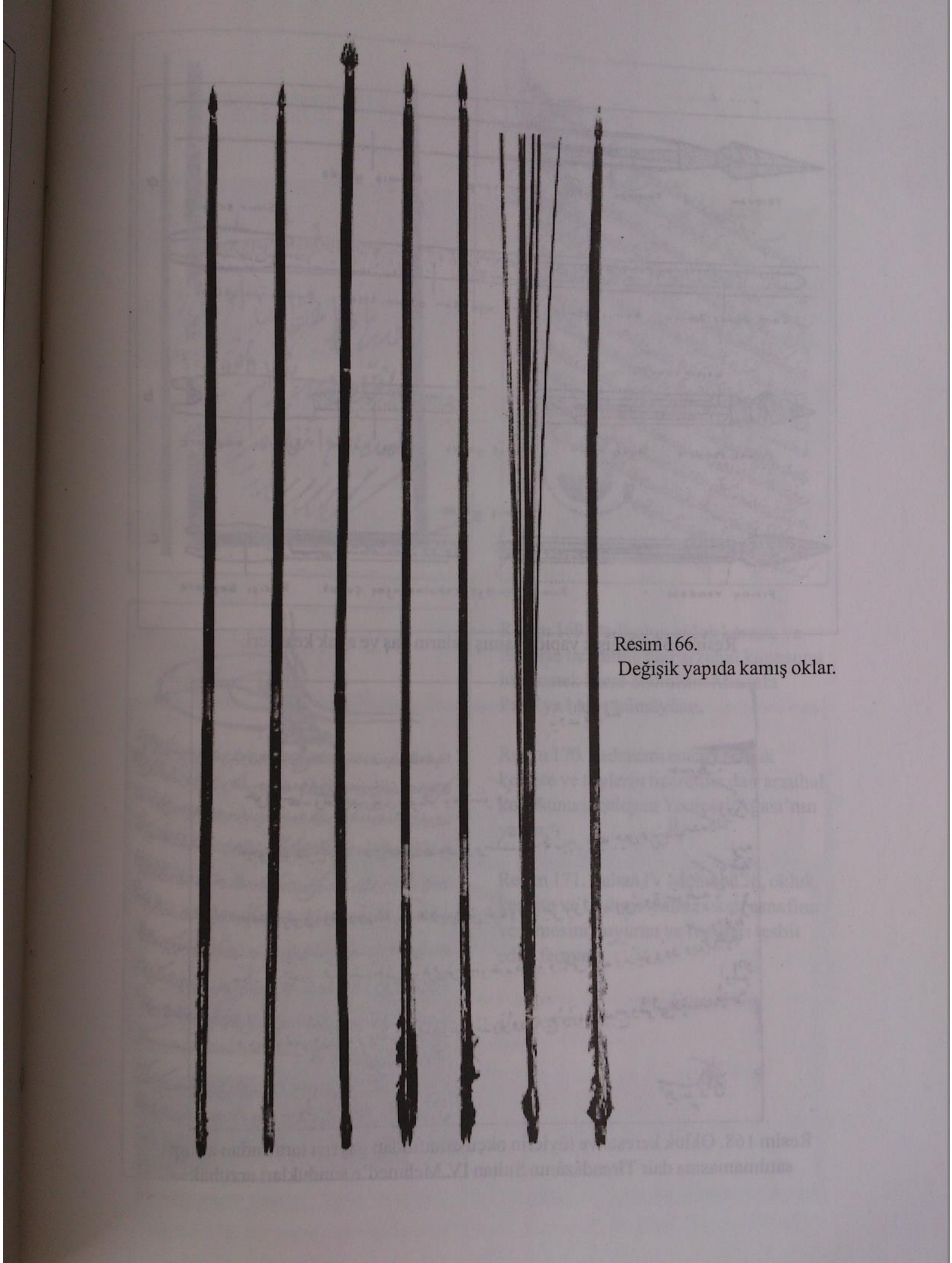
Resim 163. Kayın ağacı kabuğu (toz) kaplı yay kabzası, TSM Env. No. 1/8900.

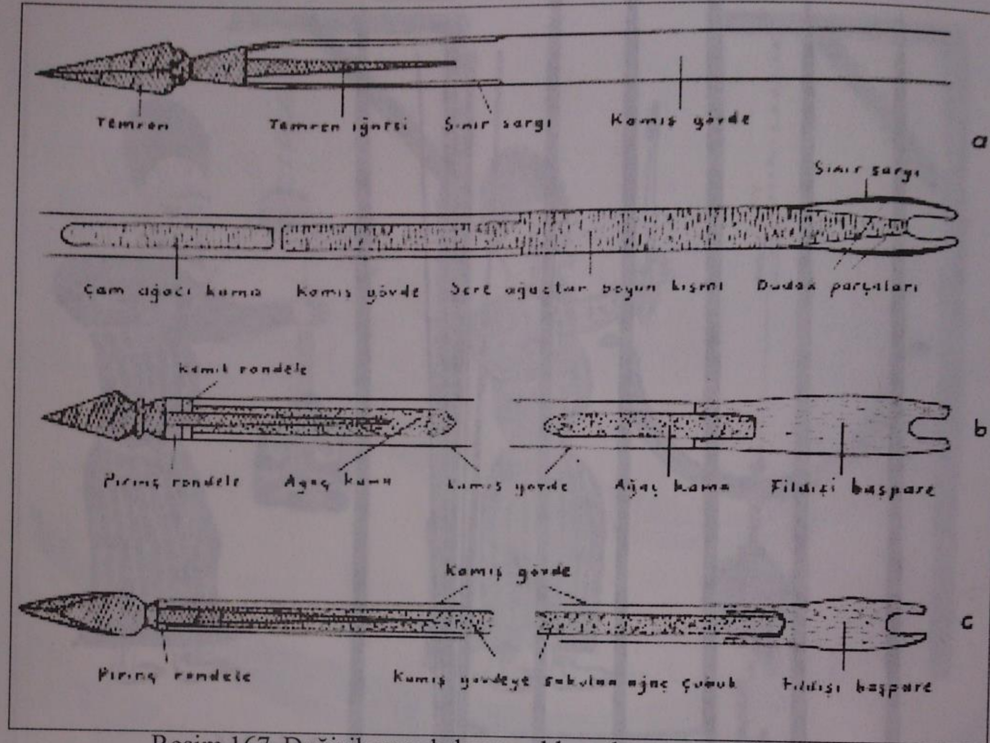
Resim 164. Yay gücünün ve buna uygun çile ağırlığının tesbiti, Taberî: *Kitâbü'l vâzih*, TSM Ktb. Revan 1933, v. 18a.

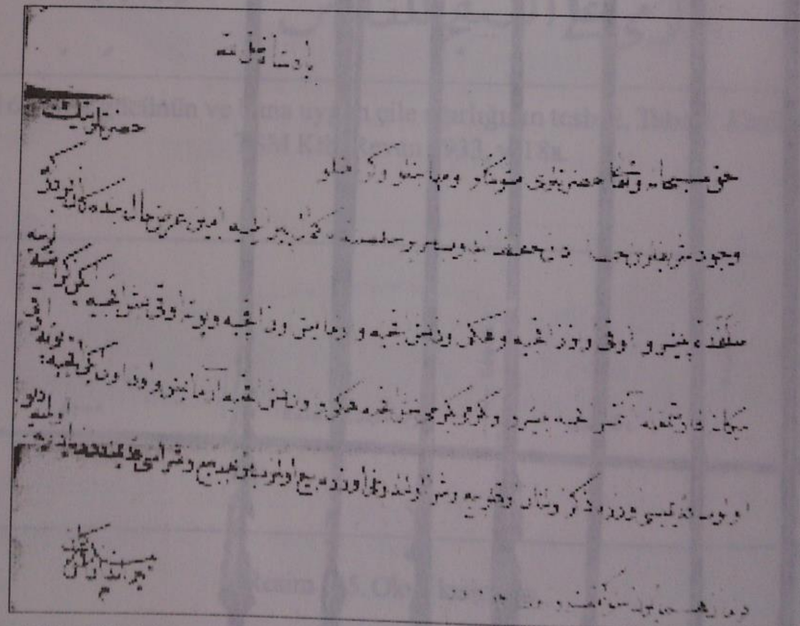
Resim 165. Okun kısımları.

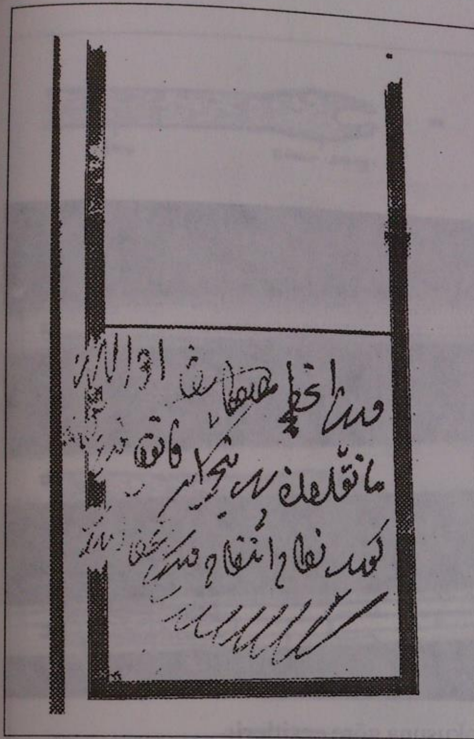
Resim 166.
Değişik yapıda kamış oklar.

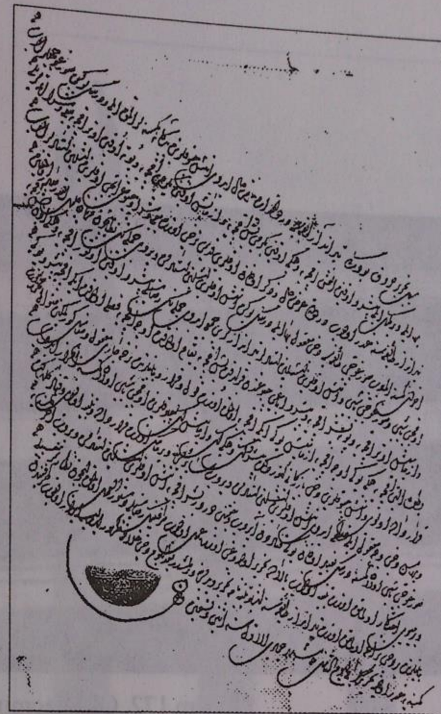

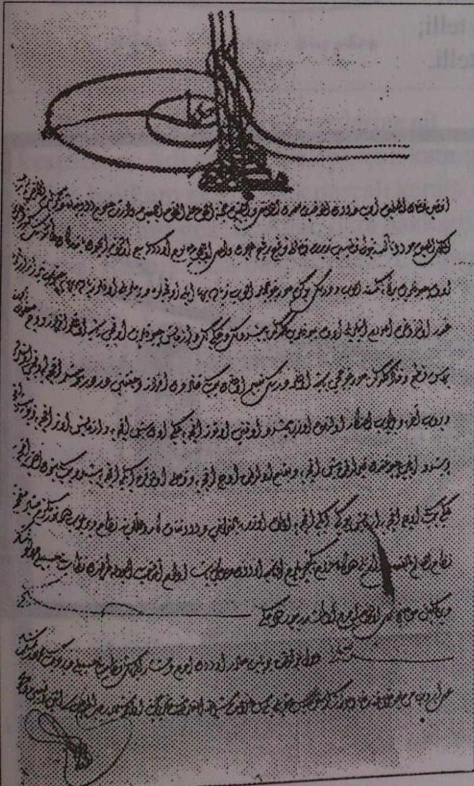
Resim 167. Değişik yapıda kamış okların baş ve ayak kesitleri.

Resim 168. Okluk kereste ve tüylerin okçu esnafından gayrısı tarafından alınıp satılmamasına dair Tîrendâzânın Sultan IV. Mehmed'e sundukları arzuhal.

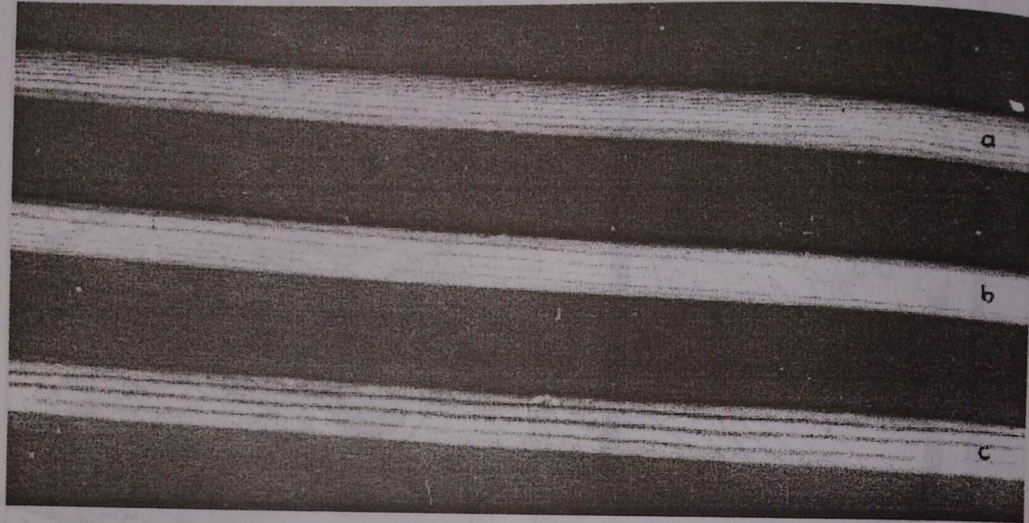

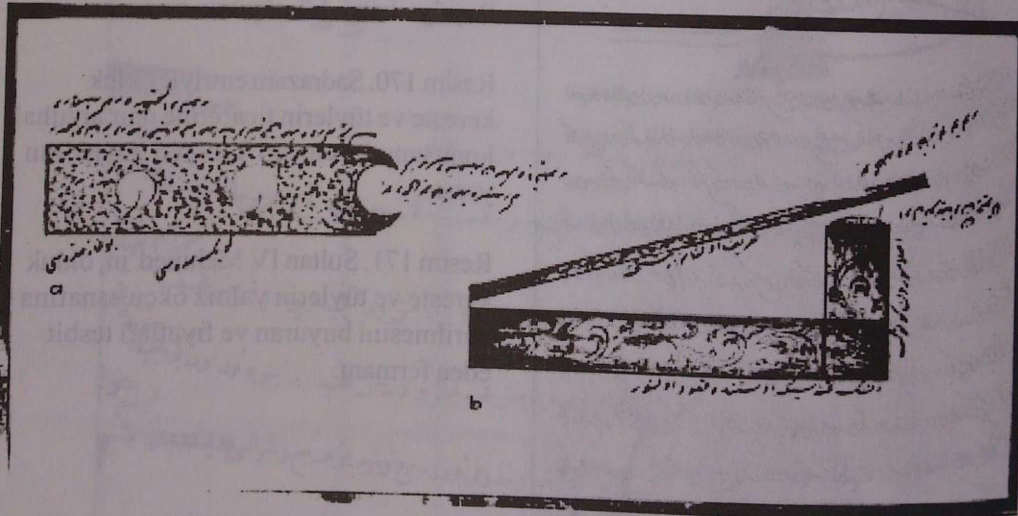
Resim 169. Padişahın okluk kereste ve tüylerin ticaretine dair arzuhal konusunu incelemek üzere Sadrazam Mustafa Paşa'ya hatt-ı hümâyûnu.

Resim 170. Sadrazam emriyle okluk kereste ve tüylerin ticaretine dair arzuhal konusunu inceleyen Yeniçeri Ağası'nın yazısı.

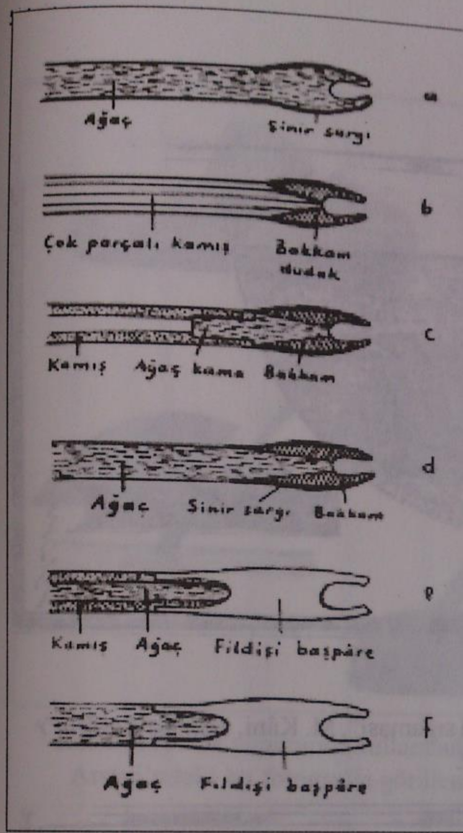
Resim 171. Sultan IV Mehmed'in, okluk kereste ve tüylerin yalnız okçu esnafına verilmesini buyuran ve fıyatları tesbit eden fermanı.

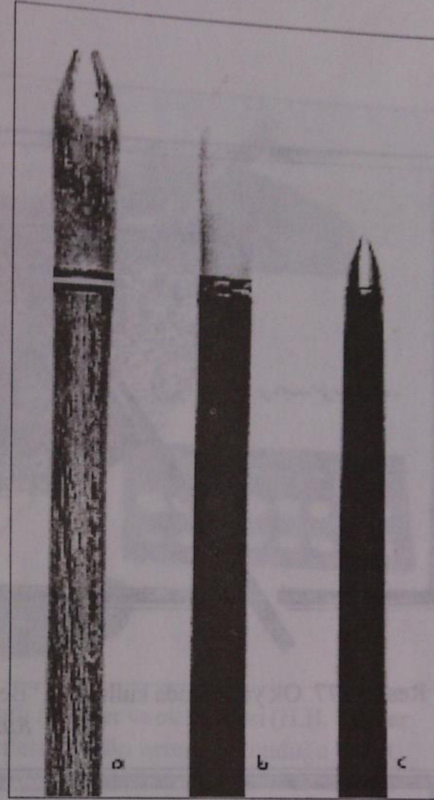
Resim 172. Ok ağacının dokusuna göre çeşitleri:
a. Saz telli;
b. İbrişim telli;
c. Kaba telli.

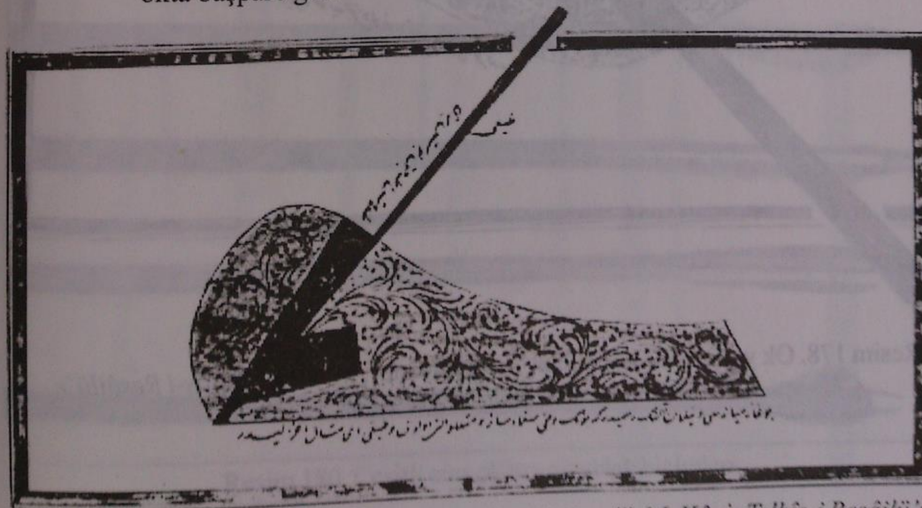
Resim 173a. Ok yapımında okun çeşitli kısımlarının kalındığını tesbitde kullanılan hadde,
b. Ok yapımında kullanılan tezgâh, M. Kâni: *Telhîs-i Resâilü'r Rumat* (yazma nüsha), Üniversite Ktb. T.Y No. 6891.

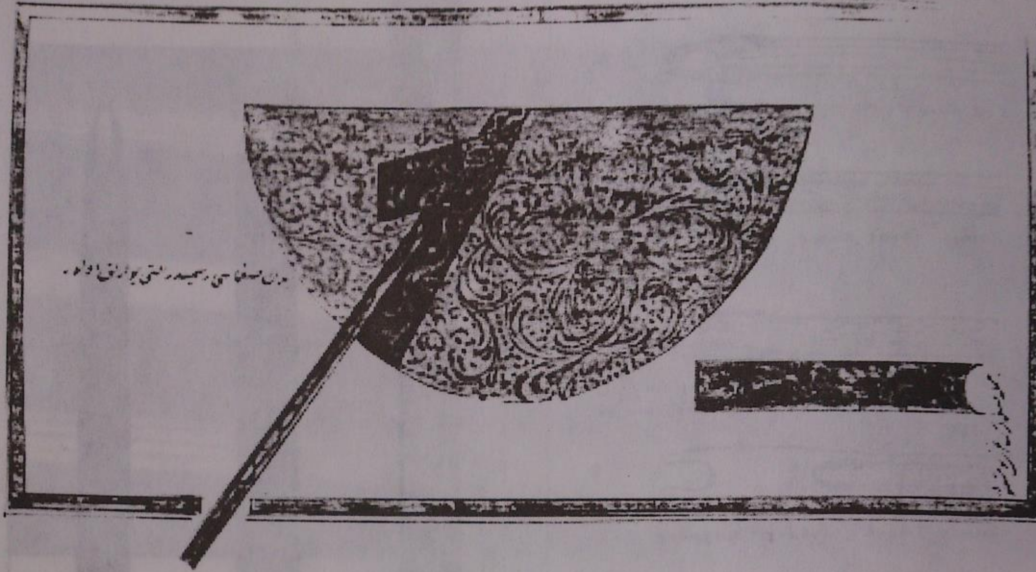
Resim 174. Çeşitli ok gezlerine ait kesitler: a. Âdi gez; b. Çok parçalı kamış okta bakkam gez; c. Tek parçalı kamış okta bakkam gez; d. Ağaç okta bakkam gez; e. Kamış okta başpâre gez; f. Ağaç okta başpâre gez.

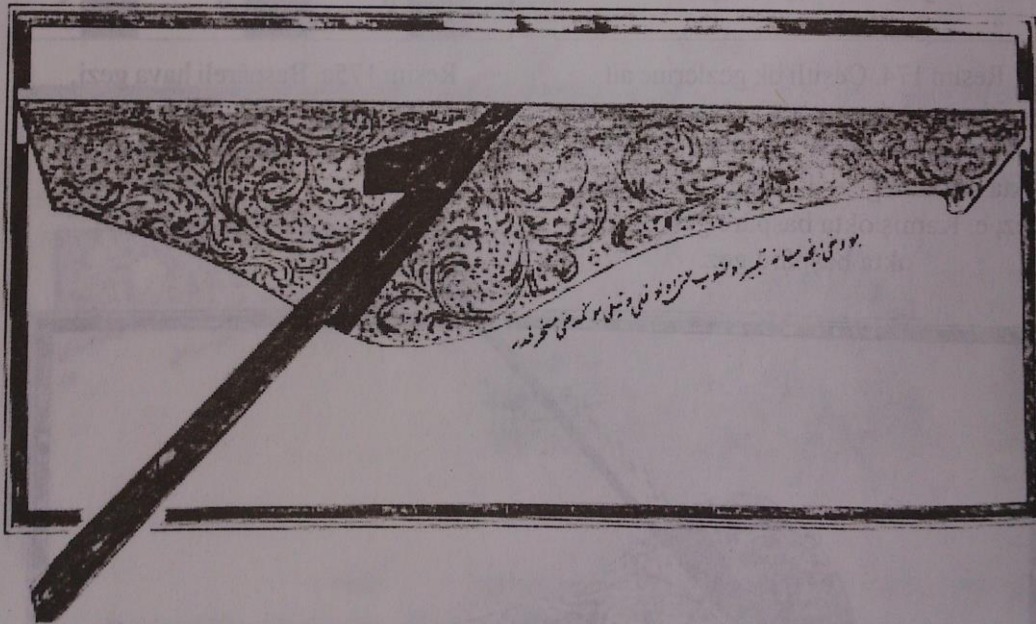
Resim 175a. Başpâreli hava gezi, b. Fildişi soyalı çavuş oku, c. Zeytunî temrenli puta oku ayağı.

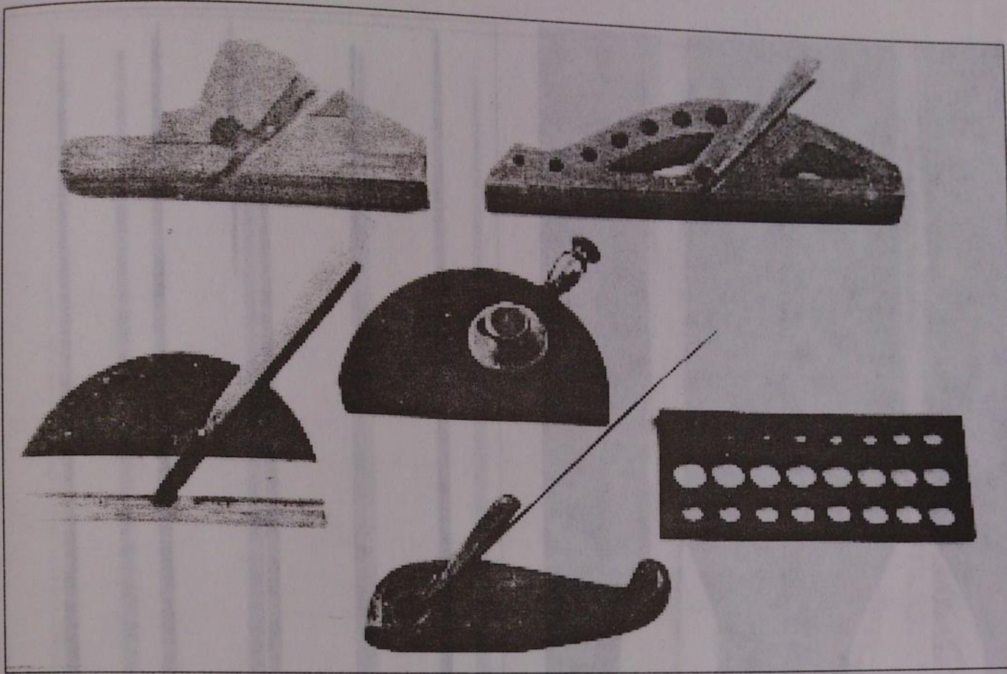
Resim 176. Ok yapımında kullanılan "Boğaz miyânesi", M. Kâni, *Telhîs-i Resâilü'r Rumât*

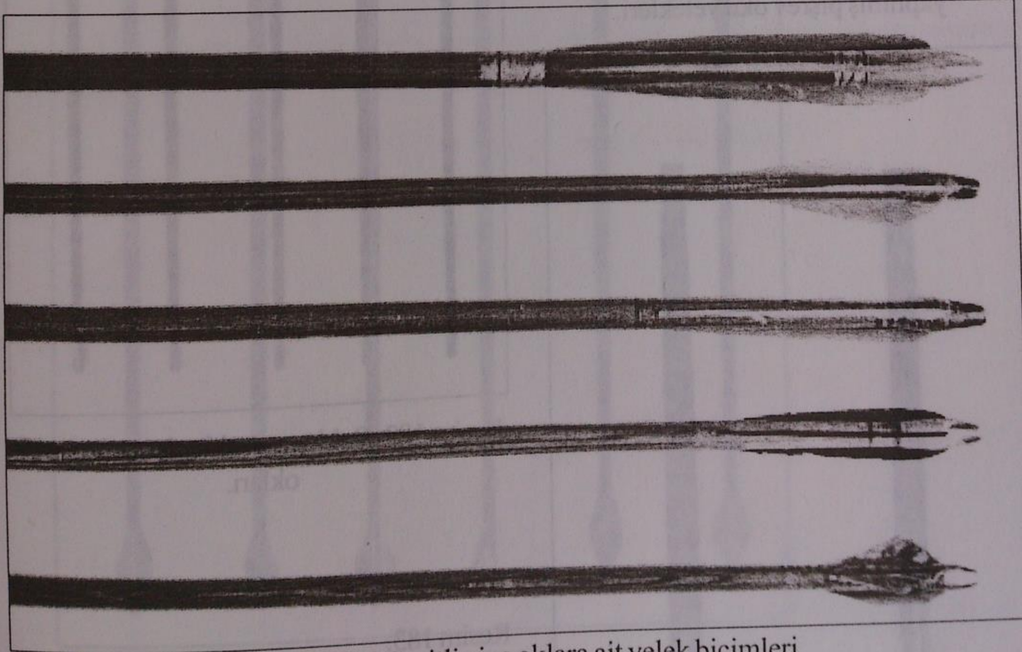
Resim 177. Ok yapımında kullanılan "Beden sığaması", M. Kâni, *Telhîs-i Resâilü'r Rumat*.

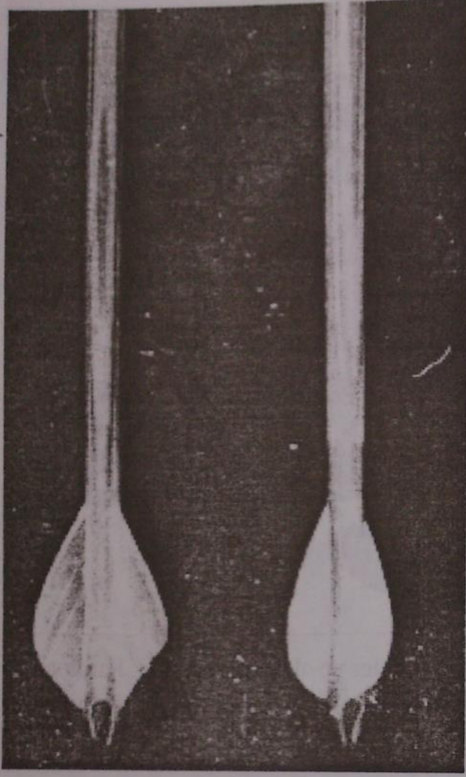
Resim 178. Ok yapımında kullanılan "İnce miyâne", M. Kâni: *Telhîs-i Resâilü'r Rumat*.

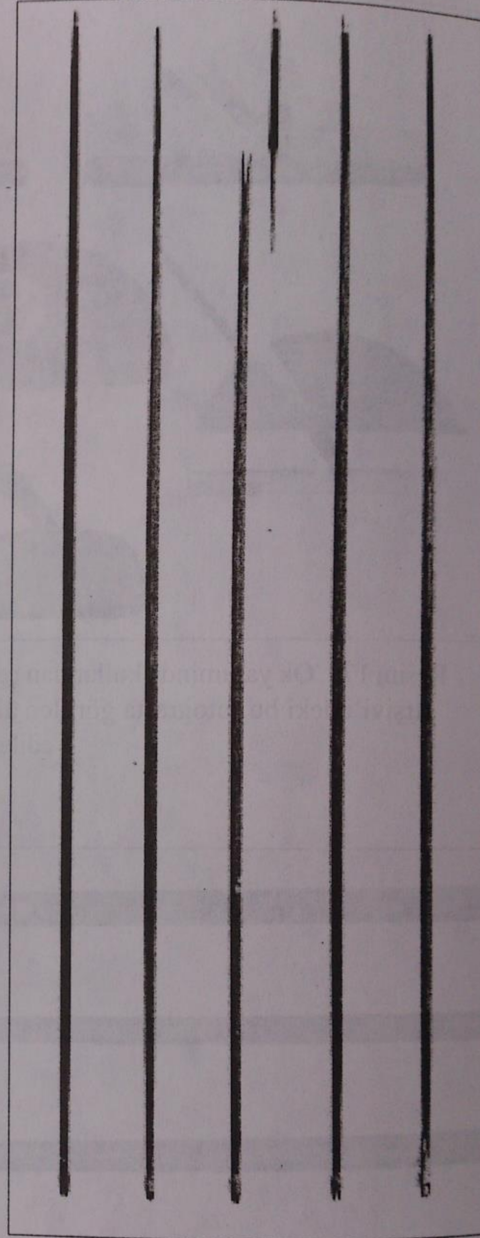
Resim 179. Ok yapımında kullanılan çeşitli rendeler ve ok haddesi (H.B. Kunter Arşivi'ndeki bu fotografta görülen âletlerin bugün nerede bulunduğu tesbit edilemedi).

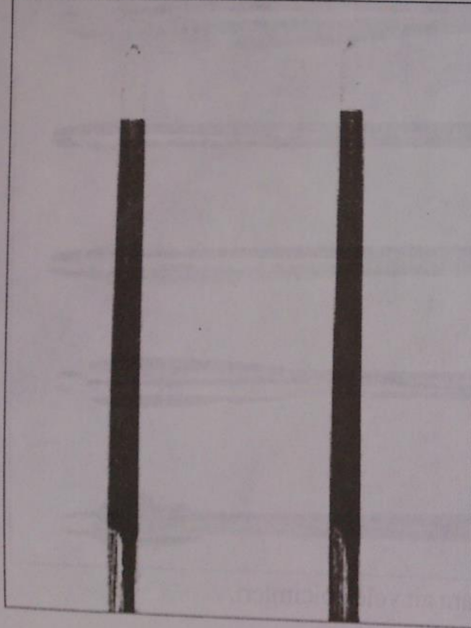
Resim 180. Çeşitli cins oklara ait yelek biçimleri.

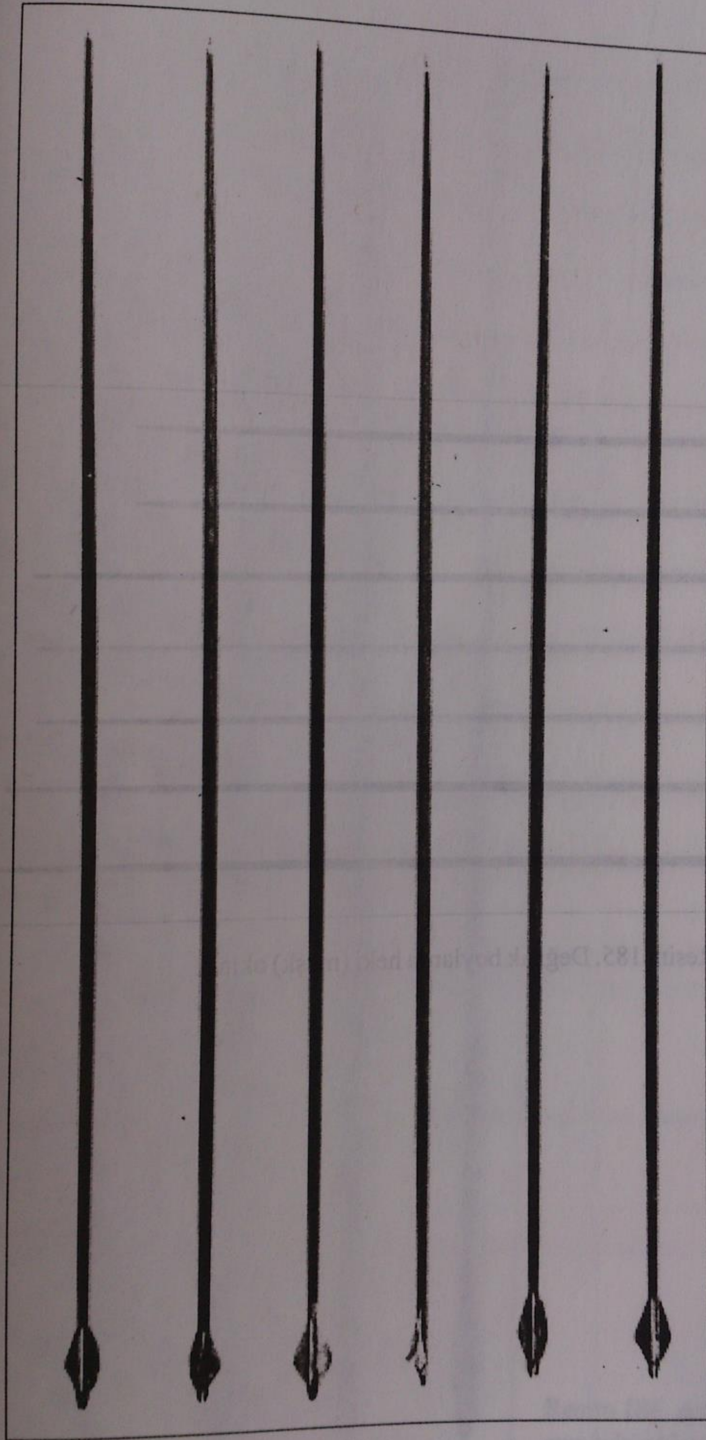
Resim 181. Kuğu tüyünden ve kâğıttan yapılmış pişrev oku yelekleri.

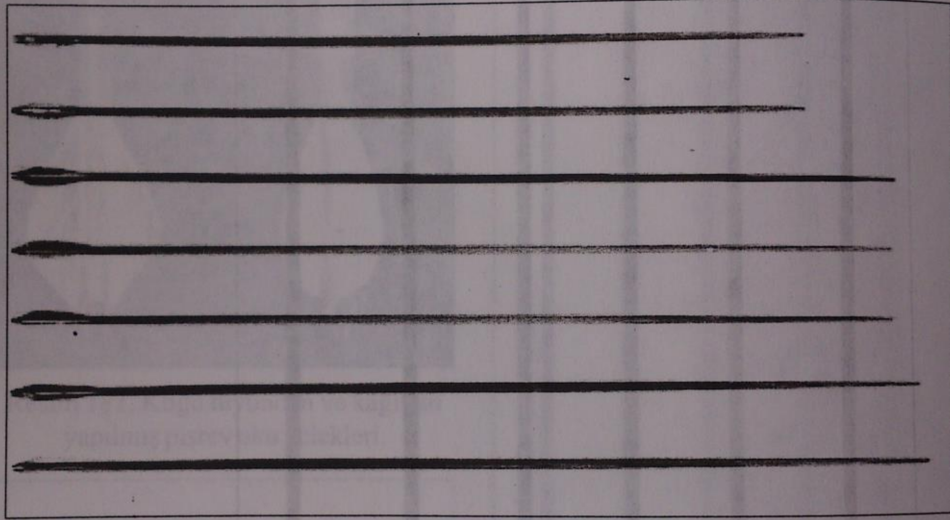
Resim 182. Bakkam ayaklı pişrev (menzil) okları.

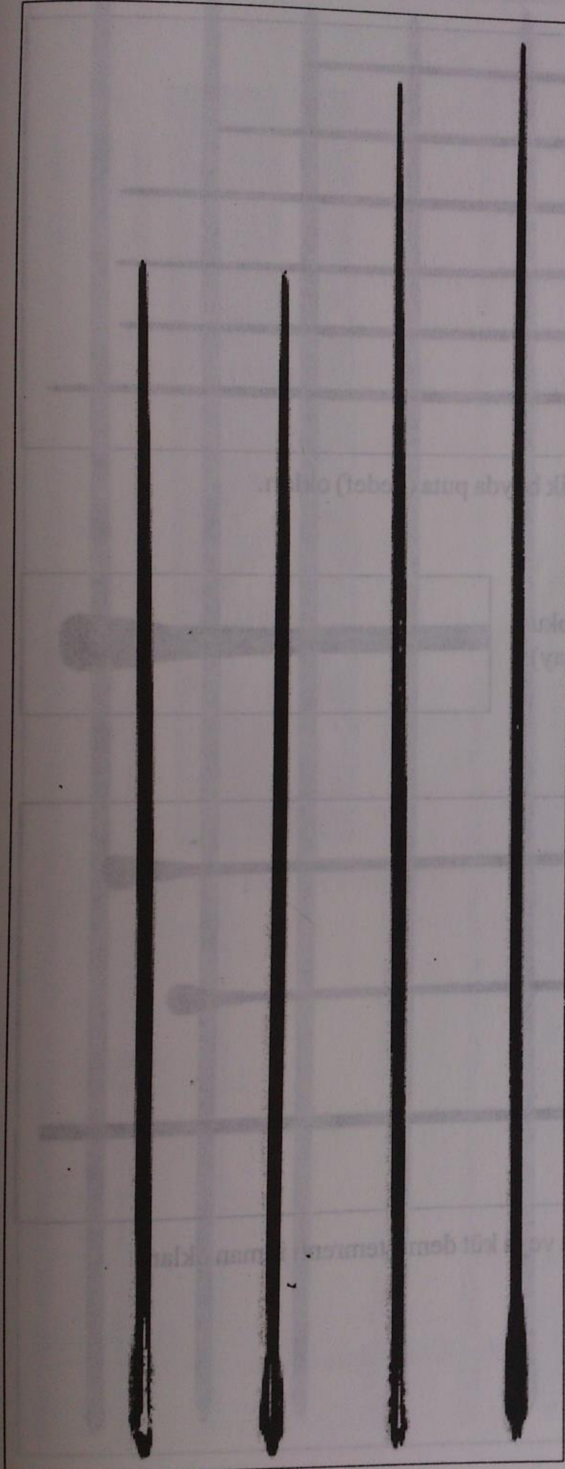
Resim 183.
Bakkam ayaklı pişrev okları (detay).

Resim 184. Ağaç pişrev (menzil) okları.

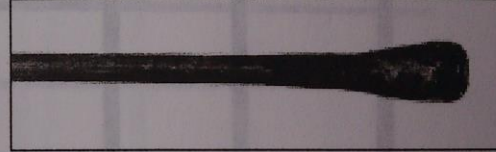
Resim 185. Değişik boylarda heki (meşk) okları.

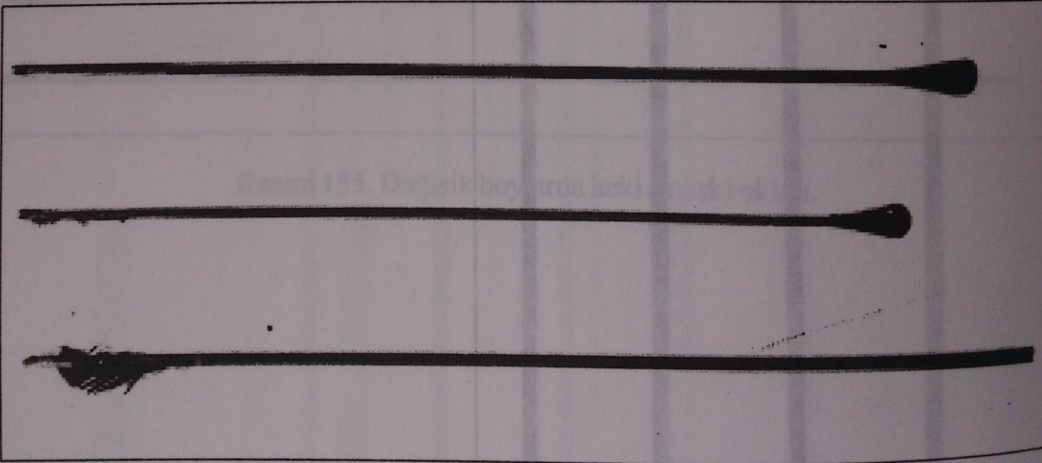
Resim 186. Azmâyiş ve aşağı koşu azmâyişi okları.

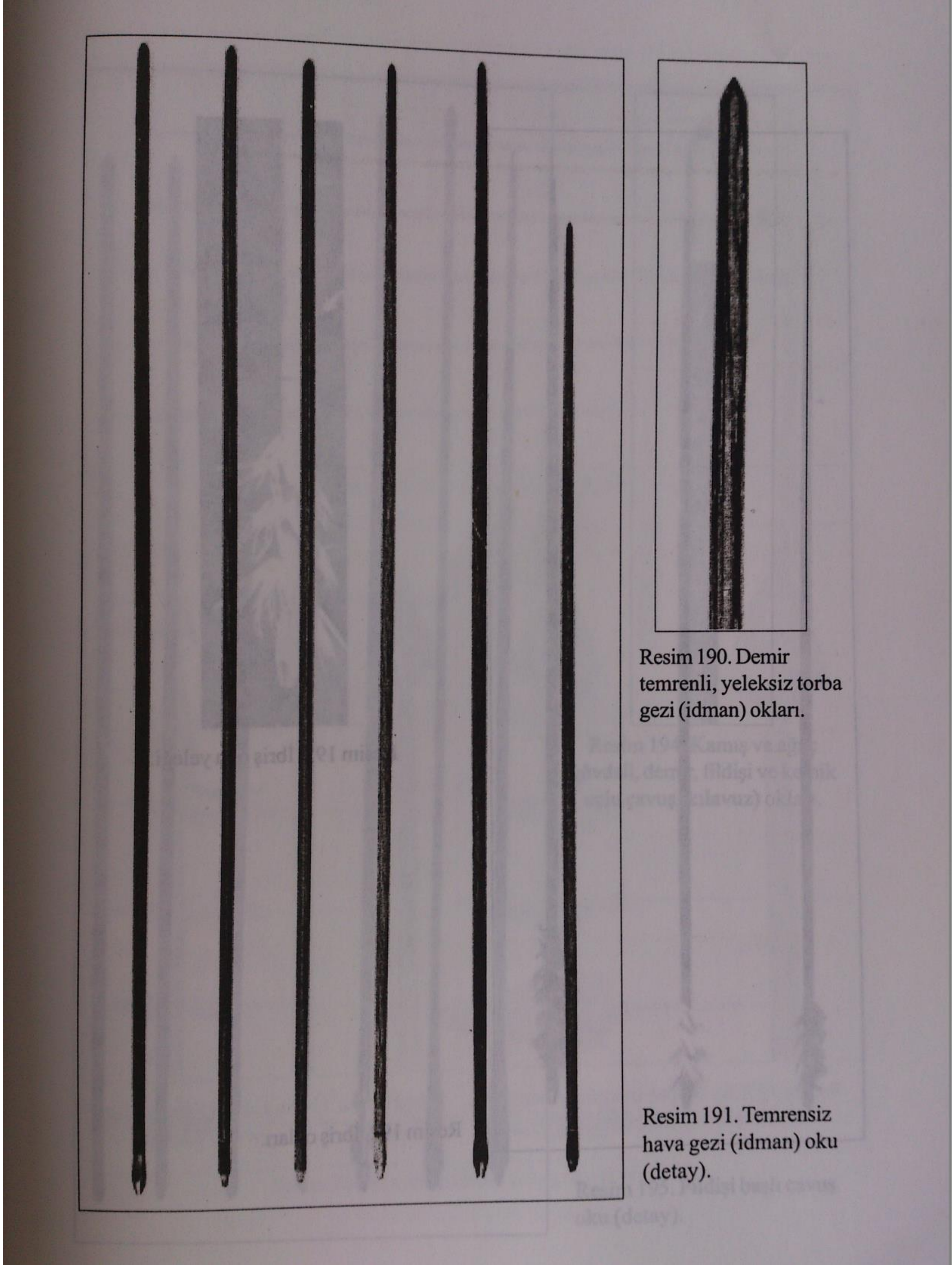
Resim 187. Değişik boyda puta (hedef) okları.

Resim 188. Ucu topuzlu idman oku (detay)

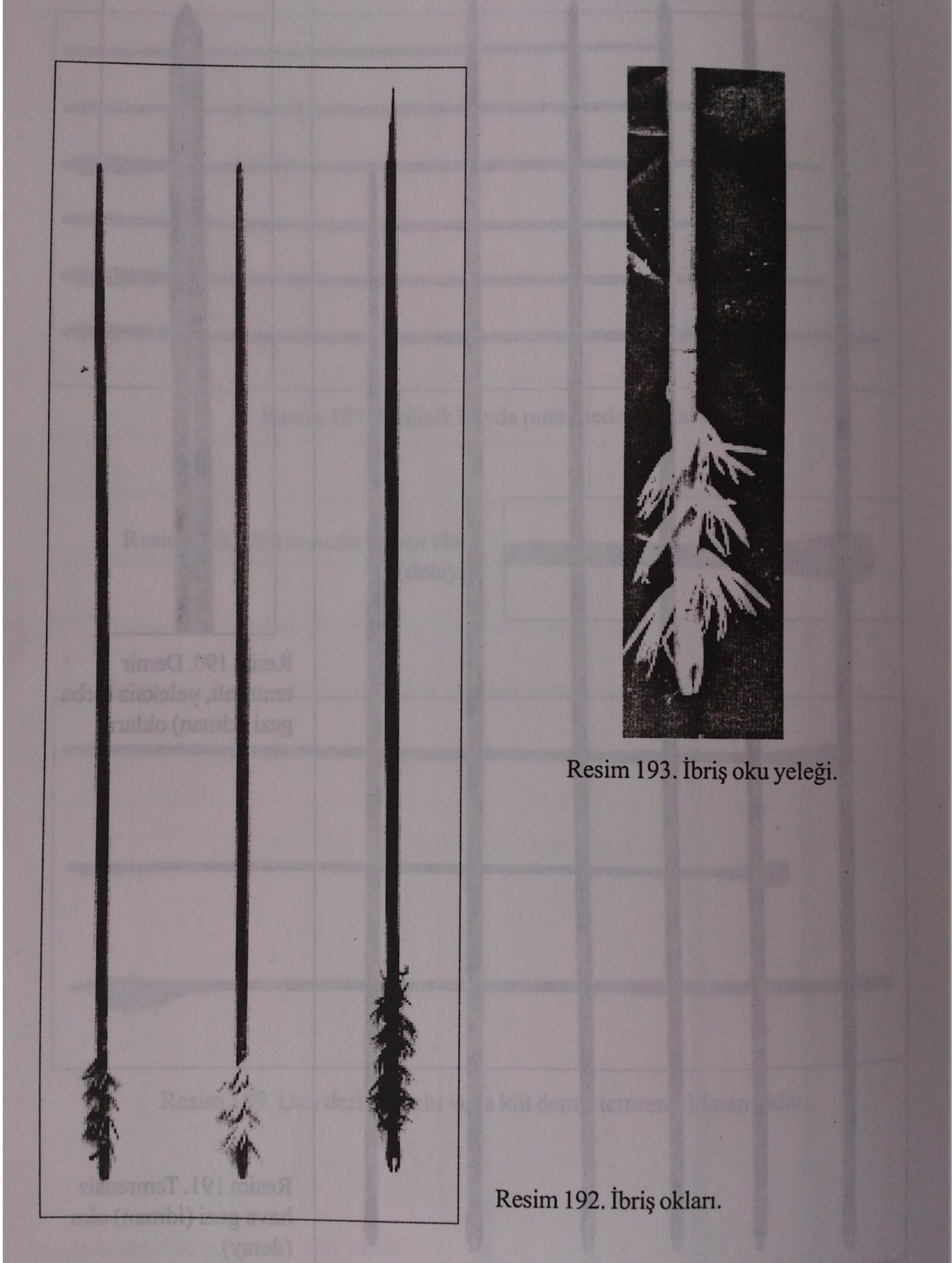

Resim 189. Ucu deri topuzlu veya küt demir temrenli idman okları.

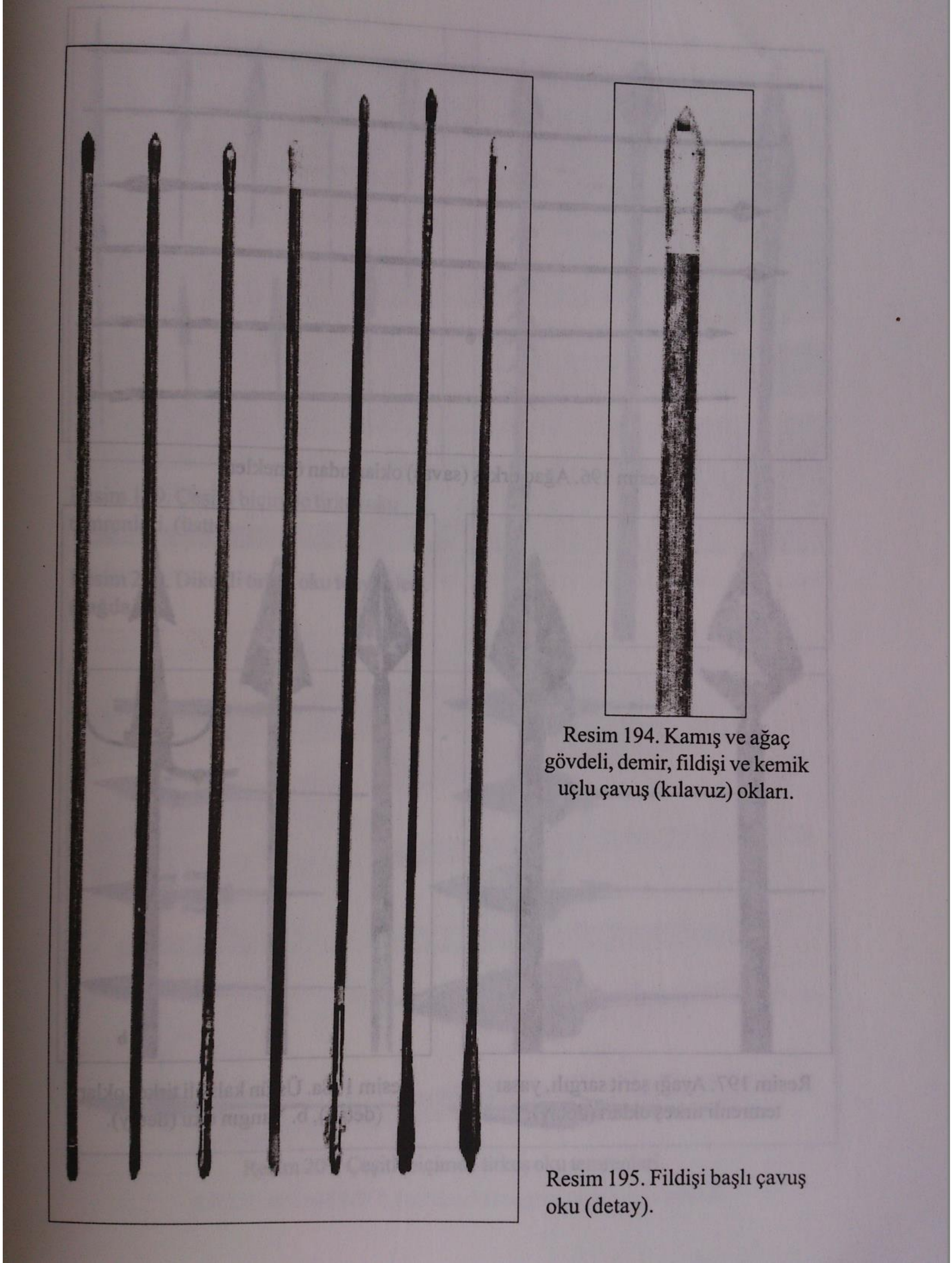
Resim 190. Demir temrenli, yeleksiz torba gezi (idman) okları.

Resim 191. Temrensiz hava gezi (idman) oku (detay).

Resim 193. İbriş oku yeleği.

Resim 192. İbriş okları.

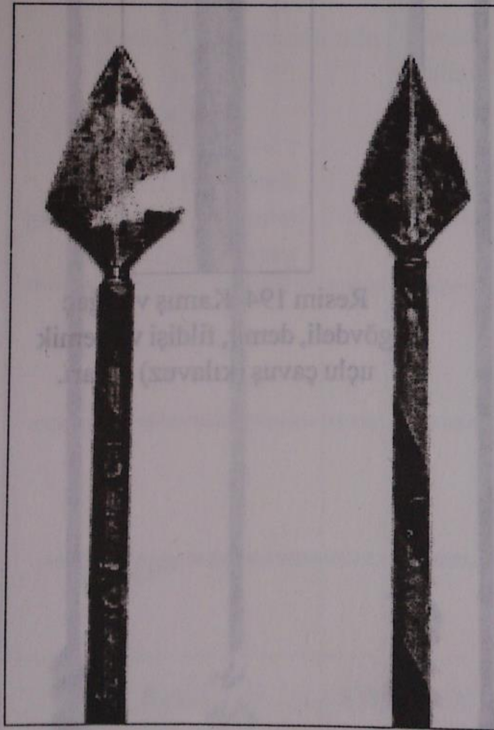

Resim 194. Kamış ve ağaç gövdeli, demir, fildişi ve kemik uçlu çavuş (kılavuz) okları.

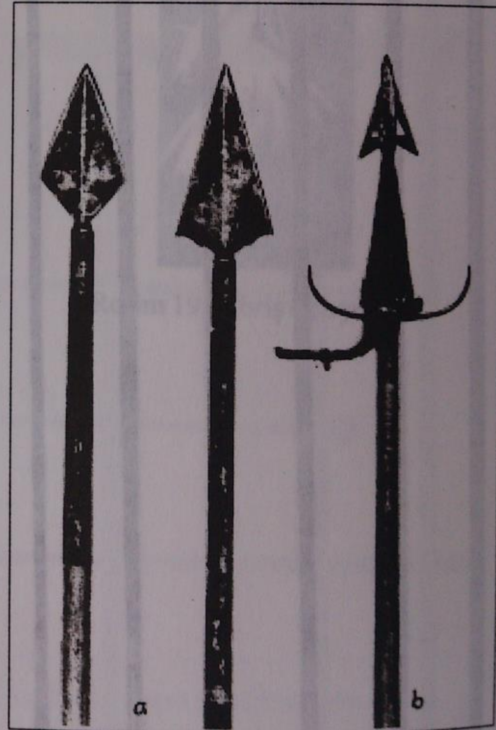
Resim 195. Fildişi başlı çavuş oku (detay).

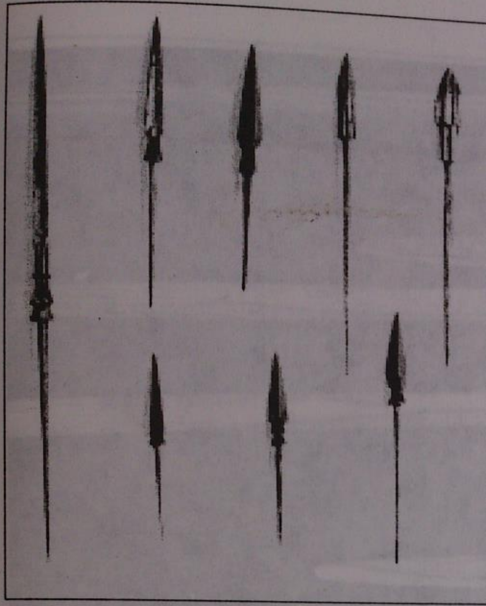
Resim 196. Ağaç tirkeş (savaş) oklarından örnekler.

Resim 197. Ayağı şerit sargılı, yassı temrenli tirkeş okları (detay).

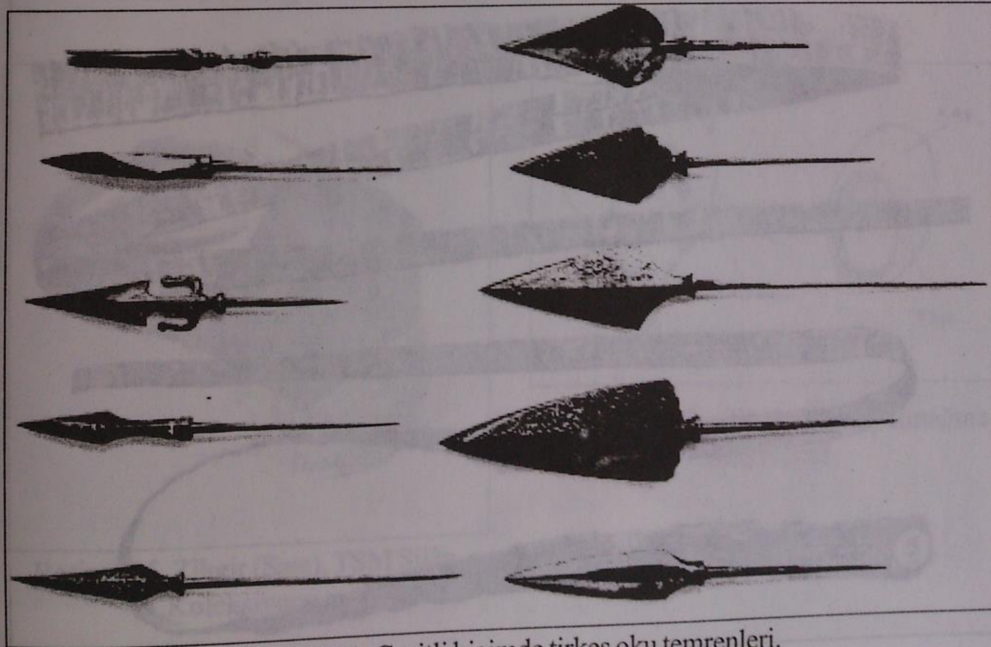
Resim 198a. Üstün kaliteli tirkeş okları (detay), b. Yangın oku (detay).

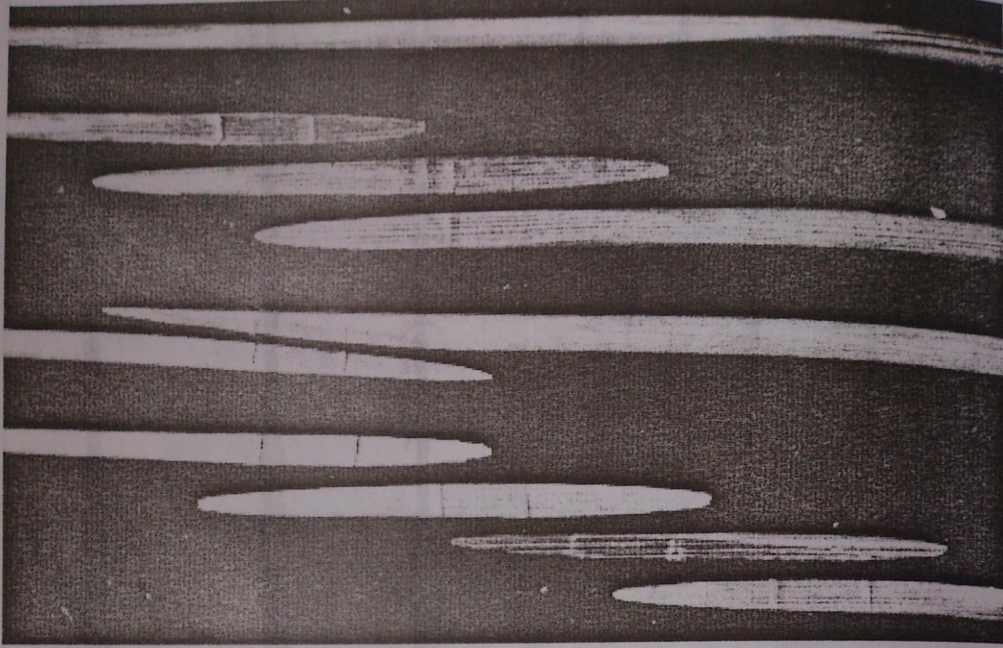

Resim 199. Çeşitli biçimde tirkeş oku temrenleri. (üstte)

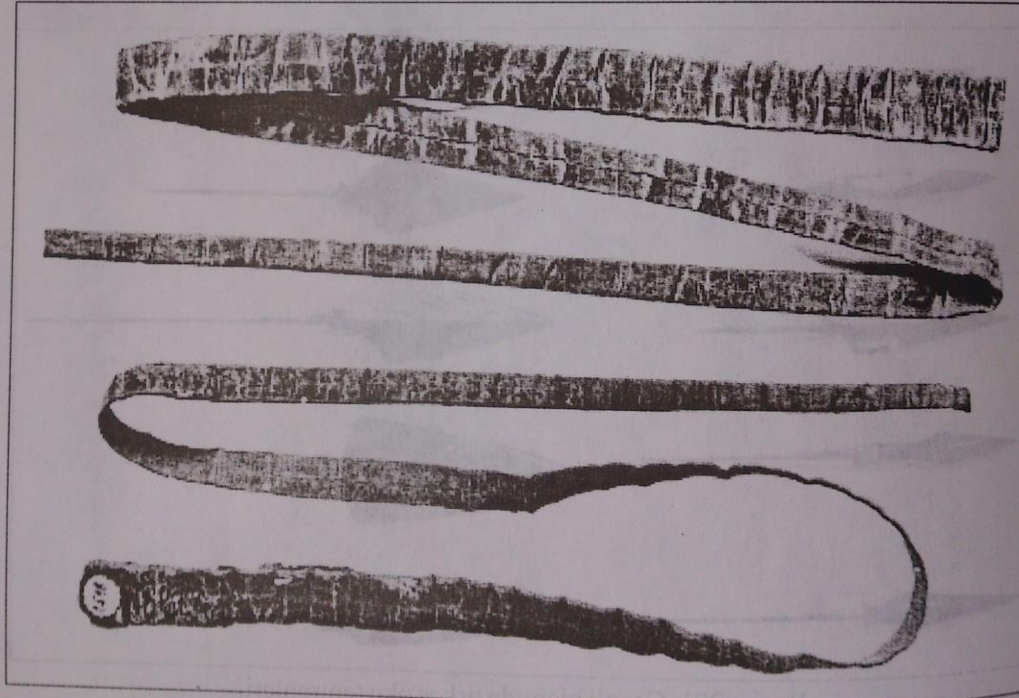
Resim 200. Dikenli tirkeş oku temrenleri. (sağda)

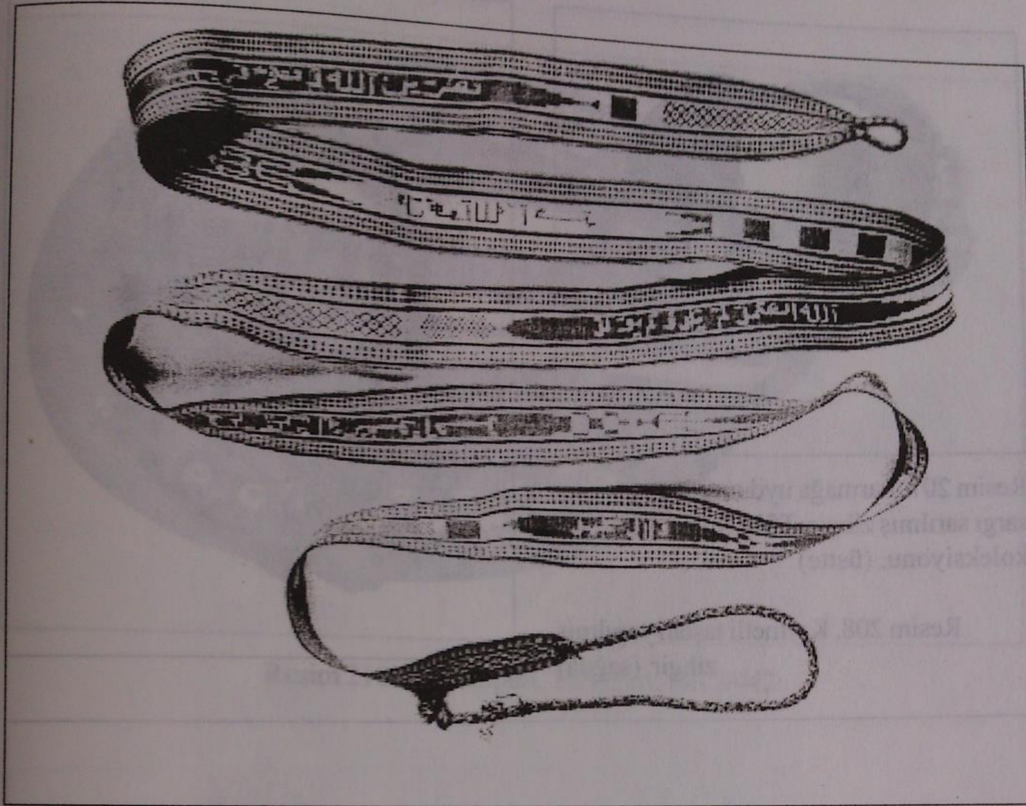
Resim 201. Çeşitli biçimde tirkeş oku temrenleri.

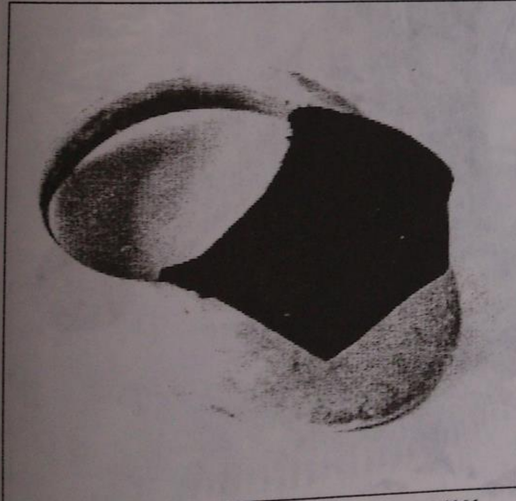
Resim 202. Meremmet edilmiş (onarılmış) ok ve onarılmak üzere hazırlanmış parçalar.

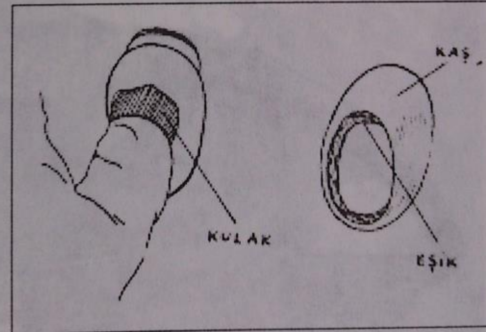
Resim 203. Kabza sargısı (Muşamba), TSM Env. No. 1/2598.

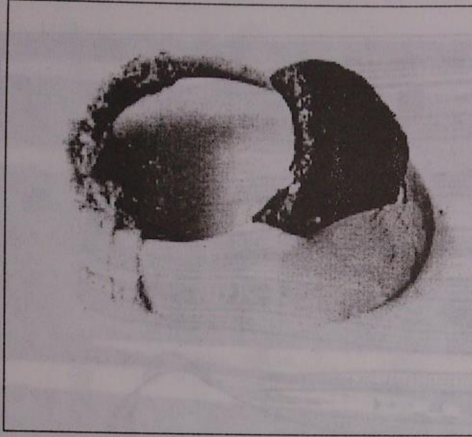
Resim 204. Yay kurmakta kullanılan kemend, TSM Env. No. 1/10410.

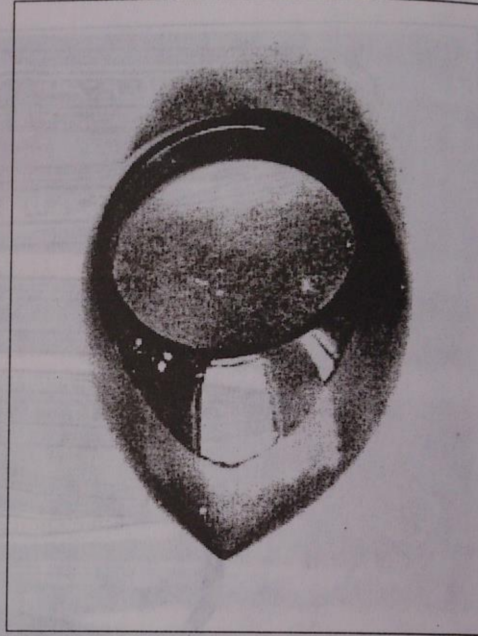

Resim 205. Zihgir (Şast), TSM Silâh Koleksiyonu.

Resim 206. Zihgi'in sağ el başparmağına takılış biçimi.

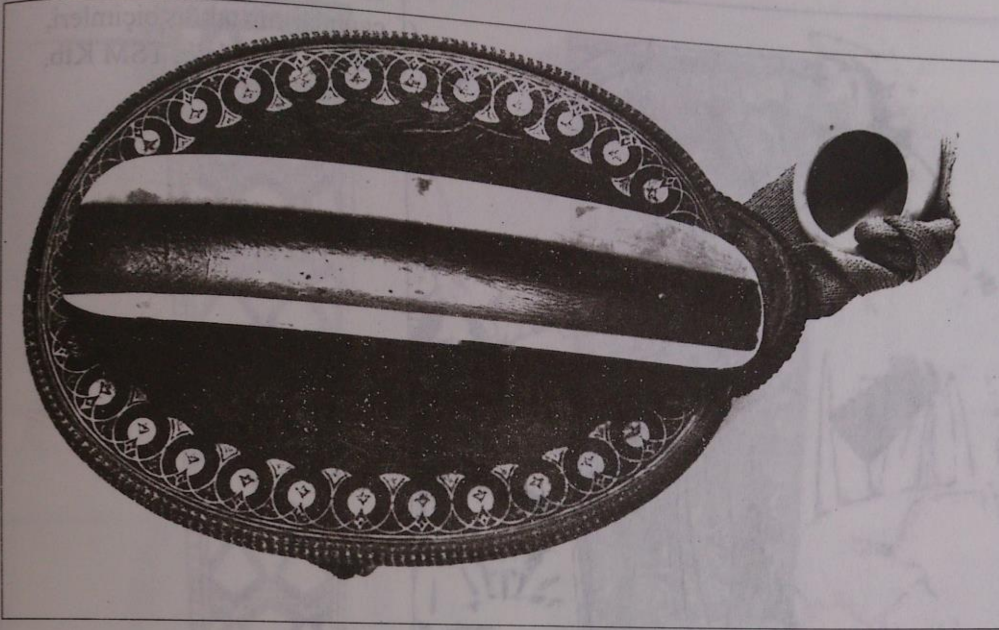

Resim 207. Parmağa uydurmak üzere sargı sarılmış zihgir, TSM Silâh koleksiyonu. (üstte)

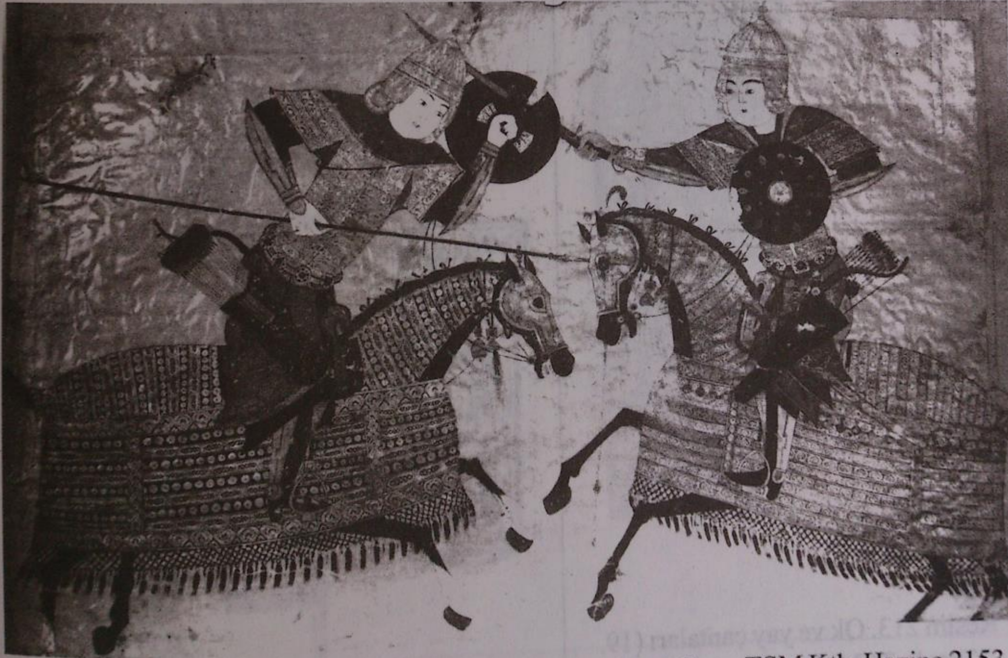
Resim 208. Kıymetli taştan yapılmış zihgir. (sağda)

Resim 209. Oluksuz bilek siperi, TSM Env. No. 1/10171.

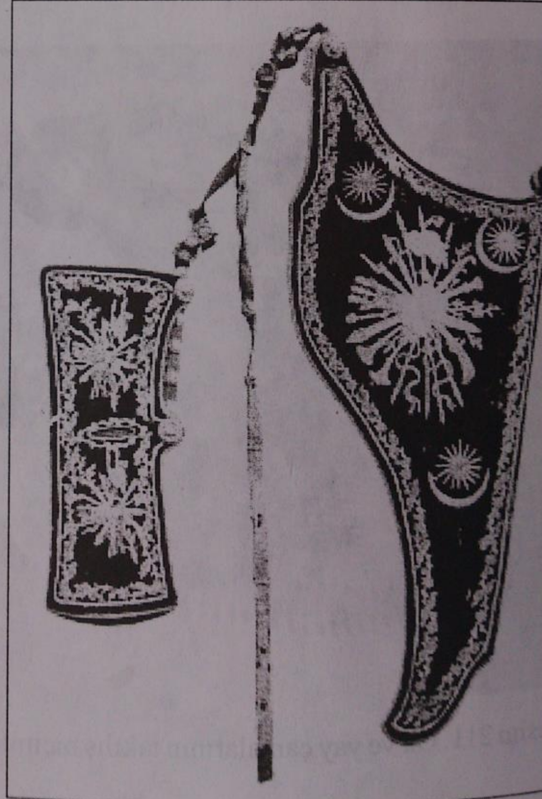
Resim 210. Bilek Siperi, TSM Env. No. 2/442.

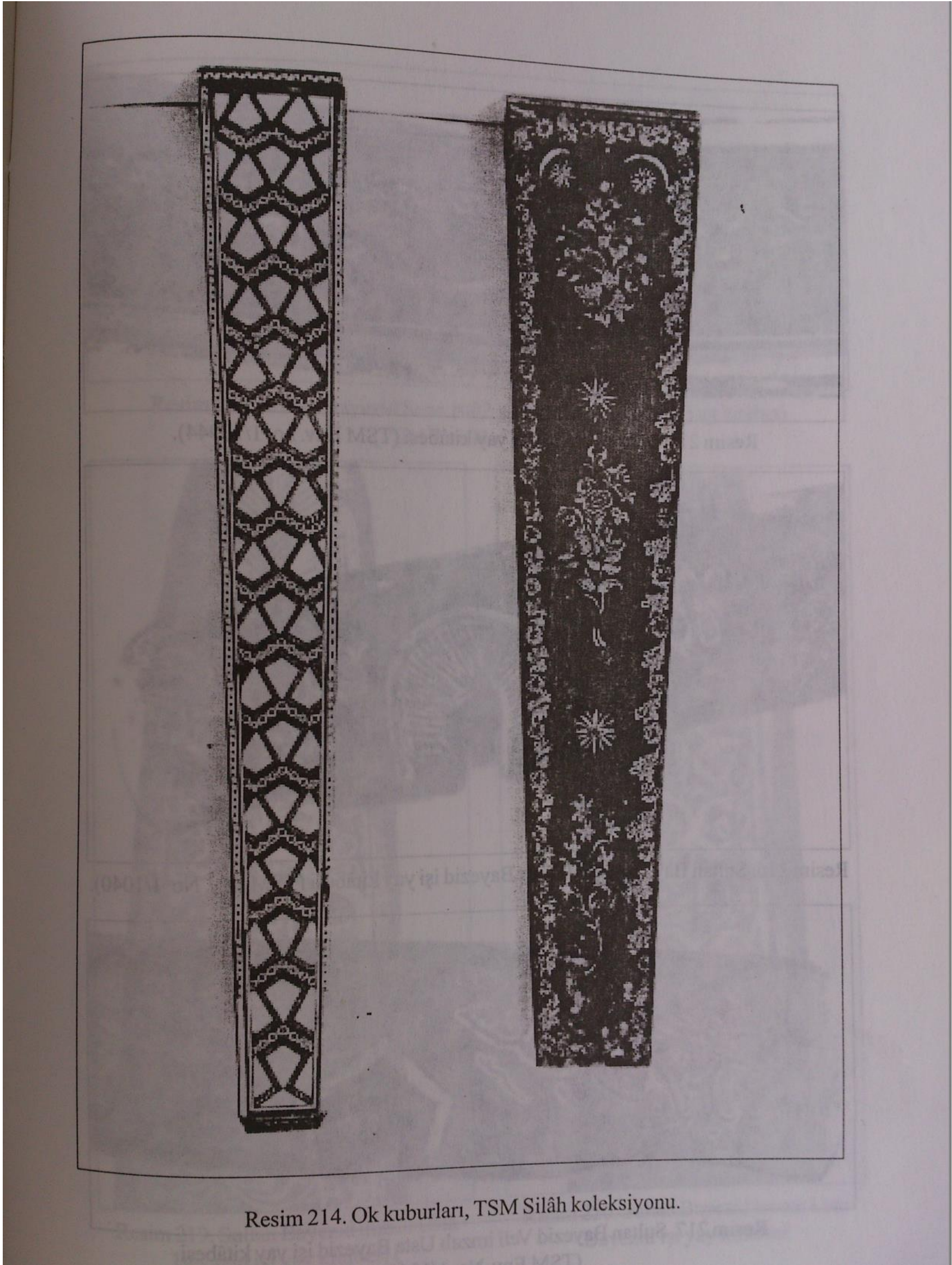
Resim 211. Ok ve yay çantalarının takılış biçimleri, *Murakkaa*, TSM Ktb. Hazine 2153.

Resim 212. Ok ve yay çantalarının takılış biçimleri, *Câmüi't-Tevârih*, TSM Ktb. Hazine 1653.

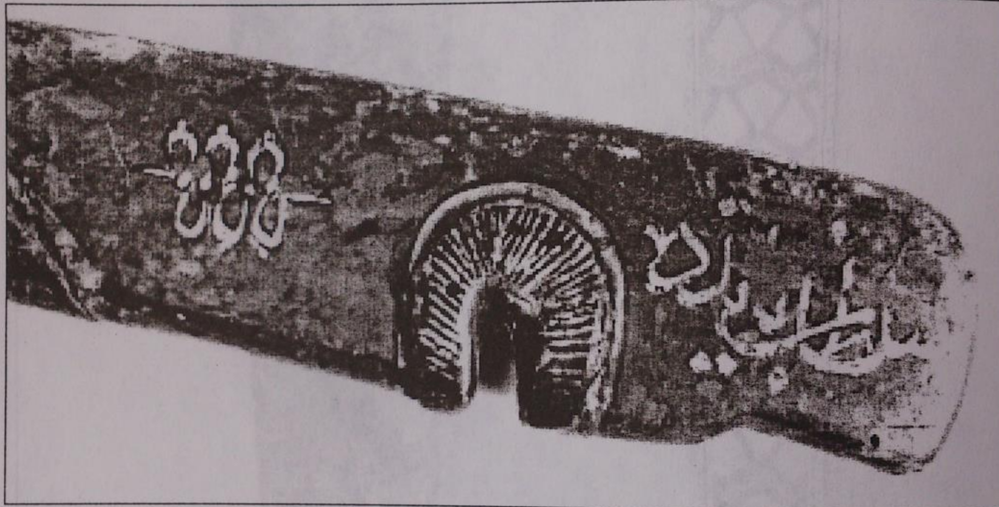
Resim 213. Ok ve yay çantaları (19. Yüzyıl), TSM. Env. No. 1/10078, 1/10079.

Resim 214. Ok kuburları, TSM Silâh koleksiyonu.

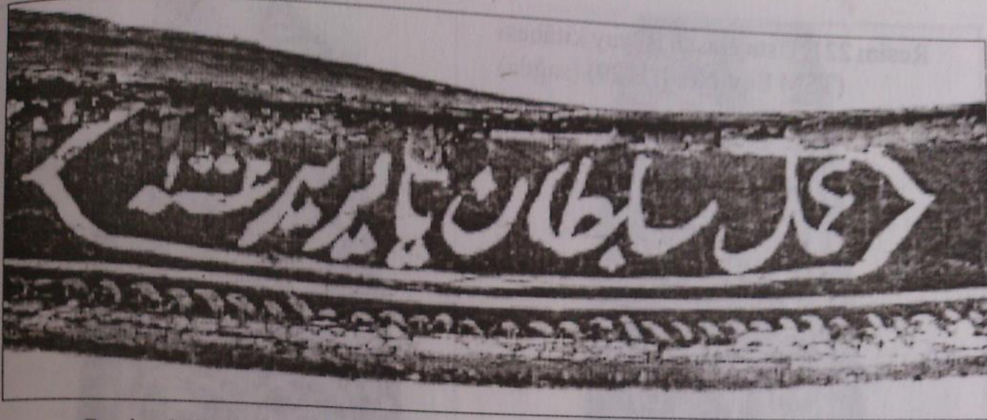
Resim 215. Usta Abdullah işi yay kitâbesi (TSM Env. no. 1/10944).

Resim 216. Sultan Bayezid imzalı Usta Bayezid işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/1040).

Resim 217. Sultan Bayezid Velî imzalı Usta Bayezid işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/1045).

Resim 218. Sultan Bayezid Sene 1002 yazılı Usta Bayezid işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1 / 1048).

Resim 219. Sultan Bayezid imzalı Usta Beyazid işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/2716).

Resim 220. Sultan Bayezid imzalı Usta Bayezid işi yay kitâbesi

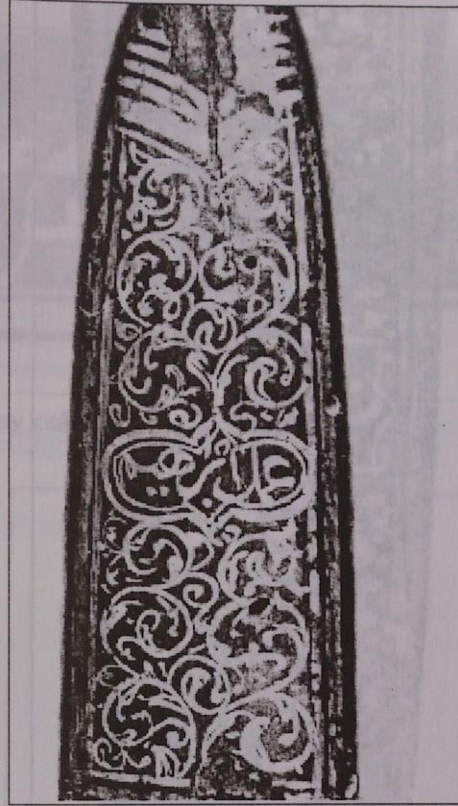
Resim 221. Usta Hasan işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/1129). (sağda)

Resim 222. Usta Küçük Hüseyin işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/9291). (altta)

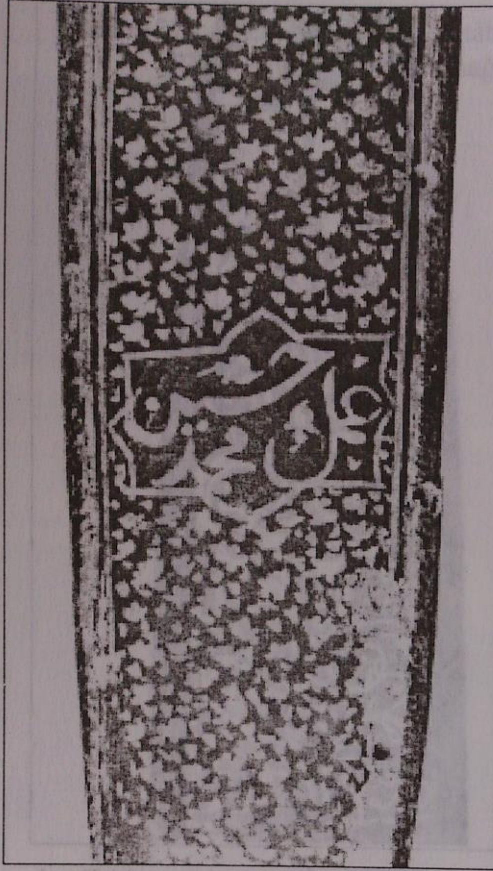
Resim 223. Usta İbrahim işi yay kitâbesi TSM Env. No. 1/8940).

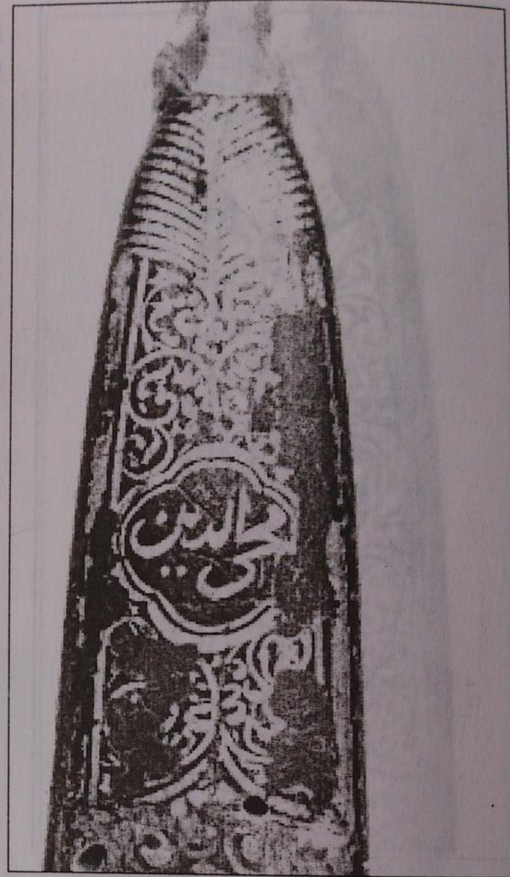
Resim 224. Usta İbrahim işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/1118).

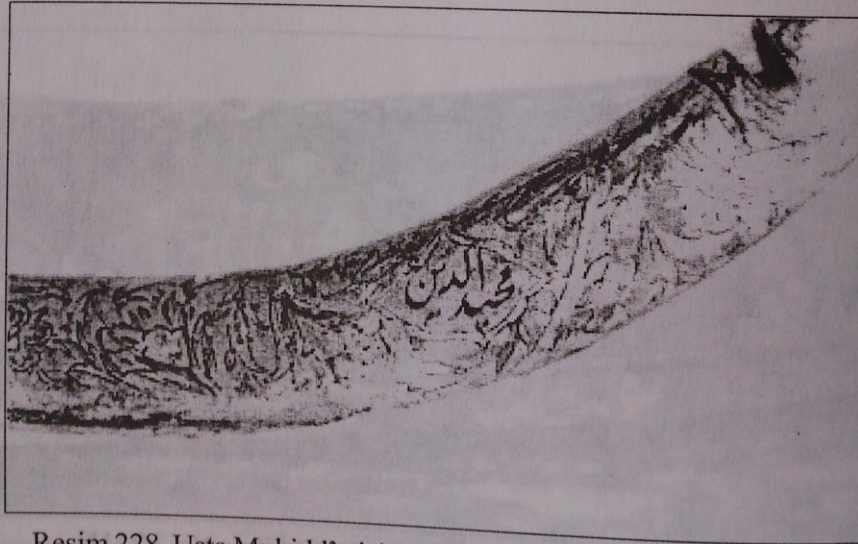
Resim 225. Usta İbrahim işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/1111).

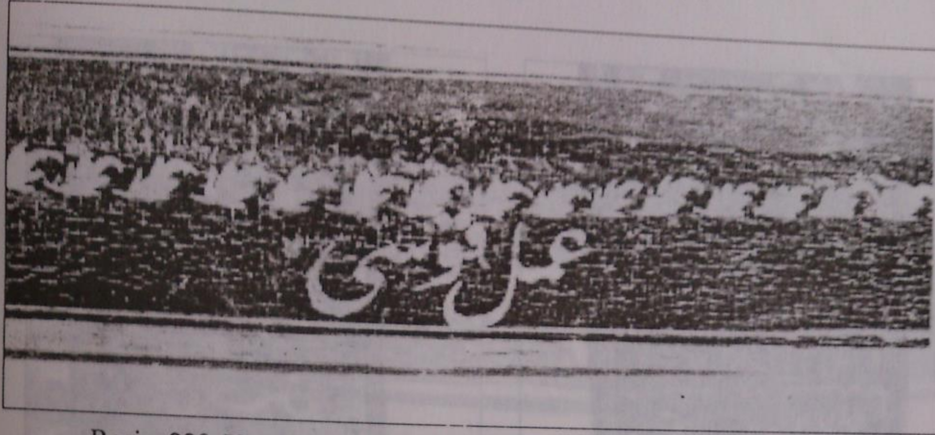
Resim 226. Usta Mehmed Hüseyin işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/9215).

Resim 227. Usta Muhiddîn işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/9267).

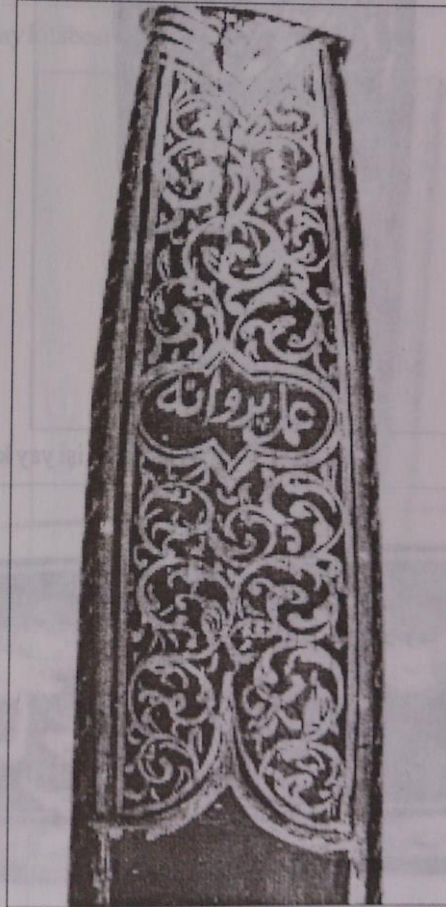
Resim 228. Usta Muhiddîn işi yay kitâbesi (TSM env. No. 1/2718).

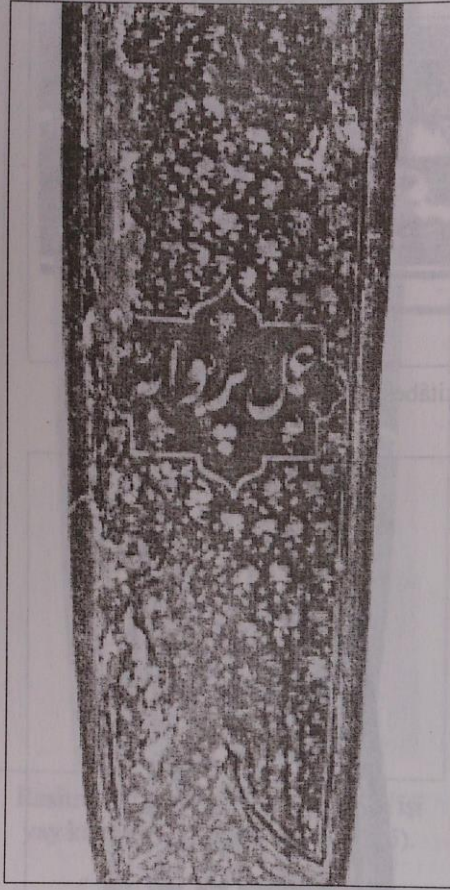
Resim 229. Usta Mustafa Kavsî işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/8898).

Resim 230. Usta Osman işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/1095).

Resim 231. Usta Pervâne işi yay kitabesi (TSM Env. No. 1/2712).

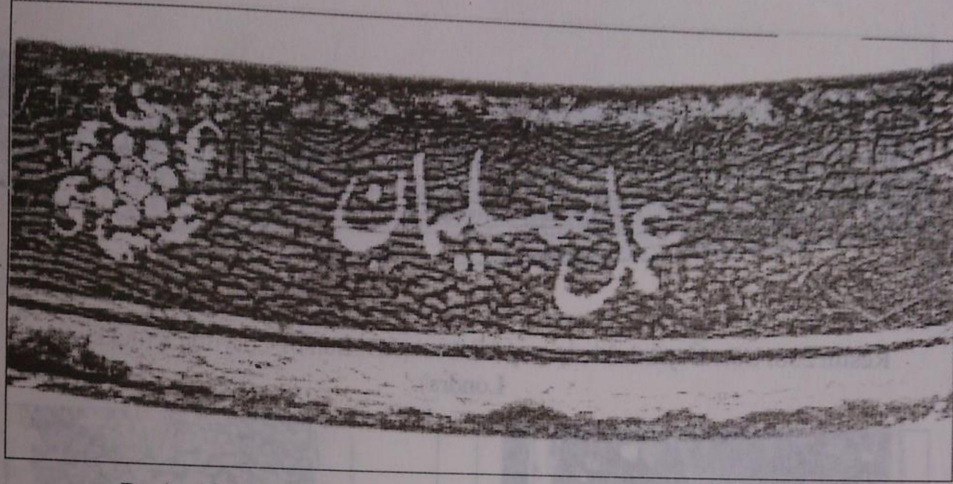

Resim 232. Usta Pervâne işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/8978).

Resim 233. Usta Hüseyin Pervâne işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/1099).

Resim 234. Usta Sâlih işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 2/125).

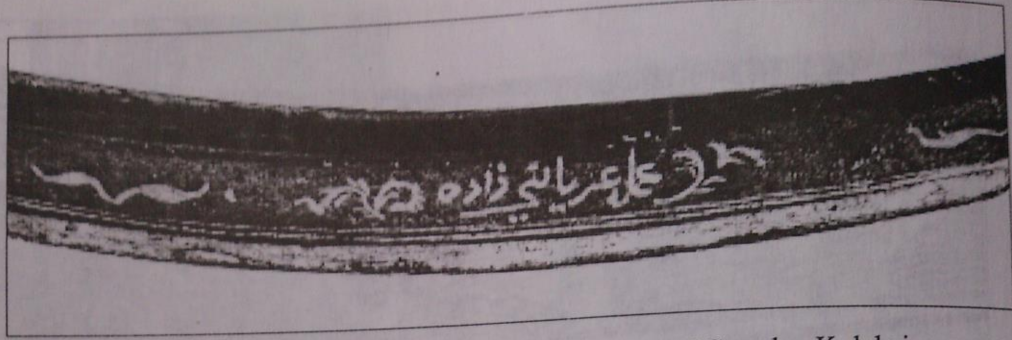
Resim 235. Usta Süleyman işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/1131).

Resim 236. Usta Süleyman işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/1151).

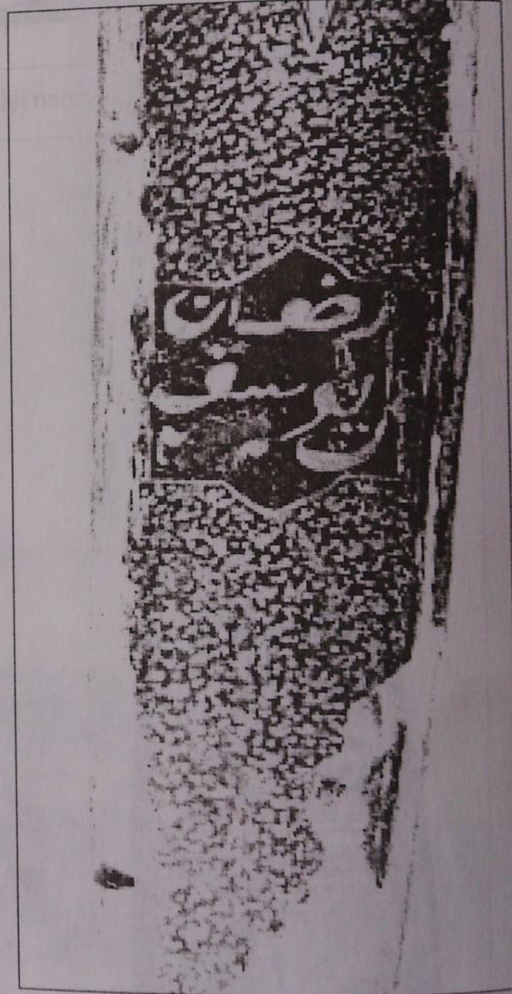
Resim 237. Usta Şâhîn işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/9093).

Resim 238. Usta Üryânîzâde işi yay kitabesi (J.B. Bell of Corydon Koleksiyonu, Londra).

Resim 239. Usta Yusuf işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/9218).

Resim 240. Usta Yusuf Rıdvan işi yay kitâbesi (TSM Env. No. 1/9234).

